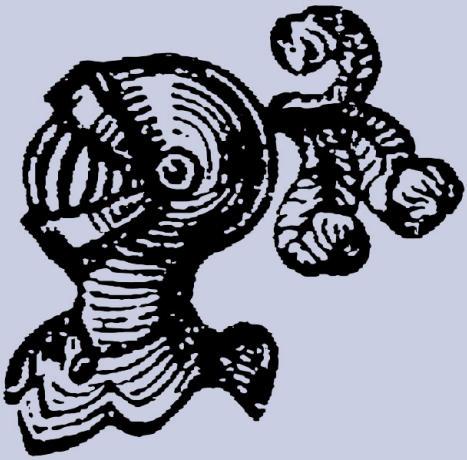
Vladimír Neff

SRPNOVŠTÍ PÁNI

Městská knihovna v Praze

e-kniha • Praha • 2026

Srpnovští páni

Vladimír Neff

Znění tohoto textu vychází z díla Srpnovští páni tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Levné knihy KMa v Praze v roce 2005.

Podle předlohy z fondu Moravské zemské knihovny v Brně.

§

Text díla (Vladimír Neff: Srpnovští páni), publikovaného Městskou knihovnou v Praze, je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno Autorským zákonem č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ-Nevyužívejte komerčně-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

Verze 1.0 z 25. 9. 2026.

OBSAH

Úvod. 6
KAPITOLA PRVNÍ: Městečko Kostohryzy. 14
I 14
II. 23
III 30
IV 36
V 52
VI 59
VII 67
VIII. 83
IX 95
X. 104
XI 111
KAPITOLA DRUHÁ: Petr Pudivous. 118
I 118
II. 125
III 131
IV 146
V 155
VI 160
VII 164
VIII. 168
IX 176
KAPITOLA TŘETÍ: Ortlieb Geunarunge 186
I 186
II. 193
III 216
IV 225

V 228
VI 242
VII 252
VIII 258
IX 263
X 272
XI 280
XII 294
XIII 298
KAPITOLA ČTVRTÁ: Praskolův syn 313
I 313
II 333
III 349
IV 357
V 380
VI 386
VII 396
VIII 403
IX 418
X 433
XI 454
XII 485
XIII 502
XIV 512
XV 517
XVI 523

Rozvaliny hradu Srpna leží na pravém břehu Sáhy, řeky to neširoké a nehluboké, třeba uměle zdvižené soustavou jezů, při vtoku petroveckého potoka. Je to poblíže západního okraje oné střední, břidličné části jejího povodí, která svou svěže zalesněnou, klidnou zvlněností a nedostatkem velikých ploch a dalekých obzorů působí příjemně drobnivým dojmem věci, v dětství důvěrně poznané a odtud považované za obrovitou, a pak ve věku dospělosti znovuspatřené a shledané maličkou.

Břidlice, břidličný podklad, skýtá té jinošsky přívětivé krajině její hravou kopčitost, a z břidlice tu byly vybudovány hrady a tvrze, rozseté po výšinách, nyní v tiché osamělosti dožívající poslední léta své odbytosti. Jsou droleny kámen po kameni povětřím nebo lidmi, kteří si z nich se zdravou nešetrností odnášejí stavební kámen, a zahlcovány stromovím namnoze listnatým, velmi bujným a tučným. Střední Posáží je totiž bohato vodou potoků a brčálových lesních tůněk, jejichž hojnost nám přivolává představu rytíře, vracejícího se z vyjížďky na koni s kopyty pokrytými zeleným žabincem.

Z břidlice, řekli jsme, byly vybudovány posážské hrady a tvrze, tak Rabeneck, tak Dubná a rovněž Srpno, předmět našeho zájmu, jehož holé rozdrásané zdi, hrubě slepené křemenitě tvrdou maltou z bezpočtu plochých kamenů, mohutně převyšují koruny dubů a javorů, které se svými kořeny zadírají do jejich základů.

Stojí na skloněném výběžku ostrožného návrší, na dvojí, schodovitě spojité terase, k severovýchodu uzavřené hlubokým příkopem tvaru půlměsíce a na jihozápadě příkrým svahem, jehož úpatí je lemováno jednak řekou, jednak potokem.

Vyšší z obou teras bývala hlavním dvorem hradu. Z opevnění, které jej chránívalo, zůstal zachován ohromný kus zdi, vyztužený třemi

pilíři, takže se podobá kostelnímu kůru, a zbytek protáhlé, vyzděné bašty, jež kryje levé křídlo trosky obytného jádra hradu, paláce Srpnovců.

Bývala to budova patrová, s dvěma přízemními místnostmi, oddělenými příčnou zdí. Ve větší z nich tušíme rytířskou síň, střízlivěji řečeno jídelnu, v menší ložnici pánů ze Srpna. V zemi jsou propadliny sklepů, prý čas od času prohlubované důvěřivými dobrodruhy, pátrajícími po pokladech.

Souběžně s palácem na jižním kraji dvora nad svahem stojí nepatrný zbytek skrovnějšího stavení, možná čeledníku, s velikými průlomy na místě oken, obrácenými k údolí Sáhy a ke Kostohryzům na protějším břehu, málo to významné obci, osazené ponejvíce vilami, ale prý kvetoucímu městečku v dávných dobách, kdy přes řeku v těch místech vedl brod a pokud cesta podél petroveckého potoka ještě vyhovovala nenáročnému provozu.

Uprostřed levé půlky hlavního dvora, poblíže zdi s třemi pilíři, osaměle stojí těžký, do půlky zachovalý, rozčileně kvákajícími kavkami obletovaný střep obranné věže kulatého půdorysu, dodnes zvané Zapomněnkou. Toto výrazné přízvisko překvapuje návštěvníky hradu působivě drastickým rozporem mezi něžností svého znění a chmurností významu: bývalať v základně Zapomněnky díra, jež sloužila k tomu, aby v ní lidé scházeli ze světa hladem a zapomenutím.

Nižší terasa, dříve spodní dvůr, leží mezi dvorem hlavním, od něhož je oddělena troskou příčné zdi, tehdy asi opatřené brankou, a příkopem, který ji cele obemyká. Chránívalji samostatný plášť hradby, jejíž základna, místy toliko vyznačená nepravidelným sledem rozdrolených kusů zdiva, zapuštěných do valu, bývá v létě namnoze ztracena v houští a objevuje se, teprve když na podzim křoví zprůhlední ztrátou listí. Uprostřed jejího ohbí stojí troska věžovité brány, o níž můžeme s uspokojením předpokládat, že z ní býval spuštěn přes příkop padací

most: pravíme s uspokojením, neboť podle našich představ hrad bez padacího mostu si sotva zaslouží, aby byl zván hradem.

Toť vše: trocha zrozkotaného zdiva, jež přežila šest věků, aby maličko ještě odolávala hlodavé vytrvalosti dešťů, větrů a rostlinstva, než zmizí nadobro, suť mnohdy tak znetvořená, že se těžko dohadujeme jejího původního, lidské potřebě sloužícího úkolu. Ale byť sebechudší, tolik posiluje ony představy, o nichž jsme se právě zmínili a do nichž se o něco dříve vloudil stín rytíře, jedoucího na koni s kopyty obarvenými žabincem, že stačí jen nepatrný myšlený odklon od přítomnosti, tohoto myšleného předělu mezi tím, co už není a co ještě není, abychom v šumotu větví a v kvákotu kavek, rozčilených naší přítomností, zaslechli ohlas dalekých hlasů a kroků stejně zřetelně jako vrčení automobilu, který právě dole zajel do petrovického údolí a teď už zmizel za kopcem. A tu, hle, ony stromy a keře, jejichž šumot maličko překážel tvému vnitřnímu zření, počnou se rozplývat a odplývat, jak jinak ani nesmí být, protože kopec musil být přísně holý, aby se útočící nepřátelé, obléhatelé hradu, nemohli nikde skrýt. Osvobozené zdivo pak začne horlivě vzrůstat do přátelského poledního slunce, mohutnět a pevnět, těžknout a hmotnět.

Nejprve troska kulaté věže se vypne do výše, rovné čtyřnásobku její říše, a nepořádná slepenina břidličného kamení zmizí pod tvrdou omítkou: zchátralý střep se proměnil v hladký, strohý válec, uvnitř rozdělený v tři poschodí, patrná třemi maličkými, opatrnými okénky. Základna je hluboko zapuštěna do tvrdě upěchované země a až do výše dvou mužů pro zvětšení stability tak těžce vyzděná, že nebýt hladomorny lahvovitého průřezu, skryté v jejím středu, bylo by možno ji označit jako plnou. Věž je bělavá, přísná a tichá, máť být obývána jen v čase nebezpečí, při vrcholku obletovaná houfem kavek, které krouží kolem její špičaté kamenné přilby, volně ovinuté prstencem cimbuří, jako mouchy kolem lustru.

Tak tedy vypadal tvrdý obranný střed srpnovského hradu, věž, kterou její stavitel truchlivou narážkou na strašlivou škvíru v její

plně vyzděné základně nazval Zapomněnkou. Vypadal tak v době, jíž v představách dáváme splývat s chvílí nejpřítomnější, za časů, kdy žil a rostl do krásy a roztomilosti malý Křišťan a kdy jeho otce, pana Epíka, podle divného úsloví z domácí hantýrky Srpnovců „ďábel zapletl do příčin". Zapletl ho do nich důkladně, tak krutě, že ze všech volitelných cest, jež se mu jako mladému muži nabízely, zbyla mu pouze jediná, nekonečná, protože kruhovitá: cesta po ochozu hradeb, vyšetřená v tloušti zubaté zdi a pro pohodlí rozšířená krytým dřevěným chodníčkem, přesněji dlouhou pavlačí, lemující vnitřní okraj opevnění a ústící do podstřešní galerie paláce, jehož hladký zadní trakt, sám nechráněn, splývá s hradbou.

Střecha paláce, složená ze čtyř vysokých, strmých dílů, nahoře spojených nedlouhým hřebenem, je kryta šindelem kanárčí barvy, který zvláště v této polední době, teprv nedávno odtroubené, září jako zlato.

Krytinou téže barvy je chráněna vížka hlavní brány čtvercového půdorysu, která střeží vchod do dolního dvora, podsadité, hranaté, opatřené – znovu s uspokojením to uvádíme – padacím mostem, spouštěným na hradní příkop půlměsíčního tvaru; střechy pavlačí, vroubících hradby, jsou kryty šindelem sprostým, šedivě mořeným, snad proto, že zvenčí nejsou viditelné.

Vyjádřili jsme se trochu nepřesně, když jsme řekli, že do ďáblových příčin zapletenému panu Epíkovi ze Srpna ze všech možných cest jeho života zbyla jen jediná: chodě po hradbách, volí buď kratší ochoz kolem hlavního dvora, anebo může zahrnout do kruhu svého putování také ochoz hradby nad příkopem, která podkovovitě ovíjí dolní dvůr.

Dvůr tento je prázdný, prázdnoucí; pouze do rohu u brány s padacím mostem je vtěsnán přízemní domeček, v němž za Epíkova života a už i před smrtí jeho otce, pana Odolena, jednonohého hrdiny od Sieradze, úřadoval hradní purkrabí, v účetnictví schopný vladyka z Vlčkova, plně úkol prostředníka mezi vrchností a poddanými, zatímco pán se oddával

nesnadným úvahám o povaze a moci ďábla, nepřítele lidského pokolení, který ho zapletl do svých příčin.

Zděná část hradu zabírá jen o málo víc než čtvrtinu celé hradní prostory. Ostatek je podhradí, přilepené k zevnímu valu příkopu, malá, velmi špinavá dřevěná víska, obydlená zbrojnou posádkou a čeledí, obsluhující kravíny, obtočená dubovou palisádou z hrubých, nahoře zahrocených klád a hliněným náspem, na němž živoří žlutá jedlička.

Úhrnem můžeme říci, když přehlížíme celek hradu, drobet přitom mhouříce oči, aby snesly zář a lesk srpnovských střech, že snažil-li se snad stavitel hradu, tento, jak víme, chmurným humorem nadaný muž, obdařit své dílo jistou elegancí, ne-li krásou, která by napohled nadlehčovala jeho těžkou hmotnost, nepotkal se s valným úspěchem.

Ale právě že tíha hmoty tu není zastřena klamnou vznosností tvaru, pozorovatel se nemůže ubránit tísnivému pomyšlení na nesmírnou námahu, kterou si vyžádala doprava kamení a malty do strmého kopce a odtud do výšin Zapomněnky a na vrchol rostoucí hradby. Jako bychom slyšeli svist bičů, jimiž odborně školení dohlížeči, stavitelovi zaměstnanci, s cirkusáckou bravurou z dlouhé chvíle práskali do vzduchu, občas jim dávajíce dopadnout na záda domácích nevolníků, sehnaných z celého panství. A vskutku jej slyšíme, neboť nazad obrácený chod naší představivosti posunul mezitím chvíli, splývající s naší přítomností nejpřítomnější, o několik set let dozadu, přesněji do léta Páně dvanáctistého třiadevadesátého.

Podle tištěného průvodce Posážím, jejž jsme si koupili u ochotného knihkupce v Benešově, městě páně Epíkových vznešených strýců, v onom roce byla zbourána stará dřevěná tvrz, prvotní sídlo Srpnovců, a založen kamenný hrad. Vizte, Zapomněnce teď dosud chybí cimbuří a přilba a její vlhké zdivo je stěží patrno v nitru dřevěného lešení, na něž třaslavým, trhavým pohybem, za supění dělníků, dole tahajících za provaz, přehozený přes kladku, píď po pídi a patro po patru kymácivě

stoupají proutěné koše, vršitě naplněné kamenem: i napadá nám, že když po husitských válkách lid z okolí se zdravou nešetrností počal trhat zdi z rozkotaného hradu, aby jich užil k stavbě svých domků, jednal velmi správně, neboť jednak si bral své, jednak mstil krev a pot svých předků.

Než vraťme se k staveništi.

Zapomněnkou a baštou, určenou k ochraně levého boku paláce, na jejíž plošině dal vyzdít základnu pro obranný prak, zahájil stavitel své dílo. Panstvo dosud bydlí v starém dřevěném domě, který stojí přibližně na témž místě jako budoucí palác kamenný, ale není předkem obrácen k údolí Sáhy, nýbrž k východu. Je tedy k řece natočen pravým křídlem, převýšeným hranatou, nevysokou, pod plochým krovem silně rozšířenou věží. Mrav čtrnáctého století, doby subtilně přemýšlivého pana Epíka, kdy vrchnosti žily v kamenném hradě se svým osobním služebnictvem samy, odděleny od čeledi v podhradí prázdným dolním dvorem a příkopem, nebyl ještě zaveden.

V blízkosti panského paláce jsou v neladu a neskladu napěchovány hospodářské budovy a čelední ubikace, jak víme, později vystrčené do podhradí.

Tento pestrý nelad a nesklad, důsledek pospolitého života pánů a kmánů v společné ohrádce, je velice ztenčený ostatek mravů prastarých a výsostně ctihodných, kdy předkové Křišťana, Epíka a Odolena nesídlili ještě na kopci, nýbrž pod kopcem, v dvorci Kostohryzech, budoucím městečku, a kdy se ještě nenazývali pány ze Srpna, nýbrž z Kostohryz, nebo krátce Kostohryzskými.

Tenkrát je ďábel nezaplétal do příčin, a zaplétal-li je, nemluvili o tom, neboť podivné rčení, které jejich potomkům mělo zavdat podnět k mnohému hlubokému přemyšlování, obohatilo jejich domácí hantýrku teprv několik let před založením dřevěné srpnovské tvrze, v druhé čtvrtině třináctého věku. Přijali toto úsloví pro jeho roztodivnost, ano

pro jeho nesmyslnost, aniž mu zprvu přičítali význam, od své kuchařky, jakési kumánské zajatkyně. Neschopna, nebo spíš neochotna se doučit jazyku svých věznitelů, bavívala je nevolky svou kostrbatou repetinou, bohatě proplétanou cizokrajnými moudrostmi, bezpochyby nemotornými převody z její čertovské mateřštiny, které s jedinou výjimkou pořekadla o ďáblovi a o příčinách vesměs upadly v zapomenutí.

Ale nebylo omylu: Kumánka, dcera těch nahých divochů, jejichž strašným jménem se tenkrát strašívaly děti, byla pohanka, a neznala tedy ďábla; však také podmětem jejího divného výroku, jak jej poprvé dala k lepšímu, nebyl ďábel, nýbrž jakýsi „černý bůh", a tento černý bůh podle její původní formulace nezaplétal člověka do příčin, nýbrž „motal do protože". Černý bůh motá do protože: těmi slovy se vyjádřila, než byla poučena, že takto se u nás nesmí mluvit, ježto jediný Bůh, který jest, je, jak známo, světlý, a že chce-li někdo hovořit o mocnosti Bohu protivné, aniž zabředl do kacířské úchylky manichejské, nanejvýš smí jmenovat anděla, který byl za svou pýchu uvržen do temnot. Poprosila prý tehdy co nejpokorněji své chlebodárce za odpuštění a se sklopenýma očima, ale s úsměvem opakovala svou průpovídku v podobě opravené: Ďábel motá do protože. Její páni tu pošetilost pro zábavu opakovali po ní, a trvalo mnoho let, než jí přiřkli jakýs takýs smysl, když kdosi z nich, možná malý Dobiáš, otec pana Odolena, omlouval kterýsi svůj poklesek tím, že se mu nemohl vyhnout, protože... protože... – Zkrátka, ďábel ho zapletl do protože, poznamenal kdosi suše, a na tom zůstalo.

Proč každého hříchu má své protože: tak rozuměli starší Srpnovci Kumáncinu pořekadlu, než pozdější generace připadly na jemnější výklady, tak mu rozuměl pan Dobiáš, pan Odolen, a na tomto primitivním smyslu se nic nezměnilo, když vzdělaná choť pana Odolena, Anežka, vychovaná učitelem, který studoval gramatiku a moderní logiku v Liège, nahradila spojku „protože" vhodnějším, evropskému sluchu lépe znějícím slovem „příčiny".

Ale dosti o tom. Praotcové Srpnovců, starší páni z Kostohryz, k nimž jsme dospěli na svém putování do hlubin minulosti, neměli čas, aby se někým dávali do něčeho zaplétat, protože na rozdíl od svých myslivých potomků se ještě „starali", jak se u nich říkávalo.

Zůstavuje srpnovský vrch nanovo porostlý, ale ne javory a duby, nýbrž tisovým lesíkem, který tu rostl na počátku třináctého věku, obrácený chod naší představivosti nás ještě přenáší dolů přes brod řeky do kostohryzského dvorce, do dělného rámce jejich starání, odporného ďáblovi, ale zůstává tu stát, protože narazil na mlžnou a tesknou překážku, na minulost vskutku minulou, protože zapomenutou.

Věru život lidu a drobného venkovského panstva, pokud se „staralo" a nezasahovalo do vysoké politiky, hospodářské podmínky, z nichž vyrůstaly jeho myšlenky, názory a zvyky, sic neunikají našemu pohledu, ale splývají svým okrajem s dobou, o níž nevíme pranic. Tady se musíme obrátit, nechceme-li se ztratit v stínové oblasti bájení, odtud vykročíme ve svém vyprávění, jež chce být a bude živé, a tím i přítomné, byť za cenu toho, že se mnohdy bude uchylovat od výsledků odborného šetření a že možná bude občas rušeno jekem klaksonů a vrčením letadel.

KAPITOLA PRVNÍ
Městečko Kostohryzy

I

Významem bohaté, třebaže stručné slovo: starajíce se, staří páni z Kostohryz, praotci Srpnovců, osobně dohlíželi na hospodářské práce v celém panství, určovali, v jakém pořadí se budou osívat pole, nakupovali dobytek, šlechtili stromy, pěstovali zeleninu, dozírali, aby čeleď nezahálela, aby žila mravně a aby řádně docházela do kostela svatého Simona a Judy, který stál na vršku na dvacet kroků od dvorce, a především sledovali, správně-li smraďoši – tak říkali nevolníkům – odvádějí obilí, med, vosk a vejce do panských skladišť a sýpek. Sami pak sjednávali odbyt svých přebytků, vozíce je na trh do Benešova, města svých strýců, nebo do Prahy.

Dělali to z hlavy, bez písemných záznamů, vědouce navlas všechno, co bylo třeba vědět o každé z dvou set rodin, usedlých v šestnácti vesnicích panství, nepravidelně roztroušených v prostoře sedmi tisíc jiter lesů, luk, rybníků a polí. Kostohryzské paní, podle nejnápadnější součásti svého oděvu zvané „koženými zástěrami“, plně sdílely hospodářské znalosti svých manželů, dopodrobna držíce v paměti, kolik se toho roku platí džbánů medu za prasnici a jaká je naopak hodnota džbánu medu ve vejcích, v jakém poměru vyměnit lůj za plátno husté nebo za plátno řídké, a že v Benešově je lépe kupovat koně než v Praze, ale v Praze že je výhodnější kupovat železo a dobytek než v Benešově.

Když byla válka, kožená zástěra musila nahradit svého manžela, a nadto nesměla zanedbávat své povinnosti z časů míru, kdy vstá-

vajíc za úsvitu budila děvečky a řemeslníky, přidělovala suroviny na vaření mýdla a medoviny, na tkaní plátna, na šití kožišin a bot, dohlížela na kováře, hrnčíře, kolomazníky, vydávala mouku do pekárny, měla v přesné patrnosti, kolik se v kuchyni, v níž se vařilo nejméně pro padesát lidí, spotřebovalo hrachu a cibule, oleje a soli, vajec a másla.

Bylo tehdy těžké a odpovědné být bohatý, a neutuchající strach, že je někdo okrádá a odsává smetanu jejich hospodářství, rušíval spánek kostohryzského panstva; věru muži si odpočinuli od svých starostí, jen když byli na vojně, a jejich ženy, jen když rodily. Ale i v šestinedělí kožená zástěra, obhlížejíc lačným okem aspoň ten úsek dvorce, jejž bylo vidět z okna její komůrky, vykřikovala drsným hlasem rozkazy a kletby, tu spílajíc nepřítomnému nevolníkovi, který nechal stát na dešti fůru ovsa, tu volajíc jakéhosi Daňka, aby se šel podívat, co se děje teleti, že tolik bečí, tu slibujíc věčné zatracení a trápení v pekle děvečce, která klopýtla, nesouc košík vajec, a divže ho neupustila.

Bydlili v polovině nízkého srubu, později zvýšeného obytným patrem, v sousedství čeledníků a ubikace zbrojných pacholků, ve stínu velikého špejcharu, do něhož se svážela sklizeň šesti set jiter panských polí, obdělávaných sedláky z otrockých vesnic, přesněji čtyř set jiter, protože třetina půdy ležela vždy ladem a odpočívala.

Plody dalšího tisíce jiter polí, tak řečených hostovských, na nichž sedělo asi sto dvacet rodin vesničanů, kteří drželi svá popluží ve vlastní režii, odevzdávajíce pánům složitě odstupňované roční dávky a ponechávajíce si zbytek, ukládaly se ze zvyku a pro lepší přehled do nové sýpky, spojené s krejčovnou a ševcovnou, vystavěné na počátku vlády prvního z obou Přemyslovců Otakarů. Tehdy Epíkův předek jménem Držkraj zvětšil své panství, získav od krále v trvalý majetek splácením devadesáti hřiven zástav, jež

na nich vězely, dvě vesnice ze sousedního korunního zboží Kohoutky, prý odměnu za účast při převozu ostatků svatého Tomáše, Jakuba a Tadeáše z Německa.

Kolem uvedených hlavních budov dvorce, to jest kolem panského srubu, starého špejcharu a později nové sýpky, narostla během desetiletí a desetiletí nepřehledná a stěží prostupná soustava bud a kůlen, dílen a přístavků, chalup a menších špýcharů, maštalí, podstřešků a chlévů, všelijak látaných a nastavovaných, spravovaných, rozšiřovaných, zvyšovaných, podpíraných, když se hroutily starobou, tu nakupených v nemotorné celky, tu zas oddělených uzounkými páchnoucími uličkami, takže dvorec Kostohryzy se podobal rozsypané hraničce polen, arci rozsypané hraničce polen dýmající, hlomozící, bučící a hemžící se pilnými postavičkami, a nastávajícím koženým zástěrám trvávalo měsíce, než se vyznaly ve všech průchodech, koutech a skrýších.

Tak bývalo v dobách, o nichž pan Epík věděl pouze z doslechu a jejichž řády a chody si už ani nedovedl představit, za nemytých nečesaných časů, kdy se panstvo vzhledem lišilo od nevolníků leda karabáčem v ruce a koženou zástěrou. Tenkrát žádný z jeho předků ještě neměl kdy se zabývat tak jako on jemnými úvahami o ďáblovi. Páni z Kostohryz nechovali ve svých kosmatých hlavách jinou myšlenku než mít dnes víc než včera a zítra být bohatší než dnes. Jejich způsob, jak se jim zdálo, podobal se navlas způsobu arciotců z Písma, o nichž slýchali v kostele; proto se domnívali, že společenský pořádek, v němž žili, trval bez přerušení odpradávna, a měl tudíž beze změny trvat i v budoucnu, a stáli na tomto přesvědčení, i když se počaly objevovat a množit výrazné příznaky nastávajících změn.

Po pravdě už tenkrát, když Epíkův prapraděd, nadaný přiléhavým jménem Držkraj, zaokrouhlil své panství a vybudoval

v Kostohryzech novou sýpku, bylo docela jinak než za starých časů knížecích.

Pan Držkraj se sice staral o své hospodářství pilněji než kdokoli z jeho předků a jeho choť nosila koženou zástěru stejně jako její předchůdkyně, propadlé nebytí. Oba se modlili o déšť stejně vroucně jako sedláci, a tak jako za starých časů v čele průvodu svých nevolníků na jaře vynášeli ze vsi slaměného smrťáka, symbol životu nepřátelské zimy, o Velikonocích zahrabávali do země černého kocoura, nevinného představitele nevázané plodivosti, a po všechen čas setby se postili a podrobovali se tělesné zdrženlivosti, aby nerušili pohlavní funkce země, rydlem otevřené k přijetí semena, slovem žili v oné pravdě, jíž není mimo magické začlenění do koloběhu čtyř ročních časů, ale na rozdíl od starých pánů z Kostohryz nejezdili do města prodávat své přebytky, protože kupci si už přivykali jezdit za nimi.

Právě tenkrát, nebo asi tenkrát, se v lombardské Brescii ustavilo družstvo pro obchod se severní Evropou a karavany jeho formanů a vozatajů, rozvážející nahoru víno, koření, obilí a hedvábí a dolů zas především sůl, dobytek, kůže, šindele a pivo, když míjely cestou k Baltu nebo nazpět k Jadranu kostohryzský dvorec, kupovaly od pana Držkraje, čehokoli měl nazbyt, vyměňujíce obsahy jeho skladišť a sýpek za své zboží, anebo nepotřeboval-li nic z toho, co nesly, za hrubé stříbro.

A přibližně v téže době nebo v nepříliš jinaké době, ne-li právě za Držkraje, tedy těsně po Držkrajově smrti, jiný kupec, tentokrát soukromník, Mauricius jménem, jihozemec v Čechách zdomácnělý, navázal s kostohryzskými pány výhodné spojení, vykupuje všechno, co nepobrali Lombarďané. I on platil stříbrem, pokud pan Držkraj – byl-li to on – neměl zájem o zboží, jež přivážel.

Stříbro, které vniklo do kostohryzského hospodářství v důsledku zdokonalených těžebných metod, jež první čeští králové zavedli v starých dolech, a objevů rudného bohatství středního Polabí a Českomoravské vysočiny; stříbro, kov sám o sobě dobrý leda k marnostem, nedosti tvrdý, aby se z něho daly kout srpy nebo meče, nedosti odolný, aby se jím dala obíjet kola vozů, nedosti vzdorný vůči povětří, neboť černá do modra a do duhova; stříbro, látka ničemná, nadaná pouze tou hodnotou, kterou jí v pomyslu pozoruhodně shodném lidé přiřkli, omlouvajíce svou pošetilost krásou, popravdě trochu příšernou, jejího měsíčně bílého lesku, pro nějž dvojice stříbra a zlata, slunečně třpytného, bývala ctěna jako pozemská obdoba obou hlavních nebeských těles; stříbro, které se pozvolna vsáklo do kostohryzského hospodářství a na něž počali směřovat své přebytky poslední z těch Epíkových předků, kteří se ještě „starali“, zvýšilo, pokud je to možno a myslitelno, jejich chamtivost a současně jim poskytlo příležitost, aby tuto zvýšenou chamtivost ukájeli.

Zajisté i za starých knížecích dob znali v Kostohryzech stříbro, a páně Držkrajovi praotcové ukládali drahý bílý kov v truhle, vytesané z jediného kusu stářím zkamenělého dubového dřeva, obité železem a vkované do balvanu, zapuštěného hluboko do země, ale užívali ho téměř výhradně jen k tomu, aby zmnožovali svou půdu a aby bránili jejímu drobení, totiž když odbavovali – zpravidla skoupě – své mladší syny a když vypláceli věna ženichům svých dcer. Za stříbro prodávali stáda dobytka nebo koní, za stříbro hromadně směňovali své sklady kůží, když se v průběhu let náhodou naskytla příležitost; příliv stříbra do jejich pokladnice býval posledním aktem dlouhého drobného lopotění, nesčetných výměn zboží za zboží, občasným pouštěním žilou hospodářskému ústrojí příliš krevnatému, nečastou likvidací přírodního

bohatství nadmíru zbujelého. Ale vyměnit za stříbro dva věrtele pšenice, soudek medoviny nebo pět kop vajec, inu, to bylo zastara něco neslýchaného.

Byť sebeneslýchanější, vymoženost se vžila hladce a vžívala se dál a hloub: brzo se před kostohryzským dvorcem počali objevovat hostovští sedláci a řemeslníci z Kohoutky nebo z klášterního panství Panny Marie Svaté prsti, ten s hroudou másla, ta s jablky v zástěře, jiný s košíkem vařeček, tamten s hříbětem nebo s vozíkem naloženým hrubými štíty, a vyčkávali příjezdu kupců a jejich stříbra.

Pan Držkraj, byl-li to on, je zprvu zaháněl, ale včas shledal, že tato nicotná kramařina, namísto aby škodila odbytu jeho zboží, znamenitě mu prospívá, protože láká drobné překupníky z blízkého okolí, tož z Kohoutky, z Pyšel, z Benešova, obchodníčky sic malé, ale vesměs už obeznalé s užíváním stříbra, a zdravé konkurenty Mauricia a lombardských karavančíků.

V té době povlovně svažitá prostora před branou dvorce, po délce prostoupená cestou, vyvstalou z brodu přes Sáhu a navazující na cestu podél petroveckého potoka, začínala se připodobovat tomu, co strýcové Kostohryzských v Benešově měli už půlstoletí a co v Praze bylo odnepaměti, totiž tržišti. A pan Držkraj, muž pružný, rozmnožil své důchody o nový a znamenitý zdroj příjmů, o tržnou daň, již se jal vybírat po dvou stříbrných penízcích, jichž šlo dvacet tuctů do hřivny, z nůše nebo z prkénka s vyloženými věcmi a po šesti penízcích z vozu. Těm, kdo drželi své zboží v hrsti, povoloval stát na trhu zdarma, ale vykázal je na nepříhodné místo v rohu u kostela, mezi hroby.

Ale to byla předehra k revolučním změnám, které se chystaly. Muž s košíkem vařeček, podle jména, k němuž se přiznal, Prokop, chlapík dlouhý jako ranní stín, nápadný nemírně vyvinutou

bradou, což podle mínění znalců lidských tvářností bývá znakem osobní průbojnosti, přiblížil se jednou pokorně k panu Držkrajovi a požádal ho o dovolení, aby si směl na kraji tržiště postavit chalupu a usadit se v ní, a zavázal se, že mu za to bude odvádět tolik vařeček, kopistí a vůbec drobného řezaného zboží, kolik pán sám určí.

Jak už pověděno, na kostohryzském panství vedle nevolníků žilo na sto dvacet selských rodin, nadaných jistou měrou svobody, které když odvedly určitou roční dávku, mohly si se zbytkem svých úrod naložit, jak chtěly. Rodiny tyto pocházely z přivandrovalců, ponejvíce zběhlých z cizích panství, kteří kdysi stejně jako Prokop pokorně přistoupili ke kterémusi kostohryzskému pánovi a požádali ho o dovolení, aby se směli opodál usadit na některém ladu; proto se půda, již tito smutní hosté vzdělávali, nazývala hostovskou. V zásadě tedy nebyla Prokopova nabídka neobvyklá a nezněla zcela cize páně Držkrajovu sluchu. Novota byla pouze v tom, že Prokop nebyl sedlák, nýbrž řemeslník, a že nestál o pole, nýbrž o místo na trhu.

Řemeslníci, kteří pracovali na kostohryzském dvorci, byli otroci, stravovaní ze společné čelední kuchyně, a všechno, cožkoli vyrobili, patřilo pánovi. V tomto smyslu byl Prokop, kopistník s vyvinutou bradou, který hodlal robit své dřevěné zboží na vlastní účet, osobnost pionýrská.

Zesnulí páni z Kostohryz, přežívající své nebytí v páně Držkrajově duchu a splývající v temnotách jeho zavřených víček v postavu přísnou a varovnou, nepřátelskou změnám, nesmlouvavě věrnou starým zvyklostem, stavěli se Prokopově nabídce důrazně na odpor a nabádali svého žijícího potomka, aby otrapu bez řečí zahnal karabáčem, ale úvaha, že na dvoře nikdo vařečky neřeže, a že Prokopova činnost tudíž nebude škodit domácí řemeslné výrobě, přemohla opatrnickou nedůvěru starých.

Na smířenou se vžitým řádem přidělil pan Držkraj Prokopovi kromě staveniště také kousek pole a vedle odvodu kopisti ho zavázal k roční dávce dvou pytlů obilí a k dvoudenní robotě v čas žní, a také ho, rozumí se, podrobil obřadu podání ruky, jímž Prokop přijal poddanství a přislíbil, že bude kostohryzským pánům věrně sloužit do poslední kapky krve.

Ale tento starobylý rámec, do něhož pan Držkraj věc zasadil, aby vyhověl námitkám starých, přežívajících v jeho duchu, nic nezměnil na skutečnosti, že na kraji prostory před ohradou dvorce, stále častěji nazývané tržištěm, vzrostla činnost prvního samostatného řemeslníka na panství. Za rok, za dva roky k ní pak přibyly živnosti další, protože kožená zástěra, páně Držkrajova choť, anebo možná snacha, byla vymožeností nadšena a prosadila, že nevolní řemeslníci z dvora byli jeden po druhém propouštěni z chleba, jak se říkalo, totiž ze společného bytu a stravy, nejdřív kovář, po něm barvíř, pak hrnčíř a po hrnčíři švec a krejčí, aby se udělali pro sebe a aby se tak zjednodušil provoz v dvorci.

Domeček vedle domečku vyrůstal na okraji tržiště, den ze dne živějšího, až jednou kupec Mauricius, který už dávno pomýšlel na to, že se usadí v Kostohryzech, z obavy, že dvorští řemeslníci mu vyfouknou před nosem nejvýhodnější místo na trhu, uzavřel s panem Držkrajem památnou smlouvu, v níž od něho za základní poplatek šesti hřiven stříbra, ceny to osmnácti volů, a hřivny ročního úroku najal pozemek v jihovýchodním rohu kostohryzského rynku a dvaasedmdesát jiter polí, a hned po něm Lombarďané za základní poplatek dvou hřiven a za roční úrok deseti velikých penízů obsadili celou východní stranu rynku, aby si zřídili v sousedství dvorce odbavovací skladiště.

V těchto čilých dobách bylo hospodářství v dvorci už tak zjednodušeno, že z domácích řemeslníků zbyla jen kumánská otrokyně,

o jejíchž barbarských průpovídkách jsme už pověděli všechno, co bylo třeba říci, a blázen Janku Hejkej, který kromě toho, že na požádání hejkal, sbíral po lesích smůlu a vařil z ní kolomaz. A přece ves rostla dál a dál, protože po vařečkáři Prokopovi přicházeli noví a noví vandrovní řemeslníci a doprošovali se kousku půdy v blízkosti míst, kde se práce vyměňovala za stříbro; a pan Držkraj povoloval a povoloval, protože čím větší a rušnější byla jeho trhová vesnice, tím čilejší byl obchod na rynku, odbyt jeho zboží a příliv tržních daní.

Nadbytek lidí, kteří mu přicházeli nabízet služby, souvisel s tím, že král tenkrát otevřel hraniční brány Čech německým kolonistům a přiděloval jim půdu, aby na ní zakládali města, takže po celé zemi se rozvířil pohyb a shon, který trval celé století a začal ustávat teprve za časů pana Epíka.

Němečtí hosté, bohatí dobytkem a stříbrem, vytlačovali ze svých nových sídel chudé domorodce, a prosebníci, kteří se hrnuli do Kostohryz, byli z nich. Slátal tedy Epíkův prapraděd svou trhovou vesnici z odpadků, z třísek, jež odlétaly z králova staveniště – však také uznamenav jejich rostoucí počet, přijímal nové vandrovníky za podmínek stále tužších a těžších. A přece i tyto odpadky, i tyto třísky mu dopomohly k takovému bohatství, že stará pokladnice, vkovaná do balvanu, vkrátku nestačila, a on nevěděl se svým stříbrem kudy kam.

Tehdy pochopil – a byl to poslední bod, jejž mu zbýval pochopit – že všechny drahé kovy světa by neměly žádnou cenu, kdyby svému majiteli neuměly dopomoci k příjemnějšímu a méně starostlivému způsobu života, než jaký vedli kostohryzští páni až dosud.

Nevíme, byl-li to sám pan Držkraj, nebo jeho syn, kdo tuto myšlenku uvedl v život; nezřetelné temno dob, do nichž hledíme, nám nedovoluje rozhodovat bezpečně o takových podrobnostech. Víme jen, že to bylo někdy na sklonku vlády krále Přemysla Otakara

Prvního, kdy kostohryzští páni po příkladu svých nevolných řemeslníků opustili konečně dvorec a přestěhovali se i s Kumánkou a s bláznem Janku Hejkej, jehož hejkání jim bylo nepostradatelným, protože jediným zdrojem zábavy a veselí, do nové pohodlné tvrze, kterou si postavili opodál na kopci nad řekou. Že v klenotu svého erbu, černé, závojem ovinuté střely v zlatém poli, nosili obraz srpu, nazvali své nové sídlo Srpnem, a sami pak přijali jméno pánů ze Srpna, Srpnovských, Srpnovců.

II

V polovině třináctého století se zdálo, že páni ze Srpna vyhynou po meči i po přeslici, protože paní Eliška, žena jediného vnuka páně Držkrajova, byla neplodná až do svých dvaačtyřiceti let. Když se už dávno přestalo doufat, že svému muži, ušlechtile zádumčivému panu Dobiášovi, přinese potomka, zázračně otěhotněla díky třísce ze dřeva kříže, bohatě orosené slzami sedmibolestné Bohorodičky, kterou jí položil na zahálející lůno urostlý poutník ze Svaté země, náhodný host na Srpnu, a povila chlapce nad průměr velikého a silného, jemuž dáno jméno Odolen.

Svatá relikvie důkladně odvála příšeru neplodnosti, ohrožující srpnovské panstvo. Když Odolenovi bylo vzhledem šestnáct a opravdovým počtem let dvanáct, zabloudil jednou v letní podvečer na paloučku na svahu Petrovce, známou pod jménem Šidlovka, a překvapiv na ní hezounkou černookou žnečku, uhřátou prací, s košilí polosvezlou na mladičkém prsu, ztratil náhlým rozčilením hlavu, neboť mu napadlo, že je povinen své mužné cti využít příležitosti a dokázat, že už není dítětem, a dokázal to s takovým úspěchem, že dívku obtěžkal.

Rujný čin mladého pána způsobil v kraji nemalý rozruch, neboť zhanobená žnečka nebyla ledajaká nevolnice, nýbrž dceruška Mauriciova vnuka Eliodora, a také pro svůdcův neuvěřitelně nízký věk mnoho veselí a podivu.

Když děvče začalo přibývat v pase, bylo narychlo provdáno za Utěcha, růžového mladíka, který vypadal usměvavě, i když se mračil, a působil dojmem, že klopí oči, i když hleděl zpříma, příjemného v hovoru i v způsobech. Byl to syn kupce Omštána, který se před časem vzdal samostatného podnikání, protože přijal výhodnou nabídku lombardských družstevníků, aby se ujal správy jejich kostohryzského skladiště. Dobiáš učinil Utěcha správcem anebo, jak se říkalo, vládcem kostohryzského dvorce, a zajistil mu tak pěknou budoucnost, třebaže dvorec tehdy, snadno si dovedeme představit, opuštěn a napůl zpustlý, poklesl významem na pouhý přílepek tržiště, svého vlastního plodu, potažmo na sběrnu hospodářských a řemeslných produktů.

Jmenovav Utěcha vládcem, pan Dobiáš zabil dvě mouchy jednou ranou, protože jednak elegantně odklidil následky Odolenova poklesku, jednak se zbavil nudné povinnosti dohledu na odvod naturálních platů, jež jeho poddaní sváželi do dvora dvakrát v roce, a na jejich odprodej.

Tato práce, která ho poutala k jevišti starých časů, byla mu tím obtížnější, že jeho ušlechtilá zádumčivost se věkem změnila v chorobné samotářství a že jeho jemná, k pravému rameni nachýlená hlava seděla v posledních letech drobet nejistě na krku a roztřásala a rozklepávala se, když býval unaven, a co horšího, pozbýval paměti. V době jeho otců by to bylo bývalo velikým neštěstím, protože jak napověděno, hospodářské poměry na panství byly velmi pestré a umění písma bylo vzácné i v kruzích církevních.

Ale mladičký Utěch, dítě nových časů, uměl malovat písmenka drobná a hranatá jak zrníčka písku, v řádkách rovných a hustých, ba co víc, dovedl bez koktání přečíst, co napsal, a byl tedy jako stvořen k tomu, aby nahradil umdlévajícího šlechtice.

Vyzpovídav Dobiáše, hbitě si pořídil úplný a podrobný seznam břemen, jimiž byli srpnovští poddaní povinni svým pánům, mezery v pánově paměti doplnil podle vlastního uznání, a mávaje lejstrem v jedné a bejkovcem v druhé ruce, začal ostře a nesmlouvavě vládnout.

O čtyři roky později zavřel pan Dobiáš navěky své zádumčivé oči, uspokojen vědomím, že moudře zabezpečil dědictví svých otců, které mu bylo dočasně svěřeno.

Odolen, chlapec přivolaný k bytí kouskem svatého kříže, oroseného slzami Boží Matičky, stal se tedy pánem Srpna, když mu bylo právě sedmnáct let. Sotva pohřbil svého otce, na přímluvu svých bohatých a vlivných příbuzných přijal od krále Přemysla Otakara, toho jména druhého, u příležitosti křtin jeho dcerušky Anežky meč a zlaté ostruhy. Na turnaji, jejž král potom pořádal, shodil čtyři ostřílené bojovníky ze sedla, jednomu z nich zpřelámav žebra, a vzbudil tak obdiv celého dvora; nedosti na tom, při večerní veselici, jejímž byl hýčkaným středem, nanovo vzbudil královu pozornost tím, že otevřel – těžko to vyjádřit slovy, neboť takový výkon se vymyká všemu pomyslu –, že otevřel obráceně, tedy naruby, rozuměj opačným směrem, dveře do hodovní síně. Za tento silácký kousek ho král obdaroval dalším kusem korunního panství Kohoutky, polovinou hostovské vesnice s polnostmi; i stalo se zřejmým, že živnost černé střely a zlatého srpu, v předešlé generaci pokleslá, vypjala se k bývalé výši osobou mládenečka, který byl v sedmnácti letech rytířem, rozmnožitelem rodinného jmění a otcem levoboka.

Postavou byl vysoký a rameny tak široký, že do dveří, pokud nebyly jak vrata, vcházíval nakrčen a bokem, na sloupovitých nohou, jejichž stiskem dovedl zadusit koně, s čtvercovitým čelem pod modravě černými vlasy, snědý jako cikán a neví se odkud a odkdy pod pravým okem a na funivém hrbolatém nose posekaný, Odolen dorostl v bohatýra, vedle jehož hněvu každý jiný hněv působil jako prskání kotěte a vedle jehož smíchu každý smích zanikal jako žabí kuňkání. Nedostávalo-li se mu v leckterých ohledech, zvláště pokud šlo o záležitosti hospodářské, schopnosti prospěšného rozhodování, takže někteří závistivci o něm ne zcela bez důvodu prohlašovali, že jeho svaly se vyvinuly na útratu rozumu, nahradil tento nedostatek svým zavčasným sňatkem. Panna Anežka z rodu Půticů erbu červených pruhů nejenže mu přinesla věnem šest bohatých a dobře spravovaných vesnic, nejenže se k němu znamenitě hodila svým královským zjevem, jsouc jen o tloušť palce menší než on, tenká v pase, ale v prsou silná jako kropenka, nejenže byla jiskrně krásná v přísné, divoké tváři, ale znala se také v čtení, v psaní a i v logice.

Odolenův levobok, podle zákona Utěchův syn, dozrál do podoby svého pravého otce tak neostyšně, že pochyboval-li kdo o všiváckém kousku dvanáctiletého pána, při pohledu na chlapcovo čtvercovité čelo a hrbatý dravčí nos nemohl pochybovat dál. Z důvodů velmi pohnutých, o nichž chceme vyprávět později, pan Odolen ho přijal do svých služeb jako zbrojnoše; když spolu vyjeli do pole, oba velcí jako svatý Kryštof, modravě černovlasí a hrbolovitě nosatí pod čtvercovitými čely, tu kdo je viděl, mimoděk se napřimoval a vypínal prsa, jako by si najednou uvědomil svou vlastní nepatrnost.

V roce dvaadevadesátém, za panování krále Václava, toho jména druhého, zúčastnil se pan Odolen se svým zbrojnošem válečného tažení do Polska a v bitvě pod Sieradzí utrpěl lehkou úhonu na

pravé noze – pouhé škrábnutí, jak se vyjadřovali zranění hrdinové, pokud jim ještě hlava seděla na ramenou. Při pijatice, pořádané na oslavu vítězství, právě když zvedal k ústům plný soudek medoviny, pan Odolen omdlel: ztratil, řeklo se, příliš mnoho krve. Jenže škrábnutá noha začala otékat, hnědnout a černat, i nezbylo než ji uříznout pod kolenem.

Jak sám později vyprávěl, snesl strašnou operaci, již na něm provedl vojenský felčar, bez jediného zasténání; chlapi z jeho družiny však doma tvrdili, že se naopak bránil hroznou silou, takže devět mužů ho stěží udrželo, že ukousl jednomu ze svých ošetřovatelů palec, a že slyšíce jeho řev, lidé bledli a prchali. Když pak upadl do mdlob, z nichž se měl probrat až po dvou dnech, ukázalo se prý, že nenaříkal sám, neboť jeho soucitný levobok Petr provázel jeho křik tajným hýkáním, jemuž dával zanikat v pacientově řevu. Potud lid. Kdo mluvil pravdu, zda Odolen, nebo pomlouvači, nedovíme se nikdy.

Když zase jakžtakž přišel k síle, pan Odolen se vydal na zpáteční cestu, nesa v záňadří písemné vyjádření králova vděku. Byla to především listina, zaokrouhlující jeho zboží „titulo feodali“ o další půdu z těla korunního panství Kohoutky, tentokrát ne o vesnice, nýbrž o kus lesa v rozloze sedmaosmdesáti jiter – poznámka „titulo feodali“, jež se zdála naznačovat, že nové území nebylo panu Srpnovskému darováno, nýbrž pouze propůjčeno v léno, prakticky prý neznamenala, jak Odolena ujistili, pranic. Za druhé mu bylo uděleno výslovné a velmi cenné oprávnění k přestavbě tvrze srpnovské na kamenný hrad, jakož i privilej, která prohlašujíc nezávislost srpnovských poddaných na provinčních soudech a obdařujíc jejich pány plným právem rozhodovat o jejich životu a smrti, stvrzovala úředně stav, jehož bylo už dávno předtím dosaženo zvůlí a zvykem.

To bylo vše: cena snad trochu hubená za nohu tak velikou a svalnatou, jako byla Odolenova, ale hrdina byl příliš vysílen bolestí a horečkami, než aby mohl krále povzbudit k vydatnější štědrosti.

Byla to pomalá a smutná cesta, když pobledlý a vyhublý pán Srpna, stříbrné pramínky ve vlasech ještě nedávno modravě černých, rozvalen ve voze na hromadě stanových pláten, hrkotal po boku zachmuřeného Petra v čele svého prořidlého a unaveného zbrojního houfce zasněženým, zedraným krajem, jejž těsně před plenivým tažením našeho krále bůhví pokolikáté přepadli a vydrancovali Mongolové.

Zatímco míjel spáleniště městeček a vsí, jeho myšlenky ovládl údiv – nikoli nad zázrakem nebo nad krásou, nad velikostí tajemství nebo snad hloubkou smyslu, nýbrž naopak nad nedostatkem všeho smyslu. Bez smyslu byla černá požářiště, bez smyslu zdechliny koní při cestě, bez smyslu tvářičky opuštěných dětí, polekaně vykukující ze sutin, bez smyslu pahýl nohy, ovázaný hadry, zátylek kočího, sedícího na posledním koni, bez smyslu viselec na černé hrušni, královské listiny za ňadry, Petrova těžká, přísná tvář.

A bílé mlčení zmučeného kraje přitakalo vší té nesmyslnosti a sníh padal z cizího nebe drobně, neustále.

Na den svatého Felixe, v měsíci lednu roku třiadevadesátého, u vlažný slunečný podvečer, kdy kupy růžového tajícího sněhu, sesouvajíce se z těžkých větví a s měkkým žuchánim dopadajíce na zem, zvedly závojovité sloupy jiskřivého prachu, takže lesy byly plny nezvyklých zvuků a barev a vířných a tančivých pohybů, minul pan Odolen dva duby u cesty, pod korunami poznamenané nezřetelnými jizvami v podobě srpů, jež páni ze Srpna, dříve z Kostohryz, měli v klenotu svého erbu a jimiž označovali hranice svého panství.

Projev čtyřmi vesnicemi, které marnotratně protaženy podél cesty vypadaly, jako by byly vznikly uměle, kolonizací, a s vážnou

tváří přijav hold robotného lidu, jenž vybíhal ze svých chýší a padal před ním na kolena, zmizel se zbrojnošem a s družinou v doubravě, která pokrývá vrch Petrovec a šíří se z jeho svahů daleko do kraje.

Tam pak, na čtvrthodinku cesty před Srpnem, potkal Jiříka, hrnčíře z Kostohryz, zavalitého chlapíka s tváří zďobanou po neštovicích a s malýma očkama, jež vykukovala neklidně a uhýbavě zpod zrzavých vlasů, spadajících v špinavých speklých pramíncích do půli obličeje. Bylo o něm známo, že pije, ba co víc, že spí se svými dvěma dcerami, a nedosti na tom, že je prodává cisterciákům ze sousedního kláštera Panny Marie Svaté prsti.

Spatřiv Odolenovu družinu, Jiřík se tak nesmírně polekal, že zavrávoral, upustil pytel, jejž nesl na rameni, a oběma rukama se zoufale chytil za hlavu, než padl na kolena a skryl čelo v tajícím sněhu.

„Co jsi spáchal, lotře?“ zeptal se svým strašným hlasem pan Odolen. „Co jsi vyvedl, vrahu, krvesmilná opice, ožralý sodomito?“

Když se Jiříkovi místo odpovědi začala třást záda, jako by do něho vjela zimnice, Petr podal svému otci jezdecký bičík a pán Srpna, vykloniv se z vozu, hrnčíře několikrát silně uhodil po ramenou. Pak teprve Jiřík začal brblat a bublat do sněhu, on že nic a nikdo že nic, to všechno prý Kumáni.

„Jací Kumáni?“ křičel pan Odolen. „Jaké sem pleteš Kumány? Co by tu dělali Kumáni? A zvedni držku a dívej se na mne, když s tebou mluvím, dobytku!“

„Kumáni,“ zasténal Jiřík, zdvíhaje se. „Jacísi černí… v noci přijeli… nikdo, Tvoje Milosti, nic nechápe.“

A bázlivě vzhlédnuv malýma očkama na rozlícenou tvář svého pána, s rachotem se podělal.

Důvod tohoto podivného chování, svědčícího o přetíženém svědomí, projevil se, jakmile pan Odolen vyjel z lesa a spatřil na

protějším břehu Sáhy Kostohryzy, jejichž nízké zasněžené střechy s křížem přeloženými štítovými krokvemi se tísnily kolem tržiště. Tam, kde při pánově odjezdu stála složitá soustava budov panského dvorce a lombardského skladiště, zvedaly se teď z tajícího sněhu a z žalostného popeliště ohořelé zbytky krovních trámů, zhroucených stěn, ohněm vypleněné podezdívky z kamene. Ze soukromých stavení kostohryzských usedlíků nebylo požárem dotčeno ani jedno jediné, též kostel zůstal celý.

III

Bude teď třeba podrobně vylíčit, co se v Kostohryzech za Odolenovy nepřítomnosti přihodilo, a ještě něco víc. Jde o událost tak významnou a tolik příznačnou pro ony dávno minulé doby, přítomné v našem duchu, že je nelze odbýt ledabylým vysvětlováním.

Jak víme, pan Dobiáš světlé paměti byl na sklonku svého života trochet slabomyslný, a pan Odolen, syn nové doby, nevyznal se nikterak v starodávně složitém způsobu správy svých statků, v oné pestré soustavě naturálních platů, robot a břemen, jimiž mu jeho poddaní byli povinni. Jeho manželka pak, ač bystrá a chtivá peněz, nepřináležela už k pokolení kožených zástěr, čemuž nejjasněji svědčí okolnost, že když její manžel bojoval v Polsku, uchýlila se ke své sestře, provdané za pána Václava ze Zárožně, namísto aby po chvalném způsobu svých předchůdkyň zdvojila svou píli. Proto správce, nebo jak se říkalo vládce kostohryzského dvorce, Omštánův syn Utěch, růžový mladý muž, který vypadal usměvavě, i když se mračil, vesele těžil z toho, že hospodářský systém, který výborně vyhovoval, dokud se páni ještě starali, zůstal zachován i teď, když se už starat přestali, odcizivše se půdě a lidu.

Nelze vytknout Utěchovi, že by nebyl činil zadost příkazům křesťanské úcty a laskavosti k bližnímu. Sedlákům, byť to byl nejchudší chalupník z nejbídnější srpnovské vsi, říkával „ctihodný kmete“ nebo „výborný sousede“, jeho ženu daříval oslovením „rozšafná“, někdy „přepilná“, „zbožná“ nebo jiným podobným, vždy lichotivým označením.

„Vidím, že se činíš, ó přičinlivá,“ řekl třebas, půvabně stoje na elegantně prohnutých nožkách pod černým, listinami obtíženým pulpitem, přistrčeným k podpěrnému stropnímu trámu v starém špejcharu, selce z hostovské vsi Čisté, jež přinesla v košíku pět kop vajec, čtvrtinu povinné roční dávky. „Vidím, že se činíš, ó přičinlivá. Tvrdíš, že přinášíš pět kop slepičího daru,“ (takovými výrazy vlastní ražby rád pestříval své proslovy), „a já ti věřím doslova. Dám-li přece tvůj přínos přepočítat, učiním to ne z nedůvěry, nýbrž z povinnosti vládce.“

A zatímco jeho fámulus, nevolník Brabeneček, vytahoval vejce z koše a kladl je na zem do řádek po třech kusech, Utěch si plival do dlaně a přihlazoval si kadeř nad uchem, občas si prohlížel svou růžovou tvář v kousku lesklého plíšku, jehož užíval jako zrcátka.

„Nuže, s vejci jsme přátelé, vejce tě nebudou strašit ve snu, ó schránlivý,“ hovořil dál svým utěšeným způsobem, „vejce nebudou obtěžovat tvé svědomí, odvedla jsi je v pořádku. Ale na cibuli, na tvou nevyrovnatelnou cibuli, kterou znáš pěstovat jako na Srpnovsku nikdo, čekám dodnes marně.“

Selka si povzdechla. Věděla, a Utěch také věděl, že půlletní dávku cibule odvedla včera a že za to byla pochválena a nazvána poslušnou, přívětivou a zdatnou, a věděl to také Brabeneček, který klečel na zemi nad vejci a cenil řídké zuby, pobaven výjevem, pro pozorovatele vždy rozjařujícím, kdy někdo někomu upírá nos mezi očima. Povzdechla si selka a neřekla nic, protože jí bylo ze

zkušenosti známo, že máloco na světě nenávidí Utěch tak palčivě, máloco ho dovede přivést do varu tak okamžitě a tak prudce jako výraz „vždyť já už“. Stačilo, aby ukřivděný vybreptl ta tři slova, a než se dostal k dalšímu slovu „odvedl“, už ji měl, totiž ránu býkovcem přes zadek.

„Já ti dám vždyť já už,“ volával Utěch v takovém případě, „já ti dám vždyť já už, pověz ještě, že nejsem poctivý, že dřu, že vyžaduji, nač nemám právo, že mámím a finguluju, a nedopočítáš se, co ti jich navrátím.“

Nic podobného týraný zpravidla neřekl, zůstávalo na „vždyť já už“, a přece odcházíval z Utěchova špejcharu se zády zmalovanými, s fialovými jelity na hřbetě, zkrátka s nepočítanými: tak se na Srpnovsku stalo zvykem a tak se dělo plných osmadvacet let, a za tu dobu slova „vždyť já už“ bývala na kostohryzském dvorci slýchána stále řidčeji; sedláci si zvykali.

Nevěděli o tom srpnovští páni? Věděli, nevěděli. O nepočítaných, jež si jejich poddaní odnášejí ze špejcharu, slyšeli leccos, ale nic proti tomu nenamítali, naopak, chválili Utěchovu říznost, vždyť jejich předkové dobré staré paměti, Držkraj a ostatní, jak den byl dlouhý, nepouštěli karabáč z ruky, a převzal-li po nich Utěch starost o hospodářství, bylo správné a ve smyslu tradice spravedlivé, že se nemazlil se smraďochy a ukazoval jim, zač toho loket.

Tolik o nakládání s lidmi; ale i o jeho zlodějstvu leccos tušili, přesněji řečeno předpokládali ze zásady a předem, že je šidí, protože nebylo myslitelné, aby je nešidil; ale diví-li se někdo, proč nezakročili, nechť poradí, jak to měli zařídit, nechtěli-li se vrátit do starých časů, kdy jejich předkové se ještě starali, a navléknout koženou zástěru – a to nechtěli.

Bylo už řečeno, že panu Dobiáši, zádumčivému Odolenovu otci, nesloužila paměť, a proto listina dávek naturálních a peněžních,

kterou si Utěch podle jeho děravého diktátu pořídil, byla velmi nepřesná, neprůkazná a libovolná – a čilý Utěch, snad aby odčinil její nedostatečnost, zhotovil podle ní velmi nepřesný, neprůkazný a libovolný opis. Stálo na něm například, že sedlák Cecka, Vincencův syn z Krusvičan, je mimo jiné povinen pěti kapry v čas Vánoc, patřilť k jeho usedlosti slušný rybníček, kdežto na originálu se mluvilo o kaprech čtyřech: věděl totiž Utěch, bystrý znalec duší, že Cecka je hlupáček, schopný, stál-li před pánem, jen lapat otevřenou hubou vzduch a mrkat vyděšenýma očima, a že kdyby se ho někdo, potažmo paní Anežka, nejnedůvěřivější ze srpnovského panstva, nakrásně zeptal, jak je to s těmi kapry, nevzmohl by se ke kloudné odpovědi. A paní Anežka se nezeptala, vždyť se provdala za pana Odolena teprve roku osmasedmdesátého, kdy Utěch byl už čtrnáct let vládcem kostohryzského dvorce, a nikdy nevzala na vědomí, že vůbec jakýsi Cecka žije na jejím zboží.

Nicméně paní tato, obryně postavou a krasavice tváří, zatápěla Utěchovi ze všech srpnovských pánů nejhůř, vadila se s ním nejčastěji a vyhrožovala mu nejostřejšími slovy, že dopadne-li ho při sebemenší nepoctivosti, dá ho usmažit při malém ohníčku, zaživa rozpárat a nadít žhavými uhlíky: ale co platná byla její energie, její lakotnost a bystrý rozum, nechtěla-li obléknout koženou zástěru a jít mezi lid?

Podle Utěchovy originální listiny, opatřené znakem a křížkovým podpisem jejího tchána pana Dobiáše, vypočítala si paní Anežka přibližný výnos panství a Utěch jejímu výpočtu věrně vyhovoval, odváděje jí v stříbře a v plodinách, co chtěla, přesněji, co zařídil, aby chtěla; a přebytek, jejž vydřel z lidu na podkladě nepřesného opisu nepřesného originálu, jakož i svou chorobnou nechutí k výrazu „vždyť já už“, čile stěhoval do lombardského skladiště, jež, jak víme, spravoval jeho tatík, a směňoval za italské stříbro.

Byl takovým duchem lži a krutosti, zlodějství a mravní otrlosti prostoupen Utěchův dům, že věru těžko se žilo v blízkosti toho růžového lotříka. Ohnutí byli všichni, kdo mu sloužili. Bylo smutno poslouchat jeho elegantní a křesťansky laskavé proslovy, jimiž promlouval k těm, jež měl v úmyslu zedrat a nasázet jim nepočítaných. Nešťastná a uplakaná byla jeho žena, dcera Eliodorova, která mu dopomohla k úřadu vládce a jíž on oplátkou za to pohrdal, nazývaje ji pánovou čubkou, vyčítaje jí její utahanost, její ošklivost, její žalem vyschlá prsa a hubená stehna, žehraje na svůj osud, že on se svou pletí panny, pružnýma nožkama a dobře uplácnutou kadeří je navždy připoután k takové vymoklé zámoře, a nandávaje jí, zvláště byl-li napilý, nepočítaných, a činil tak její prsy ještě vyschlejšími a stehna ještě hubenějšími. Tak odporně se žilo na starém kostohryzském dvorci v ovzduší hniloby a tlení, jež vydechovaly staré sesuté dílny a kůlny, stáje a ubikace, déle než čtvrtstoletí nepoužívané, a proto nespravované, že opravdu je ku podivu, vyrostl-li tam chlapec Petr, Odolenův levobok a po zákonu Utěchův syn, v rovného člověka.

Je pravda, že jeho dravčí nos pod čtvercovým čelem, dědictví po Odolenovi, naháněl hrůzu samému Utěchovi a že srpnovské panstvo bezpochyby dohlíželo aspoň shůry, aby s chlapcem bylo nakládáno milosrdně, takže růžový uzurpátor ho živil dosyta, nikdy ho nebil, a občas dokonce, když si přihnul a v podnapilosti nanovo si uvědomil jeho vyzývavou podobu s Odolenem, klaněl se mu k zemi a nazýval ho jemným a lepším, urozeným a milostivým. Tyto výhody však vedly pouze k tomu, že malý Petr žil v ovzduší nezdravé dvojakosti, nejsa rybou ani rakem, v podnebí, řekněme to naplno, bastardním, které poznamenalo jeho povahu mnohem nepříznivěji než ošklivosti, jichž byl denním svědkem až do dvanáctého roku svého věku, ale vůči nimž byl aspoň chráněn svou mimořádnou schopností úsudku a odsudku.

Vskutku Petr byl jeden z těch podivných lidí – však ne nadarmo se mu dostalo přezdívky Pudivous –, kteří si v šesti letech, možná dřív, utvoří názor na lidi a na svět a nikdy v životě jej už nezmění, ledaže jej, rozumí se, prohloubí a rozšíří, jeť to názor, který zplna odpovídá přirozeným sklonům jejich duše, a jejich duše je pevná.

Schopností úsudku a odsudku, řekli jsme, byl nadán, a také silou sebekázně, a tato schopnost a síla se zřetelně jevila ve výrazu jeho těžké, nedětsky přísné tváře a možná naháněla lidem ve dvoře ještě víc respektu než jeho odolenský nos. Tolik respektu budila jeho líc a jeho pohled, že se ho bál i Utěchův otec Omštán, ošklivý dědek s hlubokou dírou v čele, zarostlou jemnou kůžičkou, skrblík a vztekloun, který, popadla-li ho zlost, šel do maštale a řezal koně bičem, až umdlel. Ale chlapci Petrovi se vyhýbal, chodil za ním po špičkách, a setkal-li se nevolky s jeho očima, brblal „nu, nu, však je dobře". Ale nebylo dobře: to Petr věděl, a toto vědomí bylo základem jeho názoru na lidi a na svět, k němuž ho dovedla jeho schopnost úsudku a odsudku.

Nebylo dobře: bylo-li dobré to, co vykládal farář z kazatelny, nebylo dobré, jak lidé jednali, a bylo-li dobré, jak jednali, nebylo dobré, co říkal farář z kazatelny. I rozhodl se Petr, že to, co slyšel v kostele, je dobré.

Dokud byl zcela maličký, bývalo jeho nejvyšší slastí sedat na matčině klíně a náruživě spojovat svůj pláč s pláčem jejím: v šesti letech usoudil, že pláčem se nic nespraví, a že proto pláč není dobrý: od té chvíle až do své smrti nezaslzel. Nicméně jeho něžný poměr k nešťastné matce vytrval a měl rozhodující vliv na jeho vývoj.

Sám šetřen a respektován, v divné promiskuitě chráněnosti a křivdy, výlučnosti a bídy, naučil se po prostu a zpříma cítit

s lidskou bolestí a nenávidět ty, kdo ji způsobují. A když viděl, jak bázlivě a poníženě, jako by se prosili o svou dávku nepočítaných, nevolníci přistupují k Utěchovi, jak uctivě se usmívají jeho křesťansky laskavým proslovům, zeptal se jednou, osmiletý, své matky, proč se tak chovají, když je jich taková síla: a ona v odpověď, pravá to matka muže, jímž se měl Petr stát, že nemohou jinak, protože jsou temní.

Tehdy seskočil synek z jejího klína a rovnou se ubíral ke dveřím.

„Kam jdeš?“ zeptala se ho.

„K faráři, vyučit se písmu,“ odpověděl. „Já nechci být temný.“

A šel.

IV

Záduší kostohryzského kostela bylo bohaté, neboť otec pana Dobiáše, Odolenův děd, je na spásu duše nadal vesnicí Neuzvedly, dvojím poplužím v Čisté, mlýnem a dvorem Húžicí v severních Čechách. Dobrý farář Čeněk Kojata z Kojetic, zeman vzdáleně příbuzný se Srpnovskými, žil tu nepracně a vesele, popíjel dobrého růžového vína, které mu dodával vladyka Vesický, o němž ještě bude řeč, a sepisuje po latinsku dílem v próze, dílem v hexametrech kroniku svého dlouhého života a událostí, které se kolem něho na světě zběhly.

Jeho vyprávění začínalo oním rokem po narození Páně dvanáctistým osmým, kdy v Německu byl zavražděn nejmladší syn Friedricha Barbarossy, Filip Švábský, a kdy v naší zemi se nepřihodilo nic, ledaže ve skromném dvorci Kojeticích se narodil on, pisatel kroniky, budoucí farář kostohryzský, Čeněk. Když vypravěč, rok po

roce zaznamenávaje své vzpomínky, dospěl ve svém líčení k roku dvanáctistému sedmnáctému, kdy podle jeho záznamu biskup Ondřej, bývalý probošt pražský, dal celou Českou zemi všeobecně a některé vysoké úředníky zvlášť do klatby, protože nebyl spokojen s odváděním desátků, na něž si jeho pokladnice činila nárok, ďábel prý, jak si omluvně stěžoval svým přátelům a známým, začal mu připomínat choulostivé historky a ponoukat ho, aby vplétaje je do svého díla a vážné události odbývaje suchým záznamem, zmařil jeho bohabojnou notu a cíl. Měl při tom, pekelník totiž, takový úspěch, že farářova kronika vypadala na mnoha místech například takto:

Roku od narození Páně 1225. Kardinál legát Konrád vymohl zvolení nového biskupa Budilova.

Roku od narození Páně 1226. Budilov zemřel. Narodilo se nám dvouhlavé tele, což vykládáno jako zlé znamení.

Roku od narození Páně 1227. Snad v tomto roce, možná dřív, zřízeny ve Francii soudy inkviziční.

Roku od narození Páně 1228. Nemohu tu nevyprávět, třebaže

stár jsem a mám spíš vážných příhod si všímat a líčit, kterak se omýlila dobrá babka má, když podle neklidu kočky naší, podle jejího mňoukání a mrňoukání, vocasu do výšky pozdvihování a na hřbítku ježení za to měla, že kocoura jí třeba a že pro skromnost své povahy

chuděra nemůže sama druha si vhodného najít,

pročež se rozběhla po vsi, by jí milence patřičného objevila a přinesla. Leč než se tak stalo a než s kocourem v zástěře přispěchala, kočička nečekala a vrhla pěkné trojbarevné koťátko. Z čehož plyne, že

o vlastní lásky když člověk se stará, má na tom dosti. Což jsem vypravoval, a lépe by bylo, kdybych byl pomlčel.

Roku od narození Páně 1229. Čeněk, jmenovec můj, vbit na kolo z trestu, že očaroval krávu.

Roku od narození Páně 1230. Zemřel Přemysl král, nastoupil Václav.

A já, vyprosiv sobě řádný propouštěcí list fedrovní, odešel jsem ze školy při kostele svatého Víta v Praze, již po mnoha letech vandrování nepořádného v posledním roce jsem navštěvoval, a vydal se opět co žák putovní k jihu, do země Ovidiovy a Vergilovy, za vyšším vzděláním – šťastný to rok, šťastné rozhodnutí.

Roku od narození Páně 1231. Z pobytu mého italského vzpomínka se vtírá na příhodu, jež pouze v požehnané zemi vlašské se mohla odehráti. Nuže já do pěkné vdovy jsem se zakoukal, plavé jako Ceres bohyně, v tváři však snědé jak Kypassis a tak sličné, že já, hledě na ni, milostným obdivem jsem hořel a žas.

A že byl jsem chlapec nesmělý a ona žádostiva mého mládí, do své jizby ráda mne zvala a častovala vínem, které, jak praví božský Ovid, ladí mysl a k lásce vhodnou ji činí, takže vzbouří se smích a zbabělec rekem se stane, ale já, víno nevíno,

poulit jen oči jsem svedl, papulu otvírat němou,
ruku jí pohladit bílou, oslík jak přihlouplý zírat,

takže trápení s mnou měla veliké, nemohouc pohnout mě k činu.

Jednou pak, když napojila mě dobře, byť marně, k procházce mě vyzvala do zahrádky stinné, chtějíc snad

pohledem na ptáčky nebeské názorný příklad mi dáti, a já šel. Když jsme tak ruku v ruce chodili, já odvahu mužnou sbíraje, ona slovo patřičné ode mne čekajíc, tu

strašné soužení přibylo k trýzni mé bázlivé touhy.

Neboť víno, jak každému známo, z žáru se skládá a z vody. Žár zůstal v mých žilách, leč voda přebytečná začala si naléhavě žádat odchodu, a já nevěděl, jak učinit zadost takové potřebě mrzké, když přece

v sousedství očí mých zraky vdoviny lákavě plály

a ona netušíc tiskla mě bílým důvěrně loktem.

A tu já v tísni největší, kterou lze trápením pekelným nazvat, abych odvedl její pozornost od tragédie, jež děla se ve tmě a v skrytu pod žákovskou mou kytlicí,

Venuší nazvav ji krásnou, z horké své vášně se vyznal, a čím spokojenější byla má tělesná schránka, jejímuž zákeřnému naléhání jsem tajně povoloval, tak jak slušný mrav zakazuje, tím vzletnější a svobodnější byla slova má. Víno tedy nakonec splnilo svůj úkol, třeba nadobro jinak, než jak si to představuje božský Ovid. Což jsem vypravoval, a lépe by bylo, kdybych byl pomlčel.

Tolik o kronice, již první Petrův učitel skládal vždy při džbánku vína, zálibně odťukávaje měkkými kněžskými prsty metrum svých veršů, v létě v klenbovitém loubí, spleteném z růžových keřů v mimosvětském závětří zahrádky za farou, v zimě zpravidla v posteli, nohama přistrčené k dýmajícímu krbu.

Byl to muž velmi otylý, s nápadně bílými a krásnými zuby, které by jistě výborně slušely mladé tváři, ale uprostřed jeho rudě naběhlého obličeje, v blízkosti bradavkovitého, rachotivého nosu a trojnásobného podbradku se vyjímaly drobet pitvorně, ba nepřístojně. Aniž co tušil, on to byl, kdo vložil do Petrovy duše dávno před jeho první návštěvou základní mravní zásady, o nichž, jak víme, chlapec sám u sebe rozhodl, že jsou dobré. Byla to například slova svatého Lukáše, že je třeba se vyhýbat lakomstvu, protože život nezáleží v rozmnožování bohatství, anebo námět kázání, připadajícího na den svatého Marka, že snáze je velbloudu projít uchem jehly než bohatému vstoupit do nebe, a zejména citát z Matouše: Nedomnívejte se, že přináším zemi pokoj. Nepřicházím uvést pokoj, ale meč. Rozdělit syna proti otci jsem přišel a dceru proti matce…

„Ovce jste a berani," volal tenkrát Čeněk, rozváděje apoštolova slova „leklí kapři a stažené oslí kůže, a proto je s vámi pokoj; zajisté

ne na takové, jako jste vy, myslil Pán, když mluvil o meči, jejž mezi nás uvádí, protože vy nejste lidi, ale mrtvoly, pročež kdyby vám řekli: Odveďte své dcery do čubčince, vy učiníte tak, a zapíchněte své otce vidlemi, vy poslechnete. A proto běda vám!“

Nedomnívej se nikdo podle těchto slov, že Čeněk byl kazatel rebelantský a že nabádával své farníky k neposlušnosti. Mluvě takto, měl prostě jeden ze svých černých dní, kdy bolesti v krajině bederní ho nutívaly, aby se zřekl své ranní dávky růžového vína.

Střízliv a zuřiv, dražděn strašidelnou tupostí tváří, které se k němu obracely, spílal posluchačům a vyčítal jim jejich hříchy slovy sic velmi povšechnými, leč plamennými, anebo šťavnatě líčil, kterak po smrti duše, uvedena do žhavého údolí, poklopeného namísto nebeskou bání obrovskou do běla rozpálenou železnou deskou, v příšerných mukách nejprv žárem roztává jak vosk svíce, pak roztéká se po zemi, vystlané řežavým uhlím. Proměňuje se potom v páru, která stoupá vzhůru, a neztrácejíc vědomí ani citlivost, pozvolna proniká horkou deskou a stoupá dále do mrazu, který jí vrátí původní podobu, nejdřív kapalnou a pak tuhou. Jedva se tak stane, s řevem hrůzy se propadá ohromným trychtýřem zpátky do údolí, na totéž místo, odkud původně vyšla, v nepřestavitelných bolestech nanovo taje, vypařuje se, stoupá, proniká deskou, sráží se, padá, a tak dále, nanovo a stále dokola a donekonečna.

Zato když Čeňkovo soužení v bedrech povolilo a on se směl napít, jak byl zvyklý, byl samá laskavost a dobré slovo, mluvil o lásce a trpělivosti jako o největších křesťanských ctnostech, chválil pokoru a poslušnost, citoval Matouše: Císařovo dejte císaři a Boží Bohu, Pavla: Kdo se protiví pánům, protiví se Bohu, anebo Petra: Buďte v bázni poddáni pánům, a to nejen dobrým, ale i zlým.

Zde musím zpřesnit tvrzení, učiněné nahoře, že to, co Petr slyšel v kostele z kazatelny, považoval za dobré. Nebylo tomu tak

doslova: jen některé farářovy výroky a citáty považoval za dobré, a sice takové, jež hověly prvotnímu ladění jeho ducha. Ostatní pomíjel, s nepřístupnou tváří je odmítaje vzít na vědomí, takže máme oprávněný dojem, že chodíval do kostela s programem předem připraveným, hotov slyšet to, co slyšet chtěl.

Chráněn a obcházen po špičkách, Petr vyrůstal na kostohryzském dvorci se svými přísnými myšlenkami, se svým přísným postojem k lidem a k světu zcela osamocen, a prahl po slovech vážných a autoritativních, která by mu potvrdila to, k čemu docházel sám; s takovou náladou a snahou chodíval do kostela a s takovou náladou a snahou navštívil v jeho růžovém loubí faráře, jehož si nevážil, ale který uměl psát a hovořit po latinsku, dovednost to nezbytná každému, kdo nechtěl zůstat temný.

Čeněk Kojata měl tehdy jeden ze svých nejlepších dní; sedě uprostřed poupat, něžně kolébaných slabým větříkem, rozsvícen v brunátné tváři a odklepávaje na kraji stolu měkkými kněžskými prsty své hexametry, jež zapisoval, zálibně poodhaluje skvostné bílé zuby, do tlusté, do dřevěných desek svázané knihy, opatřené ohromnými kovovými sponami, jež rozevřeny podobaly se oslím žebrům, farář skýtal pohled pohansky utěšený, básnící Silén, který se žertem přioděl do církevního roucha, neuctivě je porozhrnuv na prsou, aby bylo vidět kozlí chlupy.

Spatřiv kloučka, který se k němu blížil po trávníku, zlatém úrodou pampelišek, s hlavou ve vzdorných rozpacích polou sklopenou, ale s očima dobře zdviženýma pod čtvercovitým čelem, stařec si u veselém údivu zatkl péro za ucho a zdvihl k němu svůj bílý kněžský prst řka:

„Tu es Petrus.“

Chlapec přikývl celou půlí těla. „Petrus es,“ odpověděl – a velice se začervenal.

„Petrus sum," opravil ho Kojata. „Jsem Petr. Petrus es znamená jsi Petr."

„Petrus sum, Petrus es," opakoval chlapec. „A jak se řekne on je Petr?"

Farář chvíli neodpovídal, a nepřestávaje se usmívat, upřeně hleděl Petrovi do tváře.

„Přistup," řekl pak.

„Jak se to řekne latinsky?" zeptal se Petr.

„Accede," řekl farář mechanicky a náhle se rozhněval. „Co vlastně chceš, kluku, přišel jsi mě zkoušet z latiny?"

„Ne zkoušet, naučit se latinsky," řekl Petr a sepjal ruce: „Prosím, nauč mě, otče, latinsky, a taky psát a číst. Dobře se budu učit, všechno si budu pamatovat, Petrus sum, Petrus es, přistup accede."

„K čemu ti to, střízlíku?" divil se starý muž, a ježto shledal, že mu mezitím vyschlo v krku, vytáhl zpod lavice hliněný džbán, napil se a pak, dobře naladěn douškem, pohladil dítě po vlasech. „Já mít tvůj nos, já mít tvé čelo, ani ve snu bych se nebyl dotkl latiny. Takový nos, takové čelo, toť poklad, mi fili, a záleží jen na tobě, abys ho jaksepatří využil. Měl jsi smůlu, že tě tvůj otec zplodil ve věku tak hanebně mladém a že se neslušelo tě uznat za jeho levoboka. Ale naštěstí máš nos a čelo, a budeš-li chytrý, snadno napravíš to drobné nedopatření Štěstěny."

„Co to je mi fili?" zeptal se Petr.

„Synu můj," řekl farář rezignovaně. „Proč chceš umět latinsky, tvrdohlavý mezku?"

Chlapci se trochu chvěla ústa, než odpověděl. „Protože nechci být temný."

„Temný, temný," opakoval farář tiše, důrazně a pohoršeně. Vzal pak chlapcovu tvářičku odspodu do svých bílých rukou a zadíval se mu do očí. „Temný, divné slovo, byť výrazné, a divně zní

z tvých úst. Ale když na tebe hledím, napadá mi: vždyť ty, vae tibi, jsi temný! Temně se díváš do světa, temné cesty dřímou v tvých patách – škoda takového nosu, takového čela!“

„Všichni jsou temní,“ řekl Petr. „Znám jen temné. Proto trpí, aby je Utěch dral a bil holí. Ale i Utěch je temný, proto bije maminku a nadává jí kurev, a i ona je temná, že to snáší a jen pláče. Já nechci, otče, já nechci, a proto tě prosím, abys mě naučil, co chci vědět.“

„Já tě naučím, ale ne, co ty chceš, nýbrž co chci já,“ řekl Čeněk. „Jsi, holátko, na rozcestí, a nejsi první, komu se to přihodilo. Pravda, lidé jsou temní, diligunt homines tenebras magis quam lucem – viz, přijímám tvé slovo, accipio verbum tuum. Ale Bůh ve svém milosrdenství rozsel po světě světlá místa, kam nedoléhá zloba a bolest a kde dobře je sedati těm, kdo se umějí radovati. Jedno z takových míst vidíš zde, uprostřed růží, při džbánu vína, chlazeného v studni, a podobné, možná lepší, si najdeš i ty, budeš-li moudrý a budeš-li poslouchat mých rad. Máš jen nos a čelo, ale to je lepší, než kdybys byl pravým synem našeho pána, protože i nahoře dují větry a stromy padají vyvráceny z kořenů – rozumíš mi, mi fili? Jen ve středních polohách zraje réva a voní růže, a v takové střední poloze žiji já, chudý bratrovec Srpnovských, se svým vínem a se svým Horácem a božským Ovidiem, který mi kouzlí před očima obraz dob, kdy lidé uměli žít a kdy růžová loubí nebyla zde a onde, nýbrž všude. Dona praesentis cape laetus horae, vesel se chop darů přítomné chvíle, a beatus vir, qui timet Dominum, šťastný, kdo Boha se bojí, rozkoš a hrůza, jaký to strašlivý rozdíl! Ale neklesej na mysli, mi fili, tvůj nos a čelo ti dopomohou právě k tomu, čeho je třeba, k světlému místu, kde není zima a hlad, k poloze pohansky uměřené, ni nízké, ni vysoké, neb nejsi pán ani rab… co to povídáš?“

„Nic, opakuji, si,“ řekl klouček. „Beatus vir, qui timet Dominum. Ale řekl jsi něco a nepřeložil: vae tibi. Co to je?“

„Jsi nesnesitelný," řekl farář dozloben. „A tvá paměť je strašlivá, až jde hrůza. Dobrá, když chceš, veni, puer, disce, pojď, chlapče, a uč se. Sum, es, est, sumus, estis, sunt, jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou."

„Sum, es, est, sumus, estis, sunt," opakoval Petr.

V takovém duchu a tónu začalo a pokračovalo vyučování latině a pak i čtení a psaní a něco počítání, jež farář Čeněk Kojata po čtyři roky udílel Petrovi, tu rozsvícen růžovým vínem, tu sklíčen bolestmi v bedrech. Stále při tom narážel na neústupnost žáka, který odmítal slyšet z jeho úst cokoli jiného než to, co byl hotov slyšet. Někdy se vztekal, někdy se bavil, stále a nanovo překvapován jeho chápavostí, ostře přecházející v tupost, která chlapce, zdálo se, zatemňovala, jakmile se dotkli tématu, které se vymykalo tomu, co jsme nazvali Petrovým programem, anebo méně určitě, základním laděním jeho ducha.

Ač mezi nimi leželo pětašedesát let rozdílu věku a ač ho životní způsob samotářského epikurejce, Siléna, proklouzlého proměnami věků, chránival podobných slabostí, Čeněk se cítíval uražen Petrovou necitelností a nadával mu do nevděčníků, sobců a protivů, do povýšenců, nadutců a nelidů a mnohokrát, zvláště byl-li střízliv, cítíval nutkání ho vyhnat. Ale neudělal to, protože Petr vyvažoval nedostatek příchylnosti a lichotivosti stěží uvěřitelnými pokroky v učení; a hlavně Čeňka bavilo sledovat postup žákových myšlenek po jejich přísných a osamělých stezkách a uhadovat jejich zaměření.

Když jednou připadli na výrok Řehoře Nyssejského, jímž světec brojí proti soukromému vlastnictví, označuje zájmeno „mé" a „tvé" za zhoubná, propadl Petr nadšení nezvyklému, ale tak prudkému, že se mu rozdrkotaly zuby a on si přitiskl obě dlaně k tvářím, aby si je ochladil.

„Tu to máme," opakoval několikrát po sobě. „Tu to máme. Mé a tvé je zhoubné, a nevstoupí bohatý do království nebeského o nic spíš, než velbloud proleze uchem jehelným. Proto kdo dře a bije bejkovcem, bude se navždy v pekle vypařovat a prostupovat rozžhavenou deskou, na mraze se srážet a v řevu padat zpátky trychtýřem, a ten, kdo to trpí, je leklý kapr a stažená oslí kůže, ne člověk, ale mrtvola, an Pán nepřišel uvést na zem pokoj, ale meč."

„Kdo ti to řekl, šílený?" zvolal Čeněk.

„Ty, otče," odpověděl Petr. „Ani ne čtyři roky tomu. Všechno, co vím, mám od tebe."

„Není pravda, že jsem tě učil něčemu podobnému," řekl stařec. „A jsou-li to přece jen má slova, není pravda, že bych je byl ukládal do tvé mysli v takových spojitostech: protože já tě mám, dítě, přes všechny tvé odpuzující vlastnosti nakonec rád, vážím si tvé hrdé vůle, a proto bych tě věru, baže věru nerad poslal na hranici, aby ses tam zaživa usmažil. Protože myšlenky, které jsi mi tu vyhrkotal, nikam jinam nevedou, a je škoda života, a dobře měl Cicero, že to pokládal za největší neštěstí: nebýti, když jsme byli."

S očima lehce zamženýma slzami, jak se mu k stáru zhusta přiházelo, když si připomněl krásnou myšlenku nebo když četl dokonalý verš, zacitoval po latinsku: Ti, kdo již nejsou, nikde nejsou, a přece jsou nešťastni, protože již nejsou.

„Léta věnuji všechno své úsilí, abych tě odvrátil od cest, o kterých jsem ti kdysi řekl, pamatuješ si dojista, vždyť není nic, co by sis nepamatoval –, že dřímou v tvých patách. Chtěl bych tě přiklonit k poznání, že je-li něco, co činí toto slzavé údolí méně slzavým, je to trocha krásy, kterou člověk navzdory všemu urval nicotě a hrůze. Předešel jsem tě, Osude, a obsadil a zavřel všechny tvé vchody, aby ses ke mně přiblížit nemohl; to řekl Epikurův žák Metrodor a tak činím i já, a tuze bych si přál, abys mě následoval. Nahoře ať se velcí

hubí a srážejí, trůny ať se kácejí, majetky ať se rozpadají a nové ať vyrůstají na rozvalinách, dole ať malí nastavují hřbet Utěchovu bejkovci a ať sklízejí na poli to, čeho jim nebude dovoleno požíti, já, Čeněk Kojata z rodu Kojetických, sedím tu ve své besídce, a když mám bolesti v bedrech, zavřu oči a zacituji si: Non, si male nunc, et olim sic erit – je-li teď zle, nebude tak vždy: i Apollo občas lyrou budí zmlklou Múzu a nenapíná pořád jen luk, a to je útěcha i krása. Připadám si často i se všemi těmi božskými hlasy, které za mnou doléhají do besídky, po čertech opuštěný, a proto jsem se zaradoval, maličký, když jsi ke mně přistoupil, oči vážné a hlava otevřená, a chtěl vědět. Myslil jsem, že mi bude dopřáno prožít jeden z těch dávných a vznešených dějů, kdy staří chodili s mladými, svěřujíce jim poklady, které nasbírali za svých dlouhých životů – ale ty, Bůh ti buď milostiv, jsi posedlý jedinou myšlenkou odporu proti silám, které vládnou tomuto světu – víš, kam to vede? Byl Agis v starém Řecku, potomek králů, který chtěl rozdělit svou zemi na rovné díly, aby nebylo chudých a bohatých – pověsili ho. O něco podobného se snažili Gracchové v Římě – byli ubiti. Spartakus se pokoušel osvobodit otroky – ukřižovali ho a šest tisíc lidí s ním, a tak všichni a všichni a vždy a vždy, kdožkoli se postavili proti běhům tohoto světa, náš Pán Ježíš Kristus mezi nimi, který odsuzoval bohatství, hlásal spásu chudých a shromažďoval kolem sebe davy: jak to s ním dopadlo, nemýlím-li se, je ti známo."

„Jeho chci následovat," řekl chlapec, nanovo do temna rudý, „a je mi lhostejno, jak s ním co dopadlo. A nechci dbát toho, co řekl o císaři a o Bohu – to byl výrok, který z něho vydřeli, chtějíce ho zaskočit a ukřižovat ho, dřív než ukončil své poslání. Často jsem přemýšlel, co bych byl řekl na jeho místě, být v úzkých jako on tehdy, a dokonce se bojím, že bych nebyl měl dost pohotovosti, abych vůbec něco odpověděl."

„Opravdu?“ řekl stařec s předstíraným údivem.

Petr, jak někdy dělával, přikývl celou hoření půlí těla. „Opravdu. Představ si ho, otče, obklopeného lidem, který mu věřil. Nepřináším k vám pokoj, říká jim, ale meč. Běda bohatým, sytým a smějícím se, protože budou kvílet a plakat. Kdo se povyšuje, bude ponížen, a ponížený bude povýšen. Kdo se neodřekne svých věcí, nemůže být mým učedníkem. Tak mluví, a ti, kdo mu naslouchají, nedýchají. Opodál sedí žena, která včera dostala bejkovcem od surového správce, ale v Ježíšově blízkosti zapomíná na svou bolest. Dole na cestě pochodují římští vojáci, jeden, dva, jeden, dva, při každém kroku jim všem jilce mečů zařinčí o přilby, zavěšené na řemínky na opascích, ale z těch, kdo poslouchají Krista, nikdo se neohlédne. Ale tu se blíží hlouček farizejů. Vykračují si zeširoka, jako by všichni do jednoho trpěli opruzením, šaty se jim vzdouvají samou napučeností, hrnou se mezi posluchače, kteří rychle odsedají, aby nebyli ušlápnuti. Pověz, ty, který jsi pravdomluvný, řekne nejstarší z nich – je podoben Utěchovi, jenže je mnohem starší a tlustý, asi tak jako ty, ale růžový v obličeji a vlasy má pěkně učesané – pověz, ty, který jsi pravdomluvný: patří se platit císaři daň, nebo ne?“

Chlapec nanovo zrudl rozčilením.

„Dovedeš si, otče, představit tu chvíli? Jak se na Ježíše dívá ta, která včera dostala bejkovcem, a jednooký žebrák, který si vydělává tím, že ukazuje na trhu cvičenou opičku – i ta opička se dívá Pánovi do tváře a mrká očima, zanícenýma prachem. Co řekne? Jak se vykroutí z té strašlivé kličky? Odpoví-li: Není dobře rozmnožovat císařovo bohatství, je nespravedlivé, že si za výtěžek cizí práce staví paláce, jmou ho a ukřižují. Odpoví-li: Ano, je to dobře, protože on je pán a my nevolníci, a správně si počíná správce, obchází-li s listinou a s bejkovcem, odvrátí se od něho ti, kdo mu věřili. Nuže

to, co řekl, byla jediná možná odpověď. Dejte císaři císařovo: tím neřekl, že daně, jež císař ukládá, jsou spravedlivé."

Stařec naslouchal blouznícímu chlapci s údivem. „Proč sis to všechno vybásnil?" zeptal se ho.

„Protože mě trápil Ježíšův výrok," řekl Petr.

Stařec chvíli mlčel a stahoval ústa. „Běda ti," řekl pak jako při jejich prvém setkání.

Na jaře roku sedmasedmdesátého, když Petr dosáhl málem už dvanáctého roku svého věku, zdraví jeho dobrého učitele, až dosud pouze občasně rušené bolestmi v krajině bederní, zhoršilo se náhle a tolik, že když nadešly teplé dni a stromy a keře se zazelenaly, musil se do své oblíbené besídky, do svého tuskula, jak si v neveselém žertu v posledním čase před smrtí navykl říkat, dávat odnést.

Bolesti v bedrech sic ustoupily, ale byly vystřídány neustálým tlakem v týchž místech, tupým a skličujícím. Ráno míval tak oteklá víčka, že několik hodin po procitnutí býval jako slepý, obličej mu naběhl, takže se podobal měděné pánvi, nohy míval oteklé, že se nevešly do střevíců, a že se musil natrvalo zříci svého drahého růžového vína, které zřejmě zhoršovalo jeho obtíže, býval mrzutý a nespravedlivý na svého žáka, který ho dnem i nocí ošetřoval podle návodu pražského lékaře, jejž k nemocnému faráři přivolal sám pan Odolen: nahřátými cihlami a vrstvami pokrývek nutil starého muže k pocení, sázel mu pijavice, a nedbaje jeho proklínání, budil ho třikrát za noc, aby mu dal napít močopudného čaje z fenyklu, přesličky, ovesné slámy a ječmenného sladu.

„Jdi a nepředstírej lidskost, protivný," říkal mu stařec, těžce dýchaje a zalit potem pod horou peřin a kožišin, které na něj Petr vrstvíval dvakrát do dne, „ty, jemuž se dostalo všeho, síly i zdraví, nosu i čela, paměti, která přesahuje všechen pomysl, ale jinak ničeho,

praničeho člověčího. K čertu s tvými horkými cihlami a pijavicemi, do pekla s tvým nočním buzením – i kdyby ses ustaral a ubděl u mé postele, nepřesvědčíš mě, že máš víc lidského cítění než mlýnské kolo, větší porci srdce než Ars magna, stroj na myšlení Raymunda Lulla, tváři kamenná a duchu vyprahlý, ty, který jsi nepřestal být temným, ač umíš latinsky líp než sám Tomáš Akvinský a ač ti bylo navzdory bídnému věku, v němž nám bylo dáno se narodit, dopřáno poznat Vergila a Ovidia, Horáce a Cicerona. Rád věřím a nijak neuhýbám myšlence, že v svém podivném životě provedeš něco, co ti bylo uloženo provést, že uskutečníš jakýsi záměr Prozřetelnosti, k němuž jsi byl vybrán jako nástroj a k němuž, divno dost, budeš potřebovat latiny, pročež jsi před čtyřmi lety přišel ke mně, postrkován vyšší vůlí, nevěda proč a jak, loutka, ne člověk. Tato nelidskost, která – a to není žert – je tvým jediným lidským rysem, je v nepříjemném protikladu s milosrdenstvím, jež projevuješ u mého lože a jímž se naparuješ, v protikladu, jehož nepřirozená – doufám, že se neráčíš urazit – bastardní povaha je míněna pouze tím, že o ně nestojím, že na ně pliju a kašlu. Shoď ze mne ty peřiny, nezvedenče, nechceš-li, abych tě proklel, zbav mě pijavic a zmiz, ale než tak učiníš, podej mi vína, ošklivý spratku."

Bylo jistě svízelné ošetřovat pacienta tak drsně výmluvného, tím svízelnější, že všechna péče zřejmě byla marná, protože starcův tělesný stav se horšil každým dnem, jeho nohy nabývaly příšerného tvaru a rozměru, dech se stával obtížným a i srdce začínalo vynechávat. Ale chlapec vytrval a dosloužil svému učiteli až do smrti, k níž došlo v prvních dnech měsíce srpna po krátké úlevě, když otoky na nohou nemocného popraskaly a vypustily množství krvavé vody.

„Podivno," řekl stařec, když Petr, uznav, že všechno šetření je marné, povolil jeho kletbám a dal mu napít vína, „podivno, jaké

cesty volí Boží vůle: pohrdal jsem světem, do něhož jsem se zrodil, a proto jsem se odmítl zúčastnit jeho dění, uzavíral jsem se ve svém tuskulu, blažen a sám, a přece jsem mu neunikl. Protože je-li pravda, co o tobě tuším, a chystáš-li se k oné marnosti vždy nanovo opakované, která se nazývá činem, já to byl, kdo tě k němu ozbrojil, a opravdu nevím, mám-li se za to chválit, nebo proklínat."

„Nevím nic o žádném činu, drahý učiteli," řekl Petr, bráně se slzám, které si, jak víme, před šesti lety zakázal, „anebo abych nelhal, nevím, jak jej provedu, vím jen, že nechci, aby člověk měl právo bít člověka bejkovcem a odírat ho o výtěžek jeho práce. Jenže toto právo, jak se mi jeví, je tak obecné a rozšířené po celém světě, že věru nevím, jak bych se mu měl postavit, a i kdybych to udělal, jaký by z toho byl prospěch a jaká změna. Čím jsem starší, tím jasněji nahlížím svou slabost, a myslím, že až budu mužem, budu se smát nápadům svého dětství. Proto se neznepokojuj, můj otče, a nevyčítej si, že ses třeba nevědomky zpronevěřil svým zásadám. Můžeš-li, odpusť mi, že jsem tě tolikrát rozhněval a že jsem se nedovedl připodobnit tvé představě žáka starých dob, který, procházeje se se svým mistrem po zahradě, rozmlouvá s ním o filozofii, a že jsem jen a jen chtěl vědět to, co jsem si zamanul. Můžeš-li, odpusť mi, že jsem nedovedl vyjádřit lásku, kterou k tobě chovám, a že jsem neuměl políbit tvou ruku, když odklepávala hexametry, které tolik těšily tvé dobré srdce. Takto mluvím, třebaže vím, že v blaženém stavu, k němuž jsi dospěl, ti pramálo záleží na chlapci, který tě před čtyřmi roky přišel vyrušit v tvém tuskulu. Vždyť za oteklými víčky, která ti nedovolují hledět na bídné věci tohoto světa, pomalu už a stále zřetelněji vyvstává podoba těch, s nimiž se setkáš, abys s nimi věčně obcoval, Vergila a Horáce, Platona a Aristotela, Epikura a Metrodora, jeho žáka, v růžové besídce, která se nebude vyskytovat zde a onde, nýbrž bude se prostírat

všude, celým nebeským kosmem, mezi hvězdami a stříbrnými prachy, můj šťastný otče, pod nebem věčně modrým, pod sluncem, jehož palčivost bude vždy patřičně mírněna laskavým vánkem. Tam se budeš procházet a tam se už, hleď, částí své bytosti procházíš, vnímaje plným duchem plnost toho, co jsi tady, na tomto bídném světě, poznával jen v troskách."

V testamentu, jejž po sobě zanechal, odkázal farář Petrovi několik knih, „in primis duo volumina Bibliae", jak napsal vlastní rukou, „item liber Boecii De consolatione", totiž Boethiův spisek O útěše filozofie; knihy Horácovy, Vergilovy a Ovidiovy vzal s sebou do hrobu.

Když starý pán byl pochován, Petr, řemenem svázané knihy na hřbetě, po třech měsících zas poprvé šel domů, do páchnoucích trosek kostohryzského dvorce, a tam na něj čekala nová bída.

Svrasklá a žlutá, zcela nepodobná hezounké černooké žnečce s košilí polosvezlou na mladičkém prsu, kterou před necelými třinácti roky chlapec Odolen překvapil na louce, známé pod jménem Šidlovka, Petrova maminka ležela v horečce na nerozestlané posteli, a když k ní přistoupil, nepoznala ho. Využívaje nově nabytého ošetřovatelského umění, připravil jí chladivý zábal, a když jí svlékl režnou rubášku, kterou doma nosívala, shledal, že její tělo je hustohustě křížem krážem zmalováno tenkými modřinami a fialově nalitými jelity a potřísněno sedlou krví. Zamračen, ale s tváří nepohnutou, zavinul ubožačku do mokrého prostěradla a hned potom se odebral do špejcharu, kde jeho zákonný otec stál na elegantně prohnutých nožkách před pultíkem, růžový, s kadeří čerstvě naslíněnou, a cosi počítal na voskové tabulce.

„Vítám tě, ó vzácný, ó lepší," řekl, ukloniv se ozdobně, a dojista se chystal svým utěšeně žertovným způsobem pokračovat, ale chlapec k němu přistoupil třemi rychlými kroky, povalil ho silnou

ranou pěstí do hlavy, a uchopiv býkovec, který ležel, dobře ohmatný a na konci roztřepený, na pultíku, řezal Utěcha po celém těle, od hlavy po paty, vpředu i vzadu, po zádech i po břiše, a i pak ještě, když bitý ztratil vědomí, nasázel mu nepočítaných. Vynesl potom bezvládné tělo ze špejcharu, hodil je do louže močůvky, jež vytékala z hnoje, a vyklusal bez zastávky na kopec, kde stála tvrz jeho pokrevného otce, v té chvíli rudě zabarvená zapadajícím sluncem.

V

Na Srpnu byli právě hosté, mistr svobodného umění Rubín z Červené Hory, nevlastní Odolenův bratranec, a pan Hroznata z Nezovic, příslušník berounské větve černé střely v zlatém poli, dva z šestadvaceti příbuzných, jež se pan Odolen byl pokusil svolat.

Tento čin, byť neúspěšný, měl významné pozadí politické.

Český král Přemysl Otakar Druhý, pod jehož praporem pan Odolen v uplynulých sedmi letech válčil po celé střední Evropě od Čech po Terstský záliv, byl právě tehdy v nesnázích, ba víc než v nesnázích – v postavení ďábelsky vratkém, potvorně obojakém, kdy naděje na císařský úspěch byla přesně vyvážena vyhlídkou na smrtelný krach, a to bez možnosti ústupu, vyhnutí, kompromisu; a jeho černobílý stav se zdrobněle opakoval v náladě jeho panských stoupenců, tedy i pana Odolena.

Ještě loni byl vládcem říše, která sahala od Krkonoš k moři Jaderskému, vedle Čech a Moravy zahrnujíc Rakousko, Štýrsko, Korutany, Kraňsko i patriarchát aquilejský, zemiček, které pouze málo nebo docela nic nevzdorovaly jeho úchvatu, protože byl bohat zlatem a zejména stříbrem, a je vždy lépe mít pána sytého

než hladového. V té době z nejmocnějších panovníků světadílu, český král na podzim minulého roku podlehl v diplomatické hře, kterou proti němu léta připravoval a vedl jeho životní odpůrce, německý král Rudolf z Habsburku, využívaje nespokojenosti jeho poddaných, zklamaných tím, že jim nepřinesl ráj, jejž si slibovali od jeho bohatství doslova legendárního, a trpělivou prací podrývaje základy jeho nepřirozeně vzrostlého státu, až se naráz hladce rozpadl jako zralý pukavec.

Král, opuštěn nejen svými spojenci v Bavorsku a v Uhrách, zrazen nejen svými alpskými poddanými, ale i některými domácími velmoži, především pány erbu pětilisté růže, Vítkovci, magnáty jihočeskými, kteří mu vpadli do zad, když bylo nejhůř, koncem listopadu minulého roku, nadobro sám, musil pokleknout před Rudolfem a vydat mu všechny země, jichž nabyl jinak než dědictvím po otci.

Ale to nebyl konec klání mezi oběma potentáty: ještě kleče před Habsburkem, Přemysl už myslil na odvetu, a ještě přijímaje jeho slova pokoření, Habsburk si už umiňoval, že nezanechá zápasu, dokud Čecha nerozdrtí nadobro.

V čase, kdy na soukromém jevišti našeho vyprávění chlapec Petr zatlačil oči svému učiteli, připravoval se druhý, pravděpodobně závěrečný nástup velikého zápasu, a že síly, které v něm měly zasáhnout, nebyly tentokrát tak jednoznačně nepříznivé českému trůnu, byli páni a rytíři, vévodové a hrabata v trapných rozpacích, zda bude výhodnější přidat se na stranu Habsburkovu, nebo Přemyslovu.

Vážnost českého krále, charakterizovaná přídomkem Železný, pokud šlo o jeho sílu, anebo Zlatý, pokud šlo o jeho peníze, sic utrpěla jeho loňským pokleknutím v Habsburkově stanu, ale nevymizela nadobro. Naproti tomu Rudolfův náhlý vzestup tolik

znepokojil některé z dosavadních spojenců německého krále, že si připustili na mysl otázku, bylo-li by správné a taktické dopomoci mu k novému úspěchu; a čím vyrovnanější byly síly, tím trapnější bylo dilema, které trápilo tucty vznešených hlav od Baltu po Adrii: Přemysl? Rudolf?

Pan Odolen se zabýval řešením této otázky sám, byť tentokrát spojen pouze slibem, nikoli ještě svátostí manželského stavu s Anežkou Půtickou. Co ho na věci zajímalo nejvíc, byla otázka bezmála tří vesnic, jež Srpnovci získali z korunního majetku Kohoutky.

Bylo životním cílem Odolenovým uchvátit Kohoutku celou a dovršit tak dávnoleté úsilí svých předků. Dokud král vítězil, dokud země po zemi mu padala do klína, jeho odměny bývaly řídké, protože služba pod jeho praporem byla bez rizika. Teď však, když mu teklo do bot, bylo možno získat všechno, nebo o všechno přijít. Zvítězí-li, bude mít z čeho obdarovat své věrné, protože majetky zrádců, především ohromné latifundie Vítkovců, propadnou koruně. Bude-li poražen, budou jeho zbylí stoupenci rádi, omezí-li se Rudolf na to, že jim sebere jejich výprosy z královského zboží.

Proto bylo životně důležité rozhodnout se správně a rozmyslně. Že však nešlo o děj kosmický, vymykající se vůli zájmově zúčastněných, nýbrž lidský, a že každé rozhodnutí, ať v míře větší, nebo menší, ale vždy přímo, předem spoluvytvářelo konečný výsledek, pan Odolen se moudře odhodlal svolat své slabší a méně významné příbuzné na Srpno a dohodnout se s nimi na společném postupu. Rezoluci šestadvaceti rodin zamýšlel pak předložit svým slavným strýcům, pánům z Benešova a z Dubé, a přičinit se tak o sjednocení celého rodu zavinuté střely.

Byl to pokus vážný, hodný muže, který jedná, zatímco druzí vyčkávají, ale jak víme, ze všech pozvaných se objevili pouze dva, přesněji jeden, protože mistr svobodných umění Rubín, učitel

z bývalé školy při Svatém Vítu v Praze, hubený, mlčenlivý muž neurčitého stáří, přijel v zastoupení svého bratra, držitele rytířského zboží v severních Čechách. A Hroznata, pán vzhledu zarážlivě cizokrajného, jako negr kudrnatý, s bradou i po čerstvém oholení modrou a s mongolsky rozpláclým nosem, nedovedl zjednat jasno v otázkách, jež Odolena trápily. Byl purkrabím na královském hradu v Bechyni, a že neměl téměř žádné vlastní zboží, a byl proto na svém úřadu existenčně závislý, prožíval nejistotu politické situace tak citlivě a vášnivě, že jeho nemalá inteligence chátrala a bloudila na samém pomezí pomatenosti.

Není dovoleno, ujišťoval Odolena, brát na lehkou váhu, že hosté nepřijeli. Král chystá nevídaná opatření, velkorysé tažení proti podezřelým a nespolehlivým, chladně nelítostné trestání zrádců, zatýkání, mučení a popravy, zabírání statků, zajišťování rukojmí, přesuny na vedoucích místech. Proto Odolenovi příbuzní, na smrt vylekáni tím vším, nepřijali pozvání s porozuměním, nýbrž s nedůvěrou, ano s hrůzou. Zapomíná Odolen na osud svého strýce, pana Beneše z Cvilína, jejž král, nedbaje jeho rodu, dal upálit? A nedoslechl se Odolen o konfiskaci Budějovic, o zabrání Poděbrad a Kladska? Důvěřuje Odolen stěnám svého příbytku, svému stolu, svým sluhům, svému psu? Pakliže ano, nesprávně si vede, protože král má prsty všude, má uši všude a je strašlivý.

Je dobře, rozvíjel dál pan Hroznata své myšlenky, je chvalitebné, ano vítané, že se nevzdává, že ukazuje zuby a nenechává si foukat do polévky, ale rozčilení, vyvolané jeho tyranií, povede k neslýchanému rozkolu v panských řadách, k rozpadu, jehož malou ukázku vidíme zde, kdy příbuzní, ač svoláni zdvořilými vzkazy, nepřijeli. Co s námi bude, Ježíši Kriste, jaké budou naše konce? Ale naproti tomu, kdyby si král nevedl rázně a kdyby netrestal křivdu a zradu, poukazovalo by se na jeho slabost a jeho zájem by

trpěl neméně. Je tedy ztracen, a kdo nechce přijít o všechno včetně toho drahého života, musí se přiklonit k Jestřábkovi. Jestřábek, aby rozuměl pan Odolen, jak zjevno skoupě informovaný a neznalý nářečí politického, je Rudolf Habsburk, přezdívka to, jíž se běžně v zasvěcených kruzích užívá kousavou připomínkou jeho nepatrného původu z švábského Habichtsburku.

Kdo nechce přijít o všechno, musí se přidat k Jestřábkovi, a to zjevně a včas, dříve než král začne šikovat vojska, ale jak se přiklonit k Jestřábkovi, když co chvíle přicházejí noviny tak otřesné, jako je zpráva o olejíčku – možno-li, myslitelno-li, že Odolen se dosud nedoslechl o olejíčku? Žije na kraji světa, ucpává si uši cupaninou? Svolává politické rady, aniž ví to základní, každému vrabci na střeše známé – ale budiž, neodsuzujme, zametejme před svým prahem –, vždyť jemu samému, Hroznatovi, mnohá důležitá novina zůstala dosud utajena, uklouzla jeho zvídavosti, vyhnula se okruhu jeho čivosti.

Nuž věci se mají tak, že Šalomoun – dá se soudit, že Odolen dokonce ani neví, kdo je Šalomoun! Inu ovšem, vždyť to Hroznata říkal: nechť si tedy pamatuje, že jménem Šalomoun se v zasvěcených kruzích označuje sám náš král. Je to narážka na přehnaný výrok básníkův, který o něm vyhlásil, že má od Šalomouna čest, slávu a moudrost. Tož Šalomoun, když onehdy onemocněl, dostal od Karlíka, rozuměj od sicilského krále Karla, jakýsi zázračný olejík, posvěcené mazání na všechny choroby od kýchavky po malomocenství, a opravdu se prý, jak sám tvrdí, naráz vyléčil. Možno se ptát, co z toho plyne? Jak vidno, je to možno, třebaže věc je jasná jako tvář Bohorodičky. Neplyne z toho nic víc a nic míň, než že Karlík stojí při Šalomounovi, a to je věc nesmírná, a že Šalomoun bere Karlíkovu přízeň s díky na vědomí, což je sic pochopitelné, ale stejně nesmírné.

Jenže váha této noviny je oslabena zprávou, že na uprázdněný papežský stolec se dere obrovitý Gaetano Orsini, mocný příslušník nejmocnějšího italského rodu. Na rozdíl od jeho předchůdce, trpné loutky v Karlíkových rukou, tento titán se bez stínu pochyby stane úhelným kamenem vší politiky na poloostrově a Karlík bude mít co se ohánět, aby udržel svou moc, a nezbude mu čas ni nálada, aby se angažoval za Alpami. Tím se věci komplikují tak nesnesitelně a všeobecné výhledy se tak zamlžují, že by se slušelo se oběsit; a to je to jediné, co on, pan Hroznata, k tomu všemu podotýká.

Seděli v hlavní síni tvrze, těsné a tak nízké, že pan Odolen, když vstal, musil sklonit hlavu, aby nedřel do stropu, mistr Rubín v čele stolu, vážný a nevyrušitelně mlčenlivý, Hroznata v neumdlévajícím rozechvění, jež marně zaléval dobrým růžovým vínem ze sklepů vladyky Vesického, neustále přesedaje ze stoličky u vyhaslého krbu na truhlici u vchodu, odtud na lavici u stolu a pak zase ke krbu.

Pan Odolen, naslouchaje výlevům jeho zasvěcenosti, jeho kombinacím, dohadům a závěrům plynoucím z těchto kombinací, s tesknotou vzpomínal na doby, kdy se nemluvívalo o politice, protože všechno se zdálo jasným, na večery u táborových ohňů, na pitky, v nichž vynikal a budil úžas tím, že si dovedl zdvihnout k ústům plný soudek a spouštět tekutinu z pípy rovnou do chřtánu, na průzkumné vyjížďky do neznámých soutěsek a lesů, na neodpovědnou veselost ničení, kdy člověk jako by se stal Bohem naruby, mocí jediného pokynu měnícím skutečnost a řád v nicotu a chaos, na pochody, při nichž padali lidé i koně, kdežto on, úžasný, jen se smál, a při zastávkách, nenaobdivovatelný, tančil přisedavou – na chvíli, kdy v čele předzvědného oddílu poprvé v životě uviděl moře, a v nesmírném pohnutí se obrátiv k svým lidem, kteří slzeli a poklekali, řekl jim: Teď, přátelé, nám patří svět.

A Hroznata dál, bez umdlení a bez zjevných známek opilosti, ač pil nejméně dvojnásob víc, než se sluší na královského purkrabího, rozvíjel problém Gaetanovy papežské volby v ten subtilní a dalekosáhlý smysl, že je kardinálně důležité, jak se bude tvářit k otázce Jestřábkovy císařské korunovace, kterážto otázka je v přímé a pro Odolena dojista překvapující spojitosti s politikou anglického dvora.

Ví se totiž, že Jestřábek by tuze rád oženil svého syna s anglickou princezničkou, jenže Anglie, jak se šeptá v zasvěcených kruzích, se k tomuto Jestřábkovu zámyslu, přesněji tužbě, zbožnému přání, tváří nemastně neslaně, neříká tak ni onak, a Jestřábek by proto chtěl podráždit její chuť tím, že by syna dal zvolit za krále, až sám přijme císařskou korunu; a to zase závisí na Gaetanovi, obru italském. Cože to má společného se starostmi, které nás trápí? Víc, než si Odolen dovede představit. Kdyby se Jestřábkovi jeho anglický tah podařil, jeho moc vzroste, ale také jí ubude, protože německá šlechta si nepřeje, aby jí Jestřábek přerostl přes hlavu. Nebude tudíž chybět takových, kteří se v důsledku toho všeho přidají k Šalomounovi, aby Jestřábka oslabili. A tak poctivý člověk neví a neví, konce nedochází: oběsit se by slušelo.

Proslýchá se mezi zasvěcenými, že kolínský arcibiskup se na Jestřábka mračí, a to je následek anglických námluv, a také v Braniborích se to houpe, a to je pro Šalomouna velká věc, jenomže Braniboři jsou na kordy s Poláky, a to váže jejich síly. V Rakousku a v Štýrsku jsou pobouřeni, že jim Jestřábek napařil nové daně, a to je pro Šalomouna velká věc, jenže Jestřábek má na své straně Maďarsko, a to drží alpské země v šachu. Ano, ano, tak to na světě vypadá, tak to chodí a běží, ať se to Odolenovi líbí, nebo ne.

A Hroznata, povoluje potřebě vybít svou nervózní zuřivost, obnažil zuby, jako by chtěl kousnout – a vskutku také chtěl –, dodal

neomaleně, že nešťastný Odolen, neviňátko, jezdil po světě, nasazoval život a máchal kolem sebe mečem, slovem počínal si jako rytíř, aniž tušil, že za vším, co podniká, vězí daleké, přeukrutně složité kejkle, jeho rozumu nedostižné pikle a lotroviny, zájmy a protizájmy a že kdesi jakýsi v teple sedící kardinál, kdesi jakási princeznička nebo princátko pouhým faktem své existence má tisíckrát víc důležitosti než on i se svými nejrekovnějšími rekovinami a nejmečovitějšími mečovinami.

Na to odpověděl pan Odolen, rozpálen spravedlivým hněvem, že je stydno a odporno Hroznatovi naslouchat, protože načisto zapomněl na pojem rytířské cti a věrnosti.

Když pan Hroznata otvíral ústa k posměšné odpovědi, mistr svobodných umění Rubín, který až do té chvíle jen tiše seděl a neustále a bez důvodu otáčel oči, jejichž neobvyklá velikost byla ještě zvětšována hubeností jeho tváře, jednou ke stropu, jako by se modlil, a hned zase vpravo a vlevo, takže jeho silně vypouklé, lesklé bulvy byly v pohybu téměř nepřetržitém, znenadání promluvil teskným, ale příjemně vemlouvavým hlasem nadaného a cvičeného rétora:

„Bystře si vede Hroznata, zdatně sleduje souvislosti, které probíhají ohromnými poli světové šachovnice, ale to hlavní, zdá se mi, neví: že Rudolf je Antikrist."

VI

Odmlčel se s neveselým úsměvem, a zakloniv hlavu do stínu, mimo slábnoucí proud slunečního tepla, který vnikal do světnice uzounkým a jen způli otevřeným pavlačovým okénkem, nanovo otočil své nápadně veliké, blouznivé oči vlevo ke krbu. Poprvé od chvíle, kdy oba hosté přijeli na Srpno, nastalo mlčení.

Hroznata a Odolen, naráz zapomenuvše své půtky, zadívali se na Rubína dlouze a s nepokojem; jeho sdělení přesto, nebo právě proto, že přišlo zcela nečekaně, v době, kdy málem už zapomněli na jeho přítomnost, udělalo na ně veliký dojem – a na jeho tváři, ač v sebe uzavřené a zcela smyté houstnoucím šerem podvečera, bylo znát, že ví víc, než pověděl. A věděl, hoj, věru, že věděl. Když se ho po chvíli Hroznata zeptal, odkudže získal tuto novinu, o níž se v zasvěcených kruzích neví, pokrčil Rubín hubenými rameny, a nepřestávaje se teskně usmívat, odpověděl, že tato jistota mu byla zjevena, aby šel a nabádal své bližní, aby se připravili na nedaleký konec všech konců, tak strašlivý, že samému slunci bude hrozno na něj hleděti, dvojnásob hrozný pro ty, již budou překvapeni, netušíce.

„Kdo umí viděti," pokračoval zvýšeným hlasem, „všude spatřuje děsné písmo, hořící a chvějící se v hlubinách, poslední mene tekel ufarsin, sčetl jsem, zvážil, rozděluji. Leč abychom se vrátili k Rudolfovi, na nějž oba Rubínovi příbuzní, jak vidno, myslí ze všech sil, aniž dosud tuší, jak právem – vskutku on, který se právě zove králem, ve skutečnosti není nikdo jiný než Vedius našich římských praotců, Antijoviš, pán jedovatých blesků, Podezřelý, o němž řekl Prorok: Mnohou věc bude rozdávat a bude rozdělovat zemi, aby nalákal na jejich lakomstvo ty, jež se mu nepodařilo zlomit hrůzou – ten, o němž bylo pověděno: Všechno změní, všechno zruší, slovem – ďábel. Tato skutečnost, věru nikoliv rozjařující, nepříčí se sic úvahám Rubínova drahého příbuzného, Hroznaty, neumenšuje jejich moudrost a uvážlivost, ale způsobuje, nechať Hroznata odpustí, že se zdají poněkud malichernými. Totiž konce toho, čím si Hroznata láme hlavu, byly rozhodnuty před tisíci lety a v rámci strašlivých událostí, které nastávají, nemají jakési olejíčky a jacísi Gaetani ani důležitost vločky, unášené ničivou bouří."

Hroznata byl tak rozčilen, že mu kořen jeho rozpláclého nosu zřetelně zezelenal, ale pan Odolen, ač rovněž velmi znepokojen, natolik odolal zmatkařské podmanivosti Rubínova proslovu, že dovedl věcně namítnout, že ač se mu, Odolenovi, dostalo zraku bez přepínání orlího, nikde, nechť se namáhá sebevíc, žádné mene tekel nevidí.

Na to, výraz tesklivé laskavosti na hubené tváři, mistr odpověděl, že špatný svědek je zrak, kde duše dříme. Antikrist je Rudolf, o tom nikterak není možná pochybovat, a jeho moc, již dnes tak veliká, jak tomu nebylo od zrození věků, stále bude stoupati, až mu nezbude nic, co by ještě mohl uchvátiti. Tehdy, odlože podobu švábského hrabátka, za níž se skrývá, veliký půlí všeho prostoru, černý vší černí minulých nocí, oděn pancířem jak saze zbarveným, ale jak démanty třpytivým, mávaje mečem, vznese se k nebesům, aby se pokusil o úchvat poslední, leč arcianděl Michael, všemi sněhy bílý a všemi hvězdami zářivý, snese se mu v ústrety, aby s ním zkřížil zbraň.

Sám svist jejich mečů bude porážet stromy a bořit města a při třesku jejich čepelí bude země pukat jak rozeschlý lívanec bláta a tak oslnivé jiskry budou sršet z jejich srážejících se štítů, že slunce v jejich záři zčerná jak žíněný pytel a měsíc zesiná. Hrůza se snese na veš okršlek zemský, tráva na lučinách a křoví na říčních březích zvlhne krvavou rosou a lidé, z přemíry úděsu nemohouce křičet, pouze kňučíce žebravými hlasy, budou si ohryzávat maso na vlastních rukou, neboť pochopí, že ať zvítězí Antikrist, ať zvítězí Michael, jejich konec bude stejně děsný, jeť dobro o sobě rovně bezohledné jak o sobě zlo, a nikde není žádné smilování.

Po třech týdnech zápasu Zlořečený, vedví rozťat arciandělovým mečem, zřítí se uprostřed moře, a v té chvíli vody všech okeánů se vzdují jak hradba kamenná do výše čtyřiceti loket nad nejvyšší

hory. Veškerá vodní zvířena, havěť dosud nespatřená okem člověka, netvoři o tisíci bradavkovitých ramenech, přímo vyrůstající z vousaté hlavy s jediným okem, hory třesoucího se slizu, stvoření bodlinatá a šupinatá, stonohá a beznohá, stohlavá a bezhlavá, krunýřovitá a skořepnatá a pásovitá, oploutvená a hadovitá, ještěrčí a hmyzovitá, dračí obludy s hřbety posetými žehavými mrskavými ocasy, potvory svítící světlem trouchnivé vrby, vyplazí se na břehy, a lkajíce neslýchanými hlasy, podobnými kvikotu milionů puklých rohů, dají se na pochod do nitra suchých zemí.

V téže chvíli však skály se začnou srážet jako trkaví berani, pahrbky se mezi sebou dají v zápas jako kůzlata a i balvany jednotlivé se chytnou do křížku jako žárliví kocouři a rozdrtí mořské uprchlíky lisem kamenným; vytryskne černá krev a zelená žluč z hald zmítajícího se kamení a napojí se řeky, prameny, potoky. Všechno pak vzplane, nejen dřevo zahrady a hvozdu, ale i voda a vzduch, ledovec i písek pouště, a hvězdy jak smolné kotouče, metajíce miliony jisker, budou padat na ubohou zem, aby se zmar šířil rychleji; a kdokoli zůstal dosud naživu, zahyne teď v plamenech.

Sedm dní a sedm nocí oheň bude burácet k žhavému nebi, a až jeho hukot a praskot poustane, bude naplněn stále silněji a silněji znějícím vřeskem nebeských trub, aby jím byl překryt docela. Nakonec, sám sebou stráven, pohasne světový požár, rudá a pustá jak vypálená cihla ostane daleká širá zem, mrtvá a rozšklebená jako tvář umučeného, nikde nezbude stopa lidského pachtění, byť to byl jen hřebík nebo kámen dovedně přitesaný. Ale hučivá hudba andělských pozounů a polnic, nadále dunící vesmírem, bude značit, že není dosud konec všemu.

A vskutku, viz – dospěv až sem, blouznící mistr svobodných umění počal toporně kymácet vysoko vztaženou paží s drápovitě zahnutými prsty, k nimž upíral své veliké a vyděšené oči, jako by

ve směru, kam ukazovaly, viděl něco nesmírně velikého – a vskutku, viz, postava obrovská, bílá a tichá jako opuštěný sloup, zprvu mlžnatě průsvitná a naveskrz prozářená nehybným sluncem, doutnajícím na nebi, objeví se v těch místech, kde stávalo jeruzalémské město, a pozvolna bude nabývat přesných tvarů.

Bude oděna širokým řasnatým rouchem, jež nosívali naši římští praotcové, její nohy, jež pokryjí svými obrovskými chodidly celé to údolné prostranství, jež slulo Josafat, budou obuty v řemínkové opánky, takže nárty, proklané dvěma ranami jako sopečné krátery hlubokými, budou zcela obnaženy a rovněž dlaně volně spuštěných rukou, samy lehce nadzdviženy, ponesou krvavé stopy hřebů; hlava příchozího bude neznatelná, téměř neviditelná, ana se pro božskou výši jeho postavy bude ztrácet v mracích.

Pro koho přišel? Komu se zjevil? Což není všude jen smrt a poušť?

Ach, už není, vždyť zatímco zřetelněl, zatímco nabýval plnosti a obrysu a zatímco umlkal hlahol vesmírných trub, zázrak veliký se počal dít po vší zubožené zemi. Tady ze speklé půdy se vydrala lidská ruka, a hrabajíc prsty, putujíc jak rozpůlený mravenec, jala se hledat tělo, od něhož byla před pěti tisíci lety odtržena při zápasu s medvědem. Tady zas ze skalní rozsedliny vyskočila postava bez hlavy, zatímco tuhle se kutálí hlava bez těla. Tady z otřásajícího se pahrbku zní kvílení nebožtíka, zdvíhajícího tíhu země, jež na něm leží. Tady jak klubko hadů se plazí střeva, jež kdysi z pupku zlosynova vyrval kat. Tady víří popel uhořelého, tady slepec šmátrá po zemi, hledaje své oči jako ztracený peníz, a z prohlubiny, která před zánikem světa byla jezerní tůní, zvolna vychází zástup utonulých, aby se připojil k davům těch, již kdysi žili a dýchali a jež Pán dnes přišel soudit, nedohledný, nelítostný.

Téma posledního soudu, od Kristových časů aktuální, tím vždy aktuálnější, čím hrozivější byly vyhlídky na příští osudy lidského

pokolení, úlevně katastrofální motiv konečné bilance, odnepaměti předávaný a šperkovaný novými děsnými podrobnostmi, po tisíciletí hluboko vkotvený v člověkově mysli, aby odváděl jeho zájmy od prchavých a zkáze zasvěcených záležitostí tohoto světa, současně ho podněcuje k rázné a sobecky hrubé snaze užít jich co nejvydatněji, vyprávění o nejmladším dni světa, jak říkávali naši němečtí sousedé, předneseno s patřičným přízvukem samozřejmé víry, strhlo oba Rubínovy politicky zmatené, a proto myšlence soudného dne nejvýš přístupné posluchače daleko nad míru ušlechtilé zvídavosti. Seděli jako očarováni, s napjatou hrůzou sledujíce mimiku jeho hubené tváře, tak vášnivou, jako by bezprostředně viděl to, co líčil, tiše skřípajíce zuby, jako by předjímali ony žalostné zvuky, které se podle nejznámějšího verše Písma budou ozývat v oněch zevnitřních temnostech, do nichž bude uvržena většina z nich.

Také děvečka, která pánům nosila víno, přikrčila se v koutku, aby vyslechla z mistrových úst, co na ni čeká v nejbližším čase, a před okénkem na pavlač a za zavřenými dveřmi se natlačili podkoní, kuchařka, strážný a na půl tuctu zbrojných pacholků, dva z nich domácí, ostatní Hroznatovi. Všichni byli tak rozrušeni tím, co slyšeli, že si nevšimli, a všimli-li si, nedbali červeného, udýchaného chlapce, rozumí se Petra, který se k nim přidružil, aby počkal, až bude příhodno a slušno předstoupit před pána.

Schvácen, s pěnou na bílých rtech, Rubín zakončil své vyprávění připomínkou svatého Bernarda, jak strašlivé to bude loučení, až čerti chytnou hříšníky, odnesou je do pekla a zavřou se tam s nimi na věky věků. Velikým, nevadí, že drobet ochraptělým hlasem vyzval pak své posluchače, aby se káli a prosili Boha o slitování, než pozdě bude, když se zvenku od okénka ozval mnohohlasý, šílený jek.

Hned vzápětí se dveře rozletěly tak prudce, že narazily klikou o dřevo stěny, a v proudu červenavého podvečerního světla, které, jak se zdálo, skočilo do světnice jako tygr s hořící srstí, vrávoravě stanula postava strašidelná, tím strašidelnější, že jindy se objevovávala na veřejnosti v podobě nejuhlazenější. Utěch, od hlavy po paty zalitý močůvkou a krví, vlasy speklé kravím lejnem, v líci obvykle růžové nad komži bílý, rty rozbité, nos rozbitý, oči zateklé, ruce po lokty katovsky rudé.

Ač se rozběhl na Srpno, jedva se vzpamatoval z výprasku, v záchvatu vzteku, mírně řečeno nerozumném, vždyť, jak víme, sám nebyl bez viny, neopominul se před odchodem pocákat a zmalovat kůzlečí krví, aby vypadal co nejzbědovaněji, a potkal se s takovým úspěchem, že lid na pavlači, pomatený Rubínovým vyprávěním, vida ho, měl ho za posla nadcházejících katastrof, a i páni a děvečka ve světnici ho přivítali zděšeným zařváním.

„Takto, Milosti, mě zmučil Petr," řekl a skácel se na hliněnou zem.

A než si kdo mohl srovnat v hlavě, co se přihodilo a co to má společného se soudným dnem, Petr se prodral do síně hloučkem okouněčů, kteří zatarasili dveře svými těly, spěšným mrkáním rozháněje slzy, které si, jak známo, zakázal. Podoben víc dítěti, než když před čtyřmi roky s přesným programem a cílem poprvé navštívil svého budoucího učitele, úzkostlivě se zahleděl na svého otce, jemuž nikdy dosud nestál tváří v tvář v takové blízkosti; a nejen jeho, i všechny ostatní oči se upřely na pana Odolena v očekávání, jak rozřeší situaci, která před nimi vyvstala tak bouřlivě, ale pan Odolen se dlouho neměl k tomu, aby něco podnikl. Překvapen Petrovou dospělostí, počítal v duchu, kolik mu asi je let. Když si připomněl, že příhoda na Šidlovce se odehrála někdy pět let před otcovou smrtí a že Petr nemůže být o mnoho starší

dvanácti a že jemu, Odolenovi, bylo rovněž dvanáct roků, když ho zplodil, zaplavilo ho hřejivé uspokojení z vlastní síly a mužnosti, jejíž výjimečnost byla dotvrzena tím, že se opakovala v síle a mužnosti synově.

„Mluv," řekl konečně. „Je to pravda?"

Petrovi, zprvu velmi vylekanému, prospěla chvíle mlčení, jak vycítil, nikoli nepřátelského, jemuž pan Odolen byl dal zavládnout. Povšiml si, že Utěchovi se při zvuku pánova hlasu trochu zachvěl levý ústní koutek, a tento postřeh v něm vzbudil smělý nápad.

„Není to pravda," odpověděl.

„Lžeš," vykřikl Utěch, zvedaje se na kolena. „Předvedu tucet svědků, kteří to viděli, jak jsi mě bil."

„Nemluvím o bití," řekl Petr. „Mluvím o tvých mdlobách, a ty jsi mi dal za pravdu. A stejně jako tvé mdloby, i ta krev, kterou ses zmaloval, je vylhaná. Rány bejkovcem, které jsem ti vysázel, jsou jistě bolestné, ale nekrvavé."

Hroznata, pobaven tímto divadlem, jež přerušilo v pravý čas Rubínovy rozčilující žvásty, řekl:

„Mluvíš kupodivu plynně na venkovánka, synáčku. V den posledního soudu bych tě chtěl mít za advokáta. Jak jsi, prozraď mi, přišel k svému čelu a krkavčímu rypáku?"

S rozjařenou nediskrétností se jal střídavě pokukovat do tváře Petrovi a Odolenovi, který, rozradován ve svém marnivém srdci, mu potvrdil jeho dohady přátelským mrknutím.

„V prvním rozběhu jsi zvítězil," řekl pan Odolen tónem dobrotivé spravedlnosti. „Dokázal jsi, že ten všivák nás měl za blázny, a to ti slouží k prospěchu, a on to, spolehni se, odpyká. Ale teď bychom rádi slyšeli o tom výprasku. Proč jsi mu nabil?"

„Zaplatil jsem mu," řekl Petr, „za bolest své maminky, která teď leží dole ve dvoře v bezvědomí, plná modřin a v horečkách, takže

když jsem ji navštívil, nepoznala mě a já málem nepoznal ji, jak je zmučená a vychudlá."

Utěchovi nebylo zatěžko pochopit, že jeho věc je ztracena a že všechny soudcovy sympatie platí Petrovi, a pozdě litoval svého nepředloženého výletu na Srpno. Kleče, žebravě připomínal pánovi věrnost svých služeb a ujišťoval ho, že potrestal svou ženu, protože je líná a nedbalá. Ale Odolen si nedal ujít příležitost, aby tento výjev působivě zakončil svou přísností, vážností a mocí. Beze slova uchopil jezdecký bičík, ležící na římse krbu, a přeměřil se svědomitou zevrubností, co Petr naměřil před půlhodinou, jinými slovy zvalchoval, vyprášil, naklepal Utěcha, nandal mu, co se nejí, vtělil mu na usedlost a na hrb, vyplatil mu hotových a srovnal mu kajdu, až dvakrát navštívený slyšel všechny andělíčky zpívat, a vyhodiv ho ze dveří, prorazil jeho tělem zábradlí pavlače.

„Tak jednáme my, mužové srpnovské krve," řekl potom, ovinuv paži kolem chlapcových ramenou. „Nečekáme na spravedlnost soudného dne, ale zjednáváme ji na místě, a nerozmýšlíme se, komu prodat své služby, protože věrnost, kterou jsme osvědčovali svému králi, dokud byl šťasten, trvá, i když se osud obrátil proti němu. Tady máte odpověď na všechny nesmysly, které vám straší v hlavách, a poděkujte se za to mému synovi."

VII

Na tomto rozhodnutí zhruba zůstalo a málo záleží na tom, vyslovil-li je pan Odolen z pohnutky ryze mravní, nebo též trochu ješitnické. Jisto je, že nezradil svého krále a že se přiznal k svému otcovství, přesněji, že přidržel Petra ve své blízkosti a ve svých osobních službách jako zbrojnoše.

Z úcty k paní Anežce, kterou pan Odolen přivedl na své sídlo počátkem příštího roku, lidé na Srpnu si navykli mlčet o Petrově krvi, a Anežka v odvděk za tuto diskrétnost trpěla ve své blízkosti mladíka s čtvercovitým čelem a s dravčím hrbolovitým nosem. Všechno se tedy obrátilo v dobré, v tím lepší, že Petr, když ztratil spojení s kostohryzským dvorcem a když jeho maminka v čas Odolenovy svatby zemřela, nadobro opustil, jak se aspoň zdálo, své staré rebelantské myšlenky a zlhostejněl, jak se jevilo, k otázkám dovolenosti nebo zhoubnosti zájmen „mé“ a „tvé“ a k oprávněnosti nebo neoprávněnosti Kristova výroku, že se sluší dávat císaři, co je císařovo.

Latiny, kterou podle soudu svého zemřelého učitele ovládal jako sám Tomáš Akvinský, po všechen dlouhý čas svého zbrojnošení neužil ani jedinkrát, a to ani v řeči, ani v četbě. Svou výjimečnou schopnost úsudku a odsudku, svou neobyčejnou paměť nechal ležet ladem jako dary nepotřebné a obrátil všechen svůj zájem k svému novému povolání vojáka, k němuž nebyl o nic méně než k latině znamenitě přírodou vybaven. Osvědčil se v něm tolik, že paní Anežka nemohla nežehnat shovívavosti, s jakou trpěla jeho čelo a nos, protože jeho bdělá a silná blízkost podstatně zmiňovala nebezpečí válečných výprav, jež ohrožovala jejího manžela.

„Nebýt Petra, byl bych už tucetkrát dozpíval svou písničku,“ říkal o něm pan Odolen, a říkal to právem.

Proměniv se ve vojáka, Odolenův levobok zůstal vážný a přísný, svědomitý v službě, jako býval horlivý v latině. Dával pokoj ženským a vyhýbal se zábavám ničení, pročež si vysloužil přezdívku Pudivous; jinak však se ničím nelišil od svých druhů nejvšednějších, nebudil úžas a neznepokojoval, nepohoršoval, slovem sekal dobrotu, a to plných patnáct, málem šestnáct let. Tehdy vnějškové okolnosti, na první pohled málo významné, vyburcovaly ho k ob-

nově jeho dětinského, jak jsme řekli, programu a obnovily vzpurné ladění jeho duše, takže přerostl na jeden ráz své provinciální okolí a předběhl o celé století svou dobu.

Přetvařoval se v patnáctiletém údobí svého vojančení, skrýval své myšlenky za zamračeným čelem, aby jim dal vybuchnout v příhodný den? Myslíme, že nikoliv. K jeho sblížení s otcem došlo v době, kdy byl rozlítostněn skonem svého učitele a své matky. Je tudíž velmi pochopitelné, málem bychom řekli omluvitelné, že obrátil všechnu svou potřebu lásky a příchylnosti k Odolenovi. Čtyřletý vliv výmluvného epikurejce, jeho opětovná varování před „marností, jež se nazývá činem" a před „temnými cestami, dřímajícími v jeho patách", vedoucími k hrůzám mučírny a hranice, nezůstaly – třebaže se snažíval slyšet jen to, co slyšet chtěl – bez vlivu na jeho jednání.

Přijímáme s lehkomyslnou samozřejmostí oběti života a bolesti, jež nám přinášejí mučedníci. S lehkomyslnou samozřejmostí mluvíme, doufajíce tak uspat své svědomí, o slávě a radosti jejich údělu, o dychtivosti, s níž spěli za svým bolestným koncem; nadobro však zapomínáme na krvavý pot jejich úzkosti a na jejich strachuplné prosby, aby byli zbaveni trpkého poháru. Tvrdíme tedy, že v Petrově chování nebylo přetvářky; považujeme naopak za jisté, že vstoupiv do Odolenových služeb, hleděl uniknout slavně hroznému údělu, k němuž byl určen a před nímž byl varován, a že zadoufal, že mu bude dovoleno dožít života beze jména a bez zápisu v paměti ostalých a budoucích.

A nebyla to sinekura, již směnil či doufal směnit za své trpké poslání, hoj, věru, že nebyla! Jen málokdy mu v těch letech bylo dopřáno odložit meč, jen málokdy procitl ze spánku jinak než poplachem a voláním do zbraně!

Mela propukla rok po Petrově sblížení s Odolenem, na sklonku vyprahlého léta osmasedmdesátého, kdy oba králové, v zasvěce-

ných kruzích, jak víme, nazývaní Jestřábkem a Šalomounem, utkali se v rozhodné bitvě na Moravském poli v Dolních Rakousích.

Jak nepochybně známo, český král tam byl na hlavu poražen a nahý, zkrvavený – až na tu světlou památku – vrátil všechno, co kdy získal, včetně života.

Pěšky, neboť koně jim padli, bosi, neboť vyměnili boty za chleba, za dne se skrývajíce v lesích, bylať svoboda pana Odolena cenná a stála za výkupné, vraceli se otec s levobokem v čele tří mužů, kteří zbyli z jejich houfce a kteří ostatně cestou padli únavou a hladem, údolím řek Moravy, Dyje, Jihlavy a Želivky z tohoto nešťastného tažení. Čím hlouběji postupovali do nitra České země, tím samozřejmějším se jim stával pohled na stopy vojáckých radovánek, na vypleněné, vyvražděné, vypálené vesnice, na lesní požáry, na viselce, na rozpárané životy znásilněných, na planoucí obzory, na řeky zrůžovělé krví a na slety krkavců pod kobaltovým nebem, z něhož tři měsíce málem nekráplo.

Země padlého krále byla v chaotickém rozkladu, v stavu, kdy padají všechny hráze a meze šílenosti a krutosti a kdy do té míry se převracejí všechny hodnoty, že lidé se zdají proto mít krk, aby za něj mohli být pověšeni, majetek, aby mohli být oloupeni, ruce a nohy, aby mohli být rozčtvrceni, kdy domy se zdají být proto vybudovány, aby mohly být zapáleny, pole proto vzdělána, aby bylo rozkoší je zpustošit.

Královna vdova, Kunigunda, sotva se doslechla o katastrofě na Moravském poli, zavolala na pomoc před Jestřábkem svého nevlastního bratrance, markraběte braniborského, a markrabě, porozuměv její prosbě po vojácku a po svém, vtrhl do Čech s půltisícem zbrojného lidu a jal se tu hospodařit po způsobu těch, již chtějíce upéci sele, zapálí chalupu. Polekána, Kunigunda přivolala jiného ochránce, slezského vévodu, který přispěchal

stejně ochotně a nepočínal si tu o nic méně bujně než Braniborec. Všecka zoufalá, královna poprosila Jestřábka, aby ji ochránil před oběma ochránci, a zatímco Braniborec a Slezan, z nichž každý si činil nárok na plnou okupaci Čech a na poručnictví nad osiřelým královým synem Václavem, koncem září stanuli před Prahou, aby se tu servali, Jestřábek, který mezitím obsadil Moravu, k hrůze domácího lidu vtrhl do krajiny čáslavské.

Čeští páni a patricijové, rozjařeni duchem zmaru a neřádu, kterým se vyznačovaly tyto tragicky pitvorné děje, rozpadli se na čtvero stran, braniborskou, slezskou, Rudolfovu a královninu, a pustili se do sebe, vzájemně si pleníce zboží a boříce tvrze a hrady; a rozprášená česká vojska, jak praví kronikář, neslavně se vracející, jakož i lapkové, žoldnéři a dobrodruzi ze sousedstva, šibeničníci, vrazi a drancíři z povolání, kteří se nahrnuli do zkrvavené země, jakmile vítr převál přes hraniční hory puch spálenišť, přičinili se, seč byli, aby dokonali umírání národa.

To všechno se přihodilo za půldruhého měsíce, kdy Odolen s Petrem bosky a hladmo putovali domů. Vida tu zkázu, Odolen klesal na mysli, protože nedoufal, že uvidí svou tvrz jinak než v doutnajících troskách a svou mladou ženu, která otěhotněla, právě když ji opouštěl, jinak než rozpáranou. Tím rozkošnější bylo jeho překvapení, když všechno doma shledal v nádherném pořádku, vesnice nedotčené, lid ve zbrani, ale vojensky ukázněný, a Anežku, ach, podivuhodnou, jiskrnou, v sedle, objíždějící srpnovské hranice, jež hustě obsadila strážemi, Srpno uklizené a zametené a úrodu, arci přechudou, jak po tříměsíčním suchu nemohlo jinak být, do posledního klásku sklizenou.

Jakmile se to v zemi začalo hýbat, královštější než sama Kunigunda, Anežka ani vteřinu nezazoufala, ani vteřinu nezadoufala na cizí pomoc. Divoce odhodlána nedat se oloupit o jediný došek,

ihned zorganizovala domobranu a jala se krvavě čelit jakémukoli ozbrojenému pokusu o proniknutí na území Srpnovska. A lid, poděšen zprávami o zvěrstvech, jichž se zdivočelá vojácká luza dopouštěla v nejbližším okolí, například v Benešově, kde rychtář a konšelé byli nabodeni na kůly, protože se zdráhali zaplatit výpalné, s nadšením se podrobil její úlevně silné autoritě, sedláci okovali cepy a napřímili kosy a přes noc se proměnili ve vojáky.

Výborná, nádherná Anežka! Přeškoda, že neseděla v Praze na místě slepičí, bezradně kvílivé Šalomounovy vdovy! Tak přísně hlídala své, že sám pan Odolen s Petrem, když dosáhli srpnovských hranic, zčernalí a vyhublí, měli chvíli co dělat, aby dokázali strážím svou totožnost.

A sotva se oba poutníci vzpamatovali z mdloby hladového pochodu, sotva se najedli a ošetřili si krvavá chodidla, železná vládkyně je zapřáhla do nejtvrdší branné služby, kdy, jak už pověděno, nebylo noci, aby nebyli vyburcováni poplachem, a kdy neminul den bez jízdy na zastrašenou a bez šarvátky: a trvalo to plných pět let a pak, po krátkém mezidobí jakéhos klidu, dalších pět. Takový byl úděl naší země v onom čase zpustošení, a nebylo to poprvé, nebylo to naposled.

Groteskní politická situace, kdy tři naši ochránci stanuli proti sobě, vzájemně na sebe skřípajíce zuby, sic se zjednodušila v ten smysl, že Jestřábek přikázal na pět roků plné poručenství nad Českým královstvím a nad Přemyslovým synem markraběti braniborskému, sám se spokojiv okupací Moravy a slezskému vévodovi vyhradiv správu Kladska, ale toto řešení neučinilo konec chaotickému rozvratu, pouze jej ustálilo. Potvorstvo, v prvních měsících burácivé a řvoucí, během času se zaběhlo, steklo do rmutných stružek zmechanizované ničemnosti, proměnilo se v bědnou karikaturu společenského řádu.

Stalo se samozřejmým zvykem, aby panští straníci Braniborcovi přepadali straníky královniny anebo aby obě strany bez rozdílu plenily zboží církevní a rozchvacovaly opuštěná zboží královská. Cizí dobrodruzi, pokud se neudělali pro sebe, vstoupili do pravidelných služeb loupeživých pánů a braniborské čety, nikým nezdržovány, volně projížděly zemí, s radostnou bujností užívajíce výsad svého panování.

V některých krajinách selský lid, měsíce a měsíce trpělivý, měsíce a měsíce ochotný postavit novou chalupu na místě vypálené a vyspravit trosky hospodářství, propadl nakonec šílenství bolesti a vzteku, a proklínaje Boha, vyje hrůzou a nenávistí, počal se utíkat do lesů, vedle smrti jediného útočiště beznadějných, takže pole zůstala neobdělaná a hlad, který nastal brzo po bitvě na Moravském poli, proměnil se po třech letech v hladomor.

Úsloví, že člověk člověku je vlkem, nabylo příšerné srostitosti. Ukrutné lidské smečky, zběsilé hladem, vydaly se na žebravou pouť, cestou přepadajíce všechno živé. Člověk zabíjel člověka pro kousek chleba a umíral v křečích, když spolkl uloupené sousto. Jedly se mrchy koní a psů, pak krysy a nakonec jen sláma.

Města, která byla dost silná, aby odolala nájezdům, neubránila se černé smrti. Lidé se potáceli a blekotali jako opilí; z úst jim visely jazyky bílé jako vápno, na krku a v podpaždí jim hnisaly ohavné zduřeniny, divný neklid je hnal za hradby do polí. Vrávorali, rozhazujíce rukama, dokud nepadli navždy.

Jak podivně se spojují příčiny a následky, do jakých močálů zabředly světovládné cíle Přemysla krále, zvaného Železným, pokud se mluvilo o jeho síle, Zlatým, pokud se zdůrazňovalo jeho bohatství, anebo Šalomounem, pokud se chválila či ironizovala jeho moudrost! Ejhle, tady mrtvý, který leží u cesty, ústa plná hlíny, toť jeden z plodů jeho ctižádosti, a pražská ona vdova, o níž vyprávěl

letopisec, že přilákala do svého domu čtyřletého chlapečka, aby ho zabila a oloupila o šaty, sama nevěděla, kdo je prvým a pravým strůjcem jejího zločinu.

Zpilý touž zpilostí moci a úspěchu, která kalila ducha padlého krále a na jakou od věků a pořád nanovo generace neznámých doplácejí životem, anebo aspoň ztrátou všech životních jistot, braniborský markrabě, aby si pojistil své panství nad zemí, odvezl dědice českého trůnu do Berlína. Německý král, týž Jestřábek, který otce uvězněného prince povalil a zbavil života, obávaje se, aby uchvatitel příliš nezmohutněl, podruhé vpadl do Čech a vyzval markraběte vážným manifestem, aby „upouštěje od útisků a obtíží, jimiž stíhá královnu a celé království", vrátil Kunigundě jejího syna a trůn. Braniborec neposlechl a Jestřábek, který ve zpustošeném kraji nemohl uživit své vojsko, odtáhl, zůstavuje zoufalý národ jeho osudu, a agonie se vlekla dál, tupá a nekonečná.

Když bylo nejhůř, roku dvaaosmdesátého, přišly naštěstí hojné žně a panství, která se dovedla ubránit nájezdům, jako Srpnovsko, zmírnila nejhorší hlad v zemi a přitom sama utěšeně zbohatla, zazobala se, obrostla peřím.

Korec žita, který za času dostatku stál jeden veliký peníz o váze asi tří gramů stříbra, platil se na podzim dvaaosmdesátého roku až šedesát penízů, jinak počítáno tři hřivny stříbra, ječmen půl třetí, pšenice půl čtvrté hřivny.

A bylo to divné obchodování! Kupci z Pyšel a Benešova, provázeni najatými ozbrojenými oddíly až o dvou tuctech kopí, zastavovali se na pět set kroků před srpnovským pomezím a nesměli se hnout dál, dokud jim nepřijela vstříc četa domácích, vedená panem Odolenem nebo Petrem. Pak teprve byli propuštěni, ale bez průvodu; jejich žoldnéři se musili utábořit na místě a Srpnovští je hlídali, aby se nepokusili vstoupit na jejich území: panin příkaz,

že nikdo cizí se zbraní v ruce nesmí překročit hranice jejího zboží, platil pro každého bez výjimky, ať šlo o lotry, nebo lidi počestné. Zůstaven sám sobě uprostřed lesů, beze zbraně a s vakem stříbra pod sedlem, kupčík se třásl a vzýval všechny svaté, zatímco ujížděl ke Kostohryzům, ale zbytečně, protože nikdo na Srpnovsku se nepokusil porušit řád, zavedený železnou paní a přísně udržovaný jejím manželem, a pokusil-li se snad, o čemž ostatně nemáme zpráv, jistě na to doplatil tak škaredě, že ztratil možnost, aby opakoval svou smělost, a ostatním přešla chuť.

Na kostohryzském tržišti bývalo tenkrát pusto, protože všechno, co kdo mohl postrádat, stačil skoupit Utěch nebo Eliodor, Petrův děd; na titěrné vykládání zboží na prkénku, na vysedávání v kotci nebo na postávání v rohu u kostela mezi hroby s šesti vajíčky v hrsti nebylo v těch velkozištných dobách pokdy.

Když přijel na kostohryzský dvorec, kupčík, pěkně shrben a s čepicí přitisknutou k prsům, chodíval po špejcharu za Utěchem, který stával u svého pulpitu, nožky elegantně zkřížené, zaměstnán spisováním nebo počítáním něčeho tak důležitého, že mu nikterak nebývalo možno všimnout si příchozího. Teprve když kupec půlhodiny pokorně prokašlal, teprve když, byl-li rozumný a dbalý svého prospěchu, padl na kolena a sepjal ruce, kostohryzský vládce ráčíval k němu obrátit růžovou tvář a zeptat se ho překvapeně:

„Co ty tu, zdatný, čilý? Už dávno ses k své škodě neukázal – ještě včera jsem tu něco měl, rozuměj, pár pytlů zapomenutých v koutě, ale dnes máme prázdno, vymeteno, vypláchnuto – proto buď, prosím, rozumný a nepros, nenaléhej, zbytečně bys mě zdržoval v mé práci.“

A nedbalým pohybem poodhrnuv kapsář, se zachmuřeným čelem pokračoval v počítání a neustal, dokud kupec, tiše sténaje, k němu nepřistoupil a nepodstrčil mu váček: takový byl postup

jím přísně stanovený a časem utvrzený, a kdo se mu nepodřídil, odtáhl s dlouhým nosem.

Teprve když formalita byla odbyta, odložil pisátko a přemýšlivě sevřel bradu mezi palcem a ukazovákem:

„Že to jsi ty, náš počestný přítel, pokusím se o nemožné a snad ti něco vydupu z holého mlatu. Ale vezmi, rozmilý, na vědomí, že obilí stouplo o šest denárů za věrtel, žito jako pšenice, a že kdo chce potraviny, musí ulevit mému skladu měchaček, pět denárů kus, a sukní podšitých plátnem, tři hřivny kus. Tož rozmysli si, znejmilejší, je mi líto, ale nelze jinak."

Zdá se nám nepřístojným, že pan Odolen nebo Petr musili sedět na pomezí a hlídat kupcovy zbrojence, zatímco růžový ničema s nasliněnou kadeří ukájel svou sebelásku a mazal si kapsu, ale jinak to patrně nešlo zařídit. Vojenská obrana Srpnovska byla tak vyčerpávající a hospodářské poměry se tak zauzlily, že nebylo lze a nebylo kdy Utěchovi šlápnout na kobylku. Paní Anežka věděla, že až se vrátí normální poměry, bude nutno správu panství zjednodušit, a také svůj úmysl, jak uvidíme, v příhodný čas provedla. Prozatím se však dávala uspokojit tím, že Utěch jí odevzdával v stříbře osminásobek běžného výnosu, jejž si, jak víme, vypočetla podle originální listiny, opatřené znakem a křížkovým podpisem jejího tchána, a jen mu občas strašlivě vyhrozila nejkrutějším mučením a nejbídnější smrtí, přistihne-li ho při nepoctivosti, ale nebylo možno ho přistihnout, protože jeho čachry s kupci se odbývaly beze svědků.

Čím truchlivěji země upadala, tím častěji a zuřivěji bývalo kvetoucí panství přepadáno, mnohdy současně z dvou i více odlehlých stran, pročež pan Odolen musil v průběhu let obranu přeorganizovat, postavit Petra v čelo samotné čety a zřídit kromě toho několik vedlejších houfů.

Ač plně zaměstnán, nalézal vždycky dost času, aby sevřel svou jiskrně krásnou ženu v náručí, takže chodila s břemenem téměř bez přetržení, a než přešel hladomor roku dvaaosmdesátého, houpala v klíně tři děcka, Epíka nejstaršího mezi nimi. Zatímco tedy pán a jeho levobok s taseným mečem křížem krážem projížděli panstvím, zatímco paní kojila, vládce Utěch vládl v plném smyslu toho slova, stále elegantnější, stále růžovější v usměvavé tváři, již léta blahobytu a spokojenosti se sebou samým ozdobila veselým podbradečkem.

„Všechny tvé dodávky, jak vidím s radostí, jsou splněny," řekl třebas, jedním okem nahlížeje do listiny, druhým do zrcátka, sedlákovi z pomezní vsi Litole, „v obilí jsme přátelé, taktéž v slepičím daru, item v másle, kuřatech a rybách, v cibuli i v plástevním zlatě, a i své povinnosti masné jsi učinil zadost: ale co budeš, probůh, dělat s ostatními plody svého přičinění, ó dbalý? Na tržišti zdechl pes, v sousedství číhají zbojníci – co si počneš, sám skromný, se všemi dary, jimiž ti požehnal Bůh? Přivez mi všechno, co můžeš postrádat, zaplatím ti tvrdým stříbrem, nešetře své kapsy a nedbaje svého nebezpečí, protože kdožpak mi zaručí, že prodám, co jsem ti draho odkoupil? Za korec žita platím po velikém penízi stejně jako v dobách pokoje, item za pšenici, půl peníze za ječmen. Tož jdi, ó rozšafný, a brzičko zas přijď, než tě sám osobně navštívím a rozhlídnu se po tvých zásobách."

Zatímco pak sedlák klaněje se ustupoval ze špejcharu, hřbetem napřed, Utěch se pleskával bejkovcem do levé dlaně a mrkal na svého fámula Brabenečka, který na něj obdivně cenil řídké zuby.

Hranice mezi povinnými dodávkami, zaznamenanými v Utěchově dvojí listině, a mezi produkty, s nimiž nevolníci v dřívějších dobách směli nakládat podle vlastní libosti a jež jim teď, v časech zmaru a zmatku, skupovával, pozvolna mizela. Utěch soustřeďo-

val ve svých skladištích prakticky všechno, co na Srpnovsku bylo vyrobeno, nejen potraviny, ale i produkty řemeslné, a platil za ně stále skoupěji a libovolněji. Ale byť vydíral lidi sobě podřízené sebeneostyšněji, byť sebezjevněji zdupával jejich stará práva, nepřestával k nim hovořit jazykem sladce kudrnatým, vkládaje do svých frizérsky ozdobných proslovů všechnu rozkoš svého životního úspěchu, všechnu pýchu své nadřazenosti.

Jeho otec Omštán, než utekl do světa, aby se pokusil o kupectví, býval nevolníkem na Teplicku v severních Čechách, a Utěch nezapomínal na ledovou, nevysušitelnou louži, jež v zimě v létě pokrývala hliněnou podlahu jeho rodné chalupy, na trýzeň, již zakoušel, když před úsvitem, vstávaje z plesnivé postele, naslepo šmátral nohou po prknu, jež leželo ve vodě, a na řídké, hmyzem prolezlé vousy svého děda, který, na celém těle zchromlý, tři roky ležel za pecí a chraptivě oddechoval ostře páchnoucími ústy, než umřel. Oživovány denním stykem s bídou srpnovských poddaných, tyto vzpomínky dominovaly Utěchově představivosti. Protiklad jeho nynější nadřazenosti, moci a elegance nepřestával jitřit jeho samolibost. Miloval sám sebe až k slzám pýchy a rozkoše, jež často proléval, když se vemluvil do dojetí nad svým hladovým dětstvím.

„Neměli jsme čím podepřít střechu," říkával si, když zakopával své stříbro na dně krechtu nebo v ohništi bývalé čelední kuchyně, „měli jsme svrab a nohy jsme si balili do hadrů; a teď, kdybych chtěl, koupím půl Srpnovska."

Trestal nevolníky za to, že se nedovedli povznést jako on, hovořil k nim utěšeně ohebnou řečí, aby svou mocenskou převahu doplnil projevem převahy rozumové, a jeho štěstí neumdlévalo, protože bylo stále kořeněno dobrodružným pocitem vratkosti, tím určitějším, že jednou už po svém vzestupu poznal, jak chutná výprask a jak nasnadě je pád.

Teď mi skočí na hrdlo, myslíval si, když hleděl do některých zoufalých očí, tohle si smraďoch nedá líbit, teď musí už prasknout jeho trpělivost; ale ničí trpělivost nepraskla, ať stupňoval, jak stupňoval své drzosti.

Ať je dřel, jak je dřel, k zemi se mu klaněli řemeslníci na tržišti, ať mu hodil, nebo nehodil penízek za jeho rendlíky a pánve, Jiřík hrnčíř mu posílal do postele své mladičké krasavice dcery a divže mu za to nádavkem nelíbal ruku. Hrbil se před ním a usmíval se jeho elegantním žertům Hektor, držitel kovářské dílny tak malinké, že se do ní nevešel se svými dvěma syny, pročež jeden z nich musel vždy pracovat venku, ať pršelo, nebo nepršelo, a jehož ženě z pouhé nesympatie k jejímu ptačímu nosíku pravidelně nandával nepočítaných, kdykoli přišla odvádět. Oddaně k němu vzhlíželi pekař Kubata, Havel zpod lípy a všichni budoucí patricijové, kteří bydlili na tržišti.

Jediný Eliodorus, jeho bývalý tchán, odvažoval se mu čelit chmurným pohledem, a dokonce i šidil a zkracoval ho v jeho právech. Že to však byl muž svobodný, kupec a majetník vlastních pozemků a že kromě něho neměl v Kostohryzech jiného konkurenta, protože Lombarďané v těch bouřlivých letech přerušili styky se severní Evropou, anebo nepřerušili-li, vyhýbali se naší zemi obloukem, Utěch mhouřil oči nad Eliodorovými tajnými kšefty a vykupoval si tak, jak se domníval, nárok na posmrtnou blaženost. Věděl, nebo aspoň se značnou mírou jistoty tušil, že sedláci za tmy snášejí k jeho bývalému tchánovi obilí a vejce, protože Eliodorus platil lépe než on, platil jim aspoň něco, kdežto Utěch je nejraději odbýval nepočítanými. Věděl také, nebo aspoň bezpečně předpokládal, jak stařec prodává své pokoutně získané zboží: smluven se strážemi, které mu stranily, za bezměsíčných nocí převážel těžce naložené vozy přes srpnovské pomezí a tam ho v předepsané vzdálenosti pěti set kroků očekávali kupci.

Prodával levněji než Utěch, nakupoval dráž a míň, a nadto s nebezpečím a kradí, a proto, ač se mu v těch letech hladové konjunktury nedařilo špatně, nenáviděl svého bývalého zetě jako ďábla, a dokonce i snoval proti němu pikle. Brousil si na něj dokonce i nůž, jímž mu hodlal jednou, až přijde pravá chvíle, uříznout nos, uši a hanbu, měsíce a měsíce přihlazuje jeho břit o kamínek, až byl tak ostrý, že přetínal chloupek, volně držený mezi prsty, dříve než se ho dotkl, pouhým krutým, mráz nevolnosti budícím sršením své říznosti. Byl tak ostrý, že podle Eliodorova ujišťování bylo nemožno se jím holiti, protože při sebemenším zachvění ruky protínal bradu vejpůl.

Utěch by sice zasloužil, aby byl zbaven mrzce vyčnívajících částí svého těla nástrojem tupým, aby přitom zakusil co nejvíce bolesti, ale on, Eliodorus, nechce být sobecký, totiž chrání se, aby své milé sousedy připravil o potěšení, na něž mají právo, a nemíní Utěcha oslabovat zbytečným mučením: fik, fik, fik, fik, vezme si své čtyři věci a zůstaví svého bývalého zetě, křepkého a téměř necítícího, že byl o něco připraven, spravedlivé zlobě svých přátel.

Takovéto krvežíznivé řeči dávával Eliodorus k lepšímu, když při světélku louče, zabodnuté do země, za noci, při zamčených dveřích a zabedněných okenicích předsedával tajné společnosti spiklenců, do níž vedle jeho syna, po pradědovi zvaného Mauricius, a vnučky Kateřiny, jako všechny dívky té krve hezounké, černooké, patřili také potomek legendárního Prokopa, vařečkář Barton, Hektor, Jiřík, a dále Matěj Vůz a jeho syn Matěj Kořínek, kteří se před válkou živili vydělávání kůží a výrobou sedel a řemení, ale po vpádu Braniborů se věnovali sedlačině.

Ovšem toto, poučovával je Eliodorus, poukazuje na svůj nemožně ostrý nůž, toto a pak všechno, co bude následovat, až Utěch, zbaven nosu a některých jiných údů, bude vystaven radostné odvetě Eliodorových spoluspiklenců, je jen zábava, neškodný pamlsek na

konci hostiny. Až přijde pravá chvíle, je především třeba dbát – a to Eliodor nemůže svým komplicům sdostatek klást na srdce –, aby nějaký nešika Utěcha předčasně nezbavoval života, aby ho například v přílišné horlivosti nebacil po hlavě a nevyrazil mu z ní to hlavní, oč tu jde, totiž znalost míst, kam vydřiduch zakopává své stříbro.

Ví se sic všeobecně, že něco ukryl mezi kořeny olše za starou kovárnou a něco v krechtu, ale takových pokladnic má jeho bývalý zeť bez nejmenší pochyby daleko víc a musí je všechny vyzradit, než přijde k slovu Eliodorův nůž a než nastane ostatní, jak bylo řečeno, zábava, sladké dostiučinění.

Tyto přednášky, nevadí, že věčně stejné, naopak, neboť stálým opakováním plánu se naděje spiklenců upevňovaly – tyto přednášky působily tak opojivě na Eliodorovy posluchače, že bledli a červenali v ježatých, divokých tvářích, příšerných v třepetavém světle louče, vrtěli se a sténali zuřivostí a bezmocnou touhou předběhnout čas a způsobit, aby „pravá chvíle" nastala už teď, ihned, bezprostředně. Byl to pojem velmi neurčitý, omamný, nádherný, ale prázdný a téměř mystický, ta Eliodorova „pravá chvíle". Rozvážnější z jeho kompliců, jako biblicky bělovousý Matěj Vůz, jejž střízlivě akurátní sedlářské řemeslo vycvičilo v přesnosti téměř malicherné, dotírávali na Eliodora otázkami, jak si to s tou „pravou chvílí" představuje a kdy a kterak a za jakých okolostojičností by mohla a směla vzejít. Eliodorus je vždy dovedl uspokojit odpovědí aspoň negativní, že tato chvíle zajisté nepřijde, dokud v zemi nenastane pořádek, přesněji, dokud neodtáhnou Braniborci a dokud se Přemyslův syn nevrátí na otcovský trůn, a že celkem vzato ani není třeba, aby nastávala, protože přes všechnu Utěchovu tyranii můžeme být v těchto dobách hrůzy rádi, že sedíme tam, kde sedíme.

Tak to řekl pán Zejtřkovi, nevolníkovi z Touškova, který se opovážil ho zastavit, když se vracel ze šturmu, a vrhnuv se před ním

na kolena, žaloval na Utěcha, že mu vzal všechno, i březí krávu že mu odvedl a zaplatil bejkovcem.

„Buď rád, smrade," odpověděl mu pán, který byl unaven, a nadto krvácel na krku, „buď rád, dobytku, že tě chráním, aby ti Braniborci nezapálili chalupu a aby ti nejebali ženu."

Tak se pan Odolen vyslovil, tak se dívá na věc a tak se na ni budeme dívat i my.

Když jednou byl Utěch ožralý, dal se slyšet, že tu nemíní věčně zůstat, a že až se vrátí král a s králem bezpečí a řád, rozžehná se s Kostohryzy a někde se zakoupí, a to hezky daleko mimo dostřel a doslech srpnovských smraďochů. Tomu je třeba zabránit. Až události budou tak daleko, že by v Utěchově ulízané palici mohla vzniknout myšlenka na útěk, až začne přemýšlivě obcházet své skrýše v krechtu a mezi kořeny, pohvizdovat si a předstírat, že naslouchá zpěvu ptáčků a že myslí na vše jiné než na to, co leží zakopáno na tři lokte pod zemí, pak nastane ta pravá chvíle, a potom…

A Eliodorus, v stařeckém smíchu otvíraje černou bezzubou díru v nazelenalé houšti koudelných vousů, žertem šermoval svým nožem před tváří své hezounké vnučky, a dívka, myslíc na necudně příšerné určení toho nástroje, pištěla a zakrývala si dlaněmi oči.

Eliodorus nelhal, pravá chvíle opravdu nastala, ale sám se jí nedočkal. Umřel na nával krve do hlavy léta Páně dvanáctistého dvaadevadesátého, půlroku před pravou chvílí, a když cítil, že se nedočká, ve vzteku posledními silami zabodl svůj nůž do stěny a zlomil jej vedví.

Padl, jak se stává velikým průkopníkům, těsně před cílem, ale jeho smrt věci neuškodila. Mauricius, jeho syn, méně vznětlivý, méně divadelnický, ale uvážlivější než on, ujal se jeho odkazu a promyslil se svými komplici žádoucí podrobnosti, jež Eliodorus zastírával dýmem svých ponurých fantazií.

Byla to především otázka nad jiné důležitá, jak to zařídit, aby se k nim nepřidali příživníci a aby se s nimi nemusili dělit. Nebylo jediného nevolníka na Srpnovsku, který by nevěděl, že Utěch zakopal část svého pokladu v krechtu a pod olší za kovárnou. I přišel Mauricius na myšlenku podstrčit Utěchovi anonymní list, a pod záminkou nadávek a hrozeb, jako „už jsme si na tebe, špindíro, vyhlédli větev" a podobných naivností, ho upozornit, že úkryty v krechtu a pod olší nikterak nejsou tajné, a přimět ho k tomu, aby stříbro přeložil na jiná místa, jež by v pravou chvíli prozradil pouze jim, až s ním budou hovořit o samotě.

Mauricius vyslovil tuto všiváckou myšlenku plynně a chladně, hlasem příjemným a s vyhlazeným čelem, jehož ušlechtilá výše byla hlavní ozdobou jeho souměrné, ne ošklivé, ale trochu suchopárné tváře. Vypadal, jako by mluvil o nejběžnější z věcí samozřejmých, a jeho těžce chápaví spolupracovníci se notnou chvíli ohlíželi jeden na druhého, než pochopili, že jeho nápad nikterak není absurdní, ba co víc, že se jim v jeho osobě dostalo vůdce, vedle něhož byl zemřelý Eliodorus se svým bláznivě vybroušeným nožem pouhý strašák a blouznivec, a že v synově mysli „pravá chvíle" není utěšivou, napůl mystickou fantazií, nýbrž střízlivým plánem, a že vražda, k níž se připravovali dvanáct let, dozrává.

VIII

Opravdu dvanáct, ano více let čekali na svou chvíli odvety kostohryzští notáblové, totiž Mauricius, oba sedláři Matějové, kovář Hektor, později nazývaný Bříškem, krvesmilný hrnčíř Jiřík a vařečkář Barton.

O dvanácti letech čekání mluvíme tehdy, stanovíme-li jako přibližné výchozí datum onen rok počínajícího hladomoru, kdy Utěch začal tučně vydělávat a kdy Eliodorus zahájil necudně významný výbrus svého nože. Můžeme však mluvit i o čtrnácti letech čekání, budeme-li počítat od smrti krále Přemysla a od trojího vpádu ochránců do naší země, tedy od začátku oné krvavé mely, která statisíce lidí zbavila zdraví nebo života, statisíce ožebračila, ale některým také zvedla hlavy a zvrátila jejich navyklou víru v nezměnitelnost jejich životního údělu.

Nové cíle a ctižádosti vyklíčily na rumišti starých časů, nové obzory se otevřely za sesutým zdivem bašt.

Utíkali-li jedni do lesů, vyjíce zoufalstvím a proklínajíce nejen svět, nejen Boha, ale samu existenci existence, sedali někteří potichu a potmě přemýšleli, jak naložit se stříbrem, jež vydělali nebo jež doufali vydělat, jež uloupili nebo jež doufali uloupit, kam s ním utéci a kde se zakoupit.

Tak, na úzkém jevišti našeho vyprávění, Jiřík, který chtěl, až se onoho dne obohatí z Utěchova pokladu, prchnout do Prahy a zařídit si tam přepychový nevěstinec, jehož královnami by byly jeho hezké dcery, mladší Marie a starší Marta. Hektor Bříško se deset let těšil, jak pláchne se svými syny do některého královského města a otevře si tam moderní zámečnickou dílnu. Barton zanevřel na řemeslo svých otců a toužil jen a jen po půdě, po černé úrodné půdě někde v Polabí, po kyprém a vonném majetnictví půdy, po lánech půdy tak rozsáhlých, aby – jak říkal – vraceje se opilý z hospody a cestou padna, padl na vlastním a na vlastním se vyspal jako na vlastní peci. Matěj Vůz, biblicky důstojný stařec, těšil se pouhou představou stříbra a ničeho jiného než stříbra, a srdce ho bolelo, když uvážil, že až bude jeho, bude je musit zakopat, namísto aby se jím probíral, hrál si s ním, bral je do úst, sypal si je do vousů a zase

je z nich vytřásal, a urputně se hádal se svým synem Kořínkem, který v stříbře viděl toliko prostředek k získání vlastního dvorce s vlastními nevolníky.

Za těchto fantazií, jež vypučely z krve a hniloby a v nichž se připravoval nástup nových neřádů, a pohlédneme-li dál, revolucí proti těmto neřádům, plynula léta a pořád a pořád se nevracel klid, žádoucí k proměně myšlenek v čin.

Po pěti letech hrůzovlády Braniboři, když v zemi takřka už nebylo co plenit, odtáhli domů a za úplatek pětatřiceti tisíc hřiven, prý náhradou za výlohy okupace, propustili ze zajetí Přemyslova dvanáctiletého syna Václava. Ale hned potom nastaly v zemi nové boje, tentokrát podnícené tím, že milenec královny Kunigundy, předák týchž Vítkovců, kteří Šalomouna svého času zradili a zvrátili jeho vojenské a státnické štěstí, vetřel se nejprve v královicovu přízeň a obsadil pak, sám přijav hodnost nejvyššího hofmistra, všechny důležité úřady svými nejbližšími příbuznými, takže nebylo pak nad něho v celé zemi muže mocnějšího.

Rozumí se, že jeho samovláda popudila pány, odstrčené od koryta, a občanská válka, pošlá z této zápletky, protáhla se zase na pět let, až do roku devadesátého, kdy mladý král na samozvaného tyrana konečně zanevřel, dal mu useknout hlavu a pobořil hrady jeho stoupenců. Pak teprve začala zedraná země okřívat, po zarostlých cestách se tu a tam zase rozdrkotávaly káry kupců, z lesů se přestávalo ozývat vytí šílenců a vlkodlaků a v Kostohryzech se nanovo, poprvé po čtrnácti letech, objevila karavana Lombarďanů, nejpomalejších, ale nejspolehlivějších poslů míru.

Jak daleké se nám zdají v této přítomně přítomné chvíli rozčilené starosti, které před nepatrným časem horce a opravdově zuřily v hlavách všech ctižádostivých pánů od Baltu po Adrii, zda bude správnější a taktičtější přidat se k Rudolfovi, nebo k Přemyslovi! Jak

překonané a bláhové jsou včerejší politické dohady pana Hroznaty z Nezovic, někdejšího purkrabího královského hradu v Bechyni! Nic nevydělal, kdo se přidal k Rudolfovi, nic nevydělal, kdo zůstal věrný Přemyslovi. Zaklepal papučemi Hroznata, aby ustoupil na bechyňském hradu jednomu ze svých četných příbuzných, padl Přemysl, natáhl bačkory i Rudolf, aby uvolnil cestu k světovládě nepatrnému muži, před chvílí ještě bezejmennému, jistému Adolfu, hraběti Nasavskému. Umřela Kunigunda, položil hlavu její vševládný milenec, odnesli čerti většinu těch, již si přisadili ve veliké hře. Uklidnili se mravohřímalové, kteří zazoufali nad lidskou přirozeností, jak se projevila za desetileté matenice, a opět uvěřili v slušnost, zbožnost a mravnost, došly měchy chytrákům, kteří se vysmívali Odolenovi, že je pod pantoflem, že sedí doma a potýká se s vagabundy a vůbec vede život rytíře nedůstojný, zatímco oni, hola hej, dávají světu cítit, zač je loket jejich kopí. A triumfovala paní Anežka, neboť díky její tvrdé střízlivosti její zboží nejen zůstalo ušetřeno zkázy, ale vyrostlo o další kus korunního panství Kohoutky, jímž mladý král obdaroval pana Odolena odměnou za jeho služby při dobývání hradů pětilisté růže.

Tehdy znervózněl Utěch, vládce kostohryzského dvorce, a jak předvídával Eliodorus blahé paměti, počal přemýšlivě obcházet své tajné skrýše, pohvizdovat a předstírat, že myslí na vše jiné než na to, co je zakopáno pod zemí. Omštát, jeho kmetný otec s dírou v makovici, povolal načas synova fámula Brabenečka, aby ho zastupoval v lombardském skladišti, a zmizel z Kostohryz, bezpochyby aby se rozhlédl po vhodném zákupu někde daleko, jak říkával Utěch v opilosti, mimo dostřel a doslech srpnovských smraďochů.

Bylo teď na Mauriciovi, aby ukázal, co umí, a aby vymyslil něco rafinovaného, a přece jak hračka prostého, jak Utěcha vylákat ně-

kam do samoty, stisknout ho a promluvit s ním zblízka, ale darebák, jako by tušil, že přihořívá a že se něco šije – a opravdu to tušil –, nevycházel z dvorce a ze středu svých pacholků a děveček.

Zatímco na tržišti kvetl pokojný drobný obchod jako za starých časů, zatímco báby z Ďasova Chvístu nebo z Krusvičan postávaly v rohu mezi hroby s pěti vajíčky v hrsti, kdežto majetnější selky vysedávaly nad ošatkami nebo prkénky, zatímco se přespolní překupníci s lhostejnými tvářemi loudali mezi kotci, vzájemně se střežíce a občas, zdánlivě bez úvodu a bez důvodu, propukajíce v hádavou vřavu, protože v posledních dvou letech přibylo neznámých dráčů, jak se říkalo kupcům, kteří kazili ceny, až odněkud z Podbrdí a z Prácheňska – zatímco tlustí kapři oddychovali v kádích a v proutěných koších kejhaly husy, zatímco šedí mnichové z kláštera Svaté prsti pod záminkou nákupu cibule okukovali děvčata a navazovali s nimi nábožné rozhovory, spiklenci tiše obcházeli Utěcha a Utěch tiše číhal na příležitost k vykopání pokladu a k upláchnutí, a jak hlídaný, tak hlídající, všichni byli stejně napjatí a nervózní.

Situace se pro obě strany zdánlivě zhoršila, když v druhé polovině září vypukla válka s Polskem a když se pan Odolen s Petrem vypravili do boje.

Že byl v zemi pořádek a klid, paní Anežka, jež od svatby, tedy čtrnáct let, neopustila Srpnovsko a jen málokdy vykročila z tvrze, odjela s dětmi i s čeledí se povyrazit k svému bohatému a slavně rozmařilému švagrovi, panu Václavovi ze Zárožně, který si na svém bílém kamenném hradě zřídil miniaturu pražského dvora, nepříliš titěrnou. Svou tvrz uzavřela a část zbrojné posádky, kterou vzala s sebou, poslala do kostohryzského dvorce Utěchovi k ochraně.

Její bystrý rozum, cvičený v moderní logice, možná vytušil anebo se dohádl, co by se mohlo stát, a tak jediným moudrým opatřením

zkřížila plány jak Utěchovi, tak spiklencům, neboť těžce ozbrojení a tupě poslušní halamové neopouštěli hlídaného na krok.

V polovině prosince, procestovav málem celou zemi, starý Omštán se vrátil nachlazen zlou pohodou, ale s dobrými zprávami, že právě je nejpříznivější čas pro nákup nemovitostí, protože páni po válečných ztrátách potřebují peněz více než jindy. Prohlédnuv tucty osad, které jsou na prodej, rozhodl se nakonec pro pevný a čistý dvorec jménem Osím s bohatou trhovou vsí, výhodně ležící u převozu přes Otavu. Majitel, ničemný a po uši zadlužený příslušník rodu krokve v červeném poli, nežádá sic málo, ale ne tolik, aby Omštánův synáček musel sáhnout na dno svých úspor; hovořil s Omštánem tak vlídně, že starci srdce skákalo, a uvědomil si prý přitom silněji než kdy jindy, jak zázračně se časy změnily: ach, jak je sladké a pro starého muže stěží uvěřitelné, že našinec dnes, má-li peníze, může mluvit s pánem málem jako rovný s rovným.

Přijal od Omštána zálohu a zavázal se mu, že mu bude čtrnáct dní stát v slově: nuže, to neznamená nic víc a nic míň, než že Utěch a s ním i jeho starostlivý tatíček stojí před cílem svých snah, že je konec starání a škudlení a že brány vedoucí do světa lidí, totiž svobodných majitelů půdy a duší, jsou jim otevřeny. Utěch se ožení, dá Omštánovi vnoučky… člověk by plakal, plakal, končil stařec, a opřev děravou hlavu o dlaně, cvakaje zuby a třesa se horečkou, rozvzlykal se. Žel k jeho nastuzení se po dvou dnech přidružily bolesti v kloubech, které svého času ochromily jeho otce a jež se občas už také začínaly ozývat v kolenou Utěchových elegantně prohnutých nožek.

Koncem prosince proskočila krajem zpráva, že polské tažení je skončeno a že králova vojska se už vrátila domů; a když po panu Odolenovi nebylo slechu ni vidu, lid si začal vyprávět, že zůstal v boji, a že ho dokonce kdesi kdosi viděl, jak ho padlý kůň přitiskl

k zemi a jak věrný Petr, který se snažil ho vyprostit, byl spolu s ním ušlapán a zadupán do země.

A Utěch, který nevynikal statečností, shledal s úděsem, jak zdrzely pohledy těch, kdo se před ním krčívali a ustupovali zadkem napřed, a jak hrozivě zhoustlo kolem něho ovzduší nenávisti a touhy po odvetě, dosud rozháněné strachem. Pacholkům a děvečkám ztvrdl sluch, i slyšeli špatně jeho rozkazy, nohy jim zchromly, a když je plísnil – bejkovce užít se neodvažoval –, otvírali na něho oči s posměšným údivem, jako by právě spadl z nebe.

Naštěstí tu byla stráž; ale běda, panini pacholci, dřív odporně bdělí, teď povolili, a víc než před Utěchovými dveřmi se zdržovali v čeledníku, chlastali benešovské pivo s laskomkou a hulákali mordýřské písně, při nichž naskakovala husí kůže.

Posledního prosince, na svatého Silvestra, sebral Utěch všechnu svou dočasně otřesenou autoritu, zavřel sklep, opřel o jeho dveře těžké břevno a pohrozil jim přísnými tresty a písemnou žalobou, kterou pilně a neodkladně pošle paní Anežce na Zárožeň, dotkne-li se toho dne někdo z nich kvašeného nápoje. Obával se, aby opilost, před závěrkou roku obvyklá a téměř posvěcená tradicí, nesvedla k nerozvážnostem kostohryzské smraďochy, zbujnělé smrtí pána a nepřítomností paní, a chtěl proto, aby stráž zůstala střízlivá.

Když se pak díval škvírou zavřené okenice v patře obytné budovy, připadalo mu v jeho bázlivosti, že opravdu tváře svátečně oblečených mládenců a děvčat, kteří se procházeli po tržišti v ten čas mezi vánočními svátky až po Tři krále prázdném, jsou nepřirozeně rozsvícené, nedovoleně osmělené a vyzývavé. Házeli po sobě sněhovými koulemi, vodili se zavěšeni po dvou, po čtyřech i po šesti, chlapci tahali holky za copy, honili se kolem kotců a nadbíhali si, slovem dováděli, jak po právu a řádu dovádí mládí,

když krajem náhodou právě nebloudí cizí vojáci, kteří by je chtěli zmordovat, když jejich chalupy náhodou nejsou vypáleny a když právě nadchází nový rok, který jako všechny nadcházející roky bohdá bude lepší než rok uplynulý. Ale Utěchovu zlému svědomí se nelíbila jejich mnohost a lesk jejich očí a bolavá kolena jeho elegantně prohnutých nožek se chvěla nepokojem.

Jeho otec, který se šoural domem o holi, zkroucen vedví, hekaje a tiše nadávaje při každém kroku, vyčítal synovi zlými a jeho rozum a odvahu znevažujícími slovy, proč už dávno, dávno nevyhrabal své poklady a nepláchl.

„Teď tu, Koubo, teď tu, nemehlo, teď tu, vrtáku, sedíme v pasti, oni nám skočí na krk a budou nás mučit," opakoval, hroze synovi hubenou pěstí, znetvořenou boulemi.

Takovéto řeči byly věru tím posledním, čeho Utěch potřeboval ve své úzkostné náladě, i odsekával mu neurvale, se slzami vzteku v očích, a Omštán, spílaje synovi, belhal se do maštale, aby se uklidnil bičováním koní.

Odpoledne, když se už začínalo smrákat, otevřela se vrata veselého, po délce břeven modře a červeně zbarveného Mauriciova statku, zdáli nápadného řadou holubníků na vysokých tyčích, a kupcovi čelední mládenci vyvalili, pozdraveni zprvu ztišením, pak jásotem, při němž Utěcha div neranila mrtvice, pět sudů vína doprostřed tržiště.

Mauricius, vlídný a lidumilný, sám narazil první sud a pronesl přípitek, který se potkal s takovým úspěchem, že kupec byl vyzdvižen na ramena a ponošen kolem sudů. Vzdálil se pak, otecky doporučiv svým milým hostům, aby se ve zdraví veselili a zapomněli všech ničemných správců a jejich bejkovců.

Rozradovaný lid uposlechl jeho vlídných slov co nejsvědomitěji. Že už slunce zapadlo, rozdělali oheň a junáci začali přeskakovat

plameny a tančili na udusaném sněhu přisedavou. Dva sudy byly vyprázdněny, dřív než se kdo nadál, a když naráželi sud třetí, ze vrat v ohradě se pomalu, jakoby nechtě, vyšoural velitel Utěchovy stráže a jeho zbrojní chlapi za ním.

„Dejte mi napít," zaúpěl, „já se mu na to vykašlu."

Nebylo zcela jasno, co tím míní a o kom mluví, dokud se odkudsi ze tmy neozval Utěchův polou zoufalý, polou zuřivý hlas:

„Vrazi, darebáci, vždyť já vám zakázal pít!"

Tento výkřik přiměl sladce podnapilé sedláky k břesknému zařvání smíchem. Zdálo se jim v jejich růžově smířlivé náladě, že nikdy v životě neslyšeli něco tak komického, i váleli se po sněhu a tloukli se vzájemně dlaněmi do ramenou a po zádech, slzíce a zalykajíce se.

„Nebruč, starý, a pojď si taky líznout," volali do tmy dvorce, připadaloť jim v podroušení, že Utěch není tak zlý, jak se jim dřív jevil, a že při troše dobrého truňku by bylo snadno se s ním domluvit.

Ale sudů bylo jen pět a pijáků mnoho. Brzo vycedili poslední kapku, i jali se rokovat, možno-li poprosit Mauricia, aby jim daroval ještě jeden soudek, ale kdosi v davu – později, když se o těchto zběhlostech rokovávalo, tvrdívali někteří, že to byl kdosi přespolní, a jiní mínili, že to byl sedlář Matěj, příjmím Kořínek –, kdosi v davu, ať to byl, kdo to byl, se vyjádřil, že teď by u všech sakrů bylo na Utěchovi, aby dal něco k lepšímu.

To byla zápalná idea.

Jako izraelský lid na poušti, dožadující se vody, Kostohryzané začali volat Utěcha, aby moula, špindíra, kozpizda dal něco vyvalit ze sklepa, a když to nepomohlo, jali se hromadně provolávat heslo, které zčerstva sesumírovala kterási veršecky nadaná hlava:

„Utěchu, Utěchu, dej nám vína po měchu, Utěše, Utěše, dej nám vína k potěše!"

To konečně přimělo správce k odpovědi:

„Táhněte, hajzlové, nebo pošlu pro paní!“

Nešťastný nápad! Nevčasná připomínka, že paní je za horami a že tady jsou čistočistě mezi sebou, tak říkajíc jako v jedné rodině, zavdala podroušeným podnět k myšlence, nebo přesněji vzbudila v nich náladu, vyrostlou z myšlenky, že než se paní Anežka vrátí na Srpno, jejich vina, popravdě nepatrňoučká, tím nepatrnější, že hromadná, a tudíž téměř anonymní, a ještě nepatrnější vzhledem k tomu, že je poslední den v roce, odstupem času se scvrkne na míru tak nicotnou, tak nevýznamnou, že i když uzmou Utěchovi ne pouze jeden, ne pouze dva, nýbrž tři, nebo řekněme čtyři soudky, bude to s ohledem na nedokonalost lidské paměti právě totéž, jako by nechali jeho sklep na pokoji a v hnusné přemravnělosti se rozešli domů.

I vhrnuli se jako nedočkavé stádo, jeden tahaje, unášeje a strkaje druhého, do vrat ohrady, a svalivše břevno, opřené o dveře sklepa, otevřeli jej.

Tato drzost Utěcha tak rozčilila, že zmodral v tváři, srdce mu změklo a žaludek se mu obrátil. Zatímco jeho tatíček bědoval, zlořečil, plil, hrozil holí i pěstí a líčil příšerná muka, jimiž je oba a synáčka především smraďoši vyčastují odměnou za léta vydírání a mezi nimiž vytrhání nehtů bude vítaným rozptýlením a odpočinkem od bolestí daleko horších, Utěch sténaje, škytaje, chytaje se za hlavu a bez úspěchu se snaže umlčet starce vrčením a dupáním, pobíhal drobnými krůčky v patře obytného domu dřív panského.

Bezradný a hrůzou vyšinutý ze vší míry a řádu, obskakován fantastickým stínem, jejž vytvářel plamen olejové lampičky, vrhal se hned ke schodišti, hned k průčelnímu oknu, pod nímž hlaholil lid, hned k zadnímu okénku, obrácenému k troskám opuštěné části

dvorce a do polí, rozerván mnoha nesnesitelně silnými a protichůdnými pocity, tož puzením k útěku, jímž by si zachránil holý život, ale též nutkáním zůstat v blízkosti svých pokladů – strachem před nočními strašidly, poletujícími venku v polích a v lesích, a jimž by, opuštěn a bezbranný, byl vydán na milost, ale též vztekem na příšerně skuhrajícího tatíčka.

Zatímco cupital a šílel, nikterak nevěda co počít, v přestávce mezi dvěma hromadnými ryky opilců zaslechl z druhé strany, ze strany polí, ženský hlas, zřetelně a úpěnlivě volající jeho jméno.

Přitáhl k vysokému okénku stůl, postavil se na něj, stoupl na špičky a v šedavé bělobě sněžného pole za zhroucenými hradebními kůly spatřil útlou postavu, v níž po chvíli poznal Marii, mladší z obou dcerunek Jiříka hrnčíře, roztomilé děvčátko, které vždy ochotně přicházelo s Utěchem spát, kdykoli vzkázal nebo jen kynul prstem.

Lomíc rukama, vyzývala Utěcha vroucími a úzkostí rozechvělými slovy, která naplnila jeho zděšené a troudovité srdce úžasem a dojetím, nebylť se nadál, že by ho v Kostohryzech někdo mohl milovat, natož desítkami postelí prohnaná rajda, která držela se svým otcem a prodávala se šedým mnichům – div nevzlykajíc ho zapřísahala, aby okamžitě neváhaje prchl, vždyť ho ti netvoři chtějí usmažit ve vlastním domě, ona ví, co mají zchystáno, je do všeho zasvěcena, ale ve své lásce k němu, Utěchovi, bez váhání zrazuje svůj lid. Na kraji doubravy pro něho připravila osedlaného koně, nikdo nic neví, jen ona a teď on, její něžné holoubě a ohnivý býk v jedné osobě: ó, kéž neváhá a neztrácí čas, kéž je milostiv k svému vlastnímu sladkému a nenahraditelnému životu!

Odpověděl jí chraptivě, vyjeven neslýchanou příhodou, která se nadobro vymykala slohu jeho života, že přijde hned, seskočil ze stolu a připjal si opasek s mečíkem, ale tu nadešla nová obtíž. Tatíček, který vyslechl synovu rozmluvu s Marií, mekotaje

strachem, objal ho kolem pasu a jedním dechem ho prosil, aby ho vzal s sebou a také aby zůstal a neopouštěl ho, chorého starce, nechce-li být proklet a zatracen tak ukrutně, že se samo peklo bude otřásat hnusem, až bude vstupovat do jeho bran.

Mezitím odzdola zazněl jásot tak pronikavý, že pohltil Mariin sladký hlas – rozmilí hosté totiž zahnali do čeledníku domácí děvečky a pacholky a zabarikádovali jim dveře týmž břevnem, jímž Utěch prve zatarasil sklep –, a správcův úzkostí zbystřený sluch uznamenal známé zaskřípění dveří obytného domu a zavrzání schodů vedoucích do patra. Zbavil se starce herdou do žaludku, vystoupil znovu na stůl a začal se soukat na okenní rám, ale Omštán, jemuž strach dodal hbitosti a síly, skočil za ním a sevřel mu oběma rukama kolena.

„Nesmíš mě tu nechat," řval, „nebo jim povím, kam jsi, smrade, zakopal stříbro!"

Zahryzl se synovi černými střepy zubů do stehna a přimkl se chromou náručí k jeho nohám tak klíšťovitě, že nebylo lze ho setřást; i vytáhl Utěch mečík, shora šikmo dolů proklál otcova záda, a vyzdvižen neviditelnýma rukama strachu, splývajícího s šílenstvím, proklouzl okénkem a hubou napřed se vrhl do tmy.

Tytéž síly, které ho prve vyzdvihly, zadržely jeho pád a usměrnily jej do závěje sněhu, takže vyvázl odřen, s natlučeným nártem a rozbitým nosem, ale jinak celý. Proklouzl pak mezi troskami kůlen a srubů, přeběhl zhroucené hradební kůly, a kašlaje a zalykaje se krví, která se mu valila nejen navenek, z nozder, ale i dovnitř, do ústní dutiny, v úlevě se zavěsil do Mariina milostného lokte a ona si láskyplně přitiskla jeho paži k mladému ňadru. Ale když přeběhli bílou planinu a vstoupili do bezpečí – jak se bláhově domníval – černého lesa, odstrčila ho od sebe.

„Tady ho máte," řekla.

Současně mu kdosi podtrhl nohy, a než se vzpamatoval z drsného překvapení, klečeli na něm čtyři chlapi a svazovali mu ruce i nohy.

IX

Nazítří, prvního dne v roce třiadevadesátém, byla nálada v Kostohryzech tak dusná a žalostná, že nechybělo bázlivců, kteří v prvních mukách kocoviny utekli do lesa, jak bývalo jinde zvykem za časů braniborské okupace, a tam, ve sněhu a na čerstvém vzduchu, sumírovali si a skládali v bolavých hlavách střípky nočních událostí, které jim uvízly v narušených pamětích, snažíce se je sladit s němou a nepochopitelnou, vyčítavou, hrůznou a neodčinitelnou skutečností ohořelých a doutnajících sutin panského dvorce a lombardského skladiště.

Jak se to stalo, pro pět ran Pána našeho Ježíše Krista a pro jeho svaté umučení, jak k tomu mohlo dojít?

Ony ženské, které se nezúčastnily pijatiky, byly s vysvětlením hned hotovy: Ožrali jste se, mizerové mizerní, vrahouni, lotři, ničemové, zvířata nestydlivá, vyzunkali jste panský sklep, a když už nebylo co chlastat, zapálili jste a začali jste rabovat, Omštána jste zabili, Utěch někde uhořel s čeledí, lidské životy jste si vzali na svědomí, peklu jste se zapsali, šibenici jste se zaprodali: a kdybyste aspoň, darmožrouti, troupové pitomí, trdlem praštění, kdybyste aspoň byli dvorec a skladiště vybrali pořádně, když už jste jednou zahodili své prohnilé duše, ale vy ne, dobytek a koně jste nechali uhořet, bídní hříšníci!

V této výtce, ač zahanbující, hořké a nevývratné, byla přece zahrnuta jakás takás omluva, jakás takás polehčující okolnost, neboť

mlčky a popravdě svědčila, že hromadný zločin se udál v jakémsi ďábelském pomatení myslí, a nebyl tedy zosnován, nýbrž podnícen peklem a dopuštěn nebesy. Být pány svých rozumů, provinilci by nebyli ponechali plamenům napospas to nejcennější, lidi, zvířata a i medvědí kůže, které rovněž uhořely.

Pokud se zoufalci dovedli upamatovat, krvavá lačnost, příšerná rozkoš ničení, horečné štěstí pádu pod úroveň lidskosti je přepadly naráz, když se rozkřiklo, že Omštán je zavražděn: až do té chvíle bylo všechno v nejlepším pořádku, přesněji jakžtakž v pořádku, neboť v naprostém pořádku to přestalo být už ve chvíli, kdy se nezváni nahrnuli do vrat dvorce. Toto provinění, pravda, bylo samo o sobě nicotné, ale porušilo nicméně staré pořádky a přiblížilo pijáky šikmé ploše, po níž se pak bez odporu zřítili do temnot paniky a ničivě zoufalého hazardu, když objevení starcovy mrtvoly vzbudilo v jejich opilých hlavách myšlenku, že všechno je ztraceno, a tím také dovoleno.

Potud vysvětlení, jímž nešťastníci mohli pro své soukromé potěšení, záleželo-li jim na tom, ulehčit své vině. Bude-li pro ně mít pochopení paní Anežka, toť byla jiná otázka, a nebylo obtížno na ni odpovědět.

Ztrápeni a rozvráceni pokukovali Kostohryzané na doutnající požářiště: tolik vzácných věcí tam vzalo zasvé! I když jim paní Anežka promine nebo uvěří nějaké historce, kterou jí povědí, kdo jim nahradí krávy a koně, kteří mohli být jejich? Ach, těch škod! Například Filemon a Bauca, manželé, o nichž se vyprávělo už za života faráře Čeňka, který jim takto neznámo proč přezdil, že oba mají po sedmi křížcích na zádech, zachovali si jasnou hlavu, a když se rozkřiklo, že se na dvorci bere, přivezli žebřiňáček, naložili jej džbánečky s medem a pak si to pokojně, jako by vezli mouku z mlýna, rachotili domů, ale byli cestou přepadeni houfem

zhovadilců, kteří nejenže jim kořist uzmuli, ale ještě se o ni mezi sebou poprali, džbánečky rozbili a rozdupali.

Štůčky a štůčky plátna, sukna a i vzácného hedvábí a brokátu byly rozsápány a zváleny v blátě, veletucty vajec rozšlapány a rozsypanou mouku odvál vítr na míle cesty daleko: a přece, hoj, málo bylo v Kostohryzech lidí, jež by silvestrovská noc nebyla obohatila aspoň o kožich, aspoň o kozu, o cifrovaný pás nebo hrstku stříbra.

Utěch se totiž nedal zastrašit dopisem, jejž mu Mauricius svého času poslal, a nepřeložil na jiné místo onu část svých pokladů, kterou byl zakopal v krechtu a pod olší za kovárnou, takže padla do rukou zhýřilých, a Mauricius a jeho druzi byli zkráceni ve svých právech. Dokonce ani Filemon a Bauca nevyšli s prázdnou. Když byli obráni o své džbánečky, klidně odvezli svůj žebřiňáček, tentokrát ne do dvorce, ale do lombardského skladiště, v němž dav už také řádil, rozhlédli se, pokojně se poradili, vyložili vozík vlněnou dekou, vrchovatě jej naložili tobolkami ze zlacené kůže a vrátili se domů tentokrát bez úhony. Švec jménem Dejmi, známý lakota, přinesl si domů, pokud se dovedl upamatovat, hrnec plný stříbra, jejž ulovil pod olší, ale když se v poledne na Nový rok probudil, byla kořist pryč i s hrncem. Jak se to stalo a kdo ho okradl, nikdo neví – jisto je, že byl škodný, jeden z mála Kostohryzanů, jimž divoký Silvestr nepřinesl pranic: však se také do večera oběsil.

Ale co platny byly nešťastným hříšníkům všechny zisky? Žalostně hleděli vstříc nejbližším dnům, a čím bohatší byl jejich lup, tím byli zkormoucenější strachem, že o něj přijdou, ale také čím byli chudší, tím byli zoufalejší, neboť ať budou konce těch hrůz, jaké budou, mohli aspoň byť sebekratší časek mít, těšit se z vlastnictví, těžkat v dlani vzácný kov, hladit kožešinu nebo balit se do hedvábu.

Stín hrozné viny ležel na celé vesnici, přízraky nešťastných děveček a mládenců, uhořelých v čeledníku, poletovaly nad střechami a za noci vyly do komínů, dožadujíce se odplaty a křesťanského pohřbu.

Všechny oči se od rána do rána strachuplně obracely k Petrovci, nevyjíždí-li ještě z lesa paní Anežka s průvodem; vyprávělo se totiž, že Utěch prchl na Zárožeň, a dalo se tedy čekat, že paní se vrátí co chvíle. Představa strašného výslechu a trestu trápila všechny, i křičeli ze spánku a za noci vyskakovali z loží a v pláči prosili nebesa o smilování – a přece, ó nepochopitelná mrzkosti lidská, závist a řevnivost bujela nerušeně dál v jejich myslích.

Ti, kdo nakradli málo, žehrali na ty, o nichž se vědělo, že nakradli mnoho, a ti, jimž krvavá noc nevynesla nic, dali se dohromady a usnesli se, že se vypraví za paní Anežkou a povědí jí, sami nevinní, co se stalo, a požalují na své bídné a zlodějské sousedy. Nedohodli se však a rozešli se ve zlém, neboť jeden se jal sočit na druhého, že nevinnost předstírá a že přece jen něco ukradl.

Hynek řečený Za plotem, chuďas, který zapřahal do pluhu své děti, ubohá člověčina se zaječím pyskem a s křivýma nohama, přichromlýma vlhkem prohnilé chalupy, v níž s celou rodinou spával na holé zemi, roznesl po Kostohryzech klep, že Mauricius a jeho přátelé, Jiřík, Barton a ostatní, kteří se u něho slézají už několik let, nosili o Silvestra z dvorce do Mauriciova statku truhlu za truhlou. On, Hynek řečený Za plotem, je pozoroval vlastníma očima, a když se k nim, lotrům, přiblížil ve chvíli, kdy kopali na dvorečku mezi bývalou čelední kuchyní a prádelnou, dostal z ničeho nic takovou ránu do hlavy, že ztratil vědomí a probudil se teprve ráno, kdy všechno už bylo spáleno a kdy nezbylo už nic, čím by on, Hynek, ulevil své bídě a nouzi svých dětí. Zatímco ostatní si pomohli a zazobali se, on, ubohý, osudem utištěný muž se zaječím pyskem, ne-

vysloužil si nic než bouli na hlavě a ještě divže neuhořel. Popravdě má co děkovat jen pomoci Marie Panny, orodovnice, že plameny se mu vyhnuly, když ležel v hořícím dvorci bez smyslů, a tento zázrak se udál jistě proto, aby mohl žalovat a ukázat prstem na bídáka, který veštval celou ves do hrozného dobrodružství, opojiv je vínem, otráveným čarodějnými lektvary, aby se mohl sám potichu a v klidu zmocnit Utěchových pokladů.

To bylo zlé obvinění, a málo bylo platno, že Mauricius, hrozivě zamračený v souměrné, a přece nikoli hezké tváři, urostlý a velkolepý v medvědím kožichu, o němž každý věděl, že není z loupeže v dvorci, protože kupec jej nosil už řadu let, dokročil na pomlouvače a zeptal se ho veřejně na tržišti, řekl-li o něm něco a je-li ochoten to před ním, Mauriciem, opakovat.

Chlapík splaskl a v rozpacích zamumlal něco nedůstojného asi v ten smysl, že prý nic a to všechno jen tak, ale bystřina pomluv a dohadů se už nedala zastavit.

Hynkova historka, ať pravdivá, nebo ne, objasnila logicky uspokojivě účel večerních zasedání v Mauriciově, dříve Eliodorově statku, jež arci neušla pozornosti sousedů a dráždila jejich zvědavost už dvanáct let. Do hrubého, ale celistvého rámce Hynkova vyprávění se daly jako do rozbitého chrámového okna zasadit střípky úryvkovitých dojmů, jež prve zmizely v surově nesmyslném chaosu, samy surově nesmyslné; teď však, vyloveny na světlo a náležitě uspořádány, počaly jevit rozumné spojitosti.

Jeden prý viděl, kterak Mauricius, nevšímaje si rabování, klidně se prochází před vyvrácenými dveřmi bývalé prádelny: proč se tam procházel? Snad proto, aby ti, již uvnitř kopali, nebyli rušeni? Jiný si vzpomněl, že právě když ubohá chasa, uvězněná v čeledníku zavaleném spadlým hořícím krovem obytné budovy, nejhůř lamentovala a když ti, již měli srdce v těle, k nimž arci pa-

třil i vypravěč, bledli a ucpávali si uši, nemohouce snášet ten křik, Mauricius, klidný, nevšímavý, ruce složené za zády, kráčel před těžce naloženým kolečkem, jež kamsi odvážel hrnčíř Jiřík.

Brzo se pro každého Kostohryzana stalo věcí cti, aby si na něco vzpomněl a dal svůj nález k lepšímu; ve všech zkazkách, které se takto vynořily z požárního dýmu a plamenů na Boží slunko, bez výjimky se vyskytoval Mauricius, jednostejně „klidný", „nevšímavý", někdy též rudý jako ďábel, asi od světla ohně. Tato obrovitá senzace poněkud zatlačila do pozadí vědomí viny, jež trápilo Kostohryzany: všechno zavinil Mauricius a nikdo jiný než Mauricius a jeho stvůry – a aj, kdožpak přišel na nápad, aby se podívali do Utěchova sklepa, ne-li právě jedna z těch stvůr?

Všechno zosnoval Mauricius, Mauricius je pravý vrah ubité chasy, Mauricius zavinil, že krávy a koně zahynuli v požáru, Mauricius vehnal všechny do hříchu a do neštěstí, bezbranné loutky jeho piklů, a svalil svůj zločin na jejich nevinné hřbety.

Požářiště ještě nepřestalo doutnat, když horká a řvoucí skutečnost krvavé noci už ustydla v myslích účastníků a scvrkla se do deseti dvaceti plochých, obecně přijatých pojmových obrazců, mrtvých slovních ražeb, otřelých už v té chvíli, kdy byly vytvořeny, například: klidný a nevšímavý zlosyn Mauricius, ubohá chasa, věčná škoda toho, co zůstalo v ohni, a oni, totiž Mauricius a jeho stvůry, všechno, my nic, a až se paní vrátí, odkašleme to za něho.

Pro Mauricia a jeho stvůry měl tento nečekaný vývoj nálady, zaviněný nevhodným vystoupením idiota Hynka zeza plotu, ten nepříjemný následek, že nemohli tak snadno vzít roha se svým stříbrem a jít si za svým, jak původně zamýšleli, neboť tucty očí střežily každý jejich krok. Vařečkář Barton, který toužil mít tolik polí, aby vraceje se opilý z hospody a cestou padna, padl na vlastním a na vlastním se vyspal jako na vlastní peci, pokusil se dru-

hého ledna v noci o útěk, a nazítří byl nalezen u cesty v doubravě s hlavou ve dví, obrán o všechno, včetně pásku od kalhot. Teď bylo zase na Mauriciovi, aby osvědčil svůj důvtip.

Když mrtvolu přivezli na saních na tržiště, mladý kupec, poněkud bledý v souměrné, trochu neživé tváři, přidal se k hloučku sousedů, kteří se s obnaženými hlavami shromáždili kolem nebožtíka, vážně kývaje vysokým, hladkým čelem, zahleděl se na Bartonovu tvář, která ve smrti neztratila výraz napjaté pozornosti, s nímž asi procházel noční doubravou, než dostal sekerou do temene, a řekl tiše a se starostlivým povzdechem:

„Zase oni."

Tato poznámka vzbudila pozornost všech, kdo ji slyšeli, byloť o Mauriciovi dobře známo, že nikdy nemluví do větru, a že třeba je darebák, jeho slova vždy mají smysl a význam. Bylo by se slušelo přejít vyvrhelův výrok pohrdavým mlčením, a sousedé se o to opravdu pokoušeli, ale nakonec jeden neodolal a zeptal se, kdože zase oni.

A tou chvílí měl Mauricius vyhráno.

„Kdože oni?" odpověděl otázkou. „Inu ti, kdo zapálili skladiště a dvorec. Doufal jsem, že už odtáhli do jiného kraje: jak je vidět, ještě se tu někde potulují."

Myšlenka svést svou vinu na neznámou bandu lupičů nebyla nová ani originální – kdekomu v Kostohryzech napadla už dávno, ale bylo třeba, aby se jí někdo výmluvný a chytrý chopil a učinil ji věrohodnou. Ujal-li se jí sám Mauricius, znamenalo to, že ji shledával rozumnou, nadanou možností úspěchu, a to byl pravý balšám pro rozrušené a zraněné duše viníků; a Mauricius pozoroval, jak hrubé, ježaté tváře, které se ještě před chvílí od něho odvracely, nabývají života a tají nadějeplnými úsměvy.

„A co když Utěch pláchl na Zárožeň?" zeptal se kdosi vzadu.

Kupcova odpověď byla veliká.

„Nevím, co se stalo s Utěchem," řekl. „Možná že prchl na Zárožeň, aby naši paní zpravil o neznámé bandě lupičské, která vypálila dvorec – tím líp. Její Milost aspoň nebude překvapena, až se vrátí."

Mauricius takto přiznal i nepřiznal, že ví, co se stalo s Utěchem, ujistil i neujistil své vděčné posluchače, že není třeba se obávat svědectví růžového správce, a stanovil základní pravidlo hry.

„Utěchova stráž práskla do bot," pokračoval, „ostatně dost možná, že se přidala k loupežníkům, a proto se musíme ozbrojit jako za Braniborců a postavit stráže sami, aby nás nepřepadli znovu a aby nás Její Milost, až se vrátí, pochválila."

Tento žert se Kostohryzanům zdál výtečný: představa, že by paní Anežka, namísto aby je zvěšela, vyslovila uznání jejich bdělosti a podnikavosti, vzbudila všeobecné nadšení a úlevnou veselost: ale koneckonců nebylo třeba se tomu smát – když se věci ujal sám Mauricius, i nemožné se stalo možným. Vyvrhel se změnil v spasitele.

Rozjařeně, jako by shledávali svršky k jarní maškarádě, vyhrabali ze starého haraburdí své okované cepy, které už pár let, Bohu budiž chvála, ležely ladem, napřímili kosy, a střídajíce se po dvou, jali se obcházet obvod vsi, jeden vpravo, druhý vlevo; Hynek zeza plotu, nesnesitelný rýpal a mluvka, který odmítl se zúčastnit této komedie a nepřestal sočit na Mauricia, upadl v opovržení, ano převzal Mauriciovu roli vyvrhele.

Když se pak Kostohryzané konečně odhodlali vyhrabat z popeliště zuhelnatělé mrtvoly ubohé chasy a pozvat faráře z Kohoutky, aby je křesťansky pohřbil – Kostohryzy samy, jak o tom ještě promluvíme, byly v té době bez pastýře –, vrátil se hříšníkům zdravý spánek a chuť k jídlu a oči se jim zase zaleskly.

Zatímco dva strážní s kosou a čepem na rameni, žertovně nadýmajíce tváře a nadouvajíce pupky, bloumali kolem vsi, jeden

vpravo, jeden vlevo, a míjejíce se šprýmovně si sdělovali, kolik uhlídali a skolili lupičů, ze skrovných chaloupek se zkříženými krovními trámy, hřadujících na kraji tržiště a po obou stranách bechyňské cesty, se tu a tam ozývávalo kovové chrastění a droboulinké cinkylinky, jako by se někdo probíral stříbrem. Radost ze života se vrátila do Kostohryz, svět znovu nabyl lesku a slunko se usmálo na své milé, veselé dítky.

Mauricius myslil na vše, ale nemohl být všude, aby mluvil za všechny: Jiřík, zrzavý osel, ztratil hlavu při nenadálém spatření vracejícího se pána a uvedl celou tu krásnou ideovou konstrukci vniveč.

Jak víme, blábolil něco zhovadilého o jakýchsi Kumánech, jako by nevěděl, že tito škůdci lidského pokolení se v našich zemích naposled objevili někdy před dvaceti lety, a když na něj pán udeřil, podělal se s rachotem – čert opravdu nemohl Kostohryzům vybrat horšího advokáta. A zase jednou, jak už to bývá, všechno se obrátilo vzhůru nohama: Mauricius, ještě před hodinou spasitel, zřítil se do temnot, a Hynek řečený Za plotem, jeho úhlavní nepřítel, vydral se k výšinám. Pověděl pánovi svými nepěknými zaječími ústy všecičko, důkladně a bez příkras, počínaje tajnými schůzkami u Mauricia přes očarované víno až po zavraždění vařečkáře Bartona. Pan Odolen dal Mauricia zavřít do sklepní komory na tvrzi, a prozatím nevěda co počít, přesněji řečeno nevěda, schválila-li by mu paní Anežka, kdyby podnikl něco rozhodného a neodčinitelného, uvalil na všechny obyvatele Kostohryz domácí vězení, dal je hlídat svými zbrojenci a vypravil na Zárožeň spěšného posla, aby přivolal paní.

X

Anežka nebyla na návštěvě u svého bohatého švagra jen pro zábavu. Jak jsme už jednou nadhodili, už dávno pomýšlela na to, že po válce, až se poměry ustálí, promění starodávné naturální hospodářství na svém panství v moderní hospodářství peněžní. Tato novota měla záležet v tom, že pán, namísto aby se osobně staral o prodej a zužitkování svých úrod nebo aby tento úkol svěřil zlodějskému správci, prostě by postoupil svým poddaným půdu v drahý dědičný nájem a vybíral pak už jen úroky v stříbře.

Nemínila však k tomuto konci užít lidí domácích, starých srpnovských usedlíků, neboť jednak nedůvěřovala jejich duševní mohoucnosti, považujíc je za dvounohá zvířata, neschopná pochopit nové myšlenky, jednak se domnívala, že nemají peníze, a chtěla proto přivolat, jak se to dělalo jinde, zámožné německé kolonisty.

Našla na Zárožni dobrou, byť trochu mučivou příležitost, aby zblízka tuto vymoženost prozkoumala, neboť panu Václavovi patřilo mimo jiné i trhové městečko Lešina, před dvaceti lety osazené saskými přistěhovalci.

Bylo tak pěkné, čisté a zřejmě zámožné se svými poctivými kamennými domky na rynku, ozdobeném hrubě tesanou sochou reka Rolanda na znamení, že projíždějící obchodníci jsou povinni se tu zastavit aspoň na tři dny a nabídnout měšťénínům své zboží ke koupi, vyjímalo se tak civilizovaně pod patou bílého hradu a vynášelo svým pánům, jak Václavova choť neopominula svou sestřičku informovat, tak tučné a nestarostné důchody, že paní Anežka ochořela závistí a při všech banketech, společenských hrách, honech a vyjížďkách na saních, jimiž se pan Václav snažil ji pobavit, myslila jen a jen na to, jak zažene do horoucích pekel

srpnovské smraďochy. Srovná pak Kostohryzy se zemí a založí pod Srpnem městečko tak roztomilé, solidní a osazené kolonisty tak ctihodnými a vybuduje na místě smradlavé tvrze hrad tak vznosný a pyšný, že její sestra zčerná vztekem.

Ale pan Václav, který přesto, že byl krasavec, elegán a společenský hovorka, měl hlavu na pravém místě a rozuměl všemu, co se týkalo financí a hospodaření, líp než sám králův nejvyšší komorník, zrazoval ji důrazně a přesvědčivě z jejího úmyslu přivolat na Srpnovsko cizince.

Zlatá doba kolonizace, tvrdil, už minula. Dřív se k nám přistěhovalci hrnuli, teď se nechají prosit; a ti, již k nám ještě nakrásně zavítají, vyhýbají se soukromým panstvím a usazují se raději na územích podléhajících přímo králově koruně, protože tam nalézají větší a spolehlivější míru svobody. Páně Václavova krásná švagrová může získat pro své panství leda druhořadou sebranku, a i tato havěť bude tak pyšná na své cizinství, že nebude vědět, co by chtěla za tu milost, že se ráčila usadit na panství páně Václavovy spanilé švagrové, a drzostem té pakáže nebude konce. Bude stupňovat své nároky a uvolňovat své poddanství, jež byla přijala s nechutí, zdráhavě a za cenu neslýchaných ústupků, nemožných privilejí, a nadto s úmyslem zbavit se ho v průběhu času nadobro, takže páně Václavova švagrová, tak vnadná, že pohled na její tvář má nutně za následek hříšně roztržité zasnění, shledá jednoho dne s bezmocnou žalostí, že se stala cizinkou na vlastním zboží.

Takto hovořil, tiskna a líbaje Anežčinu ruku, občas zamilovaně zvedaje k její tváři svůj hezký, výrazem nezmarně dobré nálady ozdobený obličej, a ona trpkla ve svém závistivém srdci, vzpomínajíc na svého manžela.

To znamená, zeptala se ho, že její panství má být na věky věků spravováno nejinak než jako za časů Václava Jednookého a ona se

do smrti má nechat okrádat ničemnými správci a je navždy odsouzena se modlit k svaté Ludmile, aby nám poslala déšť a hojnou úrodu, a nikde se nezbaví špinavých starostí a zlostí?

Odpověděl ji, že špinavých starostí a zlostí není ušetřen nikdo, ale naznačoval přitom půvabně lehkomyslným úsměvem, že sám si ty špinavé starosti a zlosti nepřipouští přesmíru k srdci. Nechť si jeho, ach, nenahraditelná švagrová nepředstavuje, že jeho Lešina se svou pitomou rolandovskou sochou a se svými nafoukanými bařtipány z kamenných domků je uvnitř tak utěšená jako na povrchu! Ví sám Bůh, kam to povede, že dáváme svým chámům víc svobody a pravomoci, než jim přírodou podle slov Aristotelových bylo přisouzeno. Ale nešť, nám jde tato nepravost k duhu a jejích konců se nedožije ani on, ani jeho sličná švagrová, jejíž rozvitá krása se mile spojuje s divným půvabem poupěte, a proto…

Tady se Anežčin galantní švagr odmlčel, chvíli nevěda kudy kam. Jeho malá, hezky modelovaná hlava byla tak bohatá drobnými nápadečky, že se do nich často zamotával.

Zajisté, špinavých starostí a zlostí není ušetřen nikdo, pokračoval, když nalezl nit: ale aby jeho líbezná švagrová, jejíž půvab nebudí žádné vzpomínky a nic na světě nepřipomíná, jeť jedinečný a neopakovatelný, byla nadosmrti odsouzena hrdlit se se zlodějskými správci a modlit se k svaté Ludmile o déšť, toť myšlenka tak odporná, že budí v ústech pocit trpkosti jako při požití černobejlu. Nechať zreformuje správu svých statků, a sice postupně, nejdřív svou trhovou ves a pak, teprve až se novota zaběhne, ostatní území, ale ať k tomu nevolá cizince – toť prosté, jakože jedna a jedna se rovná dvěma. S domácími lidmi je daleko lepší pořízení než se zahraničními pionýry, kteří nevědí pýchou, kde jim sedí řiť. Dovedou si vážit svobody, byť byla sebepochybnější, umějí pracovat, znají půdu, jsou měkcí jako těsto a zvyklí karabáči. Pan Václav by se náramně

divil, kdyby mu někdo pověděl, že správce jeho švagrové, ženy tak nádherné, že v její blízkosti slunce šedne, což je zdánlivá nevýhoda, protože v plném světle by se její omamná krása mohla uplatnit ještě skvostněji, ale ve skutečnosti je to naopak výhoda a jeden z nesčetných důkazů prozřetelnosti Boží, protože milovníci páně Václavovy švagrové by při pohledu na ni oslepli a její nevýslovná krása by pak planula nadarmo jako hvězda zakrytá mraky…

Zarazil se uprostřed věty, zahloubal se, a když si zase vzpomněl, o čem původně mluvil, dokončil svou myšlenku, že by se velmi divil, kdyby mu někdo pověděl, že srpnovský správce, podle jejího výroku zloděj, mazlí se se svými sedláky a nedává jim koštovat kančí kůže. S lidem takto zpracovaným se páně Václavova čarovná švagrová nemusí žinýrovat, bude-li jej chtít stisknout a zatočit s ním, aby plival krev – a že nemá peníze? Bylo kdy slýcháno, bylo kdy vídáno, aby sedlák po desetiletých válkách neměl peníze?

S těmito vývody nemohla nesouhlasit, ale nerada se loučila se svým snem být majitelkou městečka podobného Lešině. Když si při pohledu na švagrovy důstojné měšťany s jejich rovnými a strnulými zátylky, jimiž se vyznačovali, čistými šaty z dobrých látek, vážně sebevědomou chůzí a hladkým tokem stěží srozumitelné, ale výsostně ctihodné saštiny vybavila představu nemytých kostohryzských smraďochů, lahůdky zárožeňské kuchyně se v jejích ústech měnily v bláto a zábavy, jimiž ji pan Václav častoval, se v jejím duchu převracely v otravu.

Dokonce ani jeho roztomilé dvoření ji netěšilo, a když si uvědomila, jak špatně užívá svých prvních prázdnin po čtrnácti letech manželské nudy a jak málo jí je platno, že přenesla své tělo na Zárožeň, když duchem se nedovede odpoutat od svého odporného domova, vztekala se ještě hůř a snědá pleť její jiskrné tváře lehýnce, ale přece znatelně žloutla.

Za této nálady přijala páně Odolenova posla, který ji podrobně zpravil o kostohryzských zběhlostech. Zachvátil ji tak šílený vztek, že srdce jí přestalo tlouci a ona se svalila na zem a skučela jako při záchvatu padoucí nemoci.

Pan Václav, který právě dlel v její společnosti, byl překvapen a možná také trochu znechucen, neboť se zatvářil, jako by právě byl požil černobejlu, ale když se jeho krásná švagrová vzpamatovala, osvěžena sněhovými náčinky, jež jí vlastní rukou přiložil na čelo a pod levý prs, byl zase roztomilý a účastný a ochotný ke galantním hříčkám.

Proč se jeho rozkošná švagrová hněvá, namísto aby se radovala? Když ji nedávno ujišťoval, že její sedláci zajisté mají peníze, pochybovala; nuže, teď už pochybovat nemůže. Kolonisty tak bohaté, jako teď jsou její znamenití Kostohryzané, nenajde na celém světě, i kdyby je lákala zpěvem Siréniným.

Zeptala se ho polou žertem, s námahou křivíc ztuhlá ústa k bledému úsměvu, má-li jim snad pronajmout svou půdu za své vlastní peníze.

Odpověděl jí na to velmi vážně, že zajisté ano. Jakpak jinak chce dostat své stříbro nazpět? Pověsit celou vesnici na skřipec a zmrzačit ten chrabrý, bystrý, rozšafný lid? Fi donc, fi donc, fi donc! Mučení je výborný a důmyslný vynález, je často nemožno ho neužít. Ale jeho skvostná švagrová, jejíž krása v sobě zahrnuje hluboký a matoucí rozpor, neboť jednak přiklání člověku mysl k Bohu a plní ho vděčným obdivem k Tomu, jenž dovedl stvořit takový zázrak z krůpějky vlhkého semene, jednak ho vábí k hříchu a budí v něm myšlenky a pocity, možno tak říci, kocouří, vyjádřeno zdrženlivěji, bujné, roztoužené, příjemné, a přece trýznivé, což je další rozpor – tedy, ach, o čempak to hovořil pan Václav? Pravdaže, o mučení: nesáhla-li jeho milostná švagrová k tomuto prostředku už dávno dřív, dokud její

zlodějský správce byl živ a nakradené stříbro bylo jeho, lépe řečeno bylo u něho, v jeho držení, sahat k němu teď, když se rozběhlo do bůhvíkolika rukou, by byla špinavá, mrzutá, nechutná, a co horšího, nákladná práce, protože zdraví chlapíků, kteří projevili schopnost takového výborného činu, má svou cenu. Budou z nich dobří měšťané a Kostohryzy budou nikoli nejmenší mezi městečky českými. Bůh obdařil jeho spanilou švagrovou nejen krásou nevýslovnou, ale pečuje o ni a pracuje za ni, i když ona spí nebo tráví čas hovorem se svým nehodným, ale horoucně do ní zamilovaným švagrem. Věru nadmíru by se podivil, kdyby ho někdo ujistil, že zlodějský správce neměl v úmyslu dříve či později pláchnout s nadraným stříbrem: pan Václav, budiž o tom jeho okouzlující švagrová ubezpečena, nenarodil se včera a dovede užívat svých očí a uší. Na rozdíl od krásy jeho sladké švagrové, tak uzpůsobené, že uvádí člověkovu mysl ve vířivý, napůl svatý, napůl vilný koloběh, což je rozpor – představa, že by se její zlodějský správce propadl do země i se stříbrem, žádný rozpor v sobě netají. Nebyl by ani prvním, ani posledním zlodějem, který by se takto zachoval. Dobrotivý Bůh však nedopustil, aby páně Václavově čarovné švagrové byl vypálen rybník, a zavedl její kroky k němu, jejímu ji zbožňujícími švagrovi, aby jí pomohl zlatou mincí z pokladnice svých bohatých, ne vždy bez svízelí získaných zkušeností…

Tyto vývody konečně převážily Anežčinu ošklivost, již cítila ke kostohryzským smraďochům.

Ihned po svém návratu na Srpno, když se pozdravila se svým manželem, politovala tělesné újmy, jíž byl stižen, a krátce, lež rezolutně ho zasvětila do svých plánů, dala vytáhnout ze sklepní díry Mauricia, zbědovaného zoufalstvím prohry, chladem a krysami, které mu nedopřávaly chvíli spánku, a zeptala se ho, je-li pravda, že dvorec byl vypleněn bandou potulných lupičů.

Odpověděl jí slabounce, sebrav poslední špetku zlomené odvahy, že to je pravda, a omdlel.

Dala ho vzkřísit horkou polévkou a promlouvala dál k jeho nechápajícímu sluchu, že ráda slyší potvrzení této skutečnosti z jeho vážných a věrohodných úst. Někdo tam dole, jak se doslechla s nezměrným hněvem, prý šíří šplechty, že ne cizí pobertové, nýbrž její počestní vesničané sami provedli vrahounské a lupičské dílo. Žádá tedy Mauricia, aby ničemné mluvky okřikl nebo aby jí je, nepomůže-li domluva, označil k potrestání. Má totiž v úmyslu darovat Kostohryzanům svobodu a povýšit jejich ves na městečko a nepřeje si, aby se o něm hned od prvopočátku vyprávěly jakési škaredé a vylhané historky. Nechť se její milý Mauricius před návratem tam dolů oholí a očistí si šaty, neboť tu nebyl ve vězení, nýbrž na poradách, a není tudíž třeba, aby se před svými nastávajícími spoluměšťany objevil v této podobě.

A zase jednou, ne poprvé, ne naposled, obrátilo se všechno vzhůru nohama. Ještě před hodinou lidská troska, trápená krysami a chladem, Mauricius, jako vždy vážný, úpravný, ale s jakýmsi šíleným světélkem v očích, jindy spíš neživých, a s horečnými ruměnci na tvářích, jak tomu často bývá u lidí, kteří dlouho nejsou s to se vzpamatovat z nezměrného úžasu, vrátil se domů, ozbrojil se holí, vyhledal svého nepřítele Hynka řečeného Za plotem, a zmaloval ho do modra, vykřikuje přitom divné a zmatené poznámky, jako: To máš za tu zrzavou. To máš za tu bez ocasu. To máš za tu, co mě hryzla do ucha.

Ztýraný ubožák se zaječím pyskem s nářkem utekl nahoru na tvrz, aby si postěžoval, a už se nikdy nevrátil.

XI

Aby podle páně Václavovy rady ulevila tajným pokladnicím svých poddaných, jeho krásná švagrová propůjčila novému městečku v dědičné užívání onu část panské orné půdy, kterou dosud vedle Kostohryz odnepaměti vzdělávaly nevolné vesnice Hlinomazy a Pihel, cestou po délce rozříznutý obdélník polí půl třetího tisíce kroků dlouhý a asi půl druhého tisíce široký, na severu a na západě ohraničený obloukem Sáhy a na jihovýchodě táhlým pahorkem, porostlým řídkým listnatým lesem, který měl sloužit za obecní pastviště.

První konšelská rada nového městečka, kterou Mauricius, panina pravá ruka, za jednomyslného souhlasu obce sestavil z bývalé spiklenecké kliky, doplněné Hektorovým synem Trutilem, pro drobnost postavy zvaným Krátká kůže, rozdělila přidělené polnosti na dvacet pravidelných lánů po třech tuctech korců výsevu, v to počítajíc plochu dosud osazenou zmíněnými nevolnými vesnicemi, které podle ustanovení zakládací listiny Kostohryz, podepsané panem Odolenem, byly smazány z povrchu země.

Bylo to pro hlinomazské a pihelské dědiníky škaredé překvapení, když jim onoho krásného jitra na konci ledna desetiletý synek Matěje Kořínka přinesl vzkaz městské rady, že mají do čtyřiadvaceti hodin rozvalit a odklidit své chalupy a odstěhovat se, kam jim libo. Shledáváme neslušným, ano hulvátským, že konšelé ani neuznali za vhodno se osobně obtěžovat se zprávou tak osudnou, ale dost možná, že to učinili z chvalitebného útlocitu, nechtějíce být svědky strašlivého překvapení postižených.

Nevolní sedláci na Srpnovsku neměli na světě ráj, neboť až na ty chatrné, z roští spletené a hlínou oplácané chalupy, v nichž bydlili jako jezevci v doupatech, nemohli nic nazývat svým, ze všeho, co vyrostlo na polích, obdělávaných jejich rukama, nesměli podržet

víc, než co jim ponechával Utěch neblahé paměti, aby neumřeli hladem, ale Hlinomazští a Pihelští teď měli být připraveni i o tuto bědnou základnu svých existencí.

Vyslali do Kostohryz dvacetičlennou deputaci, a městská rada, která v těch rušných dnech zasedala v Mauriciově statku od rána do večera, ji sice pro nadbytek práce nechala čekat až po samé poledne, ale přijala ji pak ne nemilostivě.

Vysvětlila jí, že nejde o pohromu, nýbrž naopak o událost pro obě vesničky výsostně radostnou, neboť kdo má z hlinomazských nebo pihelských dědiníků stříbro, může se v Kostohryzech zakoupit a stát se tak svobodným a plnoprávným měšťanem. Nemá-li, však se někdo najde, kdo ho přijme do podruží: pilných rukou, jež dosud obdělávaly panská pole, bude třeba i teď, když ona pole patří Kostohryzům. V zakládací listině městečka se praví výslovně, že Hlinomazy a Pihel mají být zrušeny a připojeny ke Kostohryzům. To znamená, že ohromná a neslýchaná privilej, kterou Bůh prostřednictvím milostivého srpnovského panstva požehnal Kostohryzy, týká se i jich, již neprávem a z neporozumění si stýskají do svého osudu. Ode dneška nejen kostohryzské, nýbrž i hlinomazské a pihelské děti by se měly zpaměti učit onomu zlatému ustanovení zmíněné listiny, v němž pan Odolen praví výslovně, že „jelikož se mi z Boží milosti událo mít vás za své milé poddané a že jsem z Boží vůle ustanoven vaším šafářem a ježto se mi ukázalo z Božího vnuknutí, že nastal spravedlivý čas, aby se vám náhradou za zlé navštívení dostalo milostí a svobod, že budete samostatně užívat téhož práva rozsudků, řízení a dohledu jako město strýců mých, které slove Benešov“. Naroveň Benešovanů, těchto vznešených patricijů, byli povýšeni usedlíci hlinomazští a pihelští, a proto by měli chválit Hospodina a prolévat slzy vděčnosti, namísto aby žehrali a stýskali si zpozdile.

Zástupci postižených se vraceli trochu uklidněni, ale když obešli srpnovský kopec, uviděli zdáli, že to, co ještě dnes ráno nazývali svým domovem, už není.

Kostohryzským se nechtělo spoléhat na to, že Pihelští a Hlinomazští sami uposlechnou výzvy a rozvalí a odklidí své chatrče, a zatímco deputace čekala na slyšení, ozbrojili se krumpáči a lopatami, jakož i cepy a vztyčenými kosami, vypravili se k nežádoucím vesničkám a pustili se do díla s takovým nadšením, že navštíveným stěží zbylo dost času, aby vynesli své svršky.

Ztupělí zoufalstvím, vyhoštění stanuli na mraze se svými plačícími dětmi, truhlami a postelemi, ranci a hrnci, vozy s hospodářským nářadím a zdálo se jim, že jim na světě nezbývá nic, než aby takto stáli nadosmrti, nesmiluje-li se nad nimi Bůh a neotevře-li se pod nimi, zmařenými a nepotřebnými, země.

Nezůstali stát, nepropadli se. Jako vždy, čas všechno urovnal. Po čtrnácti dnech tragédie Hlinomaz a Pihel jako by nebyla bývala, a pouze dvě rozplizlá kola ztvrdlé země, tu a onde znečištěná střípky rozbitého hrnce, trochou slámy, trusu a ohořelých dřívek a proutí, připomínala ještě po nějakou dobu místa, kde odpradávna stávaly obě dědiny. Někteří vyhoštění zmizeli v noci téhož dne, kdy jejich domovy byly srovnány se zemí, někteří šli do služeb k novým zbohatlíkům a někteří opravdu, jak optimisticky předpokládala městská rada, když povzbudivě promlouvala k jejich deputaci, vytasili se s úsporami stříbra, aby si za ně najali stavební místo ve městě a kousek pole, třebaže ceny podle mínění zájemců přesahovaly hory a vyrážely z hrudi dech.

Základní poplatek z lánu orné půdy určila paní Anežka na čtyři kopy velikých penízů čili na dvanáct hřiven ryzího stříbra jednou provždy kromě půlročního, o svatém Jiří a na svatého Havla splaceného úroku třiceti velikých penízů, dvou kuřat a měřice obilí.

Nicméně noví měšťané rozebrali všechnu přidělenou půdu hladce, jako by byla zdarma, divže se nepoprali. Sám Mauricius připojil k svým starým polnostem nové dva lány a pihelský chalupník jménem Vašek Sláma, zvaný tak pro podivně nažloutlou barvu svých vlasů a vousů, chlapík tichý, neškodný, a nadto známý lenoch, který rád utrácel čas tím, že vyřezával ze dřeva sošky matky Ježíšovy s děťátkem a svatých mučedníků, k úžasu celé obce se přihlásil o půldruhého lánu polí a bez mrknutí za ně zaplatil předepsaných osmnáct hřiven. Mimoto se pomstil za ztrátu svého domova a za vyhlazení rodné vesnice tím, že si najal sám pro sebe, byť neženat, domek po ševci Dejmi, který se, jak známo, oběsil, a bez okolků vyhnal na mráz vdovu s pětiletým chlapečkem.

Po právní a společenské proměně Kostohryz totiž museli i staří usedlíci zaplatit za své usedlosti, jako by se právě byli přistěhovali, a kdo neměl, nezbývalo mu než sebrat své rance a jít; tak tomu chtěl nový řád a mrav, vyrostlý z rozvalin kostohryzského dvorce a lombardského skladiště, a běda tomu, kdo nevyužil divoké silvestrovské noci a nebral, když se bralo. Nezbývalo mu, než aby si říkal „a přece jsem zůstal slušný“ nebo „aspoň jsem si nepošpinil ruce“, a i touto daremnou útěchou se směl konejšit jen v skrytu; vždyť odporovala úředně schválené báji o neznámých lupičích, jakož i onomu místu zakládací listiny, v němž se hovoří o zlém navštívení a o Božím vnuknutí, které pohnulo pana Odolena, aby zařídil, co zařídil.

V polovině března roku třiadevadesátého dala paní Anežka vyzdobit pavlač srpnovské tvrze po způsobu lóže, v níž panstvo zasedá při rytířských zápasech: hlinomazský rodák Škornička, který se usadil v Kostohryzech, aby tam za roční úrok šesti velikých penízů provozoval živnost tesařskou, s pomocí všeumělce Vaška Slámy vztyčil před vchodem do síně dvojitý trůn s vysokým

opěradlem, opatřeným stříškou, potáhl jej zlatohlavem, stříšku ověsil těžkými střapci a přes zábradlí pavlače před trůnem přehodil koberec z Mauriciových skladů, aby splýval po schodech, narychlo, ale důkladně sbitých ze silných fošen; po pravé straně trůnu sroubil lavici pro panské děti.

Tam se usadil, čistě umyt a navlečen do nových, po módě konce století volných, po paty dlouhých šatů čtrnáctiletý Epík a jeho sestřičky Anna a Lidmila. Vznešená, zdrženlivě usměvavá v snědém, divoce krásném obličeji, jehož rysy, možná trochu ostré, byly změkčeny stínem malého čtvercovitého závoje, který kryl temeno její hlavy a byl zatížen zlatou obroučkou se zelenými kameny, bohaté, zlatými stužkami propletené copy přehozené dopředu přes ramena, takže rámovaly její mocná ňadra, paní Anežka ze Srpna usedla na trůn po pravici svého manžela, slavnostně se tvářícího jednonohého hrdiny od Sieradze, zatímco dole v dešti na dvoře svátečně přistrojení měšťané stáli už tři hodiny, namačkáni tělo vedle těla.

Petr Pudivous, jejž pan Odolen jmenoval prvním rychtářem Kostohryz a přidělil mu dva lány svobodné půdy a stavební parcelu na území bývalého dvorce, stál vpředu u schodů před kordonem zbrojných pacholků, již držíce se za ruce chránili přístup k pavlači, aby před ní zůstala volná mezera. Když páni zaujali místa, pozdravil je jménem všech a promluvil krátce, zamračeně přitom hledě k zemi, jako by jednal proti své vůli, že Kostohryzané, vědouce, že povýšení je nezbavuje poddanosti vůči vrchnostem, přišli rukoudáním obnovit slib věrnosti do poslední kapky krve, který je vázal i v dřívějších dobách.

Na to odpověděl pan Odolen, jako by teprve teď zvěděl z úst svého levoboka, proč se tolik lidí tísní na jeho dvoře, že rád slyší takovou řeč, a rozvinul ji pak v ten smysl, že každý má svého pána,

jemuž je povinen obětovat všechno včetně života: on sám, pán Srpna a Kostohryz, zaslíbil svou věrnost králi, král slouží Bohu, a i všemohoucnost Boha – tady se pan Odolen zarazil, tázaje se sám sebe, budou-li smraďoši s to správně porozumět myšlence tak hluboké – i všemohoucnost Boha je omezena zásadami pravdy, rozumu a dobra.

Vycítiv překvapený pohled své choti, pan Odolen se začervenal ve své cikánsky snědé, trochu pobledlé a unavené tváři a k uspokojení shromážděných zakončil svou řeč rázně a po česku:

„Zkrátka, nejste žádní Benátčané, abyste mohli žít bez pánů, a město neměsto, hedvábnou s vámi nepovedu. Zapište si to za uši."

Pacholci v kordonu pak propustili kováře Hektora, který právě zastával úřad purkmistra, v němž se konšelé Kostohryz měli střídat vždy po dvou měsících. Ustálý, na kůži promoklý, nesvůj v těsných nedělních škrpálech, zrozpačitělý vědomím, že černo lidí se mu dívá do zátylí, kovář vylezl po schodech k trůnu svých vrchností a otřel si dlaň pravé ruky o mokrou hruď, než ji podal panu Odolenovi a než políbil chvějícím se rtem okraj Anežčina rukávu. Po něm vystoupili k trůnu ostatní členové městské rady, pak manželé Filemon a Bauca a po nich další a další, až se vystřídali všichni.

Tento obřad, jímž srpnovští, dříve kostohryzští páni odedávna, třeba v rámci méně přepychovém a bez úvah o všemohoucnosti Boží, uvazovali své lidi v poddanství, znamenal, že pojmy milosti a svobody budou mít v budoucím životě městečka obsah dost omezený. Ostatně text zakládací listiny, této zlaté buly Kostohryz, jíž by se podle mínění městské rady děti měly učit zpaměti, není všude tak otecký jako na začátku, kde pan Odolen promlouvá o svém z Boží vůle ustanoveném šafářství a o náhradě za zlé navštívení. V třetím odstavci, navazujícím na dlouhý a důležitý paragraf,

určující ceny orné a stavební půdy a poplatky za provozování řemesel, například dvanáct velikých penízů ročně z kovářství a osm z hrnčířství, praví se dále, že bez pánova svolení měšťané, pokud by to nebyli lidé už z dřívějšího času svobodní, jinak řečeno Mauricius, nesmějí se ženit ani vdávat, prodávat své domy a polnosti, stěhovat se, odkazovat své jmění jiným osobám než vlastním synům, a že ty majetky, jež po sobě zanechají měšťané zemřelí bez mužských dědiců, připadnou nazpět pánovi; že v době žní jsou všichni Kostohryzané vyjma svobodné povinni dvěma dny roboty, podruzi šesti, a z práva rozsudků, které přísluší rychtáři a městské radě, jsou vyňaty pře hrdelné, o nichž bude rozhodovat sám pán.

Všechna tato omezení však nebyla neobvyklá v panských městech – cizí kolonisté dobře věděli, proč se vyhýbali soukromým panstvím – a Kostohryzanům v prvním čase radostného úžasu ani nenapadlo, aby si na ně stýskali; věděli, že kdyby páni byli chtěli, byli by je mohli sevřít daleko silněji, až by opravdu, jak radil Anežčin šarmantní švagr, plivali krev. Poměrná zdrženlivost, jistá benevolence, kterou paní Anežka projevila při zakládání Kostohryz, takže městečko, třeba hojně obtížené platy a povinnostmi, mohlo žít i růst, arci nevzešla z její laskavosti, nýbrž ze závisti, již chovala k lépe provdané sestře. Po divoké konjunktuře válečných let, kdy Utěch jí odevzdával osminásobek normálního výnosu panství, měla v truhlicích stříbra dost a toužila teď po honosném hradu na způsob Zárožně a po kvetoucím městečku po vzoru Lešiny. Vykročila za tímto cílem energicky, třeba rozvážně, a blížila se mu každým dnem, ale nedošla, protože narazila na překážku, která se vymykala předvídavosti jejího jasného, v sylogismech vycvičeného rozumu, na sílu, jež se vynořila z oblastí logice nadobro nepřístupných.

KAPITOLA DRUHÁ
Petr Pudivous

I

V předjaří téhož roku třiadevadesátého požádal pan Odolen krále o dodatečné schválení změn, jimž podrobil svou trhovou ves; při této příležitosti ho také poprosil, aby přijal jeho jediného syna ke dvoru.

Král, snad aby napravil křivdu skouposti, jíž se byl loni v Polsku dopustil vůči zmrzačenému hrdinovi, ochotně přivolil a pan Odolen, vrátiv se na Srpno, bez meškání vypravil chlapce na cestu.

Časně zrána v den svatého Josefa půlpatnáctiletý Epík, lehce rozkročen na čapích nohou, obutých do nových bot s tlustými kamašemi, oblečen jako na lov, s krátkým, po stranách rozstřiženým pláštíkem na ramenou a s hezounkým, pavími očky pošitým kloboučkem v ruce, ale s pevnou drátěnou košilí pod kazajkou, bylyť cesty tenkrát vroubeny nebezpečími, stanul před svými rodiči v hlavní síni srpnovské tvrze. Usmívaje se drobet křečovitě útlou šíjí mladého, nad lupínek čistého obličeje, vyslechl jejich poslední rady, zatímco venku na dvoře podupávali a pofrkávali koně ozbrojené družiny, která ho měla doprovodit do králova sídelního města. Byl si jist, že hovoří-li jeho otec tak pomalu, vážně a slavnostně jako farář na kazatelně, je to proto, že tento výjev je neskonale významný pro celý svět, jehož on je středem a který, pro nedostatek místa zastoupen pouze Lidmilou a Andulkou, tichounce vzlykajícími u dveří, hledí v obdivu a naději na jeho švarnost, na jeho dlouhé lesklé vlasy, na jeho příjemný, vesele zašpičatělý nosík.

Paní Anežka u krbu skláněla svou jiskrně krásnou tvář nad plátnem napjatým v rámu, na němž vyšívala zlatými a červenými nitkami motiv holubičky s ratolestí v zobáčku, a vzhlížela občas k synovi s úsměvem nesporně schvalujícím, ale jako vždy zdrženlivým, zatímco pan Odolen seděl složitě rozvalen na holé truhlici při stěně, s nataženou, o hůl opřenou levicí a s černým korbelem z tamaryškového dřeva, postaveným na stehno zmrzačené nohy a přidržovaným pravou rukou.

„Jen dvě věci, synu můj," řekl mimo jiné, „jsou důležité: Bůh a čest. Kdo má Boha, má i čest, a nemůže mít čest, kdo nemá Boha. Není tedy nic důležitějšího kromě Boha. A že rytíř, jímž se jednou staneš, ze všech světských lidí nejvíc pečuje o věci božské a o věci své cti, není údělu nad úděl rytíře. Rytíř je mstitel bezpráví, ochránce slabých, těšitel bolestí, člověk, který nerozeznává mezi vlastní a cizí bídou, mezi vlastní a cizí křivdou: každou bídu napravuje, každou křivdu se snaží potrestat."

Hovořil takto k Epíkovi týmiž ústy, týmž jazykem, jímž před několika dny oznámil svým nevolníkům, že nejsou žádní Benátčané, aby mohli žít bez pána, a že s nimi hedvábnou nepovede, aniž si přitom sebemíň uvědomoval, že mezi oběma těmi řečmi je jakýsi rozpor. Když domluvil, odložil hůl i korbel, opřel Epíkovi, který k němu přistoupil, obě dlaně o skloněné témě, vyzkoušel odolnost jeho žeber krátkým a mužným objetím a prudce jej odstrčil k matce, která mu pověsila na krk křížek ze střemchového dřeva, které chrání před pekelnými mocnostmi. Připomněla mu pak, aby ani ve snu nezapomínal na své rodiče a předky benešovské a půtické krve a aby si byl vždy vědom, že všichni vznešení mrtví černé střely a červených pruhů na něho shlížejí z nebeských výšin s důvěrou, že bude dělat čest jejich slavné památce.

Když takto zvěděl, že je středem pozornosti nejen celého světa, jak se dosud v nemístné skromnosti domníval, ale i nadsvětí, Epík políbil matčinu ruku a mokré tvářičky svých sester a skokem, prchaje před pláčem, přehoupl se přes pažení pavlače, pod níž čekal jeho kůň, plecitý hřebec plemene prý nizozemského, se světlou srstí, postříkanou rzivými skvrnami, se slámově žlutou, dlouhou hřívou.

Vyhoupl se do sedla, aniž se opřel o třmen, a vyklusal v čele šesti mužů, horečně touže se ohlédnout, ale ovládl se, neboť si myslil, že by tím zadal své hrdosti a tím i své cti. Když pak, projev údolím petroveckého potoka, dosáhl hlavní cesty, jež vede od Prahy k Benešovu, setřásl všechnu tíseň a rozjel se naplno, úzkopasý, jiskrozraký, lehce nesa na půlpatnáctiletých ramenou všechno to, co jeho otci uklouzlo se ztrátou nohy, s prsy příjemně plnými svěžího větříku, s hlavou a střívky příjemně prázdnými.

Tehdy všecičko krásné, co člověka na světě může potkat, leželo na konci cesty, která rozmoklá jarními dešti, mléčně bílá pod parnatým nebem, plným břichatých válivých mračen, splývajících směrem k půlnoci v hutnou modrofialovou deku, posetou prosvítavými bílými skvrnkami, bystře stoupala k hornatým obzorům, ale pod kopyty Epíkova koně slevovala na své příkrosti. A hle, ohromný vějířovitý svazek slunečních paprsků roztrhl oblohu, a zapáliv hřbety v cestu se mu stavějících černých valounů, rozestřel se chladným šedavým prostorem jako zlatě čárkovaný klín, při vrcholu bodavě sršivý, při základně rozptýlený do sladkého žlutého přísvitu, který tak promodeloval podrobnosti lesů a polí a cest, že se zdálo, jako by zemi přibylo tvarů a těm tvarům porostu a tomu porostu větviček a výhonků a stébel. A půvabný prostoduchý jezdec považoval tento náhlý výtrysk už dva týdny skrytého slunce za dobré znamení, seslané z nebes jemu na potěchu a na povzbuzení. Zvednuv protáhlé

oči k oslnivé škvíře v oblacích a zacloniv zornice svými žensky dlouhými, rozmile prohnutými řasami, z čistého srdce se poděkoval Otci všeho tvorstva za jeho roztomilou pozornost.

Mraky se pak pohnuly, zmizela škvíra a zhaslo tajemné trojúhelné písmo, napsané světlem, a bylo správné, že zhaslo, neboť přečteno a pochopeno, splnilo svůj účel. Když pak Epík cválal položerem k vzdáleným modravým svahům, dlouho ještě důvěřivě vyplňoval zlatý rám Božího příslibu zmatenými, ale konkrétními ději: sedě na válečném oři, po kolena zahaleném v zlatý brokát, působivě mávaje mečem nad pernatým klenotem přilby, uháněl ve svém bájení kudysi kamsi za kýmsi, kdo ho v smrtelných úzkostech očekával. Též nějaké hořící ohrady ozařovaly mlžinu jeho snů, osvobozené princezny mu plakaly na hrudi, a když byl mír a klid, stával ve skupině dvořanů, visících na jeho ústech, a říkával jim s vědoucím, duchaplným úsměvem: Nuže? nebo: Divím se vám, pánové, nebo: Je nejvyšší čas, a musíme proto rychle jednat, pánové – a oni přikyvovali, přemýšlejíce o jeho slovech; a když je poučil, chodíval si sednout na stupínek pod trůnem, posázeným drahokamy, aby si porozprávěl s králem. Růžové to obrázky, cukrové to sníčky, ale nikoli nadobro naivní, neboť stačilo tenkrát jen trochu rozumu a štěstí, aby byly skutečností nejen dostiženy, ale i překonány.

A vskutku zpočátku se mu všechno dařilo nádherně a hladce, byť i drobet pomaleji a obtížněji, než jak by si byl v mladé nedočkavosti přál. V prvním roce jeho pobytu na dvoře se mu nepodařilo ani jednou připoutat k sobě králův zrak a proniknout k němu blíž než na dvacet kroků, neboť i když byli na hradě hosté a on přisluhoval u tabule, býval určen k nevýznamnému konci stolu, tam, kde sedala všelijaká bezcenná, ale tím žravější a náročnější chamraď. Na počátku svého učňovství byl dán k ruce dvornímu podkonímu, maršálkovi. Do smrti Epík nezapomene, jak mu ten

drsný, slova neváží rytíř, když k němu byl uveden, promačkal špinavým palcem svalstvo na ramenou a na krku, třepl jej hřbetem ruky do břicha, a ohrnuv rty a obnaživ tak své řídké žluté tesáky, řekl hlasem neslýchaně sprostým:

„Ééé, jakési vysrkmáslo."

Dva pacholci, zaměstnaní tím, že nanášeli kostnatému a přes rameno pohrdavě se ohlížejícímu bělouši zlatou barvičku na levé zadní kopyto, dali se do smíchu – nedlouho potom Epík ovšem zvěděl, že to nejsou pacholci, nýbrž mladíci ze šlechtických rodin jako on.

Epík, pamětliv své cti, nad niž, jak známo, kromě Boha nic není důležitějšího, vydobyl z pochvy mečík, a plana v úzké, nad lupínek čisté tváři, řekl maršálkovi něco důstojného o tom, že za takové pohanění se platí krví. Ale nebyl ještě u konce svého prohlášení a už ho kdosi odzadu kopl do zadnice – obrátil se, a maršálkova bota dokončila obřad panošského křtu, srazivši jej do hnojné slámy pod nohy koní.

Takový byl začátek nedlouhého, ale těžkého řetězce utrpení, jimiž se Epík musil prožít, než se dobral aspoň částečného splnění svých nadějí: není třeba připomínat, že mu pitomá přezdívka Vysrkmáslo zůstala přišita a nikdo nespočítal a už nespočítá, kolik pro ni vybojoval rvaček, kolik pro ni utržil boulí, modřin a škrábanců, kolik pro ni v společné noclehárně vyplakal tajných slz pod přikrývkou.

Ale hle, minulo půl roku a Epík, nerozeznatelný od čeledína, po pás rozhalen, v roztrhaných kalhotách a selských křápech na nohou, zhranatělý a zmužnělý osmi deseti chloupky, které mu vyrážejí na hořením rtu, umouněný a nasáklý koninou jako stará formanská deka, hřebelcuje kobylu v královské maštali a pohvizduje si mezi zuby módní taneční písničku o panence na houpačce,

jež nechce mi dát přisednout, když tu se ve vchodu objeví úhledný hošík se zlatými vlásky až po ramena, s čistým bezelstným čelem, za nímž bezpochyby živě planou čerstvá naučení o Bohu a cti.

Neohroženě přistoupí k maršálkovi, který právě koná ranní dohlídku, mrzutému a neurvalému, neboť nemá dosud svou dopolední dávku bílého piva, a představí se mu jasným hlasem. Jmenuje se Jan, zcela prostě Jan, a je z rodu Drslaviců, slavnějšího a bohatšího a mocnějšího, než jsou Srpnovci. Ale na maršálka to neudělá nejmenší dojem. Prohmatá Janovi špinavým palcem svalstvo na ramenou a na krku, třepne mu hřbetem ruky do břicha, a ohrnuv rty a obnaživ tak své řídké žluté tesáky, řekne hlasem neslýchaně sprostým:

„Eéé, jakýsi šušlimušli."

Výjev pokračuje tak, jak jinak pokračovat nemůže – výkřik o urážce, za niž se platí krví, dva kopance do zadnice a nováčkův pád do slámy, teplé nasáklé koňskou močí; a Epík se směje.

Příchodem mladičkého Jana, zvaného Šušlimušli, skončilo první, nejméně příjemné údobí Epíkova učednictví. Purkrabí občas vyhnal ostřílenější jednoročáky na planinu, spojující hrad se strahovským klášterem, a cvičil je tam v klání zprvu s vycpanými panáky, pak druh proti druhu, v převlékání kopí kroužkem za plného cvalu, v šermu palicí i mečem a v přemáhání překážek.

Že Epíkovy dlouhé nohy byly jako stvořeny k ovládání koně, maršálek ho pověřoval výcvikem divokých remont; a tu a tam ho už vidíme, jak kluše na svém plavohřívém běhounkovi s rezavými skvrnami, aby odevzdal županovi jednou vltavskému, jednou slánskému, nebo dokonce až žateckému listinu z dvorského úřadu. Nese ji v hezkém soudečku, zavěšeném na krku, čapku má v týle, a když projíždí vsí nebo městečkem, zpívá si z plna hrdla hlasem, který mu občas přeskakuje:

„Pláče jedna krásná panna, hořké roní slzy, odjel jí jest mládeneček, ať se vrátí brzy."

Tu a tam děvečka vykoukne z vrat nebo vyjde s ošatkou před stavení krmit slepice. Je plecitá a hnojná, ale Epík přece nelituje přidat citu a šťávy svému zpěvu, pootočit k ní hlavu a přimhouřit krásně protáhlé oči s žensky dlouhými, rozmile prohnutými řasami. Jaká radost, když děvče zroztržití, ustane na chvilečku ve svém putiputi a sáhne si k výstřihu košilky, aby přizahalilo svou sluncem opařenou kůži! Dívej se dobře, majolenko, ne denně vidíš šlechtice, který má zlaté ostruhy na dosah ruky. Až jednou uslyšíš o slavném panu Epíkovi ze Srpna, králově pravé ruce, řídící osudy této země, o němž básníci skládají zpěvy a pro nějž si už dvě princezny vyplakaly oči, nedovtípíš se, že před lety ti bylo dovoleno spatřit tohoto bohatýra v podobě ztepilého jinocha, nesoucího na krku soudeček s důležitým sdělením. A přece je to on, hle, sličný a o své sličnosti vědoucí, hle, jsem to já!

Nic nerušilo hladké střídání chlapcových dní, bez mráčku a bez překážky zářivě plynuly přítomností k velikému cíli. Koupal se v nich jak v hluboké jasné řece, otužoval se v jejich drsném a plném toku, každou novou chvílí bohatší o zkušenost chvíle právě minulé, každou novou chvílí jiný, podobnější rytíři a muži, jímž se měl stát. Dokonce ani řevnivost přátel nekalila jeho radost z vlastního zrání, neboť, ač horlivý v službě a lačný povinností, nebyl neoblíben. Říkali o něm, že žere vojnu, ale že měl vesele zvídavý, zašpičatělý nosík a že se srdečně smával jejich vtipům, rádi ho vídali ve svém středu a někteří mladíci z rodin méně významných se dokonce ucházeli o jeho přízeň; i podobal se Epík v těch dobách rostlině, která dobře ošetřována, ničím nebrzděna a nekomolena, radostně se vyvíjí v smyslu a řádu svého vnitřního předznamenání.

II

Na podzim téhož roku, kdy přibyl k pražskému dvoru, došlo k Epíkovu setkání s mužem, jemuž dvorská společnost, ďas ví proč, přezdívala Aladár. Příhoda tato je sama o sobě tak zajímavá, že by stálo za to ji vyprávět se všemi podrobnostmi, i kdyby nesouvisela s děsnými událostmi, jež se měly odehrát nedlouho potom v Kostohryzech.

Epík tenkrát seděl na cihlové lavici před domem purkrabího u zadní hradní brány a opatrně si navrtával dírku do řemínku u kalhot, který se mu v posledních měsících dospívání stal těsným, když Aladár kolem něho přešel fialovým, růžově kropenatým stínem, jejž k obzoru klesající chladné slunce promítalo chudnoucí korunou staré jabloně, přerůstající zubatou zeď vpravo od domu.

Odkud se Aladár objevil a kam zmizel, Epík nevěděl a nezvěděl, pročež řekli-li jsme, že přešel kolem něho, musíme tomu výrazu rozumět v jeho přesné doslovnosti, vyjadřující pouze akt přechodu, nikoli příchodu a odchodu. Oblečen byl nádherněji než nejparádivější z hejsků, jimiž se hemžil pražský dvůr. Pod měkkým sametovým pláštěm barvy čerstvé krve, podšitým světlehnědou sobolinou, jejíž jediná kožka měla cenu tří plnokrevných hřebců, zimomřivě přitaženým k ramenům na ochranu před podzimní sychravinou vanoucí od strnišť, měl hráškově zelenou, na prsou přiléhavou a pod útlým pasem do volných záhybů složenou tuniku, na zápěstí a u krku lemovanou širokými zlatými prýmky. Jeho střevíce z rukavičkové kůže s mírně protaženými špicemi, které právě v té době před koncem století přicházely opět do módy, byly decentně černé, ale na nártu zdobené velikými, žlutavě třpytivými kameny, patrně opály, a i punčochy měl černé, ale nad pavučí

jemné, průsvitné. Nad vší tou nákladnou, nažehlenou nádherou, něžně halící jeho dlouhé ztepilé tělo, zářil však úsměv nadobyčej odpudivý, protože nad vše pomyšlení nestoudný. Neboť výraz Aladárovy tváře, ač bez kazu krásné, svědčil o takové chlípnosti a jeho jemné tahy byly tak oduševněny chtíčem, že ač modelovány z hmoty velmi něžné, nebyly ničím než hmotou, ba co víc, hmotou prasáckou a rujnou, vždy pohotově vilnou, nikdy nedosycenou, nenabažitelnou. Vida čistou, čerstvě oholenou a lehýnce napudrovanou kůži, přilehlou k tenkým, nervózně pohyblivým lícním svalům, nemohls potlačit představu nesčetných složitých, hnusně vynalézavých prostopášností, které ji zbavily tuku. Mužné rýhy, táhnoucí se od kořene nosu až pod čelist, byly jistě vhloubeny do jeho tváří nadpříliš často opakovaným šklebem zvířecí rozkoše, která tolikrát podmalovala jeho oči zajímavými hříšnými stínky, že stínky ty ulpěly pod jeho spodními víčky natrvalo; a oči samy, chrpově modré, přimhouřené, zdály se necudně nahlížet za výstřih ženské košile, i když zíraly na něco tak nevinného, jako byla chlapecká Epíkova tvář, zmužnělá, osmi deseti chloupky na hořením rtu. Úsměv pak růžových tenkých úst, jímž smilník odhaloval skvělé dlouhé zuby, podtrhoval, ba násobil nahou pohlavnost jeho tváře, a vyjadřuje vyzývavou sebejistotu a nechutné sebevědomí tam, kde by byla bývala na místě pokora a stud, byl tak nemravný, že Epík, vzhlédnuv od svého řemínku a setkav se s ním zrakem, začervenal se: jako šlépěj ve sněhu přivolává myšlenku na nohu, která ji vyhloubila, Aladár, sám živoucí otisk rozkoše, přivolával myšlenku na rozkoš.

Neslyšně klada decentně zašpičatělé střevíce na hrbolaté kameny, jimiž byl vydlážděn dvorek před domem purkrabího, zvolna přecházel mimo Epíka fialovým, růžově kropenatým stínem, v němž krvavá barva jeho sametového pláště měnivě plála jak ře-

řavý uhel a opět uhasínala do modra, a usmíval se na něj tak, jako by se byl usmíval na důvěrníka vlastních odporných tajností.

Epík, pohněván svým ruměncem a nezadržitelným vpádem stydkých myšlenek do nevinných fantazií, jimiž se před chvílí bavil, minutku oplácel nevlídným svraštěním čela sviňákovu dotěrnou vlídnost, a pak cítě, jak mu krve v lících i na čele přibývá, natočil se k němu ramenem a sklonil hlavu nad svým řemínkem. Když potom znovu vzhlédl, krasavec byl ten tam, neznámo, odkud přišel, neznámo, kam zašel – pouze přešel usmívaje se a usmíval se přecházeje, nic víc, nic míň.

Nazítří zrána, když vyjížděl s četou jednoročáků na planinu u strahovského kláštera, setkal se s úsměvem neznámého proudníka podruhé. Švihák se vykláněl z okna v přízemí dřevěného přístavku na západním křídle královského paláce, oděn hedvábným negližé barvy brambořík, tvář pobledlou pravděpodobnými nočními neřestmi, ale už pečlivě vyholenou a poprášenou pudrem, a jemně zíval, zastíraje si ústa dvěma prsty. Když uviděl Epíka v poslední řadě jízdního trojstupu, široce obnažil svůj vlhký bílý chrup, jejž bezpochyby rád v třeštění vášně vtiskovával do měkkých ramenou a ňader a šíjí svých naparfémovaných milenek, a pokynul chlapci hřbetem týchž prstů, jimiž si prve zakrýval dutinu úst.

Teď už Epík věděl, že nemrava se neusmívá na každého, nepřestaľ zívat, dokud před jeho oknem přejížděli první jezdci; cenil-li na něj své vyzývavé krásné tesáky, nebylo to tedy bez zvláštního důvodu a zámyslu. Když se zeptal svého souseda, neví-li, kdo to je, dostalo se mu odpovědi, zbarvené povýšeně překvapeným tónem, jímž vědoucí dávají najevo svou převahu nad hlupstvím nevědoucích, že to je přece Aladár.

„Ale ovšemže, Aladár, já zapomněl," řekl, spolknuv ponížení, Epík, ač slyšel tu přezdívku poprvé; láska k dvorskému životu ho udělala – tak jako většinu jeho druhů – trochu snobem.

Po celé dopoledne pak na Aladára myslil a hněval se a opakoval sám pro sebe onu dvojctihodnou formuli, užívanou ve všech dobách, kdy muži dbávají své důstojnosti, tedy nikoli pouze za časů ďArtagnana: Pověz mi, pane, čemu se směješ, abych se mohl smát s tebou. Pověz mi, čemu se směješ, abych se mohl smát s tebou, řekne nestoudnému Aladárovi, až před ním zase odhalí svůj chrup, a netrpělivě poklepávaje špičkou pravé nohy, bude si pohrávat s rukojetí mečíku. A noře se do těchto myšlenek, Epík cvičil špatně, míjel kroužek, do něhož se v cvalu strefovali kopím, a při zápolení s kvintánou jen taktak uhnul padající holi, že si nevysloužil příhanu pytlem praštěného.

Večer pak byla hostina na oslavu třetích narozenin princezny Anny a jako obvykle Epík byl přivolán, aby posluhoval u tabule: tehdy se na něj Aladár usmál potřetí.

Bylo to v hlavní síni královského paláce, rozdělené šesti sloupy, podpírajícími pozlacený trámový strop, na tři části, podobné chrámovým lodím, kde vyšňořené panstvo vyčkávalo příchodu královských manželů. Aladár v nebesky modrém obleku, posetém čtverhrannými stříbrnými plíšky, stál silně předchýlen nad malinkou, ale pěkně rozvitou a svěží krasavicí, a pozdvihuje obočí nad přimhouřenýma očima, podmalovanýma zajímavými hříšnými stínky, hovořil k ní tiše, naléhavě a důvěrně; a ona, nervózně mačkajíc cíp závoje drobounkou růžovou ručkou, dívala se mu do tváře s výrazem tak divoké oddanosti, takového úžasuplného okouzlení a naslouchala jeho bezpochyby chlípným, nebo aspoň k chlípnostem zamířeným slovům tak náruživě, tak nezastřeně chtivě, že Epík, ač ji neznal, hořce zatrpěl žárlivostí.

A najednou Aladár, třebaže pilně soustředěn na líbezný předmět svých útoků, jako by byl vycítil jeho pohled, otočil k Epíkovi hlavu, a pozdraviv ho jako starého známého veselým trhnutím brady, vycenil na něj jako obvykle deset, ano přesně spočítáno deset hořeních a deset doleních, tedy celkem dvacet ze svých dvaatřiceti oslňujících zubů.

Dokročit na něj a zeptat se ho na důvod jeho veselosti, tak jak si to sumíroval téměř po celý den, Epík nemohl, neboť nebyl tu hostem, nýbrž číšníkem; a když rozpolcen v duchu, žehraje na krutost světa, který ho nepřestával nabádat, aby dbal své cti, a přitom ho zbavoval možnosti vyhovět tomuto nabádání, když otráven žárlivostí na neznámou malinkou krasavici, která se dívala Aladárovi do tváře stokrát vroucněji, než jak na Epíka hledívaly selské majolenky s opařenými ňadry, když nešťasten a spalován zchorobnělou touhou po rytířských ostruhách, které by ho zbavily takovýchto a podobných pokoření, byl obdařen nikoli pouze čtvrtým, ale patnácti dalšími plnými úsměvy Aladárových dvaceti zubů.

Krasavec totiž byl usazen při dolením, méně významném konci tabule, což sic hovělo Epíkově zášti, ale bylo to nepříjemné tím, že mu musil posluhovat; a kdykoli mu podal mísu, kdykoli mu dolil vína, byl obdařen bílým bleskem zpustlíkových úst, až nakonec ztrudomyslněl a propadl dojmu, že celá jeho patnáctiletá minulost byla vyplněna naivními snahami a scestným usilováním, protože nic jiného na světě není hodno žádosti než být krásný, nosit červený plášť podšitý sobolinou a přemlouvat hezké ženulinky k hříchu.

Jak patrno, Aladárův vliv na našeho chlapeckého chlapce s rozmile zašpičatělým nosíkem byl, řečeno velmi mírně, tak truchlivý, že dospělý pan Epík, kdykoli došel ve svém vzpomínání k této temné epizodě svého mládí, potřásal hlavou sám nad sebou, jako

by už tehdy byl započal jeho životní krach. Vězme, že zarmucující úvahy malého Epíka o nevázanosti jakožto cíli života nebyly pouze odtažité, lépe řečeno nebyly vůbec odtažité, nýbrž naveskrz prostoupené názornými představami nahých krasavic, vzlykajících rozkoší a prosících o smilování; byl tedy jaksepatří duševně připraven k ohromení, jímž na něj zapůsobilo konečné Aladárovo sdělení, první a poslední řeč, již mu bylo dáno zaslechnout z jeho růžových, usměvavých úst.

Bylo to při dezertu, totiž při mandlových kobližkách, když Aladár, rozveselený vínem a – kupodivu – rozhovorem se svou sousedkou, jíž nebyla malinká krasavice, s kterou hovořil prve, nýbrž žluťoučká žena místopurkrabího Viléma, nehezká a zedřená patnácti porody, odbytými v údobí čtrnácti let, suchounká, zatrpklá, ale okouzlená svým elegantním společníkem, který se s ní bavil a pečoval o její pohodlí, jako by byla nejmladší a nejkrásnější z přítomných žen, s úsměvem pohlédnuv zářícíma chrpovýma očima na Epíka, který mu právě podával cínovou mísu růžového pečiva, vyřkl konečně se silným německým přízvukem několik slov na vysvětlenou svých zubatých dotěrností:

„Ty mě neznáš, urozený panoši, viď. Ale měl bys mě znát. Já jsem farář z Kostohryz."

A hned se obrátil k Vilémově ženě a hbitě vysvětloval, jako by se tím chtěl omluvit, že byl na okamžik věnoval pozornost někomu jinému než jí, že Kostohryzy jsou městečko na panství Epíkova otce, pana Odolena ze Srpna.

„A já jsem tam farářem," opakoval s výrazem veselého dostiučinění, a žlutá ženka, pobavena představou, kterak kdesi v jakýchsi Kostohryzech horlí na kazatelně proti smilstvu, kvikla smíchem a třepla ho bříšky suchounkých prstíků po růžové tváři.

III

Jak jsme už měli příležitost si povšimnout, zmrzačený pan Odolen odměnil Petra za jeho nadále nepotřebné vojenské služby tím, že ho uvázal v úřad rychtáře v Kostohryzech a přidělil mu dva lány svobodné půdy a stavební parcelu na území spáleného dvorce.

Byl to od něho na prvý pohled ne špatný tah, že postavil na vůdčí místo nového městečka právě svého levoboka, napůl příslušníka rodiny, aby Kostohryzští měli stále před očima jeho čtvercovité čelo a funivý hrbolovitý nos, a současně to čtvercovité čelo a funivý hrbolovitý nos elegantně vzdálil z bezprostřední blízkosti paní Anežky. Býval tam milostivě trpěn, dokud časy byly bouřlivé a pan Odolen aspiroval na slávu hrdiny, ale byl by na obtíž teď, kdy v zemi byl pořádek a pan Srpna, pozbyv nohy, uchýlil se na odpočinek. Věru stěží by se byl našel způsob, jak odbavit nepohodlného levoboka snáze, levněji a – bylo lze doufat – užitečněji.

Překvapuje však, že Petr neodmítl se stát nástupcem růžového darebáka s bejkovcem, který umučil jeho matku a jejž tolik nenáviděl, že na své nenávisti svého času založil svůj názor na lidi a na svět, bylyť v jeho očích nepočítané rány, jež Utěch rozdával nevolníkům, zvěčněním všech bolestí a křivd, jimiž hrstka mocných drtí davy zotročených. Nebyl snad rychtářský palcát, jejž mu paní Anežka odevzdala s přísnou připomínkou, aby jej, kdežkoli bude chodit, všady nosil s sebou, protože také lešinský rychtář, jak si bystře všimla, objevoval se na veřejnosti vždy se znakem své hodnosti v ruce, ošklivou připomínkou Utěchova bejkovce? Nebylo-li jeho hlavní povinností stíhat kostohryzské měšťánky šatlavou a pokutami, aby nezpychli a zůstávali – podle páně Václavovy výstižné terminologie – měkcí jako těsto, tedy tak vychovaní, jak je vychovával Utěch? Není třeba se tázat dál: bylo tomu tak,

a Petr to věděl, ale utěšoval se myšlenkou, že kdyby nepřijal úřad rychtáře, kdokoli jiný na jeho místě by se mohl stát daleko opravdovějším nástupcem Utěchovým.

Leč právě že se podle svého předsevzetí nechtěl stát „opravdovým", nýbrž pouze formálním rychtářem Kostohryz, bylo choulostivým znakem jeho nového údělu. Utěch, třeba lotr, žil bez dvojakosti; Petr však, který byl a nebyl jeho nástupcem, nanovo zaslechl známý disonanční motiv nahé pravdy a lživé chráněnosti, vzdoru a zoufalé nemohoucnosti, který cele prolínal prvé dvanáctiletí jeho života, kdy byl a nebyl Utěchovým synem a sdílel a nesdílel osud těch, již žili v kruhu jeho zvůle, ani ryba, ani rak, necitný, a přece milující žák Siléna, proklouzlého zlobou věků.

Když poprvé uviděl trosky kostohryzského dvorce, odporného jeviště svého dětství, v ošálení vděčně vzpomněl božích mlýnů, které melou pomalu sic, ale jistě, i vemlouval se zprvu v představu, že jde o dílo osudové spravedlnosti, a chopil se svého úřadu v naději, že byl vyvolen Prozřetelností, aby jako hlava nového a lepšího společenství vyvážil Utěchovy zločiny a křivdy. Ale nepodařilo se mu dlouho potlačovat svou schopnost úsudku a odsudku a zacpávat si uši před nepříjemnými pověstmi, které zněly daleko pravdivěji než slova zakládací listiny, hovořící o zlém navštívení, a zavírat oči před skutečností, jak noví patricijové, držitelé přikázaných lánů, domů a řemesel, dřou své podruhy a pacholky, a že Utěchovou smrtí a proměnou vesnice Kostohryz v městečko se nezměnilo nic, než že celkové tyranství se rozpadlo v řadu důslednějších, krutějších tyranství dílčích.

Když žena kováře Hektora, jíž kdysi Utěch z nesympatie k její ploché sůví tvářičce s tenkým, zobáčku podobným nosíkem nandával nepočítaných, počala se odškodňovat za utrpení svého minulého života tím, že vracela své vlastní rány vyhoštěné ženě ševce Dejmi,

již byla přijata do podruží, a týrala jejího chlapečka hladem a bitím, Petr nedbaje, že Hektor je člen konšelské rady, napařil jí pokutu deseti velikých penízů a čtrnáct dní šatlavy, využívaje přitom své moci zvůle vůči výsadám městské samosprávy, kterou byl mlčky obdařen, a to s dostiučiněním, ano s rozkoší, neboť spojil tímto činem pravdu svého svědomí s pravdou svého úřadu. Stejně zakročil proti samému Mauriciovi, který se stal pánem pěti nemajetných rodin z Hlinomaz, pro něž najal za humny svého statku kus pole, aby si na něm postavili společnou chalupu, a z trestu za krádež kůzlete je nechal s ženami a dětmi bez jídla a bez pití dva dny a dvě noci stát na dvoře, až omdlévali, a vyšli z této hrozné zkoušky zlomeni, víc podobni němým tvářím než lidem.

Z pouhých těchto dvou příkladů je vidno názorně, že duch lži a krutosti, zlodějství a otrlosti, jímž bývalo prostoupeno jeviště Petrova truchlivého dětství, pádem kostohryzského dvorce nejen nevymizel, ale naopak zmohutněl. A Petr, neúmyslnou ironií panstva posazený na špici nemravného společenství, zplozeného zločinem, už nedovedl jako před lety umlčet vůdčí myšlenku svého dětství. Se směsí bázně i trpké rozkoše si uvědomoval, že temné cesty, dřímající v jeho patách, před nimiž ho varoval jeho dobrý učitel, dožadují se svého naplnění a že jeho útěk před vlastním posláním, o nějž se byl pokusil, když vstoupil do Odolenových služeb, se nezdařil.

Zpočátku se snažil odporovat rozumem neovladatelné síle, která ho unášela k oné „marnosti vždy nanovo opakované, která se nazývá činem“, a vracel se ke knihám, jež zdědil po svém dobrém učiteli, ale to bylo, jako by hasil oheň olejem.

Když jednou, otevřev stránky, jejichž sepisováním se „poslední Říman“ Boethius utěšoval před popravou, připadl na odstavec, kde se filozof táže svých čtenářů, „proč se tak urputně domáháte

bohatství? Není-li v tom něco zrůdného, domnívá-li se Bohu podobný tvor, že by jinak nemohl zářit, leda majetnictvím mrtvých věcí v domě? Bůh chtěl, aby lidský rod vynikal nade vše pozemské, a vy srážíte své důstojenství k věcem nejnižším. Je-li jisto, že člověkovo dobro je lepší než vlastník toho dobra, a vy považujete za své dobro právě ty věci nejvšednější, snižujete se pod ně…“ Krev mu vstoupila do obličeje jako před lety, když četl se svým učitelem onen výrok Řehoře Nyssejského, jímž světec brojí proti vlastnictví, označuje jako zhoubná zájmena „mé“ a „tvé“, a přitiskl si dlaně k tvářím, aby si je ochladil. Několikrát opakoval sám pro sebe: Tu to máme, tu to máme, takže jeho hlinomazští podruzi, kteří s ním bydlili v jeho novém domě na rynku a k údivu městečka s ním sedali u společného stolu a dělili se s ním o výtěžek jeho polí, na nichž s nimi pracoval jako rovný s rovným, byli znepokojeni a vzájemně se dotazovali pohledy, nechybil-li se s rozumem.

V Kostohryzech nebyl oblíben. Bohatí v něm viděli nesnesitelného rýpala a pedanta, nepraktického a věcem tohoto světa odcizeného knihomola, panského jelimánka, který nikdy nepoznal opravdovou bídu a z dlouhé chvíle se teď bavil tím, že strkal svůj protivný hrbolovitý nos do jejich záležitostí, zdržoval jejich hospodářský vzrůst a házel jim klacky pod nohy, nutě je k zbytečným nákupům dobytka, neboť zakázal užívat při orání lidských potahů, a k zbytečným stavbám, neboť nedovolil, aby podruzi byli ubytováni v chlévech. Odsávaje jejich zisky nekonečnými pokutami za každý pohlavek, za každou ránu proutkem nebo řemínkem, již pro udržení kázně a pořádku přišili línému pacholkovi nebo děvečce, bránil jim v tom, aby se mohli zplna a po zásluze těšit ze zázračné proměny svých životů. Stále obtěžováni zamračenými a zřejmě neschvalujícími pohledy, jimiž dozíral na jejich podnikání, stále znepokojováni jeho temnými mravokárnými výroky, kterými dá-

val najevo, že velmi dobře ví o událostech poslední silvestrovské noci, nedovedli, jak by bylo třeba, zdravě zapomenout na křik ubohé chasy, uvězněné v hořícím čeledníku.

Tolik o zbohatlých; ale ani nemajetní, jichž se zastával, do podruží upadlí chalupníci z Pihel a Hlinomaz, ze svých chalup vyhnaní rodáci kostohryzští, kteří neměli peníze na zákup, mu – řečeno velmi zdrženlivě – nerozuměli a shodovali se s patriciji v názoru, že by lépe učinil, kdyby si hleděl svých záležitostí. Nebyl dost mocný, aby jejich úděl zlepšil trvale a zásadně, ani všudypřítomný a vševědoucí, aby zabránil drsnostem, jimiž se jejich noví páni odškodňovali za drobné a příležitostné výhody, jež pro ně vybojoval. Vypráví-li se v legendě, jež se v ústním podání srpnovského lidu zachovala do Křišťanových časů, že kostohryzská chudina uctívala Petra Pudivouse už za jeho života, modlila se k němu a poklekala před ním, kdežkoli se objevil, a že matky k němu zdvíhaly svá děcka, aby jim požehnal, je to tvrzení velmi přehnané a zkřivené – sám motiv klekání a pozdvihování dítek, jak ještě uvidíme, netýkal se Petra, nýbrž někoho venkoncem jiného.

Slovem i když nevyhnutelná osudová určenost mu zabránila v útěku před programem a posláním, který uzrál v jeho duši, když ještě byl dítětem, a uvrhla ho na temné cesty, které dosud dřímaly v jeho patách, zůstal stejně sám jako dřív, respektován, ale nechápán, ani pán, ani kmán, postava přísná a budící tíseň, odpředu vítaná ponížen̄ými úsměvy a klopením očí, odzadu častovaná krčením ramenou, pohledy k nebi a ťukáním na čelo.

Na tomto stavu se nic nezměnilo, ani když, chtěje násilím prorazit hradby cizoty a připomenout Kostohryzanům, že nemají toliko jako hovada těla, ale i nesmrtelné duše, jal se je neděli co neděli svolávat do kostela svatého Šimona a Judy, který byl osiřelý po

předčasné smrti Čeňkova nástupce, v Pánu zesnulého asi rok před silvestrovským pogromem, a tam jim kázal. Jeho proslovy byly však příliš složité, jejich mluva příliš pěstěná a učená, aby mohly mít úspěch a ohlas u prostých posluchačů, jimž byly přednášeny. Chyboval tedy Petr, nadál-li se, že jeho řeči naráz obrátí, nebo aspoň zlepší mravní život Kostohryz – ale na tom záleží pramálo. Tragika i velikost lidských činů vězí v tom, že byť záměrné, byť rozumově založené a pojaté, byť obrácené k vytčenému cíli stejně přesně jako šíp obratného lukostřelce, bez výjimky vždy vedou ke koncům nadobro nepředvídaným, někdy opačným původnímu záměru, někdy nicotným, někdy neskonale převyšujícím význam prvotního popudu. Konečné události, k nimž činy výjimečných osobností dávají první podnět, jsou nevypočitatelné a jejich logika se stává zjevnou, teprve když je dohráno; proto se leckomu může zdát, že dar úsudku a výpočtu, tato pýcha lidského rodu, je jen předstupeň slepé náhody.

Sám jako na bárce uprostřed slaného moře, hovořival Petr k nehnutým nebo v nejlepším případě rozpačitým tvářím shromážděných, stoje na dřevěném, na čtyřech vysokých sloupech vztyčeném pódiu, jehož se v kostohryzském kostelíku užívalo jako kazatelny, a když hřímal a vyčítal, když hrozil a sliboval, domlouval a přesvědčoval, míval ne neoprávněný dojem, že jeho hlas zaniká v nitru černé sluje, obydlené spícími netopýry.

A hle, jeho slova, třeba pohlcovaná dřevěnými kouty venkovského chrámku, uvnitř podobného nepříliš prostorné stodole, a třeba nevhodně určená hrstce temných obyvatelů zapadlého provinciálního městečka, přežila ho o tři lidské věky a přispěla velikým dílem o sto dvacet let později k rozpoutání převratných bouří, které otřásly celým zeměd ílem a bez nichž by bylo těžko si představit všechen budoucí vývoj evropského člověka.

„Nepodezírejte mne, prosím vás o to snažně," řekl jim jednou, jako vždy oblečen v prostou selskou hazuku, ohromné ruce opřeny o ohmatané madlo, jehož se před lety, jak si občas uvědomoval, často dotýkávaly měkké kněžské dlaně jeho dobrého učitele, „že si proto osobuji právo vám domlouvat, an se považuji za člověka dokonalého nebo přinejmenším dokonalejšího, než jste vy. Mluvím o věcech marnosti a hříchu, spásy a zatracení, důstojenství a hanebnosti, chudoby a bohatství, protože prostě považuji za prospěšné o nich mluvit, a byl bych přešťasten, kdybyste sami o své újmě pokračovali v mém činění, buď mi odporovali a poukazovali na chyby mých vývodů, buď doplňovali mé myšlenky, anebo třeba začali na konci zcela opačném.

Řeč nebyla člověku dána jen proto, aby jí užíval jako znamení, jimiž by jevil ostatním lidem, kolik chce dostat zaplaceno penízů za džbánek medu nebo za míru obilí, či aby naznačil čeledínovi, že je po jeho soudu třeba naložit hnůj na vůz a odvézt jej na pole, takže nebylo by nakonec ani třeba užívat jazyka a stačilo by kývat prstem, jak prý v dávných dobách činíval jeden pošetilý mudrc – ó nikoli. Proto nás Hospodin odlišil od zvířete schopností mluvy, aby jeden nežil oddělen od druhého, uzavřen v žaláři své nepravosti, podobném oné strašlivé kobce, kterou prý náš pán dal vyhloubit v základně nedávno dobudované obranné věže srpnovského hradu, nýbrž aby každý člověk žil spojen s ostatními lidmi světlou sítí správných zásad, spasitelných pravd a cílů, které by ostříhaly jeho kroky před cestami lži a zlodějství, surovosti a hamižnosti, nízkých pudů a masa.

Tato síť nemůže být sdělána tak pevně, aby v kratičké době nezpuchřela a nerozpadla se v prach, pokud není stále doplňována a vždy nanovo tkána. Není myšlenek dost velikých, učení Pána našeho Ježíše Krista a filozofů pohanských dob nevyjímajíc, aby se

neproměnily v prázdnou skořepinu bez životního jádra, není-li lidí, kteří by je přijímali a promýšleli stejně vroucně a úporně, stejně zbožně a opravdově, jako když byly myšleny poprvé. Proto vás svolávám, lidé, bratři a sestry, abychom aspoň jedinkrát v týdnu maličko společně pracovali na svém polepšení a abychom se pokusili odlišit své společenství od smečky vlčí nebo od rodu škaredých štírů, zvířat prý tak nenávistných, že když některého z nich rozkrojíš vedví, obě půlky jeho jedovatého těla se mezi sebou pustí v boj.

Tím víc je nám třeba té duchovní práce, že naše společenství, abych přímo mluvil o případu Kostohryz, je založeno na lži, která prosakuje vším životem tohoto městečka, jako bahnitá voda proniká zdmi domu, vybudovaného na močále. Dopustil jsem se chyby, k níž se tuto přiznávám, domníval-li jsem se, že lež je možno a dovoleno pohřbít mlčením, škrtnout to, co bylo, smýt stopy krve, jíž potřísněn byl štít, a začít se vším všudy nanovo. Dopustil jsem se chyby, domníval-li jsem se, že vědomí promlčené a neodpykané viny, která nejtíže spočívá na nejbohatších z vás, ano, Jiříku, Mauricie a vy všichni, kdo jste se zde natěsnali do prvních řad, bude vás tlačit a jako sousto nestravitelné mařit vaši hltavost. Dopustil jsem se chyby, nadál-li jsem se, že když sami jste byli poznali, jak bolí rány a křivdy, stanete se ne otrokáři, nýbrž druhy vyhnaných a zchudlých, a oni ne vašimi slouhy, nýbrž podílníky vašich majetků. Dopustil jsem se chyby, doufal-li jsem, že milost, jíž se vám dostalo odměnou za zločin, bude se obrážet v budoucím životě Kostohryz. Dopustil jsem se chyby, čekal-li jsem, že budou smazány nejen neodčinitelné události oné noci, kdy, jak slýchám, spolu s vaším tyranem a jeho otcem zahynula i nevinná čeleď – nejenže tyto události budou smazány, ale i všechno to, co k nim vedlo v minulých desetiletích, a městečko naše se pak stane světlým místem na tváři země, prostým bezpráví a rabstva.

Proto vás svolávám, abych se znal k této chybě, a tím, že se k ní znám, současně odhaluji i chyby vaše, a třeba se málo naději, že budu slyšen, volám do hlubin vašich svědomí a vyzývám vás k nápravě.

Vy, kdo jste podle všech známek pravděpodobnosti umučili Utěcha, přesvědčili jste se sami na jeho případu, jak marné je všechno hromadění a jak snadno bohatství, ukradené jiným – a každé bohatství, jak napsal Řehoř Sedmý, je ukradeno jiným – obrací se proti svému vlastníku. Proč kráčíte v jeho šlépějích, které ho dovedly k strašlivé smrti? Proč proměňujete neustále zahradu radosti, kterou pro nás stvořil Bůh, v zahradu muk?

A vy vzadu, kteří mlčky snášíte bezpráví, vy, kteří jste trpně jako hovada stáli dva dny a dvě noci na Mauriciově dvoře, aniž si jediný mezi vámi troufl pozvednout svůj hlas, abych mohl přispěchat a zabránit zvěrstvu, vy také jste spoluvinni svou pokorou a strachem, dvěma to nikoli nejmenšími z příčin, do nichž podle slov přísloví, zdomácnělého v rodině našeho pána, ďábel zaplétá člověka.

Dávejte dobrý pozor na to, co vám teď pravím: je-li pravda věčná a jsou-li slova svatého Písma pravdivá, pak všechno, co v Písmu je psáno, platí stále a vždy nanovo. Je-li pravda, že Hospodin uvedl člověka do ráje, je pravda, že jej do ráje uvádí stále a vždy nanovo, nejen kdysi dávno, ale i teď. Je-li pravda, že člověka z ráje vyhnal, vyhání jej z ráje stále a vždy nanovo, nejen kdysi dávno, ale i teď. V tom je pravý smysl prvního příběhu člověka, stálá kletba lidského rodu, ale též stálá naděje a útěcha. Zaplétajíce se do ďábelských příčin, lidé sami sebe vyhánějí z údolu blaženosti, a to v každém okamžiku a při každém tepu srdcí svých, ale v každém okamžiku a při každém tepu srdcí svých mají možnost se tam vrátit.

Proč tak neučiní? Protože kdokoli by se o to pokusil, zůstal by osamocen ve svém odhodlání, aniť všichni žijeme, jak jsem dnes už jednou řekl, odděleni jeden od druhého, každý uzavřen v žaláři své nepravosti, podobném oné děsivé kobce, vyhloubené v základně nové věže, zvané Zapomněnkou. I svolávám vás, abych se pokusil vás spojit společnými myšlenkami, a třeba se málo naději, že budu slyšen, volám do hlubin vašich svědomí, neboť věřím, že kdyby se nikdo nikdy nepokusil o nápravu a spokojil se pohodlnou řečí o marnosti všech činů, bylo by spravedlivo, aby vodstva oceánů vystoupila z břehů, a jak se už jednou stalo, zatopila všechno lidské."

Teď Petra opustila tíseň, která dusila až dosud jeho řeč, činíc ji pomalou a často přerušovanou. Přestal vidět tváře, nakupené pod jeho nohama a poznamenané jednostejným výrazem utkvělého nepochopení, přestal si všímat nového kostohryzského panstva, stojícího v prvních řadách, Jiříka, který stejně nemytý a nečesaný jako tenkrát, když ho pan Odolen potkal v doubravě, pitomě se usmívaje, otáčel k Petrovi svá maličká očka, zpola zakrytá speklými zrzavými vlasy. Přestal si všímat jeho snědých černobrvých dcer, drze a vyzývavě hezkých, zázračných to růží vyrostlých na hnoji, nemravně jistých svým půvabem, zlaté pentle v bohatých copech, novoučké bílé pláště, laskající jejich kyprá, chlípnými prsty prohnětená těla, novoučké červené botičky, vykukující zpod třásní, lemujících jejich novoučké tmavomodré sukně – vídaje je, Petr se někdy neubránil myšlence, zdali dosud spí, takto vyparáděné a zkrásnělé novým přepychem, se svým otcem, který, ač zbohatlý, nerozloučil se se svými vešmi. Zapomněl na Kubatu, pekaře a hostinského v jedné osobě, který zachumlán do kožichu příliš velikého pro jeho postavu, s bradou a zátylím v huňatém límci, stál opřen o dřevěnou stěnu, mžoural víčky, zanícenými nedostatkem

spánku, a tloukl špačky, přičemž hlava mu klesala a opět ho svým pádem probouzela. Zapomněl na vdovu po ševci Dejmi, která stála se spícím dítětem na zádech za svou mučitelkou a s otevřenými ústy na něj hleděla zeza naškrobených závojíčků, jež si Hektorova žena nakladla na svou ptačí hlavičku. Zapomněl na Hektora a na Mauricia, bokem opřeného o zadek prázdné panské lavice. Zapomněl na kyselý zápach promoklých ovčích kožichů a na těžkou tělesnost davu, který vnímal jen málo víc z jeho slov, než kdyby mluvil arabskou řečí, a rozhovořil se vášnivě a lehce, strhován oním trpce opojným a popravdě lidským podnětem, vymluvit se ze svých trpkostí a vrhnout je jako výzvu a protest, zušlechtěné myšlenkou a slovem, nazpět do světa, který je způsobil.

„Jak vám známo, ztratil jsem nejlepší část svého života v koňském sedle, s kopím a se štítem v rukou, a při tomto ukrutném řemesle jsem zmařil mnohé životy jistě lepší, než je život můj, a mé oči vídaly a v skrytu mé paměti zůstaly uloženy takové obrazy bídy a muk, že nic z toho, co se odehrává v Kostohryzech za dnešního času míru, nemůže se vyrovnat ani jejich stínu. Proč tedy, ptáte se, nenecháváš naše věci pokojem? Pročpak trestáš bohačku za to, že bila dítě chuďasčino, a mávna rukou nevzpomeneš si raději na děti z jedné polské vesnice, jež jsi viděl umírat s jazyky přibitými k plotu? Pročpak netěžíš ze svých zkušeností a neřekneš si rozšafně a moudře, že pokud lidé nenabodávají jiné lidi na kůly, pokud si vzájemně nerozparují ženy a pokud si nevypichují oči, jejich vzájemné vztahy jsou celkem vzato uspokojivé, a nutí-li sedlák podruha, aby sám sebe zapřáhl do pluhu na místě dobytčete, a nechává-li ho spát v hnoji, jsou to drobnosti u srovnání s hrůzami, jež se mohou dít a jež se dějí.

I odpovídám, že takováto útěcha by byla veskrze falešná, protože věci lidské, věci svědomí a pravdy, požehnání a křivdy, štěstí

a bolesti, nedají se vzájemně měřit, nedají se sčítat ani porovnávat, jako to činíme s věcmi neživými, když pravíme: vichřice vyvrátila jednu z dvou jabloní na mém sadě, ale to je poměrně malá škoda, neboť ta, jež odolala nepohodě, je daleko větší a nese desetkrát víc ovoce. Když si zadřu třísku za nehet, když se uhodím kladivem do palce, nic mi nespomůže vzpomínka na malomocného, jemuž uhnily obě paže. V utrpení zůstává člověk sám, sám nese na svých bedrech veškerou Boží mstu a kletbu, a smrt zástupů není smrt tisícerá, nýbrž vždy a vždy jen smrt jedna. Hle, toť jiná tvářnost lidské samoty, o níž jsem mluvil prve, ale samota tato je žádoucí, požehnaná, ana jednak udržuje veškerou myslitelnou bolest lidského rodu v mezích člověkovy odolnosti, jednak činí utrpení každého jednotlivce důležitým, jedinečným a žádoucím nápravy.

Proto neodvracím tvář od plačícího dítěte a pronásleduji křivdy, namísto abych si pomyslil: tento muž činí bezpráví, ale dobře tak, vždyť jiní se dopouštějí zločinů daleko horších. To by nebyla úvaha podepřená zdravou znalostí správných poměrů, nýbrž právě onou otrlostí, která, jak se přesvědčuji, pokryla vaše srdce slupkou kornatou a tak tuhou, že nevím, podaří-li se mým slabým slovům, aby ji natrhla třeba jen málo.

Záleží mi na vaší spáse, lidé, bratři a sestry, záleží mi na prospěchu vašich duší a tím i na vašem štěstí nejen posmrtném, ale i vezdejším, ač je vás jen hrstka a městečko vaše možná nejmenší mezi městečky českými, protože – stejně jako bolest a smrt – láska a ctnost, vlídnost a dobrota se nedají měřit loktem krejčovským. Každý spravedlivý skutek vykupuje lidské veškerenstvo, tak jako každý zločin zatracuje všechny lidi přítomné, minulé a budoucí. Pravím-li, ejhle člověk, vyslovuji se tím o celém plemenu Adamově a Evině.

Když jsem byl chlapcem, v osobě Utěcha, mučitele vašeho, jsem spatřoval a nenáviděl všechno bezpráví, které tiskne člověka, a čině tak, současně jsem chyboval i nechyboval. Ve smyslu svých předchozích slov jsem nechyboval, jeť každý člověk odpovědný za všechno lidstvo, a platí-li, že v Bohu jsme a v něm žijeme, a je-li Bůh nekonečný, jest každý člověk středem nekonečného světa Božího i konečného světa lidského. Chyboval jsem však, čekal-li jsem, že pádem a smrtí tyrana bude tyranství učiněn konec. Ach nikoli, náprava se nezjedná železem a nástrojem mučicím. To dobře ví Bůh, který nás stvořil a vdechl do našich hliněných těl nesmrtelnou duši, a proto aby namísto bleskem hněvu svého spálil Mauricia, největšího lotra mezi vámi, namísto aby zmařil jizlivými boláky krásu Jiříkových dcer, kurev velikých, namísto aby zemětřesením rozmetal pivovar, jejž tuto Kubata začal stavět, aby vám pivo teklo rovnou do huby, v strašlivém mlčení přihlíží jejich mamonění a hampejzení, v strašlivém mlčení čeká, připomene-li si kdo z nich slova jeho Syna: Nedělejte si poklady na zemi, nýbrž na nebi, protože kde bude tvůj poklad, tam bude tvé srdce. Nikdo si nepřipomene těchto slov, a slyše je sluchem, neporozumí jim duší, dokud bude vězet tělem a smysly ve věcech tohoto světa, z nichž ďábel upletl řetězce příčin a zamotal ho do nich.

Je dvojí svět, svět věcí a jevů, příčin a cílů pozemských, a svět Boží. Slepý a hluchý je k tomuto božímu světu, kdo lpí vší svou bytostí na věcech a jevech světa pozemského, a nic mu nepoví hlas kázajícího, hovořící k jeho tělesnému sluchu, mlčí-li hlas jeho srdce, ano srdce jeho je pohřbeno pod prahem jeho domu pospolu se stříbrnými penízi a s hrubými kusy drahého kovu, uzamčeno v jeho truhlici pospolu s hedvábnými šátky a sukněmi z brokátu, zadupáno v hnoji pod paznehty jeho krav, jež šetří, aby zvýšil jejich dojnost, a raději zapřahá do pluhu děti svých podsedků a nakládá

své obilí, které chce dopravit do mlýna, ne na vůz, nýbrž na hřbet podruhů. Takový je dvojí smysl přísloví, které zdomácnělo v rodině našeho pána, o příčinách, do nichž ďábel zaplétá člověka: příčiny to jsou, do nichž se zaplétají naše nohy a brání nám v návratu do ráje, zjevné příčiny pozemského světa, to, co bylo a jest a co stojí v cestě tomu, co by mohlo a mělo být; a příčiny to jsou, do nichž zapleteni, jimiž zadušeni a strhováni jako koulí olověnou, připoutanou k noze otrokově, žijeme v hluchotě a lhostejnosti k hlasu svého svědomí, jedinému to poutu, které víže oba ty světy, o kterých jsem mluvil, svět tento a onen, lidský a Boží, a jež přerváno vrhá člověka hluboko pod tvář zvířete, ale obnoveno činí jej daleko víc než člověkem. Tak tomu chtěl veliký mudrc pohanských dob, když stanovil, že ukládat člověku jen lidské úkoly, toť zrazovat člověka a chtít jeho neštěstí, neboť hlavní částí sebe, to jest duchem, jest povolán k čemusi daleko většímu.

Volám a vyzývám vás k úkolu, který nadobro odporuje vaší hamižné lidské přirozenosti, k úkolu nelidskému, ale jehož splněním jedině se můžete opět stát lidmi: otevřte své truhly a rozdejte své suknice těm, již na sobě nenosí nic než hadry, rozdejte své stříbro těm, již nemají nic než holé dlaně, řekněte svým podruhům, svým podsedkům, pacholkům a děvečkám: Co je mé, je i vaše. Rozmetejte všechno, čeho v ráji nebylo, spal ohněm svůj pivovar, Kubato, spal ohněm svou novou zámečnickou dílnu, Trutile, synu Hektorův, neboť nebude třeba zámků! Zdrásejte své líce, dcery Jiříkovy, neboť vaše krása budí chlípnost a pohoršení! Zrozkotej svůj dům, Hektore, a vrať se do své staré dílny! A vy, kdo jste byli biti a ponižováni, zapomeňte své nenávisti a přijměte stisk ruky na usmířenou, shoďte pouta, do nichž vás zamotal ďábel, osvoboďte svá srdce od věcí tohoto světa a bude vám vráceno nejen Boží odpuštění, ale i věci, které jste

zavrhli, budou vám nanovo přidány, oděv a pokrm pro vaše děti a střechy nad hlavami.

Řeknete možná, že od vás žádám víc, než co žádaly na témž místě, kde teď stojím, hlavy pomazané, ale já odmítám tuto výtku, neb nedbám hlav pomazaných, nýbrž toliko toho, jenž pro nás umřel a jenž řekl, že dřív projde velbloud uchem jehly, než bohatý vkročí do království nebeského. Neměl hrad ani stáje plné dobytka, neměl kožich, pivovar ani tučné lány, neměl zámečnickou dílnu ani stříbro v zemi, jen suknici měl tkanou z jednoho kusu, když ho vedli na smrt. Od něho si vezměte příklad, a ne od těch, již si osobují právo ho zastupovat a kteří, plníce svá ústa hlaholem jeho jména, současně plní své truhlice. Od něho si vezměte příklad, a ne od vašich sousedů od Svaté prsti, kteří za peníze svých dušníků kupují těla vašich dcer. Od něho si vezměte příklad, a ne od onoho pražského kanovníka, o němž jsem slyšel stejně jako vy, že je majitelem nevěstince. Od Krista si vezměte příklad, a ne od papežů, kteří bydlí v nádherném paláci, nosí démantovou korunu a obohacují se bídným svatokupectvím. Kristovo učení slyšte, a ne podvrhy jeho vykladačů, kteří omlouvají nemravný přepych a Kristovu chudobu urážející bohatství církve tím, že prý vyplývá z vnitřní dokonalosti. Krista slyšte, a ne bídné farizeje, kteří ze strany ďáblova světa příčin jsou bez úhony, ale zatraceni ze strany světa Božího."

Poslední část Petrovy řeči, hanobící církev a její představitele, vytrhla konečně jeho posluchače z netečnosti, i začali se ošívat a šoupat nohama, znepokojeně se ohlížet a šeptat, vzdychat, v hrůze zdvíhat oči k nebesům a přikrývat si ústa dlaní, naplněni obavou, aby z toho neměli opletačky, že vyslechli rouhání tak strašlivé. Ale třeba poplašeni, všichni, nebo téměř všichni si přitom uvědomili ne bez úlevy, že nepříjemný rychtář, překročiv dovolené meze, vyslovil sám nad sebou ortel a že se blíží konec jeho přísnému vladaření.

IV

A vskutku pan Odolen vyslal hned nazítří k svému levobokovi velitele hradní stráže s přísným rozkazem, aby se k němu ihned dostavil.

Petr uposlechl ne nerad, neboť jednak svého otce miloval láskou podobnou oné chmurné a nesdílné náklonnosti, již kdysi choval k svému učiteli, i trpíval ve své dnešní samotě steskem po jeho blízkosti, jednak si – spíš podvědomě než vědomě – přál vnějšího zásahu, který by zmařil nezávisle na jeho vůli jeho působení v Kostohryzech, jež mu přineslo daleko víc trpkosti, a jak ještě uvidíme, vnitřního zmatku a hanby než uspokojení.

Na srpnovském vrchu se tehdy pilně pracovalo na stavbě nového hradu, k němuž si pan Odolen byl vysloužil královo povolení; dvě skupiny nevolníků, střídající se jednou za dvanáct hodin, dopravovaly ve dne i v noci na dvoukolových vozících koše kamení a bez přetržení je s hekáním a úpěním vrcholné námahy zdvíhaly rumpálem na vrchol lešení rozestavěné vnější hradby, takže zedníci stěží stačili klást kámen ke kameni a spojovat je maltou. Nicméně stavba nenarůstala ani zdaleka tak rychle, jak si přála a představovala paní Anežka, jež se nemohla dočkat, až bude moci pozvat do nového hradu svou zárožeňskou sestru, aby zčernala závistí.

Na podzim onoho roku, kdy se odehrály události, o nichž vyprávíme, byla postavena teprve východní část hradby, v rohu vyztužená našikmělou baštou s plochým vrcholem, a obranná věž, vztyčená na západní půli horního nádvoří, jedna z těch, jimž jejich majitelé říkávají nedobytné, dokud je někdo nevyvede z omylu, vysoká čtyřnásobkem své mohutné šíře, rozdělená v tři poschodí, v to nepočítajíc hladomornu lahvovitého tvaru, vyšetřenou v její plně vyzděné

základně, zapuštěné hluboko do země, s cimbuřím, vystouplým na krákorcích a svírajícím kápovitou kamennou přilbu.

Aby ulevil netrpělivosti své ženy, pan Odolen pobýval na staveništi od kuropění do noci, poháněje dělníky svým hrozným hlasem; a i v noci, když procitnuv nabyl dojmu, že se ztišil buchot kladiv a skřípot rumpálu, vstával z postele a s bičíkem v ruce se belhal ven k lešení. Ale v posledních dvou třech měsících horlivost jeho začala povadat, i sedával stále častěji na kamenné podezdívce, zbudované na plošině bašty pro veliký strojní prak, který dosud nebyl zhotoven, a utkvěle hleděl k obzoru nebo, častěji, k nové věži, jež se zdála tím vyšší, holejší a přísnější, že se tyčila v prostoře dosud prázdné, neobroubené zdmi.

Tak ho zastihl Petr, když za ním vystoupil na hradbu, zamračeného v pohublé tváři, pod jejíž vnějškovou snědostí tak silně prosvítala nezdravá bledost, že vypadala skvrnitá, rty našpulené k funivému hrbolovitému nosu jakoby v úporném přemýšlení, oči pod zvrásnělým čtvercovitým čelem upřené k šedavé hmotě věže, zjevně nepřítomný duchem, netečný k lomození a hemžení staveniště. Když si všiml Petra, který se k němu přiblížil, usmál se trochu, a zdálo se dokonce, že něco málo krve zbarvilo mu tváře, ale hned zase zpřísněl a oslovil svého syna slabikou, jíž vybízíval k řeči nevolníky, když k němu přistupovali s prosbou:

„Nu?“

Nato Petr směle, že by spíš bylo na něm, aby se pana Odolena zeptal „nu?“, neboť přišel sem ne o své újmě, nýbrž na jeho příkaz.

Slyše to, pan Odolen nabral dechu, aby vybuchl, ale rozmyslil se a promluvil pak dosti mírným hlasem, že Petr zajisté nebyl předvolán proto, aby se zblízka podíval na srpnovskou věž, která ho, jak včera dal najevo, velice zajímá, nýbrž spíš proto, aby do ní byl zavřen pro své ničemné řeči, jimiž urážel naše zbožné sousedy

z kláštera Svaté prsti, a co horšího, tak rozlítil paní Anežku, že vyslovila přání, aby mluvkovi byl bez milosti vytržen jazyk. Její přání nejsou do větru, a proto ať si Petr pamatuje, co by na něho čekalo, kdyby ještě jednou otevřel svou hanebnou, darebnou hubu.

„Neřekl jsem nic hanebného ani darebného," odpověděl Petr. „A ty, Tvoje Milosti, nemůžeš mé řeči soudit, protože je neznáš."

Nato pan Odolen, že je naopak zná tuze dobře, protože mu je přečetl slovo od slova opat kláštera Svaté prsti, Ingebrand, známější pod jménem Bigamus, muž přesvatý, byť trochu lakomý, který pana Odolena co chvíli nepříjemně upomíná o vesnici Krusvičany, kterou mu svého času v slabosti slíbil připsat darem. Nuže, když se Bigamus doslechl o divném laickém kazateli v Kostohryzech, počal vysílat ke kostelu mnicha, který, sedě pod oknem, pečlivě jeho řeči zapisoval, i jsou teď zaznamenány černé na bílém v několika exemplářích, z nichž jeden leží v truhlici paní Anežky, zbožným lidem k pohoršení, panu Odolenovi k mrzutosti, záležíť mu velice na tom, aby s lakomým světcem žil v dobré vůli, a Petrovi k neštěstí. Uvědomuje si, šílenec, kolik lidí bylo mučeno a upáleno pro výroky daleko skromnější?

„Ať mě tedy mučí a upálí," řekl Petr.

Pan Odolen pootevřel ústa a zdvihl hůl se zahroceným koncem, opřenou o podezdívku prahu, jako by chtěl syna uhodit.

„Proč takové řeči," zeptal se pak a v jeho hlase byla patrna starost. „Máš dluhy, zabils někoho?" Znenadání zařval: „Mluv, blbe, když se tě ptám."

„Vím, že jsem ti dlužen vysvětlení," řekl Petr, „ale jak vysvětlit nevím, protože jakmile začnu ospravedlňovat to, co dělám, zrazuji své počínání – a dokonce už i tím je zrazuji, nazývám-li je svým. Protože o mou osobu tu nejde, Tvoje Milosti, správněji řečeno nemá a nesmí o ni jít; a přece si v úzkosti uvědomuji, že mi nejde

než o mne samého, hanbím se za to, a i za tu hanbu se hanbím, protože není z pokory, není z pýchy, a tak donekonečna, ad nauseam usque."

„Nerozumím ti za plesnivý vdolek," řekl pan Odolen. „Co to bylo, ta latina na konci?"

„K vrhnutí," řekl Petr. „Pravíš, že znáš mé řeči, Tvoje Milosti: neušlo ti snad, že jsem na začátku každého svého kázání úpěnlivě ujišťoval své posluchače, že k nim nemluvím proto, že se považuji za člověka dokonalejšího, než jsou oni? Odkud ta svědomitost? Protože jsem asi chtěl přesvědčit především sám sebe, že nejednám z povýšenectví, a už i tím, že tolik přemýšlím sám o sobě, usvědčuji se, že mi nejde o obecné dobro, o spásu mých bližních, nýbrž o spásu mou vlastní. A tak s každou ďábelskou příčinou, z níž se vyprošťuji, zaplétám se do jiné. Jeden starý mudrc zatratil zájmena ‚mé' a ‚tvé' jakožto pramen všeho zla, nebo hovořeno po našem, jakožto zásobnici ďáblových příčin. Odvažuji se říci, že Kristův spasitelský úkol byl v tom ohledu snadný, že jsa synem Božím a jsa dokonalý nade vši pochybnost, nemusel dbát své spásy, nemusel se starat o své ‚já' a ďábel byl vůči němu, nepolapitelnému, bezmocný. Obyčejný člověk však marně bojuje proti mnohohlavé hydře svého ‚já': čím víc hlav jí zutíná, tím víc jich narůstá, protože právě tím, že s ní zápolí, zdůrazňuje její důležitost."

„Nerozumím ti za plesnivý vdolek," opakoval pan Odolen a dodal, že to všechno jsou po jeho soudu starosti malicherné a daremné. Bylo však na něm patrno, že ho rozmluva se synem zaujala, neboť slabý ruměnec, který mu při Petrově příchodu na chvíli vyvstal na tváři, objevil se znovu a už nezmizel.

„Ano, jsou malicherné a daremné," řekl Petr, „a blaze tomu, kdo je nemá a pracuje na své dokonalosti, aniž tuší, že si počíná stejně sobecky, jako by schraňoval v komoře stříbro, stejně marnivě, jako by

chodil oděn sobolinou, protože ať zdobí své tělo, ať krášlí svou duši, jak se domnívá, ctnostmi, dělá vždy něco, co se upíná k jeho ‚já', a to páchne peklem. Z tohoto hlediska máš pravdu: jsou to malicherné a daremné starosti. Ale z jiného hlediska jsou důležitější než všechen můj život. Pravda, Tvoje Milosti, je něco jiného než třeba hrad. Tvůj hrad ještě není hotov, je to způli nové zdivo a způli stará tvrz, a přece to už je hrad, a až bude hotov, bude možná obležen a bude mu pobořena zeď, a přece to bude pořád ještě hrad. To proto, že hmotná věc není totožná se svou podstatou: věc může být až po jistou mez měněna a poškozována, ale její podstata přitom zůstává nedotčena. Ale s pravdou se to má jinak. Pravda nestrpí žádnou úchylku a mezeru, protože jediným ústupkem se hroutí beze zbytku celá. Proto ve věcech pravdy není malicherných starostí. Každá pochybnost má stejnou váhu jako pravda sama. A uznáš teď snad, že trápí-li mě podezření, že do mého života, který chce a má sloužit pravdě, vniklo předstírání, sobectví a samolibost, nelze tuto starost nazvat malichernou ani daremnou. Jako dítě jsem trpíval každou ranou Utěchova bejkovce, jako by nedopadala na záda tvých nevolníků, nýbrž na můj vlastní hřbet: byla to pravda? Nebyla – samo slůvko ‚jako by', jehož jsem byl nucen užít ve svém tvrzení, mě usvědčuje. Žil jsem v pekle, ale stranou, ne v jeho plamenech, čili ve lži."

„Kde tedy je pravda? Uprostřed pekla?" zeptal se pan Odolen s úsměvem.

„V účasti," řekl Petr. „A sice v účasti života a činu, a ne pouze citu nebo slova. Když jsem byl chlapcem, jeden dobrý muž mě varoval před marností – opakuji jeho výrok – vždy nanovo opakovanou, která se nazývá činem. Stejně jako ty mluvil o mučírně a ohnivé hranici, a já jsem si vzal jeho varování k srdci a vstoupil jsem do tvých služeb: a kupodivu právě jako voják jsem žil spíše v pravdě než teď, kdy stojím a řečním, a zatímco ústy hovořím

o své skromnosti, v srdci se nadýmám svou dokonalostí, a unáše-je se vlastními nabubřelými slovy o následování Ježíše, pomíjím výrok apoštolův: Bojím se, abyste se neodloučili od prostoty, která je v Kristu. Zeptal ses žertem, hledám-li pravdu uprostřed pekla, a já ti odpovídám: Dojista najdeš víc pravdy uprostřed pekla než v růžovém loubí, v němž, využívaje svého příbuzenství s tvým rodem, sedával onen dobrý muž, o němž jsem se právě zmínil. Růžové loubí je sídlo lži – a já nosím své růžové loubí všude s sebou, a účastně se života v Kostohryzech, zůstávám sám a v nepravdě, neboť mám tvou tvář."

Pan Odolen odpověděl trochu dotčeně, že se mu nezdá, že by Petrovi jeho tvář ubližovala. Dostal pole a louku bez platů a břemen, má svůj dům, přísluší mu polovina pokut, které vybere, bude-li pilný, sedí v klidu a bezpečí za pecí, ví bezpečně, že ho nikdo nezavolá, aby šel kácet panský les, aby pomohl stavět hrad, aby půjčil hradním hostům svou dceru, aby šel spravovat cestu, nikdo ho nehoní a nedře, a to všechno jen proto, že má Odolenovu tvář. Je to možná nevděk, možná hloupost a pravděpodobně obojí, stěžuje-li si na ni.

„Nerozumíš mi," řekl Petr. „Ale je to má chyba, ne tvá. Mluvil jsem stejně špatně jako tam dole v kostele."

Nato pan Odolen k Petrovu překvapení, že po jeho soudu mluvil nádherně, sic ničemně, pokud jde o celkové zaměření jeho řeči, ale formou a jednotlivostmi tak úchvatně, že pan Odolen lituje, že dřív nevěděl o synových schopnostech a nevyužil jich, dokud žili pospolu; jenže tenkrát by mu asi nebyl rozuměl.

„Já ti totiž rozumím, abys věděl, a opakuji do omrzení, že ti nerozumím za plesnivý vdolek, a skáču ti do řeči hlupáckými námitkami, protože člověku mého stavu, nadanému zdravým rozumem, se nesluší chápat takové pošetilosti. Tvrdím, že ti nerozumím, asi z téhož důvodu, jako když ty zahajuješ svá kázání ujišťováním, že

se nepovažuješ za člověka dokonalejšího, než jsou tví posluchači – tedy abych přesvědčil sám sebe. Ale pravda je, že ti rozumím, a to je asi následek mého zmrzačení, tedy něco zlého a nezdravého. Ale co naplat, chybí mi noha, i nezbývá mi než hloubat – a nahloubal jsem toho v poslední době, když jsem tu seděl a s nenávistí pozoroval věci, které mi patří, víc než za celý svůj minulý život."

„Proč s nenávistí?" zeptal se Petr.

„Protože to jsou příčiny, do kterých mě zapletl ďábel," řekl pan Odolen. „Tvé včerejší kázání mi to objasnilo. Deset let, nejkrásnější dobu své zralé mužnosti, jsem strávil na Srpnu a potýkal jsem se s vagabundy, abych ochránil své zboží. Jak pavouk v síti jsem žil, ne jako člověk nadaný svobodnou vůlí – říkají přece, že nám Bůh dal svobodnou vůli, nebo neříkají? Máme-li svobodnou vůli od Boha a jsou-li to příčiny, které nám ji berou, měla naše Kumánka pravdu, říkala-li, že jsou od ďábla. Nenávidím své zboží, své smraďochy, svá pole a lesy, protože jsou moje, a nemůžu si na nich vylít zlost, protože jsou moje, a tak dále ad nauseam usque. Uvědomuji si, jak planý byl můj život, když už na něm věru nemůžu nic měnit. Abych mluvil tvými slovy, je to má nucená neúčast, má vyřazenost, která mě přivedla k takovým úvahám. Je-li v účasti pravda a v neúčasti lež, jsou tvé úvahy nepravdivé, ale co dělat, když se mi vnucují tak silně, že se jim nemohu ubránit ani před nimi na své jedné noze utéci?"

Petr odpověděl, že pan Odolen věru neprávem žehrá na svůj milý život, jmenovitě na těch deset let, kdy seděl na Srpnu a potýkal se s vagabundy, neboť jistá oprávněnost všeho panství a poddanství vězí právě v tom a v ničem jiném, že slouží-li poddaní svému pánovi, on je náhradou za to chrání. To právě činil pan Odolen, a žel není u nás mnoho pánů, již smějí říci totéž. Nemařil svou existenci, nýbrž naopak dokazoval její oprávněnost. Jeho

slavný výrok, „buď rád, že ti nehoří chalupa a že ti nejebají ženu“, je výrok pravdivý. Proto Petr útočil ve svých řečech výhradně jen na kostohryzské zbohatlíky, jejichž kořistnictví je nahé a prosté vší oprávněnosti, ale o panu Odolenovi pomlčel.

Pan Odolen zafuněl a nabral dechu, aby vybuchl, ale ovládl se.

„Děkuji,“ řekl nevlídně. „Opravdu veliká to milost, že jsi mě ušetřil. Ale dej si pozor na jazyk, bylo by možná škoda vyvrhnout jej na hnůj.“

„Tvoje Milost,“ řekl Petr týmž tónem, „mi správně a zavčas připomněla jisté nepřekročitelné meze.“

„Je dobře,“ řekl pan Odolen. „Ale nehřímej medvědu v ucho a nedráždi mě, protože chtěl bych tu s tebou ještě mnohokrát pobýt, a bez jazyka bys mi nebyl nic platný. A své moudrosti a učenosti neházej v Kostohryzech sviním a schovávej je pro mne, který je lépe ocením, a nevystavuj se nepříjemnostem kvůli lidem, kteří za to nestojí, lépe řečeno, kteří vůbec nejsou lidmi.“

„Můj pán opravdu nezahálel, když tu, jak praví, seděl a hloubal,“ řekl Petr. „Dopracoval se velmi svérázné filozofie, která by se jistě velmi zamlouvala onomu opatovi od Svaté prsti, který si stěžoval na má kázání.“

Pan Odolen zrudl na čele.

„Tož jdi a zeptej se třebas tamhletoho bradatého se strupem místo oka – podívej se na to hovado, jak předstírá, jako by se bůhvíjak namáhal u rumpálu –, jdi a zeptej se ho na jeho matku, na jeho otce, a dostane se ti spíš zabučení než lidské odpovědi. Neví to, co ho zrodilo, neví to, co ho odkojilo, jako dobytek se to dívá na boží svět a jako dobytek to jednou zdechne; a takoví jsou všichni ti, kterým v neděli voláš do hlubin svědomí, jak říkáš. Napadne mi, kývnu, dám ho hodit do díry ve věži a nežil, nežije, nebude žít bradatý se strupem, ani žába pro něj nezaskřehotá.“

„Ten bradatý se strupem, známý pod jménem Křáp nebo Spalnahnoji," v tomto smyslu odpověděl Petr, „má v Ďasově Chvístu ženu, která by pro něj asi v opovážlivém nesouhlasu s páně Odolenovým tvrzením hořce plakala, kdyby pan Odolen ráčil ho uvrhnout bez příčiny do morny. A strup, který jistě nezvyšuje jeho krásu a naopak budí páně Odolenovo pohrdání a podporuje ho v mínění, že nejde o člověka, nýbrž o jakési hovado, jest následek hašení vápna na hradním staveništi, tedy při službě panu Odolenovi. Jsme všichni Boží synové, stojí psáno výslovně a tak jasně, že tato slova nelze vyložit v jiný význam, než jaký se podává sám. Je tedy synem Božím i bradatý nevolník se strupem místo oka a všichni ti, kdo panu Odolenovi slouží a jimiž on v bezprávné, Bohu protivné pýše pohrdá."

Zatímco takto hovořil, Petr následoval příkladu svého otce, který rudý, žíly na čtvercovitém čele naběhlé, vztyčil se za pomoci hole, ale s překvapující svižností.

„Mluvil jsem s tebou jako s rovným," řekl pan Odolen, marně se namáhaje utlumit svůj hlas, aby jej neslyšeli nevolníci pod hradbou, „a zapomněl jsem, že jsi syn špinavé venkovské děvky, která se mi připletla do cesty. Nejsme tak daleko, aby otrok směl soudit svého pána, a bohdá nebudeme. Předej svůj úřad, své polnosti a nářadí Jiříkovi, posranému hrnčíři, a oznam mu, že se mu na můj rozkaz dáváš do služeb jako pacholek, a až mu to oznámíš, zavři ústa a mlč: a doslechnu-li se, že jsi promluvil třeba jen jediným slovem, třeba jen posunkem nebo znamením, dám hodit do věže nejen tebe, nýbrž i jednookého Božího syna z Ďasova Chvístu, abyste se v samotě a ve tmě vzájemně uhlodali hladem a aby on, kterého, jak se zdá, miluješ víc než sebe, umřel s tebou, proklínaje tě za tvou lásku. Teď táhni."

Rozpáleni zlou a sebemučivou rozkoší překypělého vzteku a v nenávist obrácené náklonnosti, mlčky si hleděli do očí, jako by se chtěli zahubit, rudí, ohromní a těžcí. Petr v té krátké chvíli nadobro zapomněl na bolest, již cítil, když jeho otci řezali nohu, a od níž si ulevoval tajným hýkáním, a také pan Odolen zapomněl na svou strašlivou úzkost, když se za polského tažení obtížen zbrojí bezmocně propadal do rašeliniště, než se k němu po pohyblivé půdě připlazil Petr a podal mu ruku k záchraně.

Pak se rozešli beze slova.

V

Byl to rozsudek, přesně zapadající do rámce Petrova bastardního života: pan Odolen, přímý zástupce králův na svém zboží a nad svými lidmi, uražen tak, jak mu dosud ani stínem představy nepřišlo na mysl, že by ho někdo níže postavený mohl urazit, byl by dovedl Utěchova syna, pakli to byl Utěchův syn, potrestat daleko opravdověji, než jak ho potrestal. Zřejmě tedy ani v nejprudším hněvu nepřestal dbát ohledu na provinilcovo čtvercovité čelo a funivý hrbolovitý nos, když mu toliko svázal jazyk snadno zrušitelným zákazem řeči, místo aby mu jej dal nenapravitelně vytrhnout.

A nepravdivost rozsudku podtrhla nepravdivost Petrova života: ač snížen na úroveň smraďocha, jak srpnovští baroni říkali nevolníkům, nestal se smraďochem, protože Jiřík hrnčíř, jeho nový pán, netroufal si s ním jednat jako s pacholkem a považoval jeho degradaci za vrtoch vznešené krve, jejž je třeba přijmout s vážnou tváří, ale nic víc než s vážnou tváří. Také ostatní Kostohryzané, bohatí i chudí, nepřestali mu uctivě ustupovat z cesty a obnažovat před ním hlavy, když chodíval po městečku, a stejně jako dřív

vítali ho odpředu úsměvy a klopením očí a odzadu ho častovali krčením ramen.

I bylo jeho smraďošství stejně nepravdivé, jako nepravdivá byla jeho němota, a Petr, zůstaven sám sobě ve svém růžovém loubí, změnil jen málo na svém způsobu života. Bydlil dál pospolu se svými podruhy v novém domě na rynku, protože Jiřík se ohradil sic uctivě, ba poníženě, ale důrazně, aby se k němu nastěhoval, jak se sluší na pacholka, a maje už zoráno a zaseto, klidně se procházel anebo četl svého Boethia. Pouze Jiříkovy zlomyslné dcerky, vědouce, že jeho přísnost, když je hanobíval, nebyla onou jednoznačnou pravdivou přísností, kterou je stíhaly počestné kostohryzské šeredky, pokusily se s ním jednat v rozumu páně Odolenova přísného rozsudku a volaly na něj přes plot hej, ty tam, nebo hej, ty nemehlo, dej žrát koze a hni sebou. Ale Jiřík, uznamenav to, nařezal jim postraňkem tak krutě, že pro modřiny nemohly čtrnáct dní navštívit své šedé milence v klášteře a přišly o výdělek.

Naskýtá se teď otázka, proč Petr neuprchl ze svého růžového loubí a proč nezaměnil nepravdivost svého postavení za pravdivý úděl tuláka, anebo proč se nedal někde daleko, kde ho nikdo neznal, obr otužilý a dobře vycvičený ve zbrani, najmout do vojenských služeb k některému z těch nepokojných pánů, jejichž nekonečné, ale vždy nové vrtochy oživují kroniky z těch dávných, za našimi víčky přítomných dob?

Důvodů je několik. Myšlenka útěku snáze napadá nezúčastněným než zúčastněným. Petr, zúčastněný, přemýšlel o možnosti útěku právě tak málo, jako o něm přemýšlívají chudí obyvatelé horských krajin, jimž se náhodní pozorovatelé divívají, proč se nepřestěhují do tučnějších nížin. Narodiv se v Kostohryzech z kostohryzské rodačky, považoval za samozřejmé v Kostohryzech zůstat a nelámal si tím hlavu. Petr, člověk, který se dovedl hanbit za svou hanbu, trpěl

pro nepravdivost svého života, nyní podtrženou páně Odolenovým rozsudkem. Ale že jeho utrpení bylo pravdivé, můžeme říci bez nadsázky, že byl nepravdivostí zakotven v pravdě.

Tak jak si to byl podvědomě přál, vnější, na jeho vůli nezávislý zásah přetrhl jeho nedělní kázání v kostele a zbavil jej rozpaků z otázky, jedná-li správně, nebo nesprávně, z lásky k trpícím, nebo ze samolibosti, ale nezmařil, divná to věc, jeho kazatelské působení v Kostohryzech, ba naopak, neboť jeho mlčení mluvilo účinněji k svědomí lidu než slova, v nichž vzpomněl na Kristovu prostotu. Vyprávění legendy, která vznikla brzo po jeho smrti, že v době jeho němoty kostohryzští zbohatlíci sypali své stříbro do řeky, je sice, jak to v legendách bývá, velmi přehnané, ale je pravda, že přízraky loni o Silvestra uhořelých děveček a čeledínů tehdy začaly nanovo poletovat nad kostohryzskými střechami, a vyjíce do komínů, dožadovaly se odplaty. Třebaže rychtářovou degradací jeho dřívější rozkazy a zákazy pozbyly účinnosti, nikdo se neodvážil zapřáhnout podruha do pluhu. V konšelské radě se nemluvilo o ničem jiném než o strašném rychtáři a o tom, co vzejde z jeho mlčení, a zájmy veřejné správy trpěly a vzrůst městečka, zprvu překotný, zpomalil se a rozklížil.

Kubata, ospalý pekař a hostinský v jedné osobě, nebyl s to zakončit zdárně započatou stavbu svého pivovaru, neboť Petr mu jej svými výčitkami tak zprotivil, že když kopáči při hloubení sklepa narazili na spodní vodu, Kubata nenalezl dost energie, aby se této překážce nějak postavil. Sedlář Matěj, řečený Kořínek, propadl trudnomyslnosti a žaloval na sebe v hospodě, že zatratil svou duši, neboť bije svého slabomyslného otce, který nechce nic podniknout se stříbrem, jež získali loupeží, a jen si s ním hraje, bere je do úst a prosívá skrz vousy. Prostě, ale pronikavě vyjádřil náladu kostohryzských patricijů Hektor Bříško, když stoje na prahu své

nové kovárny a hledě na obrovitou postavu němého rychtáře, řekl svému synu Trutilovi:

„Máme, to je pravda, ale není z toho ten pocit…“

Páně Odolenův rozsudek tedy přinesl Petrovi nesporný prospěch; zato tím krutěji zasáhl jednooké jehně, zapletené do této příhody rozmarem pánova pohledu, nevolného bradáče z Ďasova Chvístu.

Dědina ta byla nejchudší a nejtrouchnivější ze srpnovských vsí. Rozkládala se v údolí pověstně vyprahlém, jemuž se všechny krajové bouřky a přeháňky vyhýbaly jako pohan kostelu, a když už i nakrásně spadly, propadaly se do štěrbin země jako do trychtýře, takže na ní nerostlo nic než kopřiva a lopuch. Své nesličné jméno vzala od příhody, která se udála za nepaměti, v dobách, kdy tam ještě pršívalo, jak se sluší: ďábel, pronásledován poustevníkem, jejž se byl marně pokoušel obrátit k hříchu, prchaje vzduchem před křížem v jeho pravici, právě když se nesl nad budoucím rodištěm jednookého bradáče, dostal ze strachu nucení, i zvedl ocas, vychvístl se a šeredně pokropil celou vesnici svou tenkou břindačkou. Zhanobení dědiníci, zadáveni kočičím puchem, modlili se k Bohu, aby je zbavil smradlavého navštívení, ale marně; byli to asi, jak už bývá, zavilí hříšníci, a Hospodin proto oslyšel jejich prosby. Smiloval se, teprve když jim přispěl na pomoc nepřímý původce pohromy, poustevník, a spojil svůj svatý hlas s jejich bědováním. Tehdy se konečně otevřely spáry země, aby pohltily ďasovu řidinu, ale už se nezavřely, takže půda až na ten lopuch a kopřivu přestala rodit, a zůstalo také jméno památkou na škaredé překvapení.

Z malomyslnosti a možná také proto, aby čelili osudu a obrátili suchost půdy aspoň zčásti ve svůj prospěch, usedlíci z Ďasova Chvístu nežili jako lidé v roubených nebo zděných domech, nýbrž jako zvěř v podzemních jámách, jež překrývali nízkými slaměný-

mi krovy. Dědina proto vypadala jako zahlcená zatvrdlým bahnem, a jen tu a tam slepice, marně rozhrabující prach, a kouř, vystupující z díry ve střeše, svědčily, že život zde dosud neustal.

Tam tedy ostával a dařil boží svět svou přítomností nevolník, provinilý tím, že svou ošklivostí připoutal Odolenovu pozornost. Tomuto bezejmennému otroku se přezdívalo jednou Spalnahnoji, jindy Kŕáp, přesněji malý Kŕáp, na rozdíl od velkého Kŕápa z Kostohryz, jindy Tóma, jindy Praskola, takže pro nadbytek přízvisek neměl nakonec jméno žádné, protože užil-li někdo některého z nich a mluvě o něm chtěl, aby se vědělo, o koho jde, musil nutně dodat ten z Ďasova Chvístu, co přišel o oko, nebo ten z Ďasova Chvístu, co jeho žena rok co rok potrácí.

Od chvíle, kdy shůry zaslechl pánova strašná slova, nestál zanic, nejedl, jen občas zvracel strachem. Sedaje večer ve své díře, jejíž rozcuchaná střecha, jedním z obou okrajů opřená o humno, druhým o nízký proutěný kurník, vpředu uzavřena kouskem stěny s dvěma malinkými okénky na úrovni země, takže se neurčitě podobala lidské hlavě, úzkostně jukající z jámy, chladil si mokrými hadříky svůj mokvající strup a bez konce opakoval zoufale bezútěšnou myšlenku, která se mu neustále motala v hlavě, že kdyby se byl držel u hradby, zatímco nahoře páni rokovali, totiž kdyby byl narovnával ohnuté hřebíky na balvanu pod lešením, jak bylo původně jeho úmyslem a jak opravdu zpočátku činil, nebyl by ho pán zvejřil, a když už někoho chtěl zatratit, byl by zatratil kohokoliv jiného, ale nikoliv jeho, Tómu, dobře schovaného. Ale čert ho drbl, aby nechal hřebíků a aby šel vypomoci k rumpálu, protože chlapi, kteří tahali kámen, hekali, jako když svině rodí, aby jeho Milost uznamenala jejich píli, a neštěstí bylo hotovo. Jeho strup padl pánovi do oka, mladý se ho zastal, starý se dožral – měl jsem ještě půl putny ohnutých hřebíků, začínal Tóma nanovo jako

gramofonová deska se strženou rýhou – a co teď, když mladý nevydrží a promluví? Možná že vydrží, nepromluví a pán mu začas odpustí, a tak bude zachráněn i on, Tóma – ale co když se počertí, vztekloun jeden roztoprčený, co když začne zase třeskat své plesky a pán se to doví?

Tómova žena, která rok co rok potrácela a teď už zase byla břemenná, dřepíc na bobku, míchajíc kaši a živíc chrástem oheň v otevřené hliněné pícce, kuckala se kouřem a mlčela, protože shledávala mužovy úvahy zbytečnými. Byla si naprosto a bezpečně jista, že pánův bastard nevydrží a promluví, neboť nikdy se jí dosud nestalo, aby se jí nesplnilo nějaké očekávané zlo. Když byla děvčetem, věděla, že se jednou provdá za nejošklivějšího a nejbídnějšího nevolníka z nejošklivější a nejbídnější vesnice na panství, a dostala ho; když otěhotněla poprvé, věděla, že dítě ztratí, a ztratila je, a i teď věděla, že ten, na jehož mlčení závisel mužův život, promluví; a dusíc se kouřem, nesouc vědomí života jako špinavý ranec bídy, neznalá úsměvu a polaskání, nezřetelně vnímajíc pohyby nenarozeného dítěte, o němž věděla, že o ně tentokrát nepřijde, protože muž živitel bude mrtev, tupě naslouchala Tómovu vzlykavému líčení lahvovitého, dole širokého, nahoře úzkého vězení v nové věži, kterou pomáhal stavět a již stavitel v příšerném rozmaru nazval Zapomněnkou a která se, odevšad viditelná, svým tvrdým obrysem neustále připomínala tomu, jenž v ní měl být zapomněn.

VI

Právě když tíseň kostohryzských patricijů, kterým mlčení němého karatele připomínalo živěji jejich viny než jeho kázání, dostu-

povala vrcholu, došlo k událostem zcela nečekaným, které zase jednou všechno obrátily vzhůru nohama.

Nastaly v pravý čas, ve chvíli, kdy celé Kostohryzy začaly propadat obecné epidemii kajícnosti. Tak například ospalý Kubata pojal tehdy rozhodnutí, že zboural svůj nedokončený pivovar, a hezounká dcerka kupce Mauricia oznámila svému otci, že vstoupí do kláštera, aby vykoupila jeho i své viny. Podobně kolář Drabeš, muž počestný, který prožil proměnu Kostohryz v ústraní zdánlivě netečném, dělaje si své a ani slovem se nepleta do veřejných záležitostí, k úžasu městečka se v opilosti veřejně doznal, on že to byl, kdo zabil vařečkáře Bartona a obral ho o jeho stříbro. Hned nazítří hlinomazský Sláma všecek vyděšen vyběhl na rynek a volal, aby se všichni šli podívat na strašlivý zázrak, který se mu přihodil, když vyřezával sochu Umučeného na matčině klíně a Ježíšova tvář zpod jeho nožem znenadání přijala Pudivousovu podobu. Právě tehdy kdosi začal tvrdit, že si jasně vzpomíná, že původcem zločinného nápadu, zavřít do čeledníku Utěchovu ubohou chasu, byl sám Mauricius, všudypřítomný zloduch, a přízraky uhořelých, uvěřivše tomuto klepu, vyjíce do komínů, začaly se dožadovat kupcovy hlavy. Rozháraní měšťané, doufajíce tak ulevit svému svědomí, pojali nevlídný zvyk shromažďovat se navečer před Mauriciovým modře a červeně pomalovaným statkem a potichu rokovat, bylo-li by lépe proklatce oběsit, nebo užít některého bolestnějšího způsobu. Stařičcí manželé Filemon a Bauca, sjednotivše se na názoru, že bylo od nich neprozřetelné, zatížili-li své duše těsně před odchodem na věčnost marným zločinem, naložili na žebřiňáček, vystlaný vlněnou dekou, celý svůj lup tobolek ze zlacené kůže, odvezli je do obnoveného lombardského skladiště – družstevníci totiž, budiž připomenuto, přijali bez reptání historku o Kumánech, byliť asi podobným

incidentům zvyklí –, padli na kolena před počestným Anichinem, hrbatým italským správcem, a doznali se mu.

Takovéto příhody se děly den ode dne častěji, i zdálo se, že sklíčenost Kostohryzanů přejde v šílenství sebemrskačství a sebeničení, když tu zoufajícím hříšníkům se dostalo nečekané posily, blahodárného duchovního uklidnění příchodem nového faráře, syna, oficiálně synovce opata Ingebranda, známějšího pod jménem Bigamus.

Jak už pověděno, kostohryzská fara byla dlouho osiřelá, protože pan Odolen čekal, až ho o ni někdo vlivný a prospěšný požádá pro některého svého chráněnce: takové sousto, říkala mu paní Anežka, nehází se leckomu. Když o ni nakonec projevil zájem Bigamus, pan Odolen mu vyhověl co nejochotněji a bez průtahů předal pražskému biskupství prezenční listinu, protože doufal, že lakotný světec poleví ve svém nátlaku v trapné věci Krusvičan, leč neměl přitom valné iluze co do mravní a rozumové hodnoty navrhovaného kněze. Nadál se spíš, že to bude buď lotr, nebo neschopný blb, protože kdyby sebemíň stál za něco, jeho vznešený otec by mu uměl pomoci k onačejšímu bydlu. Téhož mínění byl i lid v Kostohryzech, tou dobou, jak víme, ve věcech víry a mravnosti nejvýš citlivý.

Proto když mladý muž nastoupil úřad a ukázal se výsostně nad všechen pomysl dokonalým, hoj, toho lahodného překvapení!

Ostatně Kostohryzané se přesvědčili už před Aladárovým příchodem, že jejich první úsudek byl asi lichý a že opatův syn jistě není zavrženíhodný ničema a trn v otcových očích, neboť Bigamus se postaral o jeho pohodlí v novém sídle s něžně starostlivou, důkladnou a nákladnou péčí. Fara, příjemně stíněná starými jasany v lehce svažité zahradě pod kostelem, byla dosud dobře zachovalá, po malých opravách výborně způsobilá přijmout nového kněze, ale opat ji kázal bez milosti a bez váhání, s okázalostí překvapující

u muže tak skoupého, až po podezdívku strhnout a na jejím místě dal za vedení svých vlastních, mimochodem řečeno zázračně zručných a zkušených lidí sroubit z dubových klád předem přitesaných a přiměřených pohodlný nový dům o vystouplém patře, s krytým, k jihu otevřeným žudrem v přízemí, s vysokou střechou z červeně mořených šindelů, s pestře dlážděnými podlahami uvnitř a s průsvitnými okny, složenými z kulatých skleněných pupků; hrubé práce obstarali dušníci z Kratošic.

A když stavba ještě před příchodem prvních mrazů zaschla, začali klášterníci přivážet na valníku, taženém čtyřmi koňmi, vnitřní zařízení. Bylo to šest vrchovatých nákladů koberců, vyřezávaného nábytku, polštářů z jemné zlacené kůže, závěsů s vyšívanými výjevy z lovů a bitev, čalounů, cínového nádobí, svícnů a svítilen jak stropních, tak nástěnných a stolních, vesměs divných, nevídaných, vyrobených jako v divukrásném snu.

Kostohryzané za plotem rozjařeně cítili, jak ubývá tísně v jejich srdcích a jak zbytečně oživené vědomí jejich promlčené viny ustupuje před smavou, lahodnosti života přitakající skutečností této nádhery, jíž obklopen bude žít jediný oprávněný prostředník mezi nimi a Bohem. Zdálo-li se některým rýpalům, že vybavení fary je přesmíru světácké, a tudíž nezcela vhodné pro služebníka Páně, byli uklidněni posledním nákladem valníku, na němž opat kromě ohromné postele na dračích nožkách, stejně široké jako dlouhé, přivezl něžné klekátko z třešňového dřeva a zlatý nástěnný kříž, který na každém ze svých čtyř konců, jakož i na předělu obou břeven, ozdobených červenou emailovou inkrustací v podobě vavřínové snítky, vinuté mezi dvěma rovnými stříbrnými linkami, nesl květ, složený ze čtyř kulatých tepaných lístků, spojených a překrytých lístkem pátým, takže počet Kristových ran byl vyjádřen dvojmo, květy a v květech.

Vidouce tento předmět, který svou smysly omamující výzdobou zamlčoval své původní určení popravčího nástroje, aby tím jasněji vynikla jeho pravá podstata duši povznášejícího symbolu, očarovaní okouněči si připomněli, že trapný svatoušek, který si troufal kalit jejich dobré svědomí, neměl ve svém holém příbytku ni klekátko, ni dvě přeložená dřívka, natož zlatý kříž.

VII

Bylo to nekonečné ááá a óóó, když v polovici ledna po poledni Aladár konečně přijel, a vykláněje se z kočáru, jejž doprovázeli čtyři ozbrojení sluhové na koních, s úsměvem žehnal svým farníkům, rameno vedle ramena mrznoucím při obou krajích zasněžené lesní cesty na svahu Petrovce.

Stáli tak od úsvitu, neboť farářův kuchař, který se objevil v Kostohryzech už včera, aby se mladému muži nenedostávalo po cestě ohně a teplého pokrmu, nezpravil je dost přesně co do hodiny jeho příjezdu, promrzli na kost a na nosech jim narostli hejli, ale nelitovali. Bylo to nekonečné ááá a óóó, když jim Aladár, míjeje je, dal poprvé spatřit svou svatě spanilou tvář, zduchovnělou postem a zbožným rozjímáním, když na nich poprvé spočinul pohledem velikých blouznivých očí, podmalovaných nehmotnými stínky, svědčícími o častém horoucím dlení na nočních modlitbách, a když jim s vlídnou a lidskou prostotou pokynul štíhlou rukou, již, nedbaje mrazu, vyvlekl z kožišinové rukavice, posel nebes, který, ač čekán, přišel nečekaně, protože všechno očekávání překonal mnohonásob.

Tak nastala ta slavná, ta nezapomenutelná, žel, krátká doba, kdy muž, který byl jak krásou, tak ctností a rozumem předurčen při-

nejmenším k stolici arcibiskupa trevírského, ujal se duchovního vedení skrovného houfce včerejších venkovánků. Dal jim pochopit svou laskavostí a štědrostí, jakož i přepychem odění i obydlí, že pravá víra a na pravé víře závislá věčná spása nikterak nevyžaduje odříkání a hranaté přísnosti a nuzoty, k níž je vyzýval protivný arcikacíř s hranatým čelem, a že je možno dobře žít a dopřávat si, aniž se Pán proto sebemíň pohorší, a že lidé jsou proto rozděleni na chudé a bohaté, aby bohatí měli komu udílet almužnu.

Procházeje se dlouhými kroky štíhlých nohou po městečku, zatímco sluha za ním vedl osedlaného vraníka, oděn bílým pláštěm s širokým stojatým límcem, v levé ruce nesa červeně vázanou knížku přitisknutou k prsu, pravicí žehnaje děťátkům, jež ženy, padajíce na kolena, k němu pozvedaly, kněz plnil městečko vůní své svatosti. Pro každého měl vlídný úsměv, laskavý pohled chrpových očí, dobré slovíčko, anebo šlo-li o chudáka, denárek. Zeptal-li se maminky na jméno nemluvňátka, jež nesla v loktech, zvěděv je, vždy ocenil jeho libozvučnost, ať to byl Matěj, Barbora, nebo Vavřinec, a otázal-li se na jeho věk, vždy se podivil jeho vyspělosti.

Že mluvil po česku plynně, ale s cizím přízvukem, nadšené ovečky začaly napodobovat jeho výslovnost, převalujíce svá r na dně hrdla, jako by kloktaly, a uloupené šátky a čepice a kožichy a jemné botky, cifrované pásy a pláště a ozdobné přezky počaly opouštět truhlice, v nichž byly ukryty. Totam bylo rozhodnutí hostinského Kubaty, že zboural svůj nedostavěný pivovar, a odhodlání hezounké Mauriciovy dcerunky, že vstoupí do kláštera, rovněž vzalo zasvé. Čert odnesl přízraky uhořelých pacholků a děveček, dožadujících se Mauriciovy hlavy. Seč byl, dušoval se kolář Drabeš, že v opilosti žertoval, když se znal k zavraždění vařečkáře Bartona, a hořce zanevřeli na Petra manželé Filemon a Bauca, viníce jej, že

je čarami a kouzly obral o zlatý poklad, který jim patřil. Hektor Bříško, který pil z omrzelosti životem, začal pít na radost, neboť Aladár, poctiv ho návštěvou, pochválil jeho živnost, a dotázán, není-li to hřích, když se člověk poctivě snaží zajistit lepší živobytí sobě a svým dětem, zřejmě se této otázce podivil.

Hektor Bříško, který náhodou a naštěstí měl právě v hlavě, ale ne přesmíru, takže mluvil s kuráží, ale nikoli z cesty, vysvětlil mu bez okolků, že mezi nimi žije podivín, který šířil podobné názory a zřejmě nebyl spokojen, nežil-li člověk jako jezevec pod kořenem; Aladár, podoben bílému andělu v černé dílně, zlehka se opíraje dvěma prsty o špičatý nos kovadliny, odpověděl mu s jemným úsměvem růžových úst, že o tom zajímavém ptáčkovi velmi dobře ví, a vlídně se s konšelem rozžehnav, opustil ho důstojnými kroky svých dlouhých, svatých nohou.

A Hektor Bříško, přihnuv si nahonem laskomky, která jen jen zasyčela v jeho nadšením rozpáleném nitru, plácaje se přes boky a stehna, rozběhl se po Kostohryzech, aby roznesl zvěst o své povznášející rozmluvě.

Ospalý Kubata vyčepoval toho večera trojnásobek obvyklé míry a z večerních hrozivých hloučků, které zaměnily své shromaždiště před Mauriciovým pruhovaným statkem za prostoru před domem Petrovým, tu a tam se začaly ozývat půlky nevlídných výkřiků – pravím půlky, protože dlaně rozvážnějších zpravidla stačily ucpat chmelovinou osmělenou hubu, než uspěla ke konci urážky nebo hrozby; autorita čtvercovitého čela a funivého nosu byla přesevše stále ještě velmi veliká. Je jisto, že kdyby Petr uznal za vhodné vstát z postele nebo od stolu nebo kde už se, nemaje klekátko ani kříž, potmě zdržoval, otevřít dveře a ukázat smělcům svou obrovitou postavu, byli by se rozprchli, skrývajíce nos rukávem, hbitě jak běličky. Nevstal však, neukázal se, zůstal v skrytu a zticha, ne

už divný, ne už znepokojující, pouze – vždyť sám důstojný otec to řekl! – zajímavý.

Odkud načerpal zpráv za tak krátkou dobu? Aj, o prameny nebyla nouze, vždyť jeho otec, opat Bigamus, měl doslovné záznamy Petrových posledních řečí.

„Jde na to zostra," řekl vesele paní Anežce při své první návštěvě na hradě, když se ho zeptala, co o té věci soudí. A na její dotaz, nejsou-li taková kacířstva nebezpečím pro všechen její lid, odpověděl s úsměvem, ale co nejpřesvědčivěji:

„Nikoli, vzácná paní."

A vysvětlil jí pak důvod svého optimistického mínění. Kostohryzané právě prodělali veliké světské dobrodružství a ani jim nenapadne se hned vzápětí pouštět do nového dobrodružství duchovního. Potřebují klidu a míru, aby strávili své veliké sousto, a než se tak stane, samozvaný kazatel bude dávno zneškodněn a zapomenut. Majíce se rozhodnout mezi vedením církve a kacířským fanatikem, měšťané zajisté rozhodnou pro prvou možnost, protože církev má větší porozumění pro lidské slabosti.

Z těchto rozmyslných slov bylo patrno, že opatův synovec je zpraven nejen o Petrovi, ale i o všem, co předcházelo proměně Kostohryz. Zvedla k němu znepokojeně zrak, ale setkavši se s vlídně povzbudivým pohledem jeho chrpových očí, usmála se málem hříšnicky, protože pocítila, že do ní vidí jako do čiré vody, ale že plně schvaluje to, co vidí. A když pak, elegantně lusknuv prsteníkem, přešel od těchto otázek, příliš dořešených, než aby se o nich mohlo s prospěchem mluvit dál, a připomněl à propos, že se u dvora seznámil s Epíkem, a když přepaden otázkami pověděl všechno příjemné, co si matky přávají slyšet, jeho vítězství nad paní Anežkou bylo zpečetěno.

VIII

Když měl Bigamův syn poprvé vystoupit na kazatelnu, shromáždilo se v kostele tak hustohusté černo lidu, že když se po druhém zvonění objevila před portálem nosítka srpnovského panstva, natlačený dav jen stěží utvořil ve svém středu uličku dost širokou, aby vrchnosti, totiž pan Odolen, paní Anežka, Lidmila a Andulka, mohly pohodlně a bez újmy na své důstojnosti projít ke své lavici před oltářem.

Bývalo samozřejmě zvykem, že kněz čekával pohotově na pány a zahajoval služby Boží hned po jejich příchodu; Bigamův syn však, tento posel nových mravů a názorů životních, vkročil do vrat chrámu, možná z hrdopýchy, možná z nedbalosti, teprv chvíli po Srpnovských, když už věřící začali znepokojeně přešlapovat a kašlat a šťouchat se lokty. Sebejistý, zdrženlivě usměvavý, cestou žehnaje svým farníkům, ubíral se k oltáři oním nespěchavým krokem, jímž duchovní osoby dávají najevo svou nezávislost na pobíhavém lopotění dělného života, a došed, pobožně poklekl na pravé koleno před chudobným stolem Páně, na němž vedle pulpitu a svěc stál pouze nemotorný dřevěný kříž, než se uchýlil do sakristie, aby se tam převlékl.

Bylo to počínání ne-li urážlivé, tož přinejmenším směle nezdvořilé, protože pan Odolen nebyl z lidí zvyklých a ochotných čekat a paní Anežka nebyla z žen, jež osud vycvičil v trpělivosti. Nechybělo mnoho, aby jedna z obou vrchností popustila uzdu své netrpělivosti a zabránila tak možná příšerným příhodám, jež ďábel připravil pro nejbližší chvíle, ale mladý muž se vrátil ze sakristie ještě včas.

Podoben vítěznému andělu ve své modravě bílé říze, se zelenou, zlatem vroubenou a perlami vyšívanou štólou přes ramena, šumě

hedvábem, nehmotně se vznesl na pódium. Jeho nestoudnost se mu obrátila v prospěch, neboť zvědavost davu vyrostla v napětí a mrzutost v obdiv.

Byl si dobře vědom této nálady, a zatímco předčítal pasáž z evangelia o prvním zázraku v Káni Galilejské, přičemž pan Odolen podle starého rytířského mravu obnažil svůj meč, dávaje tak najevo, že je ochoten bránit před útoky nevěřících právě přednášený posvátný text, krásný kněz se radoval ve svém marnivém srdci. Třebaže jeho úřad faráře v Kostohryzech byl – podle mínění jeho chytrého otce – nezbytný sic, ale nicméně nepatrný první stupínek k výšinám budoucí kariéry, pouhé formální splnění požadavku píky, od níž má začínat i ten, kdo chce dojít nejdál, směšné nic, jež budilo oprávněnou veselost jeho důvěrných přátel, přijímal s rozkoší nesporné úspěchy, kterých tu už dobyl za kratičký čas, protože potvrzovaly výbornost mínění, jež měl sám o sobě, a předobrážely úspěchy budoucí, jichž bude dobývat nejinak než tady, třebaže v měřítku neskonale větším.

Srpnovští páni sic nepatří k smetánce evropské, ba ani české šlechty, ale sdílejí všechnu její samozřejmou nedotknutelnost a pýchu, a lid, vpěchovaný do všech koutů chrámu, je bezejmenný a tvárlivý jako kdekoli jinde pod sluncem. Proto srpnovský svět, ač malý, je ve všem všudy celý, a teď dokonce rozrušený, vyvrácený z kořenů svých jistot: i v tomto punktu, jako dosud vždy, Aladárovi přálo štěstí.

Když zvedl zrak od evangelia, uhlídal nad rybníčkem slitých tváří hranaté čelo pánova levoboka a uznamenal nepřátelství v jeho chmurných očích. Současně si citlivě uvědomil hořlavý pohled paní Anežky, jež seděla na pět kroků pod kazatelnou. Bylo mu to příjemné, protože věděl, že jeho tvář, nazíraná odspoda, vypadá velmi dobře, měl hladké hrdlo bez ohryzku a jemné

růžové nozdry, o čemž se často přesvědčil opětovanými pohledy do vodorovně položeného zrcadla. Tehdy šťastným rozletem své pružné mysli obsáhl zkratku lidských souvztahů, které se neviditelně křižovaly všemi směry politického mikrokosmu pod jeho nohama, tresť lidských závislostí, těkavě probíhajících od duše k duši, i pocítil ve svém nitru ono vesele bojovné rozjaření, které mu přicházívalo ve chvílích nejšťastnějších. Otevřev ústa, začal pak mluvit nikoli k bezvýznamnému rybníčku Kostohryzanů, ale k celému hořkému moři nekonečného lidství, vždy marně souženému marným vlnobitím a marně se vzpínajícímu k dalekému nebi, o němž věděl, a velmi se tomuto svému vědění podivoval, že je kromě své dalekosti také prázdné. Hovořil k celému hořkému moři nekonečného lidství, po jeho názoru dobrému jen k tomu, aby neslo a svým zmítáním kolébalo bílé plachetnice vyvolených, k nimž patřil i on, ale mluvě k celému hořkému moři nekonečného lidství, současně mluvil pouze k jediné dvojici hořlavých očí, k očím paní Anežky, která, jak soudil, sama samojediná v celém chrámě byla ženou v pravém a plném významu toho slova, protože sama samojediná zde byla krásná, pyšná a zahálčivá.

Rozvíjeje dané téma, pichlavě poznamenal, jakéže to bylo štěstí, že zázraku v Káni nebyl přítomen jistý podivný muž, který se v rouhačské, peklem páchnoucí zaslepenosti domnívá, že je moudřejší a světější než sám Svatý otec, a který, kdyby byl žil za Kristových časů, byl by se bezpochyby vyvyšoval i nad samého Božího Syna. Stejně jako vytýká svým sousedům každičký doušek, jímž se osvěžují po skončené denní lopotě, stejně jako žehrá na pilné úsilí, jímž rozmnožují hřivnu jim svěřenou, stejně jako hanobí krásu jejich dcer, stejně jako jim ztrpčuje každý úsměv, protože bezpochyby nikdy neslyšel o Kristových slovech: Toto jsem vám řekl, aby má radost zůstala ve vás a aby vaše radost byla úplná, a protože neví

ve své nevědomosti, že svatý Pavel káže, abychom se veselili s veselými – stejně, ano, dojista stejně, kdyby byl býval přítomen svatbě v Káni Galilejské, byl by kopnutím rozmetal nádoby se zázračným nápojem a byl by Spasitele zle osočil, že se přičiňuje, aby lidem víno teklo rovnou do huby, jakž se onehdy vyjádřil na účet pilného muže, který staví pivovar.

Při těchto slovech moře lidí, k nimž hovořil, zašumělo úžasem, neboť troupové nedovedli asi pochopit, kterak může znát doslovné podrobnosti Petrových proslovů, jimž nebyl přítomen, kdežto v hořlavých očích paní, k níž jediné se obracel, objevil se hříšnicky teplý úsměv souhlasu a spoluviny.

Rozohněn měkkým přivřením jejích víček, které po jeho zkušenosti znamenalo právě tolik, jako by s ním už ležela v posteli, nedbaje, že přísné čelo pánova levoboka, vysoko přečnívající slitinu bezejmenných obličejů, kamení a šedne jako maska Medusina, kazatel se náhle přeladil z dosavadního přezíravě škádlivého tónu k onomu bouřlivému fortissimu, v jakém nad všechny církevníky vynikají fanatičtí chrtové Páně, domini canes, bledí hřímatelé svatých výčitek a hrozeb. Plně se vztyčiv svou nemalou postavou, jejíž řasnaté odění, jak věděl, podtrhovalo její ztepilost, daleko se rozpřáhnuv paží v řasnatém rukávu a vztyčiv ke stopu hrotitý ukazovák s růžovým, dobře naleštěným nehtem, vykřikl v uchvácení, že máme co děkovat nekonečné laskavosti a trpělivosti Boha všemohoucího, nezřítí-li se strop tohoto chrámu u pohoršení nad tím, že kacíř, který se neštítil šířit nejpodlejší pomluvy o zbožných služebnících Páně, klevetník, jehož zlotřilý jazyk se nezastavil ani před hlavou všeho křesťanstva, odvážil se drze vstoupit na tato svatá místa, aby i zde otravoval svou nestoudnou přítomností ty, již se tu shromáždili s dobrými úmysly a s čistým srdcem.

Odmlčel se, a sklopiv víčka, dlouze oddechoval, jako by krotil bouři ve svém nitru, a pak náhle, projevuje podivnou neznalost jednoho z hlavních příběhů, které se tu odehrály před jeho příjezdem, pohlédl zpříma na Petra, jako by nevěděl, že hovoří k němému, a otázal se ho soucitným hlasem, může-li něco uvést k své obhajobě; nemůže-li, nechať odejde s pokojem a Bůh kéž mu promine jeho viny.

A tehdy, k mrazivému zděšení všech, němý vybuchl hlasem, s nímž srovnáno dominikánské fortissimo kazatelovo bylo nemohoucím sípěním vyšeptalého opičáka, že on sám, farář, pokrytec jedový, ví nejlépe, jaké lži navršil na jeho, Petrovu, hlavu. Ví také, že ne hřivnu svěřenou, nýbrž stříbro naloupené a krví poskvrněné zmnožují Kostohryzané, ví, že vytýkal ne krásu dcerám, nýbrž kurevstvo, ne veselost, nýbrž hamižnost, ne doušek po práci, nýbrž obžernost. Sám nastrojen a nafintěn a vymydlen jako nevěstka, zachumlán v hnízdečku podobném spíš hampejzu než příbytku knězovu, vyválen na zlaté posteli, uzpůsobené k tomu, aby se na ní pelešil ne s jednou, ale s třemi rufyněmi, na dno zkažený a vyžilý jak shnilé pazdeří, slouha ďasův, hlasatel pohoršení a křivý mluvka, osměluje se hájit čest svých kolegů, pekelník dost nestoudný, aby sám se jednou stal papežem.

Citlivě napjat a chladně obezřelý jak v souboji dobrý šermíř, Aladár si dobře uvědomoval, že ať se v budoucím životě srazí s kýmkoli, nad tohoto prosťáčka z neznámé vesnice při bechyňské cestě nikdy nedostane protivníka silnějšího vírou, poctivostí, odvahou a vůlí k pravdě. Proto rozdrtí-li ho s převahou a elegancí, bude to, jako by už také všichni jeho pozdější soupeři leželi před ním v krvi a v prachu.

Vztáhl ruku k panu Odolenovi, který, nesmírně rudý, právě zvedal z lavice obrovitou masu svého těla, a naznačil mu lehýnkým

kývnutím štíhlé dlaně, že si nepřeje, aby se do této věci vměšoval; a zatímco se chrámová okna otřásala bouří Petrova rouhání, tichý jak bílý stín sestoupil z kazatelny, a zvednuv z oltáře dvě svíce, podal je do sakristie kostelníkovi, aby je rozsvítil.

Drže je pak v rozpřažených rukou, stál před křížem nehybně s hlavou mírně zakloněnou, aby tak dodal svému pohledu, jímž utkvěl na utrhačově tváři, oné majestátní nadnesenosti, jíž se svatí karatelé odlišují od zavilců, hledících odspoda, a příjemně si uvědomuje šílené vzrušení lidu, jež vyvolal svým počínáním a jež se takřka hmotně upjalo k jeho postavě, klidně čekal, až se Petr schvátí a umlkne.

Promluvil pak velmi pomalu a zřetelně, hlasem odbarveným a pouze tak silným, aby přehlušil vzlykot kterési ženštiny, ztracené v davu, že Petrovy zločiny dosáhly míry, kdy andělé, shromáždění pod trůnem Boha Otce všemohoucího, zakrývají si tváře, kdy se sladké oči Matky slitovnice zalévají slzami a kdy ze svatých ran Ježíšových stejně jako před třinácti sty lety opět tryská krev, protože nastala událost z nejsmutnějších, kdy jeden z těch, pro něž Spasitel tehdy přehořce zemřel, zatratil jeho oběť a opakoval Jidášovu zradu.

Na chvíli se odmlčel, a že dole přibylo ženského pláče, pokračoval silněji:

„Proto buď proklet, Petře, synu Utěchův, buď proklet tak, jak apoštol Pavel kázal proklít každého, kdo nemiluje Pána Jezukrista: Anathema maran atha. Proklet buď v domě i v polích, proklet buď tvůj koš, prokleta tvá díže, tvá úroda, prvorození tvého skotu a bravu; buď proklet vcházeje i vycházeje a prokleto všechno, k čemu přiložíš svou ruku, a Bůh ať tě bije bolestí moru a souchotěmi, zimnicí a horečkou, až zemřeš smrtí; nebe nad tvou hlavou buď měděné a země pod tvýma nohama železná. Buď proklet a s tebou

buď proklet každý, kdo nevyhna se ti, promluví s tebou jinak než zlořečením, a kdo zvedna k tobě ruku, neudeří tě v tvář, a kdo nalezna tvou mrtvolu, nenaplije na ni, ale pohřbí ji hlínou. Buď proklet pro všechny své dni, než odejdeš do trápení věčného, které je připraveno pro ďábly a jeho pacholky, buď proklet a zatracen a Bůh ať se nikdy nad tebou nesmiluje."

Lid, ač do husta natěsnán v nevelké prostoře chrámu, odtáhl se za těchto slov daleko od Petra, takže zůstal sám ve středu okrouhlé lysiny hanby. Ti, již stojíce mu nejblíž, lemovali její okraje, natáčeli se k němu bokem, úzkostně pokukujíce přes rameno, brzo-li zčerná a promění se v popel, brzo-li se pod ním rozevře země, aby ho pohltila, brzo-li ho oblezou ropuchy a štíři, aby ho zadávili.

Nic takového se však nestalo: vyzývavě podoben pánu Odolenovi z mladších let, vzpřímen, upřeně hleděl proklínajícímu do očí, a nebýt zsinalé ztuhlosti jeho tváře, bylo by možno říci, že se jemně a zamyšleně usmívá, jako se snad někdy usmívají lidé stateční, když se ubírají na smrt nebo přihlížejí zkáze, jíž nemohou zabránit. A když Aladár, zakončiv kletbu, mrštil oběma svícemi o zem, takže pukly a zhasly. Petr se zvolna obrátil a odcházel, zůstávaje přitom ve středu lysiny, jež postupovala s ním jako kolo na vodě; bylo slyšet jen jeho pomalé kroky v naprostém tichu, jež nastalo, když neznámé plačky, jež prve kvílely, nadobro umlkly z bázně před naříčením, že s ním, proklatým, soucítí.

Došed k vratům, zprudka je rozevřel z obou stran dokořán, protože, ač vyhnán a zhanoben, chtěl odejít jako pán, ale zaraziv se na prahu, vykřikl a současně jednohlasně zavyl všechen lid, který se za ním natáčel hlavou, ženy a muži, starci i děti, a snad i u oltáře sám bělostný vítěz s roztříštěnými svícemi u nohou, protože na staré hrušce, jejíž holé větve se rozedraným krajkovím zařezávaly do bledého lednového nebe, které se podle slov Mojžíšových

mělo proměnit v měď nad hlavou prokletého, visel za krk černý stín člověka a kolébal se jako nalomená větev v silném studeném větru.

Byl to onen bezejmenný otrok, jemuž se přezdívalo jednou Spalnahnoji, jindy Křáp, přesněji malý Křáp, na rozdíl od velkého Křápa z Kostohryz, jindy Tóma, jindy Praskola, kterážto všechna jména neznamenala pranic, protože užil-li někdo některého z nich, a mluvě o něm chtěl, aby se vědělo, o koho jde, nutně musil dodat ten z Ďasova Chvístu, co přišel o oko, nebo ten z Ďasova Chvístu, co jeho žena rok co rok potrácí. Uslyšev, jak muž, na jehož mlčení závisel život, opět třeská své obvyklé plesky, ba co víc, že je třeská v pánově přítomnosti, takže nezbývala naděje, že budou mlčet aspoň ti, již třeskajícího slyšeli, nechtěje čekat, až bude uvržen do Zapomněnky a zaživa sežrán svým větším, silnějším, a tudíž potravy potřebnějším spoluvězněm, zoufalec se vytratil z chrámu, čehož si pro jeho nepatrnost nikdo nepovšiml, a sňav opasek, oběsil se na nejbližší větvi.

Roztrpčen tímto nečekaným zmarem svého prvního vystoupení, tímto odporně pitvorným obratem věcí, který odvrátil pozornost lidu od jeho brilantního vítězství, chtěje zachránit, co se ještě zachránit dalo, Aladár jakžtakž ztišil dav, který v panice se dera z vrat zápasil s těmi, kdo se naopak v hrůze hrnuli hlouběji do nitra chrámu, a mávaje před sebou trojmo složeným růžencem, aby si zjednal volno, vyšel před vrata.

Nevěděl dosud, co nařídí a zařídí, aby tak dal najevo, že není nic na světě, co by ho, zvyklého obcovat s Bohem, dovedlo připravit o rozvahu a klid. Když však spatřil oběšence, jejž Petr mezitím sňal z větve, hnusně ošklivého na bíle poprášené zemi, s žlutavým hnisem, který mu vytékal jako slzy zpod strupu na oku, a s fialovým jazykem vyhřezlým z úst, což působilo dojmem čehosi pra-

naze zvířecího, Aladár zpopelavěl v tváři, pysky mu zesinaly a nos mu zešpičatěl, takže jsi už už čekal, že mu chrpové oči zezelanají a z úst mu vyrazí kel jako čaroději v Gogolově povídce.

„Odnes tu mrchu," řekl slabým hlasem, zapomenuv, že s ním nesmí promluvit jinak než zlořečením, Petrovi, který stál, opět němý, nad mrtvolou: a vnitřnosti, které se mu obracely, naráz zastavily svůj nepřirozený pohyb, najednou ochromeny hrůzou před smrtí, již kněz pocítil, když se setkal s pohledem prokletého. Kdyby nenávist, podobně jako podle Platóna idea krásy, dovedla přijmout tělesný tvar, namísto aby nehmotně prostupovala myšlení lidí, nemohla by vypadat jinak, než jak vypadal Petr v té chvíli, ústa otevřená jako v úleku, šílené oči pod čtvercovitým čelem. Pozdvihnuv lem řízy jako parádnice, chtějící překročit kalužinu, Aladár se obrátil, aby prchal, ale Petr ho dostihl jedním skokem, a uchopiv ho oběma dlaněmi za štíhlý pás, jako svalnatí kavalíři brávají útlé panny, aby je posadili na koně, za vřesku a jeku lidu, deroucího se z chrámu, vyzdvihl ho jako slaměného strašáka do výše svého vzpažení, a pak rozkročen, obrovitý, praštil jím o zmrzlou zem.

A Bigamův syn, či lépe synovec, už zas krásný jako anděl, ležel ve sněhu s roztříštěným temenem po boku Tómy či Praskoly či Křápa z Ďasova Chvístu a měl navždy všeho dost.

IX

Tehdy byla zima a obranná věž srpnovského hradu, čerstvě dostavěná, byla ještě vlhká, i dá se předpokládat, že Petr, uvržen do lahvovité morny, vyřešené v její těžké základně, dlouho nevydržel a zahynul chladem dřív než hladem: vypráví se nicméně, a vyprávění toto

se houževnatě udržuje v podání lidu, že ostal v žaláři naživu ještě plné tři neděle, neboť teprve po třech nedělích zhasl svatý žlutý jas, jímž Zapomněnka vzplanula, když provinilec byl do ní spuštěn.

Tři neděle zářila dnem i nocí srpnovská obranná věž, němá matka nikým neviděné hrůzy, která klíčila a rostla a vrcholila a opět zanikala v jejím lůně, tři neděle obléval něžný plápolavý svit její přísný hrotitý obrys, ruše spánek nanovo znepokojených Kostohryzanů, až se před úsvitem dne jedenadvacátého zachvěl, a naposled vyšlehnuv, zmizel: tehdy bylo jisto, že uvězněný se rozžehnal s životem.

Tato zkazka je sama o sobě pravdivá – Zapomněnka opravdu zářila v té době. Ovšem zdrojem světla, jež pozorovali znepokojení měšťánci tam dole, nebyly její mrtvé a nad Aladárovo nebe lhostejné zdi, nýbrž ohně, které tenkrát z jistých faktických a dobře pochopitelných důvodů, o nichž bude promluveno později, planuly u její paty na hradním dvoře. Kostohryzané však, ač jim tato skutečnost nebyla neznáma a ač si o ní rovněž vyprávěli, leč v jiných souvislostech, v obecné shodě zamlčeli příčinný vztah mezi ohni a světelným úkazem, který provázel Petrovo skryté umírání, a povýšili jej do zázračna.

I je věru hodno podivu, že skon člověka tak děsivě provinilého, jako byl Petr, proklatec a vrah, mohl vůbec zavdat podnět k rozšíření báje ne nepodobné těm, jež v paměti lidu zdobívají smrt svatých mučedníků, jako je pohádka o světle nad studnou, v níž leželo tělo svatého Zikmunda, jeho manželky a dětí, nebo o záři, jíž zaplaveni, andělé odnesli duše svatého Petra a Marcela, nebo o jasu tak skvoucím, že nebylo lze do něho pohleděti, který vzplanul kolem umírajícího svatého Hilaria, aby pohasl okamžitě, jakmile světec vydechl naposled, a bezpočtu jiných více nebo méně dojímavých a zajímavých, vesměs v jedno brdo tkaných pověstí.

Ale ať tkané v brdo jedno, nebo brd několik, ať pravdivé, nebo nepravdivé, ať naivní, nebo důmyslné, legendy tyto žijí v povědomí lidí, ovlivňují jejich slova a gesta a kroky, v nich za zavřenými víčky žijících přežívá skutečnost, propadlá do tesknot. V nich se zobecňují soukromé osudy, v nich se zkratkou vyjadřují souvztahy hrdinovy k neviditelným spoluhráčům, v nich zakleto ustrnulo, co žilo plynutím a magickými výbuchy proměn, v nich zlidštělo to, co pro svou měnlivost bylo neuchvatitelné a neobsažitelné, a proto božské. Ne ohníčky na srpnovském dvoře, nýbrž svatostí Petra Pudivouse zářily zdi Zapomněnky, přesněji vědomím této svatosti, které přežilo jeho umučení a které se nedalo vypudit z myslí ostalých, aniž se dalo zvrátit v opak, byť bylo sebenepříjemnější a sebetrapnější: vědomím, že ne Aladár, nýbrž Petr, ne zavražděný, nýbrž vrah byl muž spravedlivý, že ne kněz, nýbrž proklatec rozuměl Písmu tak, jak mu má být rozuměno.

Dobré vědomí a špatné svědomí ozářilo zdi Zapomněnky, aby zabránilo zapomnění toho, kdo v ní měl být zapomenut, a ne září Zapomněnky, nýbrž svým vlastním neklidem byli zneklidněni Kostohryzané, když za mrazivých nocí hleděli k jejímu přísnému planoucímu obrysu. Bylo pak třeba dlouhého času, dlouhého léčivého plynutí proměn, než nanovo zklidněli – tím delšího, že nezůstalo při smrti Tómy, Aladára a Petra a že rozčilování ještě dávno nebyl konec: boží mlýny dovedou někdy mlít tak rychle, že nestačíš mrkat.

Hned po Aladárovi padla do jejich kol paní Anežka. Poděšena náhlou a nad zemětřesení nečekanou smrtí mladíka, který se tolik líbil jejímu rozumu i jejím smyslům, že se na něj v rozporu se svou počestností dvakrát hříšně pousmála a že nechybělo mnoho, aby se splnila její náhle propuklá touha a ona se přidržela stehny jeho štíhlých boků; rozzuřena myšlenkou, že k neštěstí nemusilo dojít,

kdyby se její slabošský manžel, uražen, byl zachoval tak, jak se podle jejího mínění zachovat měl, a kdyby byl dal Petrovi vyrvat jazyk i s kořenem. Aladár, živ a zdráv, mohl by i nadále nahlížet do paní Anežky jako do čiré vody a vlídně přitakat viděnému; rozvzteklena jistotou, že Petrova kacířstva teď znovu ožijí, aby vedla její poddané k rebelii, jakož i představou, jak nestydatě asi zvýší Bigamus své nároky a jaký kapitál vytluče z vrahova čtvercovitého čela a hrbolovitého nosu; nepříčetně rozrušena pohledem na Aladárovy chrpové oči, které, hledíce do lhostejného nebe, neviděly nic, protože duše se z něho vystěhovala, jako se stěhujeme z rozbořeného domu, paní Anežka hned na místě zčernala v tváři a padla k zemi, zahubena svou vlastní životností, neníť pochyby, že žena méně jiskrná a chaběji ulpělá k věcem tohoto světa by byla reagovala klidněji a bez úhony na zdraví.

Zadávena vlastní krevnatostí, zahlcena rušností vlastního žilobití, umřela, dřív než mohla říci popel, i bylo tenkrát v tu druhou neděli po Zjevení Páně mrtvol před kostelem v Kostohryzech jako na konci renesanční tragédie a zmatku jako na výročním trhu, takže Petr měl dost a dost příležitosti využít paniky, prásknout do bot a zmizet z parády. Ale že nad život za horami dal přednost onomu životu zemřelého zrna, o němž mluví verš Písma, Petr zůstal, a celý to on, raději zapálil svou svatostí kamenné zdi Zapomněnky.

Věru jeho jednání působilo dojmem, jako by si přál, ba jako by trval na svém právu být uvržen do hladomorny, a že by do ní byl skočil sám, kdyby mu nebylo učiněno po vůli. Proto opat Bigamus, který šetrně zpraven cestou do Kostohryz v pláči sliboval sladké památce synově, že bude vraha pronásledovat na sám obvod světa, z čehož je patrno, že naprosto nepočítal s tím, že zločinec zůstal na místě, byl příjemně překvapen, ale také naplněn nejhorším podezřením, když ho zastihl klidně sedícího v kostohryzské

šatlavě, do níž ho pan Odolen dal předběžně zavřít a která byla tak chatrná, že obr Petrova rozměru ji mohl rozmetat jediným opřením ramen.

Soud, jejž Bigamus urychlil bez ohledu na Odolenův smutek a na jeho bílé vlasy, jichž mu toho dne přibylo hned několik pramenů, odbýval se v hradní síni téže neděle po poledni. Zdá se, že jeho předsedatel i přisedatel, Odolen a Bigamus, byli zdrcenější než souzený, který nemaje co podotknout, beze slova hleděl soudcům do tváří, jako by se před cestou na věčnost chtěl vybavit co nejpodrobnější vzpomínkou na zoufalstva lidské dočasnosti.

Jednání bylo krátké. Pan Odolen, tak unaven, že samo zvedání a spouštění víček mu působilo obtíže, a k tomu podrážděn tupou bolestí v zmrzačené noze, jež ho v surové nešetrnosti k jeho starosti a smutku začala bolet, jako by mu felčar pilníkem přihlazoval pahýl kosti, mlčky naslouchal hezoučkému povídání opatovu, který, malý a suchounký, s tlamkou otlemenou, jako by prostoru mezi předními zuby a rty měl vycpánu ovsem, u nohou s ohromným, špinavě bílým psem, který ho už šestnáct let provázel na každém kroku, seděl ve stínu s kapucí staženou do čela, aby nebylo vidět jeho uslzené oči. Rozmyslně klada slovíčko k slovíčku, hovořil s německým přízvukem mnohem patrnějším, než jaký měl Aladár, že jelikož jeho zesnulý synovec těsně před smrtí proklel Utěchova syna a stihl ho tak nejpřísnějším trestem, jímž vládne osoba církevní, on, opat Ingebrand, nemá, co by k tomu podotkl. Míní-li však pan Srpnovský stihnout provinilého ještě navíc trestem světským, on, opat Ingebrand, se přimlouvá, aby s ním bylo naloženo milosrdně a bez prolití krve.

Tato formule, přeložena z církevní hantýrky do řeči obecně srozumitelné, znamenala a měla ještě po dlouhá staletí znamenat, že obžalovaný má být zaživa usmažen na hranici. Ale pan Odolen,

nesnaže se přemýšlet o skrytém významu opatova proslovu, vyslovil pak unaveným hlasem ortel, aby Utěchův syn byl uvržen do věže a držen v ní tak dlouho, až zemře, mimoděk se tak dopouštěje chytrého úskoku, neboť opat, ač jeho přímluva byla oslyšena, nemohl nic namítat, protože umírání hladem, stejně jako upálení, je bez krve, ledaže by si uvězněný, nemoha muka vydržet, prohryzal žíly: ale jsouc pomalé, skýtá soudci ještě po několik dní možnost, aby trest zmírnil nebo odvolal.

Rozsudek byl vykonán ihned. Pan Odolen, k jehož únavě se přidala ještě podrážděnost z Petrova hrdopyšně vzpřímeného odchodu do věže, takže si umínil, že osla nechá sedět v díře ne den, jak původně zamýšlel, nýbrž dva dni, než ho vytáhne a pošle k ďasu, krátce, ale zdvořile se rozžehnav s opatem, nařídil strážnému, aby řekl nočním dělníkům, až přijdou na stavbu, že práce jsou přerušeny až do pohřbu. Dal si pak podat berle, neboť jeho noha byla tak bolavá, že nesnesla protézu, a odbelhal se k paní Anežce, která ležela ve své ložnici, ozářena dvaceti tlustými voskovicemi, rozestavenými kolem postele, oděna řeholním rouchem jeptišek z kláštera svatého Jiří, jejž byla za svého bohabojného života umírněně podporovala.

S bezdůvodnou drsností vyhnav Lidmilu a Andulku, které v slzách klečely před matkou, stárnoucí rytíř se tupě zadíval na nebožčinu našedlou tvář, divně změněnou dvěma denárky, jimiž jí zakryli oči, protože se nedaly zatlačit, což podle mínění pověrčivých znamenalo, že nechce odejít sama a že po její smrti budou v řadách jejích nejbližších brzo následovat dvě další úmrtí. Tupě se zadíval na tu tvář vyzývavě známou, ač nad kámen mrtvou, dosud nevěře, nebylť už jeho duch dost pružný, aby mohl plně přijmout změnu tak úžasnou a náhlou.

Co teď? myslil si, dívaje se na její bledá ústa, místy slepená blankou zaschlé sliny, a jeho únavy přibylo, když si představil, že odedneška nadosmrti bude o všem rozhodovat sám, bez její rady, bez její tuhé, vášnivé vůle. Pro Petra je to štěstí, že umřela, uvažoval, protože kdyby šlo po jejím, už by se neshledal se sluncem; ale co je mi to platné, když tu nemůže zůstat Bigamovi před nosem?

Při tomto pomyšlení ho přepadl ostrý, s žárlivostí příbuzný vztek na fanfarona, sobce, otevřhubu, který místo aby schovával poklady svého myslivého ducha pro svého otce, který ho miloval a ve svém neštěstí teď nadevše potřeboval útěchy vážného rozhovoru, provozoval o své újmě své bezbožné, třeba duchaplné rejdy, ani za mák přitom na pana Odolena nemysle a nedbaje nepříjemností, jež mu tím způsobí. Ne dva, čtyři dni ho nechám smrdět v Zapomněnce, myslil si starý rytíř, když opouštěje nebožku vlekl se do sousední místnosti, která byla jeho ložnicí.

Tam se dlouho povaloval na posteli, na niž si lehl oblečen, vzdychaje tělesnou i duševní trýzní a proklínaje spánek, který ho navzdory únavě míjel a odpíral mu nejvýš žádoucí zapomenutí.

Nazítří za svítání se probudil s úlekem: zdálo se mu, že uvězněný syn ho volá z temnot strašlivého žaláře a zapřísahá ho, aby ho vysvobodil, neboť stojí po kolena v ledové vodě a únavou se už nemůže udržet na nohou.

Příšerně přesná vidina Petra, opřeného délkou své ohromné postavy o kluzkou stěnu morny, s hlavou umučeně spuštěnou k prsům, těžce oddychujícího vysílením, poděsila pana Odolena a tak ho rozčilila, že se mu srdce rozbušilo a čtvercovité čelo mu zrudlo. Zaháněl své vzrušení, asi pozůstatek živého snu, otázkou-námitkou, odkudže by se vzala voda v Zapomněnce, nad skálu pevně vyzděné, ale hned ho přepadla jiná myšlenka, neméně strašná, že Petr, uzavřen bez jiskerky světla, by mohl, jak se prý stává, oslep-

nout; a není-li v Zapomněnce voda, jakpak dlouho člověk vydrží nejen bez jídla, ale i bez pití? A hlavně pan Odolen nesmí se záchranou čekat tak dlouho, až Petr bude bez smyslů, protože se za ním, mrzák, nemůže spustit: ne za čtyři, ne za dva dni, ještě dnes ho musí osvobodit, jakmile se setmí, a škoda že prospal první noc, ale je to možná naopak výhoda, protože podnik tak obtížný vyžaduje jasné a odpočinuté hlavy: bude třeba nějak zneškodnit, zabít nebo omráčit strážného, aby se jeho vstup do Zapomněnky udál beze svědků, a co když bude svítit měsíc?

Oživen těmito starostmi, pan Odolen vstal, a opíraje se o berle, vyšel na chodbu.

Divná zář mu přitom padla do očí, divný zvuk mu zalehl uši, a když se pak vybelhal na dvůr, poděšen shledal, že před Zapomněnkou shrbeno klečí, obráceno k ní tvářemi, na tucet cisterciáků, hřejíce se u vysoko šlehajících ohňů, živených dvěma klášterními sluhy, a jednotvárně kadencovanými hlasy zpěvavě odříkávají, kolébajíce se v kyčlích, nesrozumitelnou modlitbu, občas přitom silně vyrážejíce ojedinělou slabiku a ihned pak vpadajíce do mumného brblání, takže se zdálo, že opakují jediné slovo hábudybudybudy, hábudybudybudy, hábudybudybudy a opět hábudybudybudy, hábudybudybudy bez únavy a bez konce. V jejich čele byl sám pan opat Bigamus se svým ohromným bílým psem u nohou, jediný nehybný mezi nimi, kývajícími se, prsy a vysoko zdviženýma rukama přilnut ke zdi Zapomněnky, jako by se vzpínal k železné věžní brance, která se černala, přístupná pouze po žebříku, ve výši čtyř urostlých mužů nad jeho hlavou. Hábudybudybudy, hábudybudybudy modlili se mniši, podobni ohromným kývajícím se muchomůrkám, protože ohně zbarvily jejich kutny na červeno, a Zapomněnka, osvětlena po samu přilbu, zářila nad jejich hlavami jako boží meč, vbodnutý do tmy, popelavějící s přicházejícím ránem.

Přivolán jeho kývnutím, strážný, který bděl na ochozu věže, převyšující levé křídlo paláce, přiběhl k panu Odolenovi a podal mu zprávu, že cisterciáci se tu takto modlí od včerejška, střídajíce se po osmi hodinách. Podle rozkazů, jež ctihodný opat vydal klášterním sluhům, míní tu setrvat delší dobu, aby – těmito slovy strážný zakončil svou zprávu, neboť věděl, že pán opata nemiluje –, aby uvězněného nikdo neukradl.

Slyše to, pan Odolen zrudl nejen na čtvercovitém čele, ale v celé své pobledlé tváři. Ve vzteku a v zoufalství, nedbaje hněvu církve, který padne na jeho hlavu, nedbaje „příčin", jimž, jak si stěžoval Petrovi, byl obětoval nejlepší léta svého života, nedbaje neštěstí, do něhož uvrhne nejen sebe, ale i dcerky a nevinného Epíka, který se právě asi bezstarostně proháněl někde po strahovské pláni, mrzák, zapomenuv na své mrzáctví, zdvihl berli, zaklesnutou pod pravým ramenem, a vykročil, aby rozehnav mnichy, naložil s Bigamem nejinak, než Petr naložil s Aladárem. Padl však do prázdna a zůstal ležet, sic neomráčen, neboť zdvihl hlavu k modlícím se mnichům, ale ztichlý a ztuplý, s tváří bezvýraznou a chvílemi zrůzňovanou nervózním, mrkavým škubáním.

Strážný zpravil svého pána správně. Cisterciáci setrvali, kývajíce se a brblajíce své hábudybudybudy, jímž prý doufali zmírnit Petrův osud posmrtný, pravděpodobně strašnější jeho osudu pozemského, nepřetržitě tři týdny, do konce ledna a pak ještě po druhou neděli v měsíci únoru, střídajíce se pravidelně jednou za osm hodin. Pouze opat Bigamus, zázrak trpělivosti, setrval po celou tu dobu na místě bez vystřídání, ucho přitisknuto k věži, jako by mohl slyšet pohyby umírajícího, ač od něho byl oddělen kamenným zdivem dvou kroků ztloušti, a sám hlídán svým špinavě bílým psem, který bděl, když opat usnul, střežil železnou branku nad svou hlavou.

Stejně jako přeceňoval tělesnou odolnost uvězněného, který, ač silný jako medvěd, nemohl v morně vydržet naživu déle než týden, podceňoval spolehlivost svých vlastních mnichů tak velice, že raději si nechal omrznout obě nohy a raději si náramným vysílením nadosmrti pošramotil zdraví, než aby na chvíli pustil železnou branku z dohledu a zviklal tak svou divokou jistotu, že vrah neunikl trestu.

Ovšem ať přeceňoval Petrovu houževnatost sebevíc, doba tří neděl, kdy opat trápil na srpnovském dvoře své lidi a hlavně sebe, připadá nám přece jen přehnaně dlouhá; i zdá se, že zarputilé klečení před věží, které aspoň v prvním týdnu mělo důležitost stráže, postupem času ztrácelo a ztrácelo svůj původní význam, až nakonec přijalo smysl sebetrýznivé oběti utracenému synovi nebo mlčelivé výčitky nespravedlivému Bohu.

Když konečně nadešla pátá neděle po Zjevení Páně, opat poručil svým sluhům, aby ulili ohně a vyčistili dvůr, a podpírán zprava zleva, hubený jako ošoupaná podešev, modrý a zarostlý na otlemené tlamce, vleka za sebou omrzlé nohy, odšoural se k panu Odolenovi, aby dřív než se s ním rozžehná, skoncoval záležitost Krusvičan, jež mu pán Srpna slíbil a nedal, a několika jiných vsí, o něž ho mínil požádat: po svém domnění byl synově památce mimo jiné také povinen vzít vrahova otce jaksepatří u huby.

KAPITOLA TŘETÍ
Ortlieb Geunarunge

I

V druhé půli května léta Páně dvanáctistého devadesátého sedmého všechny cesty, paprskovitě směřující od zemských bran k hlavnímu městu, dosud rozmoklé jarními dešti, leč rychle schnoucí v čilém větru, prostém par a prachu, ožily lesklými, blahobytně neuspěchanými průvody hostí, sezvaných ze všech končin civilizované Evropy ke korunovaci krále Václava, toho jména na českém trůně druhého, k níž mělo dojít teprve teď, v devátém roce jeho panování.

Knížata a vévodové, hrabata a baroni jeli obklopeni houfy rytířů, panošů a jízdních lučištníků, z nichž každý byl v livreji svého pána, tu blankytné, tu rumělkové, tu žluté, tu švestkově modré, pod pestrými praporci na konci kopí vztyčených k jasné obloze a k slunci, jež metalo zlaté blesky na jejich špice. Střídali se s vozy o vzácných kobercích místo plachet, z nichž občas vyhlížely vyholené tváře církevních hodnostářů, nebo s dámskými nosítky, podobnými vzácně malovaným šperkovnicím, jež vlekli za vyšívané popruhy drobní, popelaví koníci se zavalitýma nohama a silně vyvinutými, jakoby oteklými pysky. Vesničané se rozbíhali z rozměklých zelinářských políček ke krajům cest, a poklesávajíce v kolenou, pokorně přijímali přečetná požehnání, jež dobrou vůlí zářící biskupové, opati, převoři a proboštové štědře rozdávali bílýma rukama, mžourajíce do mladého sluníčka.

Před dohledem pražských hradeb, v oněch dnech nepřetržitě obsazených černem zvědavého lidu, průvody se zastavovaly, aby

svůj lesk osvěžily a doplnily obsahem truhlic, dopravovaných na nákladních vozech, které si svými koly o pozlacených paprscích a jemně čalounovanými korbami vzhledem nezadaly s elegantními kočáry osobními. Nebyli to pak, řeklo by se, hosté z tohoto, nýbrž z onoho světa, již vjížděli do městských bran, už zdáli se ohlašujíce vysoko vyšlehující zlatou září. Zlatem zářila a zlato šlehala jejich strůj a zbroj a zlatem zlátl prach, vířený kopyty koní. Zlatem a démanty se skvěly útratné účesy skvostných paní, v nosítkách úsměvně míjejících bezhlesý dav, v zlatu vězely zasloužilé hlavy kavalírů, totiž v zlacených přilbicích, na vrcholu zdobených korunkami s pavími chocholy, orlími perutěmi nebo figurami tu mořské panny, tu anděla, tu zlatého kapra, tu labutě, a jednou též mořského koníka s pernatým vějířem namístě hřívy, jímž přijel ozdoben Albrecht, vévoda rakouský, obklopený smečkou černých psů o velikosti měsíčního telete. Zlatité závoje, jimiž přilby byly ovinuty, splývaly na zlacené brně, chráněné hedvábnými bezrukávými plášti, pošitými zlatými arabeskami nebo posetými zlatými hvězdičkami, čtverečky a kolečky, jež natřásány jízdou vydávaly křehké cinkavé zvuky, jako když zjara na rybníku vítr zafouká do tajících šupinek ledu. Ramena měli chráněna zlatými štíty, na nichž se v reliéfu opakoval obraz rodinného znaku, v barvách provedený na štítu ochranném, jejž drželi v levé ruce, na kolenou měli zlaté chrániče, na patách zlaté ostruhy, a meče, visící na zlatém řemení, byly navlečeny do sametových pouzder se zlatým vyšíváním. I vlaštovice, klikatě dovádějící nad hlavami putujících, zdály se pozlaceny, zlatými opary chvěly se stíny, jež vznešení poutníci vrhali na cestu, a když prý jedna Pražanka z rozčilení nad touto podívanou byla stižena předčasnými porodními bolestmi, dítě, jež pak přišlo na svět, mělo vlásky zlaté, zlatoucí.

Dvorský úředník, který zapisoval vydávání píce, napočítal, že se sjelo hostí o sto jedenadevadesáti tisících koní. Po vzývání Ducha svatého a po obřadu, jejž za odměnu jednoho sta hřiven čistého zlata provedl mohučský arcibiskup, milostí papeže na ten den zbavený klatby, jíž byl stižen, za pětidenních slavností, při nichž turnaje se střídaly s hodováním v paláci, vybudovaném zvlášť pro ten účel mezi horou Petřínem a břehem řeky Vltavy pro tabuli tak ohromnou, že sloužící ji musili objíždět na koních, za radovánek, při nichž z kašen na ulicích místo vody teklo víno a kdy domy v městě byly potaženy sukny veselých barev, o čemž ještě dnes v pohádkách vyprávíme svým dětem, král pasoval na Zbraslavi dvě stě čtyřicet panošů na rytíře, Epíka mezi nimi.

Vážná událost! Do té doby až na tu svou ušlechtilou krev dvounohé nic, poslík a služebníček, vymetač koutů a střízlík-vysrkmáslo, jejž vážní muži nebrali na vědomí a který, ač odkojen poučkami o Bohu a cti, musil strpět, aby kdejaký vyžilý obejda na něj, kdy se mu zachtělo, beztrestně vycenil chrup, Epík se naráz stal gruntovním kamenem světa, ozdobou lidstva a podle výroku svatého Pavla (neboť kohopak jiného než rytíře mohl mít světec na mysli, když psal tato slova) – spolupracovníkem Božím. A řekl-li biskup při pasování jemu a jeho dvěma stům devětatřiceti druhům: Vy, kteří krásou vynikáte nad všemi dítkami člověčími, opásejte se svými meči, chrabří rytíři – v Epíkově případě slova tato nebyla prázdnou formulkou, převzatou z francouzského ceremoniálu, nýbrž přesným vyjádřením skutečnosti.

Epík nejen dorostl v sílu a v muže, ale i zbaviv se rozmanitých tělesných nezdob chlapeckého věku, tak zkrásněl k obrazu Božímu, že už ne pouze děvečky s ňadry opařenými od slunce, nýbrž i pěstěné dámy se zajímavými účesy pod zlatými síťkami a elegantně složenými navoněnými závoji nervózněly, pohrávaly si prsty se

záhyby svých jemných úborů a jen s námahou udržovaly zdání lhostejnosti, jakmile na ně pohlédly jeho protáhlé oči s ženský prohnutými brvami. Objeviv krejčího, který oblékal Aladára, a s jeho pomocí vyrovnav se krásou úboru onomu podivnému muži, který svého času svým nemravným zjevem pobouřil jeho chlapectví a brzy potom zmizel, jako když kámen padne do vody, Epík, tváří podoben osmahlé panně a postavou bojovnému andělu, pilně se otáčel v dvorských komnatách a vplouval plnými plachtami do tajů politiky, chvále německého císaře nebo chmuře se nad jeho nevděčností, podle toho, jaký právě byl kurz, mluvě zasvěceně o Polsku, které tenkrát bylo v popředí všech zájmů, kritizuje papeže a proplétaje své elegantní řeči četnými mafoa a parblé.

Při tom všem Epík nezanedbával služební, přesněji řečeno diplomatické a vojenské úkoly, jež mu byly ukládány, naopak nadbíhal jim, vyhledával je, prosil si o ně, přesvědčen, že jeho nadšená píle a horlivost mu co nejdříve dopomůže k moci a slávě. Tož sotva byly skončeny korunovační slavnosti, bylo třeba vyprovázet hosty, a když byly shlazeny stopy radovánek, poslal král Epíka na pomoc Albrechtu Rakouskému, témuž velmoži, který nosil na přilbě klenot v podobě mořského koníka a který se rok po Václavově korunovaci vzbouřil proti německému císaři, Adolfu Nasavskému. Po vítězné bitvě, v níž Epík přišel o růžek řezáku, musil se na králův rozkaz vypravit do Míšně; pak onemocněl purkrabí a požádal Epíka, aby se ujal výcviku nováčků. I prohánět po strahovské pláni nejmladší synky nejstarších českých rodů, učil je trefovat se v cvalu kopím do kroužku nebo potýkat se s vycpanou loutkou. Večer pak, záslužný, nadějný, bral kolem krku navoněné dámy se složitými účesy a tančil s nimi na hladkých dlážkách dvorských síní anebo se přidával k skupinkám starších mužů, naslouchal jejich rozhovorům, smál se, když se smáli, a tu a tam nalézal i příležitost k uplatnění vlastních názorů.

Jaké to štěstí, být šťasten!

Bez pochybnosti o vlastní výjimečnosti, nenabažitelný cíl něžných a úsměvných pohledů, nemaje bdělé chvíle, kdy by si zplna neuvědomoval přítomnost zlatých ostruh na svých patách a meče jménem Štípáku, jímž býval opásán a který byl pozoruhodný tím, že v jeho jilci byl ukryt kousek srdce svatého Ignáce, v němž podle vyprávění legendy bylo zapsáno jméno Ježíš, a nemaje chvíle nebdělé, kdy by nepřerůstal svou vlastní osobnost a nepředbíhal liknavý čas, Epík byl šťasten oním výsostným štěstím, jež dává nevinné sobectví a prostoduchost.

Ne sto let, celé věky, zdálo by se, minuly od těch časů, kdy jeho předkové se ještě „starali". To, co vyplňovalo životy starých pánů z Kostohryz a kožených zástěr, nenalézalo místa v okruhu Epíkova myšlení a vzpomínky na rodnou tvrz a na otcovy smraďochy vyrážely z temnot jeho podvědomí, jen když spal, rušíce občas jeho světlé sny. Jeho odloučení od Srpna bylo tím úplnější, že pan Odolen mu hned v druhém roce jeho pobytu u dvora přestal posílat peníze, jimiž jej až do té doby zásobil pravidelně a v hojné míře, a ani se nenamáhal odpovědět na zdvořilou urgenci, sepsanou nejdovednějším dvorským stylistou, kterou mu syn poslal.

Epíka hnětla otcova nenadálá skoupost a nedovedl si ji vysvětlit jinak, než že pan Odolen si nepřeje, aby pokračoval v kariéře u dvora, a chce ho přinutit k trvalému návratu domů. Bylo-li tomu tak, přepočítal se, neboť Epík se seznámil s bohatým finančníkem jménem Ortlieb Geunarunge, který za onoho času koupil z majetku koruny panství Kohoutku vedle srpnovského zboží a poskytl synu svého souseda s roztomilou ochotou neomezený úvěr. Že Geunarunge byl věřitelem nejen většiny velmožů u dvora, ale i samého krále, Epík se tím cítil do jisté míry společensky povznesen. Nicméně nevysvětlený, nepřirozený poměr k otci, vyplněný

mlčením, které se lety prohlubovalo a měnilo v cosi podobného špatnému zvyku, kalil poněkud jeho štěstí, ovšem jen tolik, aby nezesládlo nadmíru, a to pouze, jak už řečeno, v noci, když spal. Odvažujeme se tvrdit, že nepříjemné sny, v nichž Geunarunge mu odmítal další úvěr, takže byl nucen se s prosíkem vrátit k svému otci, a z nichž se probouzel zpocen, s bušícím srdcem, byly výchovně prospěšné, ježto připomínaly mladému muži, že i když dávno už minuly doby, kdy jeho předci se ještě starali, přece nelze trvale žít ze vzduchu, bez něčeho, co učení mužové nazývají hospodářskou základnou.

Mezitím čas plynul a Epík dosáhl svého dvacátého roku, aniž byl nucen slevit na svých nadějích, že dosáhne významného postavení u dvora, ale také aniž se o krok přiblížil k jejich uskutečnění, a naopak blížila se chvíle, kdy by se ho někdo ne neprávem mohl zeptat, co tu vlastně ještě hledá, když už není panošem, ale není také ani purkrabím, ani podkomořím, ani maršálkem, slovem nezastává žádný, byť sebenepatrnější z dvorských úřadů. Mlád a sebedůvěřivý, Epík byl dalek trpkosti nebo pocitu vyřaděnosti, ale s nastalým novým, po Kristově narození čtrnáctým stoletím se už už začal ošívat a divit a znepokojovat, když tu, tři roky víceméně opomíjen, víceméně znevažován, nebo aspoň nedoceňován, dosáhl vyznamenání, jež naráz převážilo všechny dosavadní křivdy.

Král, aby legitimizoval své nároky na polský trůn, na nějž si po všechen ten čas nepřestal brousit zuby, chtěl uzavřít sňatek s dceruškou zavražděného Přemysla Druhého Velkopolského, která žila už pět roků v exilu na dvoře markraběte braniborského: a mezi členy průvodu, který měl princeznu, prý krásnou a věku outličkého, přivézt z ciziny, byl navržen také Epík.

Není třeba se šířit o odpovědnosti tohoto úkolu, neboť dovedeme si představit, že každý vlásek této urozené panenky, včera

neznámé, dnes z ničeho nic zavlečené do dějin, nabyl doslova přes noc vzácnosti zlatem a démanty nezhodnotitelné. Není také třeba zdůrazňovat, jaká s ním byla spojena sláva a čest, vždyť dá rozum, že posílá-li si král pro nevěstu, nezvolí jí za kavalíry pohůnky a trdla, nýbrž muže nejlepší krve a pověsti, osvědčené netoliko statečností a věrností, ale také rozmyslem, dvorností a schopností hbitého slova. Epík věděl odedávna, že z těchto vlastností mu nechybí ani jedinká, ale bylo nádherné, že to věděli také nahoře.

Věc měla jen ten háček, že se totiž nemohl vydat na cestu s holýma rukama, nýbrž měl se postavit v čelo aspoň pěti šesti svých vlastních jízdních oděnců. A protože Geunarunge v té době jako z čertova pořízení byl právě v míšeňském Freibergu, městě stříbrných dolů, kdež byl zakotven částí svého jmění, Epíkovi nezbývalo, než aby se bez odkladu vypravil za panem Odolenem.

Jeho zlé sny, v nichž zbaven úvěru přistupoval s prosíkem k otci, měly tedy dojít svého naplnění. Že mu však Geunarunge finanční pomoc neodřekl, nýbrž byl pouze nepřítomen, a on že nebyl vyhnán ode dvora, nýbrž naopak pověřen lichotivým posláním, a že byl přesvědčen o neodolatelnosti svého úsměvu a svých způsobů, vybroušených v nejlepší společnosti, Epík osedlal svého nizozemského koně, jejž byl obdařil jménem Mamerkus, ozbrojil se Štípákem a kopím Burdou a vypravil se na cestu pravda ne nadšeně, ne nedočkavě, ale také ne bez důvěry, že pořídí dobře, a domluvě se s otcem, odstraní jediný mráček, který kalil světlou pohodu jeho života.

II

Když dojel na hrad Srpno, nedávno dostavěný, dosud svítící bělobou čerstvé omítky a slunečním jasem žlutých střech, a když propuštěn velmi početnou, pedantskou a nedůvěřivou stráží v podhradí, složenou, jak shledal ne bez údivu, z lidí vesměs cizích, mluvících nesrozumitelným německým nářečím, svěřil Mamerkuse podkonímu a vkročil mezi nové zdi, poprvé viděné, rozpálené sluncem suchého května a dosud nedotčené mechem nebo lišejníkem, nikde se nesetkal s jedinkou povědomou tváří, nebo aspoň s věcí, na niž by se byl pamatoval z dětství.

Hrad byl mrtvý a prázdný, jako vyhubený morem, a shrbený trup mnicha, tiše sedícího na zemi v koutě mezi levým křídlem paláce a čeledníkem, s hlavou zvrácenou nazad, jako by upřeně pozoroval kavkami obletovaný vrcholek obranné věže, k níž byl obrácen bezmasým obličejem, zarostlým řídkými špinavými vousy, zdůrazňoval náladu přeludné neskutečnosti a lhostejnosti, zahlcující prázdnotu srpnovských dvorů, uzavřenou čerstvě otesaným kamením, kde bylo slyšet jen váhavý ohlas vlastních kroků a šumot ptačích křídel shůry. Překvapen a zmaten, Epík vstoupil do přízemní síně paláce, haluzny prázdné a syrové jako tunel, vybavené jen velikým jídelním stolem a dvěma lavicemi, sklopenými, ač místa věru byl nadbytek, a bokem opřenými o trnož, jak to dělají v hospodě, když chtějí zametat.

Prošel odtud celým domem až k podstřešní galerii, spojující prstenec hradeb, přerušený zadkem paláce, ale nikde se nesetkal s člověkem. Vrátil se tedy na dvůr, aby se pozeptal mnicha v koutě, který, ač svatě vyzáblý a duchem nepřítomný, byl alespoň jakžtakž živý. Když se mu zblízka podíval do voskové tváře, zrůžňované občasnými, napohled velmi nepříjemnými škubavými škleby, s na-

rudlými váčky pod lhostejnýma skelnýma očima, a když uviděl koneček dřevěné nohy, čouhající z kutny, s nevěřícím zděšením si uvědomil, že stojí před svým otcem.

Vzhlédnuv k synovi, pan Odolen se nepohnul, jen jeho ústa, trochu oteklá a tak bledá, že barva rtů splývala s barvou žluté pleti mezi řídkými vousy slámové barvy, pokřivila se nepatrným úsměvem. Oslovil pak Epíka citoslovcem, jímž srpnovští baroni odedávna promlouvali k bázlivým sedláčkům, když k nim přistupovali s prosbou o poshovění platů nebo o povolení ženitby:

„Nu?“

Nato Epík, domnívaje se, že otec oslepl, počal ho úpěnlivě ujišťovat o své jsoucnosti. Ale pan Odolen, nedojat, odpověděl krátce, že vidí, kdo před ním stojí, a na jeho očích, ač skelných a v koutcích zanesených bílým stařeckým slizem, bylo patrno, že nelže.

Třeba zklamán, ano vyjeven tímto přivítáním, a třeba otřesen ve své naději na získání šesti zbrojenců, mladý rytíř nepozbyl hlavy, a jaksepatří pokleknuv před otcem, vzal ho za ruku, dřív medvědí, teď jako suchá větévka lehkou, a políbil ji.

„Jsi smutný,“ řekl, „vypadáš unaveně a můj příchod ti je, zdá se, nevhod. Jsi nemocen? Co se ti stalo?“

„Žil jsem,“ odpověděl pan Odolen. „A na rozdíl od tvé matky a sester žiji dál.“

Doba, jejíž drsný vzduch Epík dychtivě dýchal mladými plícemi, neznala ještě indiánský ideál muže, který tají své city, aby neobtěžoval své okolí, a neodsuzovala proto mužský pláč. Bohatýři, znalí máchat mečem tak ukrutně, že roztínajíce soupeře od hlavy k nohám, proťali mu přitom zpravidla také sedlo a nasekli i hřbet jeho koni, tedy chlapi jistě ne choulostiví, rádi a bez ostychu dávali „studánce svých srdcí stoupnout do očí“, jak s údivem čteme v starých zpěvech. Byl-li jejich žal tak veliký, že

úleva pláče nestačila, klidně omdlévali jako špalky, ba stávalo se nezřídka, že když znenadání došla neblahá zvěst, celá tisícihlavá armáda s králem v čele se kácela v bezvědomí. Proto propukl-li Epík, uslyšev otcovu odpověď, bezprostředně a bez zbytečných řečí v prudký vzlykot, při němž studánka jeho srdce, stoupnuvši k očím, vytryskla dvojím hojným proudem, opřel-li lokty o stehna a zakryl-li si, prohýbaje se v hřbetě jako napjatý luk, tvář dlaněmi, jednal způsobně, správně a nikterak slabošsky.

Bylo by těžko tvrdit, že miloval svou matku a že by byl schopen své sestry, kdyby byly ostaly naživu, bezpečně poznat v zástupu panen jejich věku, ale nenadálá zpráva přec mocně zapůsobila na jeho cit, protože mu podala zdánlivě sic, ale pro tu chvíli dostatečné a úlevné vysvětlení otcova podivínství. Naivní představa zoufalého stesku, který na vdovci hlodal tak dlouho, až přetavil jeho živou a krevnatou tvář, spáliv přitom polovinu vlastní hmoty, v podobu voskové masky, spolu s myšlenkou vlastní siroby vzdouvala tak vydatně studánku jeho srdce, že mu oči nestačily a jen stěží našel dost dechu, aby vyslovil zlomek otázky, jak mohlo k takovému hromadnému neštěstí dojít.

„Bůh ve své dobrotě ráčil si na ně vzpomenout," odpověděl pan Odolen. A pozorně si prohlížeje Epíka, vyslovil otázku, jež byla variací na jeho původní „nu": „Tož co tě k nám přivedlo? Co chceš?"

Opřel se zády o zeď a naklonil hlavu k pravému rameni, přičemž se mu svrasklá, stařecky kožnatá víčka sesula trochu stranou a jeho oči nabyly neurčitě mongolského výrazu.

Nato Epík povstal, a doufaje, že tesklivý a stařecky znábožnělý otec dobře ocení jeho zdrženlivost, odpověděl, že dříve než promluví o svých záležitostech, věru nicotných u srovnání s hrozným neštěstím, jež stihlo jeho rod, navštíví hrob matky a sester a poprosí Boha o jejich věčnou spásu.

Pan Odolen odpověděl, že Epíka chválí za útlost jeho opožděných citů. Ať tedy jde, ale ať si pospíší, protože za necelou hodinu se vytahuje most a do rána se nespustí ani pro samého král Gondurfuse. „Žijeme tu přísně," dodal. „Budeš si na to musit zvyknout."

Toto řka, stáhl si kápi do čela, zaklonil hlavu a nanovo upřel oči k věži.

Epík se odporoučel a odešel, tak oblouzen a zhlouplý, že si nemohl vzpomenout na své oblíbené parblé, jímž si elegantně ulevovával na drahém pražském dvoře, a ve svém otupění odkázán na mateřštinu, řekl si, hryzaje se do spodního rtu a potě se a těžce oddechuje: Šlaka, a znovu šlaka. Dlouho pak ještě, když sednuv na Mamerkuse, sjížděl do údolí a sestavoval před svým duševním zrakem jednotlivé podrobnosti své návštěvy na Srpnu v celkový pitvorný, nepravděpodobně ohavný obraz, opakoval své šlaka a šlaka a šlaka, a připomenuv si otcovu poznámku o útlosti jeho zpožděných citů, začervenal se a řekl sykavě polohlasem: šlaka, ba šlaka, a ještě jednou šlaka, a vybaviv si jeho závěrečnou poznámku o přísném způsobu života na Srpnu, na nějž si Epík bude musit zvyknout, která se zdála nasvědčovat, že pan Odolen nepovažuje synův příjezd za návštěvu, nýbrž za návrat, propukl naplno: šlaka a ještě jednou šlaka, ba šlaka a šlaka, ještě jednou šlaka, a šlaka a šlaka, ba šlaka, a ještě jednou šlaka, ba u šlaka ještě jednou!

Povinnost navštívit hrob matky a sester měla sama o sobě výhodu, že mu, bezradnému, skýtala pro nejbližší chvíle cíl a také naděje, že se tam dole setká s někým, kdo se za dobu jeho nepřítomnosti změnil pouze tak, jak je mravno a přirozeno se změnit, a kdo by ho podrobně zpravil o tom, co se tu zběhlo. Ale i toto očekávání ho zklamalo.

Kostohryzy, před jeho odjezdem chumel chalup při cestě, rozšířené v tržiště, proměnily se v době jeho pobytu v Praze v městečko,

nebo aspoň v zárodek městečka. Rozrostly se do šíře i délky, ale hlavně i do výšky i houšťky, neboť staré nizoučké baráčky s křížovými krokvemi, sahajícími někdy až k zemi, ztrácely se teď vedle nových roubených domů měšťanského rázu a díla, úzkých a vysokých, se strmými střechami nad štíhlými hladkými štíty. Humna a zahrádky, které dřív zaujímaly víc místa než sama stavení, takže vítr foukával skrz vesnici nerušeně a bez překážky, byly zahlceny hustým shlukem bud a přístěnků, patrových přístavků a pavlačí, jimiž noví měšťané narychlo a příštipnicky rozšiřovali půdorysy svých obydlí.

Ale ač zvětšené a změštělé, zvýšené a zhuštěné, Kostohryzy napohled nebyly o nic lidnatější než otcův hrad. Svině s šesti prasátky ryla v čerstvých splašcích, vylitých při kraji cesty, na šňůře, napjaté mezi dvěma střechami, sušilo se prádlo a odkudsi zprava, z hloubi úzkého domku, bylo slyšet pláč dítěte, městečko tedy nebylo opuštěné, ale okenice byly zavřené a kotce a krámky prázdné, vyklizené asi v spěchu, jako před nenadálým nepřátelským nájezdem. Uviděv zapomenutý hrozen bot, výsměšně visících za poutka na sloupku nad pultem ševcovského krámku, přistavěného k boku prázdného kamenného pranýře uprostřed tržiště, Epík se rozhněval, škrpály strhl a mrštil jimi do prachu, ale uvědomiv si, že tímto počínáním Kostohryzany nenavnadí a nevyláká je z jejich úkrytů, prohnal tenký střik sliny mezi zuby a popojel ke kostelu, jehož vrata byla dokořán.

Před oltářem, podoben zraněnému zvířeti, plazícímu se po břiše, klečky ležel maličký stařeček, oděný dlouhým, hrubě záplatovaným chalátem z pytloviny; opřen o lokty, dotýkaje se čelem země, zdvíhal ke kříži křečovitě sepjaté dlaně a jeho hubená záda se otřásala jako chladem. Epík v něm poznal nevolníka Matesa, pasáka vepřů, který chodíval na bývalou tvrz vyprazdňovat žumpu, a potěšen, že se shledává aspoň s jedním příslušníkem světa svého

chlapectví, zaklepal mu na rameno. Stařeček polekaně vyskočil, a když poznal mladého pána, znovu padl na kolena, uslzené oči vykulené a rty roztřesené strachem.

Epík, nutě se do dobrotivě bodrého tónu, ho vyzval, aby se nebál a aby mu pověděl, co se u všech čertů na Srpnovsku děje a proč se před ním v Kostohryzech, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, všichni poschovávali jako před malomocným, ale Mates místo odpovědi otevřel ústa, a bekaje, ukázal dovnitř prstem na chvějivý namodralý pahýlek, který mu zbyl po vyrvání jazyka.

Byli-li srpnovští poddaní tak vylekaní, že se schovávali před pánovým synem, aby se jich snad neptal na věci, o nichž nesměli mluvit, a vytrhávaly-li se tu jazyky lidem tak neškodným, jako byl stařeček Mates, čistič žump a pasák vepřů, bylo nabíledni, že povaha pana Odolena, třeba mluvil o Boží dobrotivosti a odíval se mnišskou kutnou, proměnila se přísněrněji než jeho tělo. Nezvykle početná pedantská stráž, jíž se obklopil, byla stráží tyrana, a duchovitá prázdnota hradu byla samotou, do níž se s hrůzami svého svědomí utíká netvor, který se bojí odplaty: takto uvažoval a toto si domýšlel Epík, když se spěšně vracel z Kostohryz na hrad, aby dojel včas před vytažením mostu. Ač užaslý svými objevy a závěry, byl jimi také – podivné jsou aspekty člověkova sobectví – uklidněn, protože ho zbavily pocitu viny a daly mu právo, bezúhonnému, mravně dokonalému, podívat se do otcových očí zpříma, ba s výčitkou, a posílily tak jeho naděje, že přece získá své zbrojence.

Ale nezastihl už pana Odolena doma. Mrzutá stařena, tváří ježibaba se žlutým krkavčím nosem, který se špicí takřka dotýkal hrotité vyvstalé brady, k tomu šilhavá a přihrblá, strojila právě stůl k večeři, když vstoupil do přízemní síně paláce – jednu lavici postavila na nohy, ale druhou nechala, tak jak byla, opřenou o trnož. Když se jí zeptal, kde je jeho otec, zprvu neodpověděla,

odkvapila, a řekla mu, teprve když se po notné chvíli vracela s krajáčem chlebové polévky, že odjel na návštěvu k opatovi do kláštera Svaté prsti; vrátí se prý zítra, možná pozítří.

To byla nepříjemná zpráva, byť by si Epík přál vyřídit co nejrychleji záležitost, na níž závisela všechna jeho budoucnost, ale nikoli rána, ježto k výpravě za princeznou mělo dojít nejdříve za čtrnáct dní; otcova nepřítomnost mu nadto skytla příležitost zabydlit se v jeho sídle a leccos vyzvědět, než se mu zpříma, ne-li s výčitkou, podívá do očí a než si s ním mužně promluví.

Zprvu neměl úspěch. Ježibaba byla jedinou obyvatelkou čeledníku, dotýkajícího se levého křídla paláce, a když se jí Epík otázal, kam zmizela všechna chasa, kde je kuchařka, bylinářka Starámse, kde jsou jeho dvě chůvy Anny, jimž se přezdívalo po způsobu jeho dětského žvatlání Nanynastará a Nanynanová, kam odešel kočí Kecle, plešatý truhlář Račín a jiné a jiné známé tváře, babizna jen pokrčila rameny.

Působila-li dojmem čarodějnice, srpnovský purkrabí jménem Čebiš z Vlčkova, rodem vladyka, vychrtlý, vlasatý mladíček, vypadal jak z nebe spadlý. Epík ho odkryl v nizounkém domečku, přistavěném na dolním dvoře k boku hlavní brány, kde Čebiš nejen úřadoval, ale i jedl a spal. Když k němu Epík vstoupil poprvé, mladík chrápal s hlavou položenou na otevřené knize, a pak probudiv se, vyskočil a dlouho na příchozího beze slova zíral maličkýma želvíma očkama, žvýkaje a pohybuje ohryzkem na dlouhém tenkém krku: usnul asi s plnými ústy, a teď doháněl, co při spaní zanedbal.

„Poctivost, mladý pane," řekl, když spolkl. „Jsem také šlechtic, prosím."

Vysvětlil pak Epíkovi, že přijal u pana Odolena místo purkrabího nikoli z nouze, nýbrž proto, že se chce zaučit v moderním peněžním hospodářství.

„Můj erb," řekl, „vlčí hlava s vyplazeným jazykem, leckdy zasáhl do dějin. Má matka je žena zkušená a z dobrého rodu. Naši tvrz, důmyslně vystavěnou z nejlepšího dřeva, nám závidí leckdo – dobytná leda hladem."

Takto vykládaje, znovu vybídl hosta, aby si sedl; a když se ho Epík zeptal, kde je všechna čeleď a kam zmizel starý srpnovský nábytek, jeho mnohomluvnost rázem opadla.

„Šlechtic šlechtici poctivost, prosím – nevím, o nic se nestarám, účty mám v pořádku, řemínek nechybí, ale dál nic, poctivost, diskrétnost, slušnost. Co převezmu, zapisuji dvojmo: do hlavy," purkrabí se dotkl nízkého krabatého čela, „a do register. O čeledi, o starém nábytku nevím nic, ergo jsem nic nepřevzal."

Věru pozoruhodná byla důslednost, s jakou byly z nového hradu odstraněny všechny stopy minulých časů. S jedinou výjimkou černého korbele z tamaryškového dřeva, z něhož srpnovští, dříve kostohryzští páni pívali víno prý odnepaměti a který teď stál v hlavní síni na římse krbu, Epík se v celém hradě nesetkal s jedinou truhlicí, s jedinou lavicí ze staré tvrze. Před svým odjezdem do Prahy míval bohatě vybavenou světnici s truhlou na šaty s řezanými holubičkami, s postelí s nebesy, k níž se stoupalo po třech vysokých stupních, a s věšákem z jeleních parohů, a teď musil spát na skládacím táborovém loži, úzkém jako pravítko, v jizbě veliké, ale hrubé a nepřívětivé jako všechny ostatní místnosti paláce. Napadlo mu, že stará tvrz snad vyhořela se vším zařízením, ale stařena s krkavčím nosem prohlásila, že nic podobného se nestalo. Zvolil-li ji pan Odolen za služebnici pro její nemluvnost, nemohl zvolit nikoho vhodnějšího; mračná, mlčelivá a napohled podezřelá, hodila se do mračného, mlčelivého a napohled podezřelého prostředí prázdné mrtvé pevnosti jako netopýr do komína.

Kámen hradu žehl v předčasném zhoubném žáru květnového slunce, hořícího na nebi den ze dne bezmračnějším, a žíznící krajina šedla ve vytrvalém východním větru. Epík, sklíčen zahálkou a vedrem, němotou tajemství a netrpělivostí, polehával na úzké vojenské posteli ve své holé světnici, jejíž maličké okno bylo obráceno k severu, takže byla poměrně chladná, a opět a opět v duchu provázel líbeznou polskou princeznu drsnými cizími kraji, útlou a světlou, s čarovným světélkem na vlhké, ještě dětské puse, s udivenýma očima, v obdivné důvěře utkvívajícíma na švarném veselém rytíři Epíkovi, klusajícím v čele sedmi těžkých zbrojenců po straně jejího kočáru. To byl pravý život, to byl plný život, v němž byl soustředěn všechen jeho smysl, všechna jeho radost, život bez Matesů s vyřezanými jazyky, bez Kostohryzanů, poschovávaných za zavřenými okenicemi, bez babizen s krkavčími rypáky, a čím líbezněji si jej Epík maloval, tím větší byla jeho úzkost před zklamáním. Někdy ho přepadala tak zuřivá zlost na otce, který ho svým nesmyslným a nevhodným odjezdem zůstavil takovému trápení, že propukl v brekot a hryzal do podušky, jindy zas poklekal a modlil se:

„Dobrotivý Pane," říkal vroucně, „ty, který ses dal ukřižovat a který jsi sedmého dne vstal z mrtvých, takže strážní se třásli a omdlévali a Salome a Maria Magdaléna zbytečně nakoupily vonných věcí, jimiž tě chtěly pomazat: hle, ona zmíněná Maria Magdaléna, Lazarova sestra, se k tobě přiblížila v Šimonově domě, umyla ti nohy slzami srdce svého a měla ten šťastný nápad, že je namazala myrhou. Jednala správně a byla za to odměněna, vždyť její hříchy byly odpuštěny. Je-li toto pravda, ó Pane, a je-li pravda, že tomu věříme, učiň, aby mi otec, až se vrátí, přidělil aspoň sedm zbrojenců a abych se vrátil do Prahy ještě včas, než výprava vyrazí na cestu."

Po poledni třetího dne otcovy nepřítomnosti přišla bouře, zapršelo nedlouho, ale ostře, příjemně se ochladilo a Epík si dal osedlat Mamerkuse.

Že všechno na Srpnovsku bylo cizí, že všechno, co znával, se ztratilo, utopilo se v proudu času, zavaleno a vytlačeno novými věcmi, novými tvářnostmi, a že Epík se s těmito změnami seznamoval ne bez nelibosti, ano s podrážděním a s nechutí, když bloumal deštěm osvěženou doubravou na úpatí Petrovce, dostal nápad, že se podívá, nezarostla-li slavná loučka jménem Šidlovka, o níž se vyprávělo, že dvanáctiletý Odolen na ní zastihl černookou dcerušku kupce Eliodora, a polaskav ji, obtěžkal ji synem. Není tedy nadobro bez příčiny, ba co víc, možná bez jedné z oněch příčin, do nichž, jak známo, ďábel zaplétá člověka, zamířil-li Epík na své vyjížďce tam, kam zamířil, a uviděl-li na Šidlovce, která kupodivu zůstala tak, jak byla, a tam, kde byla, děvče v modré rubášce, s červenou pentlí v těžkých tmavých vlasech, přehozených dopředu přes ramena, žnoucí chudou zažloutlou trávu a skládající ji do loktuše, přeložené do trojcípu. Byla k němu obrácena zády, ale když uslyšela krok jeho koně, ohlédla se přes rameno, a tu se ukázalo, že je hezká, s modrýma velikýma očima v hladké snědé tváři, s právě oním vlhkým světélkem na chutných ústech, jež Epík přisnil své polské princezničce.

Mladík statečný a k ženám nelhostejný, k tomu způsobně vychovaný a znalý milostné poezie, Epík dobře věděl, co jest mladému rytíři činiti při takovéto líbezné náhodě, i pozdravil žnečku přívětivě a oslovil ji, jak uměl nejlépe:

„Dobrý den, panno," řekl jí, „nelekej se, nechci ti ublížit. Jen písničku bych na tebe rád složil, jak tu klečíš, spanilá, v zelené trávě, v ušlechtilém kvítí, a hned zase odjedu. Kdo jsi, prozraď mi? Připadáš mi jako chovanka lesních víl, a bojím se, že se mi rozply-

neš před očima; proto buď milosrdná a slib mi, uzavři se mnou, jak říkáme my lidé, závaznou smlouvu, že chvíli setrváš."

Nato majolenka, špicí srpu prohrabujíc stébla trávy a nestydlavě se usmívajíc na Epíka, který tím, že seskočil z koně a vyňal mu udidlo, prozradil, že má v úmyslu pozdržet se déle, než sliboval, odpověděla, že není chovankou víl a že kvítí, v němž klečí, je obyčejná pampeliška, která sic křísí krev a zahání žloutenku, ale nikterak není vzácná.

Tato odpověď, jíž dívka dala najevo, že není ani upejpavá, ani na hlavu padlá, příjemně roznítila Epíka a povzbudila jeho výmluvnost. Sedl si vedle klečící žnečky a zeptal se jí, má-li za to, že pouze věci nepočetné, málokdy se vyskytující jsou vzácné. Jaký to omyl, jaký blud!

„Máš modré oči," pokračoval, dívaje se jí zblízka do tváře, „a myslíš snad, že by se mi líbily lépe, než jak se mi líbí, kdyby to byly samojediné modré oči na světě? Protože ve skutečnosti samojediné jsou. Kdybys porušila slib, jejž jsi mi dala, a kdybys najednou – nevím jak, ale dovedu si to s bolestí představit – zmizela, tak jako obláček dává zmizet obrazům, které slunce maluje na zemi barvou stínu, k čemu by mi byly všechny modré oči, i kdyby jich tolik bylo na světě, že by na něm nebylo místečka, na něž by nehleděly některé z nich, a přitom žádné z nich by nebyly tvé? Všechno, co jest, je jediné na světě, nic se neopakuje, protože Bůh není pištec, který hudlá jen jednu písničku, i ty jsi jediná a já tebe jedinou chci mít."

Takto stočiv svou řeč od pampelišek k vlastnímu jádru věci, Epík se ústy dotkl dívčiných vlasů. Pokárala ho, uhýbajíc mu hlavou, pro jeho prudkost a horkost, a doporučila mu odvar z drmku, který chladí zapálenou krev.

Překvapen jejím opětovaným projevem bylinářských vědomostí, zeptal se jí po jejich původu, a tu se ukázalo, že dívka, Svědi-

rožka jménem, je dcera nebožky Starámse, srpnovské kuchařky a lékařky, která ji odmalička zasvěcovala do svých umění.

„Až jednou budeš pánem Srpna," dodala, „zavolej mě na místo mé matky; ale prosím, buď šlechetný a jdi pryč ode mne."

Tato prosba, bezpochyby pouze formální, pohnula Epíka k bujné úvaze, že bylo-li by od něho šlechetné, kdyby vyhověl jejímu přání a odešel, bylo by od ní naopak nešlechetné, kdyby ho zůstavila mukám lásky a kdyby strpěla, aby pro ni uvadal v touze a usoužil se. Proto lépe bude, když Svědirožka odvolá svou výzvu, takže nikdo z nich dvou se nedopustí nešlechetnosti, a když ukončí to, co začala, lapivši jeho srdce do vězení, a smiluje se nad ním.

A zatímco hovořil a zdvojnásoboval naléhavost svých proseb, objal ji kolem boků, a když chtěla promluvit a odporovat mu, políbil ji na rozvírající se ústa: i opakovalo se to, co před pětatřiceti lety na témž místě učinil s jinou srpnovskou majolenkou chlapec Odolen.

Když se prodloužily stíny, Epík, ležící vedle Svědirožky ve vlhké trávě, počal uvažovat, není-li načase se vrátit, neboť pedantská stráž plnila pánovy rozkazy doslova i za jeho nepřítomnosti, a vytáhla-li most, do rána by jej nespustila, jak víme, ani pro samého krále Gondurfuse. Tehdy dívka, jak už bývá, smutná, opětovala polohlasem svou prosbu, aby jí slíbil, že ji povolá, až tu bude pánem, na místo její matky. Epík ji o tom ochotně ubezpečil, ba co víc, slíbil jí, že se přimluví u svého otce, aby její přání bylo splněno ihned.

„Nemůžeš se přimluvit u svého otce," řekla Svědirožka. „Tvůj otec je mrtev."

Pokračovala pak, nedbajíc jeho užaslého výkřiku, nadobro změněná, tvrdá v zbledlé tváři, že za to, co právě řekla, se tu platí šibenicí.

„Jdi do Ďasova Chvístu a na kopečku hned za tou prokletou vsí uvidíš šibenici, na které je pověšeno za žebro šest lidí, čtyři ženské a dva chlapi. Dva z nich možná ještě žijí, protože byli vytaženi teprve předevčírem. Prozradíš-li mě, budu mezi nimi sedmá."

Takto mluvila, a zatímco oblaka růžověla nad modravým chladem večera, vyprávěla mu, využívajíc důvěrnosti, která smazala přehradu mezi nevolnicí a synem pána, o rebelii Petra Pudivouse – je hodno zmínky, že když vyslovila jeho jméno poprvé, nábožně se pokřižovala a chvíli pohybovala ústy jako v tiché modlitbě –, o příchodu krásného Aladára, který tedy nelhal, když před lety svěřil Epíkovi, že je v Kostohryzech farářem, o krvavé neděli a o tom, jak Pudivous zapálil svou svatostí kámen Zapomněnky.

Pan Odolen nepřežil dlouho smrt své ženy a levoboka: když v únoru toho roku přišly sněhové vánice, vyjel si na saních se svými dcerkami, snad aby je rozptýlil od všech těch hrůz, a už se nevrátil: stráž, která se vypravila je hledat, našla je zmrzlé v závěji pod překocenými saněmi. I bylo povinností Svědirožčiny matky jakožto hradní lékařky, aby zesnulým prokázala poslední službu, jak to v Epíkově rodině dělala už třicet let, totiž aby jim vyňala srdce a vnitřnosti: nuže, když se do ní zařízla nožem, vjel do Odolenovy studené mrtvoly ďábel a oživil ji. Zesnulý otevřel oči, a krváceje jako vepř a strašlivě láteře, udeřil na omdlévající Starámse, že ho chtěla zabít, a dal ji vsadit do želez a oběsit: tehdy se na Srpnu ještě věšelo milosrdně, za hrdlo.

Pochyboval-li kdo v kraji o pravdivosti tohoto příběhu a nechtěl-li uvěřit, že nahoře na hradě už nesedí starý pan Odolen, nýbrž sám ďábel, který se oblekl do jeho mrtvé kůže, tak jako si navlékáme škrabošku, byl brzičko vyveden z omylu. I nekrutější pán, dbaje svého prospěchu, neutrácí zbůhdarma životy svých poddaných, stejně jako skoupý hospodář, i když dře svůj dobytek,

nevybíjí jej zbytečně; ďábel však, který opanoval Odolenovu mrtvolu, začal vraždit a mrzačit své lidi, jako by je chtěl vyhladit do posledního. Začalo to s vdovou po Praskolovi z Chvístu, jíž kázal, nedbaje jejího vysílení po nedávném porodu, aby na stavbě hradu zastoupila svého muže, a tak dlouho ji týral těžkou prací a osobně dozíral, aby jí nikdo nepomohl, až zůstala ležet a nevstala, ani když ji křísili bičem.

Že si tak krutě zasedl na Praskolovu rodinu, sousedé se báli ujmout se jejího dítěte, až se nad ním smiloval kdosi z dvorce Chrastiny, jejž drží manstvím vladyka z Vesice, Vinař.

Brzo se spikla srpnovská čeleď, chtějíc osvobodit pánovo tělo, tak jak se to před lety přihodilo v Mráči, když ďábel vklouzl do mrtvoly, vystavené v kapli, chtěje vylekat pannu modlící se u oltáře, ale byl ihned vypuzen prudkou ranou svícnem do hlavy, již neohrožená dívka zasadila zvedajícímu se tělu. Nuže čeleď přepadla ďábla, ale podoba pánovy tváře je, zbabělce, zbavila odvahy v okamžiku nejrozhodnějším, takže ztratili hlavu a on se jim snadno ubránil.

Tehdy už stála nová zděná šibenice za Ďasovým Chvístem na vršku, který dostal jméno Golgota, a srpnovská chasa byla její první hromadnou obětí. Kdo v kraji zabrumlal, kdo zašpital, zaplatil to jazykem nebo krkem, protože špiclové donášejí ďáblovi každé slůvko, které kdo kde promluví, a i nepromluví.

Vzbouření čeledníku ho naučilo opatrnosti, a proto daroval svou starou stráž Bigamovi a přivolal na hrad zbrusu nové lidi, cizince, možná také čerty. Opat, který se tak obětavě přičinil o zahubení Petra, Odolenova levoboka, velice se s ďáblem spřátelil: navštěvují se vzájemně, chlastají a hrají, neví se proč, vždycky jen o tři vesnice: o Krusvičany, Samoplesy a Čistou. Nevolníci z těch tří vsí nepatří vlastně nikomu, protože hned je drží ďábel, hned

zas opat, ale patří přitom oběma, takže odvádějí dvojnásobné platy, robotují na dvojím, a kdo, nemoha takový život snášet, sáhne si k hrdlu, zahubil své milé, protože ďábel pozůstalé po samovrazích věší: proto zoufalci na Srpnovsku, než se sami utratí, pobíjejí své ženy a děti.

Už dávno se na Srpnovsku nikdo nežení, nevdává, protože ďábel žádostem o ženitbu nepovoluje, ba co víc, doví-li se, že se některý chlapec s děvčetem mají rádi, chlapce pošle do lomu na práci a děvče prodá nebo daruje Bigamovi. Proto mladí lidé různého pohlaví se nescházejí, nemluví spolu, aby na ně někdo nedonesl, že se milují. Srpnovští poddaní totiž, namísto aby stáli při sobě a hleděli si ulehčit své trápení, hlídají se navzájem, žalují na sebe a udávají se často bez příčiny, jen ze zlosti za křivé podívání nebo ze závisti, že se druhému líp urodilo nebo že má hodnější a pilnější děti.

Nejlepší důkaz, že ďáblovi nezáleží na prospěchu hospodářství, nýbrž na ukájení krvežíznivosti, lze vidět v tom, že vypsal neslýchanou odměnu, daleko převyšující cenu prostého nevolníka, za dopadení každého zběha. Kdo se pokusí uprchnout ze srpnovského panství, nedoběhne daleko, protože ďáblova štědrost je známa všady po širokém okolí, a každý si rád přivydělá. Dopaden, zběh bývá pomazán medem, aby se na něj sletoval hmyz, na dva dny postaven v městečku na pranýř a pak teprve pověšen za žebro. Obchod v Kostohryzech tím trpí, protože kupci se vyhýbají tržišti, na němž se dějí krutosti, dokazující pravdivost pověstí, že pánem Srpna je mrtvola oživená ďáblem, ale co na tom rarachovi záleží? Kývne a jeho pekelní služebníci mu naplní všechny sklepy a truhly zlatem.

Nicméně ždímá své poddané do poslední kapky krve. Když král vyhlásí všeobecné berně, vybírá proti všemu právu a zákonu dvojnásobek předepsané daně. Zrušil všechny stanovy a psané privi-

leje, jež pan Odolen za života paní Anežky udělil Kostohryzům, vyžaduje tolik robot, že městská pole pustnou, ale úroku nesleví denárek a naopak vypisuje mimořádné platy, kdy mu jen napadne. Nuže, takové jsou tu poměry a v tomto pekle žije i ona, Svědirožka, služka kupce Mauricia, který z ní platí ďáblovi čtvrtletní dávku medu a kramaří s jejími léky, a není naděje na osvobození, protože ďábel, bude-li chtít, může bydlit v Odolenově mrtvole třeba sto let. Proto radí Svědirožka Epíkovi co nejdůtklivěji, ba co víc, zapřísahá ho, aby šetřil svého mládí a prchl odtud ihned a vyčkal někde v dáli a v bezpečí, až se ďábel nasytí tohoto pekelného šprýmu a opustí zhanobenou schránu jeho otce, takže syn, k němuž se všechen zdejší lid modlí jako k mesiáši a přitom se neodvažuje ho oslovit, bude se moci svobodně vrátit a ujmout se zboží, jež mu už šest let patří.

Při těchto slovech ho hladila po vlasech a líbala mu uslzenou tvář. Třebaže plný měsíc už vystřídal zapadlé slunce, obloha dosud neztratila svou blankytnou barvu, v doubravě, ač ztmavělé vcelku, byl každičký lístek prokreslen stříbrným chladným světlem a nevysoko nad hlavami milenců poletoval netopýr. Ale všechna ta spanilost, jako stvořená k něžným dohrám lásky a k snění, připadala Epíkovi tupě zoufalá, jako tupě zoufalý byl on sám.

„Vyzýváš mě, abych utekl," řekl Svědirožce, když se trochu vyplakal, „a počkal v bezpečí, až ďábel, pakli tvé vyprávění je pravdivé, vybije mé lidi, a abych se pak ujal zboží, obydleného nejvýš několika starci s vyřezanými jazyky, ale přitom si myslíš, že kdybych to udělal, ostruhy by mi slušely jak podkovy psu: ale pověz mi, co mám dělat? To, co udělala ta mráčská holka, která uhodila svícnem vstávajícího umrlce? Nemýlíš-li se a není-li to všechno smyšlenka polekaných bab a v otcově těle opravdu sedí ďábel: je to přec jen otcovo tělo. Naplila bys na ostatky své matky

s odůvodněním, že to není tvá matka, nýbrž mrtvé kosti? Nebo na sochu svého krále, protože to není král, nýbrž kus kamene? A já mám udeřit tělo, které nejen není hromádkou kostí, nejen není z kamene, ale žije a chodí a má hrbatý nos mého otce a má jeho čelo a oči? I když se za několik let, co jsem ho neviděl, proměnil ve starce, což se koneckonců po tom všem, co zakusil, mohlo stát i bez přičinění ďábla, a i když on, rytíř a pán, když jsem k němu přistoupil, seděl na zemi v koutku jako žebrák, navlečen do plesnivé kutny, přece jsem ho poznal a řekl jsem si: Toto je můj otec. Nemohu mu ublížit, a modlí-li se ke mně někdo tam dole jako k mesiáši, ať se jen modlí. Já ho neslyším, a buď ujištěna, že tvé mínění o mé zmužilosti je mi z té duši lhostejné – mám jiné věci na starosti než se trápit vašimi nářky."

Když takto hovořil a vemlouval se do chlapeckého vzteku, Svědirožka převázala trávu v loktuši a naložila si ji na záda. Omluvila se mu pak s přehnanou pokorou za to, že ho urazila svým neotesaným vyprávěním, a ubezpečila jej, že to učinila pouze z vděčnosti, že se k ní, nepatrné děvečce, snížil svou milostí, a chtěla ho varovat před velikým nebezpečím. Ani v duchu jí nenapadlo ho přemlouvat k nerozvážným činům, které by ohrozily jeho vzácný život, a naopak, jak si jistě vzpomíná, ho nabádala k útěku. Kéž jí odpustí, sprosťačce, že ho oloupila o několik hodin vzácného času! O nic jiného ho neprosí, ba ani o to ne, aby ji neprozrazoval: zná nejen prostředky, které člověku vracejí zdraví, ale i takové, které ho sladce zbavují života, takže hák v žebrech jí nezpůsobí bolest.

Poslední slova už pronesla v chůzi, když se brouzdala bosýma nohama stříbrnou trávou, a odešla pak zpříma, aniž se ohlédla, s levou rukou v boku, pravou v zátylí držíc uzel svého rance.

Měsíc svítil tak jasně, že bylo lze si spočítat vrásky v dlani, a nebe, už zčernalé, sršelo bílými jiskrami, které se chvěly pohy-

bem pozemských par. Mamerkus, překvapen, že pán se nezvedá, ač milenka už odešla, chrastě uvolněným udidlem a tázavě frkaje, přistoupil k Epíkovi, který seděl na zemi s hlavou tak hluboce svěšenou, že mu vlasy spadaly do půli tváře.

Epík rád užíval Kumáncina úsloví, a ač mu rozuměl pouze povrchně, rozuměl mu přec, a jak mu rozuměl, tak mu i věřil. Aniž se snažil z něho vyvozovat závěry a pronikat pod jeho slovní formulaci, bral klidně na vědomí skutečnost, že ďábel, když podle svých zlomyslných plánů usměrňuje nahodilý sled příčin, zasahuje nepříznivě do člověkova života, a nikterak se tím neznepokojoval, protože příčiny, s nimiž se cestou potkával a jež omezovaly libovolnost jeho skutků, ať jakkoli podstrčené ďáblem, samy o sobě byly z toho světa, a neměly tudíž nic démonického. Kámen, jejž mu ďábel nastražil do cesty, aby ho přiměl k hříchu zaklení, zůstal nevinným kamenem, víno, jímž mu ďábel účinně zabránil v návštěvě ranních služeb Božích, poctivě se urodilo na lidské vinici. Ďábel tedy byl až dosud protivník zlomyslný, ale diskrétní a tak říkajíc slušný, an dbal, aby jeho nástroje nezapáchaly pekelným čoudem. Ale že teď, jak se zdálo, vnikl do jeho života bezprostředně, znásilniv tělo jeho dobrého otce, to bylo sprosťáctví zákeřné a nečekané, všivácká nehoráznost, jako by rytíř při souboji z ničeho nic bacil svého soupeře kamenem. A navíc všeho, toto darebáctví naráz zmařilo zbytek Epíkových nadějí, neboť obrátit se na ďábla s prosbou o sedm zbrojenců, jichž potřeboval jako vzduchu, znamenalo zatížit duši smrtelným hříchem. Ať ďábel, nebo člověk, vládce Srpna, jak vyplývalo z dívčina vyprávění, změnil se ještě hůř, než jak Epík se byl odvážil soudit podle prvního setkání, tak zásadně a podstatně, že i když Svědiroždčina historka není pravdivá doslova, je pravdivá jakožto podobenství. I kdyby snad nebylo smrtelným hříchem požádat ho o laskavost, na níž záviselo všechno štěstí

jeho života, byla by to nicméně prostoduchost, předem odsouzená k nezdaru.

Pod těmito úvahami rázu veskrze sobeckého probíhala nitrem a skrytem jeho ducha druhá vrstva myšlenek a dojmů, které se projevovaly na povrchu jeho vědomí jako temný pocit lítosti. Až dosud cele zaujat svou ctižádostí a šťasten v tomto zaujetí, znenáviděl si pravdu bolesti a hrůzy, do níž ho uvedla jeho náhodná milenka, a znenáviděv si pravdu, mrzel se i na její hlasatelku. Současně se však hryzl pro svůj slabošský výbuch, jímž odpověděl na nevyslovenou, ale zřejmou výzvu, s níž se k němu obrátila jako k jedinému možnému osvoboditeli, jako k mesiáši, k němuž se lid modlil, současně se před ním schovávaje, jako k rytíři, který přijav meč a ostruhy, uvázal se k ochraně trpících a slabých. Mrzel se na Svědirožku za kopřivnaté, bezohledně hořké a ohyzdné zakončení dobrodružství, jež začalo tak líbezně, ale přitom se jí i obdivoval, že nejen před ním neuprchla, nejen se před ním neschovala, jak bylo na Srpnovsku zvykem v tom strašném čase, ale odpověděla na jeho oslovení nestydlivým úsměvem a bez odporu se mu vzdala, aby si tak – marně – prorazila cestu k jeho sluchu.

„A přece nade mnou nezlomila hůl," utěšoval se, když o něco později krokem koně mířil asi v tom směru, kudy před časy ďábel, pronásledován poustevníkem, stižen průjmovou křečí, svištěl povětřím, „ale přece nade mnou nezlomila hůl, když i po tom, jak jsem ji urazil, ještě mi naznačila, že zná prostředky, které člověka sladce zbavují života: zda to nebyla odpověď na mou otázku, jak mám udeřit tělo, které i když obýváno ďáblem, nepřestalo být tělem otcovým? Nemusíš je udeřit, odpověděla mi, ne slovy, nýbrž smyslem. Dám ti prášek, který rozpuštěn ve víně nebo v pivu rozleptá vnitřnosti, jež se mrtvolám tak jako tak vyřezávají, bez bolesti a sladce, takže ďábel vyletí z tvého otce jako kámen z praku,

a že už neponese jméno, jež mu nepatří, ani podobu, která není jeho, přestane hrát s Bigamem o tvé vesnice a trhat tvým lidem jazyky a věšet je za žebra. Ty pak, neomezený pán Srpna, postavíš se v čelo ne sedmi, nýbrž dvaceti zbrojencům a vyprovodíš svou princeznu s takovou nádherou, zaskvíš se tak velkolepě před jejíma očima, že neopomine říci svému královskému snoubenci: Tento a nikdo jiný bude mým podkomořím…“

Pomysliv na toto, Epík pocítil tak divokou radost, že se mu chtělo zahalekat do bílého duchovitého kraje, který se před ním rozevřel, když vyjel z doubravy, ale raduje se cítil a věděl, že to je radost nepravá, a vskutku taková byla, neboť sotva v něm vzplála jako snop slámy, hned zase pohasla, vystřídána hnusem.

Vtip je v tom – takto asi přemítal, zatímco neviditelný slavík zazpíval do ticha snícího kraje písničku, lololo a cicici, jako by samo světlo hvězd a měsíce, od průsvitného kovu plných silných paprsků po jemné stříbrné pavučí, protkávající stíny stromů, čechráno větříkem, v sladkém chvění začalo vydávat zvuky – vtip je v tom, přemýšlel Epík, že ať Svědirožka zná sebeelegantnější uspávací prostředky, snad i takové, jež svým hostům servíruje sám papež, když je chce v tichu odpravit, věc nepěkně páchne otcovraždou. Kdežpak mám zaručeno, že ne v otci, nýbrž ve Svědirožce vězí ďábel, a že už dávno, dřív než začala žít svou trávu, bezpečně věděla, že se objevím na Šidlovce, protože na mne měla navinuto?

Za těchto úvah, bezvýchodných jako černý les, vjel do dolíku, na nějž se kdysi byl vychvístl prchající pokušitel.

Nepěkná víska, svým jménem připomínající tuto příhodu, za noci vypadala jako shluk pramic, zakrytých střechovitými plachtami, tiše plujících měsíčním zálivem pod mrtvým dozorem zhaslého majáku, stojícího opodál na kulatém holém kopečku: byla to šibenice, o níž mluvila Svědirožka, na kamenném spodku

osm do čtverce postavených zděných sloupů, nahoře spojených popravčími břevny, škaredá konstrukce, vyzáblá jako pavouk sekáč, ohromná prázdná klec, ověšená spícími netopýry.

Když Epík projížděl Chvístem, nikde se neozval hlásek ani pípnutí kuřete ze spánku, jediný pes nezaštěkal, hnůj nezapáchl a krovy byly děravé, napůl propadlé do opuštěných doupat v podzemí: páně Odolenova nesympatie, jak patrno, nezastavila se u rodiny jednookého Tómy či Praskoly a stihla celou nešťastnou ves, ledaže se všichni zbláznili z divadla, jímž je častoval a v němž z diváků se co chvíle mohli proměnit v aktéry, a utekli do lesů.

Epík nebyl nezvyklý pohledu na šibenice a na jejich klidná, ptáky obletovaná břemena, ale pouze za dne. Noční pobyt v místech navštěvovaných zlými duchy, v něž věřil, tak jako věřil v slunce a ve vlastní tělo, tolik převyšoval vrozenou míru jeho srdnatosti, že se mimoděk nadnášel v sedle, jako by chtěl ulehčit koni a zeslabit tak klapot jeho kopyt, a ač svíral čelisti, jak mohl, nezabránil občasnému zadrnkání zubů o zuby. Nepřepínal sice svou opovážlivost a spokojil se pohledem zdola, z Chvístu, že Svědirožka nelhala a že příšerné skvrny v zejících oknech šibenice jsou lidská těla, pověšená ne po křesťansku za krky, nýbrž za žebra, ale samo dlení ve vsi, která, ležíc pod Golgotou, tvořila s šibenicí celek podobně jako šťastnější obce tvoří celek s kostelem, který jim vévodí výškou, bylo tak nepříjemné, že si nemůžeme nepoložit otázku, proč sem vůbec lezl a proč, chtěl-li si ověřit Svědirožčino vyprávění, nepočkal na bílý den.

Odpověď je prostá: protože zmeškav vytažení mostu na hradě, měl do rána dost času, a protože ho mrzelo, že zklamal důvěru pouhé sic smraďošky, ale o to nicméně ženy, ba co víc, mladé a hezké ženy, kterýžto pocit, každý si dovede představit, je pro rytíře nesnesitelný, a chtěl se za to potrestat. Osamělý v zakletém dolíku,

opuštěném Bohem i lidmi, ve stínu ďáblovy zvonice, kde se místo zvonů klimbala těla viselců, na místě, kde zlo bylo tak zhuštěno, že všechno tu nabývalo příšerně pokřiveného významu – měsíční svit zde nebyl světlem, nýbrž dovršitelem strašnosti věcí beztak strašných, ticho ne tichem, nýbrž přestávkou v nářku, slavičí zpěv ne zpěvem, nýbrž výsměchem –, mladík, aniž to kdo mohl a chtěl tušit, splácel před svým vlastním svědomím dluh, jímž byl povinen lidu, který se k němu modlil jako k mesiáši, a hlavně dívce, která se mu vzdala, aby si tak prorazila cestu k jeho duchu.

Když chvíli postál, když se chvíli pobál, Epík obrátil koně, ukolébán v mínění, že pro srpnovské smraďochy udělal dost a dost, a sám sebou uspokojen chtěl se vrátit, kudy přijel, když tu vpovzdáli, v jižním cípu dolíku na ohbí cesty vedoucí ke Kostohryzům, objevili se dva jezdci, podle výstroje mameluci ze srpnovské německé stráže, z nichž jeden nesl hořící pochodeň, a kdosi pěší mezi nimi.

Mimovolně, aniž si uvědomil proč, vždyť nikomu nemohlo být známo, že jeho přítomnost v těchto místech jest jakousi symbolickou revoltou proti Odolenově tyranii, strhl poslušného Mamerkuse za nejbližší krov, a pleskaje koně po pleci, aby ho uklidnil, pozoroval je, sám, jak se zdálo, nespatřen. Jezdci, asi popravci, vedoucí na Golgotu nového odsouzence, drželi se v sedle nedbale jako na verpánku, jako červivá hovada, jak říkal v Praze maršálek, a jeden z nich dokonce zíval, což v těchto místech zhuštěného zla a pokřivených významů nebylo zíváním, nýbrž surovostí, která se unavila sama sebou.

Zato osoba, již vlekli – Epík v ní brzo poznal Svědirožku – nezívala, nýbrž v šíleném strachu otevřenými ústy vyrážela temné třaslavé hučení, přerývané rychlým dechem sevřených plic, občas přecházející v uštvaný předsmrtný chropot, tím příšernější, že její

tělo bylo dosud nedotčeno. Ruce měla za zády spoutané dlouhým provazem, jehož konce si oba mamuleci přivázali k sedlům, a že se asi bránila, když ji jímali, na hrdle měla dlouhý krvavý škrábanec, vlasy rozervané jako černé roští, a ač jí zajisté nezáleželo na pořádku účesu, když za několik chvilek měla viset na háku, zaseknutém do žeber, prudkými pohyby si otírala levou tvář o rameno, aby si sčesala kadeř, která jí spadala přes levé oko a až k bradě.

Takto se blížila, chvílemi tažena po kolenou, chvílemi se potácejíc, a když dospěla tak blízko k Epíkovi, že viděl každou podrobnost její tváře, rozložené hrůzou, najednou, jako by teprve teď spatřila šibenici, již měla před očima od chvíle, kdy vstoupila do chvísteckého dolíku, vyrazila ostrý výkřik, který zněl tak nelidsky a strašlivě, že Mamerkus, už beztak znepokojený, poplašil se a uskočil stranou, do plného světla měsíce.

Není třeba se zabývat otázkou, jak by se Epík byl zachoval, kdyby ho kůň nebyl vyzradil, a byl-li by, či nebyl-li by pro Svědirožku tasil Štípáka: znevažujeme-li právem význam jeho noční návštěvy chvísteckého dolíku, nemáme právo znevažovat jeho čin, i když možná jej nepředcházel bezprostřední úmysl. Jen na činu záleží, a čin ten byl velkolepý: bodnuv koně, vyrazil jako střela na cestu, a dřív než se mohli vzpamatovat, oba mameluci leželi na zemi v krvi, jeden s hlavou rozťatou až po spodní čelist, druhý s rozseknutým ramenem.

Jak Svědirožka Epíkovi vysvětlila, když bylo odbyto, a když posadiv ji před sebe, ujížděl do hloubi petroveckých lesů, příčinou jejího odsouzení – rychlého, ale tím nikterak nezvyklého na Srpnovsku v dobách ďáblova panování – byla její rozmluva s Epíkem. Někdo ji bezpochyby vyslechl a zčerstva donesl Jiříkovi, bývalému hrnčíři, jejž ďábel učinil rychtářem Kostohryz a jemuž povýšení tak vlezlo do hlavy, že bezohledností převyšuje svého pekelného pána. Udělal

kariéru, ropucha, někdy i jeho dcery přisedají soukromým zábavám ďábla s opatem a nikdo neví, jakými službami se jim odvděčují, ale každý si to dovede představit. Postavil si dům z kamene, jenž přebyl po stavbě hradu, a ježto vedle pána je nejnenáviděnější osobou v kraji, členové ďáblovy stráže ho hlídají ve dne v noci; a že ďábla už v posledním roce omrzelo vyslýchat každý případ, který se trestá smrtí, dal mu plnou moc, aby soudil i věci hrdelní. Zle si Svědirožka posloužila, když Epíkovi vyzradila prostředek, který sladce a bez bolesti usmrcuje: jedva se objevili, holomci jí hned jeli po rukou, aby se před popravou nemohla otrávit.

„Dej mi ten prostředek," řekl Epík.

A Svědirožka bez ptaní roztrhla obrubu své modré rubášky a vyňala z ní něco zavinutého do plátěnka.

III

Byla to mazlavá, lepkavá kulička barvy vinné sedliny, jejíž hlavní složkou, pokud víme, byla tresť z rostliny, jíž lid říká němice nebo nadragule a učenci rulík nebo atropa, narážka to na jméno jedné z tří bohyň Nutnosti, z nichž první, Klóthó, rozpřádá lidský osud, druhá, Lachesis, jej rozvíjí a Atropos, poslední, jej zakončuje. Kořen této rostliny se vykopává o půlnoci za ochrany kouzelného kruhu a černého kohouta. Slouží netoliko jako jed, usmrcující sladce a bez bolesti, ale též jako přísada do krmiva, která činí dobytek tučným a lesklým, jako dráždidlo, jež dodává očím žáru a tvářím ruměnce, jako amulet, přinášející štěstí ve hře, jako lék proti vzteklině a proti šílenství, ale též jako podněcovatel šílenství, jako buditel lásky i jako prostředek proti následkům lásky.

Mazlavá a lepkavá kulička, vytažená z oné mocné byliny, jedné to z nejdůležitějších potřeb Svědirožčiny lékařské kuchyně, hodila se výborně k tomu, co s ní Epík zamýšlel učinit a co také, vrátiv se domů, učinil, když ji rozmázl o dno černého korbele z tamaryškového dřeva, jejž jeho otec zdědil od svého otce a ten od táty svého. Odebral se pak do svého pokojíku a modlil se a spal a opět se modlil, vyprávěje Bohu všechny příběhy z Písma, jež znal, a prose ho o znamení, podle něhož by poznal, že to, co činí, je správné a že nejde o otcovraždu, nýbrž o osvobození otcova těla, obsazeného ďáblem, tedy o skutek spravedlivý.

Znamení nepřišlo, ale namísto toho si jednou uprostřed noci, kdy páně Odolenova návštěva v klášteře trvala už pět dní, vzpomněl na dobrotivé světelné písmeno, jež před ním vytrysklo z oblaků, když před sedmi lety odjížděl do Prahy ke dvoru. Nebyla tato náhlá vzpomínka, která ho přepadla zčistajasna, když nemyslil na nic než na spánek, který nepřicházel, odpovědí na Epíkovy prosby o znamení, Božím vnuknutím, které přeloženo do lidské řeči, znamená: Já, Bůh, se neopakuji; neřekl-lis sám dívce Svědirožce, že nejsem pištec, který hudlá jen jednu písničku? Proč mě tedy prosíš, abych ti znovu předvedl znamení, jímž jsem ti požehnal prve?

Hýčkaje plachou radost, již mu přinesla tato úvaha, a chráně ji před útokem nových pochybností, Epík vylezl z postele a na znamení vděčnosti a pokory, spíš zimničné než vroucí, třikrát udeřiv hlavou o hliněnou podlahu, počal se modlit, když nočním tichem se rozlehlo pronikavé troubení, k němuž vzápětí se přidaly chraptivé povely velitele podhradí a skřípot padajícího mostu. Nedlouho potom jeden z otcových hajduků zaťukal na Epíkovy dveře a oznámil mu svou nesrozumitelnou němčinou něco v ten smysl, že otec s ním chce mluvit.

Když mladý rytíř, nakvap oblečený a na smrt bledý, se skvrnkou na čele, jímž byl před chvílí tloukl o podlahu, vstoupil do síně, pán Srpna už seděl u stolu, od něhož lavice poprvé po pěti dnech byly odklopeny obě. V černu veliké haluzny, prázdné jako tunel, ve světle jediné, na desku stolu přilepené svíčky, která mu ozařovala pouze pravou půli obličeje, zneklidňovaného mrkavou křečí, vypadal ještě hubenější a sešlejší než prve. Kutnu měl novou, zřejmě nedávno vypranou, ale na prsou potřísněnou červeným vínem. Za jeho zády, zastrčeny za lavicí a opřeny o stěnu, stály berle. Otrávený korbel držel před sebou oběma rukama, jako by si o něj ohříval dlaně. Zdálo se, že není v nejhorší míře, neboť se usmíval oteklými rty, a hledě na Epíka, pomalu zakláněl a zase předkláněl hlavu jako malíř, který zkoumaje prostorovost svého modelu, mění úhly pohledu.

„Byl jsi to ty, kdo mi zabil dva vojáky?“ zeptal se.

Epík přikývl.

„A proč jsi to udělal?“

Nato Epík, v rozčilení neschopen ovládat hlas, takže něco zašeptal a něco vyrazil téměř výkřikem, že ostruhy, jež nosí a jichž si pán otec, jak se zdá, dosud nevšiml, ho zavázaly k tomuto činu. Neřekl mu pan Odolen sám, když ho vypravoval do Prahy, že rytíř je povinen napravovat bídu a trestat křivdy?

Při těchto slovech, jimiž si připomněl výjev, kdy naposled viděl matku, sestry a pana Odolena v jeho dobré, staré podobě, mimoděk se rozhlédl škaredou síní, jako by se chtěl přesvědčit, že to všechno, co žilo v jeho paměti, opravdu zmizelo, že Lidmila s Andulkou někde opodál nepokukují na svého švarného bratra a matka že nesklání svou jiskrně krásnou hlavu nad rámem s vyšíváním. Ale uviděl jen tmu a v jejím středu zlého, nepřátelského starce se škubavou tváří, způli osvětlenou slabou svíčkou, otrávený korbel v obou rukou, jako by si o něj ohříval dlaně.

„Já tedy trestám své lidi nespravedlivě?“ tázal se pan Odolen.

Hledaje odpověď, Epík sbíral svou diplomatickou obratnost, již podle svého mínění získal u dvora, svou schopnost zavčasného mafoa, parblé nebo jiného nic neříkajícího slůvka či větičky, ale zahlušen bušením srdce, které se mu ozývalo až v hlavě, mlčel a jen polykal slzy, neschopen odtrhnout oči z otcova korbele.

„Nevíš, co odpovědět,“ řekl pan Odolen. „Ale připusťme, že jsi viděl něco, co se ti jeví jako nespravedlivost: jakpak víš, že se to nestalo z Boží vůle? Kdyby náhodný návštěvník – jako ty jsi u nás náhodným návštěvníkem – byl přišel za časů Mojžíšových do země egyptské, vida matky a otce, plačící nad mrtvolami svých prvorozených, byl by vykřikl: Jaká to nespravedlnost! Nuže: byla to nespravedlnost? Je to nespravedlnost, kterou bereš v ochranu, když v kostele při četbě Písma tasíš svůj meč?“ Přitom vstoupila do síně ježibaba s džbánkem vína a nalila pánovi do korbele. „A pověz mi dál,“ pokračoval pan Odolen, když postavila džbán na stůl a odešla, „byl bys zachránil Svědirožku, kdyby to nebyla mladá holka, nýbrž stará baba, nebo kdyby to byl smraďoch s vyteklým okem a s ježatou tlamou? Oč ti jde? Co potřebuješ?“

„Sedm zbrojenců,“ řekl Epík téměř šeptem, už se ani nesnaže zůstat na výši situace, jak se sluší na dvořana, nahý jako jehně, nedbaje, že z rozcuchaných vlasů mu svobodně křídlí obě uši, o nichž svět dosud netušil, že trochu odstávají. Dvě nesourodé myšlenky se křížily na hladině jeho vědomí: že je nejvýš načase, aby se probudil z tohoto nejhoršího ze všech snů, jež rušily jeho noci v posledním roce, a že kdyby otec jen na chvíli pustil svůj korbel z rukou, mohl by, předstíraje nevolnost, nalehnout na stůl a korbel převrhnout.

„Tak si je vem,“ řekl pan Odolen, „zmiz mi z očí a nevracej se, dokud nezaklepu nohama – totiž nohou,“ opravil se, a usmáv se tomu,

zvedl korbel. „Z těch sedmi mužů sis dva poslal na onen svět, ale pět ti jich snad stačí," dodal a přiložil otrávenou nádobu k ústům.

„Nepij!" zařval Epík a vztáhl k otci ruce.

Pan Odolen postavil korbel na stůl.

„Pokazil jsi mi doušek před spaním, blbe. A bylo by se mi spalo dobře, protože Svědirožka se vyzná ve svém řemesle, a dala-li ti něco, abys mě poslal k čertům, jistě to nebylo špatné zboží. Ó ty hrdino! Myslil jsem zprvu, když mi pověděli o tvém kousku, že se mi v tobě vrátilo něco z Petra: hejsek se mi vrátil, špičatý nosejček, šoupavá nožka a služebníček. Takový mi zbyl, k takovému se tam dole modlí jako k mesiáši, a tím víc se k němu budou modlit, až bude viset na háku."

Epík neporozuměl tomu, co uslyšel, a pokud porozuměl, neuvěřil. Mlčky stál, hlasitě dýchaje, a jako by ho viděl poprvé, hleděl na otce, mrkaje a široce otvíraje oči, aby je zbavil závoje slz a potu, který lomil a tříštil starcovu podobu, takže se chvěla a rozbíhala do tmy. Úpěnlivě, vší silou svého ducha si vybavil představu světelného znamení, spatřeného před sedmi lety, protože se bál, že omdlí. Konečně řekl váhavě, kolísavě, že jeho otec něco takového nemůže udělat.

„To přece nemůžeš…"

Tak zněla jeho nalomená námitka, jak ji vyslovil.

Pan Odolen vylil víno z korbele na zem a řekl s nepatrným úsměvem, který však nezeslaboval dojem, že svá slova míní zcela vážně, že to udělá, protože naprosto postrádá důvodu, proč by to neměl udělat, a ve svém rozhodování není vázán žádným zákonem kromě příkazu, uloženého každému člověku, aby ve všem svém konání následoval Boha. A jako Bůh je bez zájmu o osudy svých dítek, jako Bůh v svaté lhostejnosti, v strašném mlčení, jak kdysi kdosi řekl, bez řádu a bez příčiny jednoho nechá běhat a druhého rozšlápnout

nebo onemocnět malomocenstvím, tak má jednat i jeho následovník. Teď, nebýt Epíkova babství, pan Odolen už v klidu odpočíval navěky a Epík se stal pánem Srpna. Protože neměl dost odvahy, bude viset na háku jako prase; tak to na světě chodí a tak je to asi správné, protože tak to zařídil sám Hospodin.

Tehdy se Epík vzbouřil proti nesmyslné nepravděpodobnosti výjevu, jejž prožíval, ale jemuž nepřestal nevěřit, a vykřikl – nikoli hlasem rytíře, gruntovního kamene světa, nýbrž zoufalým voláním dítěte, jímž popravdě dosud byl:

„Jak to, že se mnou tak mluvíš? Ježíši Kriste, jak je to možno pochopit? Kde je naše tvrz? To není pravda, že mě chceš zabít! Vždyť jsi mě volával jménem, hladil mi vlasy a posazoval před sebe na koně! Já chci, abys vypadal jako dřív a aby tu byla maminka a sestry!“

Pan Odolen odpověděl do Epíkova vzlykotu, že chválí jeho překvapující projev synovské lásky, věru nečekaný chvíli poté, kdy chtěl svého otce otrávit.

„Ale neotrávil,“ řekl Epík šeptem. „A ty mi také neublížíš, protože jsem tvůj syn.“

Chvíli mlčeli oba. Pan Odolen si rozčesával konečky prstů své bezbarvé vousy, a mhouře oči, jako by byl krátkozraký, hleděl na můru, která obletovala plamen svíce. Sklepní ozvěnnost prázdné síně ztrojnásobovala zvuk Epíkova uštvaného dýchání.

„Nebyl bys první můj syn, kterého bych zabil,“ řekl pan Odolen. „Ten první byl lepší než ty: proč bych měl, pověz, ušetřit horšího?“

„Jak mi můžeš klást takovou otázku? Jak může dojít k něčemu takovému, kdy je uloženo synovi, aby vynalézal důvody, proč ho jeho otec nemá poslat na smrt? Jak se něco takového může dít? Nemůže se to dít, a já tomu nevěřím. Když jsem před sedmi roky

odjížděl, Bůh mi požehnal na cestu světelným znamením, kterému dal přede mnou vystoupit z mraků, a nedávno, když jsem ho prosil o radu, zašeptal v mém srdci: Já nejsem hudec, který dvakrát fouká touž písničku. Proč by byl shlédl milostivě na mou cestu, kdyby byl věděl, on, který ví všechno, že o sedm let později mě můj vlastní otec dá popravit?“

„Bůh si tě tedy oblíbil, a to je pro tebe veliké štěstí,“ řekl pan Odolen. „S jinými lidmi neobcuje tak důvěrně, a naopak je vůči nim v svých projevech tak skoupý, že když pobudou na zemi nějaký časek, neubrání se dojmu, že žili a žijí tak jaksi pokoutně v tomto slzavém údolí a že pán tvorstva neráčil jejich doufání a zoufání vzít na vědomí. Jeť Bůh opravdu tuze veliký, a my tuze malí.“

Potom se pan Odolen napil vína ze džbánu, a rouhaje se, dlouze se rozhovořil. Hrůza jeho slov, ač pronesených velmi klidně, jako by mluvil o nejběžnějších otázkách, byla tak veliká a vyjadřovala tak nevýslovný smutek Bohem a lidmi opuštěného sobce, že Epík, zmrazen zděšením, jako by nahlížel do samého pekla, přestal vnímat jednotlivosti tvarů, jež viděl, a jednotlivosti zvuků, jež slyšel, a všechny jeho myšlenky a pocity splynuly v jednolitý zážitek děsu.

„Před lety, když jsem začal vážně přemýšlet o Bohu,“ mluvil pan Odolen, „domníval jsem se, že jako smraďoši jsou poddáni pánovi, pán králi a král Bohu, Bůh sám je podřízen zásadám pravdy, rozumu a dobra. Tak jsem slyšel a tak jsem opakoval ve svém přemítání. Ale zkušenosti posledních let mě dovedly k názoru, že pojmy pravdy, rozumu a dobra jsou nesouměřitelné s Boží nekonečností, ježto někam směřují a prozrazují tak svůj lidský původ, zatímco nekonečnost, ne lidská, nesměřuje nikam. Chlapcův výkřik ‚Bože, k něčemu takovému přece nemůže dojít, Bože, něco takového se přece nemůže dít‘, když ho otec odsuzuje k smrti, a ještě lépe, když kat pod šibenicí právě přibrušuje špici háku, aby řádně vnikla

pod žebra a aby se škubající tělo neutrhlo, až bude vytaženo, to tvrdící a ujišťující ‚nemůže' se neopírá o žádné potvrzení a jistotu, protože není na světě nic, co by se nemohlo dít. Synova poslední žebravá prosba ‚Bože, neopouštěj mě', možná mu přinese jakousi úlevu – a uznávám, že v té chvíli má jakéhokoli druhu úlevy nejvýš potřebí –, ale nic víc. To strašlivé, co se s jeho tělem a v jeho těle má dít, nebude odvráceno, jeho muka nebudou umenšena. Budou tak nesmírná, že umírající dítě pochopí, že svět, na němž k něčemu takovému přes všechny jeho předpoklady mohlo dojít a kde živé maso a v tom živém mase sídlící vědomí může zakusit a poznat a zakoušet a poznávat něco tak obludného, aniž nebesa při pohledu na to zčernala, a dokonce aniž se pohnul jediný lísteček a aniž jediný ptáček přestal pípat, ano, umírající dítě pochopí, pokud bude schopno chápat něco jiného než zběsilost své nezměrné trýzně, že tento svět byl sdělán kýmsi výsostně lhostejným a že není zločinu mimo zločin Toho, jenž dopustil, že něco jest. Aj, aj, tvůj hezounký nosík, beztak špičatý, špičatí ještě víc, a nadto zelená: na, napij se vína, je to nápoj posvátný, který uspišuje splynutí člověka s Bohem, onu deificatio, na jejímž počátku je příjemné rozjaření a na konci zblbnutí a lhostejnost, tedy sama podstata Boha. Ano, dítě, tak tomu jest, a proto, až se budeš houpat na Golgotě, nevzývej Boha, nýbrž ďábla. Ďábel nás sic zaplétá do příčin, jak nám v žertu prozradila stará Kumánka, ale aspoň jeví účast s naším hemzáním, kdežto Bůh mu jen přihlíží studeným ropuším zrakem, a snad ani nepřihlíží – vyjde to na jedno. Kdysi kdosi řekl, že v účasti je pravda a v neúčasti lež – snad tě Duch osvítí a ty pochopíš, jaký z toho plyne závěr. Ďábel ti sic dovede urvat nohu, aby tě později v pravý okamžik srazil k zemi a šlápl ti na krk, a ty pak, podoben třaslavému slizu, jejž někdo vyplil z nahnilých plic, bezmocně přehlížíš, jak umírá kdosi drahý tvému srdci. Zapleten

do příčin nedovedeš už povstat a vykročit podruhé, protože teď už nahlížíš, že bys přivedl do nesnází svého hezounkého synáčka se špičatým nosíkem a své líbezné dcerušky a rozhněval bys krále a papež by tě dal do klatby. To dovede ďábel, ale někomu jinému třebas dopomůže k úřadům a k slávě nebo mu vtiskne do ručky jedový prášek nebo kuličky, aby jich použil, nebude-li hlupák, a stal se pánem třeba Srpna – to také svede ďábel. Proto k ďáblovi se měj, pokud ti zbývá čas, k ďáblovi se modli, až ti budou vrážet hák do žeber, protože, jak pravím, ďábel je lidský, kdežto Tamten se ve své nekonečnosti nemůže omezovat tvou konečností. Ničím na světě ho nevytrhneš z neúčasti, ničím neprorazíš ledovou bránu, za níž sedí, ničím ho nedonutíš, aby tě vzal v úvahu, ani kdybys, maje deset synů, všechny je zvěšel. Ničím na sebe nepřipoutáš jeho zrak, ani kdybys všem smraďochům vyrval jazyky z tlam, uřezal pohlaví ženichům a ňadra nevěstám. Bez konce jak šumění lesů, bez začátku jak hučení vod, strašlivé, jak kdysi kdosi řekl, bude mlčení lhostejného Boha, lhostejného, že se k němu modlíš, lhostejného, že šílíš ve své samotě a že si rozbíjíš pěsti o zdi své Zapomněnky, která tvoří jeho podstatu. I kdybys celé své panství proměnil v poušť, kdybys vyhubil smraďochy, které tamten miloval víc než sebe, a kdybys rozmetal všechny ty příčiny, které tě přidržely u země, když jsi padl a chvěl se jako sliz, nevypudíš ze své mysli představu hlasu, který možná zněl v temnotách, ne poprvé na tomto světě: Otče, otče, proč jsi mě opustil? Neumlčíš své proklaté srdce, proto proklaté, že přese všechno nedovede přestat cítit, a neumí tedy držet s Bohem krok, nevyrveš ze sebe červiště hanby a hoře, které ti prožírá útroby. Pochopils předobře, že Bůh nemá úsměvu ani hněvu, chvály ani zatracení pro hejno opic, které se prohánějí v jeho lhostejném lůně a které, běhajíce po palubě lodi, bezmocně strhované proudem k marnému a ne-

odvolatelnému cíli, namlouvají si, že směřují podle své vůle tam nebo onam a uskutečňují ty nebo ony záměry. Pochopils předobře, že to všechno nemá dokonce ani smysl šprýmu nebo oplzlého posunku, protože není a nebylo nic takového, co nazýváme smyslem. Pochopils, že ten, pro nějž jsi kdysi vykročil do prázdna, a padnuv, třásl se jako sliz, nevěda o tom, hrál úlohu šaška, a tušíš, že nebyl ušetřen tohoto poznání, když umíral v temnotě, marně vzývaje Boha a volaje otce. Chápeš, že není pravdy ani lži, zásluhy ani zločinu, svatosti ani hříchu, to všechno jsi poznal a v souhlasu s tím poznáním jsi jednal, a vzdor tomu svému poznání a jednání jsi neztvrdl jako kámen, a když ti tvé dítě připomnělo, jak jsi je volával jménem, neubránil ses lítosti a účastnosti. Proto nedovedeš udělat to, co jsi mu slíbil a vylíčil a co k větší chvále a oslavě Boha jediné se hodilo a slušelo, aby bylo uděláno. Stůj, blbe, nemysli, že tě zvu k výlevům synovské lásky: naopak, klnu ti za to, že jsi mě vyburcoval k soucitu, a čím živěji si připomínám zapomenuté, tím hůř tě zatracuji, a tak dál ad nauseam usque. Bliji na tebe červy své hanby a hoře svého, které jsi probudil, a ty nepůjdeš na šibenici s mou lhostejností, ale za závoru s mým prokletím. Neopustíš své vězení, dokud budu dýchat, a budeš si tam v tichu připomínat má slova, až se ti vhloubí do paměti, abys je nikdy nezapomněl."

IV

A tak se i stalo: pan Odolen, vyhovořiv se, dal odvést svého syna do jeho komory s úzkým táborovým ložem a postavil mu ke dveřím dva ze svých hajduků, aby ho střežili. Držel ho tam za závorou do své smrti, k níž došlo bezmála o dva roky později, v lednu léta Páně třináctistého druhého, v důsledku nemoci, která v něm propukla,

když svého času vypadnuv ze saní, vymrzl tak důkladně, že ho měli za mrtvého.

Byl to tichý, vytrvalý neduh, vyznačující se vedle nezadržitelného chřadnutí svědivostí kůže a bolestí hlavy neustálou žízní, pročež hradní lékařka, babizna s krkavčím nosem, jej nazývala žíznivkou. Tato choroba tělesná se přidala k jeho chorobě duševní staršího data jako činitel samostatný, ale vbrzku se s ní spojila v nerozložitelný celek, v nesmírný zdroj popudlivosti, který tím, že vyvěral v nitru pána nadaného mocí, z pekla vyvěral. V posledních měsících života se mu navíc všeho otevřela rána na pahýlu amputované nohy a prsty na druhé noze mu bolestivě zhnisaly, zaplavujíce jeho beztak otrávené tělo snětivými jedy, a šílené bušení srdce, které ho přepadalo zejména v noci, rušívalo jeho spánek. Dva dny před posledním vydechnutím upadl do hluboké agonie, při níž ho jeho důstojný přítel, opat Ingebrand, řádně opatřil svátostí umírajících, a konečně lhostejný, přešel ze života do smrti, aniž co pozoroval.

Nevíme a nedovíme se, jakou smlouvou k němu byli vázáni jeho němečtí hajduci. Je jen jisto, že jakmile pán zesnul, k čemuž došlo v noci, celá jeho stráž s velitelem v čele, včetně mužů, kteří hlídali Epíkovy dveře, sedla na kůň a odjela neznámo kam, a mimoděk tak posílila pověsti, že pocházela z končin nečistých a že se do nich vrátila, jakmile jejich pán, ďábel, opustil zhanobené tělo Odolenovo. Je ovšem pravděpodobnější, že hajduci zmizeli po lidsku z toho dobrého důvodu, že byli na Srpnovsku neoblíbeni a že jim nebylo neznámo, jak Epík, Odolenův nástupce, pohlížel na otcovo tyranské vladaření.

Aniž tušil, že už není hlídán, Epík strávil ještě půlhodiny na své úzké polní posteli, když vladyka Čebiš z Vlčkova, nesa v ruce voskovici, vstoupil do jeho světnice a v rozhořčení mu oznámil

cosi v ten smysl, že odmítá odpovědnost a že se na to nemůže dívat, a vyzval ho, aby zakročil.

„Ani denárkem jsem se neobohatil, prosím, a můžeš mi věřit, že jsem k tomu měl tisíc příležitostí, všechno, co mi bylo nařízeno, abych vybral, jsem poctivě zapisoval a odváděl pánovi, pamětliv své šlechtické cti – a k čemu, prosím? Aby se obohatil Ingebrand, aby se nažrala jeho zlotřilá ruka – odpusť mi ten drsný výraz, ale to já jen z pobouření a pouze mezi čtyřma očima, mezi šlechtici."

Vysvětlil pak Epíkovi, vlasatý, s měňavými stíny ve vychrtlé tváři, osvětlené svíčkou, plýtvaje zbytečnými slovy, že pán umřel, a opat Bigamus, lépe Ingebrand, že vykrádá truhlice se stříbrem, a on, vladyka Čebiš z Vlčkova, že se na to nemůže dívat.

Třesa se mrazem, pronikajícím do jeho světnice, Epík vstal a provázen Čebišem, který mu svítil na cestu, odebral se do ložnice svého otce, jež byla umístěna v přízemí, v sousedství hlavní síně naproti hlavnímu vchodu z pavlače. A vskutku u nohou postele, kde na vysoko nastlaných tvrdých poduškách, šířic mdlý zápach moči a zahnilých jablek, ležela starcova mrtvola, mužík s bílou, vlnovitě vroubenou kápí, s malým, jako utěrák zmuchlaným, pohyblivým obličejem vytahoval z truhly těžké, lýkovými provázky utažené měšce a házel je do pytle, jejž mu nastavoval mnich, stojící při jeho boku.

Spatřiv Epíka, mužík soucitně sešpulil otlemenou tlamku, a zdvihnuv ruce, jemně je položil mladému muži na skráně. Řekl mu pak se silným německým přízvukem, že cítí s Epíkovým synovským bolem, vždyť zesnulý byl jeho nejlepším přítelem. Byl to muž vzácný, nenahraditelný, oddaný služebník Krista a církve jeho, ochránce slabých a těšitel trpících, podporovatel sirotků a vdov a štědrý dárce almužen. Než nechať Epík vzpomene ve svém zármutku zlatých slov svatého Augustina, který hovoře

o našem životě vezdejším, přiznává, že neví, jak by jej lépe nazval, zda smrtelným životem, nebo životelnou smrtí. Poživ zakázaného jablka, Adam naráz propadl smrti, a podobně my všichni živí, jsme v smrti. Kdo skonal svůj život, netoliko nezemřel, nýbrž naopak zbavil se smrti a skonal ji: ano, my všichni, kteří živí jsouce, media vita in morte sumus, uprostřed života jsme v smrti. Proto nejen se nemáme rmoutit nad dokonaným součtem dní svých blízkých a drahých, nýbrž máme se z čistého srdce radovati, tím spíše, když zesnulý, tak jako vzácný Epíkův otec, pan Odolen ze Srpna, zavřel oči smířen s Bohem, zajistiv si věčné místo v království nebeském tím, že odkázal všechny své hotové peníze, mince i stříbro v kusech, klášteru Panny Marie Svaté prsti, a určil jej, opata tohoto zbožného ústavu, vykonavatelem své poslední vůle.

Toto řka, Bigamus mrkl na mnicha, který se zřejmou námahou naložil pytel na záda, a poklekl s Epíkem před mrtvolou.

V

Stal se naráz vládcem Srpna, Kostohryz a všech vesnic, polí, rybníků a lesů, celé té nemalé rozlohy země se vším, co na ní dýchalo a rostlo. Po svědomitém vyprázdnění truhlic, jež provedl vykonavatel otcovy poslední vůle, opat Bigamus, byl však tak holý, že neměl ani zač nakoupit zbraní pro novou hradní stráž, sestavenou z domácích nevolníků, když otcovi mameluci byli zmizeli s veškerou strůjí. K zvýšení mrzutosti úroda byla v posledních dvou suchých letech špatná, ač ne tak pohromná, jak mu ji vylíčili předáci vesnic, kteří ho hned po pohřbu navštívili, aby ho poprosili o snížení letošních dávek. Že se za svého uvěznění zavázal vůči Bohu ctnostnými sliby, jež byl povinen splnit, dopomůže-li mu

Hospodin k svobodě, dřív než se jeho témě pokryje sněhem, k vladykovu pohoršení Epík slevil hostovským sedlákům na polovinu letošní odvod obilí a vajec, připadající na svatého Jiří, a dodávku medu, jehož se prý vůbec nedostávalo, odpustil. Se stejnou přišli kostohryzští konšelé, vedení Mauriciem. Stav obecního a soukromého jmění v městečku, tvrdili, je tak žalostný, že o něm nelze mluvit jinak než s pláčem. Šílené pokuty a mimořádné platy, jimiž je stíhal nebožtík pán, země mu budiž lehká, vyčerpaly všechny rezervy peněz a stříbra, naschráněné pro špatná léta. Pánovy žoldnéře, prý náhradou za vojenskou povinnost, platili měšťané ze své kapsy. Novou daň z komínů, kterou na ně pán předloni uvalil, musili uhradit nazpět za všechna léta od povýšení Kostohryz. Když někdo zapálil stodolu nešťastného rychtáře Jiříka, který se v den pánovy smrti neblahou náhodou utopil ve vlastní žumpě, dostala obec pokutu dvaceti hřiven stříbra, nenajde-li se viník do tří dní, a když se našel a byl pověšen, musili pokutu zaplatit stejně. Úroky z lánů zvýšeny o čtvrtinu, přibylo platů z krámů, z dílen a z hospod. Když dokončil stavbu hradu, vyžádal si pán od měšťanů dar třiceti hřiven a z obecního měšce dalších třicet. Na rybolov v řece, jímž si někteří přivydělávali, uvalil dávku čtyřiadvaceti denárů ročně, a mimoto byli rybáři stiženi povinností odevzdat pánovi čtyřikrát do roka celý denní úlovek, a kdo nic nechytil, byl zavřen a zaplatil sto dvacet denárů. Toto, nechť mladý pán vezme na vědomí, je pouze nepatrná ukázka svízelí a běd, jež nebozí Kostohryzané musili přetrpět. Kdyby si měli postěžovat na všechny bolesti, jimiž je zmrskal nemilosrdný osud, musili by usednout na zem a nezavřeli by ústa před zítřejším slunce východem. Proto, šetříce pánova času, omezují se na náhodný výběr svých utrpení, jako když kramář, dotázán, co má na voze, namátkou hrábne pod plachtu a vytáhne jeden dva kusy zboží, jehož veze celou hromadu,

a bez meškání přeskakují k žalostnému závěru toho všeho, že jsou vyschlí, chudí, jedí chleba jedním zubem a do truhlic jim nalezly myši, pískají na křivák a nemají čím vodu osolit a čím psa vyvábit z pece, slovem jednu kapsu mají prázdnou a druhou vysypanou. Mají-li se tedy vzpamatovat a nabrat dechu, kéž, ach, kéž jim pán sleví na příští dani.

Epík, ač rozhněván pomyšlením, že všechno, co vyždímal pan Odolen, přeteklo do Bigamovy pokladnice, zrušil daně z komínů a rybolovu, snížil dávky z polností a platy z řemesel na původní výměr, zapsaný v zakládací listině, a k letošnímu svatému Jiří z nich odpustil polovinu, takže rada odešla blahořečíc.

Zato vladyka se horšil a hrozil výpovědí. Odporuje to jeho šlechtické cti, tvrdil, sloužit u pána, jemuž se chrapouni a smraďoši vysmívají: není totiž pochyby, že Hektor Bříško se touto dobou chytá za bříško a konšelé s ním a roztrubují po celém Srpnovsku, jak se jim nového pána, dobrodušného to hocha, podařilo napálit. Na chlapa, který začne skuhrat, platí jediná odpověď: kopnutí do zadnice, a pán, který opomíjí tuto zásadu, poradí se jednoho dne se žebráckou mošnou. To říká panu Epíkovi on, vladyka Čebiš z Vlčkova, a toto řka, bere čepici a odevzdává mu všechny movitosti a nemovitosti, jež převzal a z nichž mu nechybí ani řemínek.

Nechtě ho ztratit, neboť bez jeho rady, neznalý písma a místních poměrů, byl by ve svém novém postavení hlavy nemalého dominia zcela bezradný, Epík byl nucen mu slíbit, že příště bude s poddanými jednat tvrději a že Kostohryzanům napaří jako mimořádný dar k svým třiadvacátým narozeninám, co jim slevil na svatojiřské dani. Tato drobná příhoda zničila všechen mravní zisk, jejž Epík vytěžil ze svého dvouletého uzavření, kdy dospíval, a také nakonec dospěl k rozšafnému názoru, že je-li pan Odolen tyran a byl-li Petr Pudivous, jak se to jevilo ze Svědirožčina vyprávění,

fantasta, který měl lidi k tomu, aby zničili nebo rozdali své majetky a přiblížili se vzoru Kristovy chudoby, on, Epík, až se dostane na svobodu a ujme se vlády nad Srpnem, vyhne se těmto dvěma krajnostem a vykročí cestou střední, cestou shovívavosti a mírné odříkavosti. Nerozdá svůj majetek chudým a rovněž nebude nic podobného žádat od zámožných Kostohryzanů, ale rovněž nebude nikoho věšet za žebra. Omezí povinnosti svých poddaných na spravedlivou míru, osuší slzy plačících, a Bůh, nelhostejný otec nás všech, budiž svědkem tohoto jeho odhodlání a poskytniž mu příležitost, aby je převedl v čin.

Tento plán, plod dvouleté samoty a dozrálého zmoudření, jež bývá odměnou překonaného zklamání a ctižádosti, zasluhuje chvály tím větší, že ještě před dvěma roky se mladému Epíkovi přiházelo nejvýš ve snu, aby obtěžoval svou mysl předmětem nižším, než je dvorská politika, a aby se zajímal o někoho jiného než o příslušníky nejvyšší společnosti, shromážděné před podnoží králova trůnu. Je rovněž chvalitebné, že byl mrzut a nespokojen, když se mu nepodařilo jej splnit, a svědčí mu také ke cti, umínil-li si, že až se na svém panství obeznámí s poměry, vyžene svého hlupáckého a kruťáckého purkrabího a bude si na Srpnu vládnout sám, ve smyslu aristotelských zásad, Bohu zaslíbených a Bohem schválených. Ale byl mlád, a hlavní předností mládí je schopnost rychlého obnovování a obrozování. A tak bledý, vousatý myslitel, v nějž se Epík proměnil po svých hrozných zkušenostech s otcem, mravní překonatel, jak měl za to, Petra Pudivouse a vykupitel bezpráví, jež napáchal pan Odolen, vážná osobnost, poznamenaná otřesnými náboženskými konflikty, ba co víc, mučedník, ne-li světec, potrestaný ztrátou nejlepších let života a zmarem úspěchu a štěstí za vzpouru proti ďáblovi, vyšed z vězení, po deseti čtrnácti dnech pobytu na čerstvém vzduchu, jehož si hojně dopřával,

objížděje na Mamerkusovi své panství a vážně přijímaje hold lidu, počal znatelně růžovět v svěží, nad lupínek čisté tváři. Jeho protáhlé oči, stíněné dlouhými, ženský prohnutými řasami, pozbývaly kalné duchovnosti a znovu nabývaly lesku, slovem ožíval Epík minulých časů. Bída srpnovských smraďochů se mu začala protivit, zanevřel na prázdné truhlice a na vladykovy nechybějící řemínky, v jeho nitru okřívaly staré roupy, a zatoužil po umělém, a proto bezstarostném prostředí dvora, kde stačilo říci dobrému Geunarungovi: Dej, a Geunarunge radostně dal.

Co se toto s ním dělo, Ortlieb Geunarunge se objevil na Srpnu, jako by byl zdáli přečetl Epíkovy myšlenky.

„Jsem tu dobře na Srpnu?“ zeptal se s důkladnou opatrností sobě vlastní, když vystupoval z těžkého kočáru se silnými koly a dobrou plachtou, podšitou cvilinkem. A spatřiv Epíka, který mu právě vyšel na pavlač v ústrety, odpověděl si sám:

„Ano, jsem tu dobře na Srpnu, neboť toto je, slouží-li mi paměť, pan Srpnovský.“

A hlučně vrzaje pevnými střevíci s nedlouhými špicemi, s vážnou tváří vykročil k náruči, již mladý rytíř před ním rozevřel.

„Jen mě, prosím, netiskni příliš silně, jsem slabý na prsa,“ upozornil, než se dal uchvátit.

Byl to muž zavalitý, s mocným trupem na krátkých neběhavých nohou. Bradu měl vyvstalou jako pěst, ústa tenká, se svislými koutky, plnými plavého chmýří, a uprostřed těžkých tváří maličký, vždy ušmudlaný nosík s chřípěmi, posetými černými tečkami. Jeho malé, tmavošedé oči pod kostnatými oblouky, porostlými málem chloupků, byly dokolečka obkrouženy žlutým vráskovím, což zdáli vypadalo, jako by měl v důlcích zaklesnuto po zlatém penízku. Řádný měšťanský oděv z dobrého sukna, ale nenového střihu, zdůrazňoval masivní všednost jeho zevnějšku, čině ji okázalou

a nevšední, což bylo správné a přiměřené jeho životnímu poslání. Měšťan Geunarunge byl totiž muž dobře usedlý, vážný obchodník, finančník a rádce královské komory, těžař, jehož jmění bylo uloženo netoliko v Čechách, v stříbrných dolech kutnohorských, ale i v Míšni, jeden z nejvyšších představitelů nového stavu, který se v těch dobách zvedal k životu. Byl představitelem vzoru, k němuž, jak ještě uvidíme, tou dobou v Kostohryzech úspěšně směřoval kupec Mauricius, živá odpověď na otázku, již svého času pan Václav ze Zárožně vyřkl před svou krásnou švagrovou, kamže to povede, poskytují-li páni svým poddaným víc pravomocí, než jim podle Aristotela bylo přisouzeno přírodou.

Když král sháněl peníze na korunovační slavnosti, postoupil Geunarungovi zbytek onoho panství Kohoutky, z něhož srpnovští, dříve kostohryzští páni odedávna uždibovali kus po kuse, a Ortlieb Geunarunge na něm ihned provedl pronikavé a nákladné změny. Zmnožil obyvatelstvo městečka Kohoutky tím, že do něho přivedl německé kolonisty, a dal mu nové jméno Hahnau, přebudoval hrad a dal mu jméno Rabeneck, a polovinu lesa, který táhlým pruhem dělil jeho území od zboží Srpnovců, dal vyklučit a založil na ní bavorským přistěhovalcům ves Ortliebsried. Zbývající západní půle o rozloze asi půl hodiny volné chůze zdéli a čtvrt hodiny zšíři byl onen kus lesa, jejž pan Odolen svého času dostal od krále „titulo feodali“ odměnou za své hrdinství u Sieradze.

Epík poručil donést vína a posadil se s hostem u krbu. Pochválil Epíkovo sídlo nenadšenými, ale o solidní postřehy opřenými slovy, zhodnotiv jakost stavebního kamene a výhodné položení hradu, finančník připomněl Epíkovi, že mu několikrát vypomohl nevelikými, ale také ne nepatrnými částkami. Nebojí se o své peníze, nepotřebuje jich naléhavě, ale že ví, jak přísně vedl zesnulý pan Odolen své peněžní záležitosti, domnívá se, že Epík jistě má doma

značné hotovosti a bezpochyby rád odklidí své dluhy, než zahájí nový život hospodáře.

„Neboť sladce spí, kdo je bez dluhů," dodal. „Kdo se nedluží, život prodlouží, a nepůjde ti k duhu, dáš-li jísti s sebou dluhu."

Tyto poučky nezněly líbezně Epíkovu sluchu, ale opanovav se, usmál se příjemně, a nasadiv půvabně lehkovážný tón, jímž mínil vyjádřit svou nádhernou bezstarostnost šlechtice, nepřístupnou a nepochopitelnou kramáři sprosté krve, třeba to byl kramář formátu Geunarungova, odpověděl, že s lítostí je nucen vyvést svého milého souseda ze dvou omylů. Předně na Srpnu nejsou žádné značnější hotovosti, ba nejsou tu ani hotovosti neznačné, neboť jiný Epíkův milý soused, opat Ingebrand, vysmejčil všechno do posledního denárku. Za druhé pak on, Epík, naprosto nemá v úmyslu zahájit nový život hospodáře, nýbrž míní se, jakmile to bude jen trochu možné, stante pede vrátit do Prahy. Proto nejen nemůže odklidit své dluhy, jak krásně řekl Geunarunge, nýbrž je nucen nadělat nových, a upíná proto ke Geunarungovi své nejrůžovější naděje. Půjčoval-li mu Geunarunge bez zdráhání dřív, když ještě Epíkovi nepatřilo nic, zajisté mu bez zdráhání půjčí i teď, kdy mu patří všechno.

Geunarunge vyslechl Epíkovu odpověď bez zjevného zájmu, hledě do ohně a špule tenká ústa, jako by myslil na něco jiného. Důrazně odmítl červené víno, neboť trpěl zažívacími obtížemi a snášel toliko víno bílé, a srazil pak Epíkovi tipec, řka, že je rozdíl mezi tím, co bylo dříve, a mezi tím, co je teď. Tenkrát půjčoval v dobré víře, že mu Epík zaplatí, jakmile se na Srpnu stane pánem, kdežto teď vidí, že se přepočítal, jinými slovy tenkrát měl důvěru, nyní už ji nemá. Jeho pokladnice není nevyčerpatelná a reforma, jíž král provedl, naraziv novou měnu a stáhnuv starou, ho připravila o mnoho peněz. Taková je situace dnes, a po tom, co bylo včera, zbyly jen dluhy, které těžce spočívají nejen na Epíko-

vě hospodářství, nýbrž i na Geunarungově duši, neboť půjčovat peníze, jak mladému pánovi je jistě známo, je přísně zakázáno. Včera veselice, dnes zármutek, kocovina, beznaděj, popel a troud. Toť pravda Epíkova dřív a nyní, a jemu, Ortliebu Geunarungovi, je tuze líto, musí-li mladého muže zklamat. Epíkův úmysl lusknout prsty nad svým hospodářstvím ještě zvyšuje jeho, Geunarungovu, nedůvěru, pokud to vůbec je možno, neboť dokazuje, že Epíkova lehkovážnost a – budiž to řečeno bez obalu – prostota se vymyká vší obvyklé míře.

Jak si to představuje a co chce v Praze, to jest u dvora, hledat? Domnívá se, že ho tam očekávají s otevřenou náručí? Namítne možná, že má vlivné příbuzné, kteří by mu tam dovedli znovu prorazit cestu. Snad. Ale jak tam chce žít, a hlavně, z čeho? Má snad za to, že on, Ortlieb Geunarunge, financuje celý královský dvůr a že magnáti, kteří Epíkovi pravděpodobně imponují, tož takový Milota z Dědic, Epíkův, jak se jeví, nevlastní strýc, Jindřich z Lipé a jiní a jiní velmoži, žijí z dluhů a starají se jen o politiku, zůstavujíce své zboží v troskách a v hnilobě takové, v jaké leží Epíkovo panství? Nepovšiml si mladý rytíř, že každý strom, byť se svou korunou třeba oblak dotýkal, vyrůstá ze země, a že čím je vyšší, tím hlouběji musí zarývat kořeny do úrodné půdy, a všiml-li si toho, nevzal z toho poučení, že politika a život ve společnosti, nemá-li být daremnou a k zkáze vedoucí parádou, musí být zajištěn a pojištěn odspodu? A kterak je odspodu zajištěn a pojištěn Epík?

Za těch několik let, co sedí na Rabenecku, měl Geunarunge mnohokrát příležitost podívat se přes plot k svému sousedovi, slyšel také leccos, jak to na Srpnovsku chodí, a věru že nemůže s čistým svědomím tvrdit, že by ho tyto výhledy a doslechy byly naplnily obdivem, nebo aspoň zalíbením. Nevolníci tu žijí v brlozích, jsou nemocní a vychudlí, a leckde, jako například v Touškově, obdě-

lávají pole rýčem – nevšiml si toho Epík? Pan Odolen, není dobře pochopitelno proč, některé obce, například Ďasův Chvíst a Krusvičany, doslova vyhladil – nevzal Epík tuto zarmucující skutečnost na vědomí? Pan Odolen měl svého času ten dobrý nápad, že postavil hospodářství Kostohryz na novou základnu, peněžní – lze snad doufat, že Epíkovi je znám rozdíl mezi starým a novým, peněžním hospodářstvím. To byl čin výborný a zdravý, ale je méně výborné a zdravé, že ostatek panství ostal tak, jak byl před stem, před dvěma sty lety. Pomyšlení, že ještě dnes, v čtrnáctém věku, v samém středu České země se ještě vyskytuje panství, kde se hospodaří postaru, by bylo směšné, kdyby neodpovídalo skutečnosti: a ježto odpovídá skutečnosti, nebudí úsměv, nýbrž úžas. Dalo by se zajisté leccos spravit, kdyby Epík vrátil svému panství něco krve, jíž pan Odolen nasál daleko víc, než bylo zdrávo, a kdyby chřadnoucímu tělu byla dána příležitost, aby nabralo sil a vzpamatovalo se po smrtelné nemoci. Že však prý v domě nezbylo nic z pokladů, jež jeho náročný a schránlivý otec shromáždil, toť neštěstí tak obrovité, že i osobě nezúčastněné jako jemu, Ortliebu Geunarungovi, obrací se z toho žaludek. Zato osoba zúčastněná, pan Epík Srpnovský, se tím, jak zjevno, nermoutí a nemyslí než na dvůr a na tanečky s hezkými paními: a on, Ortlieb Geunarunge, má tento záměr financovat svými dobrými penězi nové ražby a podporovat, budiž mu dovoleno se tak učeně vyjádřit, tuto polohu mysli?

Byla to řeč bezohledná, a přece nikoli řeč obchodníka, který nechce nic než dostat domů peníze, jež půjčil. Geunarunge mluvil příliš mnoho a obíral se Epíkovými záležitostmi příliš podrobně, aby nebylo vidno, že mu přes všechny výhrady přece jen chce pomoci, ovšem nikoli tak, jak si to Epík přál a představoval. Nicméně Epík byl zdrcen poznáním, že svět nepřeje jeho proměně vážného, usedlého muže, jímž se stal za závorou, v bezstarostného seladona,

jímž býval dřív a jímž se na čerstvém vzduchu nanovo stával, a že z vězení, v němž se po dva roky trápil myšlenkami, nevhodnými pro rytíře a diplomata, byl uveden nikoli na svobodu, nýbrž do vězení jiného, rozlehlejšího, ale o nic méně tvrdého.

Zeptal se malomyslně, co tedy má dělat a je-li přece naděje, že vyvázne z bryndy. Geunarunge odpověděl, že možná ano, bude-li Epík dbalý, pilný a rozvážlivý. Kdo chce něco míti, aj, ten se musí přičiniti, a nejde napřed nebe, ale zásluha, a jaká zásluha, taká výsluha.

Zmírniv těmito povzbudivými příslovími skličující dojem svého prvního rozkladu, Ortlieb Geunarunge se rozhovořil konkrétně, v cifrách. Jak se Epík zajisté pamatuje, když se připravovala reforma měny, on, Geunarunge, po přátelské dohodě s ním přepočítal jeho dluhy na rakouské peníze, zrušil staré úpisy a vyhotovil úpis nový, úhrnný, na dvě stě liber. Tento dluh je ochoten s konečnou platností zrušit, odstoupí-li mu Epík polovinu vesnice Trnávky, která už v dřívějších časech patřila k Hahnau, rozuměj ke Kohoutce, a již král kdysi daroval jeho otci. Takto se Epíkův majetek očistí od dluhů, jako duše se očišťuje při zpovědi, a to poměrně bezbolestně, neboť polovina Trnávky, vsi povahou a rázem hahnauské, byla naroubována na tělo Srpnovska uměle a spíš zatěžovala srpnovské hospodářství, než mu prospívala. Jak se on, Geunarunge, informoval, nebožtík Odolen ji získal odměnou za to, že v jídelně na hradě poškodil dveře: dopomohl-li tímto činem svému synovi k šestiletému přepychovému pobytu u dvora, srpnovští páni si věru nemohou stěžovat, že je osud šidí – on, Ortlieb Geunarunge, jakživ neměl tak snadný zisk.

Ale to není vše, co se Srpnovcům podařilo odříznout od hahnauského zboží. Před sto lety tvořily s dnešním majetkem Ortlieba Geunarunga celek ještě dvě další vsi, rozuměj Lensedly a Bečov,

jichž páně Epíkovi předkové nabyli odměnou za zbožný výlet do Němec. Dědiny tyto – je-li mu, Ortliebu Geunarungovi, dovoleno se tak učeně vyjádřit – tíhnou svou přirozeností k tomu, aby byl obnoven prastarý stav, totiž aby splynuly s Hahnau. Proto je Ortlieb Geunarunge ochoten koupit je za rozumný peníz, třeba jsou zchátralé a pole vymrskaná, ale s jednou připomínkou, která je také podmínkou, ježto vzhledem k bídnému stavu jde spíš o dar, o přátelskou podporu než o zákup: že pan Epík Srpnovský nepoužije těchto peněz k své záhubě, nýbrž k záchraně, neprohýří je u dvora, nýbrž obrátí je v hodnoty, přesněji upotřebí jich k sanaci svého hospodářství. On, Ortlieb Geunarunge, je ochoten mu přitom posloužit pomocí a zdravou radou. Chceš-li být bez vady, nic nedělej bez rady.

Takto vzala valná většina výsluh Epíkových otců během čtvrthodinky rozhovoru u krbu zasvé. Epík byl mladík prostý, jeho postavení nebylo z nejvýhodnějších, a prohnaný kupec, jehož zkušenostem ve styku s lidmi dodával zralý věk a naditý měšec náležité váhy, s ním neměl těžkou práci. Nemáme však za to, že už tehdy, při své první návštěvě na Srpnu, měl v úmyslu Epíka ošidit tak, jak ho nakonec ošidil. Snaha získat nazpět vesnice, které dřív patřily k jeho zboží, byla souhlasná s touhou starých Srpnovců získat Kohoutku kus po kuse celou, stejně oprávněná, stejně zdravá. Úspěch, s nímž se jeho vůle potkala, byl prostým důsledkem pravdy, vyjádřené lidovým rčením, že žádný strom neroste do nebe. Až dosud rostli páni a teď roste zase on, měšťan, a byly-li podmínky jeho vzrůstu svízelnější, jak neopominul připomenout, když Epíkovi udílel oteckou lekci a poléval ho ledovou sprchou, musil nevýhodu vyvážit větší zdatností a chytrostí; a to činil.

Až potud bylo vše v pořádku, a třeba Epíkovi za jeho vesnice nevyplatil hotové peníze, neboť polovina úhrady byla pohlcena

dluhem a druhou polovinu si magnát ponechal, aby z ní financoval přestavbu srpnovského hospodářství, nelze ho vinit, že by Epíka byl odřel víc, než jak byl zvyklý a hlavně jak byl povinen své sebeúctě. A jeho reformní plány opravdu mohly vést k Epíkovu prospěchu, třeba Geunarunge přitom neměl vyjít s prázdným.

Nelze, vysvětlil Epíkovi, když byl vyřídil otázku převodu vesnic, nelze z prdu udělat květ, jak jadrně říkají Vlaši; ze zbytku zbídačelých srpnovských nevolníků, napůl vytlučených a zběhlých, nelze udělat řádné, dbalé a opravdu výnosné poddané a poplatníky. Srpnovsko doslova volá po kolonizaci, po přílivu slušných, civilizovaných lidí, nezkažených karabáčem, nevystrašených šibenicí, po moderních zemědělcích a řemeslnících, kteří by svému pánovi byli spolupracovníky, nikoli vylekanými a potměšilými otroky. Jak se snad Epík doslechl, on, Ortlieb Geunarunge, založil na kraji svého zboží dokonalou moderní obec, kterou obdařil jménem Ortliebsried. Dědina tato, jak její jméno připomíná, byla urvána lesu, jejž Geunarunge dal vyklučit, a sice polovině hvozdu, jehož druhá půle patří Epíkovi. Že se pokus podařil, nabízí Geunarunge Epíkovi, že jej bude opakovat na jeho polovině. Vesnice takto vzniklá bude kolonizační základnou, civilizačním ohniskem a vzorem veškerému Srpnovsku, podobně jako Ortliebsried skýtá vzor Hahnausku. Až bude dobudována, bude možno přistoupit k výstavbě a proměně vesnic už existujících. Poučen zkušenostmi, Ortlieb Geunarunge totiž neradí, aby kolonisté hned napoprvé byli směšováni s domácími nevolníky. První německá ves na Srpnovsku nechať je čistá, bez domorodců, zřízená na panenské půdě. Směšování nestejně hodnotných živlů vede vždy a bez výjimky k různicím. Proto je třeba mít po ruce dokonalý model, předlohu bez jediného kazu a závady, a nechať se Epík nermoutí, že tento model mu v prvních letech neponese žádný zisk a naopak ho bude stát něco peněz, neníť

možno od příchozích žádat, aby mu něco platili, dokud jejich pole nezačnou rodit. Bude to zdravá investice, která se mu navrátí stonásob. On, Ortlieb Geunarunge, založil už v Čechách na sto šedesát německých městeček a vsí. Epík mu tudíž může důvěřovat, ba co víc, může si blahopřát, že padl na podnikatele, který se zabývá kolonizováním ani ne tolik pro zisk, jako pro radost, pro uspokojení cti, ze svaté záliby pro šíření nápravy a pořádku, z bohabojné hrdosti a z vyšší, je-li mu dovoleno se tak učeně vyjádřit, ideje.

Epík přistoupil na tento návrh, a to nikoli s nechutí, nikoli z nedostatku jiného východiska, nýbrž naopak s jistým zalíbením, z čehož můžeme soudit, že jeho láska k dvorské diplomacii a k tanečkům s krásnými paními, namísto aby byla výrazem ducha mělkého a frivolního, pramenila z jaré činorodosti, která lépe řízena, obrácena k rozumným cílům, mohla dokázat divy. Arci jeho ochota, s níž se podvolil Geunarungově nabídce, nebyla bez ješitných důvodů. Kolonizování – takto asi uvažoval ve své hezké hlavě, ozdobené tváří osmahlé panny – je činnost, která sluší mužům velikého světa, neboť je to zaměstnání králů. Nebožtík Přemysl Šalomoun je dodnes veleben za své kolonizační dílo a Václav kráčí v otcových šlépějích. Až se jednou Epík vrátí ke dvoru, jakože se tam vrátí, až bude zajištěn a pojištěn odspodu, jak výborně řekl Geunarunge, králův rádce a finančník, chlap protivný, ale hlava otevřená –, až se Epík vrátí tam, kam patří, a až bude dotázán, co dělal po dobu své nepřítomnosti, odpoví se skromným pokrčením ramen: Kolonizoval jsem své zboží – co naplat, člověk musí držet krok s dobou, s duchem nápravy a pořádku. Kdo není slepý, nemůže nevidět, že tytam jsou časy, kdy jsme vládli hordám potměšilých, zkažených otroků, zastrašených šibenicí a karabáčem; dnes je třeba slušných, civilizovaných poddaných, kteří by svému pánovi byli spolupracovníky.

Tento závěr jeho úvah, inspirovaný Geunarungem, souvisel s druhou vrstvou méně sobeckých, méně marnivých myšlenek a citů, uložených na dně jeho vědomí, méně zřetelně přeložených a přeložitelných v řeč živé samomluvy, ale bližších původnímu stavu jeho duše, kdy vstoupil do světa čistý a bez kazu – myšlenek a citů, jež ho před dvěma roky tlakem lítosti a studu pohnuly k tiché, soukromé revoltě proti tyranskému otci a které tolik zesílily v době jeho uvěznění, až ho dovedly k jistým slavnostním slibům nelhostejnému Bohu. Nebyla to jen mladická schopnost rychlého obnovení a obrození, podpořená účinkem čerstvého vzduchu, která otřásla jeho ušlechtilými úmysly a vzbudila v něm touhu po návratu ke dvoru, nýbrž také nechuť k vladykovým nechybějícím řemínkům a k nářku poddaných, jež nemohl vyslyšeti, tedy vědomí neschopnosti vyvarovat se obrazu mesiáše, k němuž se modlil jeho lid. Ortlieb Geunarunge neměl ani tušení, jak trefně vpadl Epíkovi do noty svou ušlechtilou úvahou o moderní formě poddanství, které nemá být otroctvím, nýbrž spoluprací. Proto podivoval-li se poněkud Epíkově povolnosti, bylo to proto, že znaje pouze povrch, podceňoval mladého muže, ba pohrdal jím, jako pohrdají zhýčkanými jelimánky mužové práce, kteří za všechno, co mají, vděčí svému přičinění, nikdy nebyvše odměňováni královskými dary za poškozování dveří nebo za výlety do cizích krajů.

Ale toto pohrdání nevedlo tak daleko, aby svou nepříslušnost k šlechtickému stavu, svůj nedostatek erbu a jména nenesl s jistou trpkostí. Kolísání mezi stavovskou hrdostí, kterou vyjadřoval svým řádným měšťanským oděvem nenového střihu, prospěšným zdaru jeho obchodního podnikání, ježto působil dojmem solidnosti, a mezi pocitem méněcennosti, jejž projevil zákupem královského zboží a nákladnou úpravou hradu Rabenecku, svou vnitřní rozpolcenost a rozpornost dovedl Ortlieb Geunarunge tak moudře

tlumit a vyrovnávat, že jeho osobnost se zdála ucelená, řezaná z jednoho kusu hrubého dřeva bez trhlin. Obdivuhodná sladěnost obou různorodých složek jeho niterného života se projevila i při jeho jednání s Epíkem. Jak už nadhozeno, nemínil ho odřít víc, než jak to považoval za nezbytné, nechtěl-li urazit Štěstěnu, ale měl opravdu v úmyslu pomoci jeho hospodářství na nohy, neboť v smělém rozletu fantazie a ctižádosti se zabýval plánem zasnoubit ho se svou jedinou dcerou Hilburgou, ale v ukázněnosti tak navyklé, že se mu stala druhou přirozeností, zařídil vše tak, aby ho i mohl svléknout donaha, přijde-li na to.

VI

Jeho hrad nebyl z největších, ale z nejvýstavnějších v zemi. Přístup k němu byl čistý, neznešvařený ohyzdným podhradím, jak tomu bylo na Srpnu, jeho střechy nebyly kryty šindelem, nýbrž rudě polévanými cihlami, jejichž bleskem planoucí záře budila zdání požáru, a všechna okna měl skleněná. Hlavní brána s dvěma padacími mosty, jedním pro jezdce a povozy, druhým pro pěší, byla chráněna samostatnou hradbičkou čtvercovitého půdorysu, se základnou vybudovanou na dně dlážděného příkopu, vyplněného čistou vodou modravé barvy, elegantně brázděnou hejnem labutí. Dva strážní v modrých livrejích, s dlouhými mosaznými trumpetami, malebně přiloženými k boku, chodili s neúnavnou jarostí po cimbuří nad mostem, každý po své půli, se strojovou pravidelností se od sebe vzdalujíce a pak zase míříce k sobě čelem. Kdykoli na sebe narazili, šlapali vždy předepsanou chvíli na místě, tak těsně přilepeni jeden na druhého, že se vzájemně dotýkali koleny, pak provedli obrat vzad a nanovo se od sebe křepce vzdalovali.

Když Epík zajel na Rabeneck, aby Geunarungovi oplatil návštěvu a aby s ním uzavřel smlouvu na vysazení srpnovského protějšku Ortliebsriedu, o němž se už posledně za rozmluvy u krbu byli shodli, že se bude jmenovat Geunarungesreut, modří strážní ho zvejřili, když byl ještě vzdálen od hradu na čtyři míle cesty, a svižně se zastavivše a učinivše půlobrat jeden vpravo, druhý vlevo, takže stáli vedle sebe bokem tváří do kraje, zvedli trumpety a jali se na ně provozovat říznou, slavnostní hudbu, v níž ustali, teprve když projel branou; bylo to velmi působivé. Měšťan Geunarunge, jako vždy oblečen v drahý oblek nenového střihu, vrzaje střevíci střízlivého tvaru, vyšel hostu vstříc do půli hlavního nádvoří, provázen svou dcerou Hilburgou a houfem pacholíků zřejmě vybraných, byliť do jednoho hezcí a štíhlí, odění v uniformy téže barvy, již nosili strážní. Velmi vážní a poslušní, odebrali Epíkovi kopí a štít a náznakem mu pomohli ze sedla. Geunarunge, vztyčeným ukazovákem ho nejdřív upozorniv na slabost svých prsou, rozevřel před ním náruč.

Epík se cítil společensky v tak dobré formě jako nikdy dosud v životě. Labutě, trumpety a pacholíci v uniformách a vážná obřadnost měšťanova přivítání znamenitě zalahodily jeho zálibě v přepychu a v jemných společenských způsobech, ale současně ho rozveselily, ano rozdováděly, neboť právě zde, na místě, jehož okázalou úpravou se měšťan snažil povznést se nad své měšťanství, mladý rytíř pocítil silněji než kdy jindy blaživou výsadnost svého šlechtictví, jež nepotřebovalo labutí, trumpet ni hořících střech, aby bylo tím, čím bylo. V srpnovském příkopu stála močůvka a strážný, bývalý hrobník z Kostohryz, chodil v záplatovaném chalátu a troubil na pastýřský roh: tak tomu bylo na pravém panském sídle, kdežto Rabeneck, byť dostal střechy ze zlata a byť jej střežili sami andělé, byl a zůstával karikaturou panského síd-

la. Takové bylo, vystiženo slovy, východisko Epíkova veselí, jeho rozdováděnosti a jeho dobré společenské formy, k níž dopomáhá sebejistota a zvědomění vlastní výtečnosti.

Aby vychutnal do dna povznášející zábavu, kterou ho kramář nechtě a netuše odškodnil za oteckou sprchu, již mu byl prve uštědřil, Epík se jemně vyvinul z jeho objetí a upřel na jeho dceru své protáhlé oči s ženský dlouhými brvami pohledem úžasu a okouzlení. A když Ortlieb dívku postrčil, aby hosta pocelovala, šibal poklesl na pravé koleno, zaklonil svou nevážnou hlavu a rozpřáhl ruce, řka:

„Kde živá krása stojí, já státi nemohu."

A v té chvíli se stalo, aneb řečeno přesněji, v té chvíli bylo dovršeno to, co před chvílí počalo, když Epík vyjížděl na koni ze stínu vstupní brány do bledého předjarního sluníčka. Hledíc shůry, z výše své ztepilé postavy, na klečícího mladíka, vidouc jeho lesklé zuby, nikterak nehyzděné tím, že levému hornímu řezáku chyběl růžek, naopak, neboť tato nedokonalost zlidšťovala a tím způvabňovala jeho úsměv, vidouc jeho rozmile zašpičatělý nosík, jehož líbivý tvar se úchvatně odrážel od stinné zasněnosti zraku, vidouc celek jeho obličeje, orámovaný lesklými, mladými vlasy, o nichž k své škodě netušila, že se pod nimi ukrývají uši drobet křídlaté, kverkova dcera umdlela hrůzou i slastí. Uvědomila si nejenom srdcem a rozumem, ale i dření kostí, která, zdálo se jí, změkla, ano zkapalněla, že tato tvář a nic jiného na světě je originálem toho, co při pohledu na růže, na západy slunce, na labutě nebo na zasněžené stromy nazývala krásou, a že jí bylo osudem od narození se zákonnou nevývratností určeno, aby tohoto muže, a nikoho jiného, milovala.

Otcovým tvrdým palcem zlehka dloubnuta do týždě, pokusila se Epíkovi pomoci na nohy, ale krasavec potřásl hnědými kadeřemi, dbaje přitom, aby mu nevykoukly uši, a zvolal:

„Nevstanu, panno, dokud mě neoblažíš dárkem, který mě uchrání všech budoucích nebezpečí: je to kvítek z tvých vlasů."

Hilburga byla dívka půvabně urostlá a její tvář nebylo lze nazvat nehezkou, třeba nečistota pleti, marně zastíraná líčidlem, ji velmi znešvařovala. Měla nápadně krásné oči, veliké a smutné, rty kypré a chutné, ale bez určitého tvaru, patrně následkem ochablosti zřídkakdy užívaného ústního svalstva, bylať neřečná, a vychována milujícím, ale tvrdě uchvatitelským otcem, málokdy dávala své pocity najevo pohybem tváře. Možná proto, že strávila sedmnáct let svého života s výrazem poslušně vyčkávavým, s čelistí polou spuštěnou a s lícemi povolenými, byl její obličej, ač mladě útlý, trochu těstovitý a malátný; nadto těžkopádným způsobem chůze, asi zaviněným ploskými šlapadly, budila dojem rozklíženosti a ospalosti. Oblečena byla podle módy v přiléhavé, vysoko přepásané šaty, zdůrazňující její mladé vděky, a na rukávech měla dlouhé visutiny, sahající po zem, když spustila ruce. Zřejmě nebyla těmto světáckým ozdobám zvyklá, neboť nervózně natahovala prsty, aby zastavila jejich klátivý pohyb, a často je svírala v dlaních, takže byly nahoře pomuchlané. Její volně rozčesané vlasy byly přidrženy zlatým vínkem s vpletenými sněženkami, kvítky to, jež byly připoutaly pozornost rozdováděného Epíka a vzbudily v něm – pokud mu smíme věřit – domnění, že jeden jediný z nich by byl s to ho ochránit od všech budoucích nebezpečí.

Zachovávajíc, jak ji k tomu vedla přirozenost posílená výchovou, lhostejný výraz tváře, rty majíc mdle pootevřené a oči poodvrácené, jako by o mladého krasavce nedbala, třebaže jeho úsměvná tvář, zářící v levém dolním kraji jejího zorného pole, ji doslova strhovala v mrákoty, panna utrhla třesoucí se a studeně zpocenou rukou z vínku hlavičku sněženky a podala ji, zmačkanou, mladému šibalo-

vi, který ji schoval v obou dlaních a zakryl si jimi ústa, než poceloval visutinu jejího rukávu.

Když se potom odebrali do hlavní síně paláce, ověšené vyšívanými koberci a osvětlené hustým kruhem planoucích voskovic, neboť malinkými okny pronikalo jen málo světla, mladý muž pokračoval ve svém dvoření, počínaje si tak, jak se tomu naučil od Aladára a jiných dokonalých kavalírů u dvora. Nedovolil panoši, který přišel se džbánem, aby panně nalil vína, a učinil tak sám, hledal, čím by zakryl její ramena, ježto v síni bylo trochu chladno a Hilburga seděla jaksi nakřivo, jako by se do ní ze strany opíral ledový vítr, častoval ji úsměvy a prosil ji, aby ho oblažila pohledem svých čarovných očí. Trochu však při tomto světáckém počínání přepínal, neboť nepoměr Hilburžina módního úboru, jejích visutin na rukávech a zlatého vínku s její společenskou bezradností tolik podněcoval jeho rozdováděnost, že se musil přemáhat, aby zachoval vážnou tvář. Jako Rabeneck byl po jeho názoru karikaturou panského sídla, nešťastná Hilburga, křupanské trdlo, ohnípaná káča, jak ji v duchu nazýval, byla karikaturou panské dívky.

Zlé to chvíle pro zamilovanou nebožačku! Krutě obohacena vpádem nečekaného citu, tak prudkým, náhlým a nešetrným, jako by jí příroda byla udělila mateřsky burcovatelskou herdu do zad, aby ji vytrhla z jejího poslušenského náměsíčnictví, kdy trávila svůj mladý život, pocházejíc po ploských šlapadlech domem svého přísného otce, utírajíc prach a tlumeně prozpěvujíc písně své domoviny, zmožena láskou, jejíž příchod byl drsně překvapivý jako ona neurvalá choroba, žertovně zvaná houserem, zoufalá u vědomí, že její chování je nemožné a že Epík ji nemůže nepovažovat za hlupačku, Hilburga nevěděla, jak složit ruce a nohy, kam naklonit hlavu, kam se dívat a co říci, a ani na okamžik si přitom nepřestávala s bezmocnou lítosti uvědomovat vadnost své pleti. Ze studu

se jí chtělo utéci, ale styděla se utéci, toužila po samotě, aby se její láska mohla zabydlit v jejím nitru a přestala vyvádět, jako vyvádí lapené ptáče, zavřené do klícky, než si zvykne. Současně si však přála zůstat Epíkovi nablízku a navěky a stále nanovo se střemhlav vrhat do hrozného, ale obludivě nádherného dobrodružství, kdy se s vypětím odvažovala zvedat oči k jeho nepochopitelně úchvatné tváři.

Jako by chtěl zvýšit její bídu, Geunarunge, namísto aby od ní odvrátil hostovu pozornost a poskytl jí možnost potichu a nenápadně zkrotnout a osmělit se, velebil její uměny a ctnosti. Tak jak tu Epík Hilburgu vidí, hovořil, nemůže si udělat patřičnou představu o její povaze, o její, smí-li tak říci, bytosti: jen kdo ji vidí při díle, jak pobíhá a stará se, popohání děvečky a dohlíží, aby se nic neztratilo, aby nic nepřišlo nazmar, ví, kdo je Hilburga. Nebýt Hilburgy, on, Ortlieb Geunarunge, ovdovělý před deseti lety, stěží by byl zůstal tím, čím je. Nelze udržet vodu v rozeschlých neckách a nelze zachovat majetek neztenčený, kde hospodářské hodnoty odtékají neviditelnými pramínky, promrhávány v kuchyni, ve spížích propadajíce zkáze, v truhlicích požírány od molů, rozkrádány nesvědomitým služebnictvem, zpronevěřovány zlodějskými správci, hospodyněmi, purkrabími a vší tou čeládkou, kterou páni dosadili na odpovědná místa pro své pohodlí, ale ve skutečnosti k své záhubě. Na ženě a na nikom jiném záleží, aby ony nebezpečné pramínky ucpávala. A v této činnosti je Hilburga vycvičena jako žádná jiná dívka v království, anať už jako robě šestileté byla nucena se ujmout vedení všech otcových domácností, jichž Ortlieb Geunarunge, Bohu budiž děkováno, vlastní tré, jednu ve Freiberce, jednu v Praze a jednu zde, na Rabenecku. Počínala si přitom tak zdatně, vedle svých trojnásobných povinností hospodyně revidujíc účty a hospodářské knihy, do nichž správci zapisují příjmy

a vydání – jeť znalá písma i počítání –, že otcovo jmění vzrůstalo naplno, bez zhoubného oslabování odspodu.

Když už je osud spjal dohromady, Epíka a Ortlieba Geunarunga, učiniv je sousedy a spolupracovníky, nechať Epík dovolí, aby on, Ortlieb Geunarunge, promluvil naplno o věcech tak říkajíc ožehavých. Mnozí příslušníci panských kruhů, jak známo, žehrají na rozkvět měšťanstva, znepokojeným zrakem sledují vzrůst jejich významu a finanční váhy. Ve své ulpělosti na starých zvyklostech v tom spatřují nebezpečí, ohrožující jejich výlučné postavení na tomto světě. Jeho, Geunarungův, vzácný host, pan Epík ze Srpna, nepatří k těmto konzervativcům, anť jeho styk s jedním z představitelů nového stavu mu zajisté nezavdal příčiny, aby si stěžoval, a v budoucnu mu bude, tento styk totiž, pravým požehnáním. – Řka toto, Geunarunge se neusmál, ač by se bylo slušelo, aby svá slova ozdobil skromností aspoň mimickou, naopak tvářil se velmi vážně, ba přísně. – Není tedy třeba panu Epíkovi dokazovat, jak nerozumné jsou výhrady panských konzervativců vůči měšťanstvu, ale nebude mu k neprospěchu, bude-li v té věci upozorněn na jednu z okolostojičností obzvláště zajímavých. Není přepínáním, tvrdí-li on, Ortlieb Geunarunge, že finanční úpadek mnohých šlechtických rodů byl do značné míry zaviněn právě těmi rozeschlými neckami, o nichž hovořeno prve, neviditelnými pramínky, jež šlechtické paní, příliš zaměstnané společenskými povinnostmi, přijímáním hostí, lovem se sokoly, tancem a hrou, nedovedly ucpávat. Paní se baví, je duchaplná a dovede diškurovat po latinsku, a čeleď krade. Tak bývají dnes v nejlepších panských domech rozděleny obory působnosti. Až si mladí páni uvědomí tuto na dlani ležící pravdu, nastane takový shon po pilných, schránlivých, domácky vychovaných měšťanských děvčatech, jaký svět neviděl. Nechať se Epík neusmívá a ať raději uváží, jaká propast byla mezi oběma stavy ještě

před padesáti šedesáti lety a jak malá, lze říci nepatrná mezera po ní zbyla dnes. Ještě krátký čas a nastane proudění, přelévání mízy, krve a také – dlužno připomenout – peněz z těla měšťanského do těla panského a naopak, a to k obapolnému prospěchu. On, Ortlieb Geunarunge, který zasvětil svůj život nápravě nepravostí, jež ztěžují náš krátký pobyt v tomto údolí slz, chce i v tomto ohledu být obětavý, třebaže srdce se mu svírá nejen žalem při pomyšlení, že bude nucen se rozloučit se svou dcerou, ale také závistí, vždyť všechno to, co pracně schraňěl a budoval krvavými mozoly, padne jeho zeti jednoho dne do klína bez přičinění, ale s tím je třeba se rozumnou myslí smířit, vyspíváť Hilburga z dítěte v ženu. Ač útlá a štíhlá, tvarem boků a pevností prsů prozrazuje, že bude zdárně plnit své poslání obnovitelky, ne-li zachránkyně některého šlechtického rodu – hle, jak se krvavě rdí, a tak jí to sluší, čtveračce, jeť cudná a čistá, ale žádné nemehlo, odchované v peřince a v obláčku, které si myslí, že děti nosí čáp. Tvrdě a prakticky byla vedena, ale na jemnější stránku její výchovy nebylo přitom zapomínáno, neboť její otec, Bohu budiž za to děkováno, na to měl. Dovede zaskočit, když se kráva telí, ale přitom zná hrát na kobzu, tančit, a i po latinsku se pomodlí, když chceš. Vyšívat umí jako vyšívačka z povolání: ať se svému hostu pochlubí a ukáže mu svou poslední práci v zlaté a černé niti, barvách, rozmilá to náhoda, Epíkových.

A když dívka odešla, vysoko zvedajíc chodidla, jako by trpěla strnulostí kotníků, finančník dodal, rozehřívaje se, povoluje přísnosti své tváře a usmívaje se málem šelmovsky, že jeho dcerunka může na Epíkovi oči nechat, což je dlužno jí dvojnásob připsat k chvále: jednak jako znamení dobrého vkusu, ježto Epík je pohledný mladík, jednak jako projev poslušnosti, an její otec, to jest on, Ortlieb Geunarunge, jí přísně byl nakázal, aby se k hosti měla. Nu, co o tom Epík soudí? Kromě svých letmo uvedených výtečnos-

tí je zdravá jako husa, hezká, zuby, jak se Epík může přesvědčit, má bez kazu. Podědila je naštěstí, stejně jako žaludek a střeva, po matce, a ne po něm, Geunarungovi. Její pleť, důsledek krve příliš bujné, příliš ostré, z čehož se její manžel bude moci jen radovat, se vyčistí, až se provdá a až se jí dostane jejího ženského práva. Nechať Epík promine, že on, Ortlieb Geunarunge, mluví bez omáčky a nepřede otáčky: je zvyklý jednat zpříma a neztrácet čas. Vař kaši, dokud hoří dříví, a když med, ber lžící hned. – A rozohněn, zmládlý, jakoby navrácený v časy svých drsných počátků, vztáhl k Epíkovi ruku, a odkrývaje chrup, který opravdu, jak byl naznačil, byl velmi špatný, řekl, mluvě v třetí osobě:

„Tak co, pan Srpnovský? Bude mým zetěm?“

Při tom závěru Epíkova rozdováděnost, zvláště po Hilburžině odchodu stupňovaná a konečně vystupňovaná nad mez snesitelnosti, provalila se navenek. Dal se do smíchu, a ježto právě pil víno, vyprskl, ba provedl něco nezpůsobnějšího, než je pouhé vyprsknutí. Nemoha nápoj udržet v ústech, pustil jej nosem dvěma silnými proudy přímo na ruku, v důvěře k němu vztaženou. Pohled na překvapeného kverka, doslova i v přeneseném smyslu toho slova pokropeného, zvýšil jeho veselost, až zařičel. Když povážil, jak ta ohnípaná káča se svým žaludkem a střevy, jež zdědila po matce, ta trudovitá měšťka se zpocenými dlaněmi, zamotávajíc se nemotornýma nohama do závoje, klopýtá po jeho boku k oltáři, zavyl a zahýkal. Připomínaje si, že je podle papínkova tvrzení zdravá jako husa, kterážto husa, zdravá, splynula v jeho rozřehtané mysli s labutěmi, pod záštitou mosazných trumpet plujícími ve vodě tak čisté, aby se obléhatelé hradu, padající do příkopu, vykoupali chutně, bez závady na zdraví, řval, slzel a svíjel se, zdvíhaje kolena do výše, dochechtávaje, co nenachechtal v minulých trudných letech, a i když ho už všechno bolelo, další

a další pitvorné představy prodlužovaly neodpovědnou slast jeho smání.

Geunarunge naladil svou ztuhlou tvář do přívětiva, předstíraje, že je stržen hostovou veselostí, a řekl smířlivě, stále ještě hovoře v třetí osobě:

„Pan Srpnovský, jak vidno, ještě nepomýšlí na ženitbu, a má koneckonců pravdu: užívej světa, jak praví přísloví, dokud hoví léta."

„Baže nemyslím," odpověděl Epík, zesláblý, ale pořád ještě nedosmátý, takže bránice se mu občas zachvěla, „baže nemyslím, a zvláště ne..."

Zarazil se uprostřed věty, a když ochladil ochraptělé hrdlo vínem, byl opět společensky ukázněný, v pořádku.

Potom Geunarunge, který znovu nalezl své lepší, stykem s magnáty a potentáty vycepované já, před chvílí zahlcené vyšlehlým temperamentem jeho prostného mládí, omluvil se Epíkovi zdvořile, že ho svým klábosením vzdálil vlastního předmětu jeho vzácné návštěvy. A tak se stalo, že když Hilburga, osmělená, uklidněná chvílí samoty a shovívavým pohledem do zrcadla, dychtivá pokračování úžasného dobrodružství, kdy se odvažovala zvedat občas oči k mladíkově líbezné tváři, s pletí čerstvě ošetřenou vstoupila do síně, nesouc výšivku, provedenou v srpnovských barvách, zastihla oba muže zabrané do vážného rozhovoru o nastávající kolonizaci.

„Zahoď ten hadr a pošli sem písaře," řekl Geunarunge, a dívka, poslušná, nanovo se vzdálila.

„Můj purkrabí," řekl Epík, „mě upozornil na místo v darovací listině, kde stojí psáno, že ten les, který tě zajímá, byl mému otci propůjčen titulo feodali, a není to tedy pravá terra hereditaria, ne země dědičná, nýbrž vysloužená. V době korunovace král prý nařídil revizi všech darování, a můj otec se k ní nepřihlásil."

Geunarunge odpověděl, že páně Epíkův purkrabí si dělá zbytečné starosti, anebo spíš úmyslně hledá hnidy, což je pochopitelné, protože nastává konec sousedským poměrům, z nichž měl prospěch především on. Jaký je v tom rozum? Užívá pan Epík svého meče? Zajisté že užívá, třeba to není meč zděděný, nýbrž vysloužený od krále – a proč by tedy neměl užít vysloužené země? A ta revize byla namířena proti nepřátelům koruny, nikoli proti mužům zasloužilým, jako byl pan Odolen. Ostatně nebylo slýcháno ani vídáno, aby se královské úřady stavěly proti podnikům, za nimiž stojí on, Ortlieb Geunarunge, a i kdyby nakrásně v rozporu se vší pravděpodobností měly nějaké námitky, on, Ortlieb Geunarunge, dovede si to už nahoře zařídit a jeho vzácný soused může klidně spát na tom nebo na onom uchu.

VII

Hned nazítří rabenecký úředník jménem Knut, muž neveselý, ale zdatný, s bledýma, prohlédavýma očima v zardělé tváři blondýna, zformované navyklým výrazem vážné svědomitosti, nadán Geunarungovými přesnými instrukcemi a opatřen Epíkovou písemnou plnou mocí, usadil se na Srpnu s šesti rabeneckými dráby v modrém stejnokroji, ozbrojenými důtkami s modrými násadami. Zatímco domácí purkrabí, vladyka Čebiš, který nesouhlasil s pánovými kolonizačními záměry, seděl ve svém domku u věže, kdež vzdorně podřimoval, opíraje hlavu o rozevřenou knihu, kverkův zástupce se ihned pustil do práce, dav svolat srpnovské nevolníky a kostohryzské podruhy, aby káceli les.

Vida drobné hloučky opozdilých, z výše hradeb podobné hejnům dětí, hrajících si na honěnou, neboť Rabenečtí je hnali do prá-

ce poklusem, Epík si pomyslil ve své starostlivé hlavě, jak podivné jsou cesty k blahu lidu, jež bylo jeho cílem. Štváni důtkami do těžké roboty, smraďoši netuší a věru ani nemohou tušit, že jde o jejich prospěch a že jejich modlitby o mesiáše nejenže nebyly oslyšeny, ale osvědčují se už právě teď v této chvíli, kdy dostávají na hřbet. Hořké jsou léky, jež lékař vnucuje nemocnému. Kdyby šlo po vůli nemocných, neuzdravili by se, a kdyby šlo po vůli lidu, který vidí jen to, co je teď, a nehledí do budoucna, nebylo by nápravy. Není-li v tom skryt pravý smysl Kumánčina „zaplétání" do příčin? Lék je příčinou hořkosti v ústech, rána modrými důtkami je příčinou bolesti – ale šlaka, ba u šlaka ještě jednou, ty mrchy rabenecké si přece jen počínají trochu divoce, což by to nešlo mírněji? Kdo hledí jen na bezprostřední, nepříjemný účin, zplozený příčinou, a snaží se mu uhnout, střetá se nejen s příčinou, ale i sám se sebou, neboť je sám sobě nepřítelem. O takovém člověku lze tvrdit, že se zapletl do příčin, baže do nich byl zapleten ďáblem, to jest škodlivou mocností. Z toho plyne závratný závěr, že pán, který v uskutečňování svých plánů nedbá okamžitých svízelí a který ví, že z přítomného nářku a bolestí vzejdou úsměvy a že krev – ti smradi mají ostré důtky, s háčky a kuličkami, aj, tamhle někdo padl, pěkná to věc, když lidé padají už cestou do práce, není-li to starý Mates bez jazyka? –, pán, který ví, že krev, dnes prolitá, zítra se obrátí v růže, je nepřítel a přemožitel ďáblův. To jsou myšlenky výborné a vzácné, za které by mě určitě pochválil sám Konrád (Epík měl na mysli sedleckého převora, který u dvora býval autoritou ve všem, co se týkalo filozofie nebo teologie) – myšlenky, na jaké by se otcův bastard jistě co živ nebyl vzmohl.

Mezi stromy, ponejvíce borovicemi a tisy, z nichž mnohé pamatovaly časů Držkrajových, nešťastní parobi mizeli jako mravenci mezi travinami. Pracovalo se hned načisto, bez podtínání

kmenů, tak totiž, že kořeny se podkopávaly a podryté stromy se pak strhovaly provazy, připevněnými ke korunám, v nelítostném spěchu, ve dvou směnách po dvanácti hodinách, ve dne i v noci. Voli, rozdírajíce zem černými brázdami, tahali ořezané kmeny na louku, kterou Epík podle smlouvy rovněž přiřkl budoucímu Geunarungesreutu; klest byla skládána do hranic a zapalována. V čpavém čoudu, který se valil do hlubin lesa, bylo vidět postavy oděné zbytky šatů, rozdrásaných hložím, pokryté jehličím a hlínou, speklou potem a krví; praskot kořenů, pleskání ran a hulákání poháněčů zanikaly v sykavém hukotu plamenů. Zděšená zvěř prchala napříč údolím do petroveckých lesů.

Když muži pracovali už tři neděle, přivolal Knut také ženské, aby čistily obnaženou půdu, vyrovnávaly pahorky a vrstvily na jejich místě zvětralou prsť. Současně na opačném, severním konci lesa mrzáci a starci, neschopní těžké práce, olupovali do výše lidské postavy kůru stojících stromů, aby uschly a daly se zapálit; aby práce urychlil, Geunarunge určil, že až bude nakáceno sdostatek dřeva, potřebného k stavbě vsi, zbytek lesa se má zničit ohněm.

Koncem června, když už začala žloutnout pole, zoraná a zasetá na útraty nejnutnějšího odpočinku, objevil se na bechyňské cestě průvod plachtových vozů, provázený houfem dobytka, zdáli podobný šedé housence s hnědým ocasem, a pomalu se šinul ke Kostohryzům: to si kolonisté z Míšně s Geunarungovým zřízencem v čele přicházeli založit nový domov na hranici srpnovského panství.

Utábořili se hned u silnice na kraji noviny pro ně připravené. Když si je prohlédl zblízka, Epík se podivil, že jeho nastávající poddaní, kteří mu nebudou otroky, nýbrž spolupracovníky, vypadají přibližně stejně jako domácí lid, zevnějškem jsou rovně chudí a udření a že se od domácích liší nanejvýš snad tím, že jsou povětšině modroocí, kdežto u nás převládá hnědá barva očí, a že

jejich ženy, vysoké a hranaté jako chlapi, rozeznají se od mužů toliko délkou vlasů a lysostí tváře. Uspokojil se však úvahou, že Geunarunge ví, co dělá, a že nezáleží na vnějšku, nýbrž na vnitřku, o jehož výbornosti se nemohl přesvědčit, ježto příchozím nerozuměl. Ve svých pochybnostech a starostech, které ho trápily, posilovány uraženým mlčením protivného Čebiše a výčitkami nového kostohryzského faráře jménem Vocáska z rodu Kojetických, který nenáviděl Němce jako čerty, byl nucen věřit Geunarungovi na slovo, nechtěl-li nic slevit na svých závratných, jak sám u sebe byl pravil, závěrech o svém vznešeném poslání ďáblova nepřítele, k nimž byl dospěl ve svém duševním uzrání.

Byl tudíž velmi potěšen, ba nadšen k slzám, když vesnička, již Míšňáci začali stavět, sotva dorazili na místo, vyrůstala pod jejich rukama opravdu taková, jak Geunarunge byl přislíbil, to jest vzorná. Chaloupky o lehkých stříškách, volně položených na roubené stěny, takže při požáru se snadno daly shodit na zem, vyrůstaly po obou stranách bechyňské cesty v čáře jako vyznačené pravítkem, úpravné, důkladné a čisté. Nejen obytná stavení, ale i chlévy a špejchary mohly sloužit příkladem třebas takovým touškovským nevolníkům nebo chalupníkům z Ďasova Chvístu, kteří se po Odolenově smrti, pokud ostali naživu, vrátili domů, ale když se Knut usadil na Srpnu, začali opět prchat.

„Teď mluv," řekl Epík, poukazuje na vzornost Geunarungesreutu, Vocáskovi, s nímž se hojně stýkal, protože kněz věděl leccos zajímavého o ďáblech, předmětu to, který Epíka velmi poutal, a ač postrádal patřičného přízvuku víry a mystického nepokoje, dovedl o nich poučeně hovořit. Byl to rázný, bezelstný mladík, přirozeností nadaný spíš k stavu vojenskému než kněžskému, jak se jevilo nejen z jeho zevnějšku a z jeho očí, prostých všeho duchovního, ale i ze zvyku nosit meč a ostruhy, jež neodkládal, ani když sloužil mši,

a z energického názoru, že každý Němec, byť to byl sám arcibiskup mohučský, je nepřítel a – v přízemním smyslu toho slova – čert. K svému jménu, které ostatně slušelo jeho široké, obyčejné tváři, přišel výsluhou za uličnictví, které ho proslavilo, když uřízl, student tehdy jedva šestnáctiletý, ocas oslu papežského legáta. „Byl to Němec; proto jsem řízl," zdůvodňoval tento čin, jako by byl zhanobil člověka, ne zvíře. „Teď mluv," řekl mu Epík, poukazuje na vzornost Geunarungesreutu, ale Vocásek znal říznou odpověď:

„Snést našim lidem dřevo až k řiti jako ty Míšňákům, taky by dovedli postavit leccos kloudného."

V tom měl pravdu, a měl také pravdu Čebiš, když uprostřed svého vzdorování zpraven, že Geunarunge dává stromy usmrcovat loupáním kůry, aby les mohl být z větší části zničen ohněm, opustil svůj domek u věže, běžel za Epíkem, aby ho upozornil, že se nemůže dívat na takové svinské hospodářství, kdy se lesy pálí jako za temných pohanských časů, zatímco lid bydlí v hliněných chajdách. Měl však také pravdu Geunarunge, když na Epíkovu Čebišem inspirovanou výčitku odpověděl, že je hospodárnější šetřit časem a lidskými silami než dřevem, které od dob, kdy obrovské lesní komplexy ustupují kolonizaci, ztratilo všechnu tržní cenu. Měl pravdu Čebiš, když poukazoval na špatný stav polí a na celkový úpadek hospodářství, zaviněný krutou lesní robotou, a rovněž dobře zněla Geunarungova replika, když mu Epík tlumočil Čebišovy nářky, že o hospodářství se na Srpnovsku stěží dá mluvit, dokud nebude zaveden nový řád, k němuž vybudování Geunarungesreutu je nezbytným klíčem.

Třeba velmi prohloubil své přemýšlení, jímž sjednocoval rozpory, jejichž mluvčími byli Čebiš, Vocásek a Geunarunge, Epík si připadal jako vycpaná loutka, jako kvintána, do níž dvorští jednoročáci na strahovské pláni útočí dřevci, a propadal podezření, že

není odpůrcem a přemožitelem ďábla, nýbrž právě naopak ďáblovou obětí, zapletenou do příčin. Byl tudíž velmi šťasten, když vzorná ves byla konečně dostavěna, když nevolníci byli po spálení lesa a vyčištění požářiště propuštěni z roboty a když Knut se svými modrými pacholky se vrátili domů na Rabeneck. Když se díval z výše hradeb k východu na černé, přírodě urvané pole, na nichž se hemžily pilné postavičky kolonistů, jeho spolupracovníků, nezkažených šibenicí a karabáčem, jeho nedávný pocit trpkosti ustupoval hrdé radosti z dokončeného díla. Je sice pravda, myslil si, že původcem té věci byl Geunarunge, ale deset Geunarungů by nebylo nic svedlo, kdyby on, pán, nebyl otevřel svůj rozum myšlence nápravy a kdyby nebyl řekl své rozhodující ano, namísto toho poslechnuv hlupáckého Čebiše nebo jankovitého Vocáska. Tím svým „ano" splnil svůj jediný výsostný úkol, který mu, vladaři, přináleží, a trápil-li se pak pro své trpké postavení přihlížeče, byla to bláhovost, omluvitelná nezkušeností. Až mu Geunarunge předloží další návrh na reformu srpnovského hospodářství, Epík se opět omezí na své vladařské ano nebo ne a o nic jiného se nebude starat. Namísto aby se hryzl pro svou zbytečnost, která není úhonou, nýbrž výsadou, napříště přenechá všechny svoje starosti Geunarungovi a jeho výbornému, velezdatnému Knutovi a pojede si po svém: podívá se do Prahy, ubytuje se nejprv v hostinci, svolá své přátelé, obnoví staré známosti a bude pátrat, nezapomnělo-li se u dvora na něho, kdysi bezmála královnina průvodce a ochránce. Teď už mu nikdo nemůže vyčítat, že není zajištěn a pojištěn odspodu, když byl vykonal tak důležitý a záslužný kus práce. Geunarungesreut začne už za dva roky vynášet, domácí hospodářství se vzpamatuje a Geunarunge, jistě spokojený jeho povolností, mu prozatím povolí potřebný úvěr a snad mu i něco vrátí ze zadržených peněz.

VIII

Co takto přemítal a tímto přemítáním se opájel, zavítal na Srpno neznámý dvorský panoš, přinášeje Epíkovi v soudečku, zavěšeném na krku, list s pečetí nejvyššího komorníka, pana Jindřicha z Rožmberka. Epík strávil dvě sladce mučivé a blouznivé hodiny nad dopisem, do jehož kostrbatých znamének bylo možná včarováno jeho štěstí, hned propadaje zuřivé netrpělivosti, hned zase úžasu z pomyšlení, které slušelo jeho uzrávajícímu duchu, že i kdyby dopis roztrhal zuby a snědl, i kdyby rozmočil jeho písmo a vypil, i kdyby si do hlavy navrtal díru a list do ní vsunul, bez cizí pomoci se nedobere jeho smyslu. Čebiš totiž, budiž připomenuto, neuměl latinsky, a Vocásek, pro nějž Epík vzkázal, nebyl doma.

„Ach Bože přesvatý a dobrotivý," modlil se mladý rytíř nad dopisem, „Ty, v jehož účastnost jsem nikdy nepřestal věřit, i když ji můj vlastní otec z hlubin své zoufalosti popíral, učiň, prosím Tě, aby mi byl příznivý a milostivý tento dopis, který zde přede mnou leží hotový a uzavřený, zpečetěný hmotnou pečetí i významem obsahu! Možná že se stalo Tvým přičiněním, že Vocásek není doma, abys, vyslechna mou modlitbu, mohl ještě tu a tam něco změnit, některé slůvko mně neprospěšné obrátit v opak – nepochopil jsem Tvůj úmysl? Je sice, jak jsem řekl, tento dopis hotový a uzavřený, ale jen v omezeném lidském smyslu; před Tvou vůlí nic není hotovo, nic není uzavřeno. Hle, jak Ti věřím, hle, jak vzdoruji neštěstí, které mě stihlo! Což si nezasloužím, abych byl odměněn za takovou odolnost? Je-li tento dopis radostný, pak všechno, co jsi se mnou učinil, bylo dobré. Čas, jejž jsi mi dal strávit ve vězení, byl mi požehnáním, neboť jsem byl k svému nevýslovnému prospěchu přinucen zamyslit se nad Tebou a nad sebou. Bylo mi rovněž požehnáním, že mě Bigamus obral o všechny peníze, neboť jsem byl přinucen se

postarat o blaho svého lidu a dát mu zakusit dobrodiní nápravy, než nanovo nabídnu svému králi nejlepší síly svých paží a svého ducha. Obávám-li se nicméně v skrytu srdce svého, že obsah toho psaní je mrzutý, nepřívětivý, ach, Bože nedej, zdrcující, vím přitom bezpečně, že tyto obavy jsou bláhové a že Ty se té bláhovosti usmíváš do vousů a káráš mě otcovsky: Pročpak jsem ti, Epíku, dal rozum, ne-li proto, aby ses klidnou úvahou dovedl vyvarovat dětinských úzkostí a abys uměl lišit možné od nemožného, pravděpodobné od pošetilého? Já, Jindřich z Rožmberka, vzkazuji Epíkovi ze Srpna, aby se neodvažoval pomýšlet na návrat ke dvoru: toto je věru jediné sdělení, které by dovedlo mě zarmoutit. Protože je však nesmyslné, an jsem se o návrat ke dvoru zjevně nepokoušel a především ničím jsem si takovou nebo podobnou urážku nezasloužil, mohu směle uzavřít, že má bázeň není ničím opodstatněna. Nepokoj nicméně trvá dál, a ač logicky vyvrácen, obrací mi žaludek naruby a srdce mi pozvedá až k hrdlu, což je velmi nepříjemné. Proto prohlašuji, že přinesou-li mi tyto řádky přes všechny úvahy a výpočty přece jen zklamání a vyvane-li z nich, až mi je Vocásek bude číst, ledový dech nemilosti a nevůle, rozleje-li se mi během četby v těle ne teplo, nýbrž mráz, zaplaví-li mě ne radost, ale lítost, takže studánka mého srdce stoupne a já zapláču, pak všechno, všechno, co jsem protrpěl a oč jsem byl ošizen, byla ničemná, ďáblem spískaná zlomyslnost, jíž jsi přihlížel studeným okem, nebo možná ani nepřihlížel, což je totéž, a znamení, jež jsi mi seslal v ústrety, bylo lživé. Doufám, že mi nezazlíváš, pojišťuji-li se tímto prohlášením, dokud je čas, před nepravděpodobným, a přece ne nemožným žalem, jako se před nepravděpodobným, a přece ne nemožným povolením sedla pojišťujeme dvojitým řemenem. Běhy tohoto světa jsou tvrdé, proti události, která se udála, není odvolání. Nediv se tedy, byl-li jsem doveden k opatrnosti.“

Ale jeho prosby, ač tolik důmyslné, že se podivujeme rychlému vývoji jeho myslivosti, nepomohly, domníváme se, pranic; Rožmberkův dopis, jak se ukázalo, byl tak krutý, že nemůžeme mít za to, že by před Epíkovou modlitbou byl býval ještě krutější a že by Bůh v něm byl zázrakem změnil v Epíkův prospěch třeba jen jedinou slabiku.

Když farář Vocásek přišel a nejprve mlčky, sám pro sebe, přeběhl list očima, zrudl, a předsunuje čelist a ohrnuje pysky, jako by se chystal pojíst něčeho odporného, čímž dodal své široké bezelstné tváři opičího výrazu, krátce se zasmál suchým, zuřivým smíchem. Pak si odplivl a s divokým zaujetím dupl na svou slinu a rozmázl ji po zemi, jako by rozšlapával švába; a to nevěstilo nic dobrého. Vychrlil nato ze sebe, že vlastně má právo se radovat, a smí dokonce výskat a plácat se do stehna, neboť došlo na jeho slova, jimiž Epíka marně varoval. Nicméně člověk se hněvem rozpálí do živé kosti, je-li postaven tváří v tvář takové bezbřehé, neslýchané, všechen pomysl přesahující nestoudnosti. A uklidni se, srdce, utiš se, bouře, lehněte, blesky, vždyť bijete do prázdna a pro nic se vydáváte ze svých sil. Nestojí Češi za to, aby někdo cítil s jejich bídným osudem, národ ničemný, který by cizí kopřivě dal přednost před růží doma vyrostlou, lid bez hrdosti, pro nějž v cizině nemohou vymyslit bláhovost dost mrzkou, aby si ji poslušně neosvojil.

Potom hbitě, ač se chvílemi zakoktával hněvem, přeložil do češtiny dopis, jímž nejvyšší komorník Václava, krále Čech, Moravy a Polska, dával Epíkovi na vědomost, že an Epík, jak shledáno, bez králova povolení, schválení a potvrzení vysadil na propadlé lenní půdě ves řečenou Geunarungesreut, osadiv ji kolonisty z Míšně, ves tato z králova nejvyššího rozhodnutí se zabavuje ve prospěch majetku korunního. Proto se pan Epík vyzývá, aby všechny listy držební a smluvní řečené vsi se týkající předal úřadu nejvyššího

komorníka anebo přímo svému sousedovi, Ortliebu Geunarungovi na Rabenecku, který tuto ves byl jest z korunního majetku převzal.

„Tady to máš nasoleno na bílém černé," dodal Vocásek a tloukl přitom hřbetem prstů do lejstra. „Tvým lidem se dosud nezhojily zadky, které jim rozsekali holomci toho lotrovského ptáka, ale ves, vzorná obec, o které jsi blouznil, je už v pekle."

Není proč pochybovat o tom, že Vocáskova účast byla upřímná a jeho hněv pravý. Ale třeba upřímná byla to pouze účast, nikoli postiženost, a třeba pravý, byl to toliko hněv, který ho zaplavil, cit, možno říci, civilizovaný, při němž se neztrácí ani dar řeči, ani vědomí vlastního jáství. Epíkovi však, postiženému, vedlo se jinak. Když naplno pochopil, co se stalo, k čemuž, domníváme se, došlo teprve při doznění Vocáskova shrnujícího závěru, přepadl ho vztek, vášeň to, která se od hněvu neliší stupněm rozezlení, nýbrž druhem, ne silou, nýbrž kvalitou, posedlost, při níž člověk přestává být sám sebou a z nositele myšlenek a žádostí, z jevu, jímž byl dosud, mění se v něco původního, hlubinného, v sám živel zmaru a zběsilosti, ničeho si nežádající, leč ukájet se ničením. Zatímco Vocáskova tvář, jak tomu bývá u lidí spravedlivě rozhořčených, byla řádně a stejnoměrně rudá, červeň Epíkových lící se srazila v nepravidelné ostrovy, ošklivě se prolínající s nafialovělými skvrnami, které se šířily od zesinalých úst. Jeho oči se roztěkaly pomateností, chtěl něco podotknout, ale z hrdla mu vyšel jen ropot. Otočil se na patě, vyběhnuv ze síně, přeskočil zábradlí pavlače, a pádě napříč dvorem, jal se řvát tuřím hlasem, překvapujícím při panenské hladkosti jeho krku:

„Do zbraně! Smolnice pro všechny!"

Bývalý hrobník z Kostohryz, který se stal na Srpnu strážným, pohotově se k pánově volání přidal troubením na pastýřský roh,

a v podhradí se ihned ozvalo řinčení zbroje, volání a dupot. Po časovém úseku velice krátkém, který se vojáckému Vocáskovi nicméně zdál zbytečně dlouhým, pročež v duchu hudroval, že Epík ve své netečnosti ani nedovedl jaksepatří vycvičit své mužstvo, otevřela se brána v palisádách a celá posádka se vzteklým rytířem v čele se vyřítila do údolí, každý muž s planoucí pochodní v ruce. A farář, jehož hněv se bez přechodu proměnil ve vroucí radost a vděčnost, obrátil oči k nebi a krátce se pomodlil, šeptaje:

„Děkuji Ti, Bože, že jsi mu natáhl žíly. Jen ať jim hodně, hodně přiškvaří zadky!“

Dychtivě se opřel břichem o brlení pavlače a předklonil se, jak dovedl nejdále, nadšenýma očima sleduje divoké jezdce. Pole nepole, Epík, přebrodiv řeku, zamířil se svým průvodem nejkratší cestou k nové vsi, jež nestoudně svítila svou úhlednou čistotou na kraji černé roviny. Ohníčky hořících smolnic se plavně nesly údolím a jejich pohyb, zpomalený vzdáleností, vpisoval se do šera, neznatelně se kladoucího, čárkou šedavého dýmu. Černá ženská postavička s děckem v náručí vyběhla z klubíčka chalup, a provázena psem, který ji obíhal dovádivými skoky, dala se napříč rovinou, za ní druhá a třetí, a brzo se pole zarojilo poplašenými vesničany, pádícími k mlází u řeky. Byli už asi zpraveni o změně vrchnosti a nebylo jim těžko uhodnout, že bývalý pán nepřijíždí s dobrou. Pasáček začal divoce mlátit do nechápajících krav, aby je odehnal. Jezdci zmizeli mezi chalupami a vesnice v první napjaté chvíli vypadala klidně, jako by nebrala na vědomí přítomnost nevlídných hostů, ale najednou první ohýnek se zatřepetal nad první chalupou.

„Jen houšť! Jen houšť!“ volal Vocásek, a Epík, ač nemohl jeho nabádání slyšet, vyhověl mu svědomitě. Kyticím podobné plameny vyšlehly téměř současně na čtyřech stranách vsi, a rozmetávány větrem, spojily se v ohromnou planoucí hranici, mlaskavě pras-

kající čerstvým dřevem a metající až na druhý břeh Sáhy krvavě zářící znamení. Nářek zapomenutého a uvězněného dobytka dolehl až do Kostohryz. Epíkovi zbrojenci nadběhli pasáčkovi, který se marně snažil přimět své rozvážně klusající stádo k rychlejšímu poklusu, a obrátili je na cestu k Srpnu.

Epík sám, odděliv se od nich, nevyvztekán, bez cíle a bez smyslu vycválal do šíra, jako by prchal před šílenstvím. Vrátil se až ráno na zchváceném koni, sám, zdolán únavou, a padnuv na postel, zůstal bez hnutí po celý den, po celou noc a vstal teprve nazítří kvečeru, malátný, oči bez lesku.

IX

První náraz Geunarungovy mstivosti velice Epíkovi ublížil, ubrav mu svěžesti a přidav mu let. I když si jeho neukojený vztek po několika dnech lehl a jeho oči se znovu zdravě zaleskly, nikdy už nenabyl své bývalé důvěřivosti v sebe a v světelná znamení a svého teplého přesvědčení, že je hýčkaným předmětem Boží starostlivosti. Naproti tomu jeho zrání, dobře započaté za závorou, pokročilo tak vydatně, že jest možná litovati, že nebyly zjeveny světu myšlenky, které procházely jeho zachmuřenou hlavou, v posledním čase tak zanedbávanou, že uši se mu nezadržitelně prodíraly mastnými, nečesanými prameny vlasů.

Sám, bez honců a bez psů, jezdíval do lesů, aby dumal; i byl to hlas marně volajícího lidského syna, kdysi neutuchající zdroj trýzně šíleného Odolena, který teď zaměstnával i mysl Epíkovu. Zvedal se k jeho sluchu z černé vody, žbluňkající v mokřinách a čvachtající pod zeleným Mamerkusovým kopytem, zbarveným žabincem, když hrábl do nabobtnalého mechu. Šeptal ve větru,

harašícím v tisech, a ježto na rozdíl od Odolena nebyl v Epíkově představivosti vázán k určité osobě, kterou by byl důvěrně znal a miloval, nabýval v jeho duchu významu široké a truchlivé obecnosti. Odkud ten výkřik, přemýšlel osamělý jezdec, jejž o hodině deváté předsmrtná muka vyrvala Božímu Synovi? Což mu nebylo známo odedávna, jaký konec je přichystán a určen jeho tělesnému životu? Zajisté že mu to bylo známo, nebylť by jinak mohl předvídat, že už jen „kratičký čas zůstanu mezi vámi". Proč tedy to zoufalé volání, jež ostatně evangelisté s výjimkou jediného opatrně zamlčují, dělo-li se to, co se správně díti mělo?

Zdravý rozum zná jen dvě odpovědi na tuto otázku: Buď se Boží Syn bolestí pomátl, a tak říkající mluvil z cesty, což je nesnesitelné pomyšlení, anebo se nestalo něco, co se v té chvíli stát mělo, a Ježíš v úděsu shledal, že byl oklamán – pomyšlení ještě nesnesitelnější. – Ale jisto je, přemýšlel Epík dál, že od dob, kdy dozněl Jeho výkřik, na světě se už naprosto neděje to, co se dít má, a naopak dějí se věci, které se dít nemají a nesmějí. Ani ptáček nepípne, ani lísteček se nezachvěje, když v strašlivých mukách umírá dítě odsouzené k smrti svým vlastním otcem, jak se to málem přihodilo mně. Nikým nezkrocen, nebrzděn, neomezován, ďábel nás zaplétá do příčin, takže člověk snadno dochází k myšlence, že Bůh je lhostejný. Opuštěné říši zla se podobá svět a Ježíšův hořký povzdech se nese staletími. Ale bývaly přece doby, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, kdy Bůh jevil živou účast s lidskými záležitostmi. Tehdy se hněval a trestal, promlouval z ohně a z mračen, zachraňoval spravedlivé z pecí a ze lvích tlam – proč najednou ta neúčast, která dohnala jeho vlastního syna k bolestné výtce? Nelze soudit jinak, než že se přihodilo něco hluboce a nesmírně neblahého v onom vrcholném okamžiku, kdy Boží Syn trpěl na kříži, a co si v lidské omezenosti nedovedeme představit, ledaže si pomůžeme obrazem, vzatým

z tohoto světa, kdy otec, nemoha přispěchat na pomoc synovi, leží na zemi, podoben třesoucímu se slizu, a ďábel přemožitel mu opírá tvrdou patu o shrbenou šíji.

Proto Geunarungové smějí dělat, co jim libo, bezpečni, že země se pod nimi neotevře a že nebudou zaživa pohlceni peklem z trestu za své bídáctví, Bigamové pokojně mohou vykrádat cizí truhlice, citujíce přitom svatého Augustina, a stařečci Matesové s vyrvaným jazykem, namísto aby byli odškodněni za své utrpení, padnou pod důtkami katanů, hnáni do práce, která nakonec celá i s úroky padne do klína smrdutému kupčíkovi…

Při tomto pomyšlení znovu propadl vzteku, takže ústa mu bledla a červeň na tvářích se mu srážela v nepravidelné ostrůvky, prolínající se s nafialovělými skvrnami, a nemaje, na kom by jej vylil, svíral zuby, tloukl se pěstmi do hlavy a povzdechmo vyslovil Boží jméno. Když si připomněl, že je-li jeho domnění správné, volaje Boha, volá kohosi nejvyššího, a byl-li starý účastný Bůh přemožen ďáblem, tím nejvyšším už není Bůh, nýbrž ďábel, byl ve svém zmatku ještě nešťastnější.

Vocásek, muž přízemní, nebyl s to mu porozumět a vyvést ho z jeho myšlenkového bludiště. – Bylo na tobě a na nikom jiném, abys odškodnil Matesa a ochránil ho, starce, před Geunarungovými pochopy, bylo na tobě a na nikom jiném, abys učinil snesitelným život svých poddaných, aby se necítili na tomto světě opuštěni a vydáni zkáze. Jen takto dovedl hovořit ve své vojácké sprostnosti, nadobro nepráv jemné problematice myšlenek, jež Epíka nejen trápily, ale také – nelze to zamlčet – obšťastňovaly, plníce ho zdravým obdivem k vlastní složitosti a hloubce.

Co se s mladým rytířem dělo, uražený magnát pokračoval v díle odvety a podal na Epíka pro vypálení Geunarungsreutu žalobu u nejvyššího dvorského soudu.

I po své nedávné zkušenosti, stále ještě se spoléhaje na výsady svého stavu, Epík dal soudnímu sluhovi, který mu doručil předvolání, přivázat za záda prašivého psa, který až dosud skromně žil na podhradí, a vodě zhanobeného posla za kníry po hradbách, vykřikoval do kraje, že takto napříště naloží s každým, kdo se odváží mu položit stéblo přes cestu. Než ho propustil, rozkázal mu, aby Geunarungovi vyřídil, že chce-li poznat, na čí straně je právo, ať si najde muže, urozeného, Epíkovi rovného, a on, Epík, bude se s ním bít. S Geunarungem samým se nechce špinit ani osobně, ani prostřednictvím soudu. Blije na jeho duši, kašle na jeho jméno, a to je vše, co pro něj může a míní učinit.

Sluha slíbil, že vzkaz vyřídí, a odjel bez trpkosti vůči Epíkovi, byť placen za to, aby snášel nelibost pánů, jimž nosil nepřívětivá pozvání. Nicméně v Praze nezamlčel, jak s ním bylo naloženo, a Epíkův kousek byl zapsán na listinu jeho provinění.

K přelíčení se Epík ovšem nedostavil, domnívaje se ne bez důvodu, že hrdou odpovědí, jíž vzkázal Geunarungovi, je věc vyřízena. I zkušený a jindy zpravidla škarohlídský Vocásek měl za to, že z toho mraku nebude déšť. Bůh vysoko, král daleko; kdožpak měl obžalovaného honit, kdožpak měl dobývat jeho hrad? Vytahané kníry soudního sluhy bývaly závěrečným puntíkem bujností daleko vážnějších, než jaké se dopustil Epík, vypáliv bídnou míšňáckou ves, notabene ves, která se dosud ani nezakořenila svou hanebnou existencí v našem poctivém kraji. Nedávno teprve postavena, nemajíc za sebou víc než pár týdnů života, nebyla to ves, nýbrž v nejlepším případě ukázka vsi, ničemný vzor, jak ves nemá vypadat. Kdyby Epík tento vzor, odmítnuv jej, byl zničil o hodinu dříve, před obdržením listu, byl by ještě zničil svůj vlastní majetek, k čemuž měl plné právo: nuže zdažpak může být poháněn a trestán za to, že tento akt spravedlnosti,

tento projev, možno říci, zdravého vkusu vykonal s nepatrným opožděním?

Potud Vocásek. Lze soudit, že za jiných okolností by se jeho samorostlé právnické vývody byly plně osvědčily: jenže tentokrát byl žalobcem Ortlieb Geunarunge, a krutě se mýlil, kdo na to zapomněl.

Uražený otec nedopustil, aby případ byl pochován pod úředním prachem. Neuplynuly ani dva měsíce po přelíčení, k němuž Epík byl bez výsledku přizván, když pražský purkrabí, dychtivý úplatků, porušen Geunarungovým stříbrem, vyslal k Srpnu veškerou vojenskou moc, jež mu podléhala. Strážný div nepadl úžasem z hradby, když spatřil, jak černo bojovného lidu se rojí a klade kolem Srpna a začíná se zařizovat podomácku. Zadní voj ještě pochodoval petroveckým údolím, když vojáci z čelných čet, překročivše brod, už rabovali v městečku, a zapálivše panský mlýn, nahnali mlynáře s rodinou a s chasou do vody, což učinili jednak z žertu, jednak na výstrahu, aby bylo zřejmo, že s nimi nejsou žerty.

Uznav, že není dost zásoben a připraven, aby odolal takové síle, a že nebude-li se bránit, i nejpřísnějším rozsudkem vyvázne levněji, než kdyby si dal zroskotat hrad, Epík se dal dobrovolně zatknout a dopravit do Prahy. Tam seděl měsíc uzavřen a hlídán v domě křižovníků U Svatého Benedikta, protože královský hrad nedávno vyhořel, a čekal na zasedání soudu, které se konalo čtyřikrát do roka současně se šlechtickým sněmem; proto když došlo k přelíčení, zvěst o Epíkově pokoření se stala ihned známou vší domácí urozenosti. Díky Geunarungovu přisolování a popichování rozsudek, vynesený nad nešťastným rytířem, byl tak drahý, že předstihl jeho nejvážnější obavy. Bylo mu uloženo zaplatit Geunarungovi odškodné osmdesáti hřiven stříbra, v klášteře Svaté prsti a v hahnauském kostele svatého Jiří měl dát sloužit po dvou

stech mších pro spásu duše jisté babičky jménem Kuiky, jež si při přepadu Geunarungesreutu uhnala rychlou nemoc a umřela nezaopatřena. Pro vzpurné chování a pro urážku zákona, když po vynesení rozsudku, přepaden vášní, poboural zařízení soudní síně, byl odsouzen k pokutě padesáti hřiven a měl uhradit všechny úřední a vojenské výlohy, spojené s jeho zatčením.

Vyhrál tedy Ortlieb Geunarunge, jak se osobnosti jeho finanční a zkušenostní váhy na hospodářském poli slušelo vyhrávat, to jest na celé čáře, třeba ne tak jednoznačně, jak se nutně jevilo poraženému, z hloubi pokoření na věc nazírajícímu Epíkovi. Považoval-li se Epík ještě před půldruhým rokem, to jest před setkanou s Geunarungem, za zámožného pána a připadal-li si po prohrané při jako baron z Nemanic, snadno podlehl klamu lze říci optickému, že kverk se obohatil na jeho účet. Ve skutečnosti však Geunarunge nejen nic nevydělal, ale musil důkladně zatřást měšcem, než Epíka zdolal. Řízná pohotovost, k níž přiměl soudní aparát, jindy liknavý, ho stála daleko víc než osmdesát hřiven odškodného, jež mu ostatně Epík, budiž předesláno, jakživ nezaplatil. Rovněž připojení konfiskovaného Geunarungesreutu k jeho zboží, Kohoutce, nebylo zadarmo. Smysl souboje, ač hospodářského vnějškem, byl tedy mravní, nešlo o peníze, nýbrž o pýchu milujícího otce a o čest dceřinu – srážka měšťana s feudálem, aniž feudál o tom měl tušení, odehrála se v oblasti, jež bývala hájemstvím šlechty, a nic na věci nemění, užil-li uražený zbraní, jež mu hověly lépe než Epíkovi.

Truhly prázdné, vsi napůl vylidněné dezercí, zbylí nevolníci vysílení robotou, nemocni ze špíny, vlhka a zimy a hlavně beznadějí a podlomenou vůlí k životu, kvapně a povrchně zorávaná pole, napadená pýrem a padlím – takový byl povšechný obraz Epíkova hospodářství v onom roce třináctistém třetím, kdy ho Geunarunge pohnal před soud a osekal mu brka. Zoufalost lidu byla prohlubo-

vána pověstmi o nastávající válce proti římskému císaři, témuž Albrechtovi, jemuž náš král v jeho zápase o trůn pomáhal – sám Epík, je na místě připomenout, mu obětoval růžek řezáku – a který se teď obrátil proti němu nepřátelsky, protože se mu zachtělo kutnohorského stříbra. Ze stanoviska lidu válka znamenala nové vypalování chalup, vraždění a hladomor, protože rytíř z Teletína – takto lid hanlivě pojmenoval Epíka – zajisté nebude schopen chránit své panství tak důrazně a s takovým úspěchem jako za braniborské okupace nebožtík pan Odolen s Petrem Pudivousem světlé paměti.

Srpnovští poddaní byli tak hluboce rozčarováni prvním rokem Epíkova vladaření, že mnozí bez ostychu mluvili o „zlatém Odolenovi", zapomínajíce, že za Odolenova života by byli podobné projevy nespokojenosti zaplatili jazykem. Odolen byl kruťák, ale aby na nás zjednal cizí pochopy, nahnal nás na lesní robotu a dal si pak výsledek naší rachoty vyfouknout před nosem, to se věru nedělo. Ďábel věšel, ale kdo si dal pozor na hubu, měl pokoj a věděl, na čem je; dřel ďábel, ždímal, ale věděl, proč to dělá, kdežto Teletínský neví nic – takovým tónem a v takovém duchu byl ústy poddaných odsuzován nový srpnovský pán, a nemůžeme tuto kritiku šmahem označit jako upřílišenou.

Bylo záhadou, správněji Čebišovým tajemstvím, podle jakého klíče se vybírají dávky hostovských vesnic; dvojí listina, jíž svého času užíval Utěch, zdála se v té době nedostižným vzorem pořádku, přesnosti a přehlednosti. Opovržení lidu vůči Epíkovi bylo umocňováno tou trapnou skutečností, že zjevně neměl o svém hospodářství valného ponětí, svaluje všechnu tíhu rozhodování a vladaření na hřbet Čebišovi, který možná byl – ale při své nevypočitatelnosti pomatenců snad ani nebyl – domluven s kostohryzskými předáky, s Mauriciem, Hektorem Bříškem a ostatními zbohatlíky. Chytráci tito čachrovali s přebytky srpnovských úrod,

a nahoru, to jest na hrad, odevzdávali v penězích jen tolik, kolik sami uznali za vhodné.

Bylo žalostné a přitom také směšné, že vypravil-li se kdo z poddaných k Epíkovi, aby ho poprosil o úlevu, Epík zpravidla prosbě vyhověl, ale Čebiš jeho rozhodnutí zcela prostě pomíjel: co platno bylo, slevil-li pán některou dávku třebas o čtvrtinu, neměl-li ani přibližnou představu, z čeho slevuje, a mohl-li mu purkrabí namluvit, cokoli se mu uzdálo?

Na Srpnovsku tehdy žila hrstka blouznivců, kteří, jak ještě poznáme a uvidíme, okrášlili skráně nebožtíka Petra Pudivouse odleskem za zázračnou prohlášené záře, která vzplanula svého času kolem Zapomněnky, pročež se jim přezdívalo „petrovců". V důvěřivosti k mystice sklonných prosťáčků pěstovali ve svých myslích iluzi, podepřenou o slibné prvopočátečně náběhy, že Epík, jsa polobratrem zesnulého mučedníka, nemůže být zcela prost všech vznešených rysů jeho povahy. Navnadili tedy čarodějku Svědirožku, která se po Odolenově smrti, po dvouletém pobytu v lesích, přihlásila na hradě a převzala tam funkce dosud obstarávané krkavčí stařenou. Věděli o Svědirožce dobře, že před lety u snaze otevřít mladému muži oči a poučit ho, jak si věci na Srpnovsku stojí, zapředla s ním na Šidlovce milostné dobrodružství; měla se teď tedy ujmout úlohy pánovy zasvětitelky podruhé.

Snaha byla zdravá a chvályhodná, ale vyzněla naprázdno. Před katastrofou měl Epík kotrbu plnou kolonizace, i odbýval Svědirožčiny podněty tvrzením, že „nemíní příštipkařit", to jest, že nechce napravovat srpnovské hospodářství v podrobnostech, nýbrž v celku, podle nového, velkorysého plánu. Po katastrofě pak ztratil zájem jak o detaily, tak o celek.

Bylo Svědirožčiným jediným úspěchem, že když mu nalila čistého vína, jak ho kostohryzští zbohatlíci šidí, rozpálil se hněvem a dal

ihned darebáky zavolat. Zklamal se však, kdo si od této příhody něco sliboval. Když se mladý pán vybouřil a když měšťanům slíbil, že jim jednomu po druhém dá rozbít hlavy jako hliněné hrnce – takto se v rozčilení vyjádřil – a že jejich kůže dá natáhnout na bubny, aby i po smrti dostávali výprask, ujal se slova Mauricius a hladce, přesvědčivě Epíkovi dokázal, že pověsti o jejich a především o jeho, Mauriciově, nepoctivosti naprosto nejsou opodstatněny.

Je pravda, že on, Mauricius, obchoduje s plody srpnovské půdy, jak to činili odnepaměti jeho otcové – je na tom něco špatného? Proto a pro nic jiného se za časů páně Držkrajových jeho dávný předek usadil v Kostohryzech, aby tak činil; a byl snad pan Držkraj pán neprozíravý, který se snadno dal napálit? Ale Mauricius ví, odkud vane vítr: lid jemu a jeho kolegům z městské rady ani tolik nezazlívá, že nakupují srpnovské produkty, nýbrž že letos skoupili beze zbytku všechno, pokud co bylo na prodej, a usuzují podle toho, že uchvátili jakýsi nákupní monopol. Nic není nesprávnější. Nic neuchvátili, nic uchvátit nechtějí; skoupili-li letos všechny přebytky, takže na mráčské a pyšelské kupce nic nezbylo, stalo se to proto, že těch přebytků bylo málo, a bylo jich málo, protože je málo lidí, všichni pracovali ne doma, nýbrž v lese, a pole jsou nemocná. Nic by je netěšilo srdečněji, než kdyby úrody byly tak bohaté, že by na výkup sami nestačili, takže by musili vypomoci cizí obchodníci, jak tomu bývalo v starých, lepších časech. Když země bohatě rodí, i obchodu se daří, kdežto při všeobecné bídě, jaká dnes vládne, obchod skomírá. Taková je pravda, oproštěná babských pomluv a slin závistivců: nejen netloustnou, nejen nehromadí, ale naopak hubnou solidárně se všemi srpnovskými usedlíky, a jak to řekli už jednou, když se osmělili navštívit pana Srpnovského poprvé, kapsy mají děravé a smrdí grošem, jsou holí jako bič a nemají, čím by z pece vyvábili psa.

Výslech, srpnovskými petrovci s nemalými nadějemi inscenovaný, zabředl do známého protivního rmutiště nářků, do obvyklých ach a ouvej. Jeho jediným žalostným výsledkem bylo, že Epík, znechucen, s mrazivou ironií požádal Svědirožku, aby ho napříště laskavě ušetřila svých nežádoucích klevetivých pobídek; tohoť věru nebylo, aby si pán dával radit svou kuchařkou. Bodejť mu všichni, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, dají už jednou provždy pokoj se svým bědováním a žebroněním, jako by dovedl zázrakem způsobit, aby jim na polích místo pejru rostla zlatá pšenice: sám má starostí, že neví, kde mu hlava stojí, a je venkoncem v pořádku, kručí-li jeho poddaným v břiše; byla by to divná podívaná, kdyby pán třel bídu a smraďoši by si žili po pansku.

X

Aby se zbavil dlužných soudních útrat a pokuty za vzpurné chování, Epík zastavil věnný přínos své nebožky matky, šest vesnic ve východním Polabí. Když se vyrovnal s úřady, zbylo mu něco peněz, za něž koupil od Lombarďanů pro srpnovskou hradní posádku nejlepší válečnou výzbroj milánské práce, neboť nechtěl, jak uvažoval ve svém zmoudření, zaběhnout do bludného kruhu, nejobávanější to z příčin, do nichž ďábel zaplétá člověka. Příčina tato je plně a nefalšovaně pekelná, protože její následek není pouze následkem, nýbrž současně také příčinou, jež postrkem vede nazpět k příčině původní. To právě by hrozilo Epíkovi, kdyby se v nastávající válce znelíbil svému králi, protože nevyzbrojil své mužstvo jaksepatří, a znelíbiv se svému králi, zůstal by navždy chudý. Jsa chudý, nikdy by už nemohl své mužstvo vyzbrojit a nikdy by si už u krále nespravil reputaci a tak dále a tak dále

donekonečna ad nauseam usque, až k poblití, jak kdysi výrazně řekl pan Odolen.

Válka, jež srpnovským nevolníkům byla předmětem zoufalých starostí, stala se útočištěm pánova snění, jeho jedinou vzpruhou a nadějí, jíž se s rozkoší oddával, když se po výtečném jídle připraveném Svědirožčinýma rukama mistryně, s hlavou lehce oblouzenou vínem, procházíval po dřevěném chodníčku na vrcholu opevnění. Tehdy toužebným vzepětím ducha přivolával obraz válečného chaosu a víru, v němž on, ožebračený hrdina, v čtyřiadvaceti letech odsouzený cepenět na zastrčeném venkovském hrádku, zbytečný jako pes v kostele, nemohl ztratit nic než svůj zhudlařený život, a naopak mohl získat vše, úspěch, slávu a moc.

Ale třeba neodvratná, jak svorně tvrdili náhodní hosté na Srpnu, žebraví mniši a žáci, válka ne a ne spustit, a marně Epík hleděl k obzoru, přivolávaje posla, nesoucího rozkaz k pohotovosti, a marně obtěžoval posádku denními přehlídkami milánské zbroje. Nadešel rok třináctistý čtvrtý, minula zima, přišlo a přešlo jaro a srpnovští zbrojenci, nadávajíce, pořád jen kartáčovali řemínky a drhli pláty a Epík stále jen čekal a čekal, občas propadaje takové nudě, že studánka jeho srdce překypovala, i plakal a hryzal se do špinavých rukou, jež ve své zmrzelosti dávno už přestal uctívat mytím a úpravou nehtů. A že v jeho nudě jídlo a pití bylo jeho jedinou zábavou, tloustl tolik, pokud jeho mladičký věk dovoloval, tedy ne ještě nad míru a normu, ale přece tak vydatně, že musil povolat krejčího, aby mu popustil a nastavil šaty; nuda a zahálka také zbavila jeho tvář oné přívětivé růžové barvy, jež se druhdy tolik líbívala navoněným dámám se složitými účesy a rafinovaně upravenými závojíčky na hlavách. Nebýt jeho příjemně zašpičatělého, jeho – řekněme – společensky civilizovaného nosu, byl jeho

zarostlý, zaschlým potem a prachem zšedlý obličej tváří loupežníka, který číhá u cesty za borovicí na kupce.

Takové tedy byly jeho proměny vnitřní a vnějškové, habitus mysli a těla, když se jednou počátkem června vypravil za nákupem vína k onomu vladykovi Vesickému, zvanému Vinařem, jehož jsme se už dvakrát dotkli letmou zmínkou jako zásobovatele farského a srpnovského hradního sklepa, a jednou také u jiné příležitosti. Epík, který po svém návratu domů strávil dosud většinu času za závorou, znal ho pouze z doslechu, ač vladykův dvorec, Chrastina jménem, ležel nedaleko, na půdě bývalé Kohoutky, nyní hahnauského zboží.

Zatímco uháněl, aby rychle minul území svého odporného nepřítele, jejž v myšlenkách, spřádaných na chodníčkovém ochozu hradby, s truchlivou obrazivostí ztotožňoval s oním ďáblem, který byl bydlil v mrtvole jeho otce, nedaleko cíle, téměř na samém úpatí révového kopce, na jehož temeni svítil bílý, prostou kolovou hradbou opevněný vladykův statek, zaslechl několikahlasý mladý ženský štěbot a smích, vycházející z březového háječku, lemujícího potok Stoupavu, přirozenou to hranici Vinařovy državy. Dojat, zadržel Mamerkusův cval a zamířil do háječku krokem, aby smíšky nevyrušil předčasně; svěží ohlas dívčího veselí se dotkl jeho rozbolavělé duše krůpějí balšámu, hladě, chláchole, hoje, ale současně mu její rozbolavělost připomínaje: nesmávaly-li se před dávnými, v paměti zasutými lety jeho sestry takovýmto srdečným, sladce směšným smíchem, zcela odlišným od společenského hihotu dvorským dam, nesmával-li se takto vstříc přívětivému světu on sám, když ho ještě netrápily pochyby o Boží účastnosti? Nevědí, myslil si, zatímco ho Mamerkus hebkým krokem vnášel do háječku, o důtkách s háčky a kuličkami, nic netuší o tisícerém druhu příčin, do nichž ďábel zaplétá člověka, aby ho nakonec spoutal

bludným kruhem, protože kdyby věděly, nebyly by s to se smáti. Není-li tedy smích výsadou nevědomosti a nezkušenosti a není-li nevědomost a nezkušenost nejosudnější lidská slabost, jíž ďábel zneužívá, takže smích, namísto aby byl požehnáním, namísto aby byl blaženou kořistí, urvanou smutku tohoto slzavého údolí, je ponižujícím projevem lidského klamu?

Bylo-li tomu tak, klam, v němž vězely rozveselené panenky, byl tak hluboký, že háječek se kolem nich jistotně hemžil hejny ďáblů. Cvrlikot a čiřikot, jímž se vzájemně dorozumívaly, spádný, že nebylo lze rozeznat slovo od slova, hlas od hlasu, byl jako na důkaz, že si rozumějí a nečimčarují každá jen pro sebe, často přehlušován některým z těch zalykavých výtrysků smíchu, který byl přivábil Epíka. A ponurý jezdec, který si po zvyku samotářů už dávno byl odvykl přijímat jevy, s nimiž se setkával, v jejich původní jednoznačné prostotě, tázal se sám sebe, jak se vůbec v zapadlém venkovském zátiší, v území lišek dávajících dobrou noc, může přihodit tolik směšného, aby taková a tolikerá potřeba smíchu nalezla sdostatek potravy.

Ležely v trávě na druhém břehu potoka, v těch místech rozšířeném v nevelikou loučku. Zatímco lenošily a smály se, slunce pracovalo za ně, pražíc do vlhkého prádla, jež kolem sebe rozestřely v půlkruhu. Pokud postačil odhadnout, bylo jich pět nebo šest. Oblečeny byly v bezrukávé rubášky z režného plátna, zavěšené na nahých ramenou šikmou, kolem krku vedenou pentlí. Byly to asi vladykovy služky, uklouzlé dozoru a šťastné ukořistěnou chvílí zahálky, tedy majolenky nenáročné, s nimiž by bylo dobře zažertovat a které by mu jistě rády prominuly zanedbanost jeho zevnějšku. Napadlo ho sice, nebylo-li by lépe je nechat s pokojem a rozumně se vzdálit, než ho zpozorují, ale hned se rozhněval na samo toto pomyšlení, dokazující, jak žalostně v něm upadl bý-

valý kavalír. Prohrábnuv si vlasy, aby zakryl uši, a přijav výraz užaslého okouzlení, jímž při podobných příležitostech zdobíval svou tvář, nedbaje jeku a pískotu, jejž vyvolalo jeho zjevení, vyjel z houští a zamířil k dívkám napříč potokem. S hlasitým důrazem se přitom dožadoval jablka, aby je podal nejsličnější z nich: neboť z jakéhopak důvodu – takto se jich galantně ptal, snaže se potlačit lehký nával zmrzelosti, který ho přepadl, když už nemohl couvnout –, z jakéhopak důvodu se shromáždily na tomto místě nejpůvabnější krásky, jež zrodila naše země, ne-li proto, aby spolu záviděly, totiž – opravil se – závodily? Je zhola nemožno, aby pouhá náhoda byla svála do jediného houfu tolikerý ženský květ, takový výběr spanilosti; těžký bude úkol nestranného soudce, až…

Tehdy se zarazil uprostřed řečnění, krev mu hrkla do tváře, i zalitoval otřelé všednosti svých slov a uvědomil si mastnost svých vlasů a špinavost svých lící a vousů tak trapně, že by ochotně byl obětoval rok života za to, kdyby směl a mohl zvrátit tok času aspoň o hodinu nazpět a dravě a v šíleném spěchu se vykoupat, vydrhnout, oholit a převléknout. Neboť jedna z dívek, k nimž hovořil, a na té jediné mu záleželo od okamžiku, kdy prozřel, byla, jak se mu jevilo z jejího klidného, posměšného úsměvu a z vědoucího pohledu nazelenalých očí, jimiž si ho s nebojácnou pozorností prohlížela, nad úrovní proslovu určeného majolenkám. A byla jeho slova o těžkém úkolu nestranného soudce nejen omšelá, ale i nepravdivá, neboť vidět ji ne uprostřed plachých selských děveček, jež seděly vedle ní, polekaně vzhlížejíce k rozcuchanému muži, ale i mezi krasavicemi od dvora, byl by jablko podal bez váhání jen jí.

S pletí nazlátlou jako zrající pšenice, s vlasy doruda zbarvenými jako pšenice dozrálá a s očima zelenýma, byla žhavě barvitá, jako by jejím otcem nebyl vladyka Vesický – pochopiľ Epík, sotva ji uviděl, že stojí před Vinařovou dcerou –, nýbrž samo slunce, a že

její tvář mimo barvitost byla jemná a krásná tvarem a že i v těle byl vláčná a dívčí, rytíře přešel všechen dvorský um a vtip.

Její rubáška byla z bílého plátna, široce lemována nachovým vyšíváním a přepásána brokátovou stuhou s přezkou hvězdicového tvaru, nesoucí na dlouhých řetízcích trojhranné přívěsky v podobě husích tlapek. Měla na sobě nápadně mnoho šperků vesměs nezvyklých, patrně velmi starodávných: pentle, která jí šikmo přes rameno přidržovala rubášku, byla vpředu přišpendlena jehlicí s hlavou bůžka, mžourajícího červenými zraky, na krku měla šňůrku hrubých kovových perliček, u pravého ucha jí cinkaly tři kroužky, a nedosti na tom, ještě si vila věneček z pomněnek, jež byly dvěma bleděmodrými pruhy poházeny po obou březích potoka. Ale víc než krásou, bylyť i některé z jejích služtiček hezké a půvabné, a víc než ustrojením, neboť třeba ozdobena šperky, byla bosa a pod rubáškou, zdálo se, měla jen holé tělo, odrážela se od ostatních dívek držením hlavy, jež dává svoboda a pýcha, a neuhýbavým, vážícím a měřícím pohledem, jejž zvedala k Epíkovi. Přijímala s úsměškem samozřejmosti jeho rozpaky a vyschnutí jeho řečnivosti strýčínka, žertujícího s neteřemi, jako by se rozumělo samo sebou, že pohlédnuv na ni, ztumpachověl a ztratil nit. Plátem železným ztěžkla na Epíkovi špína, navrstvená na jeho kůži; byl věru jedním z těch smolařů, jimž nic nebývá prominuto a kteří musí zaplatit za každý svůj poklesek, slabost nebo hloupost. Pomyslil si s nadějí, že až se doma zušlechtí a znovu před ni předstoupí, krasavice ho nepozná a bude se domnívat, že ho vidí poprvé, i chtěl obrátit koně a zmizet; když dívka k jeho úleku pootevřela růžová ústa, řkouc:

„Koukáš, koukáš, pane Srpnovský?“

Dívky zavýskly a Epík, zmařen ve svém doufání, že vladykova dcera ho nezná a nepozná, zadoloval ve svém duchu, hledaje

básnickou odpověď, jíž by zkřížil nestydlivý posměch její otázky, ale běda, neměl dnes svůj nejšťastnější den. Nejenže nebyl s to se bleskem výmluvnosti měřit s oním hrdinou z pohanských dob, který potkav se jako on u vody s pradlenami a jsa přitom v nevýhodě daleko větší než Epík, nejen jako on špinavý, ale nadto nahý jako palec, dovedl zalichotit jejich velitelce řečí, v níž ji bohatým duchem přirovnal k mladému palmovému strůmku – nejenže nebyl s to se měřit s tím hrdinou, ale nevyrovnal se ani Oldřichovi, českému knížeti, který podle vyprávění kronikářů spatřil u potoka dívku Boženu, peroucí roucha, a prohlásil bez veškerých umělůstek a cirát, ale tím pádněji a věcněji, že tuto Boženu pojme za ženu. Nic takového dnes nesvedl Epík. To jediné, nač se vzmohl ve svém otřesení, byla tato neslanost nemastnost:

„Dívám se, panno, protože byl by hřích se nedívat."

Podrážděn smíchem, jímž dívky odměnily jeho odpověď, jako by ji byly shledaly jiskřivě vtipnou, sestoupil z koně, neboť nemohl déle nad děvčaty trůnit v sedle, a tu teprve řekl něco velmi dobrého:

„Pověz mi, panno, nejsi ty snad dcera vladyka z Vesice?"

Předstírala údiv.

„Co to slyším, pane Srpnovský? Ty víš o tom, že žije jakýsi vladyka z Vesice? Myslila jsem, že se staráš jen o ty lepší, kteří bydlí v kamenných hradech, o Geunarungy a o jejich Hilburgy…"

To bylo asi to nejveselejší, co její družky kdy slyšely; div se nezalkly veselostí. Epík, uražen, že dívka připouští, aby se mu, pánovi, vysmívaly její nevolnice, zčervenal a řekl upjatě, že jí neslouží k okrase, tropí-li si žerty z cizího neštěstí. Drzý chechot jejích služek dosvědčuje, že jí nemůže být tajno, co se mu, Epíkovi, přihodilo a proč ze všeho na světě nejméně rád slyší Geunarungovo jméno, bodejť ho spere hrom…

Shledav podle jejího zlého, pohrdavého výrazu, že přestřelil, chystal se zmírnit účin svých slov, ale kráska ho už nepřipustila k slovu. S pohotovou mrštností jazyka ho požádala, aby si uvědomil ve své netýkavé důstojnosti, že se zde objevil nezván a že se mu nedostává nejmenšího oprávnění, aby jí a jejím družkám určoval, čemu se smějí smát a čemu nikoli. Proč za nimi jezdil, proč je vyrušoval a žvástal o Paridově jablku, pohrdá-li nevolnicemi, jak právě v odporné samolibosti dal najevo? Aj, pomuchlovat, poválet se s nimi chtěl, jak je zvykem u srpnovských pánů, kocourů nestydatých, vilných. Ale sotva shledal, že nejsou samy, připomněl si svou vznešenost: ukázal jim pěknou tvář nadutého kohouta, který by chtěl zobat hvězdy, ale z nouze se spokojí i žížalou! Těžko, trudno je uvěřit, že je napůl bratrem takového muže, jako byl Petr Pudivous svaté paměti, a tisíckrát běda srpnovskému lidu, jemuž vládne takový pán! A tolik je sám do sebe zamilován, tak je sám sobě roztomilý, krasavec jeden pomačkaný, tak usilovně věří, že je pupkem světa a že andělé, až bude odbyto, budou vytrubovat jen jemu, že ani po všem, co právě o sobě uslyšel, není s to pochopit, že zde není vítán, ale nešť, nevadí, beztak všechno zmařil svým protivným vystoupením, svou dotěrností, svou vlezlostí.

Vstala, a aniž více o Epíka zavadila pohledem, následována družkami, jala se sbírat prádlo.

Šlaka, ba u šlaka ještě jednou, jaká to příhoda, jaký to den! Tak rozvrácen, že vrávoral, tak zhanoben, že mu, jak měl za to, nezbývalo než zemřít, zvolal zlomeným hlasem, že jsou křivdy a urážky, jež nelze smýt než krví, a ježto se s ní, pannou, nemůže bít, nezbývá mu, než aby nalehl na meč, a očistiv svou čest, poskvrnil duši smrtelným hříchem. Ale dívky se nedaly dojmout. Přivedly mezka, který se pásl v háji opodál, připřáhly jej ke káře s nemotorným proutěným košem, naložily prádlo a zmizely bez pohledu a beze slova.

XI

Vrátil se domů němý, nevidoucí, tak přeplněný zoufalstvím, že nebyl dokonce s to jíst, chodit a shýbat se, když si chtěl zout boty, a jen se pomateně díval do kouta a ševelil rty, hovoře s nepřítomnou, omlouvaje se jí a dokazuje, že není tak špatný, jak se jí jeví, a zoufale pátraje po tajemné souvislosti mezi oběma nejtrapnějšími zběhlostmi svého života, kdy přirovnán k svému polobratru byl shledán lehkým, odmítnut a zavržen. Poprvé se to stalo – lze to pochopit a nezešílet? – ústy jeho strašlivého otce, který věšel své nevolníky za žebra a pohrdal jimi jako psy, a podruhé nevybíravou vyřídilkou vladykovy dcery, která sedala se svými nevolnicemi v háječku a žertovala s nimi jako se sobě rovnými.

Takto dumal dlouho do noci, až nakonec s úlevou mávl rukou, zanechal pátrání, opustil obtížná hlediska osobní a stavovské pýchy a cti, a rozhodl se, že se nechá jít, že se nechá žít, že se nechá vést napohled nepochopitelnými cestami, jež před ním rozvíjí Bůh, nevyzpytatelný přemožitel ďábla, živořící při okraji Jeho obrovitých šlépějí a lapající do sítí příčin ony malodušné ubožáky, již nedovedouce svými rozoumky pochopit Boží zámysly, zazoufali nad Jeho účastností.

Osvobozen, povznesen svou znovu nalezenou důvěrou, vnořil se do lásky jako do vlahého, unášivého proudu, a slze nadšením, sliboval dceři vladykově, že zanechá svých bludů, své marnivosti, své žádosti poct, moci, bohatství a cti, že napraví své omyly a že rozdá, bude-li si to ona přát, všechno, čeho dosud nepozbyl, ba co víc, pokloní se památce Petra Pudivouse a odprosí ho za výstřelek své hrdopýchy, kdy odsuzoval jeho přepjatost a vyvyšoval se nad něj. Poprvé – a také, není proč neprozradit, naposled – zamilován, podřídil lásce všechno, co věděl a cítil až dosud, všechno zaměřil k lásce,

všechno láskou učiniv, a zakoušel tento obrat ne jako pomatenost, nýbrž jako slastné povznesení a osvobození od ďáblových příčin.

Nazítří, omládlý čistotou, zářící od hlavy po Mamerkusova kopyta, jež dal natřít zlatou barvičkou, oděn sametovým pláštěm barvy čerstvé krve, povrchovou kopií pláště Aladárova – pravíme povrchovou, nebyl' podšit sobolinou, nýbrž světlehnědým hedvábím –, jediným to kusem jeho dvorského šatníku, jemuž neodrostl do šíře a který nebyl prožrán od molů, krátce po poledni vyklusal do horka touž cestou jako včera.

Dvorec Chrastina byl vybudován z roubených kmenů, omazaných hlínou a dobře nabílených vápnem, takže vypadal přívětivě a čistotně. Ač byl obehnán kolovou hradbou na valu a prázdným příkopem, na jeho obranu asi nebylo vážně pomýšleno, ježto poslední svah kopce, na jehož temeni dvorec ležel, byl celý osázen révou, v níž by se útočící nepřítel, kdyby se jaký naskytl, mohl snadno ukrýt. Na kraji příkopu hřadovaly selské chalupy, které se nevešly dovnitř opevnění. Vedle každé z nich byl maličký, drnem přikrytý vinný sklípek, tvarem podobný krtčí hromádce.

Když Epík dojel, všichni na Chrastině, zdálo se, spali, neboť nikdo nehlásil troubením jeho příjezd, a když projel otevřenými vraty na vejčité prostranství mezi bílými sruby, rozpálenými sluncem, nikde nebylo vidět ani človíčka. Veliký šedivý pes, který klímal, oháněje se přitom po mouchách, ve stínu staré lípy uprostřed dvora, chvíli mžoural ospalýma očima, přemýšleje asi, má-li zaštěkat. Teprve když se odhodlal k línému zahubování, ze dveří přízemního domu, po starobylu rozšířeného otevřenou podsíní na řezaných sloupcích, obtočených vínem, vyhlédla postarší žena s příjemnou, zarudlou tváří, vycenila na Epíka zuby, až se koutky jejích velkých úst ztratily na okraji šátku, jejž měla na hlavě, a zase zmizela. Potom se pohnuly čísi nohy v roztrhaných laptích, jež čouhaly za otevřenou veřejí vrat

a jichž si Epík prve nebyl všiml, a ze stínu se po zadku vyšoural tlustý, ramenatý stařík, v obličeji jako rozteklý horkem.

Beze spěchu povstav, omluvil se panu Srpnovskému, že měl trochu víc a vedro ho unavilo, takže usnul. Na Epíkovu otázku, je-li vladyka doma, přisvědčil.

„Doma, ale měl včera, zdá se, trochu víc, a teď chválabohu spí," řekl a chopil se Mamerkusovy uzdy. – „Pannu Katuši najdeš na sádečku za domem."

Roztržitě přemýšleje, aby ulevil svému vzrušení, o podivném výrazu „měl trochu víc", jímž stařec byl obmyslil sebe i svého pána, záře pláštěm, jehož rudá skvělost podpírala jeho sebevědomí, Epík obešel dům s předsíní a na maličké zahrádce, uzavřené valem, spatřil dívku, již od včerejška miloval, nataženou na drnovém sedátku, ztraceném v trávě tak bujné a vysoké, že vladykova dcera se zdála odpočívat na špici vzpřímených stébel. Medově zbarvené ruce v týle, bosé nohy v kotnících přeložené, ležela, ale nespala, neboť když Epík se k ní blížil, pootevřela na chvíli oči a hned je zase zavřela a tvář i s hrdlem jí potemněla. Všiml si toho dobře a měl z toho radost nevýslovnou, ale předstíral, že věří jejímu spánku, neboť pod záštitou toho klamu směl na ni hledět nerušeně.

„Jako vždy nevhod," řekl zajíkavě, ale cítě, že řeč a myšlenky mu tentokrát slouží, když v koutcích úst jí zahrál úsměv a ona znovu odkryla kočičí zeleň svého zraku, „jako vždy nevhod, vpadám dnes do tvého spánku jako onehdy do tvého sladkého smíchu, panenko krásná, nebeská, a jak onehdy zas jen se dívám a dívám na tvou tvář, tak líbeznou, že oči div nevykřiknou, když na ni pohledí, a proto nic se nebudu divit, stanu-li se zase terčem tvé zlomyslnosti. Snadno se tedy může opakovat to zoufalé a zlé, co se přihodilo včera. Snadno se to může opakovat, a přece to nebude totéž, protože tentokrát snesu tvé výčitky a úštěpky s radostí. Dnes otevřený, onehdy za-

vřený, dnes vidoucí, onehdy slepý, dnes pokorný, včera, jak správně jsi mi vytkla, pyšný, dnes přijímám jako zjevení to, co se mi včera zdálo nepochopitelným a nepřístojným, tvou důvěrnou besedu se služkami, duchem a významem souladnou s pokojným poobědním spánkem tvých nevolníků. Očima zbystřenýma láskou vidím svítání ve směru tvé cesty a začínám rozumět slovům, pokud se mi dochovala, svého podivného bratra. Chtěl bych s tebou mluvit o lásce a o tom, jak horoucně jsem za tebou v noci toužil a vyčkával dne jak zprahlá tráva, žíznící po rose, ale zdržuji se toho, protože tě chci nejprve přesvědčit, že tvůj včerejší hněv neplatí mně, který dnes stojím před tebou, nýbrž komusi někdejšímu a minulému."

Odpověděla mu usedajíc, že nevěří v proměny tak náhlé, tím spíše ne, že pan Srpnovský, hovoře, současně vyvrací to, o čem hovoří. Včera se nadýmal svým rodem a svými statky nebo bůhvíčím, dnes se nadýmá, pokud se jeví, svou pokorou, ctností a svou bystrostí, s níž na Chrastině vykoukal a vyčichal cosi, čeho si ona, Katuše, nikterak není vědoma. Pokud kdy vůbec mluvil sám o sobě, Petr Pudivous jen prosil své posluchače, aby se nedomnívali, že se považuje za kohosi dokonalejšího, než jsou oni. To věru zní trochu jinak než Epíkova sebechvála, v níž mimo jiné se honosil také tím, že svému polobratru porozuměl.

„Není třeba klesat na mysli," dodala živě, vidouc, že Epík zbledl a že oči se mu pomateně roztěkaly, jak se mu stávalo v zoufalství, „jen vezmi, prosím, na vědomí, že nesnadno získáš náklonnost mého otce, který je na tebe tuze rozezlen pro tvůj náramný kousek s tou německou vsí a který dobře chová na paměti, že nejsi jen polobratr Petra Pudivouse, ale také syn Odolena, který mučil a masakroval svůj lid."

Zatahala ho za plášť na znamení, že si smí vedle ní sednout, a zblízka mu hledíc do tváře zelenýma očima, poučovala ho na-

léhavě, jak se má chovat a jak má mluvit s jejím otcem, vladykou Vesickým, chce-li si přilepšit v jeho očích. Ať nepřepíná po svém zvyku svou pokoru a ať nepopírá svou rodovou výsadnost, kterou se včera vynášel. To by jejího otce rozhněvalo. Svět je podle otcových názorů přirozeně rozdělen na ty, kdo se modlí, to jest na kněze, na vládnoucí a na pracující. Vládnoucí jsou přirozeně nadřaděni pracujícím, ale je třeba, aby k nim byli laskavi, nebili je, neubližovali jim a skýtali jim snesitelný způsob života. Tak musí Epík hovořit a ve smyslu těchto zásad nechť omlouvá své pobloudilosti, nechce-li to u vladyky neodčinitelně prohrát. A na Němce je třeba sočit ze všech sil, a ještě si v očích jejího otce poslouží, vysloví-li uspokojení nad nedávným zavražděním papeže Bonifáce.

Šťasten těmito slovy, jimiž se Katuše s nevinnou proradností přidala na jeho stranu proti vladykovi, odpověděl, že s radostí vítá její rady, ale že se jich také leká. V jejich světle si totiž uvědomuje, jak choulostivé je jeho postavení před tváří muže, na jehož dobré vůli mu záleží právě tolik jako na náklonnosti její, Katušině; naštěstí však vladykovy názory, jak se zdá, neliší se valně od názorů jeho, Epíkových, i nebude těžko vpadnout mu do noty. Usmívá se zase? Inu ovšem, Katuše nevěří v náhlé, gruntovní proměny člověka – vyrostla v domě laskavého otce, v ovzduší míru a spravedlnosti, mimo dosah příčin, do nichž – podle úsloví, zdomácnělého v Epíkově rodině – ďábel zaplétá člověka; ale komu se přihodilo tak jako jemu, Epíkovi, aby ho jeho vlastní otec odsoudil k smrti pověšením za žebro, komu se stalo, aby dílo, určené k obšťastnění a obohacení lidu, obrátilo se přes noc v nástroj krutosti a bídy, kdo zažil, aby ho sám král ožebračil ve prospěch vetřelce, kupce, cizince se špatnými střevy, kdo ve vlastní duši a mysli zakusil otřesy a obraty takovýchto a podobných příhod, ten, aj, dobře rozumí výroku Písma o šupinách spadlých z očí a o třtině zmítané větrem.

„Šťastna jsi, Katuše," mluvil vroucně, „že jsi byla ve svém sladkém životě ušetřena těch zlých bouří, které člověka tak ohýbají k nelidskosti, že podle slov svatého Augustina nemůže nehřešit. Jen prosím, nevysmívej se z výše toho svého štěstí člověku, jemuž pohoda nepřála tak jako tobě a který, ať činil, co činil, zacházel stále hlouběji do černého lesa, až konečně shledav se s tebou, zpozoroval s radostným úžasem, že nejenom nalezl ženu, jejíž předobraz od dětství nosil v srdci, ale i východisko."

Odpověděla mu zastřeným hlasem, a přiklánějíc k němu tvář maličko sic, a přece sdostatek, aby mu mráz slastné hrůzy oblil záda i zátylí, že nedobře si Epík vede, směšuje-li tvrdošíjně dva náměty tak nesourodé, jako je láska a ctnost, o níž se bohdá dost a dost namluví s jejím otcem.

Toto vyznání a vyzvání, třeba řečené nepřímo, cestou výluky, jak říkají mistři logiky, bylo vedle získání zlatých ostruh největším a nejslastnějším úspěchem Epíkova života, který ho bohatě, žel, na nedlouhý čas, odškodnil za jeho prohry. A byl Katušin výrok nejen líbezný, ale také – pokud jde o slib, že o ctnosti se Epík dost a dost namluví s jejím otcem – věcně pravdivý, neboť vladyka z Vesice, Vinař, byl netoliko muž spravedlivý, ale i hloubavý a žádostivý vážných rozhovorů.

Poslední mužský potomek rodu starého, ale příliš chudého, aby se kdy býval mohl vymknout starostlivému způsobu života, jejž vedli Epíkovi předci, dokud nosili jméno pánů z Kostohryz, vladyka z Vesice byl tradicí i hospodářskou podmíněností veden ke krajnímu konzervatismu. V mládí osamocen ve své žehravé nedůvěřivosti k proměnám starého, v životě biblických arciotců zakotveného světa, v stáří se s radostí a dostiučiněním počal shledávat s myšlenkami blízkými jeho názorům, se slovy kritiky a škarohlídských předpovědí, které se šířily nejen zdola, což by po

jeho soudu nebylo směrodatné, neboť lid až na to stýskání a hubování nedovedl samostatně myslit, ale i z kruhů pokrokového kléru a šlechty. Spokojen, ano nadšen touto proměnou veřejného mínění, vladyka zpevnil a zokázalel svůj postoj strážce starobylých, jak měl za to, hodnot. Krášlivý vliv času ho vedl k romantizující představě, že dokud se páni ještě starávali a žili s lidem pospolu, byli svým nevolníkům nejen vládci, nejen ochránci, ale i otci: přežitky minulosti, osaměle žehrající na kraji cesty, snadno přejímají úlohu nositelů nových idejí, kdyžtě včerejší průkopníci a jejich neschopní následovníci, ztučnělí a zkažení úspěchem, stali se svému vlastnímu dílu přítěží.

Myšlenka Petra Pudivouse, na Chrastině nazývaného svatým, o návratu do ráje, v každém okamžiku lidských dějin uskutečňovaném a mařeném, skýtala pevné východisko většině vladykových úvah a rozmluv, jež spřádal se svými přáteli a „dobře smýšlejícími" zákazníky v předsíni, upravené na lisovnu a šenkovnu jeho vinného sklepa. Sedal vždy obezřele vzpřímen na samém kraji lavice, přidělané ke zdi, silná stehna pevně sevřená pod zdravě vystouplým, stejnoměrně zaobleným břichem, levou pěst nehnutě v boku, žezlu podobný cínový koštěř, jejž ucpával pravým ukazovákem, opřený o pravé rameno, pozorné, nemrkavé oči upřené na ústa těch, již právě hovořili, byť maličko nedoslýchavý a musil svému sluchu pomáhat zrakem, oděn v košili se širokými rukávy a ve volné plátěné kalhoty, až po kolena omotané lýkovými provázky, napohled to selský král, všedním oblečením a hrubým prostředím ani o vlas nezkrácený na majestátu.

Slova svatého Petra Pudivouse – takto rozumovával vladyka – o neustále mařeném návratu do ráje by byla skličující, beznadějná, kdyby rájem, o němž světec kázal, byl ráj Adamův a Evin. Naštěstí špatně mu rozumí, kdo si takto vykládá jeho výrok. Ne biblický,

ale včerejší ráj měl světec na mysli, onen ráj, kdy pán i kmán sedali u společného stolu a skláněli se nad společným dílem, kdy naše země nebyla prosáklá cizáctvím a kdy kněží sloužili Bohu, a ne mamonu.

Vladyka se přidal k petrovcům nejen proto, že jejich učení mu zhruba vyhovovalo, ale také proto, že Pudivous byl krví napůl šlechtic; nebýt toho, sotva by mu byl důvěřoval. Následovníkům a šiřitelům jeho myšlenek časem dovoloval, aby pocházeli, odkud chtěli, třeba z doupěte žebráckého, byliť pouhými trpnými přejímateli pravd už vyřčených, hotových. Nicméně zakladateli sekty by po jeho názoru bylo slušelo, aby byl šlechticem ne napůl, ale naplno. Ne nadarmo pocházel Ježíš jednou polovinou krve z královského a druhou z ještě lepšího, totiž Božího rodu – to byl, pane, důvod, před nímž člověk zůstává němý, rodová příslušnost hodná proroka; tomuto obrovitému vzoru zůstal Petr Pudivous při vší úctě a lásce, nic naplat, hodně dlužen. Nebyl ovšem Petr budovatelem nového náboženství, nýbrž pouze oprávcem bludů, jimž propadli Kristovi nehodní služebníci, a proto dobrý vladyka ochotně mhouřil nad jeho levobočným původem obě oči. Nicméně k jeho polobratrovi, jemuž co do krve nechybělo pranic, upínal vážnou, pevnou důvěru, čekaje, že až přijde jeho čas, Epík zastíní Petra nejen myšlením a ctnostmi, ale i činy, neboť bude vládnout neskonale účinnějšími mocenskými prostředky než ubohý kostohryzský rychtář.

Katuše, jež Epíka znala od vidění a už dávno si tajně oblíbila jeho postavu bojovného anděla a tvář osmahlé panny s příjemně hrotitým nosem, dovedla umírnit nezvyklou zuřivost, jež zalomcovala jejím otcem, když Epík několikanásobně zklamal jeho naděje, a změnila ji po čase v tichou, rezignovanou hořkost. Nicméně Epíkovo postavení na Chrastině bylo na počátku opravdu velmi

choulostivé, jak ve své chytré hlavě předvídala. Vladyka odmítal s ním mluvit jinak než k věci, totiž k nákupu vína, a i tyto řeči připouštěl toliko proto, že hověly tradici, rozuměj, že už i staří páni z Kostohryz kupovali víno od Vesických, a to zpravidla osobně, chráníce se svěřit záležitost tak důležitou rukám, přesněji jazyku osoby podřízené, a vždy obšírně, bez ohledu na čas, za dlouhého ochutnávání a porovnávání. Nepřístupný v krevnaté, do modra zarudlé tváři, pěst v boku, cínové žezlo opřené o rameno, vladyka odrážel zdvořilou, ale pevnou neúčastí Epíkovy pokusy vetřít se v jeho přízeň. Postával opřen zády o rohový trám starého, mučidlu podobného lisu, občas důstojným krokem mizel v klenutém vchodu do sklepení, pod valem ukryté chodby, a opět se nespěchavě vracel s ukázkou loňské nebo předloňské úrody vína bílého, růžového nebo červeného, aby je zdvižením ukazováku, jímž ucpával trubici násosky, tenkým, svištivým střikem pouštěl Epíkovi do pohárku. Při své druhé koštérské návštěvě, když se zamilovaný rytíř už vzdával naděje, že ho přesvědčí o své dobré vůli, starý muž se nečekaně dal lapit Epíkovou náhodnou zmínkou o ďáblovi, který člověka zaplétá do příčin. Kdežto až dosud mluvil výhradně jen o houbovité plísni, jež v důsledku vlhkého času ohrozila letošní úrodu, a o tom, co dá – těmito slovy se vyjádřil – „záchrany a opatrnosti“, než se vínko dostane z keříku až do té číšky, aby bylo bezstarostně a lze říci bezbožně vyzunkáno, uslyšev o ďáblových příčinách, vladyka se zeptal, může-li mu Epík poctivými a nenakejklovanými slovy vysvětlit, co ten zpropadený srpnovský výraz vlastně znamená. On, vladyka Vesický, nic nemá proti moudrým výrokům, pokud jim lze rozumět, ba co víc, chová je v úctě a vážnosti. Srpnovské přísloví o ďáblovi však po jeho soudu nedává žádný smysl, a nebýt toho, že ho užíval sám Pudivous, domníval by se, že to je bůhdarný nesmysl, pouštěný do větru. Když

například Ježíš pravil, že polní kvítí nepracuje a nepřede, byla to řeč moudrá, protože každý vidí, že polní kvítí opravdu nepracuje a nepřede. Ale kde lze spatřit jaké ďábelské příčiny, do nichž by se člověk zamotával? Vyjasní-li mu Epík tuto záhadu, která ho, vladyku Vesického, vždy zaráží, kdykoli pročítá řeči svatého Petra Pudivouse, dá mu ochutnat pohárek červeného z roku třináctistého, kdy pro veliký sucho se urodilo tak málo vína, že nepřišlo ani do prodeje, dvojnásobná to ztráta pro znalce a ctitele, neboť díky mimořádné sladkosti hroznů je tak silné a lahodné, že se mu nevyrovná nejlepší Rivoli.

Usedl pak, pevně sevřev stehna, na kraj lavice u zdi, a vzpřímen, pěst v boku, nemrkaje vyslechl výklad, jemuž Epík dodal mocného žáru a hloubky, měl' po dlouhém koštování „trochu víc", jak se na Chrastině říkalo o pijácích, jimž víno stouplo do hlavy, a šlo o námět, v němž se vyznal jako v ničem na světě. Když skončil, vladyka několikrát řekl „hm", jako by si čistil hlasivky, a přiznal, že není o nic moudřejší, než byl. Lze pochopit, že ďábelskou příčinou se rozumí, jak pan Srpnovský uvádí, například kámen, o nějž člověk škobrtl, ale nelze pochopit, proč se mluví o jakémsi zaplétání: kamenem lze někoho uhodit, o kámen lze, jak pověděno, klopýtnout, ale zaplést někoho do kamene, toť nelze.

Měl věru pramálo smyslu pro odtažitý způsob myšlení, vlastnost to překvapující u muže, který se uvázal v šlépěje svatého Pudivouse. Ale právě díky tomuto nedostatku byla jeho představa zreformovaného, na lepší cesty obráceného světa naprosto pevná, domyšlená, lze říci, do posledního hřebíku: stačilo zbořit města, kláštery a hrady a poset celou zemi dvorci navlas podobnými Chrastině, a bylo hotovo, odbyto jednou provždy a navěky.

Jelikož tedy Chrastina ležela netoliko v tomto, ale i v onom, to jest ideálním světě, všechno, co se ve vladykově domově dělo, mělo

v jeho očích nejen hospodářskou, ale i mravní, ano náboženskou důležitost. Že byly nejen služkami, ale také – aniž to arci tušily – kněžkami lepšího, vyššího řádu, jeho děvečky nosily stejné rubášky a kazajky, předly a tkaly v čeledníku pro nedostatek místa sic těsném a pro úsporu paliva nizounkém, ale nabíleném i uvnitř, a vladyka sám se oblékal do poslední nitky stejně jako jeho pasáci a oráči; lze si představit, že dobrého muže hnětlo, nebyl-li s to přimět svou dceru, aby se neodlišovala oděvem od svých nevolných spolupracovnic a aby odložila své čiryčáry, jak říkal jejím šperkům. Když zahubiv svého předchůdce, na papežský stolec dosedl onen Bonifác, jehož nedávné zavraždění ho, jak víme, velmi uspokojilo, vladyka se ve svém srdci s konečnou platností rozešel s církví, s níž už dříve byl ve vnitřní neshodě. Od té doby náhradou za bohoslužbu shromažďoval v neděli svou čeleď a předčítal jí kázání svatého Pudivouse, jejichž opis získal za dva soudky vína od mnicha z kláštera Svaté prsti, který se rozmnožováním Petrových projevů řemeslně zabýval; třeba fanaticky staromilský, nebyl nepřítelem vzdělání, neboť uznával, že učeneckému kejklířství, rozbujelému v kněžstvu, nelze čelit nevědomostí, a naučil se obstojně číst a psát. Bylo mu k velikému podivení, když shledal, že Epík, ač dovedl mluvit – podle vladykova výrazu –, až uši rostly, příliš odtažitě sic, aby mu mohl rozumět doslova, a přece, jak bylo lze vytušit, spravedlivě, nebyl, jak se přiznal, znalý písma; nepřičetl mu to však k tíži, naopak, neboť uvážil, že je velmi potěšitelné a chvalitebné, došel-li mladý muž k svým, jak se zdálo, ušlechtilým názorům sám, vlastním úsilím, namísto aby je byl vyčetl z knih.

„Nad tvými řečmi člověk otvírá oči, ale nad tvými činy si je zase honem zastírá," řekl mu, třeba neuspokojen výkladem o ďábelských příčinách, když se s ním napil vína z roku třináctistého.

„Lze tě zčásti omluvit výchovou, jíž se ti dostalo na dvoře, prolezlém cizáctvím, ale tvůj polobratr strávil své dětství v domě Utěcha, lotra, jaký se může vyskytnout jen v Kostohryzech, a stal se světcem. Nárok na omluvu, milý pane Srpnovský, není zásluha: na tvé zásluhy čekáme, čekáme, a vidíme jen ztřeštěnosti. Jsem u srovnání s tebou chudák. Vedle vinic mám všehovšudy na tři sta měr luk a polností, hotová to pleva vedle tvých dvanácti, nemýlím-li se, tisíců, ale pohleď, jak u mne žijí mí nevolníci a jak vypadají tvé vsi – nechci se chlubit, ale je bůhdarmé tajit, co bije do očí. Je pravda, že na té bídě má velkou vinu tvůj tatík, ale co jsi udělal za ta léta, co sedíš na Srpnu, abys napravil jeho chyby? Geunarungovu vesnici jsi založil, oj, chytráku, cizince jsi nalákal do země, jako bychom neměli dost své vlastní chudoby, a když bylo hotovo, když jsi o ni přišel, vyparádil ses červeným sametem a přišel jsi mi sem přednášet o ďáblovi, který člověka zaplétá do kamene: bludný kruh, povídáš, plodí neštěstí sám ze sebe, jako by kruh mohl plodit, a co takto fantazíruješ, tvůj lid sedí holou panímandou na studené peci. Běda, běda, nelíbíš se mi, mládenečku, a nebýt toho, že jsi zachránil Svědirožku před utracením a že jsi postříkal Geunarunga, když ti chtěl navěsit svou dceru – nic nekul oči, lid je bystrý a ví všechno, co takový pán, jako jsi ty, jídá k obědu –, nebýt toho, že jsi vypálil Geunarungovu vesnici a že po tvém nastoupení šibenice nad Ďasovým Chvístem zůstává opuštěna, neseděl bys tu přede mnou a já bych tě požádal, abys ráčil zásobovat své sklepy odjinud.“

Nadšen tímto pokáráním, jímž ho vladyka, byť byl hovořil sebepříkřeji, připustil k tělu, Epík zvolal, že jako hrom nepřichází současně s bleskem, ani skutek nenásleduje bezprostředně po úmyslu. Poskytuje-li vladyka chvíli poshovění hromu a nenamítá-li zásadně nic proti tomu, že hromobití se drobet opožďuje za bleskobitím,

bohdá poskytne i jemu, Epíkovi, něco málo časového úvěru. Nebude se horšit, nepromění-li Epík Srpnovsko stante pede, tak říkajíc přes noc, v kraj utěšený a bohulibý, kde by lid, brav i skot, jak praví básník, žil v pohodě a dostatku, zkrátka neučiní-li své zboží obratem ruky, jak stojí psáno, pozemským rájem, podobným Chrastině. Nicméně slibuje vladykovi a dokládá se kostmi své matky, že této metě věnuje všechny své síly a že ve všem svém konání bude následovat moudrých naučení a zásad svého svatého bratra Pudivouse. Jen o jednu věc vladyku prosí: budiž mu dovoleno, aby ve vší tichosti a skromnosti občas navštěvoval Chrastinu a udržoval takto na čerstvém zřeteli tento skvělý, dokonalý vzor pozemské pospolitosti. Na znamení horoucí radosti a vděčnosti chce Epík ihned, takřka na místě, vladykovi dokázat, že nedopřál svou důvěru nehodnému. Hned zítra ráno nažene své nevolníky do petrovecké doubravy, aby vykáceli její polední cíp – nechť vladyka sebou neškube, Epíkova idea je výborná a bohumilá –, a daruje jim všechno dřevo takto získané, aby z něho své hliněné chýše přebudovali na dřevěné chalupy podle vzoru chrastinských srubů. Tady je třeba začít, má-li jeho lid ozdravět a z úrovně němé tváře, bydlící v doupatech, povznést se k lidskému způsobu života.

Po této dobře výsledné rozmluvě začal Epík dojíždět na Chrastinu dennodenně, aby pod záminkou, že si všímá vladykova hospodářství, za žhavých odpolední, kdy všichni spali, sedal na sádečku za domem u bosých nohou své medové panenky a navíjel na vřeteno vlákénko, jež soukala z koudele, nastrčené na přeslici. Skláněla přitom občas hlavu, aby se mohl ústy dotknout jejích rtů, a ovíjela mu kolem krku své nahé paže, každým slunečným dnem zlatovější, medovější.

V chladném šeru staré lisovny, provonělé vínem, často vyměňoval s vladykou vážné náhledy o světě. Vpodvečer pak, když

sladký den modravěl a tiše se bral ke konci s cupotem vracejících se stád a hořkým pachem dýmů, na podsíni s řezanými sloupky, ovinutými révou, vysvětloval, rozebíral a myslitelsky komentoval, se zdarem přitom uplatňuje skvělost svého uzrálého ducha, proslovy Petra Pudivouse. Vladyka je předčítal, natahuje po způsobu dalekozrakých paže a zakláněje hlavu, zatímco Katuše, bradu majíc dětsky opřenou o obě dlaně a lokty o stůl, pozorně, ani nemrkajíc, dívala se kočičíma očima na výmluvného rytíře, jejž si byla oblíbila už před lety a který teď byl u ní, zamilovaný a její, ale kabonila se, kdykoli se začal vrtět a dávat s úsměvem najevo, že si je vědom jejího upřeného hledění.

Vinné úponky se chvěly větérkem, jehož přívětivá svěžest povzbudila houf vlaštovic k dovádivé hře, při níž s jasnými výkřiky svištivými křivkami prolétávaly těsně nad střechou domu, a džbán loňského bílého, jímž zapíjeli chléb se sýrem, podávaným na vlhkých křenových listech, byl pokryt ledovými krůpějkami – je hodno zmínky, že je chladil v studni a doléval vážný chlapeček s pihovatým nosíkem a bílými, sluncem odbarvenými vlásky, syn to jednookého Tómy či Praskoly z Ďasova Chvístu, jehož se vladyka před lety byl ujal. Zdál se tak samozřejmý blažený klid vladykova domu, že působil dojmem něčeho nutného a nevyhnutelného, jako by se toto tuskulum, hovořeno výrazem dobrého muže, který se dávno už procházel nekonečným růžovým loubím, toto bezmračné závětří, vytvořené navzdory krutostem pomateného světa, prostíralo všude a navždy, a jako by nikde a nikdy nemohlo být jinak. Vladyka někdy přerušil četbu, aby oslovil včelu, lezoucí po zábradlí: Jdi, upozorňuje ji tak, že je načase, aby se vrátila domů, anebo aby pokáral rejdící vlaštovky, zdvihnuv k nim prst a řka: Už… což znamenalo: Už jste dost dováděly, nezbednice. Podobal se v takových chvílích laskavému otci ptactva a stád, božskému

ochránci luk a strání, který opatrně klade na zem telátko, zabloudivší na jeho klín, a jemuž se pěnkavy na noc slétají do vousů, švitoříce.

XII

Nebyl, rozumí se, tak prostomyslný, aby nevěděl, že ne zájem o jeho hospodářství, nýbrž Katuše vábí mladého rytíře na Chrastinu, a nebylo to zajisté jen pro jeho ctnostné projevy, přivolil-li, aby se o ni ucházel. Svět, jejž vytvořil, tento, jak měl za to, výsostný ideál pozemského řádu, nebyl bez stínu: nepatřil jemu, nýbrž králi, a ježto vladyka neměl syna, Chrastina po jeho smrti měla připadnout nazpět koruně. To mu působilo kruté starosti, byť by si ovšem přál, aby jeho životní dílo zůstalo uchováno navěky, a jeho jedinou nadějí bylo, že dostane zetě ochotného a schopného pokračovat v jeho práci a uchovávat jeho zásady a že se mu podaří krále uprosit, aby dceři Chrastinu ponechal.

Ale mladí mužové z dobrých rodin, ochotní se nadchnout pro jeho mravopočestné názory a obléknout selskou košili a omotat si lýtka hrubými provázky, nerodili se jako houby po dešti, tím spíš ne, že Katuše byla nevěsta tuze chudá, a až na ty své čiryčáry, přesněji až na ty tři kroužky, jež nosila u ucha, bylyť ostatní šperky ne zlaté, nýbrž mosazné, neměla na tomto božím světě, na nějž bystře a zvesela hleděla zelenými kukadly, pranic. A vladykovy truhly byly prázdné, a to ne bez jeho viny: při vší své starostlivosti Vinař, jak bývá u idealistů příliš zásaditých, nebyl z hospodářů nejprozíravějších.

Jeho nevolníci, kteří ho milovali a třásli se o jeho život, neboť si nedovedli bez hrůzy představit, jaký osud je stihne po jeho

smrti, vkládali do svých modliteb, jimiž mu doufali přidat léta zdraví, prosbu „Kéž se mu v hlavě rozsvítí“, nebo „Kéž změkne, paličák“, výrazy to zdravé, žel neúčinné kritiky, neboť vladyka nepřijímal rady, přesvědčen o dokonalosti a svrchovanosti všeho svého počínání. Bylo ovšem věcí názoru, měl-li pravdu on, nebo jeho nevolníci, ale bylo nesporné, že hospodařil při dně, stravuje se svou čeledí všechno, co se u něho urodilo. I bylo jeho hlavní chybou, jež z jeho hlediska byla ctností, že přijímal v poddanství víc lidí, než jeho mladému hospodářství bylo zdrávo, usazuje na Chrastině bezmála každého zběha z cizího panství, který ho přišel poprosit o útulek, a poskytuje novým příchozím táž práva jako starým usedlíkům, především vlastní přístřeší, byl-li ženat a měl-li děti, a deputát obilí, lnu a vína, a zavdávaje tím podnět k řevnivostem. Bylo by bývalo třeba, aby s rostoucí silou čeledi rostly jeho polnosti a vinice, ale vladyka nemohl přikupovat půdu, protože, jak víme, Chrastinští stačili sníst všechno, co sklidili, a někdy i daleko víc, takže vladyka v hubených letech vyčerpával do dna úspory hotových peněz, jež mu po zaplacení berní a po nákupu surovin, kterých se na Chrastině nedostávalo, především železa, kůže a dřeva, zbývaly z prodeje vína.

Výtku, že živí nadbytek lidí, pokud se jí někdo odvážil, odrážel vladyka poukazem na to, že nikdo u něho nezahálí. To byla pravda; až na tu chvíli odpolední siesty, všichni na Chrastině měli od rána plné ruce práce; podle starostlivé kritiky nevolníků byla to však často práce zbytečná. Kdyby, paličák, přestal trvat na starodávných zvyklostech, kdyby se přizpůsobil novému způsobu, jinde dávno zavedenému a osvědčenému, ušetřila by se spousta lidských sil, jež by pak bylo lze obrátit k práci užitečnější, například k řemeslnému šití bot nebo k vaření mýdla. Výnos statku by pak stoupl, vladyka by mohl přikoupit polností a tíseň by po-

levila. I bylo třeba, podle mínění odsuzovatelů, zpátečnictví do nebe volajícím, mlelo-li se na Chrastině obilí na ručních domácích mlýncích, když potok byl za humny, nebo užívalo-li se k tkaní plátna starodávných nemotorných stavů, na nichž všechna práce se konala ručně, s jediným pohyblivým břevnem, které přehazovalo lichá vlákna osnovy v nepříznivém úhlu, takže se nadmíru napínala a trhala.

Při velké spotřebě plátna na roucha, jak víme, skrytě řeholní, jež všichni na Chrastině nosili, tedy rovněž v důsledku vladykovy umíněnosti, jedinou prací devíti děvčat v čeledníku bylo předení a tkaní. Kdyby se vladyka dal pohnout k získání stavů, na jakých se pracovalo například na Mauriciově statku v Kostohryzech, s dvěma šlapadly opatřenými tyčemi na roztahování osnovy, dvě pilná děvčata by utkala víc, než by Chrastinští stačili roztrhat, a ostatní děvečky? „Já bych je, sakramente, dovedl zapřáhnout," říkávali rýpalové v nepříjemném nesouzvuku s vladykovým idealismem. Domáhali se téže „nápravy", již kostohryzská chudina proklínala – budiž uvedeno, že Mauriciova domácí přádelna, v níž se užívalo šlapacích stavů, byla v Kostohryzech ne neprávem považována za mučírnu, za úděsnou mornu, hubící duši i tělo, do níž kdo upadl, zemřel pro tento svět. Uvažujíce, kterak Chrastinu zpevnit, kterak ji zajistit a pojistit odspodu, jak by byl řekl Geunarunge, ohrožovali ve svých představách právě to, čím se příznivě lišila od ostatních hospodářství na světě.

A úzkost, s níž chrastinští nevolníci hleděli do budoucnosti, nepokoj, vyjadřovaný jejich denními modlitbami, jimiž se snažili přidat let a zdraví muži, na němž závisela jejich vratká chráněnost před surovostmi lidské pospolitosti, byl daleko oprávněnější, než tušili. Čtrnáct dní jezdil Epík za svou medovou panenkou, čtrnáctkrát s ní poseděl na sádečku za domem, když čtrnáctého

večera vladyka za plné, zdálo se, pohody tělesné i duševní, stižen náhlými bolestmi hlavy, odložil opis Petrových kázání a beze slova těžce opřel čelo o kraj stolu, aby zvracel. Když jej zděšeni odváděli do postele, pohyboval nohama jen stěží; uložen, ještě několik hodin žil, ale už nepromluvil a do rána byl v pánu.

I ukázalo se hned vzápětí, že osud Chrastiny byl zpečetěn už dávno před lety, když vladyka ještě doufal, že se mu jednou dostane zetě, který jeho životní dílo zachová i pro budoucí časy. Když Geunarunge kupoval z králova majetku Kohoutku, nyní Hahnau, vyžádal si předkupní právo na Chrastinu, až vladykovou smrtí propadne nazpět koruně, a ač, rozumí se, neměl jistotu, že Vinaře přežije, byl ochoten zaplatit předem jako zálohu polovinu kupní hodnoty. Král, vždy potřebný peněz, přivolil třeba s podmínkou, že kverk se postará o vladykovu dceru, pokud nebude provdána a zletilá.

Ve světle této zarmucující skutečnosti, jež starému idealistovi naštěstí zůstala utajena, miniaturní ráj, jemuž přislibovával, když míval trochu víc, skvělou budoucnost příkladu, který, až bude čas, strhne za sebou národy a stane se základnou lepšího uspořádání lidské společnosti, nebyl nic víc než dočasně trpěn lhostejným světem, nic víc než dopouštěn jakoby z pouhé shovívavosti k jeho stařeckému podivínství. Sotva Katušin otec zavřel oči, to, co se Epíkovi ve chvílích blouznivé rozkochanosti jevilo jako šťastná, přírodě podmíněná nutnost, zmizelo jako vrabčí stůpka v tajícím sněhu. Zatímco mladý rytíř z ohledu na předepsaných sedm dní Katušina hlubokého smutku meškal doma, zdrženlivost to dosvědčená možná také urputností jejího truchlení, neboť vášnivá dívka nedovolovala nikomu jinému než své chůvě s velikými ústy a pacholíkovi z Ďasova Chvístu, Tómovu synkovi, aby ji konejšili v jejím zoufalství, Geunarunge, rázný obchodník, který se, jak

známo, řídil zásadou: Když med, ber lžíci hned, jednal a vyslal na Chrastinu Knuta s jeho modrou četou, aby udělali, jak se říkává, pořádek.

I byly sklepy a skladiště z jeho rozkazu zapečetěny, čeleď vyhnána na panské pole za Kohoutkou, aby si bez okolků řádně uvědomila, že je odzvoněno starému, jak řekl Knut, svinstvu a že nadešel nový pořádek, režim jako řemen, a Katuše, kverkova poručenka, byla navzdory svému odporu posazena do kočáru a odvezena na Rabeneck.

A tak když se Epík po sedmi dnech vybral na Chrastinu, bylo hotovo, zameteno, vyřízeno: hnízdečko bylo prázdné a medová panenka, jeho první a poslední, jak už předesláno, láska, seděla na tvrzi jeho úhlavního nepřítele, hlídána břitkými strážci s mosaznými trumpetami a odříznuta od okolního světa kruhem čisté vody, brázděné labutěmi.

XIII

Měšťanovo vítězství nad panským sousedem bylo tehdy tak nevývratné, že nechtěl-li se Epík Katuše vzdát a zůstavit ji bez pomoci v neštěstí a zoufalosti, nezbývalo mu, než aby doznal úplnost své porážky, smířil se s Geunarungem a požádal ho, jediného oprávněného vladykova zástupce, o ruku jeho poručenky. Ale třeba svízelnost tohoto východiska byla poněkud umenšena jeho bezvýhradnou jediností, bylo tak nesnadno přijatelné jeho vrozenému předsudku stavovské pýchy, že sama nejasná, vědomím jen opatrně dotýkaná představa, jak pokořen předstupuje před výsměšně jásajícího měšťanostu, vháněla mu do tváře rudé skvrny, prolínající se s nafialovělou zsinalostí, a oči se mu roztěkaly jako v pomatenosti.

Neschopen činu, jehož bylo třeba, ale také nedoveda zůstat v nečinnosti, v trápení, jež ochromovalo jeho síly, současně ho plníc trpkým uspokojením, neboť osvědčovalo neotřesnou nepokořitelnost jeho, jak měl za to, hrdosti, sedl na Mamerkuse a odcválal na Zárožeň, aby poprosil svého strýce, manžela matčiny sestry, na nějž se z dětství pamatoval jako na rozmilého, povzbudivou vlídností nadaného pána, o službu prostředníka, který by mu ušetřil krutou trapnost prvního kroku.

Nezastihl sice strýce doma, ale ujištěn, že pan Václav odjel do Prahy toliko na skok a že se vrátí za den, nejpozději za dva dny, rozhodl se, že na něho počká. Avšak jak bylo lze se obávat, neboť neštěstí bývá důkladné, strýc se v Praze pozdržel a přijel na Zárožeň teprve po osmi dnech.

Vyslechl pak svého synovce sic velmi přívětivě, ano blahovolně, ale projevil tak malou ochotu pomoci mu a vyjádřil názor na věc tak beznadějně nepříznivý, že se Epík ani neodvážil naléhat a přemlouvat ho. Bylo prý pro Epíka nesmírným štěstím, za něž jednou, až se jeho milostnou náruživostí vzbouřená krev uklidní, bude děkovat Bohu, že starý vladyka zemřel v pravý čas a že události se obrátily tak, jak se obrátily. Neboť muž, který chce – tak jako bezpochyby Epík – dožít se slávy a uznání a zanechat po sobě na světě pevnou a úctu budící stopu meče nebo ducha, nedopustí se horšího nerozumu, než ožení-li se z lásky, bez ohledu na osobní prospěch a slávu svého rodu.

Slýchal kdy Epík, že by se králové ženili z lásky? Arciže neslyšel; a není-li král šlechty nejvyšší představitel a vzor? Je-li vladykova dcera krásná, právě z úcty k její kráse a ke kráse všeobecně by Epíkovi nemělo přijít na mysl, aby se ucházel o její ruku. Manželství zeškaredí i nejspanilejší tvář a nejlíbeznější tělo po krátkém čase zevšední v manželské posteli, místě to ctihodném a nezbytném

k udržení rodu, ale právě proto nepřátelském lásce, příliš velebnému citu, aby bylo lze jej sblížit s užitečností, příliš divnému, aby směl být zasazován do rámce všednosti. Právem žehnavě pějí básníci o božskosti ženy, připomínajíce, že Vykupitel se zrodil z panny. Ale jako Bůh je trojjediný, i ženství, božské, je trojznačné; nezaměňujeme-li osobu Otce, Syna a Ducha, ačkoli to je jeden a týž Bůh, nesmíme ztotožňovat matku svých dětí s milenkou a obyčejnou souložnicí. Ke každé z nich máme zaujímat zvláštní a odlišné hledisko, třeba všechny tři, jedna jako druhá, jsou stejnou měrou a napořád ženami.

První držíme zdvořile, ale pevně na uzdě a dobře dbáme, abychom ve svém domě zůstali pány třeba i za cenu občasného ruky vztažení, jak nám o tom mnohý příklad přinášejí zpěvy o činech hrdinů, neboť jest psáno, že žena má být svému muži poddána jako Bohu. K druhé se chováme uctívavě jako k svátosti, zatímco náš poměr k souložnici je předem dán a určen tím, že její úlohu může zastat kterákoli nevolnice nebo nevěstka. Chválíme-li tedy ženy slovy známé veršované skladby jako slunečka skvoucí a růže světloucí a současně je opovržlivě častujeme výrazy hanlivými, mluvíce o děravém pohlaví a o dlouhých vlasech, spojených s krátkým rozumem, není v tom, ač by se to povrchnímu pohledu mohlo tak jevit, nižádný rozpor.

Dospěv sem, pan Václav se na chvíli zarazil, neboť proud myšlenek, čile se rodících v jeho malé, úhledné hlavě a elegantně vyjadřovaných jeho příjemným, pěstěným hlasem, jemuž sám velmi rád naslouchal, vzdálil ho poněkud předmětu původnímu. Když si pak připomněl, o čem na počátku byla řeč, pokračoval, že by sice bylo lze se smířit s tím, že vladykova dcera je krásná, pokud by Epík do ní nebyl zamilován, a dokonce i nad touto nepřístojností by bylo možno zamhouřit oko, neboť láska je cit

velmi nestálý. Ale naprosto nelze pominout, že je dcerou starého blázna, který, jak pan Václav často o něm slýchal, světu na posměch a svobodným lidem k hanbě běhal v zabzděných gatích a ujímal se zlodějů a zběhů, a co nejhoršího, zdůrazňoval toto své konání řečmi, které namísto aby ho omlouvaly, uvrhovaly ho do nejhlubšího pohrdání a odporu. Vyjadřoval v nich názory, jež v civilizovanějších zemích svatá inkvizice trestá potupnou smrtí na hranici, prokletím a vyvržením z lůna církve a společnosti. Ale budiž – vystupňujeme-li svou shovívavost k mezi nejkrajnější a připustíme-li, že vladykova dcera nenese viny na zbloudilosti svého otce, ať ji tedy Epík miluje se vší horoucností, ale ať čeká v touze, až se provdá, aby pak vstoupil do jejích služeb a zavěsil si na štít její rukáv. Ať obohacuje svého ducha, vymýšleje pro ni oslovení nejněžnější a vyznání nejvýmluvnější, ať ochraňuje její čest a zušlechťuje svůj život jindy až běda spojený se sprostou hmotou, ať zúrodňuje své nitro citem tím duchovnějším, že sám sobě bude účelem a v sobě samém bude nalézat ukojení jako fénix, který se obrozuje vlastní smrtí a vlastní krví se napájí. Ať kolísá bez nabažení na sladkém pomezí tělesného roztoužení a nadšení nadtělesného – on však, pan Václav, se ne bez důvodu obává, že se jí stěží dostane chotě takového, aby se Epík o ni jednou, provdanou, mohl bez újmy na cti ucházet, protože – když pomineme Epíkovo poblouznění, jež je dlužno přičíst zlému úpalu, který mu popletl soudnost – sotva někdo urozený bude ochoten se nadosmrti uvázat s dcerkou podivného muže, sic jak tak svobodného, ale žebráka a potrhlíka nevalné pověsti.

Názory tyto, z našeho hlediska pitvorné, nezněly cize Epíkovu sluchu, neboť vyjadřovaly ne nepřesně smýšlení třídy, k níž přináležel. Daleky výstřednosti, byly naopak nadobro konvenční, třeba snad málokterý pán si dovedl tak jasně uvědomit a s takovou

elegancí překlenout jejich zjevnou rozpornost, jak to svedl pan Václav. Doba, jejímž ne příkladným, a přece příznačným synem byl Epík, nebyla ani zdaleka tak rytířská, jak se jeví našemu pozdnímu, nadmíru zjednodušenému a zjednostranělému domnění, přesněji pojem rytířství nebyl nutně spojen s dvorností tak bezvýhradnou, jak máme za to. Opravdu v hrdinských zpěvech, o nichž se pan Václav namátkou zmínil a jejichž četbou si zplňujeme a zživotňujeme stíny, přítomně bytující za našimi zavřenými víčky, dočítáme se nejednou s pohoršeným údivem, kterak rytíř doporučil družce svého života, aby se vzdálila do svých pozlacených komnat, uchýlila se do stínu, udělala si pohodlí, jedla, pila, vyšívala a malovala na hedvábí, ale do jeho záležitostí aby se nepletla. Rozpálil se pak hněvem a udeřil ženu pěstí do tváře, odvážila-li se porušit tento rozkaz, načež manželka, krvácejíc z nosu, pokorně zašeptala: „Děkuji ti, pane můj. Až se ti zlíbí, zbij mě, prosím, znovu."

Nebylo to tedy v rozumu dvorného pravidla nebo šablony, nýbrž naopak v důsledku všech pravidel a šablon nešetřící pružnosti života, uchylovalo-li se manželství pana Odolena s paní Anežkou přeznačně od ideálu, vyjádřeného páně Václavovou hladkou řečnivostí. Kázání, jehož se Epíkovi dostalo namísto pomoci, nejen neznělo překvapivě jeho sluchu, nýbrž dotklo se ho odpudivě jako hlas rozumné, ale nudné nabádavosti a školometského střízlivectví. Proto se vrátil na Srpno rozkacen, marně se tázaje, proč to a čím to, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, že všichni, s nimiž se kdy setkal a setkává, ať hlupácký vladyka Vlčkovský, nebo Geunarunge, ať vladyka Václav, nebo dokonce i Svědirožka, všichni, všichni si osobují právo ho kárat, zasypávat ho výčitkami a peskovat ho, muže věkem čtvrtstoletého, jako chlapce. Ale teď je bohatě převršena míra jeho mírnosti a povolnosti, je konec všem pokusům o zhnětení a přetvoření jeho dozrálé osobnosti.

Počínajíc touto chvílí, dosahuje on, pan Epík ze Srpna, s opožděním málem desetiletým své plné a odpovědné dospělosti, a drsně okřikne každého, kdo by se odvážil ovlivňovat jeho záměry, přísný, rozhodný, cílevědomý.

I bude prvním činem jeho svobodné, nikým neovlivňované vůle, že s pohrdavým odporem odmítne úzkoprsé žvásty, jimiž na něj zaútočil jeho strýc, a vykročí za hlasem svého srdce, to jest za Katuší, a to sám, bez prostředníka, ihned.

Tímto rozhodnutím překvapil Epík sám sebe. Už několik dní sice, v to nepočítaje dobu promarněnou na Zárožni, vypravoval se na Rabeneck, uznávaje ve své zděšené a zkormoucené mysli, že mu nic jiného nezbývá, ale nikdy dosud nebyl k tomuto hořkému úkolu odhodlán tak opravdově jako teď. Byl tak nesmírný a ohromující tento jeho úmysl, k němuž byl dospěl ve varu horlivosti, že třebaže měl být splněn bez váhání a ihned, vždyť neváhavost a okamžitost byla jeho stránkou nejpodstatnější, nezbytně si žádal řádného rozmyšlení a přípravného klidu.

Doznávaje sebezpytavě, že zdrojem většiny jeho nezdarů bývala zbrklost, Epík poslal do sklepa pro džbán vína a usadil se nespěchavě v okenním výklenku, upraveném jako pokojík. Toto byl, zdálo se mu, počin moudrý a prospěšný, protože sotva málo a pak trochu víc usrkl dobrého růžového, jež mu tklivě připomnělo sladké večery na podsíni vladykova domu, jeho výhledy a naděje se ihned seřadily v nový, povzbudivý obrazec.

Je třeba mít na paměti, že Geunarunge nikterak není totožný s ďáblem, který svého času bydlil v mrtvole jeho otce, jak mu, Epíkovi, napadávalo v upřílišené nevraživosti, nýbrž člověk z kostí, masa a krve, třeba sprosté. Dosáhnuv svého, vyhráv totiž na celé čáře, rád uvítá Epíkův projev ochoty zapomenout na vše, co se mezi nimi přihodilo. Pro bachratého nevojáka jistě není žádoucí ležet v sou-

sedství bojovného nepřítele, který – tak hloupý Geunarunge není, aby si to nevypočítal – využije prvního nepořádku v zemi, prvního válečného zmatku, aby mu přepadl zboží a zaplatil krvavými a ohnivými. Tím naléhavější a časovější je tato úvaha, že král žije v nedobré vůli s německým císařem, a proto tím povolnější bude Geunarunge. A dále je dobré si připomenout, že je-li Epíkovi Katuše nadevše drahá, Geunarungovi je naopak mrzutým břemenem, nevítaným sluncem, jehož světlo podtrhuje šerednost jeho dcery, služebností, jíž byla Chrastina zatížena jako povinným závazkem, znehodnocujícím jeho cenu. Geunarunge proto bude bez nejmenší pochybnosti potěšen, poskytne-li mu Epík možnost, aby se té mrzutosti zbavil a současně si tím svého rozhněvaného souseda přátelsky zavázal. Je sice pravda, že Epík je Geunarungovi cosi dlužen, ba že je mu dlužen velikou částku, stanovenou soudem, a že naprosto postrádá prostředků, aby mu zaplatil, ale právě že stanovený soudem, a tedy pouze přiřčený, tento dluh je nepravý, podstatně odlišný od dluhů pravých, vzrostlých z půjček nebo úvěru, a Geunarunge je muž příliš rozumný, aby si znepřáteleného Epíka znepřátelil ještě víc marným vymáháním neskutečné pohledávky, tvořené soudcovým slovem, smyšlenkou, nikoli skutkem.

Tyto úvahy, rozpřádané nad džbánkem, jejž, dospěv ke dnu, dal vhodně doplnit vzácným ročníkem třináctistým, kterého mu vladyka daroval soudek, překvapily ho svou prostotou a oslnily ho svým jasem, takže se podivoval, proč na ně nepřipadl už dávno dřív. A zatímco se shovívavě horšil na svou zabedněnost, již přičítal své dosavadní nadmíru ochotné, pána nehodné podléhavosti cizím názorům, současně se s radostí oddával svému rostoucímu nadšení a unášivé osmělenosti.

Když po druhém džbánku uznamenal, že už nic nezbývá, co by si ještě měl rozmyslit, poručil osedlat Mamerkuse, důkladně si

opláchl tvář, oblékl se do šatů, jež Katuše byla zvyklá na něm vídat, a přehodil přes ramena rudý plášť. Ale sotva se vyhoupl do sedla, pocítil s hrůzou, že tentam je jeho vzlet a odhodlanost, a naivní, ale strašidelně jasná představa, jak ho Geunarunge nechává čekat před zavřenou bránou a shůry hradu se mu spolu se svými pacholky chechtá a pohazuje ho blátem a výkaly, zaplavila ho mdlobným odporem a jeho tvář se pokryla rudým a zsinalým mramorováním a oči se mu roztěkaly pomateně. V zoufalém vědomí, že nepřemůže-li svou slabost teď, nezdolá ji nadosmrti a že Katuše je pro něho navždy ztracena, a on se už nikdy nedotkne ústy jejích úst a ona mu nikdy neovine kolem šíje své medové paže, zděšen jako nemocný, jemuž se v plné síle vrátila choroba zdánlivě vyléčená, poručil děvečce, aby mu donesla další džbánek vína, a zůstávaje v sedle, vypil jej naráz.

Nápoj nezačal hned působit, ale naděje, že vyprchalé odhodlání se zase vrátí, stačila; vydal se na cestu cvalem, tvář kropenatou, ústa oschlá do černa, mumlaje sám pro sebe slova odporné rozmluvy, jež mu nastávala, hovoře za Geunarunga a za sebe, přičemž do nemožnosti přepínal kverkovu drzost, aby byl připraven na nejhorší a mohl být skutečností jen příjemně překvapen.

Myšlenky se mu začínaly plést a jazyk dřevěněl, ale spolehl se na pevnost své vůle, že se ovládne a nedá na sobě nic znát. V blízkosti Rabenecku bodl Mamerkuse, a provázen říznou hudbou mosazných trumpet, projel bránou a vrhl se na hlavní nádvoří jako bouře, a seskočiv před Geunarungem, který mu vyšel vlídně vstříc, upřel na něj pomatené, mázdrou opilosti potažené oči, zaklesl do sebe prsty obou rukou, až mu zbělely klouby, a zvolal polou v pláči:

„Vydej Katuši, pro milosrdenství Boží, Geunarunge, vydej Katuši!“

Tlumený chechtot se sotva slyšitelně ozval zprava i zleva. Epík sáhl po meči, aby se obořil na posměváčky, a tu teprve uviděl, že na cimbuří a v oknech stojí pacholci s napjatými kušemi, namířenými na jeho hrdlo: Geunarunge přivítal svého divokého souseda přívětivě, ale neopominul důkladně zajistit své bezpečí. Epík odtáhl ruku od zbraně, a svěsiv hlavu, strpěl měšťanostovo hostitelské objetí, klidný, ale zesláblý, a šeptal, že mu všechno odpustí, ve válce ho ušetří, nebude se mu mstít, jen Katuši, Katuši ať mu nechá!

Geunarunge, nebera jeho opilost na vědomí, anebo možná nedoceňuje její míru, uvedl Epíka do síně a přívětivě se rozhovořil o tom, že dávno už si přál s panem Srpnovským mluvit a dojednat s ním, co dojednat ještě zbývá. Kdyby se nebyl bál jeho prchlivosti, byl by ho sám navštívil na Srpnu, aby jim oběma ušetřil novou nákladnou a zdlouhavou soudní intervenci: a nastojte, pan Srpnovský tu! Jak známo, jeho, Geunarungovým, horoucím přáním jest navrátit Hahnausku starou rozlohu, neztenčenou o územní zisky Epíkových předků, a už se mu to z větší části podařilo. Je tu ovšem ještě nemalý kus půdy, jejž pan Odolen dostal od krále za pomoc v boji s pány pětilisté růže, který tak říkajíc volá po tom, aby tvořil jeden celek s původním tělem mateřským. A jelikož pan Srpnovský je mu, Ortliebu Geunarungovi, cosi dlužen, on, Ortlieb Geunarunge, byl by ochoten mu ten závazek prominout, kdyby mu pan Srpnovský onen zmíněný kus země s vesnicemi, jež na něm leží, přenechal.

Takto hovořil po starém způsobu, jako by se mezi nimi nic nebylo přihodilo, a po svém zvyku zdůrazňoval, že hodnota území, o něž Epíka žádá, ani zdaleka se nevyrovná výši Epíkova dluhu a že činí tento návrh především proto, aby mezi nimi bylo nanovo rovno a jasno, neboť dobré účty dělají dobré přátele a dobrý soused

je nad desatero strýců, ale Epík nic nechápal a nic ho nezajímalo než Katuše. Kývaje hlavou zprava nalevo, řekl blábolivým jazykem, že Katuše je jeho, neboť vladyka mu ji přislíbil; je to jeho poslední vůle a čert Geunarunga nadme, bude-li se jí protivit. Jeho napětí přešlo v ospalou únavu; aby se vzpružil, několikrát se důkladně napil z konve medoviny.

Jak se později dovedl ještě upamatovat, dostalo se mu odpovědi, že Katuše samozřejmě bude jeho, pokud ho ovšem bude chtít, neboť on, Geunarunge, naprosto nemá v úmyslu se protivit její vůli; ale co se událo potom, zapomněl. Nepodobá se pravdě, že by byl nadobro omdlel nebo usnul, neboť bystrý lid, který, jak víme, dověděl se i o tom, že svého času Geunarunga poprskal, byl by si zajisté očima kverkových sloužících povšiml jeho náhlého tělesného selhání. Vypráví se o něm naopak, že si vedl velmi čile, volal po jakémsi sádečku za domem s drnovým sedátkem, a nemoha k němu najít cestu, rozhněval se a jal se porážet lavice a stoly. Ale jelikož žijeme toliko tím, čím tak řečená minulost obohacuje naši chvíli nejpřítomnější, a že pouze vědomí toho, co bylo, dodává smyslu tomu, co jest, prožitky tyto, beze zbytku uklouzlé jeho vědomí, nebyly v pravém smyslu toho slova prožity. Nechybíme tedy, pomlčíme-li o nich a navážeme-li tam, kdy se opět jakžtakž stal sám sebou – pravíme jakžtakž, protože jeho vzkříšené chápání souvislostí bylo zpočátku velmi pomalé, a nadto ztížené krutou bolestí hlavy.

Prvním zrakovým vjemem, jehož se mu dostalo nazítří zrána, když po těžkém spánku otevřel zakalené oči, byla malá postava opata Ingebranda, stojícího v obdélníku otevřených dveří, spojujících jakousi světlou místnost s tmavou světnicí, v níž Epík do poslední nitky svlečen ležel na posteli, a jeho malá, zmuchlaná tvář nesla výraz veselé pobavenosti, když hleděl na obnaženého

rytíře a také na někoho vedle něho. Tuto dvojakost jeho pohledu si Epík u své pochroumané chápavosti uvědomil, teprve když opat se vzdálil, stejně tiše, jako se byl objevil, zavřev za sebou dveře a zrušiv tak proud světla, jímž Epíka byl probudil. Nemocen škaredou tísní žaludku a bušením srdce, jež se mu ozývalo v bolavém mozku, nadto zkrušen ohavnou ošklivostí, neboť bezpečně věděl, že neleží v posteli sám, a tušil, že osoba, s níž sdílí lože, je žena, ale dojista ne vladykova dcera, ana Katuše, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, by si nevedla tak tiše, Epík zvolna počal otáčet hlavu, až spatřil na pruhované podušce bledý obličej, šerem smytý v nezřetelnou šedavou plošku, na níž hořely zanícené pupínky, tak vyhublý, že krásné tmavé oči, jež se na něj s plachou oddaností upínaly, zdály se veliké jako zraky světic na obrazech. Ještě než ji uviděl, tušil v koutku svého sevřeného srdce, že spatří Hilburgu, a přece když se přesvědčil, že se nemýlil, neuvěřil, protože uvěřit nechtěl. Sevřel víčka a modlil se, aby byl zbaven toho nesmyslného snu, a zaslechl přitom, že dívka se maličko pohnula a zašeptala:

„Můj."

Tu teprve vyskočil, pleta se hrůzou a spěchem, navlékl si šaty, v pořádku složené na lavici, a proklínaje a sténaje nevolností, hledal svůj meč.

Zatímco naslepo šmátral vztaženou rukou pod postelí, Hilburga popolezla a shůry k němu vztáhla své bílé, hubené paže. „Můj," opakovala a zaplakala. Nechal hledání, a ač mu každý pohyb působil hlodavé bolesti v hlavě, vyrazil z komory.

Octl se ve vedlejší místnosti, menší, ale zařízené se stejným přepychem jako hlavní síň, na průčelní stěně mezi okny ozdobené vyšívaným čalounem, na němž jinoši Víra, Naděje a Láska se sličnými, z plátna vystřiženými a pomalovanými tvářemi dobývali hradu, hájeného Pýchou, Nenávistí a Smilstvem. Zde u nízkého kulatého

stolku Geunarunge s Katuší, sedíce na titěrných skládacích židličkách, ozdobených dračími hlavami a paňáty, řezanými v dřevě, hráli v šachy, a Bigamus, svíraje bradu mezi palcem a ukazovákem, přihlížel. Byli všichni tři tak čistí a úpravní, opat v sněhobílé, vlnovitě vroubené kukli, Geunarunge, dobře oholen, v šatech vážného střihu, tuhých novostí, a Katuše v černém, rudou pentlí lemovaném aksamitovém kabátku, navlečeném přes žluté brokátové šaty s oranžovým vzorem a podtrhujícím svou leskavě uhlovou skvělostí spanilou medovost její tváře, podle módy trochu přilíčené a něžně rámované pečlivě zvlněnou nádherou vlasů barvy uzrálé pšenice, korunovaných rubínovou čelenkou. Tak čistí byli a úpravní a jejich střízlivá zamyšlenost nad slonovými figurkami královské hry byla v takovém protikladu s rozháranou kocovinou šíleně rozčileného rytíře, že Epík je při své zpomalené chápavosti v prvé chvíli spatření měl za strašidelné loutky, vyvstalé z čalounu, za plastické, ale neživé pokračování výjevu, provedeného v ploše. Sténaje hrůzou jako šílenec, který si je svého šílenství vědom, hleděl na ně beze slova, když tu Katuše odložila s ostrým cvaknutím figurku, již právě držela, spojila ruce v brokátovém klíně, s vynucenou pomalostí k němu otočila hlavu, a změřivši ho kočičíma očima, zeptala se hlasem tak lhostejným, jak jen dovedla:

„Vyspal, vyspal pan Srpnovský?“

Stál zbědován, mžouraje krhavýma očima ve světle, roztaženýma rukama přidržuje za sebou dveře, jako by kohosi nechtěl vpustit, ač dobře věděl, že nikomu z přítomných není tajno, kdo se za nimi skrývá, a při vší vážnosti chvíle trapně cítil, že mu z rozcuchaných vlasů čouhají odstávající uši. Ale Katušina otázka, posměšně připomínající jejich nedávné seznámení, spolu s pohledem na Geunarunga, který se odklonil od hry a s výrazem tichého dostiučinění složil paže na tučné hrudi, odvála ohnivým

dechem hněvu chvilkové rozpaky, takže vybuchl sice zmateně, neboť snaha obhájit se před strašlivou ničemností, jež na něm byla spáchána, a vzteklé puzení znectít Geunarunga kletbami střetaly se dvěma vzájemně si překážejícími proudy, ale tak silně, že Katuše a snad i sám Geunarunge trnuli úlekem, nebo aspoň údivem, neboť nikdy dosud neslyšeli slova tak strašná, zatímco opat Ingebrand, jejž jeho ctihodné povolání naučilo nelekat se pekelných výkyvů lidského ducha, bavil se znamenitě a stáhl si kápi hluboko do čela, aby utajil smích.

„Pamatuj, Geunarunge," volal Epík, „smrdutý knote, pomni a neraduj se, buď prokleta hodina, kdy ses poprvé pohnul v prašivém pupku své kurevské matky, vlhký močále, vezmi na vědomí, že na spáleného už neplatí tvé úklady, vřede snětivý, a že tentokrát sám padneš do jámy, kterou jsi mi vykopal! Urážko očí, přeteklá žumpo, ať shniješ na svém zlatě a ať se ti každé sousto v hubě promění v škrkavky, obludo člověku nepodobná! Nemáš ještě vyhráno, nádobo nevykálená, a marně tentokrát jsi obtěžoval svého lotrovského ducha a spískal mi nejhanebnější úklad, arcisatane! Ať tě nenávidí země, peklo a nebesa, a málo sejde na tom, kam jsi mne bezduchého vpašoval, zda do ratejny svých děvek, nebo do sviňského chlívce, nebo na hromadu hnoje, nebo do hnusného pelechu své dcery, toho uhnípaného plodu tvého shnilého semene, nanejvýš k tomu dobré, aby dětem nevěřících utírala opruzené zadky."

„Mlč, nešťastníku!" zvolal Bigamus, červený potlačovanou veselostí. „Mluvíš o ženě, s kterou budeš v bázni Boží žít a plodit potomky svého ctihodného rodu!"

„Vetřel ses k ní," řekl Geunarunge, „a porušil jsi ji, pannu. Nic tě neomlouvá a musíš si ji vzít."

„Ví Bůh," řekl Epík, „že jsem nic takového neudělal a neublížil jí víc, než by jí byl ublížil strašák z pole nebo pytel ovsa. Přišel

jsem si pro Katuši, vladyka mi ji slíbil, ty, smrade, také, a už tu nezůstanu ani chvíli."

Odstoupil od dveří, a nedbaje zašoupání podešvemi, jímž Geunarunge náznakem přispěl dívce v ochranu, vzal ji za ruku a chtěl ji přinutit, aby vstala, ale medová panenka ho odstrčila, až se zapotácel. Současně Hilburga, jež se odvážila pootevřít dveře, aby mohla pozorovat, co se děje, začala vzlykat skrze skulinu. Geunarunge k ní vztáhl paži s nataženým ukazovákem.

„Jí jsi popletl hlavu, až z toho dostala bledou nemoc a vychudla na kost, ji jsi zneuctil a poranil: ji si chytej za ruce, vysoce vážený, a mou nevěstu nech na pokoji."

„Jakou nevěstu?" zasípal Epík.

„Mne," řekla Katuše, v přivřených očích led, v přitlumeném hlase chlad, vztyčila svou barevnou hlavu, zářící narudlým zlatem vlasů a krví rubínů, a po krátké pomlce dodala, že se zaslíbila Geunarungovi, když rytíř, který si pro ni měl přijet, zachoval se jako zbabělec a proradník.

Snad ani mnoho nechybělo a věci se mohly utvořit docela jinak, než jak se utvořily. Katuščin hlas byl příliš studený, příliš pohrdavý, jako by si dívka nebyla zcela jista silou své zloby a utvrzovala se v ní přepjatým přednesem, a její vysvětlení tak stručné, jako by se obávala, aby jí nezakolísal hlas a neprozradil, co tajila. Ale Epíka bolela hlava, v žaludku měl mdlo, i nechtěl v této chvíli nic než umřít a před smrtí poranit, a proto promluvil tak, jak promluvil, a upevnil to, co snad už už chtělo povolit:

„Pěkného sis vybrala manžela, pravdu máš a važ si ho. Podobá se sice dobytku, ale dokradl se tak znamenitého jmění, že se mu vyrovná málokdo. Jen, prosím tě, dobře dbej, aby si neublížil, až se bude válet bahnivým životem po tvém mladém břiše, a raději mu vař drmek, který umrtvuje chlípnost, a krájej mu mýdlové

čípky na stolici, aby neztrácel dobrou náladu. Možná namítneš, že si musíš nějak zasloužit ten samet, do kterého tě oblékl, tu čelenku a módní střevíce, které by se asi velmi líbily tvému otci, kdyby vstal, a že třeba by to bylo v zájmu jeho zdraví, nemůžeš mu nadobro odepřít všechny požitky postele. Lechtej ho tedy před spaním na patách, což je příjemné a neškodné, nic nedbajíc, že má potivé nohy, protože otužilost vůči odpornostem patří ke kurvímu řemeslu. Ano, zachovala ses jako správná rajda, protože Geunarunge má víc než já, a já se zachovám po tvém příkladu, protože Hilburga je bohatší než ty – kde jsi, proklatá?“ A protáhl Hilburgu skrz skulinu dveří, za nimiž se skrývala.

Tehdy Katuše odešla, a prásknuvši za sebou dveřmi, proběhla chodbou tak rozlícena, že kopiníci, kteří tam měli poručeno čekat pro případ, že by se Epík rozhněval jinak než slovně, ustupovali ke stěně a dělali se tenounkými. Zavřela se pak ve své komoře, zůstala tam až po samé poledne druhého dne a s výjimkou své chůvy s širokou hubou nikoho k sobě nepustila. I vypráví se, že ji bylo po celé hodiny slyšet, jak pláče, a že Geunarunge jen tak tak unikl svícnu, jejž po něm mrštila, když se k ní vetřel, nedbaje zákazu. Její stříbrné střevíce s dlouhými špicemi a sametový kabátek prý byly nedlouho potom nalezeny na smetišti, roztrhané, rozřezané.

KAPITOLA ČTVRTÁ
Praskolův syn

I

Stalo se to vpředvečer páté neděle po Zjevení Páně roku třináctistého čtvrtého, za únorového odpoledne tak vlahého, že třeba země s křovisky a větvovím stromů byla dosud namnoze pokryta rychle tajícím tvrdnoucím sněhem, hebce proudivý prosluněný vítr už byl nasycen hořkavou vůní mízy a syrové hlíny.

Když se vracel z lesa, kdež byl do úsvitu zaměstnán označováním stromů, jež určil k vykácení, šafář neboli vládce Chrastiny, soukromého to majetku Geunarungovy překrásné a tuze pomlouvané choti, Praskola, jak býval zváván na odlišenou od jednoho z mnohých jmen jeho tragicky zahynulého otce, uhlídal mladého člověka v ušuměle módních šatech, polou sedícího, polou ležícího v kupě sněhu, sesutého z koruny starého dubu, a bolestně se usmívajícího bílými, drobounkými zuby. Jeho hubená, velmi olezlá oslice, na zadku obtížená proutěným košem, překrytým smolným plátnem, stála za jeho zády, oždibujíc zbytky loňské trávy, která se objevila u paty stromu, již oproštěné od sněhu.

Na otázku, je-li mu třeba pomoci, Praskola dostal přitakavou odpověď.

„Mám bolesti a křeče," řekl neznámý, tvář zsinalou a pokrytou drobounkými kapičkami potu.

Jako by chtěl tato slova provodit názornou ukázkou, s tichým zaúpěním lapl po vzduchu, chytil se oběma dlaněmi za žaludek, a říhaje a sténaje, stulil hlavu mezi ramena a trup mezi roztažené

nohy, navlečené do červeně a modře kostkovaných nohavic, na kolenou trochu proklubaných. Pokud mu při jeho žabí poloze bylo vidět do obličeje, usmívat se přitom nepřestal.

Rázně a bez zbytečných řečí, jak bylo jeho přirozeností, Praskola přitáhl za uzdu oslici a pomohl mu na nohy a do selského dřevěného sedla, přičemž nemocný zahekal, jako by ho polili ledovou vodou, a krupičky na obličeji se mu slily v kapky a pramínky.

Pokud mu nepravidelné poryvy bolesti dovolovaly, hovořil pak cestou velmi hojně, ano překotně, jako by chtěl využít chvil, kdy se mu dostávalo sil a dechu. Sliboval Praskolovi, že uzdraví-li se – jakože se uzdraví – a dostane-li se k vladykovi Chrastinskému – jakože se dostane – a okulatí-li ho – jakože ho okulatí –, užije svého nemalého řečnického umění, vycvičeného na příkladech mistrů slova všech věků a všech krajů světa, aby mu vychválil obětavost svého mladého zachránce. Uchvátě vladyku svou řečí, ano pohna ho k slzám, vzbudě v něm tak říkajíc lepší city, vyprosí na něm pro svého zachránce nějaké to teplé místečko ve spíži, nebo lépe v kuchyni, aby se už nemusil plahočit se sekyrou na rameni po lesích a s pluhem nebo rýčem po polích – slovem vytáhne svého zachránce z hladové lopoty, tak jako on sám ho vytáhl ze závěje.

„Nic nehleď, znejmilejší, na má děravá kolena," hovořil, „na mou pelichatou oslici a na bídu mého zavazadla, a nesuď podle těchto mrzkých akcidencií, že jsi pomohl chudákovi. Kdo nosí v hlavě obě Sumy Tomáše Akvinského, kdo přivřev oči, může tak jako já důvěrně obcovat s Aristotelem nebo s Justinem, Sokratem to křesťanským, který pravil, že ne smrt, nýbrž hřích člověka zbavuje duše, a že pít víno je hřích, ergo napiješ-li se vína, umřel jsi pro tento i pro onen svět, kdo zkrátka ví, co vím já, je bohatší a mocnější než knížata a baroni, neboť baroni se mu koří a knížata mu vnucují své statky. Jmenuji se Ciacco, pamatuj, dobrý mladíku,

Ciacco. Budeš-li mluvit s vladykou, dřív než se k němu dostanu já, řekni mu: Vytáhl jsem ze závěje Vlacha jménem Ciacco, nejučenějšího muže světa – nic víc, nic míň. Až to vladyka uslyší, dá si mne, jat zvědavostí, zavolat, a tím okamžikem máme oba postaráno o teplé bydlo, ty i já: můj vtip zmůže všecičko, ale musí se mu dostat příležitosti. Proto opakuji: Vytáhl jsem ze závěje Vlacha jménem Ciacco, nejučenějšího muže světa. To si pamatuj, těchto pár slov snad udržíš ve své dřevěné palici, a bude nám dobře oběma, tobě i mně."

Takto hovořil jazykem na cizince kupodivu plynným, bez nejslabšího přízvuku, užívaje dokonce výrazů málo obvyklých, jejichž zdárné uplatnění vyžaduje znalosti řeči co nejdůvěrnější, občas přerušuje svá mrštná slova říháním, pouštěním větrů a úpěním, zatímco stoupali po povlovné, mezi vinohrady vedené cestě k bílému dvorci, ležícímu na vrcholu kopečku. Jelikož Praskola, který vedl oslici za uzdu, neodpovídal, aniž dával výrazem své mladé, větrem ošlehané a trochu pihovaté tváře najevo, že jeho slova vnímá, Ciacco usoudil, že jeho zachránce, ač jeho jasné oči hleděly, zdálo se, rozumně a bystře zpod vysokého, opáleného čela, přísně rovnou linií splývajícího s profilem nosu, je navzdory povrchnímu dojmu beznadějný pitomec. Odmlčel se tedy a oddal se své trýzni, nadsedaje a stiskaje si žaludek, aby se povzbudil k říhání, přitahuje a opět povoluje opasek, na němž visel lehký mečík, a otíraje si čelo okrajem své zelené kápě s velikým kulatým límcem, navlečené na přiléhavý šat z levného polského sukna, křiklavě rudý a podle módy těch let dlouhý sotva po kolena, ale na prsou už hodně vybledlý a na okraji rukávů roztřepený. Plášť neměl žádný.

Byl to muž ještě mladý, třeba vlasů na hranaté, trochu zploštělé lebce měl pořídku. Kůži pod velikýma, tmavohnědýma očima s těžkými, hrubě kreslenými víčky měl povadlou a nabranou

v počínající chorobné váčky. Ač mu nikterak nebylo těžko sledovat jeho řeč, mladý Praskola na ni mlčel, neboť poznal, že Ciacco, jak nemocný sám sebe byl nazval, je jeden z nešťastníků, kterým se nedostalo ani té milosti, jež truchlivým paradoxem do jisté míry zachraňuje lidskou důstojnost nejchudších, totiž nevědomosti, která jim brání, aby podlézali pánům a ohryzovali kosti spadlé z jejich stolu, neboť páni o jejich podlézání nestojí a k svým stolům je nepustí. Vyzbrojen darem řeči a bůhvíjak získaných vědomostí, Ciacco, jak vyplývalo z jeho slov, protloukal se světem, pronikaje k mocným, nebo aspoň zámožným, a okulacuje je, žalostný šašek učenosti, nedost zábavný, aby někde našel trvalé přístřeší, příliš chudý, aby mohl řádně zakončit svá studia, příliš bezpomocný, aby pro své vědomosti našel patřičné uplatnění.

Podlehnuv dvojímu omylu, domnívaje se totiž, že vladyka, pán Chrastiny, k němuž se bezpochyby ubíral, než byl shozen z oslice záchvatem křečí, je dosud živ a že Praskola, an nesl na rameni sekyru, byl oblečen v plátěné kalhoty a měl obrovité ruce člověka od dětství zvyklého tvrdé práci, je jeden z jeho nevolníků, Ciacco se pokusil proklestit si jeho prostřednictvím cestu k vladykovu sluchu. A Praskola, nikterak uražen, přemýšlel, bylo-li by možno zachránit nejen jeho tělo, ale i jeho bědnou, do pekel spějící duši, a přiznával si, že to možno není. Ciacco je příliš vykutálený, aby na sebe dal zapůsobit dobrými slovy domluvy a soucitnosti, a hospodářství Chrastiny je stejně jak za vladykova života tak přetíženo jedlíky pracovitými, že není lze zvýšit jejich počet jedlíkem práce bezpochyby neznalým, a nadto neduživým. Proto když dospěli na chrastinský dvůr, nařídil krátce děvečce, zaměstnané vymetáním vchodu do chléva, opatřeného haluzkou uschlé střemchy, jež chrání dobytek před očarováním, aby nemocného dovedla k Svědirožce.

„Dostane se ti pomoci nejobratnější lékařky světa," řekl Vlachovi vlídně úsměvnou narážkou na jeho způsob vyjadřování, a jako by se obával, neurazil-li ho svým nevinným žertem, dodal: „Nic ve zlém," a maličko spočinuv dlaní na jeho zádech, odešel dlouhými, trochu klátivými kroky do hlavního obytného domu dvorce, rozšířeného podsíní, porostlou holými vinnými stvoly.

Velmi zaražen, proniknut zlým tušením, že provedl hloupost, Ciacco, krkaje, hekaje a chráně si oběma dlaněmi nemocný břich, zeptal se děvečky, která mu pomáhala ze sedla, kdože to probůh je, ten vesnický Apollo se sekyrou, a není-li to, nastojte, sám syn vladyky Chrastinského, a ona se místo odpovědi jen krátce zasmála a současně se zasmál hoch, který se ujal jeho oslice.

Dvůr, před chvílí prázdný, zarojil se lidmi, kteří vyšli z chlévů, z konírny, z čeledníku, ano i z domečků, rozsazených před palisádou na okraji příkopu, a nakupili se kolem cizince, jehož strakatá malebnost podráždila jejich pozornost venkovských prosťáčků, děvčata i ženské s dětmi, mládenci i starci, všichni bez výjimky, s jednostejností téměř vojenskou, oblečeni v bílé plátno, podšité králičinou.

„Jsi nemocen? Jak ti říkají?" ptali se ho. „A odkud jsi?"

Ciacco, až dodus zneklidněn otázkou osobnosti a společenského postavení mladého muže, s nímž byl neprozřetelně mluvil jako s nevolníkem, a ač sotva stál na svých kostkovaných nohou, odpověděl jim, přemáhaje svou duševní i tělesnou zviklanost, tak jak se slušelo na muže zvyklého obcovat s největšími duchy všech krajů světa:

„Jméno mi měšťané dali Ciacco, smím-li mluvit slovy největšího ničemy, který současně je největším poetou Itálie, vlasti mé – Ciacco, tak jako onen nešťastník z jeho veršů, který zhřešil hltavostí a byl za to v zásvětí mučen deštěm. I mně se před nedávnou chvílí vedlo podobně, když přinucen pojísti z tabule říčanského pána více, než snesly mé delikátní útroby, byl jsem zákeřným neduhem

svržen do sněhové mokroty, jež dosud, jak vidno, proniká zadkem mých kalhot. Než vydal tu kdosi rozkaz, abych byl uveden k lékařce, jež, nemýlí-li mě paměť, nese jméno Svědirožka – proč se tedy tak neděje a proč tu dosud trčím, slabý, provlhlý a nadevše potřebný pomoci křesťanské?“

Slyšíc tuto výtku, děvečka, k níž Praskola prve byl promluvil, nařídiv jí, aby se postarala o nemocného hosta, začervenala se, jako přistižena při hanebném provinění, do temna a hned se chopila Ciaccova zápěstí.

„Pojď,“ řekla mu, „a klidně se o mne opři, nemůžeš-li jít sám po svých.“

Belhal se pak po jejím boku, ulevuje svému stále obnovovanému údivu myšleným zvoláním: accidenti! accidenti! italské to obdobě Epíkova elegantního sapristi!, špalírem, jejž přívětivě zvědavý lid utvořil na východisku jeho cesty, aby ho propustil z kruhu, jímž jej prve obklíčil. Povzbuzujíc ho, aby byl dobré mysli, neboť není-li jeho choroba načisto smrtelná, Svědirožka mu jistě pomůže, a je-li smrtelná, je to vůle Boží, aby se rozžehnal s tímto bídným světem, dívka ho dovedla dvojlomenou uličkou mezi dřevníkem, maštalí a chlévem do nízkého zděného stavení s dýmajícím štíhlým komínem, bokem přistrčeného k palisádě.

Tam, vztyčena nad cihlovým ohništěm, které jí sahalo do půli stehen, rudě ozářena čadivým plamenem z chrastí, rozdělaným pod kotlem na trojnožce, stála vysoká žena, statná v ramenou a v zádech, s přísným vrypem, rozdělujícím a současně sbližujícím její obočí, bez poskvrny bílá od sukně až po šátek, těsně ovinutý kolem hlavy, velmi bledá ve vážné, prosvítavě snědé tváři.

Setkav se s utkvěle pozorným, nemrkavým pohledem jejích očí, tmavých, jak se zdálo ve světle ohně, ve skutečnosti, jak shledal později, nad chrpu modrých, s pohledem, který, nadvidomý,

prohlédající oním povrchem věcí, u nichž se zastavuje obyčejné lidské zírání, zdál se nevidomý, Ciacco si ihned pomyslil: vědma. Třeba zkušený ve styku s lidmi, otrlý dlouhými lety otloukání, znervózněl, a když se Svědirožkou osaměl, úzkostlivě střehl své myšlenky, aby nepřipadl na něco lživého a bezbožného. Usazen na lavici u stěny, sténal a těžce oddychoval, aby zapůsobil na vědmin cit. Uvědomil si však, že právě v této chvíli jeho bolesti povolily, a že jeho nářek tudíž je nepravdivý, i začervenal se o nic méně ohnivě než pokáraná děvečka před chvílí, a zaťav drobné zoubky do spodního rtu, sklonil čelo před ženiným moudrým zrakem.

„Co ti chybí?“ zeptala se ho, zatímco s patrnou námahou oběma rukama promíchávala tlustou vařečkou hlasitě bublající, kořenně páchnoucí obsah kotle.

„To se nedá vylíčit, co mi chybí,“ řekl Ciacco, namáhaje se mluvit věcně, pravdivě, ale výrazně. „Občas jak když mě kůň kopne vprostřed břicha, hrůza: všechna síla člověka opustí, jen plakat se mu chce a zdechnout. Od desátého roku mě to přepadá, někdy obden, někdy denně, někdy mám pokoj týdny, někdy, jako právě nyní, kdy tu sedím, jen okamžení.“

„A jak chceš, abych ti pomohla?“ řekla. „Jsem snad paní hradu a zboží, abych tě udělala purkrabím? Jsem snad královna, abych ti přidělila teplé místečko v kanceláři? Tvá nemoc se jmenuje bída, a od té ti nepomohu já, nýbrž ten, kdo ti dá denně dosyta najíst. Větry máš?“

„Accidenti!“ řekl Ciacco. „A jaké!“

„Jsi cizinec?“ zeptala se.

„Nejsem. Ale vydávám se za Vlacha, protože vlašsky umím, a cizinci jsou u nás ve větší vážnosti než našinec. A Itálie, matko drahá, toť naše ztracená vlast, po které se každému stýská, i když ji tak jako já nezná z vlastní zkušenosti. Ale nikomu, prosím, neprozrazuj tuto

nevinnou lež, která koneckonců není lží. Vždyť přijal-li jsem italské jméno, přivykl-li jsem tomuto italskému jménu a přivykli-li mu i mí známí a přátelé, mluvím-li po italsku jako Ital, vypadám-li jako Ital, miluji-li Itálii, znám-li písemnictví Itálie lépe než kterýkoli Ital a nemám-li sic v Itálii rodiče, nemám je ani zde, v Čechách, ebbé, ptám se tě, accidenti! – čímpak se liším od Itala, najmě od sirotka italského?“

K jeho hřejivému uspokojení Svědirožka zvlídněla, ano, pousmála se, rozvlnivši maličko svá vážná čistá ústa, přičemž se jí na hořením rtu příjemně zalesklo svěží světélko, ale současně, u ďasa, odkudsi zazněl tlustý, nevzdělaný smích, neotesané hrdelní hehehe, a zeza ohniště, dosud skryta Ciaccova zraku, vyrostla ježatá hlava rozveseleného chlapce s nizounkým čelem a širokými lícemi, lesklými jako namaštěný lívanec.

„Ta mu jede, toť svět neviděl!“ promluvil širokými ústy, vyceněnými až po kořen dásní. „Ty má dobroto, ten ji má nabroušenou!“

Vstávaje rostl dál, až dorostl výše Svědirožčina ramene. Ukázalo se přitom, že tiskne k břichu kelímek polokulovitého tvaru a roztírá v něm cosi kostěnou paličkou. Svědirožka mu jej odebrala, a nepřestávajíc míchat, nasypala jeho práškovitý obsah do kotle.

„Hleď si svého a nemocným se nesměj,“ řekla.

Navázala pak, kde prve byla přestala, řkouc, že věru není v jejích silách a moci, aby Ciaccovi vrátila zdraví, jehož ho zbavila bída; může toliko ulevit jeho nevolnosti, vyhnat z něho jedovatou mokrost a plyny, které nadouvajíce jeho útroby, uskřinují mu žíly tam, kde procházejí skrz dírky kostí.

„Nelelkuj, Sílo, a hni sebou,“ řekla pak. „Co mu dáme?“

Váhavě, sledován Ciaccovým znepokojeným zrakem, tlustolící lesklý pacholík přistoupil k výklenku v levém rohu kuchyně, rozdělenému dřevěnými poličkami, na nichž Svědirožka ukládala

rozličné bejlí. Měla tam v pytlících a hrncích suché traviny a květy, ovoce a kořeny, semena a kůry, dřeva a jádra, cicvárové pilulky proti škrkavkám, mast z kosatce, který rozhání zpuchliny, z kdoulového šlemu proti hnisání dásní, z dobryškového kořene proti bolení zubů; též nadrobno drcené hlemýždí skořepiny a parohy chovala v kelímcích, kančí kly, sušené kostky jeleního srdce, vlčí játra, kůžky slepičích žaludků, psí, čapí, medvědí a hadí sádlo, ano i zmijí jed.

„Nu, co mu dáme?“ opakovala, když tlustý hoch, ruce spojené na zadku, bezradně stanul před její apatykou. „Čehopak užíváme proti větrnosti žaludku? O čempak jsem ti řekla, že vypíjí devaterou škodlivost? Namáhej trochu svou nešťastnou hlavičku, hleď si zapamatovat, co ti říkám a ukazuju, vždyť tady nebudu navěky, maličký, a jen kdo umí, co druzí neumějí, a kdo je, co druzí nejsou, ten si zachová lidskou tvář.“

Takto hovořila smutně a láskyplně k neohrabanému chlapci, který, velmi dojat, ale neosvícen, skláněl níž a níž své tupé čílko, nabíraje moldánky; pojednou však, s mimořádně pružnou přechodností smutku v radost a radosti v smutek, jíž se vyznačoval, prudce se napřímil svou zavalitou postavičkou, div nepovyskočil, a vykřikl telecím hlasem:

„Koprník!“

Svědirožka přitakala, že koprník nemůže uškodit, a nechať ho tedy Síla odměří dvě, raději tři špetky. Pozorujíc nadvidomýma očima, kterak chlapec neohrabanými, usmolenými prsty odsypává z červeně pruhovaného pytlíku do kelímku načernalou chamraď, zvanou koprníkem, připomínala mu, že účinnost tohoto léku se zdvojnásobí, sjednotí-li se s páleným rohem, trochou síry a zeměžlučí; tu Síla najde v puntíkovém hrnečku nahoře na první poličce.

„Ale na to hlavní jsi zapomněl: copak jsem ti všila do kabátku, aby se před tebou otvíraly dveře? A že se neřád, který uskřinuje Vlachovy žíly, nemůže z něho dostat ven: kteroupak mu dáme bylinku, která uvolňuje všechny cesty?“

„Rozvírník?“ řekl Síla s otázkou v hlase.

Svědirožka se radostně usmála. „I toť se rozumí, synečku, že rozvírník, ale prosím, vezmi ho jen lupíneček, nejen proto, že to je rostlinka nesmírně vzácná, ale hlavně proto, aby Vlach nepukl jako kaštan v ohni.“

Tato výstraha polekala Ciacca tím více, že Svědirožčin výklad o uskřinutých žilách, nezdravě podnítiv jeho obraznost, velmi ublížil jeho duševnímu klidu. Mokrým zadkem nepohodlně usazen na vysoké lavici a zády opřen o vlhkou cihlovou zeď, cítě, kterak jeho útrobami probíhá tlačivé chvění, předzvěst to nového záchvatu křečí, potichu se modle, očekával vyvrcholení tragédie, kterou mu lékařčina diagnóza tak zpředmětněla, že ji viděl zřetelně, jako by se odehrávala ne v temnotách jeho břicha, nýbrž před jeho očima, v plápolu vědmina čadivého ohně.

Zřel složitou a veledůležitou stavbu svých sedacích a kyčelních kostí, dole podobnou příšerné masce s dvěma kulatými očními otvory, protkanými sítí přejemných rudých žil jako harfa strunami. A do této sítě se zvedá a tlačí něco netvorného, obloukovitého, připomínajícího nafouknutý měchýř, struny-žíly se napínají, ó praskají, měchýř vzdouvaje se, vytrhává je z jejich přirozených kostních ložisek a nemilosrdně je rozdírá o jejich okraje, Madona, smiluj se nade mnou, a záchvat je tu. Kosti se viklají jako lodní stožáry v bouři, nádor, dosud oblý, se špičatí, přiostřuje, snaže se žíly přetnout a udělat všemu konec, a do tohoto pekla zaznívá Svědirožčin hlas, napomínající pacholíka, aby odměřil rozvírníku opatrně, aby Vlach nepukl jako kaštan v ohni.

„Jen ať puknu," zasténal Ciacco, v trýzni vrtě zsinalou hlavou a usmívaje se drobnými zoubky. „Jen ať ze mne střeva vyběhnou jako žížaly! Učiň se mnou konec, matko, takto nelze žít!"

„I lze, i lze," řekla Svědirožka. „Lidé mívají daleko horší choroby, a žijí – nepravím, jak žijí, ale žijí. Spolkni teď lék a uháněj pryč, protože co se s tebou pak bude dít, to do kuchyně nepatří."

I nemohlo věru být jinak, než že Madona, již uctíval, jak se na řádného Itala sluší, vyslyšela konečně jeho prosby a uvedla jeho nehodami zmítané kroky na dobré cesty, do středu nezvykle laskavých lidí. Ohromně uvolněn a tělesně spokojen po požití vědmina lektvaru, zesláblý, ale veselý v srdci a v střevech, Ciacco, když se po půlhodině vrátil na dvůr, již zšeřelý pokročilým večerem, byl nanovo uchopen dobrotivou děvečkou z chléva, od prvopočátku pověřenou péčí o jeho blaho. Dovedla ho do domu s podsíní, v němž prve byl zmizel Praskola, do světnice napohled trochu nepohodlné, s nízkým starodávným krbem, v němž živě planul oheň, a s pěti do kříže rozestavenými sloupy, podpírajícími dřevěný strop, z nichž jeden, prostřední, byl z nedostatku místa provlečen deskou jídelního stolu, a odtud po strmém schodišti, podobném žebříku, do podstřešní komůrky s dobrou postelí, opatřenou medvědí kožišinou na přikrytí. Jeho zavazadlo, nedotčeno, stálo u protější stěny.

Potěšen přívětivými slovy, jimiž jej navrch všech těchto příjemností děvečka obmyslila, když odcházejíc projevila naději, že bude zdravě spát a zítra že se probudí zdravý a silný, Ciacco se lahodně natáhl pod teple přiléhavou srstí, ale nemohl usnout, neboť v jeho trochu zploštělé hlavě se počaly rojit úvahy, jejichž přesná srostitost a výrazná věcnost překážela potřebné stínové obludivosti usínání.

Vzpomínal na dobrou sladkou kaši, jež onehdy na hostině u pánů z Říčan přišla na stůl jako poslední chod v pánvi tak ohromné, že dva chlapi ji sotva unesli, a jíž se jedva dotkl, protože byl až po

samo hrdlo nacpán kuřecím, srnčím, jelením, zaječím a vepřovým masem, jíchou z bobrového ocasu, vemenem dušeným v řeckém víně a nelze si ani věrně připomenout, čím vším jiným. A je nenahraditelná škoda, že jí nedovedl spolknout víc než dvě za řeč nestojící soustečka, bylať to kaše, jak si teď vybavoval, velechutná, připravená ze smetany a z vajec, z vína a medu, dobře rozvařená a rozetřená, takže byla kyprá jako padlý sníh a hladká jako peříčko, zalitá rozpuštěným máslem a posypaná strouhanou opečenou žemlí, zázvorem a skořicí, horce dýmající a vonná. Třeba, jak řečeno, byla zadělána s medem, medem oslazena a zabarvena na zlatavo, med se k ní podával mimoto ještě ve zvláštní mosazné nádobě, med tekutý, vroucí, med průzračný, čistý, ach, medíček…

Vzpomínaje na to, Ciacco vzdychal pod svou teplou kožišinou, představoval si, jak blaze by mu bylo nyní, ozdravělému, pročištěnému, kdyby mu bylo přáno pojíst třeba jen mističky oné pohádkové kaše, oné líbezné nevinnosti, zhmotnělé do podoby krmě, jíž tehdy byl, nemoha jinak, pohrdl. Náhle rozlítostněn uvažoval, že není na světě místečka, kde by se mu, Ciaccovi, dostalo všeho, co potřebuje. Někde mu dají najíst k prasknutí a pokazí mu zdraví, někde mu vrátí zdraví a nedají mu najíst, jinde, a to nejčastěji, mu nedají to ani ono a uštědří mu kopanec do zadku, takže on, nebohý sirotek, jakživ se nezbaví jednoho z obou svých nepřátel, křečových bolestí anebo hladu. Nikoli klobás, nadívaných ostrou cibulí a hrubě kořeněným masem, nikoli tučné bobroviny nebo vepřoviny, nikoli medvědích tlap, zapáchlých a nestravitelných: kaše, kašičky mu třeba, nemocnému, chutné a výživné kaše dosyta a denně, jak řekla Svědirožka, medu, smetany a vajec, aby zesílil, a teprve pak, až by měl naplno a spolehlivě v moci své útroby, směl by se odvážit jídel mužnějších, vážnějších, ale na to, ach, věru není naděje a zbývá toliko pomyšlení.

Takto přemítal, hledě široce otevřenýma očima do ztemnělé komory, a hlad, zprvu se přihlásivší mírnými laskominami, pouhou srostitostí představ, bránící spánku, nezadržitelně sílil a sílil jako sborový zpěv vojska, přicházejícího z dálky, pronikaje do břicha, kdež bylo jeho sídlo, celým tělem, zrychluje a prohlubuje ubožákův dech, zmnožuje chutnavost a slinivost dutiny úst, zostřuje čivost nosu, vyšlehuje až do konečku prstů, takže se chvěly a svíraly, chápajíce se neviditelné lžíce. Nezmírnil svou surovou naléhavost, ani když Ciacco, zvyklý bez večeře spát, maličko zadřímal, a plně jeho krátký sen tantalskou vidinou kaše bezedné a bezbřehé, avšak nedosažitelné.

Rozhodl se nakonec, nemoha trápení vydržet, že si opatří něco k snědku stůj co stůj, a potmě vklouznuv do bot, došátral se ke dveřím své komory a spíš sjel, než seběhl po žebříkově strmých schodech do přízemní světnice s krbem, v němž dosud ospale zářil dohořívající oheň.

Stůl uprostřed místnosti byl prázdný a rovněž v rohové kredenci byly jen holé mísy a džbánky; vyběhl tedy Ciacco na podsíňku, obrostlou vínem, a shledal s mrzutým údivem, že okolnosti v této chvíli, accidenti, stěží by moly být nepříznivější jeho zámyslům. Venku totiž, před černem lidu kostelně mlčenlivého, hustohustě vyplňujícího nejen všechny kouty na zemi, ale i střechy srubů a korunu lípy uprostřed dvora, konala se jakási pobožnost pod širým nebem, veřejné předčítání, jež plynně obstarával jeho dnešní zachránce, syn, jak se jevilo, vladyky Chrastinského, stoje v otevřených vratech stodoly na zadku žebřinového vozu, shůry osvětlen košem s hořící smůlou na povystrčeném bidle.

Byl to, jak Ciacco poznal cvičeným uchem na prvý poslech, komentář k oné hojně diskutované kapitole z evangelia svatého Matouše, kde Pán mluví k svým učedníkům a udílí jim pokyny

k jejich apoštolskému poslání, jejž krásný venkovan zdatně četl ze svazku pergamenů, po straně provrtaných a spojených stuhou. Lid, jak Ciacco usuzoval – dobře nasycený, napojený, pokojný v těle, a tím pádem v mysli naladěný k zbožnému přemítání, naslouchaje mu, nedutal. Dobře nasycený, rozvinoval Ciacco svou myšlenku, nevlídně hledě na nepřetržitou tlačenici hřbetů, opřených o brlení podsíňky, a na řádku nohou, jako rampouchy visících přes okraj střížky nad jeho hlavou – ledaže Chrastina je sídlo andělů, kteří nejedí, nepijí a žijí jen laskavostí a rozjímáním.

Rozmrzen, chtěl se vrátit do své komůrky, nebyloť mu po chuti s lačným žaludkem snášet ctnostnické úvahy kteréhosi venkovského faráře, či kdo už mohl být autorem přednášeného textu, když věta, již zaslechl, zarazila ho na místě, i naslouchal, stoje na jedné noze a druhou natahuje směrem k vnitřku domu s gestem pohotovosti k útěku, přihrben, jako by se chtěl udělat menším a méně viditelným, třeba stál ve tmě a dav byl k němu obrácen zády, ústa našpulená táhlým, neslyšným hvízdnutím.

„Neřekl Pán apoštolům: Buďte učení a mluvte po latinsku, aby vám nikdo nerozuměl, nýbrž: Prostí buďte jako holubice. Neřekl jim: Budete bydlit v palácích, budete se odívat nádhernými rouchy a budou vám patřit zboží s bezpočtem nevolníků, nýbrž: Nebudete mít ani mošnu, ani hůl, ani dvě sukně. Neřekl Pán apoštolům: Budete mít velkou moc a vzdorovat budete císařům a králům, a oni se budou třást před klatbou vaší, nýbrž: Zavírat vás budou a budou vás bičovat. A ejhle, oni, již se vydávají za nástupce učedníků Kristových a za jediné oprávněné správce jeho odkazu, jsou učení, mluví po latinsku, takže jim nikdo nerozumí, bydlí v nádherných palácích, nosí roucha tak těžká bohatstvím zlata a démantů, že se sotva pohybují, mají půdu a nevolníky a moc jejich je veliká. Mýlil se tedy Pán? Nemluvil pravdu On, který je pravda sama?

Nikoli, ale lžou ti, kdo se vydávají za jeho nástupce, a mýlí se ti, kdo naslouchají jejich výkladům Kristových slov, namísto aby chápali jeho učení tak, jak bylo zapsáno, po svém rozumu a po svém svědomí."

Čtoucí jinoch spustil k tělu ruku obtíženou pergameny a pokračoval ze své hlavy řečí, jejíž souvislost s předchozím textem nebyla naslouchajícímu Ciaccovi zprvu zcela jasná:

„A na tom se za těch dvacet let nic nezměnilo, leda k horšímu. Protože tenkrát, za Pudivousových časů, teprv začínalo to, co je dnes všade hotovo. A drží to jak hovno na košili, jako by se na tom nikdy nemohlo nic změnit. Dřív nevolník pracoval na pána, a když odevzdal své, tak měl pokoj. A dnes? Jsou tu mezi námi podruzi, kteří pracují na podsedka, kterému láník pronajal kus půdy, a tomu láníkovi půjčil Mauricius peníze na zákup, a musí tedy láník nejen platit Epíkovi úroky v penězích, jako mu dřív platil v zboží, ale musí i splácet svůj dluh u Mauricia spolu s jeho lichvářským úrokem, a proto dře svého podsedka a podsedek toho podruha, a ten podruh nakonec nese na svém hřbetě jak podsedka, tak láníka, tak Mauricia, tak Epíka, a musí vydělat mimoto i na farářův desátek a na královské berně, které na Srpnovsku, jak slyším, jsou hezky mastné. A na Kohoutce je to zrovna tak, jenže Kohoutka nemá trh, a tak sedláci nemají komu prodat své zboží a jsou odkázáni na Knuta, a ten jim platí, co chce, a vyžere všechnu smetánku. A to je špatné, bratři a sestry, a tohle by měla církev pronásledovat, tomuhle by měla láteřit, namísto aby pronásledovala a hubila svaté a hodné lidi, jako byl Petr Pudivous, který se nedopustil ničeho, než že říkal pravdu. Jenže my víme, proč to nepronásleduje a proč tomu naopak žehná. Řekl to svatý Petr Pudivous: Oni nejsou praví, nýbrž falešní následovníci Kristovi, a praví následovníci Kristovi jste vy, nejchudší z Kohoutky a ze

Srpnovska, kteří nemáte mošnu ani hůl, vy, kteří jste zavíráni a dřeni, vy, kteří vyznáváte pravé učení Kristovo, tak jak bylo zapsáno a tak jak vás na to upozornil svatý Petr Pudivous. Ale není proč klesat na mysli. Za jeho života byla těch, kdo mu věřili, taková hrstka, že se vešli do kostela v Kostohryzech, a dnes je nás taková fůra, že nestačí dvůr a vy musíte lézt na střechy. A bude nás brzy tolik, že už nikdo nebude s to potlačit váš hlas, a vy se jich zeptáte, jak hospodařili s vašimi hřivnami: s hřivnami víry, kterou jste jim beze lsti věnovali, a s hřivnou potu a krve, za kterou si kupovali své ornáty a své paláce. A tehdy se splní to, co si vždycky představoval náš dobrý starý vladyka, když říkal, že kdyby se celý svět podobal Chrastině, bylo by všem hej. A tato chvíle se blíží a tato chvíle nastane, i kdyby se Mauriciové a Knutové stavěli na hlavu."

Slyše to, dav začal hlučet a dupat, výskat a tleskat dlaněmi na souhlas. Ciacco, zmítán mezi touhou prchnout do nitra domu a poslouchat dál, myslil si, co by tomu tak asi řekl jeho bývalý představený u Svatého Klimenta, převor Ricalmus, kdyby ho viděl, jak tu stojí ve tmě a napíná uši, aby mu nic neušlo.

Nebyl to však sám o sobě Praskolův proslov nebo přečtené myšlenky Petra Pudivouse, jež Ciacca polekaly. Bystrý odchovanec dominikánské školy partikulární byl do morku kostí vycepován kluzkými jemnostmi metody zvané „sic et non", totiž „ano a ne". Chytračina tato záležela v tom, že každá probíraná otázka z oboru církevní filozofie, byť šlo o věci tak nedotknutelné, jako je dogma Boží všemohoucnosti nebo proměny chleba v tělo a vína v krev, bývala ve třídě nejprve zdánlivě potírána výroky Písma a Otců, než se přikročilo k důkazům její pravdivosti. Ciacco byl tudíž zvyklý krkolomnostem myšlenky a ohýbavosti slova, a sám mnohokrát, aby dokázal svou zběhlost, vyvracel zásady stvrzené rezolucemi církevních sněmů a autoritou Tomáše Akvinského, zvaného „an-

dělským doktorem“, teologického to velesloupu dominikánského řádu. Ale to byla jen smluvená chytrácství, dopouštěná v rámci přísně pravověrné ideologie, cvičení kejklíře, který si trhá šlachy a vyvrací klouby, aby je učinil pevnějšími a ohebnějšími.

Nebyl tedy Ciacco prosťáček, málo si vážil pravd, napěchovaných ve své poněkud zploštělé hlavě, a vyvolán, vyzván, zmocněn, byl by dovedl církev křesťanskou napadnout, urazit, zhanobit onačejšími urážkami a výtkami, než na jaké se vzmohl dotyčný Petr Pudivous a jeho mladistvý následovník. Ne tedy obsah řeči ho polekal, ne myšlenky v ní vyjádřené, nýbrž okolnost, že neplatila zasvěceným a kritizujícím učitelům a žákům, nýbrž nevzdělanému davu, vedle usedlíků chrastinských i jakýmsi podruhům, jak se ukázalo, ze Srpnovska a z Kohoutky, lidu důvěřivému a snadno zápalnému. A hlavně a především ho znepokojilo, že on, Ciacco, jsa této orgii přítomen, a nemoha, správněji neodvažuje se okřiknout rouhače, stal se v jistém mírném, nepatrninkém, snadno – udá-li zavčas mluvčího – odčinitelném a nejistém, nemohlť mu nikdo dokázat, že slyšel, co slyšel, a přece znepokojivém významu jeho spoluviníkem.

Ve škole se hojně mluvívalo o kacířské nákaze a moru, najmě o nejnebezpečnější, do našich zemí nejhojněji pronikávající ideologii, řečené valdenské. Ciacco tedy věděl, že chrastinský horlivec – spíš bezděky než s úmyslem, šloť tu zřejmě o jakési samorostlé odpadlíky, o uctívače nadobro neznámého kacířského světce – souhlasí s oním opovážlivým učením, jež tvrdilo, že když císař Konstantin přijal křest a obdaroval tehdejšího představeného církve, až dosud pronásledované, jistého Silvestra Římského, zlatem, korunou a mocí, Silvestrovi soudruzi se odtrhli od svého zbohatlého a zpychlého pastýře, pravíce, že mají příkaz od Pána, aby zůstali chudí. A zatímco Silvestr a jeho nástupce rostli v pozemských hod-

nostech a statcích, sloužíce Antikristovi a mamonu, věrní stoupenci Kristovi žili v skrytu a v odříkavosti, mučeni a upalováni stejně jako za Nerona a Diokleciána. Posléze se pak shromáždili kolem Petra de Walle, lyonského světce, a vzavše odtud své dnešní pojmenování valdenských, rozšířili se po celém světě.

Toto vše tedy a mnoho jiného bylo velmi dobře známo vzdělanému odchovanci chrtů Páně, dominikánů, spolehlivě horlivých zastánců papežské politiky a ochránců zájmů církve, a nebylo jistě nic, co by mu chrastinský kazatel dovedl povědět nového a překvapujícího. Nové a překvapující však bylo vidět činnost kacířů, těchto štírů a hrabošů podzemních, zblízka a v praxi, slyšet je jásající a věřící. A jejich jásot byl tak opravdový, že Ciacco málem zalitoval jemné vypěstěnosti svého já, které mu bránilo, aby zapomenuv sebe, svých vědomostí a svého hladu, svých přání a svého – jak si nemohl nepřiznat – nevěrectví, splynul s bouřícím davem, a přidav svůj hlas k jeho mnohohlasu, zahrnuv svou osobitost ve prospěch jeho nadosobnosti, nejsa Ciaccem ani – jak si někdy přiznával – synem nevolnice Krátkéručky z Jistebnice, nýbrž jedním z nich, bezejmenných, zvolal s nimi: Ano, toto je naše víra, a ježto je to naše víra, je to i pravda, neboť jak praví svatý Augustin v druhé knize Soliloquií, pravda je to, co jest, a naše víra jest, ergo je pravdivá…

Takto cítil a uvažoval Ciacco, ale jinoch na voze, aniž mu poskytl čas a příležitost, aby si uvědomil, že toto není právě způsob, jak asi cítí a uvažuje lid, s jehož nadšením byl zatoužil splynouti, zjednal si ticho, a slova, jimiž navázal na svou předešlou řeč, ruče rozptýlila Vlachovo počínající dojetí.

„Já vím, že mnozí z vás, kdo teď vejskají radostí, řeknou si, až se vrátí domů a lehnou si do svých studených a vlhkých pelechů, že to všechno, co slyšeli, je sic pěkné a krásné, ale šlaka, ba u šlaka ještě

jednou, jak říká Epík, jsou to zase jen straky na vrbě. Ale nejsou to žádné straky na vrbě. Je sice pravda, že i když se stěží vejdeme na chrastinský dvůr, je nás pořád ještě málo, a i kdybychom se jednou nevešli ani na celé Epíkovo a Geunarungovo panství, i tenkrát by nás bylo, jak když plivneš do moře. Ale není tomu tak. Nemyslete si, že co viděl svatý Petr Pudivous, neviděl nikdo jiný na světě, a že co my si tu říkáme, nikdo jiný na světě si neříká. Domnívat se něco takového, to by nebyla malomyslnost, to by byla naopak domýšlivost, bratří a sestry; to by byla troufalá představa, že jen my sami máme v hlavě oči a rozum, kdežto všude jinde v Čechách, a nejen v Čechách, i v Němcích a Flandřích, ve Francii a za Alpami, všichni jsou slepí a natvrdlí. Ale ne. Všude, kam se ohlédneš, ať k půlnoci, nebo k poledni, k východu, nebo západu, všude vyrůstají davy bratří a sester, smýšlejících podobně jako my, hovořících podobně jako my, valdenští a albigenští, lombardští, humiliáti a bezpočtu jiných, vesměs přívrženci pravého náboženství Kristova, zastánci chudoby a spravedlnosti a odpůrci církve. Zatímco my jsme se tu sešli, i oni se shromažďují, zatímco my rosteme, i oni rostou a sílí, a blíží se chvíle, kdy se všichni sjednotíme a spojíme své síly, a tehdy…“

Ciacco už nezvěděl, co nastane, až se kacíři sjednotí a spojí své síly, neboť provedl při těch slovech, k čemu se byl připravoval od prvé chvíle, kdy počal vnímat obsah kazatelovy řeči, a úprkem se navrátiv do domu, hbitě slezl žebříkovité schody, a vyklouznuv z bot, přikryl se až nad uši medvědí kůží.

Nejen sílí po celém světě valdenští a albigenští, myslil si, ale hoří také po celém světě na hranicích a umírají v žalářích; a veřejně se k nim hlásit, vyslovovat jejich prokletími stíhané jméno a připravovat spojení s jejich decimovanými, z lidské společnosti vyvrženými řadami, toť šílenství, omluvitelné jen prostností.

Nic neslyšel Ciacco, nehnul se ze své postele od chvíle, kdy ho do ní uvedla přívětivá děvečka, a zítra prchne, setřese ze své obuvi chrastinský prach, zapomene jméno tohoto vlídného dvorce – baže vlídného, třeba ne tolik, aby nemocného nejen uzdravili, ale dali mu také najíst.

Trochu se uklidniv, Ciacco povystrčil hlavu zpod kůže a přemýšlel, že než se rozžehná s Chrastinou, musí si nutně opatřit zásobu Svědirožčina léku. Koprník roste jen na horách, zeměžluč kvete až někdy v červenci, pálený roh sic není nic vzácného, ale člověk musí mít pec, kde by jej mohl pálit, a tu Ciacco neměl, a kde se nalézá síra, toť záhada. Ale nejobtížnější bude získat substanci pátou a poslední, a zdá se, že nejúčinnější, a tudíž nejdůležitější bylinku, již Svědirožka nazývala rozvírníkem, říkouc, že to je rostlina nesmírně vzácná. Ciacco nevěděl, co je rozvírník, ani kde se hledá, ale naštěstí se pamatoval, z kterého tyglíku jej chlapec Síla bral; ukradne jej tedy, to jest, přisvojí si jej právem své bezpomoci a nouze, a když už bude v tom, vezme i koprník, přivlastní si též pálený roh, síru a zeměžluč navrch. Je tedy všechno v pořádku, a on, Ciacco, opět jednou vyváznuv z nástrahy osudem mu položené, může klidně spát; leč kterak spát, accidenti, když hlad, potlačený rozčilením, přihlásil se znovu zesílený?

Představa hebounké mléčné kaše, zadělané s medem, medíčkem, a medem zalité, posedla Ciacca tak třeštivě, že tantalské vidiny nedosažitelných spoust kaše, které jej trápily v spánku, ovládly též jeho bdělost, i vnímal zřetelně hladově zostřeným čichem tučně teplý pach hedvábné krmě, a mučen touto halucinací, zalykaje se slinami, modlil se k Madoně, aby ho zbavila této nevýslovně surové trýzně. Leč co tak činil, uvědomoval si stále nezvratněji, že to není vidina, že to není zdání, neboť vidina je představa, zdání je představa, a není představy tak přesvědčivé, aby se vyrovnala

výsostné jistotě reality; a ubezpečiv se čicháním, že opravdu cítí to, co cítí, skokem se vyhoupl z postele, a šátraje potmě, vskutku ji našel tam, kde byla a kam ji někdo z vědmima bezpochyby rozkazu zanesl, zatímco on naslouchal kacířskému kázání. Ležela na jeho proutěném, plátnem zakrytém zavazadle v polou hluboké misce, již vychládající, ale ne dosud studená, s dřevěnou lžicí, vsunutou do jejího kypře hmotnatého těla, sladká a sytá, měkká, zalitá medíčkem.

Svědirožka, myslil si, zatímco polykal, nemoha najít oslovení dost vděčné pro bytost, která mu připravila takovou rozkoš, Síla, říkal si, rozněžněn láskou k jejímu tlustému synkovi s nízkým čílkem, a všichni tu jsou dobří, milováníhodní a svatí, neboť nejen neoslyší prosbu prosícího, což by samo o sobě bylo dobré dost, ale dovedou i vytušit a splnit přání nevyslovené, což je zázrak milosti. Madona, budiž mi dovoleno pobýt v jejich středu, lhostejno, že kacířském, aspoň čtrnáct dní, až bych zesílil, jak řekla Svědirožka, denní stravou dosyta, a dodej nadlidské síly a bystrosti mému duchu, ó Matko přesladká, abych okulatil vladykova syna a spravil si u něho reputaci, amen.

A vrátiv se pod kožešinu, bezelstně spokojen jako napité nemluvně, tvrdě usnul a procitl až po svítání zářivým pocitem křepkosti a síly.

II

Ježto ve světnici pod ním se ozýval tlumený hovor, Ciacco vyskočil z lůžka, a zálibně je pohladiv rukou a rozžehnav se s jeho teplotou, vyšel z komůrky právě včas, kdy totiž dole u stolu, navlečeného na podpěrný trám, včerejší jeho zachránce s neznámým starcem,

bezpochyby se svým otcem, vladykou Chrastinským, a s mladou ženou, k Ciaccovi obrácenou zády, jedli ze společné mísy polévku a zakusovali ji chlebem.

Příznivou náhodou, nikterak nepravděpodobnou, ježto jak známo, Madona mu od včerejška byla příznivě nakloněna, právě ve chvíli, kdy Ciacco vystrčil nos ze dveří, starý vladyka o něm promluvil, tázaje se, cože je s tím tulákem nahoře a neumřel-li dosud, a otázka tato, nikoli právě přívětivá, poskytla Vlachovi příležitost, aby na sebe působivě upozornil.

„Jsem tady," zvolal radostně, jako by hlásal kýženou novinu.

Sťapkav ze schodů, uklonil se způsobně, chodidlo pokrčené pravé nohy kolmo postavené k chodidlu předsunuté a rovně natažené nohy levé, obě paže odtažené od těla, jako by chtěl své vychrtlé postavě dodat větší šíře a bytelnosti, aby ji pak uctivým předchylem ponížil tím důrazněji, a usmívaje se drobnými zoubky, bystře klouzal živýma očima od jedné tváře ke druhé.

Shledal ihned, že stojí před těžkým úkolem a že bude musit hodně nabystřit ducha a užít vší čaromoci svého slova, než okulatí tyto tři lidi, aby mu nabídli delší pohostinství a dali mu ozdravět a zesílit.

Vladyka, podsaditý muž s lícními kostmi tak vysedlými, že tvořily pod kalnými očky vodorovné plošinky na způsob oltáříků, mrzutě žmoulal chléb chudozubými ústy, nedávaje najevo, že ho vidí, dívka k němu otočila pravé rameno a hezoučký, dosud dětský profil pohybem sic velmi půvabným, ale polekaným, a výraz její tvářinky, souhlasný s držením těla, byl vyplašený, ano štítivý, jako by za ní byla zachrastila myš, a co nejhoršího, vladykův syn, tento odpůrce pánů a kupců a zastánce utlačovaných, hleděl na něho nepřítomnýma očima, jako by ho viděl poprvé. Tak nepříznivě, tak nevlídně ho přijali, radostného a znovuzrozeného, že mu napadlo,

zatímco se jim způsobně ukláněl, nejsou-li lidé na Chrastině milosrdní toliko jednou za rok, když vzpomínají smrti dotyčného Petra Pudivouse, a neupadají-li hned nazítří a pro všechen zbytek času do všední lidské nevlídnosti a neužilosti, obvyklé všude jinde.

Promluvil pak, obraceje se nejprve k starému muži, že se mu dostalo pohostinství pod jeho střechou a záštity z vlastních rukou jeho syna; nechať oba přijmou jeho nejvroucnější díky. Nechce však zneužívat jeho dobroty, a proto prosí vladyku Chrastinského, aby mu, Ciaccovi, nařídil, aby ihned opustil jeho bílé sídlo, které mu dělá čest a slávu. Bude pak pokračovat v cestě, blahořeče jeho jménu a všem pokolením, která už vzešla a ještě vzejdou z jeho požehnaného rodu, Bůh mu budiž navždy přízniv.

Slyše to, mladý krasavec se pousmál, a k Ciaccově nesmírnému potěšení maličko přimhouřil levé oko, jako by mu dával povzbudivým spiklenectvím najevo, že stojí při něm oproti nevůli svého otce, a kývnutím hlavy ho pozval ke stolu. Stiskaje a opět rozvíraje dlaně a zdvíhaje oči ke stropu, aby dal najevo své okouzlení nad krásou mladé dívky, jejíž štítivá polekanost, prve zrůznivší její tvářinku, ustoupila výrazu dětinské zvědavosti, s níž k němu obracela své čisté zraky, Vlach přisedl na kraj lavice, na níž seděl starý muž, který právě promluvil plnými ústy, aniž vzhlédl od míry:

„Nejsem žádný vladyka a zakazuji ti, abys mi tak říkal. A nejen nejsem vladyka, nejsem ani vládcem Chrastiny. Tuto mladý Praskola je vládcem, a ani on není vladyka, nýbrž syn srpnovského nevolníka z Ďasova Chvístu."

Maličko zklamán, že má co činiti s lidmi nízkého stavu, ale potěšen, že aspoň ví, na čem je, Ciacco se otázal, omlouvaje své pochybení, svůj lapsus, jak řekl, nedbaje, bude-li mu rozuměno, zemřel-li už vladyka Chrastinský. Obdržel ze starcových úst odpověď, že jakživo nebylo žádného vladyky Chrastinského; že posled-

ní šlechtický držitel Chrastiny byl z rodu Vesických, erbu liščího ohonu, a dvorec teď patří jeho jediné dceři, která si jej vyžádala darem od svého manžela, onoho Geunarunga, kterému patří půl výnosu Kutné Hory, aby v něm udržela spravedlivé mravy, obvyklé za života jejího otce.

„Spravedlivé mravy," opakoval muž s trpkým důrazem, „a proto mne, starce, zbavila odpovědnosti a moci a předala otěže tuto mladému Praskolovi, protože je moudřejší, zkušenější, vážnější než já."

A nebylo ani třeba, aby za této řeči dívenka s čistýma očima dotírala na starce šeptavě konejšivým „ale tatínku" a odhlížela přitom s plachou úzkostností k mladému Praskolovi, prosíc ho o prominutí otcova zlobného podivínství, aby světa znalý Vlach věděl vše, co mu bylo o těchto třech lidech třeba vědět, aby se tudíž cítil u jejich stolu jako doma. Bylo mu jasno, že jeho kmetný soused s oltáříkovými lícními kostmi je neškodný hlupáček, a zajisté dobře věděla Geunarungova choť, proč ho zbavila vlády a předala ji mladšímu a chytřejšímu. Viděl též, že Praskola, jak bylo lze vyčíst z roztržitého výrazu jeho tváře, nebere na vědomí jeho mrzoutské huhlání, asi opakované tak často a s tak chudými obměnami, že už je přestal vnímat. A rovněž nepochyboval, že dědkova překvapivě útlověká dceruška je do mladého Praskoly horoucně zamilována, jak se už děvčata zamilovávají do herců a kazatelů. Dovedl si představit, jak ho asi včera odkudsi ze tmy hltala očima, když se tyčil, rudě osvětlen, na improvizovaném řečništi, a jak něžně na něho byla zahleděna dnes ráno, an nehrdinsky pojídal polévku, než za ní stanul on, Ciacco, k štítivosti ji vylekav – a byl si také jist, že Praskola si všímá její zamilovanosti právě tak málo jako hněvnosti jejího tatínka.

Takto poučen, Ciacco odpověděl žalobnému starci, že plně soucítí s jeho osudem, třeba jeho oči a uši se přesvědčily mnohokrát,

že zjev to na světě nikterak neobvyklý, přecházejí-li otěže vlády a moci z rukou do rukou. Proto správně si vedli naši pohanští předkové, označovali-li bohyni Štěstí jménem Fortuna Bona, to jest dobrá, ale též Dubia, nejistá, a Brevis, krátká, to jest rychle unikavá. Je nicméně velikou úlevou, ne-li dostiučiněním osudem postiženému, může-li svou nevůli hlasitě vyslovovat a z plna hrdla žehrat na svůj osud; žel i o tom se přesvědčily Ciaccovy oči a uši, že úděl lidí zbavených moci nebývá tak příznivý a že ztráta otěží bývá naopak spojena se ztrátou dovoleného protestu.

Jak správně předpokládal, tato mrštná slova zněla huhlavému starci řečí arabskou, takže pohlédl na svého výmluvného souseda s nedůvěrou, nevěda, vysmívá-li se mu, anebo hovoří-li s ním soucitně. Také dívenka, dceruška dědkova, upřela na něj oči s nepochopením, jež zdůraznila dětským pootevřením růžových úst. Zjistil později, že se jmenuje Draha a že je nejmladším článkem dlouhé řady sester a bratří, jež její podmračený tatínek, Pitrun jménem, zplodil se svou širokoústou manželkou, onou bývalou chůvou Katušinou, která se už mihla naším vyprávěním.

Stejně nechápavá, ale pohotovější než její otec, Draha ihned zamaskovala svůj údiv tím, že vstala a podala z kredence Ciaccovi dřevěnou lžíci, po níž se marně ohlížel. Ale, žel, ani Praskola, jehož sluchu byla Ciaccova replika určena, nedal najevo, že by ji byl ocenil, roztržitě zahleděn na sloup, vyrůstající ze středu stolu, foukaje do polévky a mezi sousty nepatrně pohybuje rty, jako by něco počítal.

Obdržev od dívky lžíci, Ciacco vyjádřil po italsku svůj vděk – doufal, že náhlým a hlasitým krupobitím cizích slov Praskolu vyruší a přivábí konečně jeho pozornost – a pokračoval po česku, naoko se obraceje k starci:

„Může-li ti to být útěchou," řekl mu, „uvědom si, že není zle tomu, kdo je hoden závisti, neboť kdyby mu opravdu bylo zle, nikdo by

mu nezáviděl: toť nad měsíc v úplňku jasné. Nuže já, až budu dnes opouštět na svém polochromém zvířeti úsměvný poklid tohoto požehnaného místa, zajisté budu vzpomínat ne bez jisté závisti, arci vyvážené vděkem a modlitbou blahořečnou, na šťastného muže, který, třeba už nevládne otěžím, jak si stěžuje v hloubi zkormouceného srdce, nebyl přec osudem odstrčen natolik a Fortuna Brevis od něho neutekla tak daleko, aby mu denně, ano několikrát denně, jak mám za to, nebyla předložila na pevný stůl pod pevnou střechou horká kouřící mísa, k níž smí zasednout tváří v tvář své spanilé dceři a najíst se dosyta. Toto štěstí se může zdát samozřejmé každému, kdo je jednou má, ale po pravdě nikterak není samozřejmé, a jako před třinácti sty lety, i dnes plně platí slova Ježíšova, že nemá syn člověka, kam by hlavu složil. Není zle králi, neboť mu závidí pán, pánovi, neboť mu závidí měšťan a sedlák, a i podsedek mívá své podruhy, již mu ulehčují dávnou kletbu, která, aj, platila vší lidské tváři, a nikoli jen těm posledním v potu dobývajícím chléb sobě a sobě nadřazeným."

Hovoře takto, Ciacco spíš cítil, než viděl, že Praskola k němu konečně obrátil zrak, ale nedal najevo, že si toho je vědom, a jako dřív hovořil polou k míse s polévkou, z níž občas skromně ujídal, polou k starci. Jakoby dojat, ne-li zaskočen svými vlastními slovy, pokračoval s lítostivým úsměvem, že nicméně i ten podruh při vší bídě není tím posledním, jemuž nikdo už nemůže závidět, neboť aspoň dovede pracovat a vyrostl v milosrdné temnotě, která mu brání, aby si uvědomil bezměrnou nespravedlnost, která se s ním děje. Kdo však by záviděl lidem, jako je on, Ciacco, jimž bylo dáno popatřit v světlo božských nauk, takže nejsou slepí pro křivdy a tím méně pro vlastní svou chudobu a slabost, která jim brání, aby pomohli bližnímu a sobě?

A tehdy k jeho radosti Praskola promluvil:

„Žil v našem okolí svatý muž, který učil, že zbavit člověka oné temnosti, o níž pravíš, že je hodna závisti, všechno se rázem změní a lidé se přestanou podobat trpnému dobytku a promění se v lidské bratry a sestry: co ty o tom soudíš?“

„Řekl-li jsem, že ona temnost je hodna závisti, a trvám-li na tom, anť sám vskutku oněm lidem závidím, nepravím, že schvaluji svět, v němž člověk se jak tak smiřuje se svým osudem toliko za cenu toho, že přestal, jak pravíš, být podoben člověku. Nevím, kdo byl ten svatý muž, jehož moudrý výrok jsi uvedl, a škoda že jeho hlas nepronikl k sluchu těch, kdož by ho měli slyšeti: souhlasím s ním plně, ovšem s výhradou slůvka ‚rázem‘, které jsi vpletl do své citace. Muž, chtějící osvětlit město, které očekává noční příjezd králův, nemůže tak učinit naráz, nýbrž zanítiv smolnici, musí kráčet od pánve k pánvi, za dne připraveným a naplněným troudem a klestím, a zapalovat jednu po druhé, až budou hořeti všechny a tma bude vypuzena ze všech ulic. Ovšem snadnější bude jeho úkol, nebude-li osamělý ve svém odhodlání a naskytnou-li se i jiní, kdo pojavše tentýž úmysl, započnou na obvodu města a budou pak směřovat ke středu, kdež se všichni sejdou na jednom místě.“

„Tatar jakýs,“ řekl Pitrun, a uražen, že Ciacco, když byl připoutal Praskolovu pozornost, přestal se o něho zajímat, odplivl si a odešel. Též Draha vstala, aby odnesla prázdnou mísu a chlebové drobty, bylo tedy po snídani a byl čas opustit stůl a jít si po svém, ale Praskola zůstal sedět, pozorný, rovný v zádech, ohromné upracované ruce spočívavě položené v klíně, i bylo Ciaccovi jasno, že vyhrál.

„Mé chudičké podobenství,“ pokračoval zvesela, neboť zpozoroval pohyb úsměvu v koutcích jinochových očí, navzdory jeho velikému mládí rozdrsnělých světlavými vráskami, neopálenými, nebo správněji méně než okolní pleť opálenými sluncem, „mé chudičké podobenství vzbudilo, jak vidno, nelibost tvého veleb-

ného předchůdce, stařešinského předávatele otěží, symbolického představitele zimy, ustoupivší jaru, obraz to utěšeně vhodný a časový v tento čas kapajících střech a praskajících ledů – vzbudilo jeho nelibost, neboť se mu zdálo, jak řekl výrazně, tatarským. Tobě však, trvám, nemusím vysvětlovat, co jsem chtěl vyjádřit svým průhledným příměrem. Mohu tedy pokračovat bez zdlouhavých komentářů, že nelze-li rázem osvětlit město, tím méně lze rázem vystrnadit tmu z lidských duší, ale že se zkrátí zdlouhavost takového počínání, bude-li co nejvíc mužů dobré vůle, kteří se o to pokusí: ejhle, má nuzná myšlenka, můj bezvýznamný postřeh, jejž jsem přičinil k citátu, kterým jsi mne překvapil. Ano, překvapil, protože věru nečekaná je zpráva, že v zdejším kraji žil muž, jak pravíš, svatý, který šířil takové názory – slyšel-li jsem správně, řekl jsi ‚učil', a protože jediná myšlenka není učením, je možno soudit, že jich měl víc. Ale i kdyby byla jen jedinká: náležitě rozšířena, rozkřiknuta do všech úhlů světa, vzata na vědomí ne jedním člověkem, ne hrstkou jeho známých, ne vesnicí, ne všemi vesnicemi na tom onom panství, ale celým světem, stačilo by, aby lidé pochopili, proč to a jak to, že země se podobá skále prokleté a Hospodinem zavržené, a aby onoho dne oráč s úžasem pohlédl na líchu, již obdělává pro cizí stodoly, a aby si řekl: Proč tak činím? O tuto otázku jde, aby byla položena a aby se stala obecnou, a jde o poznání s touto otázkou spojené a o nic jiného. Tato otázka, toť světlo, jehož nám třeba, a její nedostatek, toť trpnost, zvířeckost, slovem tma. Nemluvím, jak pozoruješ, o čtení, o psaní, o umění počítat – ne o to běží, aby kůň uměl hrabat nohou a řehtat na povel, přeskakovat obručí a dělat mrtvého: o to běží, aby o své síle věděl, a nikdo na něm neposedí. Nehorši se, mluvím-li nadmíru. Zeptal ses, co soudím o uvedeném výroku svatého muže, a já ti odpovídám; dovol mi, abych se teď zase zeptal já, čemu se směješ?"

Neboť náznačný pohyb úsměvu, který se prve byl objevil v koutcích Praskolových očí, výrazněl během Ciaccovy řeči, zachvacuje i krajinu kolem úst, líce a krabatící se klasický nos, a stávaje se k Vlachovu znepokojení stále zřejmějším, až se mladík nakonec smál zcela nepokrytě, odhaluje trochu nažloutlé, ale silné a zdravé zuby.

„Směju se," odpověděl, „když tě poslouchám, jak se činíš, div ti jiskry nelítají od huby, třeba bych možná spíš měl plakat, vidím-li, jak si taky někteří lidé vydělávají na živobytí. Myslíš, že nevím, že jsi mě včera poslouchal, když jsem mluvil, a že bych to nebyl vyrozuměl z tvého kulacení, i kdyby mi Draha nebyla pověděla, že jsi nebyl v komoře, když ti přinesla jíst? A myslíš, že nevím, že jako dnes náramně chválíš svatého Petra Pudivouse, zítra třebas v Svaté prsti budeš hotov ho zatracovat a pozítří, kdybys zabloudil k panu Srpnovskému, který se zajímá o ďábly, utlučeš ho povídačkami o ďáblech a pozítří, navštívě měšťana Geunarunga, dokážeš mu, že měšťan je cosi náramnějšího než šlechtic? Jenže já nejsem žádný pán, žádný opat, žádný kupec s hlavinkou zakouřenou bezpečným sezením a kořennými jídélky, já jsem syn nevolníka, který se oběsil ze strachu, že ho Srpnovský dá popravit, a mou matku udřel týž dobroděj k smrti, právě když jsem se narodil. Z takového jsem rodu, takový byl můj vstup do tohoto laskavého světa a já nepotřebuju, aby mě někdo kulatil a lechtal mě pírkem pod bradou a kapal mi do uší lichotná slůvka.

Nepotřebuju, aby mě někdo kulatil, a také se okulatit nedám, protože mám svého Krista a svého Petra Pudivouse, a ti mi povědí všechno, co chci vědět. Jdi teď a udej mě u církevních úřadů, že tu šířím, jak oni říkají, kacířské nauky, což znamená, že lidem v neslýchané troufalosti připomínám, co stojí psáno v evangeliích, a že je-li tam třeba řečeno: Nepřísahejte, já opakuji: Ano, nepřísahejte. Jdi

a udej mě, že se tu u mne schází verbež zatrachtilá, chudí ze Srpnovska a z Kohoutky, a že jich je tolik, že jim ani nestačí prostora dvoru, takže lezou na střechy. To je nebezpečná nezbednost, neboť – na to zvlášť upozorni církevní úřady – je to sebranka ohavná napohled, otrhanci, jimž z hadrů kapají vši, chromci s hnáty vykloubenými a zády pokřivenými hostcem a se strupatou kůží, plnou jizlivých boláků od špíny a vlhka. Upozorni hlavouny církevní – možná že ti za to dají zadarmo najíst –, že by se nemělo trpět, aby se taková chátra slézala na jednom místě, protože navzdory jejich temnosti, kterou jim závidíš, by se jim mohlo rozbřesknout, že se s nimi děje jakási darebnost, která asi není po chuti Pánu Ježíši, který za ně umřel na kříži, a že co horšího, já, drzoun nepovolaný, odvažuji se k nim mluvit slovy utěšivými a nabádat je k doufání, že jejich bída se polepší. To pověz, to udej, aby ses zavděčil šlechetníkům, na jejichž útraty žiješ tak skvostně, že se ti žíly uskřinují hladovými větry a že ti kolena lezou z módničkých kalhotek.

Ale než to spácháš, připomeň si, nepocházíme-li snad oba dva, ty a já, z děr jak vejce vejci sobě podobných, rovně mokrých a těsných, studených a smradlavých, já z dědiny líbezné, na niž se vychvístl ďábel, ty odkudsi, kde, vsadím krk, nerostla myrha. A dej také trochu pozor sám na sebe, neozývá-li se v tvém prohnaném srdečku něco, čemu se tu po sprostu říká hanba, a zpytuj se maličko, nejsi-li, bratře milený, při vší své učenosti, nic ve zlém, svině, a je-li dobré a žádoucí být sviní.

Vím, že ses neudělal takovým, jaký jsi, a že tě zjebala potřebnost a bída, a že narodit se synem pána, byl bys tuze dbalý své cti a s mečem v ruce by ses vrhal na každého, kdo slůvkem by se jí dotkl, a neustal bys, dokud bys ho neztloukl na pazdeří. Ale pomni, není-li možno nám chudým, v děrách narozeným, mít také svou čest, a že bychom nejlépe uplatnili tu čest, kdybychom činili aspoň

jako ta hovada lesní, když se k sobě tisknou ve svém pelechu, aby se zahřála, namísto abychom si plili navzájem do polévky a hejblovali před sytými a mocnými, v jejichž očích nejsme víc než ten božinký kravinec na cestě."

Toto řka, položil vyjevenému Vlachovi svou velikou ruku na záda: „To je vše, a nehorši se, že mluvím, jak myslím; budeš-li chtít u nás zůstat, musíš tomu přivyknout. Řekla mi Svědirožka, že nemáš-li brzo dozpívat svou písničku, musíš se dojíst; snad tě tu některý časek uživíme a snad ti i najdeme práci, přiměřenou tvé slabosti: my tu totiž, pamatuj, nedáváme nic zadarmo."

„Accidenti!" řekl Ciacco polohlasem, zahanbeně se usmívaje drobnými zoubky, zploštělou hlavu předchýlenou a přikrčenou mezi zdviženými rameny, a opakoval ještě dvakrát: „Accidenti! Accidenti! Hovořil jsi tak, jako asi mluví andělé, slovy strašlivými, která mučí i laskají, pálí i hladí přelíbezně, a měj dík za obojí, za výprask i za řeč lidskosti, za výraz pohrdání i za projev soucitnosti. Je tedy konec předstírání, finita orationis vanitas, finita comoedia, nastala chvíle posvátná svou řídkostí, kdy kůrové nebeští pějí velké aleluja, neboť, nastojte, dva lidé spolu hovoří spravedlivě, pravdu oplácejí pravdou, a tyto dvě pravdy se pouhou zásluhou své pravdivosti snoubí v nádhernou harmonii, jíž samému Bohu je rozkoší naslouchati. Přímost za přímost, otevřenost za otevřenost. Vypral jsi mi hlavu, pověděl jsi mi, co si o mně myslíš, i dovol mi, abych ti zaplatil touž mincí, a to v plném dosahu toho výrazu. Neboť zahrnul-lis do svých výčitek i nabídku pohostinství, která pro mne neznamená nic víc a nic míň než záchranu života, já nemohu neučinit totéž a nezadržet tě na cestě k jisté smrti, kterou jsi nastoupil: tím spíš to musím učinit, že kdybych to neučinil, tvá nabídka jídla a přístřeší mi nebude nic platna, neboť ty dozpíváš svou písničku daleko dřív než já, a já chtě nechtě musím pak znovu nastoupit své toulavé putování."

Nato odvětil mladý Praskola, že Ciaccovi nerozumí; ale má-li Ciacco na mysli jeho včerejší řeč a chce-li ho snad varovat, aby napříště nemluvil tak směle, nechať mlčí a nechá si svou radu pro sebe; on, Praskola, ví velmi dobře, co mu je činiti.

„Toť odpověď pravého muže," řekl Ciacco, „slova ocelová, vyšlehlá ze srdce ocelového, ale z rozumu, musím žel poznamenati, nezkušeného. Prý říkáš svým lidem, aby nepřísahali, neboť v evangeliu stojí psáno: Nepřísahejte. Toť ovšem maličkost, pravé nic uprostřed jiných tvrdých prohlášení, bezvýznamnost, srovnáme-li tuto tvou poučku s včerejším tvým výrokem ústředním, že papež a jeho biskupové jsou falešní následovníci Kristovi. Nuže věz, že ne pouze ty, ale i mnozí jiní lidé si povšimli té zarmucující skutečnosti, že v evangeliu svatého Matouše, hlava pátá, verš třicátý čtvrtý, pátý a šestý, stojí psáno výslovně, že se nemá vůbec přísahat, a to ani skrze nebe, podle proroka Izaiáše stolici to Boží, ani skrz zemi, Boží podnož, ani skrz vlastní hlavu, neboť jediný černý vlas na ní nemůžeš udělat bílým ni bílý černým. Mnozí lidé, pravím, nikoli pouze ty, všimli si těchto slov, odporujících praktice církve, která namísto aby věřícím zakazovala přísahat, nutí je k přísahám, odvolávajíc se na třicátý verš šesté kapitoly páté knihy Mojžíšovy, v němž se praví, že se máme báti Hospodina a přísahati v jeho jménu, a že zakázal-li tedy Ježíš přísahati skrze nebe, zemi a hlavu, nezakázal přísahat skrze Boha."

„To je planá výmluva," řekl Praskola. „Nemá se přísahat vůbec: tak to Bůh řekl, tak to platí."

„Budiž," řekl Ciacco. „Tak se to jeví tvé přímočarosti, a slouží ti to k chvále. Než neměl jsem v úmyslu zavést teologický diškurs o dovolenosti přísahy. Kdyby mi na tom záleželo, dovedl bych tvé nesmlouvané ‚nikoli' podepřít citátem z páté kapitoly epištoly svatého Jakuba, verš dvanáctý, kdež se praví, že se nemá přísahati

ani skrze nebe, ani skrze zemi, ani skrze cokoliv jiného, tedy ani skrze Boha ne. Rovněž bych ti mohl přispět na pomoc připomínkou onoho místa z Origena, kdež stojí psáno, že není dovoleno zapřísahati jiného člověka z toho prostého důvodu, že se nesmí ani přísahati, a to vzhledem ke Kristovu evangelijnímu přikázání, což značí, že Origenes – a to byl, pane, někdo – smýšlel stejně jako ty, a jako vrchol všeho bych uvedl Kristovo: Vaše řeč budiž ano, ano, ne, ne, co toto přesahuje, ze zla je.

Tolik o nedovolenosti přísahy; ale kdyby se mi zamanulo tvrdit opak, dovedl bych tě utlouci tuctem výroků třebas svatého Augustina, který například praví v knize O lži, že Kristus nezakázal přísahat, nýbrž varoval toliko před pohotovým zneužíváním přísahy, anebo andělského Tomáše, který učí mimo jiné, že přísaha se stává zlem pouze tehdy, užívá-li se jí bez nutnosti, anebo svatého Pavla, který si v šesté kapitole epištoly k Židům pochvaluje přísahu, řka, že přísaha dovede dokončit všelikou rozepři mezi lidmi. To vše jen proto, aby sis uvědomil kluzkost, spornost a nepatrnou důležitost této otázky.

Pozoruji, že můj výlet do teologie tě baví a že koutky tvých očí se nabírají k úsměvu, jeť jistá vážná veselost, jistá cudná jarost jednou z nejkrásnějších zdob tvé povahy. Než buď jak buď, čemu se smějeme, to nepojímáme vážně, a ty tedy nahlížíš, že otázka dovolenosti přísahy je tak nicotná, že ji nelze pojímat vážně. Ale nicotná nenicotná, postačila, aby čtrnáct lidí touto dobou hnilo v podzemních žalářích dominikánského kláštera v Praze, v kobkách, u srovnání s nimiž smrduté díry, v nichž jsme se narodili, jsou komnaty palácové. Naříčeni, že podobně jako ty říkali svým bližním: Nepřísahejte, sedí tam bez pomoci, zavrženi, zapomenuti, a těší se na chvíle svého upálení jako na chvíli osvobození.“

Ciacco na chvíli přerušil svou dlouhou řeč, již chrlil jedním dechem, a vážně a zpytavě se zadíval do Praskolovy pohledné tváře, než pokračoval:

„Čtu z tvého hrdě odmítavého výrazu, že se smrti nebojíš. Dobrá, neboj se smrti, ale boj se přerušení a zmaření svého díla. Neboť ty jsi, jak jsem vyrozuměl, zvedl kříž, vypadlý z rukou svatého Petra Pudivouse, a sbírku jeho kázání, za něž zemřel. Ale budeš-li si počínat tak, jako si počínáš, nedojdeš daleko. Poměry v zemi jsou rozhárané a lze čekat, že budou ještě rozháranější, a tvé myšlenky nepostrádají jisté naděje na úspěch; tento úspěch však je podmíněn velikou obezřetností, opatrností a trpělivostí, vlastností to, jichž se ti nedostává, jako mně se nedostává sádla na břichu a žebrech. Promluvil jsi svou první veřejnou řeč a není vyloučeno, že promluvíš i svou řeč druhou; ale pak bude neodvolatelně konec, budeš spláchnut jako loňský sníh, smeten jako v bouři pápeří, a s tebou bude smeten a spláchnut poklid a štěstí tohoto chráněného dvorce. Ne plátěné šaty s králičinou budou pak nosit Chrastinští, nýbrž hadry, z nichž budou kapat vši, jak jsi názorně vyprávěl, a budou zdechat pod volským jhem a proklínat tvou památku. Viděl jsem na tvé tváři, čitelné jako kniha otevřená, jisté překvapení z mé poznámky, že tvá včerejší řeč byla tvou první veřejnou řečí, a rád bys asi věděl, odkudže to vím, že byla první. Poučila mne o tom okolnost, že tu pospolu blahobytně sedíme a rokujeme a že otěže vlády nad Chrastinou, jak nám předobře známo, leží dosud v tvých rukou: nebylo by tomu tak, kdybys podobně jako včera byl hovořil už častěji. Toto jsem pravil, a jsem tomu rád, že jsem to pravil, neboť nejsi-li, bratře milený, při vší dobrotě a statečnosti svého srdce, při všech svých bohumilých úsmyslech, při svých ctnostech a výbornostech, nejsi-li při tom všem, odpusť mi to slovo, janek, dáš se poučit zkušenostmi

zkušeného a zachráníš sebe, Chrastinu, a také budiž poznamenáno na okraji, mne. Já pro svou osobu, rozuměj mi, nebojím se církevního nebo světského pronásledování, neboť já naštěstí jsem zbabělý, a když se něco stane, dovedu zavčas utéci. Ale bojím se o dobré bydlo, jež jsi mi nabídl, a pamatuji, že nestačí mi přijmouti tvé pozvání, ale musím hnízdečko mně nabídnuté opatřit před požárem. Takto hovoří v této svaté chvíli pravdivé otevřenosti, v této rozpravě ne sic precisamente elegantní, ne sic uhlazené, ale o to nicméně nesmírně ctihodné a v jistém vyšším, nebeském významu tak harmonické, že, jak řečeno, andělští kůrové nad ní plesají velikým aleluja, takto hovoří, bratře milený, svině, jíž jsi mi přezdil: přímost za přímost, záchrana za záchranu."

„Pravils, a je zbytečno ti odpovídat," řekl Praskola, „zbytečno a marno, protože není nic, co bys nedovedl udrnčet svou hanebnou repetilkou, a sama slova Pána našeho Ježíše Krista jsi s to obrátit naruby. Ale ať chrlíš kolik chceš citátů, ať se oháníš kolika chceš Origeny a Augustiny, tvá pravda je jen jediná a chudičká, pravda to tvého břicha a tvého bezpečí. Jsi-li sám o sobě ne nepříjemný, a je-li někdy dokonce zábavno ti naslouchat, ovšem s výhradou, že nic z toho, co pravíš, nesmí být bráno vážně, an sám – až na to břicho – nic vážně nebereš, zle a smutno by bylo na světě, kdyby všichni byli jako ty. Dokonce i tobě samému by bylo zle a smutno, protože nebýt několika lidí, kteří víc než pravdy svého břicha si váží pravdy svědomí a dovedou za tuto pravdu obětovat krk, pak by," nyní přijala Praskolova tvář onen výraz bezelstné úsměvnosti, kterou byl Ciacco ne nepatřičně označil jako vážnou veselost, „pak by nebylo ani Ježíše Krista, a následkem toho ani Origena, ani andělského Tomáše, a ty, nebožáku neblahý, bys neměl koho citovat."

Slyše to, Ciacco pokorně sklonil hlavu a výřečně se doznal za umlčena.

„Prohlásil jsi, že na Chrastině nic nedáváte zadarmo, i chtěl jsem si ihned vydělat svůj chléb tím, co dovedu nejlíp, to jest řečí světem prošlého a světa zkušeného. Odmítl jsi, a mně nezbývá než se ti zavděčit, běda, tím, co dovedu nejhůř, to jest prací rukou svých. Snad mi svatý Tadeáš Judas, přímluvce ve věcech beznadějných, bude nápomocen v této neskonale hořké zkoušce."

Tato odpověď Praskolu rozesmála, i seděli pak u dobré míře, přičemž Ciacco pomlouval svou neobratnost v zacházení s veškerým hospodářským náčiním, tak ohromnou, že když byl mnohokrát sám sebe pokopal motykou a ohrozil své okolí širočinou a zploštil svou hlavu srážkou se staletým dubem, jehož majestátnímu pádu se byl, věren své přirozenosti, postavil do cesty, pochopil, že mu nezbývá, než aby se stal učencem.

Co takto v poklidu hovořili, přiběhl chlapec z maštale oznámit Praskolovi, že u jeho grošované klisny se v hojné míře objevilo mléko, že bije, lehá si a vstává, jako by se chtěla co chvíle ohřebit, a nechce si dát sejmout podkovy; byl by tedy Praskola tuze hodný, kdyby líběl zajít do konírny a pokusil se ji uklidnit.

Praskola ihned odběhl a Ciacco osaměv šel se projít po čistotně umeteném dvoře, tak nedělně poklidném, že bylo těžko se srovnat s myšlenkou, že včera večer tu byly shromážděny zástupy otrhaných a nenávistných kacířů, jimž z hadrů kapaly vši. Zatímco se toulal, líně se prohýbaje v kříži, před tichými domečky, tak pozorně do hranata sroubenými, že se podobaly kostkám z lipového dřeva, s nimiž si hrají děti bohatců, stavějíce z nich mosty a hrady, potichu se usmíval svému vítězství, tím skvělejšímu, že bylo vybojováno za okolností zvlášť svízelných, tím zdařilejšímu, že Praskola si ani neuvědomil, že byl nakonec přese všechno přece jen okulacen. Zachmuřil se malinko, když si připomněl výrazy „tuze hodný" a „líběl zajít", jimiž chlapec z konírny obmyslil Pras-

kolu. Když bratři a sestry, myslil si Ciacco, tož bratři a sestry, ale důsledně; jaképak tedy tuze hodný a líběl zajít? V první epištole svatého Petra stojí psáno: Ctěte všechny, milujte bratrstvo, bojte se Boha. To bude třeba připomenout Chrastinským, a poučit je, že buď mají říkat tuze hodný a líběl zajít všem, nebo nikomu.

III

V proudu hbitě pronesených nápadů a postřehů, jimiž Ciacco zaútočil na svého hostitele, bylo řečeno mimo jiné, že poměry v zemi jsou rozhárané, budou podle všeho ještě rozháranější, a Praskolovy myšlenky tedy nepostrádají jisté naděje na úspěch.

Ještě před devíti roky, budiž k tomu poznamenáno na vysvětlenou, bylo světské zřízení země, vybudované příznivým sledem chytrých a energických králů, na svou dobu tak spořádané, že chtěl-li se třebas Geunarunge poučit o územních poměrech na Srpnovsku, stačilo, aby nahlédl do zemských desek, kdež bylo spolehlivě a přehledně zapsáno všechno, co ho zajímalo, a když Epíka zažaloval pro vypálení vesnice, mladému pánovi byla brzy potom doručena řádná obsílka, obtížená voskovým talířem s nápisem: „Soudní pečeť svatého Václava, vévody Čechů. Svatý Václav povolává k soudu“. Vědomí rodící se státní sounáležitosti, podepřené tuhnoucí silou centrální výkonné správy, omezovalo zvůli zemských baronů, držitelů zbrojné moci, aspoň natolik, že se jen zřídkakdy odvažovali vzájemně se přepadat a škodit si válečně, a názor v té době běžný, že svobodný člověk má právo vzdorovat mocí každému nespravedlivému činu panovníkovu, býval uplatňován jen ve vzácných případech a za okolností zcela výjimečných.

Ale devět let před Ciaccovým příchodem na Chrastinu zemřel poslední silný představitel staré dynastie domácí, Václav Druhý, král, za jehož vlády se odehrála valná většina dějů dosud vyprávěných, a v krátkém čase po jeho smrti správa země tolik oslábla, že věru právem bylo lze mluvit o rozháranosti, a dodejme o bouřlivé nepřehlednosti a nejistotě poměrů, posilňující jak rebelantské náběhy, tak naděje nespokojených. Stalo se například před pěti roky, že spiklenecká klika bohatých měšťanů vylákala do pasti a uvrhla do vězení představitele nejvyšší úřednické šlechty, především králova kancléře a podkomořího, pana Jindřicha z Lipé, a vynutila na nich písemný závazek, že šlechta napříště nebude bez měšťanstva rozhodovat o důležitých věcech, jež se dotýkají obecného zájmu země. Spiklenci byli Němci a uvěznění přináleželi k domácí šlechtě, a proto příhoda posílila vlnu onoho nacionalismu, jehož prostým představitelem v našem vyprávění až dosud byl jen dobrý farář Vocásek. Jinak věc minula bez vážných následků, neboť úklad, dlužno uznat, byl příliš naivní. Věru jen v hlavě velmi prostinké mohla vzniknout představa, že takovouto metodou, takovýmto dílčím a nemohoucím násilím lze řešit stavovské rozpory. Jak nemohlo jinak být, přepadení, sotva byli po složení slibu propuštěni na svobodu, svůj závazek zrušili, na spiklence dokročili a šlápli jim na kobylku, i byla z toho menší mela, jež přišla znamenitě k duhu několika osobám až dosud neznámým, v ústraní čekajícím na svou velikou chvíli, v našem případě Mauriciovi; je však jisto, že být Václav Druhý ještě naživu, nebylo by k takové nesmyslné nepleše vůbec došlo.

Leč král byl mrtev. K jeho nečekanému a tragicky nevhodnému skonu došlo léta Páně třináctistého pátého v týž měsíc, kdy na Srpnu skromně dodýchala Epíkova první žena, Hilburga, zaplativši životem narození chlapce, jemuž na její předsmrtné přání

dáno dědečkovo jméno Ortlieb, několik měsíců potom, kdy německý císař Albrecht z rodu Habsburků, jak dlouho očekáváno, byl vpadl do Čech, aby se zmocnil kutnohorského stříbra, a kdy zle zemi zpustošiv, odtáhl s vojskem poraženým, zdolaným zimou, úplavicí a hromadnou dezercí Kumánů, kteří tvořili jádro jeho branných sil; je dobře předeslat, že tehdy byly malým oddílem těchto divochů, jejichž jménem se strašívaly děti, navštíveny také Kostohryzy a že vymyšlená historika o černých jezdcích, pojatá do zakládající listiny městečka, došla svého strašlivého splnění.

Bylo třeba dlouhého klidu a spořádaného panování, aby se vzpamatoval fiskus, totiž královská pokladnice, která podle Václavových slov, věrohodně zaznamenaných kronikářem té doby, nestačila na válečná vydání a náklady nesčíslné. Ale král, víme, zemřel, zdolán souchotěmi, a jeho osmnáctiletý syn, Václav toho jména třetí, neprojevoval mnoho chuti splnit slib, jejž na něm vynutil umírající, že vyslechne hlas věřitelů a vymahatelů otcových a že z království, jež bude mít v držení, dluhy za něho zaplatí.

Jak čteme s pohoršením v záznamech očitého svědka, jimiž si oživujeme za zavřenými víčky tyto dávné, a přece tak blízké a pochopitelné děje, počal raději s bujnými svými vrstevníky dovádět, vína popíjet až do opilosti, hleděti si kvasů a přáti špatným mravům a zvráceným zvykům; a synové pánů, kteří k němu byli přidruženi, aby na něm lstivě něco vynutili, když král v noční době býval rozjařen, dožadovali se korunních statků, a vskutku ten nabyl takovým způsobem města, ten zas hradu, jiný vesnice. Málo bylo platno, že onen opat Konrád, na nějž, jak víme, Epík vzpomínal jako na svrchovanou autoritu v otázkách teologie a filozofie, podle kronikářova záznamu dokročil na zhýralého jinocha, řka „pane králi, až dosud jste nejevili mravů zákonitých a královských, a já vás prosím pro paměť svého styku otcovského,

abyste se vyhýbali špatné společnosti a měli Boha před očima“, a že král, přijav toto napomenutí s vděčnou myslí, od této chvíle se „jevil vážnějším“. Uplynul sotva rok jeho vlády, když kdosi prý, jenž zajisté nemůže být pokládán za člověka, nýbrž spíš za společníka ďáblova, připlížil se k jinochovi a sklátil ho třemi smrtelnými ranami.

Tato záhuba mladistvého krále, k níž došlo roku třináctistého šestého, když mladému Praskolovi bylo jedenáct let a kdy na Srpnu v kolébce z tisového dřeva, jež chrání před nečistými silami, trávil první dny svého života Epíkův syn z druhého manželství, pacholík Křišťan, a s vážným výrazem v rudé tvářičce, pomačkané bídou lidského zrození, naslouchal hudbě hvězd – tato záhuba mladistvého krále, dodává dávný vypravěč, rozpoutala pak nesčíslná zla.

Neboť Václav Třetí byl nejen nehodný, ale i poslední mužský potomek mytického Oráče, zakladatele domácí dynastie panovnické. Jeho zavražděním podle kronikářova výrazu vyhynulo urozené sémě mužského rodu slavných králů českých, a království, zbaveno přirozeného pána, bylo nuceno o jiného jinde žebrati. Toto poslední slovo se jeví našemu nepředpojatému sluchu drobet nadsazeným, ježto nechybělo zajisté mužů, i bez žebrání ochotných se ujmout země, dosud ne do dna vyplundrované, a vnutit jí svou moc. A i když se s tím slovem smíříme, podivujeme se, že osiřelé království, žebrajíc o pána, bylo nuceno tak činit „jinde“, jako by se mu bylo nedostávalo uchazečů doma narozených a usedlých. Zdá se nám, že skutečnost byla taková, že kterýkoli z domácích šlechticů by si byl pro svou osobu rád nasadil na hlavu korunu, spadlou z čela zavražděného, ale ostatní páni nebyli ochotni k tomu přivolit, nedovedouce se smířit s představou, že by nad ně vynikl někdo z jejich středu.

Nebyla to tedy nouze, nýbrž naopak trampoty z nadbytku, jimiž království bylo přinuceno, aby „žebralo jinde“ o nového pána. A byli jinde nápadníci hned dva, jednak Rudolf Habsburský, syn téhož německého císaře Albrechta, který byl před necelými dvěma roky tak zle poničil Českou zemi, že, jak pověděno, fiskus se z toho nemohl vzpamatovat, jednak Jindřich, vévoda korutanský, manžel starší sestry zabitého krále.

Nedav se dlouho uprošovati žebráním, císař sebral mocné vojsko, a jak bylo jeho zvykem, vpadl do Čech, tentokrát od severozápadu, kdežto posledně byl do země vkročil od jihu. Jeho syn se současně položil táborem na hranicích Čech a Moravy, a jak se praví v střízlivě vzrušeném vyprávění předšestistyletém, jednotni v cíli, oba pracovali se vší bedlivostí o království: i vědouce prý někteří z pánů i měšťanů, že císař je velmi mocný a syn jeho moudrý a spravedlivý, zvolili tohoto Rudolfa za krále. Tak stojí psáno, a je to zpráva utěšivá; na jiném místě téže kroniky se však dočítáme, že někteří ze šlechty a z měšťanstva hlasovali pro něho „z ohledu na strach a na dary“, a že Rudolf tedy, usednuv na trůn, dary ty rozdělil.

Než darů se nedostalo na všechny, i ustavila se v zemi opozice, stranící Jindřichu Korutanskému, k níž se namnoze připojili i ti páni, kteří se vyhýbali politice a starali se raději o své.

Moudře se přidav k Rudolfovi, pan Václav ze Zárožně, budiž uvedeno příkladem, dostal od nového krále darem vodní hrad Buš s městečkem Vlčící na Jizeře a získal od něho privilej, po níž se dlouho už upínala jeho marnivost, aby totiž směl pečetit své listiny obrazem rytíře na koni, jak to činily osoby knížecí; a vida to Epík, synovec jeho, který se před dvěma roky s kletbami zřekl vší účasti na životě veřejném, protože Albrechtovo tažení do Čech, od něhož, jak víme, mnoho si byl sliboval, namísto aby mu přineslo

úspěch, stálo ho málem život, pomyslil si, že by se snad přece jen mohl ještě jednou pokusit o své štěstí. Slíbil své druhé choti, paní Hátě, která mu vytýkala malomyslnost a peciválství, že kdyby se politická situace změnila, což není vyloučeno, on půjde a přisadí si na Korutance. A bylo velmi pravděpodobné, že situace se vskutku změní, neboť odpor proti Rudolfovi mohutněl, takže jak vypráví ve svém veršovaném díle kronikář, nakažený duchem nacionalismu, vytrysklým, jak víme, po nezdařilém spiknutí německých měšťanů, „kdyby byl ten kníže déle živ býval, byl by mezi pány veliký boj nastal“. Ale kníže ten živ nezůstal, nýbrž dokraloval krátce poté, kdy se byl usadil na trůně, a málo záleží na tom, byl-li otráven, jak tvrdí jeden z jeho vrstevníků, byl-li skosen úplavicí, anebo dokonce umiloval-li se k smrti, jak poutavě oznamuje štýrský letopisec, se svou chotí Rejčkou, krásnou Polkou, již Epík měl svého času provodit z jejího vyhnanství v Branibořích do Prahy.

Ať tak či onak, jisto je, že složil kosti a země byla v krátké době potřetí bez krále. Věren svému slibu, Epík dal ihned nastoupit svým zbrojencům, kterých měl na pětačtyřicet kopí, tedy daleko víc než v době nudného klidu, a pospíšil do Prahy, kdež se shromáždili všichni, kdo v zemi požívali moci a jména, a zatímco se císař Albrecht vydal znovu na pochod do Čech, aby na místo zemřelého Rudolfa dosadil svého mladšího syna, Friedricha jménem, pán Srpna přidal svůj hlas k těm, kdo sympatizovali s Korutancem, takže Jindřich byl zvolen.

Císař Albrecht vkročil do země od západu, a ubíraje se údolím řeky Ohře a cestou pustoše, vyhnul se obloukem hlavnímu městu, kdež tou dobou Jindřich rozděloval dary svým věrným – Epíkovi přiřkl dědiny, jež Bigamus svého času vylákal od pana Odolena, a část Kohoutky, kterou mu urval Geunarunge, což mohl učinit, neboť klérus a němečtí měšťané stranili Albrechtovi –, nuže vy-

hnul se, císař totiž, hlavnímu městu obloukem a zaměřil ke Kutné Hoře, svému obvyklému cíli. Ale když přišla zima, zase odtáhl bez valného pořízení směrem k Rakousům, zamýšleje příštího léta útok obnovit. Než však tak mohl učinit, byl zavražděn svým vlastním synovcem, „junochem šlechetným", jak se o něm vyjadřuje zmíněný nacionalisticky vznícený veršovec. Takto Bůh prý po spravedlivém svém soudu všechno uklidnil a zabránil pohromě, která byla na Čechy zchystána.

Leč latinsky psaná klášterní kronika, z níž čerpáme většinu těchto zpráv, hovoří jinak. Autor přiznává, že lid se z Albrechtovy smrti velice radoval, ale podle jeho mínění byl by za tuto radost zasloužil výprask, bylať pošetilá, předčasná, a tudíž bezbožná. Máme však za to, že – ať budoucnost pro ně měla zchystána sebehorší překvapení – nelze se divit ubožákům, zaplesali-li, když zvěděli, že rvačka o český trůn je skoncována, že už není se obávat Habsburkova čtvrtého, snad ještě plenivějšího vpádu a že už bohdá bude pokoj. Ale vedle tohoto lidového, veskrze pochopitelného a po našem soudu nikterak bezbožného plesu se tehdy v zemi zajisté ozýval ještě jiný povyk, nikoli nevinný, hlahol, který si daleko spíš zaslouží přídomku bezbožnosti, totiž vítězný ryk Korutancových domácích stoupenců a odpůrců Albrechtových, kteří se až do této chvíle obávali, že si špatně přisadili ve veliké hře. Byl to jásot tak představově vtíravý, že třeba se teď úmyslně zabýváme převážně jen ději povšechnými, pokud lze odhlížejíce od úzkého jeviště svého vyprávění, nemůžeme nezaslechnout vzlykavě nadšený šepot, pronikající k našemu vnitřnímu sluchu šumotem větví, zarůstajících rozvaliny Srpna, rouhavou modlitbu radosti, jíž Epík děkuje Bohu, že po tolika letech, po tolika zklamáních, po tolikerém zoufalství konečně splnil příslib světelného znamení, jímž byl požehnal jeho první cestě za dobytím světa. Stokrát byl

zkrušen, stokrát byl pokořen, aby najednou, ó dive, byl odměněn několikanásob, a to hlavně a především tím, že je dobře zapsán u krále, jehož postavení na trůně se Albrechtovou smrtí stalo neotřeseným, konečným, a vývoj rozčilujících událostí došel svého nezvratného cíle…

Tak tomu bylo v květnu roku třináctistého osmého. Neuplynulo však, ó bídná vratkosti lidských dějů, víc než půltřetího roku, a tentam byl Korutanec, vítr svál jeho stopy, když prchal, a podle kronikářových slov bručel přitom jako medvědice, jíž sebrali mláďata, a na jeho místo dosedl jiný cizinec.

K tomuto převratu došlo velmi prostě. Čeští páni, kteří stáli v opozici proti Korutanci, nesložili po Albrechtově zavraždění zbraně, a když byl v Německu dosazen král nový, šlechtic včera ještě neznámý, Jindřich Lucemburský, upřeli k němu své nové naděje. Za diplomatické spolupráce německých opatů, usazených v Čechách, najmě cisterciáků, tajně nabídli Jindřichovu synu Janovi českou korunu, až dosud spočívající na hlavě Korutancově, a aby jeho nárok legitimovali, podloudně za ním dopravili svobodnou princeznu z krve českého královského rodu po meči vymřelého, Elišku, dceru Václava Druhého.

Jindřich, otec, tomuto spojení požehnal a Jan pak v čele silné armády, ponejvíce složené z německého rytířstva, vtrhl do Čech a Korutance vypudil: a včerejší Epíkův jásot se obrátil v nářek a spílání lhostejnému Bohu, když nový král odňal stoupencům uprchlého všechny dary, jež od něho obdrželi, a když tedy i Epíkovy zisky byly navráceny jednak Bigamovi, totiž jeho klášteru, jednak Geunarungovi. Nářek ten a spílání však opět přešel v živou naději, že Korutanec se vrátí a odmění se Epíkovi za jeho věrnost, když ani nový král nepřinesl zubožené zemi klid, neboť projevoval tak živý zájem o politiku světovou, o záležitosti italské a německé,

zdržuje se víc ve Vídni nebo v Norimberce než v Praze, a tak málo se staraje o správu svého království, již vložil k nesmírné nelibosti od koryta odstrčených domácích velmožů do rukou cizinců, že vědomí státní sounáležitosti, dříve opřené o silnou centrální správu, která omezovala zvůli zemských baronů, sláblo a zvolna odumíralo. Proto právem se Ciacco vyslovil o rozháranosti poměrů, a ještě větším právem, že poměry ty budou ještě rozháranější. O tom nás přesvědčí historka, již teď chceme vyprávět.

IV

Klášter Panny Marie Svaté prsti byl u nás i v cizině známý svým vzorným chovem vepřů plemene anglického, vhodně smíšeného s domácí krví, pašíků pověstně utěšených napohled, neboť byli do jednoho bělouncí jako sníh, zarůžovělý odleskem červánků, a měli nožky tak kratinké, že se podobali čilým, vesele pobíhavým bečičkám. Šedí mniši je sami ošetřovali, drhli je dočista, mumlajíce přitom modlitby díkůvzdání za tolikerou úrodu zdravě tučných, spokojeně chrochtavých životů, sami jim chodili do doubravy na žaludy a vlastníma rukama jim čistili a plnili koryta v ohromné přenosné ohradě, v níž prasátka žila od jara do zimy pod širým nebem, stěhujíce se z místa na místo a postupně zrývajíce a hnojíce půdu jim vyměřenou.

Vyprávělo se se smíchem, že jejich ctihodní otcové – můžeme dobře užít tohoto výrazu, protože není pochyby, že mniši k nim obraceli svou potřebu pozemské lásky a něhy otecké – pro ně zaráželi do země sukovité kůly, aby se vepříci měli kde podrbati, a že kdykoli se chov příliš rozmnožil, takže bylo nutno poslat pro řezníka, s pláčem se utíkali do kaple a dávali vyzvánět, aby

neslyšeli ryk vražděných neviňátek. Paní Háta, druhá manželka Epíkova, která občas jevila nemalý, třeba poněkud nesoustavný zájem o věci hospodářské, dostala jednou nápad, že zušlechtí chov prasat na srpnovském podhradí, zvířat to hrubých, nevzhledných a nevzdělaných, a Čebišovým prostřednictvím se obrátila na kláštery s prosbou, aby jí přenechali jednoho ze svých sličných, bělounkých kančíků. Ale buďže Čebiš, jak známo popleta, zmařil své poslání svým nedostatkem diplomatického taktu, buďže Bigamus byl žárlivý na nedostižné přednosti svých chovanců, odpověděl písemně, sic velmi zdvořile a ozdobně, ale odmítavě, odvolávaje se na přísné ustanovení poslední generální kongregace cisterciáckého řádu v Citeaux, kdež ústavu jím řízenému bylo výslovně zakázáno, aby se zabýval prodejem živých zvířat.

Rozumná paní Háta si z toho nedělala těžkou hlavu, ale ne tak Epík. Čím častěji zraňovaný, tím zranitelnější, dlouho mračně chodil po hradbách, trpce uvažuje, že už není dobrý ani za to prase. Před dvěma roky, když Korutanec ještě seděl na trůně, by mniši, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, přinesli na vlastních zádech ne jednoho, ale deset kančíků, aby si Háta mezi nimi vybrala nejhezčího, nejbělejšího – takto se však odvolávají na Citeaux, prozrazujíce, že na svých kongregacích mluví ne o věcech nábožných, nýbrž o dobytku, sami dobytci, pakáž podlá, věrolomná, odměřující cenu člověku ne podle toho, jaký je, nýbrž podle toho, jak je zapsán nahoře.

Příhoda s kančíkem zaujala nepřiměřeně vážné místo v jeho kalné mysli, obrácené ne k budoucnosti, nýbrž k minulu, ne k zemi, nýbrž k peklu a k lhostejnému nebi, ne k záměrům, ne k cílům, nýbrž k příčinám, do nichž se byl zapletl. Zapleten, zaplétal se do nich stále pevněji, až se nakonec nemohl hnout, nenazýváme-li pohybem jeho jednotvárnou kruhovitou pouť po hradbách, jež obcházel, vzpomínaje a planě přemýšleje, co všechno by se bylo

mohlo stát a jak nadobro jinak by se jeho život byl utvořil, kdyby se byl té nebo oné příčině vyhnul.

Cisterciáci odmítali prodat Hátě prasátko, protože on, Epík, se před lety oženil s Hilburgou: je to neuvěřitelné, ale je tomu tak. A oženil se s Hilburgou, protože si nadmíru přihnul vladykova vína; nedostala tedy Háta svého kančíka, protože on, Epík, se svého času příliš důkladně podíval džbánu na dno a přikrmil pak opici medovinou.

Je totiž nesporné, že přijít na Srpno jiná paní než mátožná Hilburga, nebylo by se stalo, co se stalo, když před šesti roky při Albertově prvním vpádu do Čech král dal provolat zemskou mobilizaci a Epík byl s jinými pány z Posáží nakomandován na královský hrad Dubnou, aby tu v pohotovosti očekávali dalších rozkazů. Bylo to velmi příjemné, neboť hrad byl bohatě zásoben; Epík, který si do ležení přinesl zasmušilost, jež v posledním čase ovládala jeho náladu trvale, roztál v ovzduší obžernosti, jež skýtá válka, v chlapském prostředí, které tak miloval jeho nešťastný otec a jež on sám s výjimkou jedné krátké válečné epizody nezakusil, a jeho roztomile zašpičatělý nos a hlavně ochota, s jakou se tak jako kdysi u dvora smával žertům svých druhů, mu vynesla jistou míru obliby.

Byl opět po dlouhé době téměř šťasten, když jednoho dne v první polovině října přicválal na Dubnou na neosedlaném koni kterýsi z Mauriciových pacholků se zprávou, že Kumáni vyplenili a spálili Kostohryzy a nyní že obléhají hrad.

Kumáni, kočovní obyvatelé uherských stepí, zaživa vyuzení od táborových ohňů, u nichž trávili své neklidné životy, byly požírači syrového masa a ctitelé bronzového boha, černého od obětních plamenů, jimiž jej rozpalovali, když jej chtěli nakrmit živými křesťanskými nemluvňaty, která mu vhazovali rozevřenou tlamou do duté útroby. Tito strašní bojovníci, kteří prý ukrývali

pod páchnoucími kožišinami, jimiž se odívali, železné šupiny, přirostlé k tělu, nevyrovnatelní jezdci, o nichž bylo známo, že každý míval na výpravě několik koní, z nichž z jednoho na druhého za plného cvalu přeskakoval, zúčastnili se křižáckého tažení za českým stříbrem a přidali se k vojsku Albrechtova syna s podmínkou, již si dali potvrdit písemně, že jim bude místo žoldu dovoleno pálit vsi, odvádět křesťany do otroctví a konat na tažení pohanské obřady. Zvířecky svévolní, působili královskému dobyvateli a jeho vévodskému synovi hned od počátku vpádu do našich zemí mrzutosti, neboť raději drancovali, než aby postupovali kupředu. Když nabrali kořisti a nachytali otroků, vypovídali poslušnost a klidně se vraceli domů, takže jejich ponuré houfce řídly, a když v říjnu uhodily první mrazíky, rozpadly se nadobro, ježto divoši nesnášeli zimu.

Albrechtova vojska, táhnoucí od Budějovic ke Kutné Hoře, vyhnula se srpnovskému panství, ale poslední Kumáni, kteří dezertovali od jeho praporů, vracejíce se domů, zabočili k západu, do krajů dosud nevypleněných, a jak už předesláno, Kostohryzy byly jejich první zastávkou.

Hilburga, od přírody malátná, a teď navíc všeho znavená počínajícím těhotenstvím, jež snášela velmi těžce, upadla do mdlob trvajících několik hodin, sotva se černé, vychrtlé postavy na drobných, ale velmi rychlých koních vyhrnuly z lesa, a bleskem přebrodivše řeku a spustivše táhlé, hrůzu a zmatek budící vytí, vhrnuly se do městečka a počaly tam zuřit soustavně, se strašlivou sehraností, svědčící o dlouhém cviku, vraždíce starce, nemluvňata rozdupávajíce kopyty koní a ostatní lid vyhánějíce za humna, do tábora narychlo improvizovaného, v němž pak s mravenčím spěchem, kterým se vyznačovalo všechno jejich počínání, shromažďovaly uloupený dobytek, potraviny a šatstvo.

Že paní byla v mdlobách a že posádka hradu byla nepočetná a neměla silného vůdce, srpnovští zbrojenci se začali hádat, mají-li se pokusit o výpad, či nikoli, a co tak činili, vyšlehly první záře hořících Kostohryz, a lupiči, rychlí a v jistém šíleném a neřádném smyslu ukáznění, už se chystali k odchodu, přivázavše své zajatce porůznu k ocasům ukořistěných koní a krav nebo k zadkům obtížených vozů. Učinili to s příšernou krutostí, neboť silným a útěku schopným mužům, jako mezi jinými barvíři Velikému Křápovi a faráři Vocáskovi, provlekli provaz skrze probodenou dlaň. Vzdálili se pak směrem k jihu, ponuré, ďábly hlídané procesí trýzně a nářku.

Přepínal Mauriciův čeledín, který ve chvíli, kdy se pohané objevili, plavil koně v řece a spasil se útěkem, když ohlásil Epíkovi, že Kumáni obléhají hrad; pekelní jezdci neměli k podniku tak obtížnému ani náladu, ani čas, a pracovali naopak, jak už připomenuto, v překotném, ale ukázněném spěchu, takže po jejich objevení neuplynuly ani dvě hodiny a už byli s kořistí a se zajatci titam. Přehnaná zpráva vyburcovala nejen Epíka, ale i jeho druhy, pány z Posáží. V nadšené svornosti, podnícené vínem, prohlásili jako jeden muž, že by si právem zasloužili přízviska zbabělců a srdcí zaječích, též vařbuchet, hovad svázaných a rytířů, jimž ostruhy sluší jak podkovy psům, kdyby strpěli, aby spanilá choť Epíkova padla do rukou nevěřících, a to vše tím spíše, když ohrožený hrad je nedaleko.

V čele svých vojáků, jichž bylo dohromady na sto osmdesát, bez meškání se vypravili na cestu, výskajíce a řičíce dlouho zadržovanou bojovnou vášní, a dorazili k Srpnu, když vypleněné a vylidněné městečko ještě hořelo. Zpraveni, že útočníci mezitím už odtáhli s davem zajatců, vydali se za nimi.

Možná spíš než z touhy po zisku Kumáni loupili a vraždili křesťanské obyvatele našich a okolních zemí pro zábavu nebo snad i ze zášti náboženské, majíce za to, že se zavděčí svému černému

bohu s dutým břichem, pobijí-li co nejvíc těch, kdo uctívali ukřižovaného člověka. Krutě dětinští a vrtkaví, málo si vážili kořisti, jíž nabírali víc, než mohli dopraviti domů. Když je po několika hodinách omrzel pomalý pochod s těžkými vozy a pěšími zajatci, začasté ničívali svůj lup, vězně pobíjeli a pokračovali na svých střelhbitých koních nalehko, aby se v nejbližším městečku nebo vsi nanovo obohatili, potom opět úlovek odvrhli a tak pokračovali dál a dál, až mnohdy vystřídali pětkrát a i víckrát svůj plen, než dojeli domů, a to kolikrát s prázdnýma rukama. I divili se pak jasnýma očima, kterak se mohlo stát, že po tolikerém obohacení nakonec nemají nic, a vbrzku opět na všechno zapomínali. Nedovedeme si představit, jak by ztýraní ubožáci s probodenýma rukama mohli klusem, jímž byli hnáni, dospět ze středu Čech až kamsi do uherských stepí; lupiči sami si to také nedovedli představit, ale v divošské prostotě si tím nelámali hlavy.

A tak i Kumáni, již vyplenili Kostohryzy. Když shledali, že jsou pronásledováni, ba co víc, že za nimi, pomalu postupujícími, cvalem pádí div ne celá armáda, ni stínem jim nepřišlo na mysl, aby se nesmírné přesile postavili na odpor. Sotvaže z dálky zočili první jezdce, s bojovným hurá a třeskem zbraní a železných plátů řítící se z lesa, počali bez váhání a bez zjevné domluvy, s oním ukázněným spěchem, který u nich byl pozorován už mnohokrát, utloukat vězně kyjovitými holemi, a sotva se vojáci přiblížili na dostřel, rozprchli se jako hnízdo blech, křepcí, muž a zvíře jediné lehkonohé tělo. Byli tak nestoudně jistí svou nepolapitelností, že někteří se za plného cvalu obraceli v sedle a s okázalou jistotou se bavili metáním pestře opeřených šípů do prvých řad svých těžkopádných protivníků, než širá krajina zdrobnila a nakonec pohltila jejich vzdalující se postavy.

Splašené krávy vybíhaly z opuštěného houfce, vlekouce za sebou zohavená těla, zdivočelí koně dusali kopyty do mrtvol a živí,

kteří unikli poslednímu masakru, pokryti krví a blátem, spleteni s ubitými a se zvířaty v příšerné klubko, křičeli a smáli se pomateně, i když jim už vojáci pomáhali z pout.

Bylo to snadné, pochybné a smutné vítězství, jehož pan Epík se svými posážskými přáteli dobyl nad kumánskými otrokáři, ale nicméně vítězství, a že postižení byli lidé nicotní, bylo i jejich utrpení nicotné. Proto zachránci, když jim dali uvolnit svázané ruce, zůstavili je na cestě, tak jak byli, napůl ubité a k smrti vyděšené, a vraceli se k srpnovskému hradu zvesela, chtějíce vzdát rytířský hold paní Hilburze. Ač k tomu měl málo důvodů, Epík se zprvu také tvářil vesele, byť tak šťasten společností, jejíž bezstarostnost se mužně, ano vznešeně snoubila s odpovědnými bohdá úkoly, pro něž byla svolána. Tolik si zakládal na jisté míře obliby, jíž u ní byl došel, že se co nejpečlivěji chránil, aby svým přátelům dal najevo, že se mrzí pro hospodářskou ztrátu, která ho stihla zpustošením městečka, nebo dokonce pro škrábnutí – takto, jak jsme už viděli, se hrdinové v těch dobách vyjadřovali o svých bojových úrazech –, jímž ho jeden z kumánských šípů poznamenal na levém předloktí. Rána byla nepatrná, neboť prudkost střely byla zmírněna jedním z kožených proužků, jimiž byla proložena kovová tkanina jeho brněné košile. Když však dojížděl domů, propadl podivnému, strašlivému omámení, v němž tráva se mu jevila žlutou a nebe tmavým jako uhel, lidské tváře fialovými a kámen hradu zeleným. Právě když seznamoval své hosty s Hilburgou, jejíž těhotenstvím popleněný obličej byl pokryt, jak se mu zdálo, brčálovými skvrnami, znenadání počal s chroptivou námahou lapat po vzduchu, a zuby vyceněné jako v šíleném smíchu, zhroutil se v křeči, připomínající posedlost ďáblem. Jak bylo shledáno nade vši pochybnost, neboť podobné příznaky jako u Epíka se ukázaly u všech vojáků, zraněných kumánskými šípy, hroty střel byly napuštěny jedem.

Uložen do vroucího zábalu, čelo a spánky posázeny pijavicemi, rána podvázána a vypálena želízkem, napájen silně osoleným odvarem rmenu a červeného černobýlu, Epík se díky Svědirožčině divoce energické pomoci a Hilburžině bdivé oddanosti vykřesal z úrazu po třech týdnech bezvědomí a prudkých horeček. Když pak, nabrav něco málo sil, počal znovu projevovat zájem o svět a otázal se své choti, dlící u jeho lůžka, co se venku dělo, zatímco byl nemocen, uslyšel odpověď, že jeho hosté dlouho čekali na jeho uzdravení, přičemž prázdnili srpnovské spíže a sklepy, ale díkybohu nakonec se vzdálili, když z Dubné došel vzkaz, že král volá do boje. A nyní, za to je rovněž dlužno vzdát Bohu dík, je všechno hotovo a odbyto: na hlavu poražena, císařova vojska se dala na útěk a možná dosud prchají, jeť jich ohromná spousta, touž cestou, kudy byla přišla, zle navštívené srpnovské zboží ponechávajíce stranou.

Uslyšev, že je zmarněna jeho naděje, že se v této válce uplatní a vyznamená před královýma očima, Epík se beze slova obrátil ke stěně a dva dny nepromluvil; teprve třetího dne odpověděl několika surovými slovy na Hilburžino plačtivé dotazování, bolí-li ho něco.

„To je tvá vina, že tu ležím jako lazar, zatímco se mí přátelé dělí o výsluhy, a že mám městečko spálené a sám jsem ocejchován jako zbabělec a zrádce," řekl jí. „Podvodem ses stala paní Srpna, ale zůstala jsi dcerou měšťáka s nevykaděným břichem: dej si vyprávět od někoho, kdo to zakusil a viděl, jak má matka bránila a ubránila své panství před nepřáteli daleko horšími, než je hrstka ožralých Kumánů, která tě tak polekala, že jsi div duši nevypustila, zeptej se, jak se chovaly mé báby a prababy, když muži byli na vojně, a porozumíš mi, proč pravím, že nemám ženu, nýbrž zdechlou husu se sraženou syrovátkou místo krve."

Tak promluvil a na tomto stanovisku nic nezměnil ani teď, několik let po Hilburžině smrti, kdy bloumal po hradbách a přemýšlel, jak jinak by se byl vyvinul jeho život, kdyby se tenkrát byl vyznamenal před královýma očima.

Vyzdvižen z osamělosti a odbytnosti, nanovo účasten veřejného dění, byl by se hned přidal na stranu silných a úspěšných, byl by si přisadil na Rudolfa a po něm na Jana Lucemburského, takže teď, úspěšný, ozářený nejvyšší milostí, by mohl říci Hátě: „Z kláštera přihnali stádečko kanců." A ona by spráskla ruce: „Ale já chtěla jen jednoho!" A on by se shovívavě usmál: „Tož si vyber jen jednoho. To se rozumí, chtějí se mi zavděčit, protože mám slovo nahoře, a proto když je požádám o prasátko, pošlou mi jich hned deset…"

Tím urputněji trval na svém pohrdání Hilburžinou zbabělostí, její „nemožností", jak se sám u sebe vyjadřoval, tím krásněji si maloval svou přítomnost, jak by se byla vyvinula, kdyby se nebožka svého času byla zachovala jako paní a žena rytířova, čím silněji se pod povrchem jeho myšlenek a citů ozýval hlas výčitky, že jí ukřivdil. Kdyby totiž ve své touze po úspěchu nebyl odvedl většinu svých zbrojenců s sebou do Dubné, posádka hradu by byla dovedla zahnat Kumány i bez paniny iniciativy, i bez jejího povelu. Tato nespravedlnost, toto hrubé, klukovské pohrdání, jímž ji trápil, chtěje tak ulevit své vlastní zklamanosti, tak otrávily Hilburžin život, že při těžkém porodu nenabyla dost vůle, aby vzdorovala velké ztrátě sil, i sešla ze světa, nešťastná a neoplakávaná, a žádost, aby novorozeňátku bylo dáno jméno Ortlieb, byla nejen posledním, ale možná i prvním přáním, jež se kdy odvážila vyslovit.

Měl ovšem Epík sklony – neboť ne jednoduchý tvor je člověk – netoliko k životu válečnému, ale i posedavému, měl zálibu netoliko v činnosti veřejné, ale i v soukromém přemýšlení a filozofování.

Odstrčen, odsouzen k pobytu na osamělém hrádku, hledal a nalézal útěchu u vážných hovorech při poháru vína s mnichy nebo žáky, již se na Srpnu občas zastavovali, překvapuje své hosty nepřebernými vědomostmi o věcech božských a zejména ďábelských, nastřádanými v kalných hloubkách jeho ducha. Mohl se v prvním čase svého vdovectví oddávat tomuto konání tím nerušeněji, že pro skromný život tenkrát byl, jak říkal jeho bývalý tchán, dobře zajištěn odspodu, zásluha to kupce Mauricia, který, jak už zmíněno, šťastně zakotvil v báňském podnikání kutnohorském, když byl levně získal výnosný důlní podíl od jednoho z měšťanů, omočených v nešťastném spiknutí proti šlechtě. Zbohatnuv, Mauricius usoudil, že by bylo škoda jeho požehnaných rukou, aby se špinily stykem s hrubým zbožím, a jeho bystré hlavy, aby se namáhala otázkami odbytu obilí, zeleniny nebo plátna, a rozhodl se, že bude se nadále zabývat už výhradně jen jemným obchodem peněžním a báňským podnikáním.

Dva měsíce po kumánském přepadu Kostohryz, když se Epík začínal zotavovat z poranění otráveným šípem, kupec si u něho vyžádal slyšení, a jakoby na důkaz, že jeho myšlenkový a zájmový svět se přiblížil myšlenkovému a zájmovému světu muže, jemuž se bezmezně obdivoval, to jest velikého Ortlieba Geunarunga, přednesl Epíkovi názor, zarážlivě podobný nepříjemně jasnozřivým náhledům jeho tchána.

Pan Epík, pravil Mauricius, je dobrý a starostlivý otec srpnovského lidu, a tudíž nikdo ho zajisté nemusí upozorňovat, anť pan Epík to sám dobře ví, že po spálení městečka a po zničení úrody je hospodářský stav Srpnovska doslova zoufalý, neboť byla-li až dosud zbědovanost vesnic, zatížených zastaralým systémem naturálních dávek, vyvažována utěšenou prosperitou městečka, spravovaného na novodobé, dnes jedině možné peněžní základně,

nyní, kdy Kostohryzy jsou v troskách, je i celé panství na kraji krachu. Toto pan Epík sám předobře ví, a bylo by urážkou, kdyby se Mauricius, hovoře s ním o věci tak nesporné a každému vrabci na střeše známé, tvářil objevně. Jeho úkolem však není, aby krákal staré odrhovačky, nýbrž aby uvedl pánovu pozornost na jediný způsob, jak pohromě zabránit. Tento způsob je prostý: vzít hospodářské záležitosti na Srpnovsku energicky do rukou, vymýtit staré přežitky, pozůstatky to pohanského dávnověku, a zreorganizovat srpnovské vsi podle osvědčeného kostohryzského vzoru. Jelikož on, Mauricius, má jisté důvody k předpokladu, že srpnovský purkrabí, vladyka Čebiš, nemá k takovému úkolu ani dost rozhodnosti, ani dost prostředků finančních, Mauricius, páně Epíkův oddaný sluha, osměluje se mu nabídnout své skromné zkušenosti a síly.

Toto vysloviv, přemohl Epíkovy nevyhnutelné námitky tím, že vysázel na pokrývku lože rekonvalescentova pozoruhodnou částku osmdesáti kop pražských grošů, hromadu to stříbra o váze dobře živeného šestiletého chlapce, jako zálohu na jednorázový poplatek z lánů, jež mínil vyměnit za území hostovských polí.

Závěj lesklého kovu, spadlá na páně Epíkovu ložní přikrývku, je velmi poutavá, a je dobře si položit otázku, odkud se popravdě vzala. Strůjci krvavého Silvestra z roku dvanáctistého dvaadevadesátého vyhrabali ze země tajné úspory umučeného Utěcha, i dal se páně Odolenův finanční prospěch z hospodářské proměny Kostohryz vysvětlit dlouholetým křeččím úsilím nepoctivého šafáře. Tentokrát však smutní obyvatelé hostovských vesnic, jimž Mauricius náhradou za jejich stará popluží přidělil nové polnosti, vyměřené dvaačtyřicet loket dlouhým provazcem, který položen pětkrát do délky a dvakrát bez tří loket do šířky vymezil jedno jitro, osmnáctinu lánu – smutní obyvatelé hostovských vesnic

takto obdaření neměli nic než holé chalupy a žádné groše, žádné hrubé stříbro pod prahem nebo na dně krechtu. Víme však, že kupec je založil, vysázev z vlastní kapsy panu Epíkovi základní poplatek z lánů, tak řečený podaj, jímž byli povinni stejně jako před lety Kostohryzané: prozatímní odpověď na naši otázku tedy je, že byla-li stará popluží hostovských sedláků čistá, lány, jež dostali náhradou, byly zatíženy dluhem, jejž měli splácet tak dlouho, až bude umořen nejen podaj, ale i úrok z Mauriciovy půjčky, a to s přísnou výhradou, že kdo by své povinnosti nedostál, všechny jeho předchozí splátky propadnou.

Ale přesto, že jejich povinnosti byly těžké, neboť vedle splátek podaje, vedle farního desátku a potravin k zásobování hradu měli odvádět dvakrát do roka, na svatého Jiří a na svatého Havla, po třiceti groších půlroční daně z lánu, mnozí sedláci na Srpnovsku přivítali Mauriciovu reformu s povděkem. Přinášela jim neskonale větší míru hospodářské jistoty, než jakou měli nejen za časů Utěchovy dvojí listiny, ale i nyní, za Epíkova neúčastného panování, kdy Čebiš jim jejich povinnosti vyměřoval, zvyšoval nebo snižoval podle oka a podle toho, jak na koho měl spadeno. Naše konečná odpověď na otázku původu lesklé závěje na Epíkově přikrývce tedy je, že sedláci se jí vyplatili z nejistoty a bezmoci, která je kormoutila po celou tu dobu, kdy páni se přestali „starati“ a oddělili se od nich dvojí kamennou zdí, zatímco přepestrá, nikde nezaznamenaná a nikým už spolehlivě nepamatovaná soustava naturálních břemen a robotních povinností zůstávala.

Zakoupiv se na novém lánu, sedlák se zakrvácel, ale aspoň věděl, na čem jest, mohl si vypočítat, co bude jeho a co bude nucen odvést, a byl-li čilounký, snadno našel podruhy, nebo dokonce podsedky, tedy lidi, jimž mohl větší díl svých břemen naložit na hřbet. Byli to jednak drobní chalupníci, na něž se při velkorysém

rozdílení polí prostě nedostalo, neboť kupec, aby zabránil drobení půdy, pamatoval především na držitele větších hospodářských usedlostí a přiděloval jim po celých lánech, nebo přinejmenším po půllánech, jednak obyvatelé Touškova a Hřivenic, posledních dvou v plném smyslu toho slova nevolných, uprostřed panských polí ležících vesnic, které reformátor podle dobře se osvědčivšího příkladu Hlinomaz a Pihel dal zbořit a zaorat. Panská pole, správněji zbytek panských polí, ostalých po vybavení městečka Kostohryz, od nynějška zbaven stálých pracovních sil, byl pak nadále odkázán výhradně jen na robotní součinnost celého panství.

Proti dávným, mlhou zapomenutí pohlcovaným časům, kdy byli jen páni a otroci, majetková a společenská stupnice srpnovského obyvatelstva se teď rozrostla do značné hloubky a zmnohonásobila se vzdálenost mezi Epíkem a posledním podruhem, který nemaje jiného zbytí, musil vstoupit do služeb ne už řádně osedlého kostohryzského měšťana, a dokonce ani ne bývalého hosta, nyní držitele dědičných polností, nýbrž jeho podsedka, který si od něho najal kus jeho přídělu půdy, zavázav se mu platit nejen příslušnou panskou půlroční daň, nejen farní desátek, nejen peníz, dlužný Mauriciovi, ale i pachtovné, soukromý úrok sedlákův. Ždímal tedy Mauricius láníky, láníci podsedky a podsedci své podruhy a pacholky: u těchto posledních se postup kořistnický zastavoval, jelikož nebylo už nižšího, nebylo už ubožšího, koho by sami mohli zapřáhnout. Ale že to byli lidé trpěliví, zvyklí bídě a karabáči, temní, jak říkával svatý Petr Pudivous, snadno se podrobovali svému osudu, bez reptání nesouce na svých ohnutých zádech celou tu složitou soustavu nadřaděností, vedoucí přes podsedka, přes láníka, Mauricia a Epíka ke králi a od krále pravděpodobně k Bohu.

A měl tento nový, Mauriciem na nejlepších příkladech v zemi odpozorovaný způsob velikou, nedocenitelnou výhodu. Dřív

dozíral na celý provoz hospodářský jen jeden šafář, v posledních letech pak purkrabí výrazně neschopný, zaujatý pro hamižnosti, pro řemínky a králičí kůžky, pro registra a koule do praku, ale ve velikých věcech postrádající přehledu a soustavy, a který někoho dovedl obrat do posledního zrnka pšenice, a od jiného si dal namluvit, že se mu urodil jen pejr a bejl. Teď však, kdy na panství bylo tolik vládců, tolik šafářů, kolik tu bylo samostatných hospodářství, a to vládců ostřílených, znalých své věci a radostně bezpečných, že čím víc ze své půdy a ze svých lidí vyzískají, tím víc zbude, dozor na řádné zužitkování polí se pronikavě zostřil a jejich výnosy – počítáme-li kromě příjmů pana Epíka i všechna sousta, jež se cestou ztrácela v soukromých kapsách – se zvětšily dvojnásob.

Takto byl Epík, jak řečeno, pevně zajištěn a pojištěn odspodu; svět však nepřipustil, aby se dlouho těšil z tohoto zajištění a pojištění a aby při víně a hlubokých rozhovorech počestně stravoval hromádku stříbra, jíž ho Mauricius zasypal.

Pan Václav ze Zárožně přijal zprávu o smrti Epíkovy ženy s povděkem, ale protože se obával, aby potřeštěný synovec, šťastným zásahem Boží spravedlnosti vysvobozený z bídné kopulace s dcerou lichvářovou, neprovedl hned vzápětí novou skopičinu, přivolal ho na svůj bílý hrad pozváním, jen málo zdvořilejším rozkazu. Seznámil ho tam s dcerou pana Smila Liběšického, který u něho právě dlel návštěvou, s pannou, jež „po andělsku žije v lidském těle a tři vsi dostane věnem“, jak Epíka rázně upozornila jeho teta, když o dívku zpočátku nejevil patřičný zájem.

A měla pravdu: po andělsku žila v lidském těle panna Háta, a bylo to tělo pěkné, bílé a okrouhlé; tvář, obraz duše, byla milá a plná, její hnědé srnčí oči se ani neskrývaly za víčky, jak tomu bylo u Hilburgy, ani nehleděly zeleně a pyšně jako kočičí kuky

Katušiny, nýbrž dívaly se zpříma a se zájmem na všecko, co vidět chtěly, a ústa měla čistá a úsměvná. Epík tedy požádal o panninu ruku a nelitoval, a litoval-li přece občas, uznával v skrytu srdce, že lituje neprávem. Nebýt Hátiny bystré činorodosti, s níž burcovala jeho zájem o politiku a bránila mu, aby propadl filozofování a pití, nebýt její smělé bojovnosti, s níž zaváděla a prosazovala novoty na Srpnu dosud neslýchané, dbajíc, aby se čeleď vzdala ohavného zvyku zastavovat se a vyprazdňovat těla, kde je k tomu právě přepadla chuť, třeba uprostřed dvora, a dávajíc denně vymetat a smýčit všechny místnosti v paláci, zklamaný rytíř by dojista vbrzku uhnil ve vlastní špíně a byl by pozbyl vší lidské důstojnosti.

Okruh Hátiných zájmů byl neširoký, ale hutně, třeba trochu rozháraně vyplněný; tu si vzpomněla, že bude na dolním nádvoří vlastnoručně za pomoci děveček pěstovat zeleninu, hned zase se začala učit hře na harfu, hned pak se, jak známo, zajímala o chov vepřů, a když se jednou projela po srpnovském panství a uhlídala, v jak bídných chatrčích bydlí většina poddaných, se slzami v očích Epíka hubovala, že to trpí, a uklidnila se, teprve když jí slíbil to, čím se jednou už byl zavázal nebožtíku Vinaři, že smraďochům daruje kus petrovecké doubravy; žel brzy na to, živá, a tím pádem poněkud roztěkaná, zapomněla, a na Srpnovsku se bydlilo postaru dál.

A nejenže nebyla s to setrvat při jedné činnosti, i pobývat delší dobu na jednom místě jí bylo mukou, a proto horlivě navštěvovala své příbuzné, jezdila na Zárožeň i na Buš, páně Václavův výprosný hrad, též do Prahy, kde bydlil její děd z matčiny strany, a i k svým vzdáleným rodičům Libešickým v západních Čechách ráda zavítala. Nelze zamlčet, že třeba ji neměli neradi, všichni na Srpnu si po každém jejím bouřlivém zmateném odjezdu oddychli, především Epík, neboť mohl zase po vůli besedovat s učenými hosty, a také malý Křišťan, ježto se směl opět nerušeně toulat se Sílou, synkem

Svědirožčiným, a hledat po lesích květ močeráku, jímž lze proměnit železo v zlato.

Její návraty byly stejně bouřlivé jako odjezdy. Už když její kočár rachotil petroveckým údolím, sháněl kostohryzský lazebník své pomocníky a utíkal na hrad, aby napravil zpustlost jejího manžela, dopuštěnou její nepřítomností. Svou neúprosnost ve věcech čistoty zdůvodňovala paní Háta pozoruhodnou maximou, že „je třeba se člověku aspoň podobat": byla vedle jiných svých výtečných vlastností znamenitě, ano zarážlivě otevřená, nadaná touž zdravou nepředpojatostí, jíž se prý vyznamenávala její patronka, svatá Háta. V legendě se vypráví o této mučednici, že když ji zlý soudce, Quincianus jménem, dal pro neústupnost ve víře ztýrat a zdrásat a když potom ležela nahá ve vězení, navštívil ji jeden z apoštolů, a vlídně ji napomenuv, aby se před ním nestyděla, dostal tuto odpověď: „Proč bych se styděla? Jsi dědek a jistě už nemyslíš na nepravosti; a i když myslíš, jsem tak zrasovaná, že na mně nic pěkného není viděti."

Podobně i paní Háta Srpnovská. „Líbíš se mi," řekla Epíkovi, když uposlechnuv strýcových rad, počal se o ni ucházeti. „Pospěš a odvez mě; je mi mrzuto čekat na muže, protože život panny není žádný život."

Uměla bystře číst a psát, i sedala občas večer s brkem v ruce a zapisovala jednou denní události, jednou kuchyňské předpisy, jednou prostředky proti housenkám, bouřkám, krupobití a hlavně proti nemocem; na otázku, proč tak činí, když tě přece tamhle Svědirožka nosí všechny tyto věci v hlavě, odpovídala svým přímým způsobem, který byl její hlavní ozdobou: „Stačí klopýtnout a odfrnčí člověk, jako by ho nebylo bývalo; bylo by škoda, kdyby Svědirožka měla všechny ty vzácnosti odnést červům."

Rozumí se, že žena tak jasně myslící a soudící nevzhlížela k Epíkovi s přehnanou úctou. Omlouvala sice jeho nezdary a těšila ho, že jako trůn praskl pod Korutancem, praskne i pod Lucemburkem, a on, Epík, bude odškodněn, ale nikterak nebyla sklonna ho považovat za muže požehnaného, který, třeba zkřísnut a odstrčen, nakonec se nutně přece prodere k výšinám. Neměla také mnoho pochopení pro skrytá bohatství jeho ducha, jimiž se snažil ji očarovat, když jí vykládal o ďáblech nebo o rozdílu mezi nekonečným časem a věčností. Přesto, že si nestěžovala do svého údělu a uznávala ve své nepředpojaté věcnosti, že každý si lehne tak, jak si ustlal, a že ustlala-li si na Srpnu, nemůže na tom nic měnit, Epíkovi nebylo tajno, že ho – jak sám u sebe říkal při svých samotářských procházkách – podceňuje. A protože ji měl rád a pozoroval její svěží činorodost, pokud nehubila jeho pohodlí, se sympatií ne prostou něhy, toužil zazářit před jejíma očima slávou a mocí, i očekával toužebně, až se politická situace znovu obrátí, a představoval si s krutou názorností, jak potom zaplatí cisterciákům za kančíka, jejž mu odmítli přenechat.

Krátce po Janově odjezdu do Prahy otec jeho, německý král Jindřich Lucemburský, vydal se do Itálie, aby se po způsobu mnohých svých předchůdců pokusil obnovit ideu římského císařství, stmelujícího všechno lidstvo ve věčnou jednotu a zabezpečujícího na zemi všeobecný mír. Právo však sjednotit všechno lidstvo odedávna si osobovali nejen němečtí králové, ale i papežové, a proto se lid italský dělil na dva nesmiřitelně nepřátelské tábory, na stranu guelfů, sympatizující s církví, a na ghibelliny, příznivé myšlence světského, to jest německého impéria: i chápeme, proč náš sirotek italský, Ciacco, který se jakožto odchovanec dominikánů hlásil ke guelfům, nazval největším ničemou své vlasti Danta. Básník Božské komedie byl totiž ghibellin tak vášnivý, že když Jindři-

chovy voje překročily Alpy a vhrnuly se do nížin hornovlašských, propukl v jásot, jehož písemný záznam dnes čteme s pohnutým podivem, jen málo tlumeným připomínkou básníkova jižního temperamentu.

Prý nový den se probouzí a vchází zář, která zapudí temnoty dávnověké bídy, vlaje už vlahý jitřní vánek, rudne obloha při okrajích svých a se spanilou zřetelností odhaluje památnosti národů, přicházíť titán mírotvorný, a spravedlnost, co květina v čas slunovratu odumřelá, nanovo se zazelená, jakmile on potřese svými kadeřemi. Nasytí se všichni, kdožkoli hladověli, ve světle jeho paprsků; kdo však si libovali v nepravostech, zmateni budou, až popatří v tvář jeho jiskrnou… Pročež nechať procitnou a spěchají vstříc pánovi svému synové italské země, kterouž jemu byli otevřeli, aby ne pouze je ovládl, anobrž aby jako vlastním svým dítkám jim panoval…!

Takto vzletně oslavován mužem, jemuž ani Ciacco nemohl upřít, že jest největším básníkem poloostrova, Lucemburk, vítán prý jásotem lidu, vjel do Milána, a bylo jen maličkým stínkem na jeho úspěchu, že když se chtěl ozdobit prastarou železnou korunou lombardskou, koruna tato, jak se ukázalo, zmizela, propadla se, zkrátka nebyla, zašantročilť ji bezpochyby kterýsi guelfský nenávistník; sienský zlatník však narychlo ulil korunovační šperk náhradní, zlatý věnec, posetý perlami.

Nepříjemnost byla tedy zažehnána, ale maličký stínek, jak praveno, zůstal, neboť nejen Jindřichovi závistivci, ale i přátelé upřímní si v skrytu říkali, že třeba je zlatý, operlený, půvabný tvarem a elegantní, ba co víc, třeba byl ještě zlatější, operlenější, tvarem půvabnější a elegantnější, skvost tento nikdy není s to se vyrovnat koruně původní, železné, a možná dokonce rezivé, skobaté a nemotorné, ale pravé. Tolik o stínku, o chmurce, o prv-

ním obláčku na titánově jasném nebi; zdálo se však, že obláček ten zůstane obláčkem a nevzroste v mrak, když zástupci většiny italských republik ujišťovali Jindřicha svou oddaností. Tak ohromné bylo nadšení v táboře ghibellinském, že mnozí horlivci, první mezi nimi Dante, pohrdli dosavadním letopočtem a datovali své dopisy „prvým rokem jízdy nejpožehnanějšího císaře Jindřicha do Itálie". A Jindřichův triumf ozářil i jeho syna Jana, krále českého, takže jeho o otcovu autoritu opřená moc, ač slabě zakořeněná v domácí půdě, byla tak pádná, že odpůrci jeho, straníci Korutancovi, klesali na mysli. A že Jan stranil šedým německým mnichům, cisterciákům, kteří mu dopomohli k trůnu a k nimž přináleželi klášterníci od Svaté prsti, marné se zdály Epíkovy vzteky a planá naděje, že Bigama vytrestá za pokoření, jež mu způsobil, když odmítl jeho ženě prodat kančíka.

Ale koncem roku třináctého počaly z Itálie docházet příznivější zprávy. Guelfové s Florencií v čele zatarasili Jindřichovi cestu do Říma a král marně proti nim metal říšské klatby. V květnu příštího roku sic pronikl do Věčného města, ale obsadil jen východní jeho část, a přijal pak ve vyhořelé lateránské bazilice, ježto se nemohl probít do Vatikánu, zlatou korunu římských císařů, kterou mu kardinál legát posadil na hlavu s připomínkou, že tak nečiní dobrovolně. Soudobý kronikář praví, že obřad se konal za jásotu duchovenstva i římského lidu, který vznešenému císaři velikým hlasem provolával přání dlouhého života a vítězství. Ale slavnostní hostina, odbývaná po obřadu, neobešla se prý bez dotěrností Jindřichových odpůrců. Nepřátelské šípy obletovaly císařský trůn, několik pánů, Jindřicha obklopujících, bylo zraněno, a stolní společnost byla nucena se uchýlit do místnosti bezpečnější, chráněné tlustými zdmi.

Němečtí páni, kteří korunovaci umožnili svou pomocí, naléhali pak na císaře, aby se vrátil domů, do Německa, kdyžtě cíle jeho

je dosaženo a vojsko je unavené a prořidlé. Když odmítl, chtěje nejprve rozdrtit guelfy, sjednocené kolem Florencie a království neapolského, nejlepší němečtí rytíři v počtu asi šesti hlav, nedbajíce jeho hrozeb a lkání, ho opustili. Včerejší titán mírotvorný, povolaný nasytit všechny, kdož hladověli, druhý Mojžíš, který měl všechno lidstvo, jak rovněž se Dante vyjádřil, uvést do země zaslíbené a jehož moc – podle učených vývodů téhož autora – byla v bezprostředním vztahu k moci vladaře vesmíru, to jest Boha, osamělý, déle než rok se bídně protloukal houstnoucím řetězcem nepřátelských republik, zůstavuje za sebou ohořelé trosky, vyčítavě připomínající slova o památnostech národů, spanile zezřetelněných jásotem jeho příchodu. Rovněž hlad, jejž šířily jeho doutnavé šlépěje, byl v žalostném nesouzvuku s básníkovou nadšenou přípovědí. I byl často v situaci tak zoufalé, že neměl k ochraně holého života víc než tři stovky zbrojenců, osláblých trampotami pochodů a bojů. V srpnu pak roku třináctistého třináctého, tož rok před Ciaccovým příchodem na Chrastinský dvorec, požil otrávené hostie a odfrčel, jak by řekla paní Háta, zaklepal nohama, jak se vyjadřoval pan Odolen, zaplatil přírodě svou daň, jak pravil podle záznamu kronikáře jistý posel, když oznamoval tuto novinu vojskům paduánským.

Doslechnuv se o tom, Epík se kalně zachechtal, neboť si pomyslil, že udeřila hodina, kdy se vyrovná se skoupými cisterciáky a kdy jeho choti, andělsky žijící v lidském těle, dostane se konečně želaného kanečka.

I kázal sedlat a vyhrnul se z brány v čele svých pětačtyřiceti zbrojenců tak prudce, že poutník, v té chvíli náhodně kráčející cestou podél petroveckého potoka, pohlédnuv vzhůru, měl dojem, že kus hradu dostal nožičky a řítí se do údolí.

Odehnat mnichům jejich prasátka a přivést Hátě ne jednoho kanečka, jejž si skromně byla přála, nýbrž celé stádo; vyznamenat se před jejíma očima a pomstít se cisterciákům, s nimiž po jeho úsudku byl amen, neboť po Jindřichově smrti nemohl nenásledovat pád Janův, a Korutanec, který se nutně navrátí na trůn, mnichům nepřál, správněji byl tak nemohoucí, že nedovedl bránit bujným pánům, aby neutiskovali klášterní zboží: taková byla Epíkova idea, a byla to jistě idea zralá, vždyť v posledních dvou letech neminulo dne, kdy by se jí nebyl obíral.

Ale jak hluboká propast mezi myšlenkou a jejím uskutečněním! Snadno bylo na hřbetě pádících koní se přenést na klášterní území, snadno bylo povalit ohradu, v níž pašíci vesele žili, bělouncí a čilí, a snadno bylo je pohnout, nesmírně poděšené přepadem divokých jezdců, k útěku přes poražený plot, ale tím také končila všechna snadnost. Neukáznění, zhýčkaní dobrým zacházením a po způsobu všech ušlechtilých tvorů přecitlivělí, čuníci s nesmírným nářkem, jejž nemůžeme nazvat kvičením, protože slovo to vyvolává představu hlasového projevu trochu titěrného: s řvavým vytím, které polekalo koně únosců stejně, jako sama přepadená zvířata byla poděšena, a které způsobilo, že klášterní zdi se ihned zarojily šedými postavami a že z brány vyběhl hlouček zoufalých otců, bosých, prostovlasých, a žalostně prosících o milost pro ubohá prasátka, s otřesným rykem a vřeskotem, jejž bylo slyšet na míle vůkol, pašíci s překvapivou mrštností proběhli mezi nohama vylekaných koní a rozpelášili se všemi směry. Pole, v jehož středu ležela jejich ohrada, v první chvíli se zdálo pomalováno narůžověle bělavými čárkami, jak pádili rychlostí okem takměř nesledovatelnou, a když se vojáci za nimi vydali, aby je sehnali nazpět, rozprchli se i ti, již zprvu zůstali v houfu. I vzešel z toho hon, jehož více než srpnovští zbrojenci, kteří se brzo po této ostu-

dě navrátili domů, se zúčastnili sedláci netoliko svatoprstší, ale i srpnovští a kohoutečtí, a hlavně mniši, otcové uprchlých. Ještě po dvou dnech se smutní mužové v šedých kutnách procházeli okolními lesy, něžnými domluvami svolávajíce zmizelé a natřásajíce v rukou ošatky s žaludy, aby na ně nalákali své miláčky, a byla prý v klášteře z každého nalezeného a domů přivedeného prasátka stejná radost, jaká, jak známo, bývá v nebesích z každého obráceného hříšníka. Podařilo se jim zachránit polovinu stáda; ostatní vepříci zmizeli do nenávratna, a dlouho ještě sedláci z okolních vesnic, potkávajíce se, významně si hladili břicha a šelmovsky na sebe mrkali, a poprvé po jeho návratu od dvora chválili Epíka a jeho znamenitý, blahodárný čin.

Srpnovská družina lapila a dovlekla domů pouze jediné prasátko, ovšem ne kanečka, nýbrž svini; ostatně málo záleží na pohlaví ukořistěného zvířete, neboť buďže se uhnalo, buďže se mu stýskalo po domovu, odmítalo žrát, pouze dychtivě pilo, a po pěti dnech pošlo. A Háta vyčinila Epíkovi ne pouze pro jeho nezdar, ale hlavně pro jeho ztřeštěnost.

Kde má zaručeno, tázala se ho věcně, že Jindřichova smrt opravdu přivodí Janův pád? Kdyby se Jindřich byl vrátil domů vyklepaný, zbavený vážnosti a moci, bylo by snad lze čekat, že pod Janem praskne trůn; otcova smrt však může synovo postavení posílit desaterонásob. Může se totiž stát, že bude povolán na místo otcovo, na německý trůn; že se potom nevzdá české koruny a spojí ve svých rukou vládu nad oběma zeměmi, nad Čechami a nad říší německou, je nabíledni, a je stejně nabíledni, že Epík potom, Bůh to nechtěj, bude mít ze svého hrdinského činu pěknou polízanou.

Naoko se usmívaje těmto dohadům, jimiž Háta zasáhla do oblasti ženě nepříslušné, do politiky, Epík, zahanben jako dosud nikdy, nastoupil znovu svou kruhovitou cestu po hradbách. Zatímco

s nepokojem očekával, brzo-li se objeví posel, který už jednou ho byl navštívil, přinášeje listinu, obtíženou pečetí s obrazem zemského patrona a nápisem „Svatý Václav povolává k soudu“, umiňoval si v hlubině uraženého srdce, že to tak nenechá a že mnichům ještě ukáže, zač je toho loket. Dopadne-li věc dobře a nesplní-li se Hátiny ohavné domněnky, on, Epík, podnikne novou výpravu za klášterními prasátky, ale tentokrát si povede opatrně. Nepřiřítí se k ohradě jako bouře, nýbrž přijde krokem, za doprovodu všech pasáků vepřů, co jich je na Srpnovsku, a jejich psů. Dá povalit plot ohrady ne s řevem a třeskem, nýbrž opatrně, polehoučku, aby prasátka nezdivočela.

Co takto přemýšlel, dějiny světa pokračovaly obrovitými kroky, nedbajíce ni Epíkových nadějí, ni jeho obav co do soudního posla, neboť poměry, jak víme, byly rozhárané a nebylo pokdy na takové podrobnosti.

Jak správně Háta předpokládala, Jan Lucemburský projevil zájem o trůn po otci, zavražděném hostií; činil si však na něj nárok také Friedrich Habsburský, syn Jindřichova předchůdce, Albrechta, zavražděného dýkou. Naděje obou uchazečů byly tak vyvážené, že voliči, knížata říšská, dvakrát odložili svou schůzku. Než pak došlo k schůzce třetí, přívrženci Lucemburkovi se mezi sebou shodli, že pro dobrou vůli upustí od Janovy kandidatury, aby zabránili krvavým různicím a aby moc českého krále nenarostla nadmíru a neporušila rovnováhu sil, a že odevzdají své hlasy muži méně významnému a nápadnému, bavorskému vévodovi Ludvíkovi. Habsburkovi přívrženci však svého chráněnce nezradili, a tak byli zvoleni a korunováni němečtí králové dva, Ludvík a Friedrich, a rozumí se, že se mezi sebou ruče pustili v boj, jemuž bylo souzeno, aby trval velmi dlouho a aby byl velmi pustošivý, neboť síly obou soupeřů opravdu, jak knížata mněla, byly zna-

menitě vyrovnané. Toto se stalo koncem října roku třináctistého čtrnáctého. A zatímco pan Epík, velmi spokojený tímto obratem událostí, který vyvrátil Hátiny škarohlídské předpovědi, obcházel hrady a těšil se na jaro, kdy svatoprstská prasátka, v zimní čas ubytovaná v chlívcích za klášterními zdmi, budou vyhnána do ohrady v polích, na druhém břehu Sáhy, v Kostohryzech, nastal neobvyklý ruch, podnícený zprávou, již Mauricius přinesl z Kutné Hory, že německá domácí válka se nezastaví před hranicemi České země a nutně se přenese i k nám.

V

Kostohryzy, vyrostlé na místě truchlivých spáleništ, lišily se tak výrazně a výhodně od Kostohryz starých, příštipnicky a bez plánu splácaných z přístavků, kůlen a krámů, přilepovaných k starým, selským chalupám, že v moudrosti dlouhého časového odstupu můžeme říci, že kumánský přepad městečku prospěl, nebyl-li mu požehnáním. Nové domky, sroubené z dubového dřeva, jež Mauricius levně a na dluh prodal vyhořelým, byly úhledné a čisté, zrobené podle jednotného plánu a vzoru, převzatého od Němců v sousedství, kteří překrývali klenbovitě vyduté stropy svých obydlí lehkými pohyblivými střechami, aby je při požáru mohli odvázat a shodit, a několik budov na rynku, podstatně rozšířených, svědčilo o rostoucím krasocitu a životní míře měšťanů. Byl to především příbytek Trutilův, dřevěná stavba s přečnívajícím patrem, podepřeným šikmými trámci tak bohatě rozvětvenými, že připomínaly pavoučí síť, a dům Mauriciův, z kamene zbudovaný podle návodu pražského architekta, se střechou na okraji posázenou výstupky v tvaru zmačkaných lupenů – budiž tu připo-

menuto, že tato výzdoba velmi zklamala kupcovo očekávání a že ji zprvu chtěl dát odstranit, ale ušetřil ji nakonec, protože byla velmi nákladná.

Pozoruhodně trpěliví lombardští družstevníci, nedavše se odstrašit nadmíru častým výskytem Kumánů v srpnovském kraji, zřídili si na místě bývalého odbavovacího skladiště řádnou obchodní stanici se stálým trhem, dnes bychom řekli detailním, který se odbýval na dvoře, ze tří stran ohraničeném zdmi nového domu o podkovovitém půdorysu a na čtvrté straně otevřeném do rynku, s nímž splýval bez znatelného přerušení. Formani, ať přijížděli od severu, nebo od jihu, namísto aby v Kostohryzech, tak jak to činívali dřív, toliko uskladňovali části svého nákladu, a nakoupivše obilí a medu, jeli dál, vystavovali teď na dvoře všechno zboží, s nímž tu směli obchodovat, to jest takové, jež nekonkurovalo se zbožím domácím, jako hedvábí, východní koření, šperky, rukavice, přepychové postroje, olivový olej, ano i krásně malované zbožné knihy. Nebylo plotu, nebylo zdi mezi rynkem a dvorem Lombarďanů, ale hranice mezi nimi byla, sic pouze pomyslná, ale velmi přesná. Na tržišti mezi hroznovitými trsy bud a stánků, nakupených kolem pranýře, býval hluk a zmatek, lidský křik zápasíval s hlasy kravími, kozími a slepičími, s řinčením, skřípotem vozů, práskáním bičů, výpary masa, vlny a zeleniny se prolínávaly s pachy trusu, rybiny, zvířecího prachu a potu, uondaný, ustrkaný Čebišův pomocník, hradní písař, vybírající tržné, se s lejstrem a kalamářkem v ruce stěží prodíral davem ženských, sedláků, mnichů, přespolních kupců, Němců ze sousedství, mezi sviními ohrádkami, hromadami hliněných hrnců a pytlů. Od doby, kdy se srpnovští poddaní proměnili v samostatné hospodáře a kdy se kdekdo musil co nejčileji ohánět, aby sehnal na úroky a aby mu něco zbylo navíc, obchodní provoz v Kostohryzech tak ožil a vzrostl, že rynek, ač rozšířený po přestav-

bě městečka téměř o polovinu, nestačil a konšelé musili odhánět trhovce, kteří se roztahovali se svým zbožím až tak těsně u domů, že bylo těžko vcházet a vycházet z vrat. Ale na lombardském dvoře byl pořádek a klid, nadbytek místa i času. Hezký snědý jihozemec sedával po tureckém způsobu na hedvábném polštářku vedle pruhované plachty, rozprostřené na čistě umeteném dláždění, na níž, úhledně uspořádány jako pod vánočním stromečkem, ležely stůčky lesklého hedvábí, brokátu a kmentu, pěkné svícny a vyšívané pásy, ozdobné přezky k střevícům a pentle, a aniž křičel, aniž vyvolával a vychvaloval své zboží, s vlídným úsměvem čekal na zákazníky: proto se domácímu tržišti říkalo peklo, lombardskému ráj. Půjdeme rovnou do ráje, nebo zastavíme se dřív v pekle? domlouvali se přespolní, když se ubírali do Kostohryz na trh. Stávalo se, že babka v pekle prodala kozu a v ráji utratila stržené peníze za hedvábný šátek na hlavu, nebo sedlák propil v ráji za zavřenými dveřmi krávu, čepovalť Landolfo, nový lombardský správce, oslňující elegán, v přepychové nálevně, kterou si otevřel ve vlastní režii, zlatý cizozemský nápoj, k němuž se domácí medovina měla jako syrová mrkev se má k pomerančům, uzrálým pod jižním nebem.

Mimořádný úspěch Mauriciova života, až dosud kalený tím, že nebesa požehnala jeho první manželství, před šestnácti roky ukončené smrtí jeho ženy, jen jediným dítětem, dcerou, nyní provdanou za Matěje Kořínka, byl korunován narozením dvojčat-synů, jimiž ho, padesátníka, obdarovala jeho druhá manželka, nazrzlá kutnohorská Němka jménem Afra, a to právě devět měsíců poté, kdy ji přivezl z jejího rodiště do nového, kapustového, jak se mu říkalo, domu v Kostohryzech. S výjimkou pana Epíka a dvou tří patricijů v Kostohryzech nebylo tenkrát na Srpnovsku jediného samostatného hospodáře nebo živnostníka, který by si od něho nebyl vypůjčil buď, jak vylíčeno, na podaj nebo na stavbu

domu, na nákup nových nástrojů a i dobytka, a Mauricius půjčoval podle rizika nebo podle nálady či sympatie na úrok někdy až padesátiprocentní. Odměnou za zdárné přebudování srpnovského hospodářství obdržel od pana Epíka, jak bývalo pravidlem, dědičné rychty v bývalých hostovských vesnicích, vyvěněné šesti lány svobodné, všech poplatků prosté půdy, jakož i nárokem na polovinu všech pokut, z rychtářské moci vyměřených a vybraných, a nechtě a ani nemíně být rychtářem na několika různých místech najednou, pronajal tyto výnosné úřady za polovinu pravděpodobného výnosu místním selským předákům a zdvojnásobil tak své srpnovské důchody. Přičtl-li k těmto příjmům pečlivě zapisovaným do obrovité účetní knihy, ležící na pultu s šikmou deskou, zvlášť k tomu účelu zhotoveném, výnosy svého důlního podílu, Mauricius shledával, že je bohatší než sám pan Epík.

Čtyři měsíce po dvojnásobné volbě německého krále navštívil Mauricius Kutnou Horu, a jak už napověděno, vrátil se s novinou, že bohatí těžaři, zpravidla dobře informovaní, začínají nakupovat a hromadit obilí, protože válka mezi Ludvíkem Bavorem a Friedrichem Habsburkem co nejdříve zasáhne i naše země. Ihned dav svolat městskou radu, přednesl jí názor, že je bezpodmínečně nutno nahradit plaňky, jimiž Kostohryzy jsou obehnány, řádnými zděnými hradbami. Šetrní konšelé se postavili tomuto nákladnému návrhu míněním, že Srpnovsko díkybohu leží stranou hlavní zemské cesty a že k zmíněnému kumánskému přepadu došlo toliko náhodou, jejíž opakování je velmi nepravděpodobné. I pokrčil Mauricius rameny a odpověděl, že nemůže ctihodné kmety k ničemu nutit, jelikož jejich rozhodování je svobodné; on však nechce vydávat svůj majetek všanc vrtkavostem války na místě nezabezpečeném, a bude proto vymáhat své kostohryzské pohledávky. Takto promluvil, takto dal pocítit tíhu své vůle

nejmohovitějším představitelům městské honorace, Trutilovi, Hektoru Bříškovi, pivovarníku Kubatovi, ano i svému zeti Matěji, řečenému Kořínek, a neustal ve své zpupnosti, ani když s kyselými tvářemi návrh odhlasovali.

„Ale nemyslete si," řekl, „že si dám zavřít oči mizernou zídkou na půl cihly a dvěma tuláky, kterým, jak vás znám, posadíte na ramena sudlice, aby představovali milici. Ó nikoliv, ctihodní kmeti. Kostohryzy dostanou opevnění pořádné, s příkopem dvacet loket širokým a obezděným z obou stran."

Odešel pak ze schůze, drobet zrůžovělý v souměrné, poněkud suchopárné tváři, a odebral se za svou manželkou Afrou, jež kojila své synky v okenním výklenku přijímací síně v patře kapustového domu, tiše přitom prozpěvujíc, a oznámil jí, že zítra ráno odjede na delší dobu, možná na čtyři neděle, nakupovat obilí.

„Osvědčí-li se zprávy, které jsem získal, a budou-li v zemi války a stoupnou-li ceny obilí," řekl jí, „koupím ti zlatá nosítka, abys do smrti nemusila udělat krok pěšky, a odstěhujeme se na vlastní zboží a na vlastní hrad."

„Doufejme v Boha a on nám požehná," odpověděla, u každého prsu po jedné šišaté, nazrzle ochmýřené hlavičce, a Mauricius, nevěda, co si počít se svým štěstím, jemuž nedovedl dát výraz a průchod, otázal se jí, má-li všeho dost a není-li domácnost něčeho potřebná.

„Chválabohu, všeho je víc než dost, ve špíži nám zasmrádly tři husy a sádlo nám zplesnivělo," řekla Afra, a Mauricius, už nemaje, co by poznamenal, odebral se za svým šafářem Klocem, aby mu vydal rozkazy k výpravě.

Takto zašlehl světodějný zápas dvou německých králů i do života nevýznamného posážského městečka: je dobře k tomu dodati, že po Mauriciově odjezdu kostohryzští kmeti opravdu sáhli do

obecního měšce a zahájili stavbu opevnění, a to ne pouze proto, aby vyhověli kupcově tyranii, ale protože je vskutku přepadl válečný neklid, když na konci března elegantní Landolfo dal vyprázdnit lombardské skladiště a opustil Kostohryzy s jedenácti těžce naloženými vozy, protože v Čechách se prý semele una kalamita, jakou svět neviděl. Tehdy také Chrastinští – patrně na návod a nátlak Ciaccův, který Landolfa, krajana svého, rád navštěvoval v jeho nálevně a okulacoval ho – počali prohlubovat příkop a zesilovat palisádu. Kostohryzané propadli panice, a kdo měl zdravé ruce a nohy a neměl peníze, aby za sebe zjednal náhradníka, musil kopat a vršit val, a kdo neměl motyku a lopatu, šel sbírat a nakládat kamení do petroveckého potoka.

I nemohlo dlouho trvati a všeobecný rozruch musil proniknout i dvojí zdí, jíž byl oddělen od světa a od srpnovského lidu pan Epík; a vskutku na počátku dubna, v den svatého Vincence, přišel na Srpno šedivý mnich, nesa na zádech v koši do teplé vlniny uchumlaného, vymydleného a zlatou stužkou na krku ozdobeného živého kanečka, a odevzdal jej paní Hátě s vlastnoručním dopisem Bigamovým.

Opat v něm znovu vyjadřoval své politování nad tím, že posledně nesměl, vázán přísným příkazem svých přestavených, vyhovět přání své urozené a ctnostné sousedky. Trápen svou bezmocí, jakož i představou, že paní Srpnovská se na něj, nevinného a jí vyhověti dychtícího, hněvá pro toto odřeknutí, vedl tu věc v bedlivé a starostlivé patrnosti a při poslední generální kongregaci řádu, jež se každoročně odbývá v Citeaux, vyžádal si dovolení, aby od zákazu prodávat nebo darovat živá zvířata směl učinit jednu jedinou výjimku, neboť jde o to, učinit zadost žádosti paní vysoce zbožné a bohumilé, služebnice Kristovy v dobrých skutcích dokonalé a v pokoře míry neznající, těšitelky zarmoucených, čilé

v úslužnosti k Božím sluhům a neúnavné navštěvovatelky služeb Božích. Toto dovolení mile obdržev, spěchá, aby paní Srpnovské zaslal to, čeho si byla přála, a prosí ji, aby tento nepatrný dárek laskavě přijala a dovolila mu, opatu Ingebrandovi, aby ji směl navštíviti a ujistiti ji nejlepší svou sousedskou vůlí.

Nebylo lze nevyvodit z tohoto překvapujícího obratu, že Epíkovy akcie, zdánlivě bezcenné, přes noc stouply, a uváženo zdravým rozumem, důvodem tohoto stoupnutí nemohlo být nic, než že Janův trůn konečně praskl nebo praská a že u dvora se to mele. V nadšení přitisknuv kanečka k hrudi, Epík chtěl sedlat a ihned odjet do Prahy, ale Háta mu v tom zabránila, míníc, že bude lépe vyčkat nejprve Bigamovy návštěvy a zvědět, co se děje. Epík se sice bál, aby ho Geunarunge nepředešel, kdyby se Korutanec mezitím vrátil, a aby si u něho nepojistil vesnice, jež mu Epík mínil urvat, ale dal se ukrotit Hátinou připomínkou svých osudných nezdarů, jež vesměs zavinil ukvapeností. Rozmluva s Bigamem mu pak byla počátkem nesmírných překvapení, z nichž se nevzpamatoval do smrti a jež ho dovedla k názoru, že tomuto světu není rostlý, což však není hanba, neboť mu je rostlý jedině ďábel, vládce příčin, do nichž zaplétá člověka.

VI

Ač chromý na obě nohy, jež mu před dvaceti lety omrzly, když se modlil za Pudivousovu spásu, ohnutý v zádech a žlutý v pohyblivé, zmačkané tváři, Bigamus byl duchem čilý a hezoučky povídavý stejně jako dřív, když prázdnil srpnovskou pokladnici. Dovedl Epíka důkladně potýrat, když přišel a složiv paní domu své pokorné poklony, vytrvale seděl a svou otlemenou tlamkou chválil Hátinu

píli, již dala najevo svým starostlivým zájmem o domácí zvířectvo. Zdlouhavě a důkladně vysvětloval, že svět, v němž kratičko nám je dovoleno dlíti, jest kniha napsaná světlou Boží rukou, v níž každé jednotlivé stvoření, ať to ptáče nebeské, nebo ta rybka vodní, jest slovo. A co při slovu je smysl, toť při veškerém zemském stvoření souměrnost a krása. Proto kdo tato Boží stvoření šlechtí a pěstí, Boha chválí, ba co víc, spolupracuje s ním ve smyslu moudrého výroku Apoštolova: Zajisté jsme Boží pomocníci.

Rozvinul pak podrobně myšlenku, že všechno snažení lidské se dělí na pohnutky rostlinné, zvířecí a duchovní. Z prvých dvou pocházejí všechny hříchy, z třetí ctnosti. Z pohnutek zvířecích vyrůstá obžerstvo a smilstvo, z rostlinných lenost. Protože rostlina je nižší než zvíře, jest míti za to, že lenost jest horší než obžerstvo a smilstvo, a naopak píle přináleží k ctnostem vrcholným, ovšem jen píle taková, jež je obrácená k větší slávě a chvále Hospodinově, a ne k ukájení nízkých žádostí, k mamonění a otročení hmotě.

Takto hovořil, sedě u krbu a vztahuje k plamenům zimomřivé ruce s výrazem otlemené tlamky tak laskavým, jako by ohříval ne sebe, nýbrž mrznoucí vdovu nebo sirotka, a nezměnil způsob přednesu, když nanovo obrátil proud svého kulatého povídání k chvále Hátině a vzpomněl, jak šťasten byl, když obdržel v Citeaux dovolení, aby směl nepatrným dárkem podpořit paniny ctnostné záliby, a protože jeho srdce přetékalo radostí, nevydržel a vychválil paní Srpnovskou před nejšlechetnějším králem Janem. Král právě byl u dobré míře, neboť jej rozradostnila šťastná volba a válečné úspěchy jeho přítele a spojence, císaře Ludvíka Bavora, jemuž byl dobrovolně ustoupil z cesty a předal mu své vlastní nároky na německý trůn, protože nechtěl rozšiřovat okruh svého vládnutí, touže se plnými silami a soustředěnou bedlivostí věnovati správě Království českého.

Epík považoval tento výklad Janova volebního neúspěchu za ironický úvod k zprávě, na niž horoucně čekal, že Janův trůn, jak se vyjadřoval v rozmluvách s Hátou, praskl. Ale opat, nedbaje jeho zasmání, jímž provodil jeho slova, pokračoval s nepohnutě laskavým úsměvem, že král se zájmem vyslechl jeho, Ingebrandovu, chválu, a když se už mluvilo o paní Srpnovské, vzpomněl pana Srpnovského: Co dělá tento chrabrý a ušlechtilý rytíř? zeptal se. Takto doslova se vyjádřil a s potěšením vzal na vědomí Ingebrandovu odpověď, že pan Srpnovský je zdráv a že s radostnou myslí pečuje o rozkvět svého hospodářství. „Toť výborné," řekl král, „a my mu to chválíme. Kdyby nicméně se chtěl načas vzdát svého zátiší domáckého a vstoupit do našich služeb, my, král český, štědře se mu odměníme, neboť toho bohdá nebude, aby v naší zemi paže rytířské zahálely." Toto řekl, a on, opat Ingebrand, považuje za svou povinnost tlumočiti svému sousedovi tento nejvyšší výrok.

Zklamán tímto poselstvím, jež odporovalo jeho očekávání, ale také polichocen, neboť buď jak buď, bylo jisto, že jeho akcie opravdu stouply, Epík se zeptal pro jistotu, sedí-li Jan ještě pevně na trůnu. Opat se tolik podivil této otázce, že jedna polovina jeho pohyblivého obličeje poklesla, druhá povyskočila a otlemená tlamka se vyšpulila v trubičku.

„Jak by neseděl?" řekl, když byl uvedl své pomačkané tahy v obvyklý pořádek. „Jak se možno ptát na něco podobného? Zajisté že na něm pevně sedí, neboť byl řádně zvolen, řádně korunován a jeho manželka pochází z domácí královské krve."

Nato řekla paní Háta, jež ve své přítomnosti neměla ráda takovéto obcházení horké kaše, že přesně totéž, včetně té manželky z domácí krve, lze říci o Korutanci, a málem totéž platilo i o Rudolfovi; a kde jsou ti dva? Je sice pro pana Srpnovského lichotivé – takto pokračovala –, že král ho volá do svých služeb a že chválí

jeho chrabrost a ušlechtilost, ač ho jakživ neviděl a zdržuje se víc v Německu než v Praze, takže je kupodivu, že o jeho existenci vůbec ví. Je však možno se ptát, není-li to znak královy slabosti, odpouští-li z ničeho nic svým odpůrcům – neboť pan Srpnovský se nikdy netajil tím, že nestojí při něm – a láká-li je k svému praporu, a není-li to důsledek toho, že je v úzkých a že se mu koruna klepe na hlavě. I když je pravda, že je spojencem Ludvíkovým a že mu dobrovolně ustoupil z cesty, je také pravda, že tento Ludvík je spojenec náramně vachrlatý, ne celý německý král, nýbrž jen polovina německého krále, oslabená válkou s druhou polovinou, a také je pravda, že Jan není u nás oblíbený a že jeho vážnost dojista nevzrostla, když ho už nechrání jeho císařský tatínek.

Takto promluvila, s plachou bojovností upírajíc na Bigama své hnědé laní oči, zardělá v mile okrouhlé tváři. Její slova nikterak nebyla nehorázná, neboť jsouc ženou a účastníc se navzdory zvyklostem hovoru, z jakého ženy bývaly vyloučeny, ať řekla, co řekla, bylo to, jako by nebyla vůbec nic řekla, a přece opat byl nucen vzít její slova na vědomí a odpovědět na ně, byť dobře vychován, a formálně jeho návštěva platila jedině jí.

„Ludvík není polovina německého krále," řekl tónem laskavého poučování, „nýbrž král celý, a Friedrich také není polovina německého krále, nýbrž vůbec žádný král, správněji vzdorokrál, anti-rex bez moci a bez práva, vzpurník a troufalec, který co nejdřív bude smeten a spálen nejen světskou mocí, ale hlavně hněvem Hospodinovým. Jeho volba je neplatná, protože se neodbývala ve Frankfurtu, místě jedině k tomu způsobilém, a co nejhoršího, nebyl jí účasten jediný volič z řad duchovních. Stejně neplatná je jeho korunovace, protože se neodehrávala v Cáchách, posvěceném to místě korunovačním, nýbrž v Bonnu. Zato Ludvík byl zvolen ve Frankfurtu jako veškeří jeho královští předchůdci, vedle světských knížat pro něj

hlasovali arcibiskupové a korunu přijal v Cáchách, jak se patří. Je tedy oprávněnost Ludvíkova panovnictví nesporná, povýšená nade vši pochybnost, a rovněž je nesporná směšnost a zločinnost vzdoru Friedrichova, kterýžto Friedrich, opuštěn Bohem a lidmi, zoufale teď se kdesi potlouká s hordou hladových a vysílených vojáků, stíhán posměchem a kletbami, pokořen Ludvíkovou důstojností a oslněn leskem jeho žezla. A není-li už moc našeho mladistvého vladaře Jana, Bůh mu přejž zdraví a dlouhá léta, posilována záštitou jeho velikého otce, který byl odešel cestou všech smrtelných, přátelství Ludvíkovo plně vyváží tuto záštitu a snad ji i převáží, jak se ukazuje, když Ludvík, aby zpečetil své spojenectví s Janem netoliko slovy, netoliko pergamenem a černidlem, ale i skutkem, předal do rukou českého krále kraj chebský a dva mocné hrady francké. Tak se věci mají, a ráčil-li král omilostnit své někdejší odpůrce, neučinil tak ze slabosti, nýbrž proto, že obrátil kormidlo lodice mu svěřené jiným směrem, než jakým ji otáčel až dosud, a propustiv ze svých služeb všechny své rádce a pomocníky, které byl na počátku svého panování přivolal k sobě z Němec, aby byli oporou jeho mládí, poměrné nezkušenosti a neznalosti zdejších poměrů, míní náhradou za ně pohnout všechny spravedlivé české pány k společné práci na blahu a rozkvětu této země. Pravím, že spravedlivé pány, a kladu na tato slova důraz, protože ne všichni čeští páni, žel, jsou spravedliví. Je mezi nimi skupina plazů jedových, kteří se naoko vlichocují v královu přízeň, ale ve skutečnosti pomýšlejí na jeho zkázu, a za tím koncem se tajně domlouvají s Friedrichem a jeho stvůrami. Odhalit a rozdrtit toto hnízdo Antikristových slouhů, jejichž pekelnickým přednostou je nynější králův podkomoří, pan Jindřich z Lipé, bude nejbližším úkolem těch, jež jsem označil jako spravedlivé: a kdo vstoupí do jejich řad a pomůže jim, bude odměněn nejen v nebi, ale i na zemi, a to přehojně a tučně."

Skončiv, Bigamus se zvedl a odbelhal se, nedávaje najevo bolesti, jež mu zvláště v předjarní čas působila chůze po omrzlých nohou, a cestou přívětivě žehnaje Epíkovu domu. Než nasedl do nosítek, řekl ještě à propos, že rozhodne-li se pan Srpnovský uposlechnout výzvy spravedlivých, nechať vzkáže do kláštera, a on, Ingebrand, zařídí pak vše potřebné.

Téhož dne krátce po poledni přibyl na Srpno ve svém důkladném kočáře druhý Epíkův soused, Ortlieb Geunarunge, zevnějškem omládlý dvanácti lety mondénního manželství s krásnou Katuší, neboť znatelně zhubl, a vážné měšťanské šaty, jež nosíval, nahradil oblekem líbivějšího vzhledu, střihu ne sic módního, leč také ne už okázale nenového. Mohl si tuto změnu dobře dovolit, neboť byl tehdy tak bohat a svým bohatstvím tak slavný, tak důkladně zajištěn odspodu, jak říkával, a nejen odspodu, ale i zšíře a zdéli, že nikoho už nepotřeboval přesvědčovat o své solidnosti. Od té doby pak, kdy se mu dostalo vnuka, obdařeného šlechtickým jménem a erbem, a kdy byl manželským poutem spojen s oslnivou dceří vladyckého rodu se znakem liščího ohonu, pozbyl svého dřívějšího pocitu méněcennosti, a sebejistý, nedbalý mínění, jež vzbuzoval v lidech, s nimiž přicházel do styku, oproštěný od oné vnitřní rozpolcenosti, která ho trápívala a již musil umně vyrovnávat a tlumit, svou osobností dorostl zlatého rámce, jejž byl kolem sebe vybudoval.

Když mu Epík zdrženlivě, ne nevlídně, ale také ne radostně, tedy v souladu s ne nepřátelským, ale také ne srdečným rázem vztahů, jež ho po Hilburžině smrti poutaly k bývalému tchánovi, vyšel vstříc do půli verandy, Geunarunge ho podle svého zvyku upozornil, aby ho z ohledu na slabost jeho prsou neobjal a nestiskl příliš prudce, a vrzaje střevíci ne už nenového tvaru, ale stejně pevnými a skřípavými jako dříve, pomalu vkročil do síně. Poho-

dlně se usadiv u krbu, notnou chvíli v pokojném zadumání hleděl do ohně, přičemž roztržitě sám k sobě promlouval z hloubi hrdla vyráženými slovy „ja, ja“ a „so, so“, a pak rázem, okázale nedbaje tehdejšího mravu úvodních průtahů a kudrlinek, jemuž se v jisté skrovné míře podroboval, dokud ještě trpěl vnitřní rozpolceností, přešel k předmětu své návštěvy, řka:

„Ortliebovi je už deset let, a je načase, aby změnil bydlo.“

Jeho vnuk, jak víme, nazvaný z poslední a také první zjevné vůle nebožky Hilburgy Ortliebem, byl tehdy už čtyři roky v pážecích službách u své pratety, choti pana Václava ze Zárožně. Bývalo mravem posílat co možno nejdříve šlechtické děti z domu pryč, na cizí hrady a dvory, a Epík vyhověl tomuto způsobu tím ochotněji, že výbušné zdraví, čilost a veselost jeho prvorozeného syna, zrozeného z nemilované plebejky, uráželo jeho ješitnost, neboť druhý jeho syn, Křišťan, vzešlý z ženy ušlechtilé krve, byl navzdory všem předpokladům slabý a stonavý, náchylný k chorobným výkyvům nadšení a skleslosti a neodolný vůči námaze, slovem chcípák, jak se dříve říkávalo, ba dodnes říká. A rozumí se, že jeho rozhodnutí poslat Ortlieba na Zárožeň, když ještě byl maličký, sotva šestiletý, potkalo se s živým porozuměním paní Háty, neboť dobré paní zajisté nebylo příjemno pozorovat, jak žalostně její vlastní syn pokulhává za nevlastním.

Je ovšem dlužno uvést malému Křišťanovi k obraně, že nejen jemu, ale i dítěti plně zdravému a zdatnému by bývalo bylo zatěžko držet s Ortliebem krok, byť jeho polobratr pacholík skvělý, nejen pravý syn Epíkův, což samo o sobě by nebylo nic zvláštního, ale i zdárný potomek Odolenův, Anežčin, Petrův a i Geunarungův. Lišáctví svého dědečka z matčiny strany, zušlechtěné znamenitým smyslem pro logiku, jímž se vyznačovala jeho bába Anežka Půtická, spojil s rodovou pýchou Srpnovců a s bezstarostnou veselostí, jež

zlatila mládí jeho otce, získávajíc mu sympatie jeho přátel u dvora. Po sklonu k vnitřní rozpolcenosti, která před lety trápívala Geunarunga, a po náběžích k filozofické myslivosti, k mystice, nebo dokonce k sebeobětovnému mesianismu, k němuž – patrně v důsledku nadpřirozeného zásahu dřeva z kříže, jímž jistý statný poutník do Svaté země svého času oplodnil chlapcovu prabábu – byli více nebo méně, zjevněji nebo skrytěji náchylni všichni potomci pana Dobiáše, nejvíce ovšem Petr Pudivous: po těchto nadrozumových nebo mimorozumových, životní rozmach a úspěch zdržujících dispozicích nebylo u malého Ortlieba ani stopy. Měl tedy všechny předpoklady k tomu, aby mohutněji ukojil ctižádost, jež u jeho předků zůstala zklamána a kterou po nich rovněž podědil, leč dravě zesílenou. Ještě mnoho let po jeho příjezdu na Zárožeň se vyprávělo, že když ho jeho prateta, manželka pana Václava, podrobila výslechu, aby shledala, co v něm vězí, a když se ho zeptala po jeho záměrech životních, chlapec odpověděl tímto dokonalým sylogismem, jímž v jediné formuli zahrnul všechny své vlastnosti nejvýznačnější, smysl pro logiku, sebevědomí a ctižádost: Každý pán chce být mocný, já jsem pán, a proto chci být mocný.

Nuže takový byl zhruba Epíkův první syn, Geunarungova pýcha a odstranitel jeho vnitřní rozpolcenosti, a o tomto výtečném pacholíkovi patricij promluvil, když podumav u ohně a pročistiv si hrdlo několikrát opakovanými slovy „so, so“ a „ja, ja“, pravil, že je načase, aby Ortlieb změnil bydlo.

Na Epíkovu udivenou námitku, že nad Zárožeň neví o bydle pro Ortlieba vhodnějším, Geunarunge odpověděl pokojně, že málo záleží na tom, co jeho bývalý zeť neví; hlavní věc je, co on, Geunarunge, ví. Pro pážecí věk Ortliebův byla Zárožeň dobrá dost; teď mu však nastávají léta panošská, a tu už je třeba rozmyslně uvažovat a vzít v potaz všechno, co může prospět chlapcově budoucnosti, tedy

i okolnosti politické. Malý Ortlieb není leckdo; zdědí nejen erb po otci, nikoli nejneznámější v zemi, ale i jmění po dědovi, v zemi jedno z největších – nedáť se dobře předpokládat, že by on, Geunarunge, ještě sám zplodil potomka. A čím větší dary a přednosti, tím větší opatrnost. Před deseti lety by nejvhodnějším bydlem pro malého Ortlieba býval královský dvůr. Dnes však, jak se věci jeví, královský dvůr je místo vratké a nejisté, a nadto zastíněné dvorem nejmocnějšího velmože v Čechách, pana Jindřicha z Lipé, hlavy starobylého rodu ostrve, králova podkomořího a správce všech korunních důchodů. Nuže tento pan Jindřich z Lipé jest díky jeho, Geunarungově, přímluvě a vlivu ochoten přijmout malého Ortlieba do svých služeb. To je pro chlapce výhra, o jejíž velikosti se Epík přesvědčí, teprve až bude v proudu všechno to, co se chystá. A jsou to věci nesmírné, v nichž lze získat i ztratit všechno: i radí Geunarunge svému bývalému zeti, a radí mu dobře, neboť je i v zájmu jeho vnuka, aby Srpnovci dobře pochodili – radí mu co nejdůtklivěji, aby se zavčas vytrhl ze své nečinnosti a aby se přidal tam, kde zanedlouho bude pršet zlato a úřady, to jest k straně pana z Lipé. On, Ortlieb Geunarunge, je ochoten tuto nabídku zprostředkovat a za svého bývalého zetě se přimluvit, neboť takových již by dnes chtěli sloužit velikému Jindřichovi, je nadbytek.

Epík odpověděl, že nechápe, proč by se měl obracet na kováříčka, může-li se obrátit na kováře, a proč má nabízet své služby královu podkomořímu, může-li je nabídnout právě tak králi samému.

Slyše to, Geunarunge se dvakrát pleskl dlaní do čela. „O jakém mluvíš králi?“ zeptal se. „Snad ne o Janovi? Pěkný to král, pravá slepice promoklá, smutná figura všemi opuštěná.“

Poučen svým nedávným rozhovorem s Bigamem, Epík řekl, že král Jan nikterak není opuštěn, jeť spojencem Ludvíka Bavora, jediného a pravého krále Němců.

„Jediný a pravý německý král je Friedrich," řekl Geunarunge. Na Epíkovu námitku, že Friedrich byl korunován na nesprávném místě, v Bonnu, kdežto Ludvík byl korunován, jak náleží, v Cáchách, Geunarunge odpověděl s nepěkným smíchem, při němž odhalil všechny své vadné zuby.

„Ale jakou korunou, velectěný? Tím zlatým věnečkem, kterým nebožtík Jindřich byl korunován v Miláně? Jenže to není koruna, to je parádička, kterou paničky nosí na hlavinkách, aby jim vlásky nepadaly do čela, legrace, ne odznak královský, zlaté lístečky a perličky, manželka nosí něco podobného, protože na to má a protože jí to sluší, ale ona není královna a tím méně král. Německá koruna je jen jedna, těžká, ze zlata a tlustá na dva prsty a loket vysoká, a tu si posadil na hlavu Friedrich. A jediný člověk, který má právo korunovat německého krále, je arcibiskup mohučský, a ten korunoval Friedricha, kdežto Ludvíkovi posadil jeho aušusový věneček na hlavu arcibiskup kolínský, a co je arcibiskup kolínský, smím-li se ptát? Šmejd. Ale vyprdl bych se na korunu i na arcibiskupa, kdyby Ludvík měl za sebou nějakou moc; jenže jakou on má moc? Když ho Friedrich onehdy u Špýru vyzýval k boji, on se, nebožka smutná, utekl na židovský hřbitov a jukal tak dlouho za náhrobním kamenem, až si Friedrich, znechucen, po královsku odplivl a odtáhl. Tak vypadá Janův spojenec a na tuto stranu by ses chtěl přidat: je ti to, ubožáku, podobné. Zato Jindřich z Lipé? Aj, toť něco jiného. Neříkám, že Jindřich se za královými zády smlouvá s Friedrichem, protože něco takového by byla velezrada – neříkám to, říkám jen: Otruby, z cesty mouce! – říkám: Haléři, udělej místo groši! – jen to říkám, a ty, nemáš-li v hlavě slámu, mi rozumíš. Chytrému napověz a hlupáka netrkej, protože to není nic platno."

S těmito slovy zdvihl své zeštíhlelé, ale stále ještě těžké a masivní tělo, a když odcházel k svému kočáru, dodal ještě, že až se

Epík rozhodne nabídnout velikému Jindřichovi své služby a svěřit mu malého Ortlieba, nechať to vzkáže na Rabenec, a on pak, Geunarunge, zařídí další; ale ať se nerozhoduje dlouho, protože věc spěchá, hoří, nečeká.

Takto zavlečen do hry, Epík zabředl do podobného dilematu, v jakém před sedmatřiceti lety vězel spolu se všemi urozenými hlavami od Baltu po Adrii jeho otec, pan Odolen, když se rozhodoval, bude-li prospěšnější se připojit na stranu Rudolfa Habsburka, nebo Přemysla Otakara Druhého. Rozpor to, v nesčetných obměnách probíhající veškerými lidskými dějinami, prastarý, ale vždy nový, rozčilující a špinavý, byl v tomto případě usnadněn Epíkovou důvodnou nechutí a nedůvěrou k bývalému tchánovi a odporem k jeho kramářskému způsobu vyjadřování, jakož i tím, že Geunarunge přijel s holýma rukama, kdežto námluvčí protivné strany předeslal své návštěvě půvabného kanečka. Přikláněl se tedy náš rytíř větší vahou své sympatie k Bigamově skupině „spravedlivých", a pan Václav ze Zárožně, jejž o málo později navštívil, aby ho požádal o radu, dal mu za pravdu: sám přináležel k straně nepřátel Jindřicha z Lipé, a patřili k ní mimo jiné i všichni Epíkovi příbuzní erbovní, Benešovci, nositelé znaku zavinuté střely. Proto táhnout s nimi je Epíkovou povinností rodovou, a z této povinnosti vyplývá samozřejmě, že jeho syn Ortlieb zůstane na Zárožni.

VII

Ve všech panských hradech a tvrzích osnován, konflikt propukl naplno téhož roku na podzim, a jak správně předvídali kutnohorští magnáti, vyrostl v domácí válku, v krvavou a řvoucí rvačku, jež měla trvat půltřetího roku a v níž bída země, už zdrásané před-

chozím desetiletím zápasů o trůn, převýšila útrapy braniborské okupace. V pustošivém a nepřehledně chaotickém zápasu domácích velmožů, v němž v posledním konci konců nešlo o nic než o „tučné odměny“, jak se vyjádřil Bigamus, a o „zlatý déšť a úřady“, jak pravil Geunarunge, přidali se brzo cizí zbrojenci, jež si obě strany přivolaly k posile. Zasáhl i Bůh, když v druhém roce válčení seslal na zemi dlouhé deště, po nich tvrdou a dlouhou zimu a nakonec nesmírné sucho, v němž lesy žloutly a keře a traviny uvadaly v začernalý troud, harašící pod nohama zdechajících slepic jako kostlivčí hnáty.

O úřady se zápasilo, o peníze a o místa na výšinách; a mezitím bezejmenný lid, který tomu přihlížel se zoufalou trpností, propadal se do země: do země se propadaly vesnice a neopevněná městečka, neboť jednou vykradeni a vypáleni Míšňáky, kteří válčili na straně Jindřichově, hned zase Slezáky, již bojovali na straně králově, nevolníci se zahrabávali do země, a jen tu a tam dým, vystupující z bídných krůvků, připomínal, že se dosud odvažují žít.

Po vší široké zemi, proměněné v obrovitý Ďasův Chvíst, umíralo se hladem i mečem, oprátkou i morem.

Vznikal, vypráví o tom soudobá kronika, nekonečný počet chudých a nuzných; jedni prý byli zbavováni všeho, jiní jímáni a mukami rozličných druhů bídně trýzněni. Bídně byli trýzněni, představujeme si, jednak v rámci vojenských kratochvílí, jednak byli-li podezíráni, že někam zašantročili dobytek a obilí; a k vojákům, kteří je obírali o majetky, přibyly nakonec skupiny lidojedů, kteří jim brali to poslední, co jim ještě zbývalo, maso jejich vlastních těl. Za těchto okolností hubla představa tučných soust, jež si zápasníci mínili vysloužit, bledla vidina zlatého deště, jejž jim slibovali náhončí, a i naděje na moc a úřady pozbývala láka-

vosti, neboť jakápak to radost vládnout rozvalinám, obydleným mrtvolami? Že jim však šlo také o povinnost, o vlast a o čest, tedy o hodnoty ideální, páni by byli ochotně bojovali dál a dál, dokud by v zemi pobíhala třeba jen jediná koza a dokud někde v lesích dýchal třeba jen jediný nevolník, nebýt jejich manželek, které opuštěny ve svých hradech uprostřed hynoucích panství, spustily nářek, protkaný výtkami tak věcnými, že nebylo lze jej oslyšeti.

„Jak dlouho se ještě chcete rvát, bídní bídníci?“ znělo jejich spílání, přeloženo do řeči jednotné. „Zapomněli jste, že máte ženy a děti, či domníváte se snad, že se můžete uživit ohryzováním hradeb a věží? Přivedli jste nás tak daleko, bejci zaslepení, že samy poroučíme vojákům svých posádek, aby přepadali naše vlastní nevolníky, neboť dávno nám už nic neplatí a neodevzdávají, kdyžtě sucha jim zpustošila pole a vy jste jim vykradli sýpky a stáje. Lze takto hospodařit? Lze pořád jen rabovat a ničit a neorat přitom, nesít, nesklízet? Až nás, vaše manželky, vlastní naše stráže, jež jste nám ponechali k ochraně, z hladu sežerou i s dětmi, budete si rvát vlasy a kát se před Hospodinem. Ale na to vám kašleme, do pekel zatracujíce vaši zlotřilost, a ze všech sil vás voláme a zapřísaháme, abyste se umoudřili a nechali toho, nechcete-li se stát katy svých vlastních rodin.“

Tyto spravedlivé výtky, mnohokrát opakované, zapůsobily, a po dvou a půl letech mordování se páni obou svářících se stran počali zabývat ideou míru. A je zajisté hodno podivu a zájmu, že to nebyli Bigamovi „spravedliví“, legální přívrženci královi, již podali ruku skupině nepřátelské, nýbrž byl to naopak odbojník pan Jindřich z Lipé, který sezval všechny čelné české pány bez rozdílu stran, aby se s nimi sjednotil na společném tažení proti králi.

Schůze se konala na Zvíkově, hradu kdysi královském, a nacionalismus, tehdy nikoli starší devíti let, rozkvetl na ní nejpůvab-

nějšími květy: páni, jimž donedávna otázky domácího a cizího, českého a nečeského byly naprosto lhostejné, hovořili tu hojně a vzletně o nezadatelných právech českého panstva i lidu, pošlapávaných zvůlí krále cizince, který prý je odhodlán za pomoci svých lotrovských žoldáckých čet srovnat se zemí všechno, co v naší krásné vlasti roste a kvete českého, a který krutě nenávidí hlahol naší sladké mateřštiny; lépe je být zabit než být potupně vyhnán z půdy rodné. Opírá-li král cizinec svůj hroutící se trůn o námezdné voje slezské, bavorské a rejnské, jim, českým pánům, byla slíbena pomoc z Rakouska a z Uher, o Míšňácích, kteří jim už dřív sloužili, nemluvíc; takto posíleni a spojeni jednotící ideou lásky k otčině, smetou nenáviděného uzurpátora a rozdrtí ho jako švába.

Ač pozván, Epík se této schůze nezúčastnil. Zabránila mu v tom příhoda, která velmi pobavila jeho přátele, ale v jeho duši zanechala velikou hořkost a stala se nepřímým, ale důležitým podnětem událostí, které se zanedlouho měly odehrát na užším jevišti našeho vyprávění, na území Srpnovska a Kohoutky. Když Epík za nepřetržitého hlaholu trub, vítajících sjíždějící se hosty, vjel na hlavní zvíkovské nádvoří, přiběhl mu vstříc hezký, černovlasý mladíček, oděný panošským krojem v barvách pana Jindřicha z Lipé, žluté a černé, a ujímaje se uzdy jeho koně, oslovil ho po německu:

„Vítám tě na našem břehu, drahý pane nepříteli."

Uražen, rytíř se chlapce svrchu otázal, jakým právem ho, muže dospělého, sám kluk usmrkaný, nazývá drahým nepřítelem.

„Nejsem nepřítel dětí, velevážený panoši," dodal důstojně, „a na tvou drzost si budu stěžovat panu Jindřichovi. Kdo jsi?"

Sotva domluvil, s úlekem shledal, že krásné černé oči, jimiž chlapec na něm utkvěl v zaraženém údivu, jsou oči Hilburžiny, a uslyšev za svými zády smích, rozpálil se takovým hněvem, až pobledl.

„Chceš mě patrně poučit," řekl, „že jsi Ortlieb a já že jsem blb, který nepozná vlastního syna. Ale ty nejsi můj syn Ortlieb, protože já jsem svému synu Ortliebovi poručil, aby zůstal na Zárožni, a ty jsi navlečen do Jindřichových barev. A můj Ortlieb je syn českého šlechtice, příslušník českého rodu, potomek mužů, kteří pro českého krále prolévali krev, a zajisté by raději zemřeli, než aby vlastního otce oslovili cizáckou řečí. A jsi-li přece jen Ortlieb a přeběhl-lis do nepřátelského tábora navzdory mému zákazu, poslouchá-li raději svého prašivého dědečka než mne, a nestydíš-li se táhnout polem proti své vlastní krvi, pak, ničemný spratku, buď…"

Chtěje zabránit prchlým slovům prokletí, Ortlieb ho přerušil zoufalým zvoláním, že teď, kdy se všichni mají sjednotit, je to už lhostejné, na čí straně stál. Ale Epík opáčil, že ve věcech cti nic není lhostejné, a obrátiv koně, dodal, že nemá co pohledávat u muže, který vychovává syny urozených lidí k tomu, aby svým otcům byli potupou a hanbou.

Nedbaje domluv, namnoze podbarvených smíchem, jimiž se jeho přátelé snažili uchlácholit jeho zlost, opustil pak hrad, s dutým dostiučiněním si opakuje důstojná slova, jimiž, jak sám sebe přesvědčoval, ochránil svou čest a veřejně demaskoval hanebnost svého bývalého tchána, který mu ukradl a odcizil syna. Vydal se pak spálenými a zpustošenými kraji za králem Janem, který právě se svými námezdníky plenil jižní pohraničí Moravy, chtěje zatarasit cestu rakouským a uherským četám, jež měly vzbouřeným českým pánům přijít na pomoc.

Tvrdili-li páni na Zvíkově, že král nenávidí hlahol jejich mateřštiny, měli dojista pravdu; je ovšem dlužno dodat, že neměl mnoho důvodů ji milovat. Ošemetné pikle, jež před třemi roky představitelé vyšších stavů prováděli za jeho zády a jejichž sličnou ukázkou jsme měli příležitost se pobavit, mu nevnukly valné mí-

nění o charakteru českého panstva. Události posledních dvou let a především posledních dvou měsíců, kdy „spravedliví“ se jeden po druhém přidávali na stranu vzbouřenců, až se s ní nakonec spojili všichni, dotvrdily ho v názoru, že všichni do jednoho jsou zrádci a dráči, a jeho nevůle se obrátila i proti Epíkovi.

Bezelstně přesvědčen o výtečnosti svého kroku, povznesen krásnými hesly o věrnosti k muži ozdobenému korunou českých králů, jež si cestou sumíroval ve svém přemýšlivém duchu, nedotkl se ani stínem myšlenky té okolnosti, že nedávno je tomu, kdy si toužebně přál, aby pod Janem praskl trůn. Byl naopak vnitřně sbratřen s oním Vilémem, synem Aimeriho ze starých zpěvů hrdinských, trvalým a lze říci profesionálním zachranitelem francouzských suverénů, jehož oddanost byla tak nesmírná, že opustil svou nevěstu před oltářem, an se právě doslechl, že král je v nebezpečí.

Rozechvěn svou šlechetností a rytířskou věrností, Epík hrdě vjel se svými zbrojenci do králova ležení na Špilberku, ale když dočkav se slyšení, lámanou němčinou ujistil krále svou oddaností, k své smrtelné hrůze dostal ledovou odpověď, že merci, merci, oni, to jest král, raději se spolehnou na své vlastní síly.

Janovy síly byly nepatrné, a tato příkrá slova nebyla projevem jeho sebevědomí, nýbrž zhnusené nedůvěry. Tak zlé bylo jeho postavení, že když vzbouřenci opravdu dostali posilu z Rakouska a z Uher, byli by ho snadninko mohli, jak si byli slibovali, rozdrtit jako švába. Neučinili to však, neboť král bez moci, vydaný na milost jejich žravosti, král loutkový, děkující jejich vůli za zachování trůnu, byl právě tím, co potřebovali. Proto zahnavše ho do matového postavení, naoko se mu podrobili a rozdělili mezi sebou zbývající zlato, úřady a moc.

Tak bylo dovršeno to, co začalo před třinácti roky smrtí Václava Druhého, posledního silného představitele vrcholné moci

ústřední. Svorník státní sounáležitosti, v minulých časech brzdící bujnost domácích velmožů, praskl nadobro a zůstal prasklý pro příštích dvacet let, dobu nepřehledně dlouhou pro člověka životem v ní účastného. V dvaceti letech staří umírají a děti, dobírajíce se rozumu, dovídají se toliko z doslechu, že za dávných časů příhoda tak malicherná, jako je vypálení vesnice, měla za následek nepřívětivou návštěvu sluhy, přinášejícího úřední pergamen, obtížený voskovým talířkem s nápisy: „Soudní pečeť svatého Václava, vévody Čechů. Svatý Václav povolává k soudu".

Bylo tedy po válce, páni si podali ruce a rozešli se domů s urvanými sousty, pohublými válčením, a lid si oddechl. Bylo po válce; ale lombardští karavančíci, praví to poslové míru, se neobjevovali, a třeba se už nebojovalo, i nadále se oklikou vyhýbali naší zemi, neboť přestala být jednotným a jednotně spravovaným územím. Rozpadla se na tolik suverénních státečků, na tolik drobounkých království, kolik v ní bylo samostatných panství, měla tolik králů, lépe králíčků, kolik v ní sedělo pánů, a králíčci ti po libovůli zdržovali kupčíky na jejich cestě, po libovůli jim předepisovali cla a poplatky mýtní, a někdy se ani nenamáhali jim něco předpisovat a prostě na ně šturmovali ze svých skalních hradů a obírali je o všechno; a to se kupcům znelíbilo. Bylo po válce, ale bojovníci nevěšeli své štíty a kopí na stěny, aniž překovávali meče na pluhy a brány, neboť neohrožován soudním sluhou s talířkem, pán směl po vůli a chuti ubližovat sousedovi a musil být připraven na jeho odplatu. Tak bylo na počátku roku třináctistého osmnáctého, kdy Křišťanovi, Epíkovu synovi z druhého manželství, bylo dvanáct let, a kdy tedy bylo načase, aby vstoupil do života.

VIII

Mezi Petrovcem a holou návršní planinou, po níž vedla silnice spojující Prahu s Benešovem a Bechyní, oddělujíc v těch místech srpnovské panství od zboží klášterního, byla nedlouhá, ale dosti hluboká, od západu k východu protažená strž Na Otčenáši jménem, zarostlá křovím ponejvíce ostružnatým a na své k jihu otočené stěně zabydlená množstvím hadů. Za dávných časů se v ní prý shromažďovali pohané, aby obětovali svým modlám. Když se pak v zemi rozšířila pravá víra, v rokli se dlouho skrývali démoni, odjinud vypuzení, až je jakýsi svatý poustevník rozprášil množstvím otčenášů, jež tam odříkal; byl to možná týž muž, jehož horlivá zbožnost přivodila i Ďasovu Chvístu jeho jadrné jméno.

Tato zkazka nebyla prosta všeho opodstatnění. Skalnatá, k severu čnící stěna strže, z velké části obnažená, na jednom místě jako by jevila stopy umělé úpravy, bylať přerušena terasovitým stupněm, svou pravidelností tak nápadným uprostřed kamenité rozervanosti okolního terénu, že nebyla-li utvořena dlátem a kladivem, bylo to možno o ní tvrdit. Také balvan na způsob hrubého, zavalitého sloupku, který ležel, puklý, pod terasou na dně strže, při dobré vůli mohl být považován za oltář nebo obětní kámen modlosluhů, jejž vyznavači pravé víry, snad sám poustevník, tolik zasloužilý o místopisné názvosloví Srpnovska, u bohumilé snaživosti shodili z původního místa.

Buď jak buď, byla to končina podezřelá a pro hojný výskyt hadů životu nebezpečná, a své spásy dbalý člověk neopominul se pokřižovat, když ji obcházel. Ale právě pro svou nekalost, právě pro svou opuštěnost byla strž Na Otčenáši místem, kam se nejraději utíkal se svým přítelem Sílou za svými dětskými dobrodružstvími a sny malý Křišťan, panský odstrčeneček a chcípák. Pojmu „utí-

kal“ tu rozumějme doslova, podnikali své výpravy pěšky a kradí, bez vědomí rodičů a navzdory jejich zákazu opouštět hrad bez ozbrojené ochrany, neboť časy byly, jak dobře víme, rozhárané a panskému synkovi hrozilo venku víc nebezpečí než dítěti neurozenému.

Jak známo, Svědirožka byla vědma – Ciacco to poznal na prvý pohled – a mnozí lidé v kraji ji neomaleně nazývali čarodějnicí. Vyprávěli o ní mimo jiné, že když se kdysi na Velký pátek kdosi v kostele na ni podíval posvěcenou bezovou rourkou, uviděl ji stát vzhůru nohama; okolnost pak, že do kostela nechodila, pověsti tyto jen posilovala. Nicméně její bylinářské zájmy byly střízlivé a její vědomosti pestré sic a bohaté, ale všední: sbírala ponejvíce jen takové rostliny, které člověku vracejí zdraví anebo které ho dovedou zbavit života sladce a bez bolesti, a vzácný květ rozvírníku, jejž jak Sílovi, tak Křišťanovi všila do kabátků, aby se před nimi otvíraly všechny dveře, byl jedním z mála bodů, jímž se ve svém bejlaření dotýkala říše kouzel. Zato Síla s Křišťanem se zajímali o tuto oblast vášnivě a neměli plány o nic menší než stát se pány celého světa, dosáhnout nesmrtelnosti nebo poznat všechny řeči nejen lidské, ale i ptačí, žabí a vůbec zvířecí. Proto kdykoli se Křišťanovi naskytla šťastná příležitost, nejlépe když paní Háta odjela někam na návštěvu, vytráceli se z hradu a pádili do strže Na Otčenáši, a to nejen proto, že byla odlehlá a nerušená, ale hlavně že doufali, přesněji řečeno protože Křišťan doufal, že v ní utkvěl – navzdory otčenášům protivného poustevníka – zbytek dávné pohanské čaromoci, tajemně černé duchovnosti, příznivé jejich opovážlivostem.

Aby byli bezpečni před uštknutím hadů, již při jejich bádání hráli roli velmi důležitou, natírali si ruce a nohy šťávou sporýše, a Křišťan bledl a odvracel se s pronikavou nevolností žaludku,

kdykoli výborný Síla vidlicovitou větví přimáčkl k zemi užovku nebo zmiji, a chytiv ji za ocas, prudce ji roztočil, až zpitoměla, a pak vítězně se chechtaje svým tlustým, nevzdělaným smíchem, rozřízl ji kudlou na dva kusy. Věřilo se totiž, že přeťatý had hledí se doplazit k zázračné bylině, s výmluvnou výrazností zvané „neznámou", a dotknuv se jí, ihned se zacelí; a toto byl jediný způsob, jak neznámou bylinu najít, neboť nikdo nevěděl, jak vypadá a roste. Žel, hadi nemilosrdně pižlaní Sílovým křivákem, to také nevěděli a zdechali bezmocně, a to byla veliká škoda, neboť kdo neznámou rostlinu získal, stal se nezranitelným a porozuměl všem řečem lidským i zvířecím.

Pátrali též po modrém květu močeráku, který proměňuje železo v zlato, po kořenu svatého Jana, jehož majitel nikdy není v rozpacích co učinit a na čí stranu si přisadit, neboť umí bezpečně prohlédnout budoucnost, po hnědé podzemní rostlince zvané jelením skokem nebo po zlatém kvítku osladíčku, jejž najít značí zajistit si zdraví a štěstí, a nevadilo jim, že co živi nic neobjevili. Věděli – přesněji Křišťan věděl a Síla s tímto věděním toliko obdivně souhlasil –, že příroda střeží přísně všechna svá tajemství, a ona tajemství, po nichž pátrali oni, odporná rozumu, ale blízká obraznosti, ze všech nejpřísněji.

Po čtyřech prolézali roklí, rozkošným územím zakázanosti a tajné kutivosti, tak vzdáleným světa dospělých, že skřípot vozu, jedoucího po benešovské silnici, nebo dusot některého z těch vojáckých houfců, jež v oné době roznášely po zemi bídu a hrůzu, doléhal k jejich sluchu jako ze sna, a dorozumívali se přitom pískanými smluvenými signály. Jeden z nich, úvodní tóny písně „Hospodine, pomiluj ny", sloužil k orientaci, když jeden druhému se ztratil v houštině z očí, jiný, začátek staré odrhovačky o panence na houpačce, jež nechce mi dát přisednout, oznamoval nález něčeho

podezřelého, jak se mezi sebou vyjadřovali, a prvý takt hymnu „Ut queant laxis“, jejž dospělí zpívali na ochranu proti chrapotu, hlásal blízkost nebezpečí: Nepřítel je na obzoru, nebo: Jsme pozorováni – takový byl jeho tajný, jen jim dvěma známý smysl.

Tomuto signálu dávali zaznívat nejčastěji, neboť bylo-li těžko se jeden druhému ztratit v nerozsáhlé rokli a objevilo-li se něco podezřelého jen málokdy, nebezpečí, hoj, číhalo na ně za každým křoviskem, pod každým kořenem, a bylo sladko, vznešeno a mužno přiběhnout na pomoc ohroženému druhovi, a neméně rozkošno bylo sám se dovolat jeho přispění. Pohanský bůh Řezárník jménem nevraživě pozoroval jejich počínání, a protože byl přítelem hadů, hleděl s chlapci naložit stejně, jako oni nakládali, správněji jako Síla nakládal, s užovkami a zmijemi. Bohyně Třesavka přijímala podoby stínu, a svým průsvitným tělem kreslíc na skalnaté stěně podoby zlověstných tváří, s úspěchem se snažila pokropit jejich ramena a záda brdečkami husí kůže a sladkým mrazením rozptýlit soustředěnost jejich pátrání, a zlý démon Smradka, někdy vystupující jako zajíc, jindy jako muchomůrka, plnil jejich nozdry znepokojivým zápachem hniloby a trouchniviny, který zejména na podzim protékal roklí bohatými proudy.

Při takové hojnosti nepřátel není divu, že vstupní nota ochranného hymnu zaznívala z rokle Na Otčenášku, pokud v ní pobývali, co chvíle; ale kupodivu, když se jednou objevil na obzoru a vtrhl do jejich hájemství nepřítel skutečný, muž z masa a krve, příslušník onoho světa dospělých, jehož ohlasy po léta, jak víme, doléhaly k jejich sluchu jako ze sna, opominuli zapískat, opominuli vetřelce očima vykulenýma navrch hlavy. Domnívám se ostatně, že právě vinou tohoto opominutí uvedli v chod události, jež se z nevinného začátku měly rozrůst v záležitost truchlivě významnou pro celý kraj. Dá se totiž předpokládat, že kdyby nepřítel, totiž kupec

Mauricius z Kostohryz, byl zaslechl signální hudbu sešpulených klukovských úst, byl by se bez boje dal na ústup a nebyl by učinil to, co bohužel učinil, když stanuv na obzoru, to jest na kraji rokle, s hekáním – byl už trochu tuhý v kolenou a v kyčlích – se spustil šikmo na severní stráni k pohanskému obětišti.

Tam přistoupil k jednomu z plochých břidličnatých kamenů, jež se za staletí, uplynuvší od časů pohanských, shromáždily u paty svislé stěny terasovitého záseku, přejel dlaní po jeho okraji, chvíli podumal, a opět s funivým hekáním, přidržuje se křovisek a stromků a sráženje okovanýma botama celé stružky kamínků a zvětralé hlíny, vydrápal se vzhůru. Při dobrém pozoru bylo za chvíli slyšet rachot jeho vzdalujícího se povozu, jejž byl nechal stát na silnici.

Nebezpečí tedy minulo, nepřítel byl tentam, ale kluci ještě dlouho seděli v křoví a vykukovali na sebe, pobouřeni tímto zneuctěním světa, který až dosud patřil jen jim, Řezárníkovi, Třesavce a Smradkovi. Nakonec Křišťan přerušil obnovený klid začarované rokle, řka: „To jsme to sprali," a odplivl si.

Ač ne jasnozřivý, Síla ihned porozuměl logice tohoto výroku a rovněž si odplivl na souhlas; chápal, že Křišťan odsuzuje selhání jejich signalizačního opatření, jež bylo i selháním jejich vojenské a badatelské disciplinovanosti. Třebaže se jim navzdory tomuto selhání nic nestalo, a oni, řečeno po jejich, tentokrát vyvázli se zdravou kůží, prohráli, sprali to, neboť pravá disciplína musí do značné míry být sama sobě účelem. Takto uvažovali, a odtud jejich rozhořčení. Potom Křišťan vyslovil otázku tak říkajíc visící ve vzduchu, cože tu ten chlap vlastně pohledával, a vylezl z křoví, aby se vydrápal na terasu; i bylo vzápětí slyšet melodii odrhovačky o panence na houpačce, jíž oznamoval druhovi, že nalezl něco podezřelého.

„On si tu pěstuje celou netřeskovou zahrádku," přeložil pak řeč hudby do řeči slov, když Síla přilezl za ním.

Vskutku hoření hrana plochého balvanu, jemuž Mauricius byl věnoval pozornost, byla pokryta souvislým růžicovitým pásem oné skromně užitečné rostliny, jejíž šťávou Svědirožka, dokud na takové daremnosti býval čas, léčívala bradavice. Síla, který se rád svému urozenému příteli pochlubil vědomostmi, jež mu jeho matka vpravila za nizoučké čílko, vyslovil domněnku, že Mauricius trpí touto neškodnou, ale nešvařivou chorobou, a ježto nechce, aby se to o něm vědělo, pěstuje si netřesk v opuštěné rokli. Na to namítl Křišťan ne nevěcně, že takový neřád, to jest netřesk, roste na každé zdi: močerák, jelení skok, ano, pro ten by stálo za to se obtěžovat do jejich rokle, ale pro trochu netřesku? A k tomu takový starý, tlustý parola, který má sedět doma za pecí? – Takto přemýšlel, hezkou, úzkou tvář, ozdobenou otcovým rozmarně zahroceným nosem, zapálenu zaujetím, a rozřezal Sílovým křivákem několik růžiček na půlky a čtvrtky, neboť ho přepadlo podezření, že to není netřesk, nýbrž tajemná rostlina, která pouze přijala podobu netřesku, podobně jako někteří motýli přijímají podobu listů. Což kdyby to byl sám močerák? Ne, močerák to nemůže být, protože být to močerák, železo Sílovy kudly by se proměnilo v zlato. Ale co když je to…

„Neznámá?" řekl Síla s hrůzyplnou otázkou v hlase.

„Možná že neznámá," řekl Křišťan, a utrhnuv růžičku, podal ji Sílovi a poručil mu, aby si ji dal do úst. Síla poslechl a Křišťan promluvil: „Ille senex maleficus ipse sciebat, quid hic esset facturus. Rozumíš?"

„Nerozumím," řekl Síla, vyplivuje netřesk. „Co to bylo?"

„Že ten zatracený dědek sám věděl, co tu chtěl udělat. Nezdálo se ti ani trochu, že chápeš smysl té věty?"

„Ani trochu," řekl Síla.

„Tak to není neznámá," řekl Křišťan. „Kdo má neznámou v hubě, rozumí všem řečem. Jsme v koncích."

V rozporu s tímto závěrem neustal ve svém pátrání, oťukával balvan střenkou Sílovy kudly, okopával jeho okraje patou a nakonec prohlásil, že to všechno je blbost a že ille senex maleficus, ten zlověstný dědek, to jest Mauricius, nic na tom balvanu nepěstuje, nýbrž má za ním něco schováno; a naplácal na něj hlínu a zasadil do ní netřesk, aby věděl, že jím nebylo hnuto. To je jasné jako blesk každému, kdo umí sebemíň uvažovat, a takový se nemůže dosmát Sílovým nápadům o Mauriciových bradavicích. Jen jednu věc Křišťan pořád ještě nechápe: na co Síla čeká, než se uvolí ten balvan odvalit? Nebo má se pořád namáhat jen on, Křišťan, zatímco Síla stojí a kouká jako svatý Mrkal bez klapek?

Toto řka, sedl si na zem a přátelsky pozoroval, jak jeho druh se pustil v zápas s balvanem, který mu sahal po ramena. Naštěstí Síla měl sílu – ne nadarmo si denně za úsvitu natíral hruď a ramena medvědím sádlem. Opřev se pravou nohou o stěnu, s působivým zpěvavým nářkem, jímž rád podmalovával své silácké výkony, zachytil se oběma rukama ostrého výčnělku, a lukovitě napjav své krátké, podsadité tílko, s třeskem kámen zvrátil. Odhalil tak neveliký půlkruhovitý otvor, vtesaný do spodku stěny, vchod do jeskyně, nebo snad se zřetelem k rozměrům do staré pohanské krypty, napůl zavalený chvojím a zvadlým listím. Rudý rozčilením a zřetelně se chvěje na širokých masitých zádech, Síla k díře opatrně přiklekl, správněji připlížil se k ní po čtyřech, ze strany, aby mohl ucuknout, kdyby na něho něco vyrazilo, a cudně, jedním okem, podoben slepici hledící do džbánu, nakoukl do tmy.

„Není tam nic," řekl šeptem. „Jen chamraď."

„Jak to, že jen chamraď?“ řekl Křišťan, hlas zdrsnělý napětím badatele, který, až dosud šálen marnými nadějemi a podvrhy své vlastní fantazie, konečně učinil objev, přiměřený, jak bylo lze míti za to, svaté síle jeho zvídavosti. „Jak to, že jen chamraď? Jen ji rozhrábni, tu chamraď. Myslíš, že on si tu schovává listí? Myslíš, že si tu pěstuje netřesk, aby věděl, že mu nikdo neukradl trochu roští?“

Rozumné a věcné to postřehy, třeba nás nemohou nepohnout k otázce, proč Křišťan, namísto aby hartusil na svého přítele, neujal se činu sám. Sílovi však, který měl tak říkajíc v krvi přijímat od svého panského druha rozkazy, nemohla taková rozumářská výhrada ani přijít na mysl. Posílen jednak Křišťanovou logikou, jednak a především tím, že v díře se nic nehýbalo, nabral plnou náruč zetlelého listí a chvojí a vyhodil je na terasu; a objevily se vršky jeden vedle druhého napěchovaných, z podzemí čouhajících pytlů, jejichž cípatá ústí, sebraná do kornoutků a ovázaná lýkem, podobala se hrubým kalichovitým rostlinám, vyrůstajícím z kopečnaté půdy.

„Poklad,“ zařval Křišťan a neváhaje bodl kudlou do jednoho z pytlů; jeho zanícená tvář se však protáhla zklamáním, když z ranky se vyřinula stružka nazrzlých pšeničných zrnek.

„Pěkný poklad. To jsme zas jednou dopadli,“ řekl po chvíli, již oba přátelé vyplnili zdrceným mlčením. A pohrdavě odvrátil hlavu od jeskyně, jež pro něho ztratila všechen půvab, a píchaje kudlou do spáry ve skále, vyplněné prstí, promluvil znuděným hlasem, na jehož dně se však chvěl opravdový zármutek, že pro svou osobu on, Křišťan, by dal před pokladem pořád ještě přednost jelenímu skoku nebo neznámé, protože v takové bylině se skrývá moc tak říkajíc duchovní a člověk se stává pánem světa, aniž musil s sebou vláčet bedny zlata nebo stříbra, ale koneckonců ani takový poklad není v nouzi k zahození; ale co s pitomým zrnem?

„Možná že tam není jen zrno a že je pod ním něco ukryto," řekl Síla.

„Chcíplá kočka s dvěma ořechy je pod ním ukryta," řekl Křišťan. „Je tam jen zrno, a já o tom něco vím, protože maminka onehdy Mauricia požádala, aby jí stůj co stůj sehnal mouku, a on že ji musí dát dovézt až z Uher, a že proto bude mastná. Tak tady jsou ty jeho Uhry. Co mu s tím provedeme, hovadovi? Vytáhni jeden pytel, snad by se to dalo rozsypat, aby mu to vyzobali ptáci."

Síla se pokusil vyhovět rozkazu, ale ač od přírody silný, a nadto posílený medvědím sádlem, nesvedl s pytlem pranic, a jen si darmo zbarvil svou lesklou tvářičku do šarlatova.

„Doběhnu domů pro křesadlo a zapálíme mu to," navrhl pak horlivě, chtěje své selhání tělesné vyvážit úspěchem na poli duchovním. Ale Křišťan zamítl tento návrh, poukázav na kouř, který by byl daleko patrný, takže lidé by přiběhli hasit, jakož i na to, že díra je možná hluboká a že je v ní kdož ví několik vrstev pytlů nad sebou, takže oheň by třeba neprohořel až ke dnu. Tehdy Síla, podrážděn svou i přítelovou bezmocí, odhodlal se k činu sic titěrnému, leč rázovitému.

„Tak já mu to aspoň pochčiju, ať mu to zrezaví," řekl a z přízvuku jeho hlasu a ze zájmena „mu", které dvakrát vpletl do krátké věty, jíž ohlašoval svůj úmysl, byla patrna taková zášť ke kostohryzskému kupci, že to bylo až kupodivu. Proti tomuto námětu Křišťan nic nenamítl, a naopak přivítal jej úsměvem: ale když Síla, malý, těžký, nicméně pružný, bystře vyskočil na zavalité nožky, aby učinil, jak zamýšlel, zarazil se, neboť nová myšlenka se zrodila za jeho nízkým čílkem.

„Být na našem místě Pabeš z Plánice!" řekl. „Víš, že umím překousnout živou žížalu jako nic; ale když jsem onehdy ochutnal smradlavé máčené otruby, které jedí u Pabešů už přes rok, zůstalo mi to vězet v krku, a já to ne a ne dostat dolů."

Tento nový námět ho tak zaujal, že pozapomněl na svou zášť k Mauriciovi, i vyprávěl Křišťanovi důležitým šeptem, že Pabešova žena nemá mlíko, pročež jí nedávno zemřelo dítě před měsícem narozené. Její dcerka, škvrně, které sotva umí mluvit a jemu, Sílovi, sahá sotva po ramena, má takové břicho, že když ji Síla uviděl poprvé po delší době, myslil si o ní, Křišťan jistě rozumí, že bude mít dítě. Řekl to Svědirožce, ale ona řekla, že to má z hladu. A opravdu, uplynul rok a holka má břicho pořád stejné, a v posledním čase začalo narůstat i jejímu staršímu bratříkovi: důkaz, že maminka měla pravdu a že člověk nemá hned tak někoho podezřívat. Od hladu, od ničeho jiného než od hladu, mají Pabešovy děti nafouklá břicha, ale nejen Pabešovy děti: dnes už možná všechny děti na Srpnovsku vypadají tlustší než sám Mauricius, ale ten má pupek ze sádla, kdežto děti, jak říká maminka, jsou nadmuté hladovými větry z máčených otrub a trávy.

Křišťan by nevěřil, kolik lidí se dnes živí solenou trávou, a někteří i nesolenou! Zejtřek z bývalého Touškova je stejně jako oni dva, Křišťan se Sílou, petrovec, a jako oni nepřísahá a za nic na světě by neřekl „líběj udělat to a to“ nebo „buď tak hodný a odpusť mi“ nejen Mauriciovi, ale ani panu Srpnovskému, a dokonce ani králi. Je to tedy člověk spravedlivý, který nelže, ani když musí, natož když nemusí. A hle, tento muž se onehdy dal slyšet, že nebýt Praskoly, který mu občas dá najíst, byl by dávno zdechl. A to má Zejtřek ještě štěstí, že mu stojí chalupa a že má střechu nad hlavou; ale což teprve takoví Čtyřkolští, kteří byli vypáleni a vydrancováni? Je zle, a do žní nebude líp, ale ty jsou daleko, a Praskola, povídala maminka, je už taky na dně.

Síla se rozohnil a snadninko vpadl do zpěvavě naříkavého tónu, jímž selský lid si odedávna stěžoval, ať po pravdě, nebo po zvyku, či z pověry, na sucho i na déšť, na daně a na neúrodu, na mrazy

a na mírné zimy, jež nedají odpočinout polím, na drahotu i na malý zisk a na jiné tisíceré bídy, jimiž odnepaměti panstvo nebeské i pozemské ohrožovalo jejich tuhou existenci, připoutanou k hlíně. Křišťan, cítě se stahován do oblastí vábivých i odpudivých, od nichž se jeho předkové, přestavše se starati, oddělili dvojí zdí, ale jimiž jeho strýc Pudivous, jako on odstrčenec, hrdinsky obětoval život a pokryl se slávou, naslouchal Sílovi se směsí neklidného vzrušení a štítivosti. Pro své chcípáctví znevažován otcem a matkou zanedbáván, velmi podléhal vlivu Svědirožčinu, jež se dělila o jeho výchovu s farářem Vocáskem. Sledujíc přitom velmi smělé a daleké cíle, působila na jeho vývoj týmiž zásadami, odvozenými z Pudivousova a Praskolova učení, týmiž zkazkami o Petrově umučení, o Mauriciově dráčství a o bídě lidu, jimiž odchovávala i svého statného syna. Věděl tedy ledacos a byl daleko bližší skutečnému životu než svého času jeho otec, když na loučce Šidlovka jménem zastihl půvabnou žnečku, skládající trávu, a stráviv v jejích loktech pastorální půlhodinku, vyslechl její smutné vyprávění o ďáblovi, který opanoval mrtvolu pana Odolena. Ale zpěvavé bědování, jímž mu Síla předváděl pradávný nářek sedláků, bylo nové jeho duchu především tím, že nevolníček mu, dítěti, sděloval své vlastní dětské dojmy, a také tím, že jeho vyprávění nebylo sobě samému cílem, nýbrž vyplývalo z jejich společného zážitku a mířilo k úkolu bezprostřednímu a naléhavému. Šlo o to, kterak naložit s objeveným zrnem, jež nesměli zničit ani zhanobit, jak si konečně Sílovou zásluhou uvědomili, neboť dole v kraji se jí tráva anebo – v nejlepším případě – chléb tak neuvěřitelně tvrdý, že Síla, ač má zuby jako vlk – toto řka, chlapec obnažil po kořen dásně svůj mocný chrup –, nikterak nebyl s to uhryznout soustečko.

Avšak obstát v této zkoušce, způsobit, aby se zrno dostalo do rukou těch, již ho potřebovali nejvíc, znamenalo netoliko přiblížit se

hrdinskému a tím i vzrušivě lákavému vzoru Petra Pudivouse, ale i vstoupit přitom na kluzkou půdu skutečnosti, na niž bylo dobře a pohodlno toliko shlížet z oblastí zájmu teoretického, nebylo-li ještě lepší a pohodlnější nevědět o ní vůbec nic. Jako urozený pán směl a mohl zarazit Sílovu lidovou vyřídilku otázkou vznešeně nechápavou, hodnou šlechtice a budoucího biskupa, cože to žvaní a pročže mu vypráví o tvrdém chlebu a o máčených otrubách, jakéže nenáležitosti plete do jejich soukromé zábavy, jež začala hledáním močeráku a jež má skončit taškařinou, již provedou nesympatickému kupci.

Takto by zajisté promluvil Křišťanův skvělý bratr Ortlieb, pokud by se vůbec byl snížil k přátelíčkování s nízkočelým nevolníčkem. Jenže Křišťan nebyl skvělý, jeho útlé paže se hanebně snadno unavily, když měly cvičit s obuškem nebo s mečíkem, z nosu se mu bez příčiny spouštěla krev, prodělal tolik dětských chorob, horkých, snětivých i studených, že nebýt Svědirožčiných léků, zaříkadel a podkuřovadel, byl by už dávno spočinul pod drnem. Slovem byl chcípák, a byl proto od přírody sklonný stát se zrádcem stavu řízných a bezohledných chlapíků, do něhož byl zrozen jakoby omylem. Proto namísto aby Sílu usadil a oddálil si ho od těla, vybídl ho naopak, aby tedy doběhl k Pabešovi a pověděl mu, co je v rokli ukryto.

A tato slova, jimiž opustil povýšenou panskou netečnost, stačila, aby byl vtažen do nové a velmi nebezpečné hry: Síla se nedovedl nepousmát jeho nápadu a řekl, že Křišťan neví, jak si lidé na vsi jeden druhému vidí do huby, jak jeden druhému závidí, jak jeden o druhém přesně ví, kolik mu nesou slepice a kolik zajíců chytil do oka. Nuže Pabeš by si nedonesl z rokle domů ani pytlík, ba co Síla dí, ani hrstku zrna, a už by to o něm věděli všichni. Hned vzápětí by to věděl i Mauricius a zatočil by s ním, jak to dovede jen on,

dal by mu vysázet pětadvacet na chodidla, vybral by mu chalupu a napařil by mu navrch pokutu, z níž by se do smrti nevzpamatoval. Proto by se Pabeš ani nepokusil vypravit se do rokle a raději by rovnou zašel za Mauriciem a vyzradit by mu to, a on, Síla, by z toho měl polízanou. A vyzvat ne pouze Pabeše, ale všechny sedláky na Srpnovsku, aby se o zrno spravedlivě rozdělili, to také nelze, protože oni by se nerozdělili, nýbrž porvali by se, a určitě by se našel ne jeden, ale tucet darebáků, kteří by to Mauriciovi vyzvonili, takže on, Síla, by z toho rovněž nevyvázl se zdravým zadkem. Musí se to tedy navléci jinak: ale jak, babo, raď, jak?

Teď teprve, když už bylo pozdě a když byl lapen ne pouze za drápek, ale za celou paži, Křišťan se rozhněval. Aby Sílu vytrestal za jeho znevaživé pousmání a aby mu aspoň připomněl svou vzdělanostní převahu, řekl, že těžkosti, jež si Síla maloduše a kňouravě vymýšlí, mu připomínají třeskání a pleskání onoho pohanského filozofa, který dokazoval, že není možno se naučit plavat, protože do řeky může vstoupit jen ten, kdo už plavat umí, a kdo plavat neumí a chtěl by se tomu teprve naučit, vstoupiv do řeky, utopil by se. Když krákoral tuto pitomost, filozof se bezpochyby tvářil stejně nafoukaně jako právě teď Síla, když Křišťana poučoval o srpnovských poměrech, jako by on, Křišťan, právě spadl z nebe, a když mu dokazoval, že jedí-li tamhle lidé nesolenou trávu a otruby a leží-li tady zrno, nelze s tím zrnem udělat nic lepšího než je zapálit, jak Síla navrhoval, nebo je pomočit, jak se už už chystal učinit. Ale teď má Křišťan jeho skuhrání po krk dost; půjde a udělá, co jediného je vhodno učinit; on totiž, Křišťan, se nebojí o zdraví svého zadku.

Promluviv vstal, oprášil si kolena a jal se vystupovat do stráně; a když se ho Síla úpěnlivě ptal, cože pro Ježíše Krista a jeho svaté umučení chce podniknout a kamže má namířeno, pootočil hlavu

a odpověděl s hrdým úsměvem, byl' si jist výtečností svého řešení a němým obdivem, do něhož jeho nápad Sílu uvrhne:

„K Praskolovi," řekl. „Ten je taky potřebný a Mauricius na něj má krátké fousy."

Hrdě pak pokračoval v cestě, a když se přítel hrabal za ním, aby ho provodil na Chrastinu, zasadil mu druhou ránu, poručiv mu, aby zůstal v rokli, přivalil kámen na původní místo, a dělaje jakoby nic, hlídal: vrátí-li se Mauricius a bude-li chtít pytle naložit, až uvidí Sílu, zase odtáhne, protože jistě chce věc uchovat v tajnosti.

Tento úkol nevolníčka nenadchl, i pokusil se svého rozhněvaného přítele zadržet poukazem na to, že slunce už stojí vysoko a že Křišťan se musí vrátit domů k obědu. Mladý pán však nedbale opáčil, že maminku, rozuměj paní Hátu, od včerejška tak bolí zub, že neví, čí je, a že ho proto nikdo nebude postrádat; a zanechav plačtivého druha v slzách, vystoupil z rokle a vykročil úsměvnou jarní krajinou, něžně zelenavou a lepkavě třpytivou v teplém větérku, aby promluvil poprvé v životě s Praskolou.

Chrastinu, bílé středisko petrovského kacířstva, vzrušivě vábivý předmět žehnání a pomluv, znal pouze zdáli a z vyprávění a dávno už toužil uvidět Praskolu, hrdinu, který se nejen odvažoval hlásat učení, pro něž svatý Petr Pudivous byl zahuben, ale dovedl také, obr, v čele svého lidu s cepem v ruce pobíjet a zahánět lupiče, marodéry a dráče, již se v čase války potulovali krajem. Přál si ho uvidět a přihlásit se k němu jakožto pokrevní příbuzný světce, jehož památce Praskola zasvětil svůj život, ale také se ho bál, neboť království Praskolovo bylo přísné a chmurné, nepřátelské příjemné chráněnosti a výlučnosti Křišťanovy společenské oblasti.

Byl proto velmi napjat, když vykročil za svým povážlivým cílem. Když se pak na chvilenku zastavil, aby vyslechl hlas svého

svědomí, jak mu Vocásek radíval, tvrdě, že hlas tento mu vždy a za každé okolnosti správně poradí, co učiniti a čeho se vyvarovati, neslyšel z hloubi své hrudi nic než buchot znepokojeného srdce. To bylo zlé, neboť Křišťan, ač odstrčeneček a chcípák, byl příliš synem rytíře, aby nevěděl, že srdce správného muže se smí vzdouvat, smí, jak jsme už viděli, přetékat studánkou slznou, ale tlouci strachem mu dovoleno není. Proto se rozhodl, že se svého nitra raději už dotazovat nebude, a namísto toho se jal v mysli spřádat vznešené věty, jimiž na Praskolu promluví.

Slyšel jsem o tvé šlechetnosti, Praskolo, řekne mu, i přicházím, abych ti pomohl. V rokli Na Otčenášku je ukryta zásoba zrní nepřeberná, a já ti dovoluji, abys s ní naložil, jak uznáš za dobré. – To je, myslil si, sice krátké, ale působivé. „Já ti dovoluji" je nutné, aby Praskola nezapomněl, že je navzdory svému hrdinství a své slávě přece jen něco nižšího a sprostšího než Křišťan: proto bude lépe položit toto skryté, ale nutné připomenutí až na konec: Nalož s tou zásobou, jak uznáš za dobré, poklesnutí hlasu, a pak, po nepatrné přestávce: dovoluji ti to. Tak to bylo dokonalé, a Křišťan, když si několikrát byl svou promluvu zopakoval, tak se sžil s jejím obsahem, že se přestal cítit chcípákem, jemuž tluče srdce, když má podniknout něco nového a dosud neosvědčeného. Každým krokem tenkých nožek, kterým se blížil k Chrastině, víc a víc se cítil poslem nových a lepších časů, spasitelem, jejž sám Bůh pověřil úkolem záchrany trpících, i vypínal hruď a rytmicky pohazoval hlavou, jako by kráčel v čele průvodu po cestě lemované klečícími a ratolestmi mávajícími zástupy.

IX

Následky požáru, ostatně brzo zdolaného, který tu vypukl před čtyřmi měsíci, když se potulný houf míšeňských záškodníků pokusil Chrastinu ostřelovat hořícími šípy, byly už napraveny, a jiná vážnější škoda za minulých dvou let domácí vojny dvorec nepostihla. Nicméně válka velmi pozměnila jeho přívětivý vzhled, neboť Chrastinští pro lepší obranu odstranili révu, jíž býval posázen polední svah kopce, a hlavní vrata nahradili padacím mostem, spuštěným ze zdvojené palisády přes příkop podstatně rozšířený a naplněný, čehož nebývalo, vodou; zmizely také chaloupky s vinnými sklípky, které hřadovávaly před palisádou na kraji příkopu.

Ale stačily dva měsíce jakéhos takéhos míru, jakéhos takéhos poklidu, aby se dobrému chrastinskému lidu u značné míře vrátila jeho bývalá bezstarostnost, neboť voda v příkopu, jak se jevilo podle širokého pruhu vlhkosti, lemujícího její hladinu, dlouho už nebyla doplněna a padací most byl spuštěn a nehlídán, správněji řečeno byl hlídán tak ledabyle, že Křišťan jej přešel, aniž jej zpozoroval kdo jiný než prastarý děda, sedící na sluníčku pod lipou, o jejíž kmen se opíral zády. Poklidně si jej prohlíželeje kalnými očky, stařec se otázal, co si přeje, teprve když chlapec se k němu přiblížil na čtyři kroky. Dostav od něho odpověď, že chce mluvit s Praskolou, ukázal za sebe vztyčeným palcem na člověka v selských plátěných šatech, klečícího na střeše domu s otevřeným žudrem, ozdobeným řezanými sloupky, a spravujícího, jak se jevilo, doškovou krytinu.

„Tamhle máš Praskolu," řekl s unaveným povzdechem a zívnuv zahuboval na válku, tisíckrát prokletou, která člověka zbaví nejen chleba, ale i toho jediného, co ho odlišovalo od němé tváře, to jest doušku vína. „Není vína, mladý pane," rozvinoval svou hořekavou myšlenku, když Křišťan už, zapálen v líci, kráčel k sprostě

zaměstnanému hrdinovi, „není vína, a takový život aby spral ďas. Na Srpnu taky nemáte víno?“

Když byl uslyšel jméno jeho rodného hradu, muž na střeše zpozorněl a rychlým pohybem otočil ke Křišťanovi hlavu, ale hned odhlédl a s výrazem tváře zamračeně netečným pokračoval ve své práci, přivazuje povříslem věchet slámy k obnaženému žebru krovu, a neustal, ani když chlapec, představiv se jako syn pana Epíka Srpnovského, vyslovil přání mluvit s ním o věci velmi důležité.

Zdálo se zprvu, že Praskola odmítá vzít jeho příchod na vědomí, a vskutku měl v prvé chvíli takový úmysl, ale pozměnil jej, dřív než Křišťan, zprvu užaslý, pak rozhněvaný, mohl se ohradit proti takovému přivítání, a seskočiv z nízké střechy, chladně se malého hosta otázal, oč jde.

Takové bylo setkání předáka petrovských sektářů se synovcem světce, jejž petrovci uctívali. Praskolova studená odmítavost byla dobře pochopitelná, neboť Křišťan byl nejen Petrovým synovcem, ale také a hlavně vnukem tyrana, který zavraždil jeho rodiče. Slzy zklamání a pokoření v hlase, Křišťan odpověděl na hrdinovu nezdvořile stručnou otázku, že jde, jak Praskola zajisté ráčil slyšet, o něco důležitého, a sice o pomoc, již on, Křišťan, Praskolovi nabízí, věren zákonům své cti a památce svého strýce, svatého Pudivouse. Co takto promlouval, trpěl dvojnásob, byť si vědom, že slova jeho nejsou řečí uraženého šlechtice, neboť nejen těžkopádná, nejen myšlenkově chudá, jsou navíc všeho poněkud brblavá.

Praskola pak, polepšiv se co do zdvořilostní formy, ale nikoli co do obsahu, řekl, že je velmi poctěn návštěvou mladého pana Srpnovského, ale že bohudíky nemá žádné pomoci zapotřebí. A tu Křišťan, pozbyv vší sebevlády, vykřikl, že Praskola nemluví pravdu, neboť každý ví, že je na dně a že bezpochyby zapomíná, s kým mluví.

Tento výbuch však neměl jiný účin, než že Praskola podtrhl ledový výraz své pohublé, ale stále ještě velmi pohledné tváře tím, že otočil oči k své nedokonalé práci na střeše. A tu bylo zjevno, že Křišťanova výprava na kluzkou půdu skutečnosti ztroskotala a že vnuk Odolenův a syn nešťastného jednookého bradáče z Ďasova Chvístu se rozejdou, jak bylo žádoucno a přirozeno, navždy.

Ve chvíli rozhodné se však otevřely dveře a na žudro vystoupil muž ne dosud starý, oděný, jak na Chrastině bylo zvykem, selským oblekem z bílého plátna, s hranatou lebkou a přisnědlou tváří, oživenou velkýma očima s těžkými, jakoby trochu napuchlými víčky. Přívětivě ceně drobné bílé zuby, spustil zvesela, že ohlas rozmluvy tak živé, že nebyla nepodobna různici, zalehl do jeho studovny, provanuté učenými myšlenkami mladého Marsilia z Padovy rodem, který se odvažuje hlásat pravdy tak pravdivé, že se člověk až musí smát, když je čte a promýšlí. Pronáší například tezi doslova neslýchanou, že vladař je odpovědný za blaho svých poddaných, drzost to, již papež zajisté zatratí do třetího prstenu sedmého kruhu pekelného, který se podle Danta, největšího básníka a nejušlechtilejšího ducha, jejž kdy zrodil italský lid, jeví jako poušť, spalovaná deštěm plamenů. Ale byť sebeosvěživější, byť sebepravdivější, jsou to přece jen myšlenky knižní, a požitek četby nikdy není s to se vyrovnat radostem sokratovským, to jest příjemnosti bystrého pohovoru s živými lidmi. A ježto spád rozmluvy, jak praveno, zalehlé do jeho studovny, vyznačuje se bystrostí v míře co nejplnější, budiž mu, mluvčímu, dovoleno, aby k ní přispěl nepatrnou hřivnou své omezené výmluvnosti.

„Říkají mi Ciacco," dodal, sestupuje k chlapci, „rozuměj: říkají mi tak, což neznamená, že toto jméno mi popravdě přináleží, a že přináležíc mi, pravdivě svědčí o mém cizineckém původu. Nuže nestůj zde, vzácný mladý pane Srpnovský – není to slídičství, jež mi

dopomohlo k znalosti tvého jména, nýbrž prostá nemožnost ucpat si uši dlaněmi tak neprodyšně, jako je Odysseus ucpal voskem svým druhům –, nestůj zde, vstup pod naši střechu, bychom pod ní ve třech pokračovali v tom, co jste ve dvou byli započali pod širým nebem. Nic nedbej, abych tak řekl bez urážky, selské drsnatosti našeho vládce a učitele," při těchto slovech s příjemným úsměvem drobných zoubků položil chlácholivě dlaň na Praskolova záda, „a jeho mračné přísnosti, pod níž však bije zlaté srdce. Kdybyste mě byli zavolali, abych rozsoudil váš spor, který ve skutečnosti nebyl sporem, nýbrž pouhým zdravým zajiskřením, vyvolávaným srážkou dvou křemenů, byl bych zajisté především vzpomněl slov svatého Pavla, nabádajících k přívětivosti k hostům. Takto se opřev o svrchovanou autoritu, byl bych pokračoval na svou pěst a byl bych sklonil čelo před závěrečnými slovy mladého pana Srpnovského, jimiž vyjádřil skutečnost, že jsme se svými zásobami na dně, an tak dlouho jsme pomáhali, až jsme se sami stali potřebnými pomoci. Neb popírati toto je možná hrdé, možná ušlechtilé, ovšem s výhradou, že hrdost a ušlechtilost dovedou být sobecké, tedy, opakuji potřetí: popírati, že jsme v nouzi a že nám je třeba pomoci, je hrdé a ušlechtilé, ale pravda, ona pravda, po níž tolik žíznila duše svatého Augustina, až z toho onemocněl, to není."

Domluviv, s nabádavým úsměvem drobných zoubků se zahleděl po pohublé, přísně krásné tváře Praskolovy, jež maličko ještě zůstala zachmuřena, ale znenadání zvlídněla výrazem téměř zahanbeným.

„Ano, je to tak, pochybil jsem a omlouvám se ti, mladý pane Srpnovský."

A jako jemu Ciacco před chvílí, položil chlapci na záda svou velikou, těžkou ruku a pozval ho do domu.

Když pak zasedli za stůl, na nějž Praskolova mladá žena Draha, dcera zlobného Pitruna, loni zemřelého, položila ošatku s něko-

lika malými kousky černého okoralého chleba a mističku se solí, a když Ciacco povzbudil hostovu sdílnost vhodně volenou připomínkou mudrců v chrámě, hotových vyslechnout slova božského dítěte, Křišťan jim stručně, neboť lépe nedovedl, pověděl o svém a Sílově nálezu Mauriciovy skrýše, a když skončil, dodal hrdě, třeba ne tak povýšeně, jak si byl předsevzal:

„A to zrno je vaše. Můžete si s ním dělat, co chcete."

Po chvilce mlčení, jež Ciacco přerušoval tiše pronášenými „accidenti", přičemž s udiveným úsměvem zvedal oči a ruce s roztaženými prsty ke stropu, Praskola se zeptal, jakže má rozuměti Křišťanovu výroku, že to zrno je jejich. „Pokud jsem to správně sledoval, mám za to, že je Mauriciovo. Nuže, nemáme peníze, abychom od něho koupili jeho zásoby, a i kdybychom měli, neprodal by nám, protože nás nemá v lásce."

Toto stanovisko Křišťana velmi překvapilo.

„Ale vždyť je to lotr!" řekl. „Kdo je spravedlivý? Ty, nebo on? On jistě ne: a jemu má patřit takové bohatství, zatímco ty se tu živíš chlebem, na nějž je kormutlivo se podívat? Viděl jsi Pabešovy děti? Jeho šestiletá dcerka má takové břicho, že nebýt toho, že její bratřík je rovněž tak břichatý, byl bych ji málem podezříval, že čeká dítě: a ty se rozpakuješ vypálit Mauriciovi rybník? Víš, že u nás na Srpnovsku se jí solená tráva a ještě častěji nesolená, a v nejlepším případě máčené otruby? Zejtřek se dal slyšet, že nebýt tebe, byl by dávno zemřel hlady: proto se obracím na tebe, protože ty to zrno spravedlivě rozdělíš, a co hlavního, na tebe nemá Mauricius žádnou pravomoc."

Takto hartusil, plýtvaje vědomostmi získanými od Síly a prosebnými pohledy volaje Ciacca ku pomoci, ale učenec tentokrát nestál při něm.

„Právem vyslovil se Pán náš Ježíš Kristus," řekl, „že Hospodin skryl mnohé věci před moudrými a opatrnými, ale zjevil je maličkým. Ne-

boť moudrý a opatrný, dodávám k tomu já, navršil mezi sebou a věcmi valy lžizásad a předpojatostí, lžiohledů a obtíží umělých a zastřel svůj zrak závojem smyšlenek a otázek falešně položených, i vidí jen ten val, vidí jen ten závoj, ale věci mu zůstávají ukryty. Ne tak dítě: Ejhle, zásoba zrní, praví, ejhle, zástupy hladových, i jdi a rozděluj. Takto hovoří, a hovoří pravdivě, neboť jeho myšlení míří k cíli bez oklik zkreslujících, a svým viděním nejen věci vidí, ale splývá s nimi v celek nedílný, a tak je to správné a tak to má být. Leč co máme učinit my, moudří a opatrní, se svými závoji a valy? Víme, že Mauricius získal své zásoby nepoctivě, utrhnuv je chudým, a přece nemůžeme jít a bez okolků mu je uzmout a rozdat je potřebným, neboť takový čin se nazývá krádeží. Proto nám nezbývá než sedět, podivovat se slovům čirého rozumu a opakovat si je v okouzlení, nezbývá nám než žasnout, jak se už stalo u příležitosti velmi podobné a v Písmu dobře zaznamenané, ale nic víc, tisíckrát běda, nic víc."

„Kdybych byl vaším pánem, poručil bych vám," řekl Křišťan a stěží dovedl ovládat svůj hlas. Několik myšlenek nesnesitelně pokořujících se setkalo v jeho velmi rozčilené hlavě, především představa, jak hanebně bude jásat Síla, až se doví o jeho prohře, dále otázka, jakým právem s ním jednají jako s dítětem, třebaže je už ve věku, kdy jeho děd zplodil levoboka, a konečně pomyšlení nejhorší, že kdyby nebyl odstrčen a chcípák, chovali by se k němu, sprosťáci, s patřičnou úctou a ohledností, ale protože je slabý a na jeho pažích je patrno, že neumějí vládnout těžkými zbraněmi a nikdy to umět nebudou, troufají si mu čelit drzým výsměchem. „Kdybych byl vaším pánem, poručil bych vám. Ale protože vaší paní je Geunarungova žena, půjdu teď za ní a povím jí to. Kdo odmítá pomoc, musí k ní být donucen."

A velmi spokojen tímto závěrem, jímž poněkud ulevil své trpnosti, neboť právem cítil, že je hodný jeho pozornosti, vstal a odešel.

Když za ním zapadly dveře, Praskola se pousmál a řekl: „Nastaro řezaný kanec, zbožná kurva a milosrdný pán, toť tři věci, jež nezasluhují víry."

A zatímco Ciacco bručel, že Kristus se zajisté neřídil tímto příslovím, když popřál sluchu kající hříšnici, odešel za svou prací na střeše, kdežto Vlach, když maličko byl podumal, odebral se do stáje, osedlal koně, a když odjížděl, řekl starci pod stromem tak hlasitě, aby ho Praskola na střeše nemohl neslyšet, že má zamířeno kamsi, co nazval „kazatelskými návštěvami", a že se vrátí dvě hodiny před slunce západem.

A tak se stalo, že když rozechvělý a svou vlastní odvážností do horka zapálený Křišťan ušel sotva půlhodiny cesty mezi Chrastinou a Kohoutkou, byl na kraji březového háječku, v němž se jeho otec před lety byl seznámil s Katuší, dohnán Ciaccovým cválajícím ořem.

„Ženu se za tebou, abych ti nabídl svého koně," řekl Vlach a seskočiv kráčel po boku uraženě se tvářícího chlapce. „Až dojedeš na Rabeneck, odevzdej jej, snažně tě prosím, podkonímu jménem Hans, který je mým přítelem, správněji známým, a on mi jej při vhodné příležitosti vrátí."

„Díky, dojdu pěšky," řekl Křišťan.

„Očekával jsem tuto odpověď, i jsem dalek toho, abych pociťoval nutkání otázat se tě po původu tvé nemilosti," řekl Ciacco. „Leč podřízenost, mladý pane Srpnovský, je zlá věc, a dobře radí stará moudrost lidová, abys toho píseň zpíval, čí chleba jíš. Praskola je svatý muž, a připustil bych raději, aby mi jazyk zčervivěl, než abych za jeho zády vypustil z úst odsudek jeho konání, jeho slov a soudů; jsou zpravidla tak moudré a ušlechtilé, že mě nestojí mnoho přemáhání, abych s ním, svým chlebodárcem, zpíval stejnou písničku. Musím-li se občas přece, zpívaje podle jeho not, drobátko znásilnit, an na to

a na ono nahlížím jinak než on, takové násilí mi není obtížné, neboť vím, že zanedlouho se mé výmluvnosti podaří přivést ho na svou stranu: malinko podlosti je to nejmenší, co chudák, jako jsem já, může položit na oltář pravdy. I při tvé návštěvě jsem byl krapánek podlý, když naoko jsem souhlasil s jeho odsudkem tvé šlechetnosti, mladý pane Srpnovský. Leč ty, který se snižuješ k bědným a cítíš s jejich bolestmi, ty, synovec světcův, jemuž jsme poplatni vší svou důvěrou v Boha a v svět, ty, jenž neodmítáš přátelství dobrého Síly, a nic neztráceje na důstojnosti své urozenosti, vesele, jak praví básník, trávíš s ním dny hravého smíchu, ty, jehož příchod na Chrastinu pro mě byl zjevením dávno touženým, ty, který jsi takový, jaký jsi, zajisté pochopíš moje těžkosti, a in puncto podlosti mi promineš, jestliže hlasem jsem předstíral harmonii, zatímco v duši mé skřípal žalostný nesouzvuk."

„A proč mě Praskola nemá rád?"

Ciacco odpověděl otázkou: „Víš-li o konci jeho otce a matky?"

Křišťan přikývl. „Byl jsem bláhový, že jsem na to nepomyslil. Ale měl jsem za to, že neodpovídám za něco, co sám jsem neučinil. Jako se nepyšním skutky svého strýce, nekormoutím se pro viny svého děda."

„A pravdu máš," řekl Ciacco tak hlasitě, že datel, který opodál oklepával borovici, vyrušen odletěl. „Pravdu máš, a Bůh ti žehnej za tento výrok, který potvrzuje má slova o pravdivosti vidění, jímž jsou obdařeny děti, zatímco náš výhled je zastřen závojem předsudků. Ale pověz mi, proč ti záleží na tom, aby tě, šlechtice, měl Praskola rád?"

„Protože jsem petrovec, a on je hrdina a je slavný," řekl Křišťan.

Mezitím prošli březovým hájkem a dospěli k místu, kde cesta se dělila ke Kohoutce vlevo a vpravo ke Kostohryzům a k Srpnu, a Ciacco, který vedl svého koně za uzdu, se zastavil.

„Pak se utěš," řekl polohlasem, „neboť září-li na nebi zdejšího lidu tři hvězdy, z nichž jedna je Praskola a druhá Katuše, ty, Bůh mi svědkem, jsi třetí a nejsvětlejší z nich. Teď usedni na mého koně a jeď, a já budu tě v duchu sledovat se srdcem nadšeným a myslí radostně vzrušenou, neboť vím, že tento den, kdy poprvé došlo k sblížení těch tří hvězd právě zmíněných, je den veliký, vonný jarem a milostí. A pokud jde o Praskolu, spolehni se na mne, že původní srážku křemennou, jak tuším jsem se nahodile vyjádřil, proměním v družbu a skřípot v hudbu varhanní. Mně víc než komukoli jinému záleží na tom, aby se splnil sen starého vladyky Vesického, o němž slýchám pověsti, hodné pera Machautova, a aby to, co bylo učiněno na Chrastině, stalo se skutkem v celém tomto kraji, na Srpnovsku i na Kohoutce, a tři hvězdy aby se slily v jedinou sladkou zář."

Domluviv rozžehnal se s chlapcem, který nasedl na jeho koně a odjel se slzami v očích, a dlouho mu, okulacenému, kynul vztyčenou rukou, gestem napůl pozdravným, napůl žehnavým. Oddechl si pak maličko a kráčel dlouhými, pomalými kroky, dobře napínaje nohy v kolenou a natahuje špice, byť seděl do rána ve své, jak říkal, studovně a chtěl teď užít procházky na čerstvém vzduchu. Dospěl tak k Senomatům, kdysi z nejlepších vesnic na Srpnovsku, leželať v úrodném údolí na Stoupavě, v těch místech zadržené v rybník, ale nyní, po dvojím loupeživém přepadu nejdřív Míšňáků, pak domácích dráčů, propadlé do děr, v nichž se lidé ubytovali s dobytkem, který jim zbyl. Proto se podobala ne dědině, nýbrž ohyzdné skládce prken a přihořelých trámů, uschlého chvojí a kamenů, z nichž byly sdělány nouzové krovy.

Sem vkročil mladistvý učenec a tady byl prvý cíl jeho vycházky, jak se projevilo, když se zastavil před rumištěm, jež bývalo chalupou sedláka Buriánka, podsedka Trutilova, boháče kostohryz-

ského, který při hospodářské proměně srpnovského venkova vykoupil, zaplativ podací v hotových, dobré tři čtvrtiny polností, příslušných k Senomatům, a propachtoval je pak původním držitelům. Stanuv, Ciacco naslouchal, a když uznamenal šramot lidského kutění, vycházející zpod země, sedl si do mladé trávy. Po chvilence se v mezeře mezi dvěma trámy objevil pár lidských očí, pak zaharašilo prkno, odsunuté neviditelnou rukou, a z díry takto vzniklé vyhlédla úděsná hlava, šedavý chundel vlasů a vousů, speklými prameny obrůstající svraskle vyzáblou tvář, zčernalou sazemi podzemního ohniště.

„Nemůžeš zapískat?“ oslovila hlava Vlacha.

„Nemohl jsem, zabránil mi v tom zármutek,“ řekl Ciacco. „Vím, že jsi lapil do oka srnce, zdatný Buriánku, i těšil jsem se na pečínku, neboť od rána jsem neměl v ústech nic než kus chleba, na nějž, jak právě řekl kdosi vysoce urozený, je kormutlivo se podívat. Ty však teprve stahuješ svůj úlovek.“

Vylézaje z díry, Buriánek se zeptal, jakže to Ciacco poznal, že svého srnce teprv stahuje, a dostal odpověď, že kdyby jeho práce byla pokročilejší, slibný dým, stoupající z jeho krovu, by se už dávno nesl údolím. Tak život jde, světlo se střídá se stínem, a naděje sotva vzešlá zapadá do říše tmy.

To Buriánka rozesmálo, i otázal se Ciacca, kamže chodí na takové nápady. Usednuv pak na zem, malý, skrčený, oděný pytlovinou, na prsou a na zadku opatřenou záplatami z plátna pohozeného, zdálo se, válečného praporce, neboť na něm byly patrny trosky jakési heraldické malby, zadíval se Vlachovi do tváře s výrazem vyčkávavé veselosti tak napjatým, že pootevřel ústa a naklonil hlavu k ramenu.

Leč Ciacco, zklamaný ve své naději, nebyl při chuti bavit ho šprýmy, i odpověděl melancholicky, že nechodí nikam, neboť ne-

lze nazvat chůzí za něčím tráplivý tanec dokolečka dokola, neníť nikde nic nového v království lidského ducha, a všechno je jen věčné opakování.

„Čtyřkolský Pinta, pokud správně dolehlo k mému sluchu, měl podobné štěstí jako ty, neboť ulovil ročního daněčka. A aby má návštěva nebyla marná a aby mi nikdo nemohl vyčíst, že se pod záminkou kázání chodím jen najíst, opravuji své tvrzení o věčném opakování starých hloupostí a připomínám ti moudré místo ze svatého Petra Pudivouse, že není věčných pravd, jež by se neproměnily v práchnivinu a troud, není-li nikdo, kdo by je promýšlel stejně úporně a vroucně, jako když byly myšleny poprvé. Tento výrok vezmi na vědomí a syť jím svou duši, neboť nejen pro potěchu svého teřichu živ je člověk. Kázání uděleno, i jděmež."

„Pěkně děkuju, ale co si za to koupím?" řekl Buriánek.

„Máš srdce, i mlč," řekl Ciacco a dodal šeptem: „A abys mi nevyčetl, že rozdávám jen dary duchovní, tož jdi se podívat do rokle Na Otčenášku, na staré pohanské obětiště. Tam jeden z kamenů, opřených o stěnu, jeví stopy nedávného odvalení a opětného přiklopení; odvalíš-li jej znovu, najdeš tam něco, z čeho zrobíš vhodný příkusek k svému srnci, a já tě pak opět navštívím. Zatím buď zdráv."

Takto promluviv, vstal, otřel si dlaněmi zadek kalhot, zvlhlý od trávy, a vykročil k Čtyřkolům.

V stejnou dobu, nebo přibližně v stejnou dobu, Knut, Geunarungův purkrabí, který si v povýšenecké marnivosti dával přezdívat majordomus, muž vážný a svědomitý, velmi otylý, s narudlou tváří slámového blondýna a s bdělýma, vodově modrýma očima, vstoupil do hlavní síně ženského křídla na Rabenecku, provázen hezkým, útlým chlapcem v zablácených šatech, a vytrhl svou paní z četby malé, důkladnými sponami opatřené knížky.

Tento hoch prý, vysvětloval svým slušným, vzdělaným způsobem, nejprve se zdvořile omluviv, že vyrušuje, prohlašuje se za Křišťana ze Srpna. Je to sic velmi podivné, neníť slýcháno a tím méně vídáno, aby šlechtické děti cestovaly samy, ale hoch trvá na svém tak určitě, že nebylo lze…

„Je to Křišťan ze Srpna," přerušila ho paní a pokynula, aby se vzdálil.

Uposlechl velmi udiven, neboť k záhadě příchodu malého Srpnovského se přidružila otázka, jak ho paní mohla s takovou jistotou poznat, když povětšině žila v Praze nebo v Míšni a na Rabeneck jezdila jen proto, aby okřála od námah svých společenských povinností, a vedla tu pak život přísně osamělý. Ale na takové drobné podivnosti zhusta naráželi ti, jimiž bylo přáno se stýkat s Geunarungovou chotí.

Bylo jí tehdy něco málo nad třicet a její pěstěná, zahálkou šetřená krása daleko převyšovala půvab děvčete, do něhož se byl před čtrnácti lety zamiloval pan Epík. Ubylo zlatavosti tváře, zútlelé a zněžnělé, a naopak pšeničně narudlé vlasy přizlátly zlatou síťkou, přilnavě obemykající a chránící složité tvary bohatých pletenců, kryjících uši, takže žhavá, dřív trochu divoká barvitost její malé hlavy nabyla utěšené sladěnosti. Měla světlezelené, pod pasem bohatě řasnaté, nad pasem těsné šaty, překryté bezrukávým rouchem sladké šeříkové barvy, tak dlouhým, že překrývalo podnožku, o niž se sedíc na vysokém, pozlaceném křesle opírala. Při chůzi je musila podkasávat levou rukou až k boku, aby je nevláčela po zemi, a tehdy se stávalo patrným, že ostře sžehlené náběry její sukně jsou na výši stehen prostříhány podlouhlými, řídkou krajkou zamřížovanými okénky, dávajícími spatřit tkaninu její košile.

„Koukáš, koukáš, pane Srpnovský?" zeptala se, když chlapec, otřesen její nadzemskou, jak mu připadalo, dokonalostí, beze

slova a vyjeveně zíral na zarudlou zář, již paprsek slunce, tříštěný skleněnými pupky v okně, čaroval kolem její vzácné hlavy, přičemž nazlátlý obličej pobledl a oči přisvitly do zelenava. Byl to pohled ne prostý děsu, leč děsu příjemného, budícího nadšený neklid a současně svírajícího srdce. Ale když ho oslovila, sebral rozum a vůli.

„Jmenuji se Křišťan," řekl, velmi se hanbě za svůj ruměnec a za svůj hlas a za stříkance bláta, jež mu přischly k nohavicím, a za bědný vzhled svých střevíců.

„Jsi podoben svému otci," řekla, zavírajíc spony své knížky. „Co tě k nám přivádí?"

Váhal s odpovědí, neboť v čarovném přepychu síně, kryté leskle bílými dlážkami a ověšené čalouny, v blízkosti zlaceného trůnu, na němž seděla, děsivě krásná a věnčená rudozáří, všechno, co dnes přežil, mu pojednou připadalo nicotným, a mluvit zde o Mauriciově skalním skladišti a o nadmutém břichu Pabešových dětí se mu zdálo div ne urážlivé.

„Přišel jsem tě upozornit," řekl stísněně, „že Chrastinští jsou na dně, protože tak dlouho pomáhali, až se sami stali potřebnými pomoci, a sám Praskola s Ciaccem se živí chlebem, jejž není možno ukousnout."

„Proč se zajímáš o Chrastinu?" zeptala se ho.

„Protože jsem petrovec," řekl a povzbuzen jejím schvalujícím úsměvem, pokračoval: „Každý řádný petrovec se zajímá o Chrastinu, o tvé rodné sídlo, vznešená paní; a proto když jsem dnes ráno objevil v jedné rokli skladiště pytlů, naditých pšeničným zrnem, které si tam poschovával náš Mauricius, navštívil jsem Praskolu, abych ho na to upozornil. Ale on o tom nechce ani slyšet, protože mě nenávidí a nechce mi ničím být zavázán. Toto ti sděluji a přenechávám tvému rozhodnutí, abys zařídila, co uznáš za vhodné,

ale to mi věř, že nejlépe uděláš, když Praskolovi prostě poručíš, aby skladiště vybral, a hotovo."

„Mluví z tebe duch tvých rytířských předků," řekla a s úsměvem mu položila ruku na hlavu. „Prostě jít, vzít a hotovo, tak to dělali, a proto dnes jsou vznešení a slavní. Budeš také rytířem, až dorosteš?"

Znovu se zarděl. „Nebudu, jsem na to příliš slabý. Otec a matka chtějí, abych se stal biskupem, ale jakpak je mám poslechnout a jít na kněžství, když jsem petrovec, a můj strýc říkal, že kněží jsou ne praví, nýbrž falešní služebníci Kristovi? Nejlépe by bylo najít květ močeráku, který proměňuje železo v zlato, anebo neznámou bylinu. To bych se stal pánem světa, a být já pánem světa, bylo by pomoženo všem. Ach, to jsem rád, že to mám odbyto s tím protivným skladištěm!"

Byl vskutku velmi rád, neboť úkol, jejž si byl v roznícení naložil na záda, an chtěl svému nízkočelému druhovi dokázat svou nadřaděnost, silně ho už začínal tížiti, a šikmá půda skutečnosti, na niž se nepředložené odvážil, projevila se vskutku tuze nepohodlnou jeho zhýčkaným nohám. Domníváme se ne bez důvodu, že nebýt Ciacca, který ho dohnal na svém oři, a okulativ ho, naplnil mu oči slzami nadšeného dojetí, nebyl by na rozcestí za hájkem zabočil vlevo, k Rabenecku, nýbrž vpravo, a byl by se u vystřízlivělé moudrosti vrátil za dvojí zeď rodného hradu. Byl tedy, řekli jsme, velmi rád, když jeho rozhárané dobrodružství skončilo, jak měl za to, na úbělové podlaze čarovné síně před trůnem ženy nepravděpodobně krásné a přívětivé, a když vyklopiv jí své poselství, mohl s klidným svědomím pustit z hlavy Pabešovy napuchlé děti, myslit opět sám na sebe a nerušeně se těšit z toho, co mu bylo dáno zažíti; jeho radost však pohasla okamžitě, když se ho paní hned vzápětí zeptala, kterak to, že on, hošík, může tak nerušeně cestovat: dovolil mu to otec, ví o tom maminka?

Zavrtěl sklopenou hlavou.

„Utekl jsi z domova?“

„My, Srpnovci, neutíkáme,“ odpověděl. „Jen jsem se tak vzdálil.“

Pozdvihla svá tenká obočí, barvou a štětečkem protažená poněkud k spánkům. „Musím tě tedy, panáčku, honem poslat zpět, nebo o tebe budou mít starost.“

Jeho zahanbenost ustoupila úzkosti. Pohybem, jejž vynalezlo samo mládí, poodvrátil hlavu k rameni, natočenému jako k obraně, a stočiv své tmavé, dívčími řasami stíněné oči do koutku, sepjal napolo ruce a zaprosil:

„Neposílej mě ještě domů, paní, neposílej. Maminku bolí zub, Svědirožka je mrzutá, že si s tím zubem neví rady, otec kouká jako kakabus a navrch všeho přijde Vocásek a bude mě zkoušet z Anselmova důkazu Boží jsoucnosti, a já ho neumím, protože mu nerozumím. Dokonce podezřívám Vocáska, že mu taky nerozumí. Ostatně je to vymyšlenost, kterou by strýc Pudivous jistě neschválil. A u tebe je tak krásně! Nebo jsem ti snad, paní, obtížný? Nebudu tě rušit, uvidíš. Chceš-li se zabývat svou knížkou, sednu si tuhle a za chvíli zapomeneš, že tu vůbec jsem. Ale budeš-li raději chtít se mnou rozmlouvat, neprohloupíš, protože ti povím mnoho zajímavých věcí. Víš-li například, že Afrika je na jihu oblévána vroucím mořem?“

„Nesmělí nejste,“ řekla, aniž mu vysvětlila, koho míní tím druhým ne nesmělým. „Pojď blíž.“

A když uposlechl, vzala mu hlavu do dlaní a přiklonila se k němu, až se mu oči popletly, takže šilhal; přivřel tedy víčka, a pocítiv se políben na ústa, chytil se jejího kolena, aby neupadl. Netušil – a málo na tom záleží, že netušil –, že Katušina něžnost neplatí jemu a že sklízí, co jeho otec před lety byl zasil.

X

Než tu nadešla chvíle, kdy se musíme vrátit k Sílovi, opuštěnému v rokli, zkormoucenému steskem samoty na nepřívětivém místě a obavami o bezpečí svého mladého, skromného, a přece nadevše vzácného života. Křišťanovi se to snadno řekne, uvažoval trpce, že vrátí-li se Mauricius a uvidí-li ho tu, zase odtáhne, protože chce svou věc uchovat v tajnosti; ale co když namísto aby odtáhl, prostě ho zabije? Vybere pak zrno, Sílovu mrtvolu hodí do díry, přivalí kámen a hotovo, amen, odbyto, kohout po něm nezakokrhá a marně si pro něj maminka vypláče oči. To byla úvaha strašlivá, vyhlídka nad pomyšlení úděsná, a Síla, vraště čílko a povzlykávaje, jal se pilně přemýšlet, jak to navléknout, aby se zhostil svého trapného úkolu, aniž by se přitom zpronevěřil Křišťanovu rozkazu; a protože v nouzi dovedl být velmi bystrý, netrvalo dlouho a už vyskočil, a ozářen nápadem, uháněl domů.

Vzpomněl si, kterak loni na Petrovci kobrtl levou nohou o vystupující javorový kořen, pohmoždil si palec, ztratil směr a po dobré hodině bloudění se vrátil k témuž kořenu, o nějž byl klopýtl, jak poznal podle stopy krve, jež na něm ulpěla. Učelivý žák Svědirožčin ihned pochopil, že to není kořen obyčejný, nýbrž bludný, který překročen svede člověka z cesty, i kdyby byla sebekratší a sebeznámější. Očarovaný se bude motat dokolečka třeba ve své vlastní světnici a netrefí ani ke dveřím, dokud kouzlo nezruší tím, že si kousek kořene přehodí přes rameno. To tehdy Síla učinil, ba udělal víc než to: dobře si strom poznamenal, vrátil se k němu s motykou a pilkou a uřezal mu všechny povrchové kořeny, neboť mínil, že je-li bludný jeden, budou bludné všechny, kdyžtě vyrůstají z téhož kmene. Jeho zdravý selský rozum mu říkal, že člověk nikdy neví, k čemu co jednou může být dobré, i nacpal si

čarovného kořene plný pytel a uložil si jej doma pod svou postel, přesvědčen, že dříve či později se vyskytne příležitost, kdy s prospěchem uplatní jeho čaromoc. A tato příležitost nadešla teď: roztrousí-li svůj poklad před všemi vchody do rokle, Mauricius se do ní nedostane, a marně se motaje dokolečka, vysílí se k smrti, což nemůže škodit, a skladiště bude v lepším bezpečí, než kdyby je hlídalo deset Sílů.

Ale když doběhl na Srpno, shledal, že štěstí je k němu obráceno zády. Svědirožka ho uviděla z kuchyně, když se kradl po dvoře, a přivolavši ho nepřívětivým hlasem, zahrnula ho výčitkami pro jeho toulavost a lenost a přikázala mu, aby v kuchyni přebíral hrách.

Jak Křišťan oprávněně naznačil při své rozmluvě s Katuší, byla dnes podrážděná a ostrá jako jed, protože neměla úspěch s léčením bolavého zubu paní Háty, ač užila prostředku nejosvědčenějšího, davši nemocné vdechovat otevřenými ústy páru, vycházející z hrnce, v němž vařila dobryšek. Nebylo to nic platno, stolička bolela nesnesitelně dál, až se paní Háta, všecka v slzách, zmučena a oteklá, odhodlala poslat do Kostohryz pro bradýře Vespaziána, aby jí zub vytrhl. Svědirožka, zoufalá touto hrozící potupou svého umění, počala svou paní úpěnlivě prosit, aby ještě zkusila, než se podrobí násilnému zákroku, bolest zahnat čarováním.

Paní Háta se kouzel bála, ale ježto se kleští strachovala ještě víc, dala se přemluvit, a přehodivši přes hlavu závoj, vydala se s bylinářkou k zastrčenému koutu podhradí mezi východním cípem příkopu a palisádou. Tam smutně rostla z kamenité půdy rozmanitá chamraď, bodlák, kopřiva a lomihnát, a tam se také krčil páchnoucí černý bez, na jehož větvi se oběsil Jidáš, zradiv svého Krista, a jemuž lidé opovržlivě přezdívají smradlavka, neboť nevědí, že léčí devětadevadesatero nemocí, mimo jiné také bolení zubů.

Podle Svědirožčina návodu nemocná přistoupila pozpátku k nesličnému stromu, a zatímco vědma tiše mumlala zaříkání k duchu zvanému Hyldemér, ulomila větvičku, aby se jí dotkla dásně choré stoličky: a v té chvíli bolest, už dříve nesnesitelná, zazuřila jí v zubu zdvojenou silou a vyšlehla až do spánku oslnivým bleskem, takže paní Háta, poklesajíc v nohou a tlukouc hlavou do křivého kmene, počala žebronivým hlasem prosit o smrt. Tehdy, zdálo se, byla Svědirožka s rozumem v koncích, a prostředek, na nějž si vzpomněla, svědčí o její bezmocné tísni.

Jak víme, měla na Chrastině kuchyňku, filiálku, řekli bychom dnes, své hlavní pracovny srpnovské, dílnu apatykářskou, kterou jí Praskola dal k používání a v níž, využívajíc svobody svého bylinářského řemesla, jednou týdně, zpravidla v sobotu odpoledne, vařívala léky a ošetřovala chudé pacienty, kteří nesměli za ní docházet na srpnovský hrad. Nu a v oné chrastinské apatyce mimo jiné chovala, a na ně si teď v bezradnosti vzpomněla, jisté podezřelé bylince, nadané nikoli silou léčivou, nýbrž toliko mocí zatemňovat vědomí, omračovat, uspávat. Ne už vyléčit ztrýzněnou paní, toliko ukolébat ji v posilující spánek a sama si odpočinout od jejího neutuchajícího nářku, který zněl jejímu sluchu jako palčivá výčitka a otřásal jejím sebevědomím, taková byla její poslední snaha. Proto zavolala svého synka a poručila mu, aby sedl na koně a cvalem jí z Chrastiny přivezl onen pytlík s květy psí jahody, sviňské vši a sviňského jablka, nacpaný do prostory mezi horní poličkou a klenbou výklenku.

Div si neposkočil radostí z nečekaného osvobození, i zaběhl do čeledníku, poklekl před svou postelí a sáhl pod ni dychtivou rukou, leč nahmátl jen tmu, prázdno a prach: někdo mu, možná sama Svědirožka, jeho pytel bludného kořene vyhodil. To byla pohroma tak nesmírná, že se několikrát udeřil hlavou o pelest,

aby se bolestí přivedl na jiné myšlenky a aby nepropadl načisto do hlubin zoufalství. Jak jsme si už povšimli, Síla měl navzdory své síle život kromobyčejně těžký, neboť zkáza, zmar, zničení na něj číhalo za každým rohem, a nejen zlí lidé a duchové usilovali o jeho nebytí, ale i samo jeho nitro mu co chvíle vypovídalo službu, jednou hrozíc puknout lítostí, jednou steskem, jindy zas hrůzou nebo zjitřeným svědomím.

Klečel tedy, zmámen doznívajícím leknutím, před vybrakovaným podpostelím, ale ještě leknutí nedoznělo a už mu svítal za nízkým čílkem nápad, jak se Křišťanovi vymluví, vyprázdní-li Mauricius skladiště za jeho nepřítomnosti: bude mu vyprávět, jak kupec, stanuv na kraji rokle a spatřiv ho, věrně sedícího a hlídajícího na obětišti, ve vzteku počal z nozder vypouštět plameny a jal se na něho metat ohnivé střely, přičemž vyrůstal až k nebi a dupal, až skála pukala, a tu on, Síla, vzal nohy na ramena, neb má život jen jeden a nechtěl by umřít nezaopatřen.

Osvěžen tímto nápadem, ještě naposledy se podíval pod postel, a pak odběhnuv do stáje, osedlal si Ramona, tažného grošáka, na němž jezdíval nejraději a který věru nevěděl, jak při svém skromném životním údělu přišel k jménu tak vznešenému, a když vyklusal, byl opět svůj a vesele bezstarostný. Když na něho volaly ženské ze srpnovského podhradí, kopající na zelinářském poli u silnice, a nazývajíce ho špalíkem a cvalíkem, tázaly se ho, kamže má namířeno, odpověděl jim pohotově, označuje jako cíl své cesty Zasmradnice, kdež prodávají prdlavky a seryputky, takže se chechtaly a hrozily mu pěstmi.

Ale na Chrastině ho čekala nová pohroma. Když v pořádku se shledav s matčiným pytlíkem omamných bylinců a nacpav si jej za ňadra, vzbudil dědu vrátného, který spal pod stromem, a zeptal se ho po Křišťanovi, dostal neuvěřitelnou odpověď, že mladý Srpnov-

ský tu byl, ale před dvěma hodinami odjel na Rabeneck. Nemoha pochopit obrat tak pitvorný a nebezpečný, nevolníček vtrhl do studovny učeného Vlacha, který se mezitím vrátil ze svých, jak říkal, kazatelských návštěv, a opět vážně seděl nad kacířskou tezí Marsilia z Padovy, a otázav se ho, je-li pravda, co mu řekl vrátný, dostal přitakavou odpověď.

Na Sílovu námitku, že každý přece ví, že Geunarunge je čaroděj, že žije se Srpnovci v nevůli a že Křišťana přiková ke zdi a možná ho upeče a sežere, Ciacco s vážným politováním pokrčil rameny a řekl, že je-li souzeno, aby mladý Srpnovský byl upečen a sežrán, stane se to k větší chvále a slávě Boží, a to budiž Sílovi potěchou a posilou v jeho bolu, u nevolného lidu, když jde o smrt pánovu, věru velmi vzácném, a tudíž nesmírně chvalitebném; a cože to má Síla za ňadry, že se mu dmou jako probouzející se vděky dívčiny, a pročže hledí před sebe jako solná žena Lotova?

Takto učenec promlouval, aniž tušil, jak nesmírné následky bude mít jeho nevinný dotaz co do vypnuliny Sílových ňader. Poznámkou touto totiž zasel do nevolníčkovy pružné mysli ideu tak kolosální, že Síla, pojav ji, v prvé chvíli vskutku zkoprněl jako žena Lotova, nevěře svému vlastnímu duchu, že dovedl zplodit něco tak neslýchaně, fantasticky obrovitě velikého. Pak se beze slova obrátil, a vyběhnuv z učencovy studovny, sedl na Ramona a vydal se do rudostřechého sídla čarodějova, zásoben silou jedů, jež byly s to ukolébat v spánek čtvrtinu králova vojska, malý, lesklolící a špinavý, ale nad rytíře krásný a vznešený v síle svého přátelství, jímž dovedl ukrotit svou vrozenou bázlivost.

V bráně Rabenecku se prohlásiv za sluhu mladého pána ze Srpna, byl k své nemalé radosti a úlevě bez překážek vpuštěn. Dveřník v paláci ho bez řečí uvedl do jednoho z pokojů pro hosty v prvém patře, kdež Křišťana zastihl, an sedí nahý v nízké, lesk-

lými bronzovými obručemi pobité a opěradlem opatřené kádi, plné horké vody. Koupal se, zjev to nikoli vzácný v oněch starých dobách, pokud smíme soudit podle hrdinských písní, v nichž se co chvíli mluví o koupání, ano o koupání ve vodě navoněné, s věncem fialek na hlavě a za něžné pomoci sličných, taktéž květinami ozdobených děvčátek. Byl to tedy zjev, řekli jsme, nikoli vzácný, vždyť samo městečko Kostohryzy chovalo ve svých zdech muže, který se ponejvíce zabýval holičstvím a ranhojičstvím, ale dovedl i, bylo-li třeba, připravit lázeň, ale naopak zase ne tak docela běžný, aby Síla, spatřiv svého druha a pána v kádi s kouřící vodou, mohl nesoudit na nejhorší. Na Rabenecku zavedený jemný mrav připravovat hostům osvěživou koupel byl plodem téhož snobského pocitu jako labutě v příkopu, naplněném čistou vodou, a jako parádní trubači na hradním cimbuří, ba i, odvažujeme se říci, jako nádherná paní s rudozáří kolem hlavy, sedící na zlatém trůnu v síni, kryté úbělovými dlážkami. Mrav tento byl tedy čímsi importovaným, umělým a knižním, i nemůžeme se divit, polekala-li Sílu Křišťanova dýmající nahota a dal-li se beze slova, bez úvodu, s pohotovostí žalu mu vlastní, do breku.

Znepokojen, Křišťan se ho ihned zeptal, což se stalo a pročže Síla brečí, a co doma.

„Ach, což doma," vzlykal nevolníček. „Paní bolí zuby a po tobě nevzdychla. Ale jak mi nemá nešťastnému pukat srdce, když vidím, že tě posadili do vody, abys byl čistý, než tě upečou?"

„Jak to, upečou?" řekl Křišťan.

„Nebo uvaří," řekl Síla. „Tak to dělají všichni čaroději. Nejdřív člověka vykrmí, pak ho do běloučka vydrhnou a napíchnou ho na rožeň. Vidíš, už jdou."

Otevřely se totiž dveře a objevil se obrovský motýl, azurný plášť s žlutým lemováním, jejž nesli za rukávy dva modří chlapci.

„Jsi hlupák," řekl Křišťan velmi rozveselen a jakoby okřídlen zprávou, že na Srpnu je klid a že se po něm neshánějí. „Utři mi záda. Abys věděl," přiklonil se k Sílovi důvěrně, když modří chlapci zmizeli, „já jsem se zamiloval."

Síla svraštil čílko. „Zamiloval? A proč to?"

„Proto. Do Katuše. Jí budu věrně sloužit a hlásat do všech úhlů světa, že je nejkrásnější a nejšlechetnější žena pod sluncem." Obléknuv se, zkoumavě prohlížel svůj azurový plášť. „Spíš by se mi hodila šedivá barva, protože jsem utrápen láskou a vadnu v touhách. Ale zdá se mi, že ona ke mně není lhostejná, a dost možná, že mi úmyslně vybrala modrou."

„A kdy se chceš vrátit domů?"

„Až chlupy porostou na dlani," řekl Křišťan. „A teď mě nech, paní mého srdce mi slíbila, že mě naučí latinské písni o slavíkovi."

A poklepav Sílovi na rameno, odešel dlouhou chodbou, čistý, růžový a velmi vážný ve svém plášti, jistě střiženém pro člověka větší postavy, než byla jeho, neboť vláčel jeho žlutou obrubu za sebou. Síla za ním zarmouceně hleděl, vzdychaje a zatínaje pěsti; nepoznával ho. Jistě mu dala, myslil si, líznout cicmužíčka, že mohl tak docela zpitomět. Ale tentokrát čert trefil na ďábla: ať nejsem synem své matky, nebudou-li má kouzla silnější.

Odebral se pak, doptav se cesty, do kuchyně, jež byla umístěna v podstřeší paláce u hlavního komína.

Jak se Geunarunge svým hostům rád chlubíval, muž, který vládl rabenecké kuchyni, byl bývalý kuchař hraběte Hugona z Bucheggu, jejž kverk přeplatil a přetáhl do svých služeb, ježto se chtěl netoliko vnějškovou úpravou hradu a krásou své choti, ale i úrovní tabule vyrovnat lidem nejvznešenějším. Ale buďže čelední osazenstvo Rabenecku nedovedlo ocenit jeho kulinářské jemnosti, buďže nebylo zvyklé jeho cizokrajné úpravě jídel, buďže se kverk, který sám

nevynikal valnou citlivostí patra, prostě přepočítal ve svém předpokladu, že je-li pán slavný a urozený, i jeho kuchař nutně musí být výtečný, jisto je, že pokrmy, jež vycházely z jeho dílny, málokoho ponoukaly k výkřikům obdivu. Jsa za své výkony častěji peskován než chválen, mistr trpkl ve své ctižádostivé duši a litoval, že podlehnuv hanebnému vábení mamonu, dal se vylákat mezi hovada a svině, které nerozeznají perly od kozích bobků. Když mu nedávno jeden z čeledínů přinesl na ochutnání mističku kaše, již připravila kuchařka na Srpnu, Svědirožka, aby mu ukázal, jak podle jeho výrazu „má vypadat křesťanské jídlo", mistr zesinal hněvem, a vzav něco málo Svědirožčina výrobku do úst, vyplivl jej s odporem a zhroutil se, předstíraje žaludeční nevolnost. Po té příhodě si ho Rabenečtí rádi dobírali Svědirožčiným věhlasem, a nedbajíce nebezpečí zmrzačení, byl' nejen vzteklý, ale i svalnatý a postavou tak obrovitý, že by mohl žebrat přes vrata, sdělovali mu předstírané rady srpnovské vědmy, kterak se zdarem zapražovat polévku, kterak správně otáčet rožněm a podobně, takže zuřil a nenáviděl svou neznámou srpnovskou soupeřku záští chorobnou.

Toto arci Síla nevěděl, i byl velmi překvapen, když vkročiv do jeho dílny a nevinně se mu představiv jako Křišťanův sluha a Svědirožčin syn, uslyšel z jeho veliké, štětinaté huby tuto neurvalou řeč:

„Jdeš na výzvědy, což? Nebo mi chceš předvést, jehně, čáry máry své mateře? Kdybys nebyl sluha panina hosta, roztrhl bych tě jako žábu. Já se smažím u kotle pětadvacet let, abys věděl, a sám arcibiskup trevírský, když byl u mého pána hostem, se tak přejedl mým jelenem s pepřenou omáčkou, až mu přišlo špatně. Kat tě prosí, abys mi koukal pod prsty a naléval mi rozumy, nezbedníku darebný."

„Neser mi na krám, než vyložím, pane z Halamova," pohotově odpověděl, vyhrnuv spodní ret, Síla. „Tvé kuchaření mě nezajímá,

a buď klidný, má matka si nechá pro sebe, co umí. Potřebuji oheň a kotlík, můj pán má ujímání a musím mu uvařit lék."

A zatímco se bránil svou lidovou vyřídilkou dalším kolohnátovým výpadům, Síla postavil na oheň hrnec s vodou a vysypal do něho svůj pytlík psích jahod, sviňských jablek a sviňských vší, nechal sedmkrát přejít var, a když se kořání usadilo na dně, využil chvíle, kdy halama odešel do špíže, a rozdělil svůj strašný lektvar do všech nádob, do pekáčů, hrnců a hlavně do kotle, a s vyprázdněnou nádobou zmizel z kuchyně. Jako všechny veliké ideje jeho zámysl byl prostý: až všichni usnou, sebere vrátnému klíče, naloží bezvědomého Křišťana na kůň, a pak hopsa, utíkej za námi, čerte, můžeš-li.

Když nadešel čas večeře a když shledal k svému dostiučinění, že úklad se daří a čeleď, nepozorujíc, že do jídla bylo něco namícháno, živí se spravedlivě po způsobu chudých a zdravých, Síla pod záminkou, že se pozeptá, není-li Křišťanovi něčeho třeba, vešel do hlavní síně; a tu na něj čekalo nemilé překvapení. Geunarunge, ač v posledních měsících poněkud churavý a životem unavený, jedl zdatně, též majordomus se činil, ale Katuše a po jejím boku Křišťan měli před sebou talíře veliké a vzácně z cínu provedené, ale prázdné. Dbajíc své módou předepsané útlosti a čistoty své pleti, krasavice večeřívala víc než skromně, spokojujíc se trochou vína rozředěného vodou, sucharem a kouskem ovoce. Křišťan se z dvornosti postil s ní, což mu nebylo zatěžko, ježto byl po celé odpoledne spojoval radost vybraného hovoru s paní svého srdce s mlsáním vzácných dobrůtek, drobného pečiva a chřupavých cukrovinek, jimiž jej hostila.

Se statečným úsilím se přinutiv k úsměvu, v ubohé naději, že Křišťan se dá zlákat vonnou blízkostí očarované smetanové kaše, nevolníček k němu přikročil, aby mu naložil, ale Křišťan položil na talíř obě dlaně s roztaženými prsty.

To byla zlá nehoda; ale jak jsme viděli, čím větší byla jeho tíseň, tím vynalézavější byl Sílův duch. Ještě nejsme v koncích, myslil si, odcházeje ze síně. Unikli spojenému kouzlu psí jahody a sviňské vši a sviňského jablka; tím hůř pro ně. Dostanou-li paličkou, usnou taky, a provede-li to Síla opatrně a ze zálohy, aby nevěděli, kdo je bacil, i tato nesnáz bude vyřízena hladce a bez nepříjemných následků. Uklidněn, odebral se do kuchyně, aby si tam vybral náležitý nástroj. Domníval se, že má vyhráno, ale nebylo tomu tak.

Kuchař seděl na nízké stoličce, opřen zády o cihlové topeniště, na němž čadily dohasínající ohně, ohryzoval velikou telecí kost a zapíjel polévkou. Že měl po práci, nabyl lepší nálady.

„Nu, Svědirožčin, jak?“ řekl. „Už jsi jedl?“

„Já nemám hlad, mně stačí tuhle skývečka,“ řekl Síla, ukrojiv si krajíc, a pátral zrakem mezi rozházeným náčiním po vhodné paličce, nepříliš malé, nepříliš velké, aby omračujíc nezabila.

„I co by ses dávil chlebem, je tu polévky dost.“ A kuchař, dojat vlastní blahovůlí, hrábl do kotle dřevěnou miskou, až byla plná, takže přetékala. Síla se zpozdile zahihňal; velikánova nabídka mu připadala nesmírně nesmyslnou, a tudíž žertovnou.

„Říkám ti, že nemám hlad,“ opakoval lehkovážně, a našed dubový ubiják na ryby, nepozorovaně jej ukryl v záňadří, a ukusuje chleba, odcházel, ale strašná pazoura mu sevřela ramena a ukrutným trhnutím ho otočila, a tvář, již spatřil, byla tak posupná, zarudlé oči tak nenávistné, že nebylo třeba velikého důvtipu, aby poznal, že nové nebezpečí ohrozilo jeho dílo.

„Tak Svědirožčin holobrádek se štítí rabenecké bryndy,“ řekl neurvalec hlasem, v jehož strojeném klidu bylo znát nesmírnou zlobu. „A přece bych Svědirožčinu mladému radil, aby papal, chce-li si hnáty zachovat celé.“

„Ušetři mě, do smrti ti chci sloužit, nohy ti poceluji a povím ti, jak se na svatého Jana hledají poklady, jen mě, prosím, nenuť, abych žral tu polévku," volal Síla.

Ale čím víc sliboval, čím větší strach dával najevo před rabeneckou stravou, tím palčivější byl kuchařův hněv. Sevřev Sílův masitý zátylek, až v něm zalupalo, přitlačil jej, vzpouzejícího se, k misce, a tak dlouho jej držel a tiskl, až vylízal pekelný pokrm do poslední krůpějky.

Zoufalý nevolníček pak vyběhl na cimbuří a tam, nakloněn nad propastí, vrazil si ukazovák hluboko do krku, ale ať se kroutil, pitvořil, kašlal, ať se škrabal nehtem v jícnu, ať si drtil břicho pěstí, co jeho nechoulostivý žaludek jednou měl, nevrátil.

Mezitím Křišťan, netuše, že nad jeho kučeravou hlavou se v krátké době stáhl mrak v podobě ubijáku na ryby a opět se rozplynul, šťasten svým dobrodružstvím, jež Katuše na jeho snažné prosby prodloužila a zabezpečila před výčitkami rodičů, když poslala na Srpno písemný vzkaz, že chlapec je u ní návštěvou a vrátí se domů s doprovodem nazítří ráno, vesele se vrtěl vedle paní svého srdce. Vedl si znamenitě a způsobně, podávaje jí, kde co potřebovala, tu vodu, tu víno, tu misku na umývání prstů; a zatímco Geunarunge, hluboce lhostejný k jeho přítomnosti, churavý a unavený, mrzutě myslil na své finanční starosti, jež byly nemalé, neboť král Jan, stísněn vítěznou šlechtou, ve své neustálé potřebě peněz nemilosrdně udeřil na bohaté měšťany, předepsav jim daně až dosud neslýchané, chlapec se živě bavil s jeho přepychovou paní. Sděloval jí své zajímavé zkušenosti, jichž nabyl při svých výpravách do pohanské rokle Na Otčenášku, například, že srní rodina vždy chodí s matkou v čele, za ní kráčí otec a pak teprve kolouši, anebo že brčálové žabky, jež se prohánějí v loužích mezi šedozelenými řasinami, veslují zadníma nožkama jednou oběma

současně, jednou střídavě, pravou a levou, a lidským pohybem nastavují ručky s roztaženými prstíky, když se chtějí zastavit. Od těchto zajímavostí pak přeskočil k úvaze, jakže je podivné, že v hrdinských písních, jež občas slýchá od potulných pěvců, není o takových poutavých věcech nikdy ani zmínečky, a dokonce se z nich ani nedovíš, je-li jaro, nebo léto, podzim, nebo zima, a že hvozdy v těch písních bývají oživeny lvy a levharty, viz například úchvatný příběh o statečném Dolínovi, synu hraběte Víta, který když honil jelena, omylem zapíchl poustevníka. Hvozdy v těchto písních bývají plné levhartů a tygrů s bodci na čele, kdežto Křišťan se v lese potkal nanejvýš s včelami, zajíci, srnci a jen jednou zdáli uviděl jelena.

S úsměvem mu hledíc do tváře a naslouchajíc jeho žvatlání, pojednou ho přerušila přáním, aby se na ni usmál, a on na ni ochotně vycenil obě řady svých bílých zoubků.

„Už si uvědomuji," řekla pak, „proč mi tvůj úsměv připadal trochu cizí. Tvému otci vpředu chybí malý růžek." Toto řkouc, mimoděk obrátila oči k svému choti a velmi se podivila, neboť Geunarunge spal s hlavou v talíři, a jak se ukázalo, i zdatný majordomus Knut byl v limbu pod stolem.

Zardělá, trapně dotčená ve svém společenském jemnocitu, mělať pochopitelně za to, že pili před večeří medovinu a teď že se dotrhli vínem, Katuše zatřepala ramenem svého muže, aby se probral, než přijde sluha. Pak mu vzala hlavu do dlaní a zalomcovala jí jako tykví a konečně nalila mu něco vody do tváře, ale duše se v něm nedokřísila. Zatleskala tedy, aby přivolala pomoc, a když Křišťan otevřel dveře na chodbu, ježto nikdo nepřicházel, spatřila číšníka, zhrouceného na prahu, jídlonoše ležícího pod schody, an spánek ho přemohl ve chvíli, kdy z nich sestupoval, a jakousi ženu s hlavou přiskřípnutou víkem truhlice, v níž se hrabala, než byla překvapena

mrákotou. Byla to podívaná navzdory své pitvornosti děsivá, byloť zjevno – společné blesknutí této myšlenky vyjadřoval polekaný pohled, jejž si žena s dítětem vyměnily –, že toto groteskní selhání pořádku, sloužícího jejich ochraně a pohodlí, není šaškovským plodem jakési podivné náhody, nýbrž zlého úmyslu.

Doufajíc, že nepochopitelná událost se nakonec přece jen mírně a uspokojivě vysvětlí a že obětí – jak se bylo obávat – spiknutí se nestali na Rabenecku všichni, Katuše, následována Křišťanem, vběhla do čelední místnosti na konci dlouhé, zbraněmi ověšené chodby. Uviděla tam své mládence a děvečky v chumlu na zemi, pod lavicí a pod stolem, jednoho na druhém, funící, chrápající a i sténající ve spánku, v polohách nezvyklých a jakoby vykloubených, takže se v slabém světle dvou lojových svíček podobali hromadě příšerných hadrovitých loutek. A tu, poplatna své slabé ženské přirozenosti, vyrazila nesmírný výkřik, který uniknuv z paláce, rozletěl se do šíře dáli mezi kopce a vrátil se dvojnásobnou ozvěnou.

Zato Křišťan, když shledal, že jejich první a nejhorší obavy jsou potvrzeny, připomněl si své povinnosti pravého muže a ochránce. Naráz dospělejší o několik let, vzal paní Katuši za loket a pošeptal jí, aby nekřičela, že by je mohla přivolat.

„Koho? Pro Krista Ježíše, koho?“ zeptala se v pláči.

„Inu loupežníky, koho jiného?“ řekl, a zvednuv pohozený kuchyňský nůž, který někomu z omámených vypadl z ruky, podal jí jej.

„Zde vezmi, paní. Ničeho se neboj, nic se ti nestane, dokud stojím při tobě, ale myslím, že jej budeš potřebovat. Já se zatím podívám k bráně, a hned se vrátím.“

Byla to dobrá řeč a byl za to odměněn, neboť Katuše ho vší silou objala.

„Zůstaň se mnou, Křišťane, já se tu bojím.“

Aby jí dodal odvahy, sňal jeden z mečů, visících na stěně chodby.

„Dobře, paní," řekl. „Pojď tedy se mnou, ale pospěš, a hlavně, prosím, už nekřič."

A vzav ji za ruku a opřev si o rameno meč, příliš dlouhý a těžký, roztřesen velmi protichůdnými pocity, vrátil se s ní chodbou do síně. Odtud pak vykročili do měsíčné noci.

Věděl dobře, že přihodí-li se muži, hodnému toho jména, že mu v úzkosti řekne krásná žena, kterou si zamiloval: „Zůstaň se mnou…", dostalo se mu řídkého a závistihodného vyplnění lásky. V tomto ohledu tedy byl Křišťan obšťastněn měrou vršitou, i měl proč se radovati a vskutku také prožívat rozkoš nevýslovnou. Jeho radost byla však nemálo kalena vědomím, že byl takto vyznamenán ne pro svou chrabrost a sílu, nýbrž z nedostatku lepšího ochránce. A tento rozpor byl zesilován obavou, že se svým dlouhým a těžkým dvouručním mečem, dojde-li k něčemu, mnoho nepořídí, i bál se o svůj život, bál se také o Katuši, a třeba nadšen, měl co dělat, aby potlačil slzy.

Zbraň na rameni, chvějící se dlaň úzkostné paní v ruce levé, provázen toliko jejími tichými kroky a dvojitým černým stínem v bílém světle a šelestivým letem netopýrů, prošel nádvořím Rabenecku, co chvíli nalézaje oběti Sílova kořání. Pes dřímal, zapomenuv kost v hubě, vrabci, již okusili zbytky večeře, leželi nožkami vzhůru, spali pacholci, spali strážní s trumpetami; jen vlhký vítr z lesů a za mraky letící měsíc připomínaly, že neustalo míjení, neustal pohyb. Když došli k bráně, ukázalo se, že brána průjezdu je otevřena a že padací můstek pro pěší je spuštěn.

Okolnost tato Křišťana spíš potěšila, než znepokojila, měl za to, že pochopil plán neznámých spiklenců, a tím i jejich omyl: jistě nepočítali s tím, že někdo na Rabenecku zůstane vzhůru, a chtěli pak o půlnoci – Křišťan byl přesvědčen, že právě o půlnoci – po-

hodlně do hradu vpochodovat; ale kosa narazila na kámen, neboť od toho je tu on, aby jim jejich hanebnosti překazil.

Posílen touto odvahou, uchopil kliku rumpálu a s napětím všech sil můstek vytáhl; zabezpečil pak špalkovou závorou bránu a vystoupil, sám jediný obhájce zakletého hradu, s Katuší na cimbuří. Krajina byla tichá a černá, pouze na řece se třásl stříbrný měsíční pruh.

„Není ti zima, paní? Doběhl bych do strážnice, jistě tam mají přikrývky. Poslyš, co ti řeknu: hlavu prvního lotra, který by se pokusil sem vylézt, ti položím k nohám."

Unaveně se usmála. Její tvář byla bílá a černá, jako složená ze sněhu a z uhle. Opřela se o studenou zeď a zavřela oči.

„Mám strach, Křišťane. Co nás čeká?"

„Nic se neboj," řekl, „před půlnocí nás jistě nepřepadnou, a máme tedy před sebou ještě několik hodin klidu."

Tato dobře míněná útěcha se ukázala planou, neboť sotva Křišťan domluvil, u lesa se objevila řádka planoucích pochodní a zamířila cestou k hradu. Katuše se dala do pláče a Křišťan pocítil, že se mu vlasy drobet ježí.

„Je jich devět," řekl, letmo je spočítav. „Ty zhubím levou rukou jako drtiny."

A vyskočil na předprseň, a zatímco paní vzlykajíc začala odříkávat otčenáš, jal se jako rozumu zbavený dupat a plivat do tmy.

Černí jezdci, každý čadivou fakuli v levé, kopí v pravé ruce, pablesk měsíce na jeho kovové špici, zastavili se nedaleko brány v nepravidelné šikmé řadě. Křik sýčka, který dlouhým volným obloukem proletěl nad hradbou, splynul s vřeskem lovecké trubky. To rozlítilo Křišťana, už beztak rozčileného nadmíru, k nepříčetnosti.

„Jen si trubte, lotři," vykřikl, „jeďte si do Tatar, odkud jste přišli, a dejte se za chůvy čertovým mladým, protože s námi jste se

přepočítali, my jsme vzhůru do jednoho všichni a rozsekáme vás do jitrnic, smradi, vás je devět a nás devětkrát devět, a k tomu my jsme muži a vy z močůvky vytažená koťata!“

„Jak to se mnou mluvíš, darebo?“ ozval se z černé hlubiny pod hradbami hlas Křišťanovi i Katuši tak dobře známý a tak vítaný, že žena s dítětem si se vzlyknutím úlevy padly do náruče.

„Táta!“ vykřikl Křišťan, vymaniv se z jejího objetí, hláskem opět dětským a zastřeným radostnými slzami, a jako šipka sjel po zábradlí schůdků, vedoucích na cimbuří, aby osvoboditeli uvolnil vchod; a Katuše, srdce v dívčím rozbušení, chvatným pohybem si urovnala účes pod zlatou síťkou a sestoupila za chlapcem na nádvoří, aby uvítala svého bývalého milence, jejž neviděla čtrnáct let a který, objeviv se v pravý čas, přátelský a pokojný, aby učinil konec její hrůze, přizlátl v jejích očích leskem hrdiny.

Strůjcem tohoto obratu, budiž krátce uvedeno na vysvětlenou, byl opět Síla. Když shledal, že jeho pokusy zbavit své břicho očarovaného pokrmu jsou marné, v divokém spěchu se rozběhl do maštale, a aniž se zdržoval sedláním, skočil na Ramona a vycválal k Srpnu. Už v půli cesty se o něj pokoušely mrákoty, a než dojel, málem ztratil poslední jiskru vědomí; přece se však dovlekl až k panu Epíkovi, a zvolav mroucím hlasem, že Křišťan je na Rabenecku v hrozném nebezpečí, svalil se jak dlouhý, tak široký a usnul.

Žel pan Epík, takto vtažený do hry, dávno už ztratil smysl pro humor, který mu získával oblibu druhů, jejichž žertům se ochotně smával, a konce neberoucí utrpení jeho ženy nepřidalo pohody jeho zkalenému duchu. Sám omrzelý a zestárlý – bylo mu v té době devětatřicet, věk to, kdy v oněch dobách rytíři, podobně jako dnes rohovníci a závodní běžci, daleko už překročili poslední vrchol svého sportovního života –, sluch dosud podrážděný Hátiným

nářkem, její ztýranou, oteklou tvář před očima, nadál se, když vyjížděl k Rabenecku, a málem se na to i těšil jako na dostiučinění, že uvidí Katuši, první a poslední lásku svého života, odkvetlou, proměněnou v tlustou měšťanskou matronu a že se bude moci zmoudřele usmát své dávné prohře: Vidíš, vidíš, věru to tenkrát nestálo za to, že ses tolik trápil. I uhlídav ji shůry koně v rudavém světle pochodní nejen nedotčenou časem, ale naopak pěstěním zkrásnělou, radostně úsměvnou a přívětivou, nikoli měšťanku, nýbrž urozenou dámu, pocítil hořkost a vztek, a sestoupiv z koně a odstrčiv Křišťana, který v jásotu se pokusil ho obejmout, chladně přerušil její slova díků a uvítání:

„Prosím, vážená sousedko," řekl, „abys mi vysvětlila, co tu dělá můj syn."

„Jak jsem ti oznámila listem, tvůj syn je mým hostem," odpověděla. A zmrazena jeho chováním, uražena oslovením „vážená sousedko", jímž vyjádřil, že v jeho očích je nízkou kupčicí, neboť titul paní, pojato přísně, příslušel pouze šlechtičnám, poukazujíc na bezvládná těla, rozvalená po dvoře, dodala s nestrojenou mrštností jazyka, jíž se připodobnila říznému děvčeti, které mu před čtrnácti lety na louce v březovém hájku vyčinilo, seč se do něho vešlo, že když už jsou v tom vyptávání, snad jí teď na revanš může vysvětlit on, pan Epík ze Srpna, kdože uspal celé osazenstvo jejího hradu včetně jejího manžela a majordoma. Ježto zajisté nelze předpokládat, že by on, pan Epík, byl do té věci zapleten, čemu tedy má děkovat za čest jeho návštěvy a přispění?

„Nevím, co kdákáš o jakém listu a o uspání," řekl, a více si jí nevšímaje, ubíral se do paláce.

„Tvůj otec není vlídný," řekla Katuše ztuhlými ústy.

Křišťan neodpověděl, neboť měl hrdlo staženo lítostí, zklamáním a studem.

Setkání s Rabeneckem, zkolébaným v podivný spánek, se zbrojenci a pacholky chrápajícími tam, kde právě padli, a navrch všeho se samým Geunarungem a jeho purkrabím, ležícími pod stolem, bylo nejen překvapením, ale také a hlavně osvěžením Epíkovy trpké mysli. Nemohl nevzpomenout na vlastní svou bezmoc a ponížení, když právě na těchto místech před čtrnácti lety stál, bezbranný a opilý, před vítězným soupeřem, zatímco na něj z cimbuří a z oken mířili napjatými kušemi, a jak se pak dal odvést, právě tak bezduchý jako tito zde, do Hilburžiny postele. Vystřídání úloh, k němuž došlo po půldruhém téměř desetiletí, výměna bdělosti a bezvládí, moci a bezmocnosti byla tak dokonalá, že snadno mohl připadnout – a také připadl – na myšlenku spravedlivé odvety, jíž se mu dostalo bezprostředním zásahem Boží spravedlnosti. A ježto opravdu o Katušině listu nevěděl, směl rozumět dlení svého syna na Rabenecku, jak chtěl, tak totiž, aby měl právo se cítit uražen a dát volný průchod svému spravedlivému hněvu, a vskutku mu tak rozuměl: a zdvihnuv nohu, jal se kopat do kverkova těla.

Každým slovem se rozpaluje do větší a větší rozkoše vzteku, křičel, zdánlivě oslovuje bezvědomého, ve skutečnosti na adresu Katušinu, jež vstoupila s Křišťanem do síně, že nedosti na tom, že mu již ukradl jednoho syna, dobytek, veš, mrcha, zasraldíra, tumáš ještě jednu, zcepenělý hovnivále – nejenže mu odlákal prvního syna, nejenomže ho zhanobil a zesměšnil, nejenže mu zkurvil nevěstu, nejenže pokydal jeho štít, ale i jeho druhého syna unesl do svého smradlavého sídla.

A tu Křišťan se zmučeným výkřikem, tvář mokrou potem a slzami, vyrazil proti otci, a vzlykavě volaje do jeho medvědího řvaní, že to není pravda a že přišel na Rabeneck o své vůli, bil ho svými slabými pěstmi. Ale rytíř, nezdržuje se takovým směšným útokem, přišil mu hřbetem ruky tak silný lípanec, že se svalil,

rázem zalit krví, jež se mu prudce spustila z nosu. A neslevuje na svém fortissimu, jímž v rozlícení překročil rozměry, přírodou vyměřené jeho hlasu, a přiblížil se vzoru svého otce a polobrata, nařídil zbrojencům, aby tu ježibabu, tu jedovou dorotu a zmalovanou drchtu, to jest Katuši, zavřeli do komory. Pak, nepříjemně dotčen jejím němým a užaslým pohledem, jejž na něj upírala, když ji odváděli, kdežto podle jeho očekávání a přání měla křičet a zoufale se bránit, vydal se, cestou doznívavě bruče a slibuje „já ti ukážu, lotře" nebo „já ti zaplatím, ničemo", aby se udržel v patřičném varu, na prohlídku hradu. Že Geunarunge před vypuknutím občanské války měl ranější informace a že vládl silnějšími hotovostmi stříbra a ražených grošů než Mauricius a že Rabeneck byl nejen dobře zásoben zbožím, ale i prostředky dopravními, bylo to sedm těžce obtížených vozů mouky, plátna, suken, medu, mýdla, hrachu a i stříbrného nádobí a koberců, jež Epík odvezl z Rabenecku domů za oné pohnuté noci, jeho bezvědomý a stále krvácející syn na jednom z nich.

Na otázku, co se přihodilo s Katušiným listem a proč jej na Srpnu nikdo nečetl, takže Epík měl právo rozumět pobytu svého syna na Rabenecku tak, jak se mu hodilo, je těžko odpovědět, neboť onoho odpoledne, jež Křišťan strávil u Katuše, byl na Srpnovsku bouřlivý zmatek, vyvolaný churavým zubem paní Háty. Když čáry s bezem zvýšily její utrpení, namísto aby jí ulevily, a když se nevracel Síla, vyslaný na Chrastinu pro omamný lék, nezbývalo než poslat pro lazebníka Vespaziána. A právem se paní Háta bála jeho kleští, neboť operace byla strašná. Dva bradýřovi pomocníci ji musili držet, jeden za ruce, druhý za nohy, neboť v hrůze a trýzni se bránila nelidskými silami a nedala si rozevřít čelisti, leč dubovým klínem. Kleště třikrát sklouzly a zub se dvakrát zlomil, než jej Vespazián i s kusem dásně, natrhnuv mučednici koutek úst, vyrval; páně

Epíkovy hrozby, že ho dá pověsit, ublíží-li nešťastné, nepřidaly jistoty jeho ruce. Konečně oslábl Hátin příšerný křik, ale nastalo prudké krvácení, vzdorující obvyklým prostředkům, tamponům z hedvábné cupaniny jak suchým, tak máčeným v odvaru řebříčku a nátržníku, takže bradýři nezbývalo než sáhnout k způsobu drastickému a vypálit ránu žhavým hřebíkem. Pan Epík ho pak za odměnu vlastnoručně prohnal holí od paláce k první bráně.

Následovaly tři dni ticha. Pouze o tichu, ne o klidu můžeme mluvit, neboť hovořili-li lidé na Srpnu ne hlasem, nýbrž šeptem, nebyl to šepot ohledů a šetrnosti k nemocné paní, nýbrž nepokoje. Šeptalo se o Epíkově neuvěřitelném činu, jímž Srpno, dosud počestné, proměnilo se v pelech loupežnický, a o strašných následcích, jimiž spravedlnost boží a lidská pomsta stihne hlavy pachatele a jeho sluhů. Ženy s dětmi se modlily o záchranu Křišťana, ubohého pacholíka, pravého potomka Pudivousovy krve, který se postavil lotrovskému řádění svého otce a byl za to prý, jak se tvrdilo, ztýrán, zkopán a zdupán nohama, i leží teď ve své komůrce se zlomenými žebry v horečném bezvědomí, a navzdory Svědirožčině péči se neprobouzí. Leč zatímco jejich ústa šeptem mumlala prosebná slova, jejich srdce cítila, že nebe ohluchlo nad jejich hlavami a jejich modlitby jsou oslyšeny. Zpráva, jež by dřív leckoho byla potěšila, že forman, upozorněn hejnem krkavců, slétajících se do rokle Na Otčenášku, objevil na pohanském obětišti mrtvolu kupce Mauricia s roztříštěnou hlavou, prohloubila neklid, který se z rozrušeného hradu rozšířil po celém kraji, bylať důkazem, že temné události, postrkované podsvětními silami, jsou na postupu, a že vydrancován válkou, vysílen nemocemi a hladem, srpnovský kraj a jeho lid se staly konečnou kořistí běsů.

Koncem třetího dne po vyloupení Rabenecku se paní Hátě přitížilo. Dostala prudké bolesti hlavy, roztřásla ji zimnice a po

tváři až ke krku se jí rozlil obrovský nádor. Těžce a trhaně dýchala pootevřenými ústy, z nichž unikal jedový puch; její obličej, pokrytý drobnými kapkami potu, byl žlutý, jako uhnětený z vosku, napohled studený. Pan Epík k ní dal přivést Vespaziána, spoutaného řetězem. Když ji lazebník uviděl, zděsil se, neboť poznal, že je konec.

„Vidíš, co jsi s ní udělal, vrahu?“ křičel v pláči pan Epík, cloumaje za vlasy bradýřovou hlavou, takže ložnice nemocné zněla nářkem a steny a řinčením řetězu jako mučírna. „Oprátku dostaneš na krk a budeš dřepět pod šibenicí, dokud se neuzdraví. A když zemře, budeš viset.“

Paní Háta něco zamumlala – snad se chtěla ohradit proti surovému výjevu, jímž pan Epík v zaslepené lítosti provodil vidiny jejích horeček, ale umlčel ji chuchvalec žlutého hnisu a sražené krve, který se jí vyhrnul do dutiny úst.

Plné dva dny od rozbřesku do soumraku stál pak Vespazián, chudý, zavržený a ubědovaný, s provazem na krku na stoličce pod hradební pavlačí, k níž byl připevněn konec oprátky; jen v noci mu dovolili, aby slezl a odpočinul si. Bylo chladné počasí a drobně pršelo. Lazebníkova tvář, zprvu vyděšená, zvolna netečněla a blednouc rozpadala se tupou únavou. Nepřemýšlel, jak se mohlo stát, že jeho život se z počestného poklidu zvrátil v takové neštěstí, a je-li spravedlivé, že ho tak trestají, zdrcen k lhostejnosti, víc mrtev než živ, odmítaje potravu, již mu donášela Svědirožka, nedbajíc strážných, kteří ho hlídali, a pohrdajíc nebezpečím, že pohněvá pana Epíka, a přijímaje jen vodu.

Když se k němu malý Síla přiblížil, aby ho ubezpečil, že se nemusí strachovat, protože jeho matka nemocnou paní jistotně vyléčí, neboť jí natírá dáseň vzácným balšámem z kdoulového šlemu a rozvírníku, který uvolní cestu jedům, jež ji hubí, bradýř jen

slabě pohnul zsinalými rty, naznačiv slovo odmítnutí a rezignace. Paní Háta přijala svátost posledního pomazání a Vocásek bez únavy sloužil prosebné mše, ale nic platno. Koncem druhého dne pan Epík, rudý a opuchlý pláčem, vyhlédl z okna a pokynul strážnému, aby stoličku podtrhl. Vespazián nečekal a odkopl ji sám.

XI

Jak dosvědčuje kronika, jíž se dotazujeme nejčastěji, onoho roku třináctistého osmnáctého počasí bylo příznivé, po chladném a deštivém květnu zlatě slunné a osvěžované vydatnými přepršky, takže bylo radostno pohledět na žloutnoucí a rudnoucí vlnění žita a pšenice a na leskavou hojnost luk, tak tučných a bohatých, že špičaté boky zakrnělých a podvyživených krav a koz, jež za války sedláci v zimě v létě ukrývali v lesích, nabývaly plnosti. Naděje na bohaté žně utěšovala srpnovské chudáky v jejich hladové nouzi a do jejich temných a vylekaných srdcí se pokradmu a zadními lze říci dvířky vracela radost a důvěra. Byla ovšem trpčena pomyšlením, že největší díl bohatství, dozrávajícího před jejich lačnýma očima, zmizí v pokladnicích kostohryzských boháčů, Matěje Kořínka, který se v zastoupení jeho nezletilých synků ujal peněžních a hospodářských záležitostí svého zavražděného tchána Mauricia, Trutila, který skoupil popluží dvou srpnovských vesnic, též Hektora Bříška, ospalého pivovarníka Kubaty a půltuctu drobnějších příživníků, již si svého času přisadili na Mauriciovu přestavbu srpnovského venkova.

Šťastný, ničím nerušený přírodní pořádek, mírně a žehnavě vládnoucí polím a lesům, potokům a řece, působil klidnivým dojmem, jako by nejen věci stromů a trav, ale i záležitosti lidské byly

v míru a pokoji. Za šumotu nočních přeháněk, za crkotu mléka, stříkajícího do díží, za vlahého střídání nocí, dní a měsíců lidé občas i zapomínali, že jejich pán, neomezený vládce jejich životů, tak dlouho spekuloval o věcech ďábelských, až nakonec sám ďáblu propadl a vydal napospas temným mocnostem nejen sebe, ale i je, své poddané. Takto překládali do řeči pověry a bázlivé mystiky svou obavu, opodstatněnou trpkými zkušenostmi, že Geunarunge odplatí Epíkovi jeho lupičský kousek a že tuto odplatu si odskákají především oni, bezbranní a nevinní.

A za nálady, kdy myšlenka, jak bohatý a klidný by mohl jejich život být, kdyby nebylo městských cizopasníků a pánů, kteří si na jejich útraty krátí čas válčením anebo z nedostatku války pletkami s ďábly, sílilo na Srpnovsku a Kohoutecku petrovské hnutí, nabývajíc půdy nejen mezi bezzemky, podruhy a kostohryzskými a kohoutskými tovaryši a dělníky, ale i mezi láníky a samostatnými řemeslníky. Současně se však myšlenka návratu k dobrým a spravedlivým zásadám, jimiž se spravovala společnost prvních křesťanů, podnícená učením Petra Pudivouse, počala výrazně štěpit na dva myšlenkové směry, pravý a levý, jejichž představiteli byli Ciacco a Praskola.

Naznačil-li Praskola před čtyřmi roky, když hovořil k prvnímu a až dosud poslednímu táborovému shromáždění vyznavačů Pudivousova odkazu, že doufá v splynutí petrovců s ostatními, myšlenkově a programově blízkými sektami, vesměs zastánci chudoby a spravedlnosti a odpůrci církve, nemluvil naplano. Ciacco se brzy po svém příchodu na Chrastinu ujal úkolu petrovského ideologa a kazatele, mistra, jak se říkalo, a procházeje oběma kraji, navštěvoval petrovské bratry a sestry a pod záminkou přátelského pohovoru vštěpoval jim zásady Petrova učení, ovšem obohacené náměty a poučkami z vlastní duševní dílny. I podivoval se příka-

zům, jimiž jej Praskola v poslední době, po skončení domácí války, počal pověřovat, jednou ho žádaje, aby věřícím zakázal chodit k zpovědi, neboť dopustí-li se někdo hříchu, nemá se zpovídat knězi v kostele, nýbrž v srdci svém Bohu, jindy zas aby mluvil proti zachovávání čtyřicetidenních postů, suchých dní a vigilií, proti vzývání svatých, proti víře v očistec anebo proti modlitbám za duše zemřelých. Když se ho Ciacco tázával, odkudže čerpá tyto příkazy a zákazy, o nichž v Petrových kázáních není ani slůvka, Praskola odpovídal, že to vše je důsledek světcem podnícené návratu k evangeliu, neboť v evangeliu taktéž není ani slůvka o nějaké zpovědi, o očistci nebo o postech, a byl-li hodně sdílný, dovozoval, že čím výrazněji se petrovci budou lišit od následovníků církve, tím pevnější bude jejich svazek.

Ale Ciacco nevěřil, že Praskola má tyto moudrosti ze sebe, a byl upřímně otřesen a tak dotčen, že v prvé chvíli pomýšlel na odchod z Chrastiny, když se dopátral, že Praskola vede tajnou a čilou korespondenci s jistým Felixem, pod kterýmžto jménem, bezpochyby nepravým, skrýval se předák sektářů jihočeských, a s jakousi Markétkou od Kamene, světicí, jíž pražští věřící přiznali titul a úřad valdenského biskupa.

Z návodu těchto dvou skromných odpůrců Říma tedy Praskola obohacoval Pudivousovo učení, aby jednou, až nastane pravý čas, bez překážek mohl uskutečnit svůj veliký sen obecného sjednocení a zavedení nového pořádku, rozšíření Chrastiny po celých Čechách, jak se vyjadřoval po způsobu zemřelého vladyky. Smělá obrovitost tohoto plánu Ciacca vylekala, neboť právě onoho roku třináctistého osmnáctého si papež povšiml českého sektářství a nařídil, aby v Praze a v Plzni byly zřízeny inkviziční soudy, a také ho urazila, protože soudil, že je pod jeho důstojnost přijímat ideové podněty odjinud, jako by sám nebyl dost chytrý a učený.

Jeho názor na věc a plán do budoucnosti byl nesrovnatelně skromnější a také bližší a pochopitelnější prostému selskému lidu než Praskolova utopie. Lepší je vrabec v hrsti než holub na střeše; a zatímco svým posluchačům s odporem vštěpoval moudrosti hradeckého Felixe a Markéty od Kamene, posiloval v jejich srdcích víru v dobrotu a spravedlnost srpnovského Křišťana a rabenecké Katuše a výmluvně jim čaroval blaženou budoucnost, jež jim bude údělem, až se Geunarunge a Epík jednou rozžehnají se světem a obě hvězdy petroveckého nebe, dcera Vinaře blažené paměti a synovec Pudivousův, ujmou se moci. Za svých nálad nejsmělejších pak poukazoval na to, jak odříznutá od světa jsou obě panství, Srpnovsko a Kohoutecko, a jak opuštěná je hlavní zemská silnice: tato izolovanost znepokojuje srpnovské boháče, jimž záleží na tom, aby obchod byl čilý a aby stříbro bystře obíhalo zemí, ale pro ně, chudáky a petrovce, naopak skýtá veliké naděje do budoucnosti, vždyť kdož ví, kdož ví? On, Ciacco, nic neříká, nic nenaznačuje, nic neslibuje, ale je jisto, že mimo dosah úřadů a královské vojenské moci se může udát leccos a na co dříve nebývalo ani pomyšlení. Stalo-li se dřív, aby nejváženější kostohryzský měšťan byl zčistajasna zavražděn a hozen do rokle, stalo-li se dřív, aby pán vyloupil svého souseda, a to bez následků, bez soudních obsílek, bez vměšování nadřízených úřadů?

Vyjádřeno prostě a bez opatrnických nápovědí, Praskola věřil v možnost a blízkost veliké revoluce zemské, v hromadné povstání sjednocených nepřátel Říma, v zřízení všechny kraje objímajícího bratrstva chudých a spravedlivých a v svržení všech pánů a bohatých patricijů a hodnostářů církevních, kdežto Ciacco, střízlivější a světa znalejší než on, pomýšlel na převrat domácí. Dychtivě naslouchal zprávám o nenapravitelné roztržce mezi Epíkem a Křišťanem, jež mu přinášel Síla, a o různicích mezi Katuší

a Geunarungem, jimiž ho zásoboval podkoní Hans, tak řečený Krevamlíko, přiléhavá to přezdívka, neboť měl velmi svěží pleť, nadšený petrovec a Ciaccův věrný žák.

Pokud jde o poslední zběhlosti srpnovské: i když opatrný učenec uváděl Sílovy senzačně vybarvené noviny na míru co nejstřízlivější, právem mohl považovat rozkol mezi otcem a synem za nenapravitelný, neboť ať ho k tomu dovedly důvody jakékoliv, bylo jisto, že Epík svého syna zavřel do komory, v níž sám byl kdysi uvězněn od otce svého, postavil mu ke dveřím dva strážné a držel ho pod závorou už přes čtvrt roku, od Hátiny smrti až do dnešního dne, a nedovoloval ani Svědirožce, aby churavé dítě navštěvovala a donášela mu potřebné léky. Ale Síla by nebyl Sílou, aby svého nešťastného přítele nechal na holičkách, aniž se pokusil mu přispěti. Za tmavých nocí prý vylézal k jeho zamřížovanému okénku, aby s ním rozmlouval a těšil ho.

Ale nejenže nebezpečná, neboť kdyby ho pan Epík při tom dopadl, dal by ho, Sílu, pověsit za palce u nohou, tato služba petrovského a přátelského milosrdenství byla i nad všechen pomysl trapná, neboť Křišťan už není Křišťanem, jímž býval, když se Sílou hledával močerák a neznámou, nýbrž kdosi nadobro jiný, napůl zuřivec, napůl zoufalec. A lesklou tvářinku zardělou vzrušením, nevolníček šeptal do Vlachova pozorně naslouchajícího ucha, že Křišťan – opakujeme tu doslova jeho výraz – tupí svou pravici, tím smutnější a děsivější to obřad, že jej klidně provádí, pranic se nehanbě, před zarmoucenýma očima svého přítele, jukajícího za mřížemi. Plije si na ruku, do krve si ji otlouká o stěnu a spílá jí přitom ošklivými nadávkami, nazývaje ji uvozhřenou scíplotou, zbabělou čubkou a vůbec údem hanebným, a to proto, že nedovedla v pravou chvíli vpíchnout kudlu do pupku jeho otce, toho pominutého psa, hanobitele žen, lupiče, Hátina vraha a Vespa-

ziánova umučitele. Křišťan totiž v umíněné nenávisti viní svého otce kromě jiných zločinů i ze zabití své matky, zjev to dost smutný a znepokojivý, i když jej shovívavě označíme jako přepjatost, varujíce se vyslovit podezření, jež se podává samo sebou, že se pomátl.

Tolik o vztazích Křišťanových k otci, jak vyplývaly z vyprávění jeho nízkočelého přítele. Zprávy z Rabenecku, jimiž ho zásoboval Hans, byly rovněž uspokojivé. Pokud čeledi bylo přáno vyposlouchat a vyrozumět, Geunarunge podle všeho podezřívá svou ženu, že v spiknutí proti hradu měla prsty. Uvážíme-li, že v osudný večer z domácích ona samojediná zůstala na nohou a že Křišťanovi dovolila, aby Epíkovi, její bývalé lásce, otevřel bránu, a přičteme-li k tomu, že ani v dřívější době nebyly kverkovy vztahy k jeho útratné manželce takové, jaké by mezi mužem a ženou podle příkazu Písma měly být, nelze se takovému podezření divit.

Katuše však není holubice, ochotná trpně snášet takové obviňování; za dveře rabeneckých síní doléhají úryvky rozvaděných dialogů, jež se pak roznášejí ústa k ústům po celém hradu a nadouvají se přitom do takové mrzkosti, že z nich nakonec bývá hanba. A rozveselený růžolící podkoní rád opakoval do Ciaccova ochotně nastaveného ucha vybrané ukázky takovýchto lidově zdrsnělých ilustrací Geunarungova manželského života. Byla to například Katušina neuvěřitelná, pouze oučinlivou spoluprací anonymních tlumočníků vysvětlitelná úvaha o tom, že její manžel byl podvodník už v prvé chvíli svého života. Jeho dětství nebylo dětstvím, nýbrž podfukem, jeho někdejší podoba nemluvněte ne pravou podobou, nýbrž maskou, za níž ukrýval svou budoucí eklhaftskou držku. Jen díky tomu podfuku a té masce se mu podařilo propašovat svou smradnou bytost v tento svět, aniž byl uškrcen v zatracené první chvíli svého zrození, a teď tu páchne, tělem ne-

chutný, myslí hnusný, srdcem zbabělý. Žel není tomu odpomoci, neboť nebe ho samozřejmě nechce, a i peklo se ho štítí, takže tu musí puchnout a dál otravovat povětří a lidi, ač dávno je už načase, aby pustil duši a kýchl do hlíny. I když Katuše původně nevyslovila tuto myšlenku tak, jak ji rozesmátým šeptem opakovaly Hansovy masité rty do Ciaccovy sluchové škeble, je jisto, že nevznikla v ovzduší manželské harmonie a vzájemné úcty. A naposlouchav se, učenec, posílen ve svém doufání, sedal na kůň a odjížděl na své kazatelské návštěvy, aby své naděje přeléval do srdcí svých příznivců.

S radostí shledával, že drtivá většina petrovců souhlasí s jeho umírněným programem a že málo je těch, již jsou schopni i ochotni rozumět Praskolovým smělostem: představa, že by vůbec bylo možno žít bez pánů, byla včerejším nevolníkům a dnešním parobům namnoze nepochopitelná. V jejich myslích nemohlo povstání proti špatnému pánovi zajisté mít jiný smysl a cíl než dosazení dobrého pána na jeho místo.

Dovedeme si představit, že toto štěpení vedlo k vážným disputacím, neřekneme-li k hádkám, mezi představiteli obou různících se směrů. Ciacco odporoval Praskolovým výtkám, že nejde o rozkol, že nejde o zeslabování Praskolova velkorysého plánu, nýbrž naopak o jeho zesílení, neboť věřící by zmalomyslněli, kdyby jim bylo dovoleno doufat jen v něco tak vzdáleného a dosud neurčitého, jako je sjednocení všech proticírkevních sekt. Kdyby kromě tohoto obrovského plánu neměli bližší a tak říkajíc hmatatelný cíl, to jest naději na dosažení dobrého a jim nakloněného pána, petrovci by propadli zhoubným pochybnostem a leptavé nedůvěře.

Praskola odporoval těmto Ciaccovým vývodům, tvrdě chladně a neústupně, že není dobrých a lidu nakloněných pánů. Praskola

nepraví, a takový názor by odporoval učení Písma, že mezi příslušníky šlechty a bohatých kruhů měšťanských a církevních jsou nutně a fatálně jen tyranové, sobci a nepřátelé chudých a že z krve takzvané urozené nemůže vzejít člověk nadaný srdcem a dobrotou mysli. Ale byť sebelépe Bohem obdaření, jsou to lidé neúčastní, jak říkal svatý Petr Pudivous, takoví, jimž slova poroba, hlad, otroctví, robota a podobně znějí hluše. I když se třebas takový Křišťan pozastavuje nad nafouklými břichy srpnovských dětí, je to v jeho očích jen zajímavost a nic víc, neboť i kdyby chtěl sebeupřímněji, neví a vědět nemůže, co to po pravdě je, když člověk nemůže utišit hladový pláč svých dětí.

Na to Ciacco, že Praskolovi v této věci nemůže odporovat, neboť se nezamýšlel tak vážně jako on nad psychologií šlechtických dětí; ví jen, že je-li zle, bylo by daleko hůř, kdyby se nahoře tu a tam nevyskytl člověk dobrý a spravedlivý. Tak například sám Praskola zde přítomný by, pokud Ciaccovi známo, nežil, kdyby se ho svého času nebyl ujal nebožtík vladyka Vinař, a Chrastina by se rovněž nebyla mohla stát střediskem petrovského hnutí, kdyby nebylo Vinařovy milosrdné dcery, jež drží nad svým rodištěm ochrannou ruku.

Tuto repliku, často a v nejrůznějších obměnách opakovanou a uplatňovanou, Praskola velmi nerad slyšel. Odpovídal ponejvíce v ten smysl, že vladyka Vinař, pravda šlechtic, byl vzor hospodáře a správce, jakých bude třeba i v budoucích časech, až bude uskutečněn převrat Praskolou zamýšlený, ne příživník, ne pán hradu nebo tvrze, nýbrž bratr a spolupracovník svých lidí, a víc než paní Rabenecku, Katuše je dcera Chrastiny, děvče, jež chodilo s děvečkami prát prádlo a pást krávy. Je nasnadě, že Ciacco si věděl s takovýmito vývody rady, a dišputace obou mistrů pokračovaly a byly by se protahovaly dál a dál, kdyby je Praskola nepřerušoval

hněvivým rázem, že není třeba marnit čas zbytečným diškurováním. On, Praskola, si nepřeje, aby síla a jednota petrovského hnutí byla porušována růžovými řečičkami o hodných pánech, a žádá Ciacca vážně a důrazně, aby věřící vedl a učil ve shodě s jeho, Praskolovým, vedením a učením.

Takovéto sprchy byly stále častější a studenější. Třeba je Praskola zpravidla oteploval nakonec nevinným žertem a dobromyslnou výzvou: nic ve zlém, vždyť nejsme páni ani preláti, abychom se nedovedli shodnout, a máme náturu lidskou, rozumnou, a ne kohoutí, učenec shledával k svému zármutku, že půda Chrastiny, na níž se po čtyři roky díky svému duchu a své výmluvnosti udržoval bez veliké námahy, stává se vratkou pod jeho nohama, zásluha to neblahá, jak podezíral důvodně, Praskolovy žínky, Pitrunovy dcery.

Od prvé chvíle, kdy se k němu obrátila štítivým pohybem, jako by za ní byla v slámě zaharašila myš, Draha ho měla v urputné nelásce, a když, proměnivši se z dítěte v dívku, přiměla Praskolu, aby si ji zamiloval a oženil se s ní, počala ihned v soukromých rozhovorech útočit na Ciaccovo postavení na Chrastině, obracejíc proti němu jeho jedinou zbraň, to jest jeho sčetlou výmluvnost, a viníc ho z něčeho, co nazývala „panským myšlením“. On není náš, všechno zmaří a zahubí tebe a nás, protože myslí po pansku, opakovala s úpěnlivým důrazem, toužíc najít slovo, důkaz, způsob přednesu, jimiž by na Praskolu přenesla něco za svého úzkostného přesvědčení o cizincově škodlivosti, které v ní žilo léta, zprvu pudové, pak schválené rozumem, a stalo se jí nesnesitelným, když se vdala, a nenáviděný učenec, neráčiv vzít na vědomí, že se něco změnilo, i nadále sedal, tak jak byl zvyklý, s jejím manželem u společného stolu a roztahoval se v domě, naplňuje každý jeho kout svou podezřelou přítomností.

Praskola se něžně usmíval jejím útokům a odpovídal jí, že je-li Ciacco pán, pak on, Praskola, je přinejmenším král: nikdy neměl na nohou tak děravé kalhoty jako jeho panský host a z hladu také dosud neonemocněl tak jako on.

„Já neříkám, že je pán, já říkám, že má panské myšlení," odpovídala Draha a plakala, že se nedovede lépe a přesvědčivěji vyjádřit. „On je nečistý," dodávala, a toto slovo znělo velmi výrazně z jejích dosud dětsky růžových a měkkých úst, neboť sama byla čistá tělem, čistá myšlením a čistá i svou láskou k Praskolovi, protože ho milovala nejen jako muže, ale i jako hrdinu a nositele myšlenky, v jejímž stínu se narodila a vyrostla, takže se jí stala důležitou, řečeno doslova, jako sám svět.

„Je nečistý, a já nemohu ani slyšet, jak cituje svatého Pudivouse, jako by to byl jeho starý známý. Uvidíš, že nás jednou zradí, stejně jako dnes koneckonců zrazuje pány, kteří ho živili, než k nám přišel."

To už znělo vážněji, ale ještě vážnější byly Praskolovy námitky, jimiž bral Ciacca v ochranu, uváděje předně, jak srdečně je Ciacco u všech lidí oblíben, jak silně se díky jeho výmluvnosti – třeba panské, jak Draha tvrdí – rozšířilo Petrovo učení, jak se prohloubilo a zpevnilo a jaké pobouření by to mezi bratry a sestrami vzbudilo, kdyby Ciacco bez zjevného důvodu byl zavržen a vyhnán.

Dlouho tedy bojovala Draha proti Ciaccovi bez úspěchu; po několika měsících však její podkopnická činnost, svlažovaná slzami bezmoci, ale trpělivě obnovovaná, počala přece nést ovoce, takže disputace obou mistrů, jak jsme se již zmínili, je-li správně podle Praskolova pojetí obracet zájem petrovců výhradně jen k vzdálenému cíli veliké vzpoury v celé zemi, anebo je-li lépe podle Ciaccova mínění ulevovat jejich hladné zoufalosti nadějí snáze uskutečnitelnou, vyhlídkou méně mlhavou, nabývaly spádu a ne-

vlídné stručnosti. I vzpomínal nakonec zaražený Ciacco, málem nevěře, že ještě před několika málo měsíci měl tolik autority, že směl konejšivě zasáhnout do nevlídné rozmluvu chrastinského vládce s Křišťanem a s převahou Praskolu přimět k tomu, aby chlapce pozval do domu a hovořil s ním jako s hostem.

Naštěstí Dražin vliv vyvažovala aspoň zčásti Svědirožka, která Křišťana milovala, důvěřovala mu, a byla proto Ciaccovu učení nejen přízniva, ale i, seč byla, je podporovala, šíříc po kraji pověsti o chlapcově ušlechtilé lásce k poddanému lidu a o utrpení, jež mu pro tuto lásku je snášeti. Protože si Praskola moudré a slitovně přísné vědmy velmi vážil, měla jeho přízeň pro Ciacca cenu nemalou, a také její schopnost tušivě hovořit o dějích, dosud navinutých na vřetenu Nutnosti, mu byla zdrojem útěchy a osvěžení, neboť Svědirožka mu řekla mnohokrát, nadvidomé oči upřeny do pohyblivých stínů čarodějné kuchyně: „Ty, bratře, ještě umluvíš mnohé," anebo: „Ty, bratře, nedonosíš do smrti plátěné gatě," anebo: „Tebe, bratře, nenecháme padnout."

Byla tedy, řečeno úhrnem, situace mezi petrovci taková, že v čele obou rozporných směrů stáli nejen dva muži, Ciacco a Praskola, ale i dvě ženy, Svědirožka a Draha, a zatímco muži se přeli, ženy se k Ciaccově prospěchu a posílení tiše nenáviděly. Takto doklepal učený Vlach svou dráhu petrovského kazatele až do posledního léta roku třináctistého osmnáctého, kdy došlo ke katastrofě, jež přinesla dočasné zapomenutí těchto vnitřních různic.

Krátce před skončením žní, kdy chlapci už začínali svážet žito, zatímco ženské stavěly poslední pšeničné panáky, za časného rána v den svatého Vavřince vyhrnula se z bran Rabenecku silná a těžce ozbrojená četa asi šedesáti mužů, hradní to posádka, rozmnožená houfem cizích námezdníků, obklopila v spořádaných řadách sled šestnácti žebřinových vozů, jež současně vyjely z Kohoutky, osa-

zeny domácími čeledíny a děvečkami s vidlemi, a v pokoji zřejmě plánovitém a napohled samozřejmém, nespěchavě a bez hluku se vydala na pochod směrem k Epíkovu panství. Když vojáci v blízkosti Senomat překročili čáru dělící Srpnovsko od Kohoutecka, zahnali nejprve výstražným deštíkem střel děvčata a chlapce, pracující opodál na pšeničném lánu, a střežili pak z výše svých koní dovezené pracovníky, kteří zajeli s vozy na pole a jali se poklidně, jak by sklízeli na vlastním, nakládat postavené panáky.

Nebylo těžko pochopit, že nastala chvíle Geunarungovy odplaty za podlé vyloupení Rabenecku. Nemoha se dovolat zastání u soudu, kverk se musil spolehnout na vlastní prostředky, a v metodické důkladnosti, jež mu byla vrozena, pojistil svůj podrobně vypracovaný plán tak, aby nemohl selhati.

Okřídlena zděšením, zpráva o organizovaném přepadu Srpnovska se ihned rozletěla po všech koutech panství a lidé v mravenčím zmatku, nevědouce co dřív, rozbíhali se do polí, aby zachránili, co se dalo, mnozí mezi nimi s holýma rukama, a nakládajíce si snopy na záda, odnášeli je do Kostohryz, do bezpečí příkopu a hradeb, anebo do lesů. Jiní odháněli krávy zpět, aby je zapřáhli do vozů, takže docházelo k rvačkám a k hádkám, jiní pádili na hrad, a klečíce před bránou, v pláči zapřísahali neviditelného Epíka, aby je ochránil, jiní se modlili, jiní napřimovali kosy a odháněli z polí ty, již pracovali, chtějíce je pohnout k výpadu proti Rabeneckým, to vše v panice bezhlavého, marně vysilujícího chvatu.

Mezitím Rabenečtí pracovali soustavně a sehraně, šklebíce se na sebe u vědomí povedeného šibalství a tu a tam si prozpěvujíce. Teprve když naložené vozy se pomalu, aby se nepřekotily, vrátily na cestu a vydaly se k Rabenecku, vycválal z vrat srpnovského podhradí se svými nakvap sehnanými zbrojenci Epík, tak rozvzteklen, že mu studánka srdce překypovala hněvnými

slzami, a vydal se k Senomatům. Na to však byli zbrojní ochránci samozvaných sklízečů připraveni, od toho tu byli a za to jim Geunarunge platil tři groše týdenního žoldu pro každého muže, aby čelili nevyhnutelnému výpadu domácích. Spořádaně se rozestoupivše do čelného dvojřadu, pečlivě namířili proti přijíždějícím napjaté kuše, a napřevše kopí, ještě když doznával naříkavý svist letících šípů, vyrazili tak prudkým protiútokem, že domácí nebyli s to nápor zadržet a oslabeni o šest mužů, z nichž dva byli zabiti, jeden poraněn do stehna a tři strženi padlými koňmi, obrátili se na hbitý útěk, Rabenečtí v jejich patách až k hradnímu kopci.

Vidouce to, lidé na polích v zoufalství uléhali na strniska a hryzali do pahýlků stébel, trčících ze země, a opět vstávali a prchali, když Geunarungovi vojáci, rozdováděni maličkou bitkou, vracejíce se, obloukem odbočili z cesty, vyrazili proti nim rozmarným útokem, a z žertu je porážejíce dřevci, přejížděli je cvalem svých koní, než se připojili k svým druhům, kteří zůstali na stráži u vozů.

Karavana, obtížená uloupeným obilím, složila pak svůj náklad v špejcharu v Kohoutce a vydala se podruhé na území Srpnovska, aby pokračovala v sklizni, a tak znovu a znovu až do večera, kdy unavená čeleď byla vystřídána čerstvou směnou, jež pak soustavně a bez přerušení pokračovala v jejich díle až do ranní střídy. Mezitím Epík zvyšoval zmatek svých lidí, bouřlivě volaje všechny schopné muže do zbraně, takže namísto aby sklízeli na polích a zachraňovali před postupujícími Rabeneckými, co se zachránit dalo, sedláci musili vystávat na srpnovských dvorech se vztyčenými kosami a okovanými cepy, a čekajíce, až budou všichni pohromadě, snášet hulákání velitele hradní posádky, který se snažil je zformovat do houfů a spíláním jim dodat válečného ducha. Současně se na rynku v Kostohryzech shromažďovala městská milice, složená z nezámožných měšťanů, podruhů, tovaryšů a dělníků z Kubatova

pivovaru, i byl to vojenský útvar velmi nesourodý, ale početný, který se nakonec hnul k pomezní vsi Litoli, v jejíž blízkosti tou dobou rabenecká družina pracovala po sklizení senomatských a čtyřkolských polí.

Geunarungovi vojáci se dopustili chyby, že podceňovali nespořádaný houf sedláků, pěšky se valící po boku srpnovských jezdců, posílených o šestnáct mužů z Kostohryz, a opakujíce svůj obvyklý a osvědčený způsob, uvítali je deštěm šípů a vyřítili se proti nim, chtějíce je rozprášit na jeden ráz, a pak teprve se obrátit proti vesničanům. Ale Epík, poučen včerejší prohrou, rozptýlil svou četu ve chvíli, kdy nepřítel zvedl kuše, takže šípy poranily jen dva koně, a útok Rabeneckých, který následoval hned po výstřelu, uvízl v prázdnu.

Vojenská taktika v těch dobách zpravidla začínala a končila první chvílí srážky a bitva hned potom přecházela v individuální souboje muže proti muži. Tentokrát však, sotva se jezdci do sebe zakousli, při prvním třesku čepelí zasáhli sedláci, a vpadnuvše Rabeneckým do boku, zuřiví k šílenosti, vyjíce rozkoší ukájeného vzteku, počali krvavě řádit, rozparujíce jim chřtány mrazivě lesklými špicemi kos a rozrážejíce jim helmice a hlavy těžkými údery cepů, a i když byli raněni a sraženi pod kopyta, rozparovali křivými noži koním břicha. I zdálo se chvíli, že domácí tentokrát zvítězí, když zasáhli rabenečtí čeledíni, dosud nečinně přihlížející bitvě, neboť jejich úkolem nebylo bojovat, nýbrž sklízet, co nezaseli. Seskákavše z vozů, obořili se na své srpnovské sousedy vidlemi do zad. Sevřeni z dvou stran, odpředu koseni meči, odzadu propichováni podávkami, sedláci se ještě chvíli bránili, než propadli panice a počali prchat, nejdřív jednotlivě, pak v houfech, a bylo jejich jediným štěstím, že Epíkovi jízdní zbrojenci dosud odolávali, takže mohli zmizet v lese, aniž je Rabenečtí pronásle-

dovali. I opakoval se výjev včerejšího dopoledne, a opět Srpnovští v zmatku pádili k hradu, Rabenečtí za nimi, avšak s tím rozdílem, že tentokrát Geunarungovi vojáci nebyli rozdováděni, nebyli veselí a náchylní k žertům, nýbrž vzteklí a podráždění krví. Když poraženou posádku až k hradu vyprovodili, rozjeli se krajem, aby si ochladili žáhu, a lapivše dvě děvčátka, paběrkující na poli, přivázali je za copy k ocasům koní a tryskem je cestou necestou smýkali po zemi, až rozdrásaná těla uvízla v křoví, copy utržené i s kůží.

Současně jejich druhové, kteří jako včera zůstali na stráži u polou naložených vozů, jali se šacovat Litol, a když nenalezše nikoho doma, chystali se ves zapálit, jakýsi trhan, neznámo, zda hospodář, nebo pacholek, bezpochyby šílený, neboť se přitom hlasitě smál, s kosou v ruce vyrazil proti nim z proutěné chýšky, již považovali za kurník, a než se nadáli, jednomu proťal hrdlo a druhého bodl do břicha. Přemohli ho jen s velikou námahou, neboť se bránil ukrutnou silou, a ještě když mu probodli dlaně a rány provlekli provazy, tak kousl jednoho ze svých mučitelů do zápěstí, až mu chrustla kost, a nepustil, dokud mu nevypáčili čelist hrotem meče. Přivázali ho pak za probité ruce k stromu, a navalivše mu k nohám slámu s dřevem, rozkřesali oheň; a když jim do praskotu plamenů řval na shledanou za třináct dní u zavřených vrátek, obrátili se a odjeli v hrůze, byliť náchylní, jak už to vězelo v povaze doby, která je zrodila, naslouchat hlasu šílenství s bázlivější úctou než domluvám rozumu. Jen tak se stalo, že ves byla zachována a že Litolané směli zemřít hlady aspoň se střechou nad hlavou.

Darmo lidé na Srpnovsku zlořečili Epíkovi za jeho výtečnický kousek s vykradením Rabenecku, jímž jim, jak po měsíce očekávali, přivodil toto nesnesitelné trápení, darmo si plačíce vztekem vyprávěli, jak klidně by teď byli mohli žít a v pořádku bohabojně

svážet svou žeň, kdyby jim nevládl blb, darmo Vocásek spílal z kazatelny Geunarungovi, cizinci-čertovi, pro něhož prý ďábel v pekle dávno už zchystal lože ohnivé, v němž na věky věkův bude pykat za své lotrovství: události se nedaly zastavit pouhými slovy. Dvakrát poražen, pán Srpna se nevzdal, a když mu Geunarunge po šarvátce u Litole poslal dopis, v němž mu v zájmu dobré vůle mezi sousedy nabízel, že upustí od dalších vpádů na jeho území, přizná-li mu pan soused písemně majetnické a dispoziční právo na obilí, dosud odvezené ze Srpnovska, item vrátí-li mu vozy, stříbrné náčiní a koberce, odcizené z Rabenecku, item zaplatí-li mu odškodné v částce padesáti kop pražských grošů, Epík se rozhněval, a uloživ rabeneckému poslovi, aby kverkovi vyřídil, že je zvyklý vyjednávat s vyděrači leda tyčkou od plotu, pomočenou od psů, protože čisté a poctivé hole by bylo škoda na jejich nectná záda, bez meškání odjel na Zárožeň, aby svého strýce požádal o vojenskou posilu.

Ale starý pán, špatně naložený, protože mu vypadaly zuby a žaludek mu následkem toho obtížně trávil, měl stejně jako Epík krvavé mrzutosti se svým sousedem, jemuž za nedávných převratů na pražském trůnu uškubl dvě vsi a který se teď, za Janovy loutkové vlády, přihlásil o svůj majetek s mečem v ruce, i nemohl postrádat jediného kopí. Doporučil však synovci, aby se rozhlédl v Praze, tam že se povalují po hospodách hordy nezaměstnaných námezdníků ponejvíce slezských a bavorských, mírem připravených o chleba a čekajících, až jim král vyplatí zadržené žoldy: ale ať si dá pozor, aby si nevybral lotry, kteří by mu způsobili víc škody než užitku. I uposlechl Epík a rozjel se do hlavního města.

Mezitím se na srpnovských polích sklízelo horečně a nepřetržitě, Rabenečtí odváželi obilí do Kohoutky, domácí se svolením rady starších za kostohryzské hradby, do městského špejcharu.

Požádali písaře, aby zaznamenával, co si kdo přiveze a uskladní, a podrobnost tato pobouřila sedláky, jejichž pole padla Rabeneckým do rány první, a kteří tudíž nemohli zachránit a odvézt ani klásek. Projevovali názor, Senomatští mezi nimi nejhlasitěji, že tady neplatí žádné zapisování a to že nejde, aby si jedni klidně užili svých úrod, jako by se nic nebylo stalo, a druzí aby utřeli hubu jen proto, že leží blízko rabeneckého pomezí, a že až bude po všem a až se to splašené trdlo, to jest Epík, smíří s Geunarungem, zachráněná úroda musí být spravedlivě rozdělena všem.

K těmto trpkostem, vyjadřovaným spíš kletbami a uštvanými vřesky než mluvou, neboť ve svém zoufalství nebyli už oloupení hladovci ani s to, aby své myšlenky vyjadřovali v lidských větách, přimísily se jitřivé dohady a klepy, že kostohryzští krkavci se s Geunarungem potají dohodli a že s ním uzavřeli, mluveno dnešním jazykem, separátní mír, neboť kohoutečtí sklízeči se jejich polím vyhnuli.

Co se toto dělo, Epík, splašené trdlo, přijížděl cestou od Prahy, veda za sebou čtyřicet nevlídných chlapů, až odkudsi z Porýní původem, těžkých rabijáků, protřelých světem šarvátek a bitev, vyuzených od požárů a vymáčených v krvi, tváře samý šrám, štíty samý dolík, zprohýbanina a sek, po boku meče s ohmatanými jílci, pod rozbitými plášti rezavé košile z železných kroužků, v nichž dovedli i spát, vrazi a paliči z povolání. Epík je naverboval do svých služeb ne proto, že dbal strýcovy rady a že se mu zdáli nejméně lotrovští – ostatně mezi strašnou mezinárodní sebrankou vysloužilců, která se v té době povalovala po Praze, bylo těžko brát zřetel na jakékoli měřítko mravní –, nýbrž že byli poměrně nejlevnější a že přistoupili na jeho nabídku jednoho groše týdenního žoldu pro každého muže vedle stravy a kořisti z rabování; šetřil tedy Epík na nepravém místě a vyplatilo se mu to škaredě, jak uvidíme.

Hned nazítří po jejich příjezdu vypravili se noví obránci Srpna po boku staré, notně prořidlé posádky na pochod ke Kohoutce a vzali s sebou vozy s obléhajícími žebříky a berany a s těžkým prakem: obilí bylo sklizeno, Geunarungovi lidé odpočívali, i chtěl se Epík jedním rázem zmocnit špejcharu, v němž byla složena ukradená žeň. Sám zůstal tenkrát doma, protože mínil, že nasadiv podvakrát krk, učinil pro své smraďochy dost.

Kohoutka byla opevněna ledabyle, jeho vojsko bylo tentokrát silnější než kverkovo, i očekával při džbánku vína, příjemně rozechvělý, vítězný návrat svých zbrojenců, doprovázejících kolébavé zlaté hory nazpět dobytého žita a pšenky. Leč neuplynuly ani dvě hodiny a jeho užaslému zraku, z výše bašty obzírajícímu okolí, naskytl se neuvěřitelný, rozumu odporující pohled na divoký úprk mužů v srpnovských barvách, tedy staré posádky, štvaných vesele výskajícím rojem Rabeneckých.

Stalo se prý, že když dorazili k hradbám Kohoutky – to mu vyprávěl po svém neslavném návratu velitel, podbarvuje svůj mračný referát přízvukem skrytě vyčítavým, jemuž krev, valící se z čerstvé rány na bradě, dodávala ponurého důrazu – a když podle regulí městečko vyzvali, aby se vzdalo a otevřelo bránu, z Rabenecku, jak se dalo čekat, vyhrnula se Geunarungova četa. A tu Epíkovi noví naverbovanci, ta rejnská pakáž, ten výkvět stavu vojenského, aniž řekli a nebo b, tasili meče a pustili se – ne do Rabeneckých, jak právem bylo lze čekat, když pan Epík sám je vybral a přivedl, nýbrž do nich, do Srpnovských. Než sklapli otevřené huby, než se probrali z čertovského překvapení a vůbec než pochopili, co se děje, pět jich leželo, a ostatní, sevření odpředu a odzadu – není snad třeba pokračovat, pan Epík ví, jak to dopadlo, a že nemohli vozy s inštrumenty vzít na útěku s sebou, dá rozum. Stala se chyba, že pan Epík těm čistým ptákům nezakázal, aby opouštěli hrad, než

dojde k bitvě; oni se však včera kvečeru, když se nažrali a napili, potloukali po kraji a Geunarunge přitom asi našel příležitost, aby se s nimi domluvil a přetáhl je na svou stranu, což mu jistě nedalo velikou práci, protože už když přijeli z Prahy, hned nadávali, že nejen žold je mizerný, ale ani strava nestojí za nic, a že se na takovou službu vykašlou. Ty tři porážky tedy stálo Srpnovské celkem devět mrtvých a čtrnáct raněných, a on, velitel, rovněž raněný, žádá pana Epíka o další rozkazy.

Tím smutnější to bilance, přičteme-li usmýkaná děvčata a sedláky padlé u Litole, pro Epíka tím povážlivější, povšiml-li si chmurně vyčítavého tónu, jímž mu velitel jeho vojáků dal dosti zřetelně najevo, že má takového nerovného bojování po krk dost. Ale jednou ukvapený, pak zase nerozhodný, vždy nevčas, odkládal kapitulaci, poslední východisko z hrozné situace, do níž uvrhl své panství, a bledl a červenal se kropenatě, když si představil kverkův odporný škleb vítězného dostiučinění a Katušin úsměšek ufrfňané módní dámy; a každá hodina a minuta jeho nerozhodnosti zvyšovala útrapy vesnického lidu na Srpnovsku daleko nad míru snesitelnosti. Rabenečtí vojáci, Epíkem z Prahy přivlečení rýnští zabijáci první mezi nimi, se bez ustání, od rozbřesku do večera a den co den potloukali po kraji a bavili se, jak dovedli a jak jim hovělo: uvedeno namátkou, v Plánici, jedné z čtyř srpnovských vesnic, které dosud nebyly spáleny, vyhnali všechny obyvatele na náves a jednoho po druhém nutili, ženy i muže, aby pili z dřeváků svou vlastní moč, a mlátili do bezvědomí každého, kdo se zpěčoval. Na opuštěnou šibenici nad bývalým Ďasovým Chvístem, dávno vylidněnou prokletou vsí, pověsili za ruce živé nemluvňátko, jež ukradli v Čisté, dědině kdysi srpnovské, již pan Odolen byl daroval klášteru, a střídali do něho z kuší jako do terče. Poblíže Krusvičan zapálili les a uspořádali štvanici na lidi, kteří tam byli schováni, Čtyřkolské přepadli v noci

a rozkázali jim, aby své díry, v nichž bydlili, zavalili kamením a hlínou, to vše z dlouhé chvíle, s nevypočitatelnou vrtkavostí zvrhlých opic, takže srpnovským vesničanům nebylo lze žít a vlastní rukou zemřít jim zakazoval prý sám Bůh. Navzdory tomuto zákazu však přibývalo sebevražd, a vidět oběšence u cesty nebo na střeše vlastní chalupy, stávalo se čímsi velmi obvyklým.

Nakonec sám Vocásek, ačkoli Geunarunga, cizince-čerta nenáviděl, uvolil se poprosit Epíka, aby se, zbyl-li mu v hrudi jen krapet svědomí a odpovědnosti vůči vlastním poddaným, smířil s kverkem stůj co stůj, protože takto nelze dál. Bylo prý třeba, vyprávělo se pak, aby se důstojný otec vrhl na kolena před tím zatraceným teletem, před tím zosobněným neštěstím srpnovského lidu, před tím nenáviděným hovadem, tedy před Epíkem, a musil mu – to se rovněž tvrdilo – slíbit odpustky za všechny jeho hříchy minulé i budoucí, než ho přesvědčil.

Nastalo pak vyjednávání, jež se protáhlo, zatímco Rabenečtí nepřestávali rabovat a vraždit, do mučivé délky tří, čtyř a nakonec pěti dní, protože Geunarunge se už nespokojil podmínkami, jež prve nabídl byl Epíkovi, a chtěl, aby pokořený soused vedle odškodněného, jež zvýšil z padesáti na osmdesát kop pražských grošů, vyplatil z vlastní kapsy žold námezdníkům, kteří ho porazili a zmasakrovali jeho lid. Těmto požadavkům Epík nemohl vyhovět ani při nejlepší vůli, protože válečná léta, kdy mu panství nepřinášelo téměř žádný zisk, vyčerpala do dna jeho rezervy, to jest věna jeho dvou manželek a závěj lesklého kovu, kterou mu svého času Mauricius nasypal na ložní přikrývku. Geunarunge tedy, smířlivý, chápající, změnil svůj návrh v ten smysl, že Epík mu místo hotových peněz odstoupí část svého území s vesnicemi Litolí, Čtyřkoly a Senomaty, dědinami, jak uvedl ve svém uštěpačném dopise, tak ubohými, že mu zajisté přinesou víc ztrát než

zisku, protože dvě z nich už nestojí a jedna je na spadnutí, ale jichž nicméně je ochoten se ujmout z čistého lidského milosrdí, aby je obdařil řádnou správou a odškodnil je za kruté doby srpnovského panování.

Třeba tak stísněný, že musil bez odmluvy polykat urážky vítězného kupce, Epík nemohl přistoupit ani na tento podnět, protože několik let už naprosto nebyl neomezeným majitelem srpnovských vesnic, an podle smluv, po návštěvě Kumánů uzavřených Mauriciem, nesměl tak dlouho prodávat ani jinak zcizovat zboží, dokud tamní osedlíci nesplatí podaj, dlužný Mauriciovi nebo jiným měšťanům. Pouze dvě dědiny na Berounce, jež mu přinesla věnem nebožka Háta, patřily dosud Epíkovi naplno a bez výhrady, ale když mu je nabídl, Geunarunge se zdráhal je přijmout, protože prý jsou z ruky. Dal souhlas k sousedovu návrhu, teprve když ho notně potýral, a ještě s pokořující doložkou, že Epík mu navíc bude pět let platit po šesti kopách válečných náhrad. Smlouva podepsána, zpečetěna, ukradené vozy a cenné předměty poslány zpět na Rabeneck, a Geunarunge, solidní a spolehlivý obchodník, ihned zakázal svým vojákům, aby nadále přepadali a drali srpnovské území, a vyplativ jim řádný abdank, propustil jich větší část.

Vrátili se tedy srpnovští štvanci do toho, co jim zbylo z jejich domovů, k sutinám svých domků, k svému zničenému polnímu nářadí, k svým prázdným stodolám a chlévům, vybiti, nebyloť takřka rodiny bez jednoho aspoň padlého nebo umučeného, oběšeného, upáleného, podzim za dveřmi, ruce zchromlé hladem a nemocemi, bez zvířat, bez šatů; a bylo jejich jedinou světlou myšlenkou a nadějí, že pán a měšťané jim tentokrát prominou všechny úroky, desátky a splátky, takže se přece nějak protlučou s trochou úrody, díkybohu navzdory všemu zachráněné a uložené jednak v Kostohryzech, jednak v starých a za válečných let už osvědčených úkrytech v lesích,

a bude-li počasí opět příznivo, napřesrok se snad přece dočkají toho, co mohli mít již letos. A hádky, má-li být v Kostohryzech schované obilí vráceno majitelům, nebo má-li být rozděleno všem srpnovským usedlíkům a podle jakého klíče, začaly nanovo, truchlivé a plané, tím planější, že pán a měšťané nikterak nepospíchali vydat sedlákům prohlášení, že jim protentokrát odpouštějí povinné platy. Jediný projev, jehož se jim dostalo shůry, z hradu, byla Čebišova řečnická otázka, jíž vzkázal robotníkům, kdyže hodlají, jemnostpáni, začít s oráním a osevem panských polí. Jali se tedy mlčky opravovat své rýče a pluhy, zaraženi, zneklidněni zlým tušením, neodvažujíce se sáhnout do živého a zeptat se kostohryzské rady, jakže si to přestavuje s letošními povinnostmi a cože bude s obilím, svěřeným ochraně města, a vyčkávajíce raději svatého Havla, dne splatnosti půlročních úroků a dávek, kdy páni sami budou nuceni o věci pohovořit. A zatímco se kormoutili a starali, jednoho krásného předpodzimního dne vyjel z údolí petroveckého potoka ozbrojený, jak v tom rozháraném čase bylo nutným pravidlem, konvoj kupeckých vozů, a přebrodiv řeku, zmizel v bráně Kostohryz. Byli to nákupčí obilí z Prahy, která tehdy trpěla velkým nedostatkem potravin, a protože platili hotově a bez smlouvání, jejich návštěva srpnovského městečka nebyla dlouhá; po krátkém čase opět vyjeli z hradeb a zamířili nazpět k brodu a k údolí, vozy do míry překotu naložené pšenicí.

Jak konšelé vysvětlili deputaci vyděšených sedláků, nestalo se tu nic nesprávného, nic svévolného a nikdo nebude o nic ošizen. Městská rada vede v bedlivé evidenci, kdo si co v Kostohryzech uložil, a až bude všechno obilí prodáno, ochotně vydá patřičné vyúčtování, a co zbude po odečtení páně Epíkova úroku, splátek podaje, úroků z podaje, farního desátku a královské berně, příslušným účastníkům vrátí. Na dotaz, z čeho mají žít a čím osejí

pole, Matěj Kořínek, správce Mauriciovy pozůstalosti, odpověděl bodře, že kdo si pomohl jindy, pomůže si i teď, a že jak známo srpnovští rolníci si leccos poschovávali i mimo Kostohryzy.

Zbývající nevyřešené otázky, například jak budou vyúčtovány platební povinnosti Senomat a jiných obcí, jež byly oloupeny o všechno, nebyly už vysloveny, neboť deputace se počala bouřit a senomatský Buriánek, vrhnuv se na Trutila, jal se ho škrtit, takže musila zakročit stráž, jež vyslance lidu postrkem vyvedla z města. Bylo tedy zase všechno v pořádku, opět jedna nepříjemnost byla odklizena, vyřízena účetnicky i osobní domluvou, a byli-li prve měšťané drobet stísněni a pokukovali na sebe trochu rozpačitě, když prodávali obilí jim svěřené, jako by se jeden druhého tázal, není-li to příliš a nezacházejí-li tentokrát poněkud daleko, mohli si opět oddechnout a říci si s úlevou: Tak tohle máme, zaplať Bůh, z krku, nebo: Z toho mráčku pršet nebude. Vskutku tak hovořili, a rozvalujíce se u stolu a odfukujíce, dávali najevo, jak neskonale se jim ulevilo a jak opět jsou bezstarostní a šťastní. Uvnitř však zůstal neklid a obava, nepřepjali-li tětivu, zůstalo temné tušení, že není skončeno, že není po všem, a když se Matěj Kořínek vytasil s názorem, že je nutno o věci informovat Teletínského, aby byl připraven, kdyby se lid odvážil nepředloženosti, ihned souhlasili.

Vypravil se tedy Mauriciův zeť na Srpno, a ujistiv Epíka oddanou láskou kostohryzských měšťanů, tak věrně střehoucích jeho nedotknutelné zájmy, že navzdory posledním pohromám pan Srpnovský bude jen málo zkrácen na svém požitku, požádali ho o vojenské přispění pro případ, že by se venkované, kteří v nerozumu očekávali, že budou letos osvobozeni od všech platů, odvážili vzpoury.

Epík, zmarněný nudou, hanbou a pitím, přijal tento projev loajality s kalnou rozkoší a ujistil Kořínka, že každý pokus o rebelii, kdyby se ho smraďoši odvážili, udusá kopyty a uhasí krví.

Jak se dalo očekávat, nedlouho potom srpnovský lid, zvěděv o výsledku jednání, dal se na pochod ke Kostohryzům, muži i starci, ženské i děti, mezi nimi i šílená děvečka z Litole s mrtvým nemluvnětem v náručí. Shromáždili se před hradbami, aby plakali a hrozili a aby, zdvíhaje nad hlavy vychrtlá tělíčka svých nejmenších synků a dcer, poukazovali na nezměrnost své bídy, zprvu ponejvíce tiší a jakoby uděšení svou vlastní odvahou, a jen pozvolna se rozehřívajíce k hromadným výkřikům výčitek a proseb. Sedláci stáli vedle podruhů, děvečky vedle hospodyň, všichni stejně zubožení, nemocní a zoufalí.

A tu z hradní brány vyjeli srpnovští zbrojenci, na bradě poraněný velitel v čele, tentokrát ne na ochranu vesničanů, nýbrž naopak, aby je vytrestali za to, že je ochránit nedovedli; budiž jim však přiznáno, že se této nové úlohy neujali s nadšením a že jim nebylo proti mysli, nebyli-li nuceni tento první a nesmělý náběh k vzpouře udusat kopyty a uhasit krví, jak si pan Epík přál, a že stačilo několik ran plochým mečem po hřbetě, několik štulců násadou dřevce, aby se hladové shromáždění rozprchlo. Ale na kraji petrovecké doubravy se rozprášení začali opět sbírat, a to spíš z pudové potřeby zůstat v chumlu a smísit své kletby s reptáním ostatních, než aby se dohodli na dalším postupu, byliť bez vůdce, bez rady, silní jen svou zoufalostí a krajností své bídy. Když pak kdosi dal návrh, aby se vydali na Chrastinu a postěžovali si Praskolovi, souhlasili všichni, a držíce se v lese, aby je nebylo vidět z hradu, vypravili se k bílému dvorci, petrovci i římané, jak se říkalo těm, již dosud odpírali se připojit k sektě Pudivousových vyznavačů.

Shromáždili se pak před palisádou, už zdáli ohlášeni svým repotem a nářkem, a když Praskola, přivolán hromadným vykřikováním svého jména, vystoupil na hradbu, přivítali ho jásotem a dupáním, tleskotem a poklekáním na kolena, jako by samo jeho

bílé zjevení na vrcholu dubového opevnění už bylo úspěchem, nebo aspoň příslibem šťastného obratu.

„Ať mluví jen jeden," řekl, když všichni najednou se pokoušeli mu vysvětlit důvod svého příchodu.

Nejmoudřejší a ze všech shromážděných nejvýmluvnější byl Zejtřek, bílý stařec, pamatující snad časů, kdy páni se ještě „starali", a jehož rozmluva s panem Odolenem svého času se těšila veliké popularitě. Proto ho vytlačili do první řady, aby promluvil za všechny. Ujal se tohoto úkolu se zralou vážností, jež slušela jeho věku a uspokojila všechny.

Když stařec domluvil, Praskola chvíli mlčel, vážný a zřejmě sklíčený ve vyhublé, krásné tváři, a zdálo se, že váhá, neboť dvakráte pootevřel ústa, chtěje promluvit, ale zadržel svůj hlas, než pronesl tři slova, jež uvedla shromážděné v nadšení stěží nám pochopitelné, nevmyslíme-li se v náladu lidí tak bezcílných, a přece tak dychtivých podnikání, že jakýkoli námět, jakýkoli náběh k programu, stanovený mužem, jemuž důvěřovali, byl s to ulevit jejich bezvýchodnému napětí.

„Přiveďte ostatní bratry," řekl, a nemusil říci víc, aby pochopili, že chce jejich nepřipravenou výpravu proměnit v takové shromáždění petrovců, Srpnovských i Kohouteckých, k jakému došlo naposledy před pěti téměř roky.

A zatímco se mladí a horliví rozběhli, aby přivolali Kohoutecké, vrátný na Praskolův pokyn spustil padací most přes vyschlý příkop a lid se vhrnul dychtivě, jako pozván na hostinu, hluče a také se hádaje, neboť někteří začali odhánět římany a ti se s kletbami bránili, zapírajíce své římanství a prohlašujíce se za lepší petrovce, než jsou ti, již se proti nim stavějí.

Nadšeně, rozzářen neurčitou, ale silnou nadějí, vhrnul se lid na chrastinský dvůr a jako posledně se rozlezl po střechách a po

větvích lípy, a nebýt toho, že hradba byla zesílena, takže na kraji ochozu se dalo sedět a ještě zůstalo dost místa pro řadu stojících, kohoutečtí petrovci, kteří se brzy potom začali scházet, byli by se už stěží na dvůr vešli. A velmi bledý a vážný, zaražen a pohnut zoufalou úzkostí, již vyčetl v tváři své ženy, když se vracel k shromážděným, a jejími plachými slovy výstrahy, aby probůh neřekl víc, než musí – tady se ostatně, věc to povážlivá, shodli oba staří nepřátelé, neboť i Ciacco ho nabádal, aby byl opatrný a aby nedorážel na Geunarunga, protože kverk je rozezlen na svou ženu, i dá se předpokládat, že neshlíží se sympatií na Chrastinu –, Praskola vystoupil na zadek vozu, povystrčeného z otevřených vrat stodoly. Ozářen tentokrát ne hořícím košem, nýbrž jasným odpoledním sluncem raného podzimu, promluvil pak takto:

„Dnes vám nebudu nic předčítat. Dnes nejde o učení, jde o skutky. Nejen promýšlet myšlenky, jak řekl svatý Pudivous, ale plnit výzvy v nich obsažené je třeba. Nazýváte se bratry a sestrami: jednejte tedy jako bratři a sestry. Srpnovští umírají hladem: Kohoutovští, nedopusťte tomu. Bylo vám přáno pokosit, povázat, svézt svou žeň. Zbylo vám málo, když jste z ní dali Geunarungovi, faráři, králi, ale zbylo vám, a Srpnovským nezbylo nic. Rozdělte se s nimi. Máte nouzi, ale neumíráte. Je to trpké po tolika letech války, strávených bez obrany v hladu a dřině, ale nelze jinak. Kdybyste to neučinili, jsou ztraceni nejen Srpnovští, ale i vy, protože kdo není s to vykonat první krok, zajisté nevykoná ani krok druhý, a to znamená, že všechny naděje jsou tytam, všechna naše minulá slova planá, smrt svatého Pudivouse marná a vy navždy odsouzeni otročit, sloužit. V čem je naše síla? Ve vyznání, které nás pojí. A v čem je naše vyznání? V lásce a v hněvu. Milujeme Boha a Krista a milujeme se navzájem, hněvem pak stíháme pány a slouhy falešné církve, stejně jako se Kristus rozhněval na kupce, roztahující se v chrá-

mu. Já vím, že je psáno: Slunce nezapadej nad vaším hněvem. Ale my nemůžeme uposlechnout, protože jsme lidé, ne ovce, a máme nejen duši, ale i srdce a krev. Leč před hněvem stůj láska, neboť bratrství bez lásky je slovo a nic, a bez bratrstva nedojdeme nikam, budeme bez síly, bez jednoty, a naše naděje bude jako jiskra, jež padla na holý kámen, a živena větrem, jen chvíli svítila ve tmě, než zhasla docela. V lásce a v hněvu je naše vyznání, láska bez hněvu je ctnost beranů a ovec, hněv bez lásky je neřest prchlivých opic; lásky i hněvu je nám třeba, chceme-li se stát lidmi. Tož jděte a osvědčte tu lásku. Vím, že mě uposlechnete, protože kdyby ne, je všechno pro kočku, co bylo, a nebude nic. Vím, jak vám je. Srpnovský je dnes tak daleko, jako byl jeho otec, a klidně by nechal své lidi zdechnout, i kdyby měl zdechnout s nimi, a Kostohryzští? Těm je to jedno, ti mají své stříbro, a když mřou láníci, tím líp, aspoň propadnou splátky dosud vyrovnané, a když se venkov vylidní, všechno jedno, přijde jiný pán, přivede třeba kolonisty a pojede se dál. A snad ani nepočítají, že by to mohlo dojít tak daleko. Sami to pověděli: Však vy si už nějak pomůžete. Hlavní, říkají, že máme stříbro v truhle, a ostatní se uvidí. A mají pravdu, ono se opravdu uvidí. Kohoutečtí pomohou Srpnovským, Srpnovští osejou a napřesrok budou zase s to zaplatit své berně a úroky do posledního groše. Pravda, Kohoutečtí, je to k zbláznění, že z vaší oběti, z vašeho milosrdenství mají mít prospěch kostohryzští zazobanci a Epík. Vím to, a proto o tom raději mluvím sám, než o tom vy začnete hloubat, mudrovat a žrát se. Chápu váš vztek, ale pravím: spolkněte i ten vztek. Kdož ví, nezpůsobil-li to sám Bůh, když si navrch všech válek a všeho hladu ještě padli do vlasů Geunarunge s Epíkem, aby vyzkoušeli vaši jednotu a lásku a abyste prokázali, jste-li už dost zralí k všemu tomu, co s vámi zamýšlím. Nelahodím vám, neokrašluji oběť, kterou od vás požaduji. Vím, že ani teď,

Kohoutečtí, po dobré a nerušené žni, nejste s to dát svým dětem tolik chleba, tolik mléka a medu, kolik potřebují, a že místo dvou krajíců jim můžete dát jen jeden. Rozlomte i ten jeden a půlku dejte Srpnovským. Svatý Petr Pudivous vyzýval Kostohryzské, aby rozdali své suknice a své stříbro, a hovoře tak, uznával, že to je požadavek nelidský. Vyzývám vás k něčemu ještě nelidštějšímu. Ale zda je lidské strpět, sám syt, aby můj bratr hladověl? Předpokládám ovšem, že popravdě mluvím k shromáždění bratří a sester. Jestliže tomu tak není, nic jsem neřekl a už neřeknu. Prosím, abyste se rozešli potichu a klidně, aniž jste mi dali najevo svůj souhlas nebo nesouhlas. Nechci nic slyšet, chci jen vidět vaše činy; pak teprve, po této zkoušce, můžeme pokračovat."

Ani nebylo třeba, aby vyzýval své posluchače k tichu a klidu. Všichni byli zklamáni, jak Kohoutečtí, jimž Praskolova výzva působila trpkou závrať, tak Srpnovští, již ani vteřinu nevěřili, že od sousedů něco dostanou. Ciaccovci reptali, což je to za zbytečné cavyky a proč se nejde do toho, když Epík pozbyl polovinu své posádky a Geunarunge svou pomocnou četu propustil, praskolovci nebyli s to pochopit, jaká je souvislost mezi velikým povstáním všech bratří v Čechách s malicherným dělením, které mimo jiné – tato myšlenka se ihned vynořila v hlavách všech Kohouteckých – může mít jen zlý následek, že jim Geunarunge, a spíš než Geunarunge Knut, ten pes, řekne: Když máte na rozdávání, budete příště platit vyšší úroky a vyšší dávky v naturáliích, abyste, holoto, ztratili chuť hrát si na jemnostpány.

Byla tedy nálada shromážděných petrovců tak schlíplá, že nebylo ani třeba Praskolovy výzvy k tichu a klidu, aby se rozešli tak, jak se rozešli, zachmuřeně, ti, již měli být obdarováni, uhýbajíce očima těm, již měli darovat, a naopak. Když se Praskola vrátil do svého domu, Ciacco, za každé situace ochotný žertovat, přikládal

si k čelu mokrý hadr a volal, že považuje-li jeho chlebodárce svůj právě absolvovaný proslov za umírněný a nezávadný, pak on, Ciacco, se vzdává další kazatelské činnosti a půjde za chůvu k malým dětem.

Pak, odloživ hadr, dodal vážně, že Praskola by po jeho soudu udělal nejlíp, kdyby na časek zmizel a odebral se třebas na návštěvu k svému Felixovi nebo k své biskupské Markétě, protože není vyloučeno, a po této události je to dokonce pravděpodobné, že – Ciacco nechce malovat čerta na stěnu, ví, jak je bolestné myslit na něco takového, ale ví také, co mluví – dni Chrastiny jsou sečteny.

„Ničeho jsem se nedopustil a nevím, proč bych prchal," řekl Praskola. „Co o tom soudíš ty, Draho?"

Draha klečela před krbem, a chystajíc se rozdělat oheň, neboť večery byly chladné, štípala borové polínko na tenké loučky.

„Ciacco opravdu ví, co mluví," řekla po chvilce, když přemohla pláč, který ji dusil. „Už si připravil zavazadlo a své děravé gatě, v nichž přijel."

„Je tomu tak, Ciacco?" zeptal se Praskola.

Ciacco se usmál drobnými zoubky.

„Když jsem s tebou před pěti roky mluvil poprvé, přiznal jsem se ti, že se o svůj osud nestrachuji, protože naštěstí jsem zbabělý a dovedu se vždy včas ztratit z parády. Jsem tuze dobře zpraven o Geunarungových neroztomilých výrocích, že Katuši, tu zrádnou, jak říká, zmiji, již hřál na své hrudi, dá zavřít do věže, a mimo jiné – to ovšem jen mimochodem, v rámci jiných líbezností – rozdupe to rebelantské hnízdo její ochrany, rozuměj Chrastinu, protože toho má dost, aby se mu chrapouni před nosem paktovali mezi sebou a měli k tomu své ústřední sídlo, svou rezidenci, možno-li říci. Proto se nediv, uložil-li jsem u dojmu z těchto zvěstí své knihy, poctivě

ukradené v klášterní studovně, podivuhodný to výkon, protože tam byly přikovány na řetěze, a vycídil-li jsem dočista svůj putovní oděv, jemuž čas, žel, nezacelil díry, a dokonce jej i přivedl trochu z módy. Připraveno, hotovo, jen sednout na oslici, která se tu za těch pět let, nemohu zapřít, tak spravila, že třeba starší, vypadá jako mladice. Nuže, jen sednout a pokračovat v cestě na univerzitu v Bononii, do níž jsem měl, nemýlí-li mě paměť, namířeno, než jsem vkročil pod tuto střechu, stejně chudý jako dřív, pravda, ozdravělý, ale na jak dlouho? Leč já se nehýbám a jen si u dojmu z tvé řeči k sroceným, jež zajisté Geunarungovu nesympatii k Chrastině neobrátí v lásku a obdiv, přikládám náčinky k čelu a domlouvám ti, bratře, abys rozumně a bohabojně prchl, než bude pozdě. Něco mě drbe, něco mi našeptává a rozum k tomu říká své tak, tak, že tentokrát nitka praskne a stane se to, co jsem ti předpovídal hned po první tvé výroční řeči před pěti roky, když Katuše s Geunarungem ještě žili v holubičí lásce a ona držela Chrastinu pevnýma rukama: přijdou si pro tebe a zavřou tě, až budeš modrý."

„Řekl jsem, že zůstanu," odpověděl Praskola, a Draha, stále klečíc nad ohništěm, kolísajíc mezi zoufalstvím a zuřivostí, přidala se šeptem, vyráženým jako křik, na co tedy, slyše to, Ciacco ještě čeká? Má-li dojít na jeho slova a má-li se Praskolovi stát neštěstí, proč nechce jí dopřát ani chvilku, aby se svým mužem byla o samotě a aby poprvé od doby, kdy se stala Praskolovou ženou, nemusila poslouchat jeho nečisté řeči panského šaška?

„Pět let jsem chudým dělal kazatele, abych si nakonec vysloužil titul panského šaška," řekl Ciacco, nepřestávaje se usmívat. „Možná dost, že máš pravdu, arci ne vnějškovou, ale vnitřní, takovou, jež, jak známo, bývá nepoznatelna mudrcům, ale je zjevna prosťáčkům a maličkým, ale buď jak buď: učiní dobře petrovci, zavlaží-li své konání trochou vděku a vlídnosti."

Pak se převlekl do kostkovaných kalhot s proklubanými koleny a do rudého vrchního šatu z levného polského sukna, připjav si k boku svůj krátký meč, a naloživ svůj koš na zadek osedlané oslice, s těžkým srdcem se rozžehnal s Praskolou a s Chrastinskými. Odjel pak cestou, po níž se bezpočtukrát bral za svými kazatelskými návštěvami, smutně se usmívaje drobnými zoubky a říkaje si: Accidenti, jaká to příhoda, jaká to změna, accidenti, je-li možná, že to všechno bylo nadarmo a pro nic za nic? Přivyklý jisté bezstarostnosti a zabezpečenosti, otřásl se při otázce, kterou si dávno už odvykl klást, kamže se obrátí dnes večer a kdeže zaklepe, aby poprosil o přístřeší.

Co takto přemýšlel, starostlivě hledě na protahující se stíny, přiblížil se k Senomatům, kdež uviděl několik mužů zaměstnaných kopáním jámy. Nechtěl se zdržovat marnými dotazy a loučením, a proto jim jen krátce pokynul na pozdrav a minul je beze slova, ač to vesměs byli lidé dobře mu známí, všichni petrovci a přívrženci jeho směru, když jeden z nich, totiž Buriánek, odhodil motyku a vyběhl za ním.

„Kam jedeš?“ zeptal se šeptem.

„Daleko ne, jen do Bononie, což je na polovině cesty mezi tímto krajem a mezi Albánií, kde všichni lidé mají bílé vlasy a rudé oči,“ odpověděl Ciacco.

Mužík s pazourou heraldického zvířete na košili se zasmál. „Neblázni a nikam nejezdi, vždyť dnes večer to má prasknout. Tamhle už kopeme Trutilovi hrob.“

„On zemřel?“ zeptal se Ciacco.

„Nezemřel a ještě ani neví, že má zemřít, ale půlnoci se už nedočká,“ řekl Buriánek rozjařen. „Bratři v Kostohryzech nám otevřou bránu, a když budeme mít městečko v rukou, Epíkovi knechti proti nám nic nezmůžou. Co děláš?“

Ciacco se totiž, což nebyl učinil už dávno, modlil.

„Což vím sám, co dělám, zdali pláču, nebo žehnám?“ řekl. „Ó chvíle plnosti, tím plnější, žes nastala, právě když mi zprázdněl svět a já myslil, že je konec všemu! Blahoslavené tvé vousy, Buriánku, škoda že jsou plné vší, jak rád bych je zlíbal! Teď jdi kopat, ať je jáma tak hluboká, až se tělo do ní uvržené proboří do pekel a po oklice smrtelné se setká posledním strašlivým setkáním se svou duší, rovněž uvrženou do věčných plamenů, zatímco my zde nahoře budeme jásat a zpívat hosana na výsostech, díky ti, Bože spravedlivý. Jdi a kopej, bratře; já, před chvílí bezcílný, už vím, co mám činiti.“

„Já ti nerozumím, ale vím, že to dobře myslíš,“ řekl Buriánek a vrátil se k jámě, kdežto Ciacco popohnal své zvíře, aby dostihl Epíkova sídla, než bude zdvižen most.

XII

Na dvoře srpnovského podhradí už večeřeli, dřepíce na zemi s dřevěnými, korýtkům podobnými miskami mezi koleny, vojáci u jednoho kotle, pacholci z kravína a z maštale u druhého, zatímco ženské postávaly na zápraží a povídaly si, čekajíce, až muži budou hotovi a přenechají jim zbytky. Ciacca buď neznali, buď ho nepoznali v jeho rudém hábitu a límcovité kápi, již si z opatrnosti stáhl do čela. Považujíce ho za jednoho z potulných žáků, již rádi zajížděli na Srpno, vábeni pověstí, že Epík dává štědře najísti každému, kdo dovede uspokojit jeho mudrácké záliby, přivítali ho nenadějným sdělením, že nepřichází do noty, protože starý seděl včera daleko přes půlnoc a bavil se o ďáblech s augustiniánským poustevníkem, a dnes ho brní hlava a nechce o hostech ani slyšet. Je tomu sotva půlhodiny, co dal vyvést sviňským krokem chlapíka,

který se prohlašoval za bakaláře a zakázal vrátnému v bráně, aby někoho dalšího vpouštěl do hradu.

„On nikdy nechlastá dva večery za sebou," poznamenala k tomu velmi špinavá, až po kolena zahnojená děvečka, jež seděla na prahu srubu, škubajíc slepici.

Nezastrašen touto výstrahou, Ciacco přivázal svou oslici ke kruhu, připevněnému k rohu maštale, a poprosil podhradní čeládku, aby zde strpěla skromnou přítomnost jeho zvířete, než on, osličin pán, bude následovat osudu svého bakalářského předchůdce, a aby mu popřípadě nastavila síť, kdyby ho přísný pán Srpna dal shodit z hradby. Odebral se pak do brány, kdež vrátný se právě opřel do rumpálu, takže se most se skřípotem kladek zachvěl a počal se zvedati.

„Jedeš, zatracená holoto," křikl na Vlacha, který se skokem vyhoupl na okraj mostu a vahou svého těla mu vyrazil kliku z rukou. Již již se učenec domníval, že jeho věc je ztracena, neboť strážný, rozzuřen, popadl obušek, zavěšený na stěně průjezdu brány, a zdvihl jej, chtěje vetřelce přetáhnout.

„Svědirožka!" vykřikl Ciacco, chráně se zdviženými lokty.

Vrátný, slyše Svědiroždčino jméno, ránu zadržel.

„Co má být se Svědirožkou?" zeptal se.

„Jsem její bratr a přicházím z univerzity v Paříži, kde ženské říkají ólala a muži tralala," drmolil Ciacco, snaže se ho rozveselit. „Putoval jsem šedesát dní a šedesát nocí, když se mi doneslo až do země francouzské, že sestřička byla odsouzena k smrti na šibenici, zpráva sic, jak se ukázalo, pravdivá, ale trochu zastaralá."

Vrátný vyrazil vzduch nosem náznakem podivného pousmání.

„Jsi opravdu její bratr?"

„Jakože mám hlavu na ramenou," řekl Ciacco. „Vzkaž jí, proboha tě prosím, že přijel její bratr Nedonosíbílégatě a touží ji obejmout."

V těch dávných dobách, teď ožilých za našimi přivřenými víčky, lidé si dávali mnohdy velmi roztodivná jména, viz například přezdívku Spalnahnoji, jíž kromě jiných svých jmen býval zván Praskolův nešťastný otec, též Vespazián, jméno stejně nešťastného lazebníka kostohryzského, či dokonce Krevamlíko, příjmení rabeneckého podkoního. Nebyl tedy vrátný příliš překvapen názviskem, jímž Ciacco, využiv jedné z předpovědí, jimiž ho věda dařívala, chtěl se Svědirožce ohlásit, aniž vyzradil své jméno, a požádav strážného, který chodil po hradbách, aby bylinářce vyřídil hostův vzkaz, znovu se chopil rumpálu. Překřikuje vrzání namáhaných kladek, oznámil přitom Ciaccovi, že ukáže-li se, že to je lež, a nebude-li se Svědirožka k němu, to jest k Ciaccovi, znát, on, vrátný, nebude pro něho zvlášť spouštět most a prostě ho – jak Ciacco ostatně předvídal – krátkou cestou shodí z hradby. Ale tu se už strážný vrátil a vyzval Ciacca, aby ho následoval.

Zavedl ho pak pustým dolním dvorem na hlavní nádvoří, kdež dva muži z hradního čeledníku byli dosud zaměstnáni řezáním dubových klád na špalky, jež házeli na hromadu ke zdi Zapomněnky. Odtud už bylo vidět nízké, k pravému křídlu paláce přistrčené stavení s vysokým komínem, z něhož se valily jiskry a kouř, Svědirožčinu srpnovskou dílnu.

„Že už jdeš," přivítala Ciacca, jako před lety, při jeho příchodu na Chrastinu, míchajíc vařečkou v kotli, v němž tentokrát nebublala léčivá mast, nýbrž kaše. Síla otáčel rožněm, na němž byla nabodena telecí kýta, a když uviděl Ciacca, radostně vycenil zuby až po kořen dásní.

„Ach matičko, matičko," řekl Ciacco, a shodiv prázdný pekáč, ležící na lavici, usedl a s úlevou natáhl nohy. „Tvá slova se zdají naznačovat, že jsi mě čekala."

„Vskutku čekala," řekla vědma, přísně bílá a královsky vztyčená nad ohništěm, obočí rozdělené starostlivým hlubokým vrypem. „Není přece možno, abys nechal Křišťana v úzkých, zatímco dole se bude dít to, co se připravuje. Dokud je Křišťan za závorou, je to všechno marné plácání do vody. A ty jediný jsi s to ho osvobodit."

„Myslím, matičko, že mě přeceňuješ," řekl Ciacco. „Slova neotvírají závory."

„Slova otvírají závory," řekla Svědirožka. „Ty jediný jsi s to Epíka umluvit, aby Křišťana pustil, než lidé dole povstanou. Až bude venku, uklidíme ho do bezpečí a máme všechny provázky v rukou." Znenadání se jí vhrnuly slzy do očí. „Je to všechno tak obtížné, že ztrácím hlavu. Dnes večer zemře hodně lidí, a jak málo stačí k tomu, aby Křišťan byl mezi nimi! A pak konec je všemu, kříž nad vším udělat, nadarmo jsme žili a doufali, a nastane navždy noc. Krev poteče v Kostohryzech, a ani hrad nebude bez krve, ale čí, Bože, čí? Nevidím."

Trapně dotčen slzami, jež nikdy dosud nespatřil v jejích vážných, nadvidomých očích, Ciacco odpověděl, že to bezpochyby bude jejich krev, Ciaccova a Svědiroždčina, budou-li se lekat vlastního stínu a strachem se potit.

„Slíbila jsi mi, že nedonosím do smrti bílé gatě, a to se už splnilo. Ale předpověděla jsi mi také, že ještě mnohé umluvím, a tuto věštbu, probůh, neber zpátky, nebo mě opustí má odvaha, která jest povahy sokratovské, to jest založená na rozumové úvaze, to jest na zbabělosti, to jest..." Uvědomil si, že nakažen její nervozitou mluví z cesty, a zaťal drobné zoubky do spodního rtu. „Jde o to, abych se dostal k Epíkovi," řekl po chvíli. „Upozornili mě dole, že má kocovinu a nechce s nikým mluvit. Můj vstup nebude snadný."

„Ty ho umluvíš," řekla Svědirožka. „Jakmile budeš v síni, je vyhráno. Síň je veliká, pustá, a u dveří je tma, protože Epík sedí

až u krbu a na stole má jen jednu svíčku. Až Síla ponese na stůl, vklouzneš za ním."

„Jak se jmenoval ten fráter, který s ním včera pil?" zeptal se Ciacco.

„Peregrinus," řekl Síla. „Pysk mu sahal až na bradu, a on tvrdil, že mu na něm pětadvacet let viselo třináct ďáblů, až mu jej tak vytáhli. A vyprávěl taky, že když večer čte svatá písma, schválně vystrkuje ruce z kutny, aby ho zábly a aby se mu nechtělo spát, ale tu že se ďábel promění v blechu nebo veš, vleze mu za krk, on se začne škrábat, tím si pod kutnou ohřeje ruce a usne. To všechno nažvanil za tu chvíli, co jsem byl u stolu. A oni seděli až do rána."

„Bůh mě netrestej," řekl Ciacco.

I stalo se o málo později, že když Epík, osamělý, v tváři pomačkaný těžkým odpoledním spánkem, z něhož se probral zpocený, zmalátnělý a s odpornou chutí v ústech, spíš ze zvyku než z hladu pojídal telecí kýtu, již hltavě zapíjel vodou, náhle vznícená suchá větévka v krbu vrhla žlutavý pablesk ke dveřím síně a osvětlila bílou řádečku drobných zoubků, jež cenil z hubené, šerem stínovitě obarvené tváře muž v rudém hábitu po kolena, vykukující z děravých šachovitých nohavic. Leknuv se, Epík sáhl po meči, který ležel vedle něho na lavici pospolu s přilbou a brněnou košilí, ale neznámý, ruce pozdvižené chlácholivým pohybem smírné obrany, trochu přikrčen, aby snížil svou postavu a zdůraznil svou neškodnost, ozdobně šoupaje nohama, jako by tančil, zvolal sladce, konejšivým hlasem, že přichází s dobrou a přináší panu Epíkovi radostnou zvěst, důležitou pro spásu jeho duše.

„Jakou zvěst?" řekl pan Epík. „Zakázal jsem vrátnému, aby sem pouštěl vandráky."

„Já nejsem vandrák, jsem posel," řekl Ciacco. „Čtyři hodiny jsou tomu, možná pět, ale snad i míň, co v mém náručí dodýchal zbož-

ný augustiniánský poutník jménem Peregrinus, sklácen dýkou zákeřníka. Vysvětlil mi však, než odevzdal svou zbožnou, třeba slabostmi všech druhů tuze souženou duši Bohu, že jeho vrah ve skutečnosti nebyl člověk, nýbrž ďábel, který vzal na sebe lidskou podobu, chtěje zmařit jeho život právě ve chvíli, kdy propadl těžkému hříchu závisti."

„Komu záviděl ten dobytek?" zeptal se Epík, odkládaje meč s výrazem tváře nevlídným a netrpělivým.

„Tobě, jsi-li pan Epík ze Srpna," řekl Ciacco.

„To jsem," řekl Epík. „A co mi závidělo to hovado?"

Bylo zřejmo, že pan ze Srpna není poustevníkovi, s nímž probil noc, příznivě nakloněn; proto Ciacco odpověděl takto: „Záviděl ti, urozený pane – ale jak přetlumočit namáhavé vzdechy umírajících úst? – něco, co s tvým dovolením vyjádřím svými vlastními slovy, bylať jeho dialektika vždy trochu těžkopádná a teď nadto znesnadněná předsmrtným zápasem. Záviděl ti tvou filozofickou pohodu ducha, myslitelský pohled člověka, který ví, ale současně i stojí nad tím, co ví, a s hořce shovívavým úsměvem shlíží nejen na věci, ale i na poznání, jež ty věci mu skytly.

Toto jsem vyrozuměl z jeho sdělení, a dobře chápu důvod jeho závisti, neboť Peregrinus, můj dávný druh z partikulárního učení, zajisté nebyl z těch, o nichž lze říci, že stojí nad věcmi a nad svým věděním. Jeho nešťastný způsob tlumočit principy duchovní prostorem a hmotou mučil ho a zneklidňoval, a úvaha například, jíž se svého času zabýval velmi vážně, kolikže andělů se vejde na špici jehly, zajisté nebyla s to mu skytnout vnitřní povznesení.

Jeho poselství, jež ti mám vyřídit, je pro něho rovněž velmi příznačné. Aby smyl poskvrnu závisti, jíž se potřísnil v hodině předsmrtné, zavázal se, že až předstoupí před Boží trůn, požádá Hospodina, aby na tebe milostivě shlédl; a já jsem mu musil

odpřisáhnout, že tě neprodleně navštívím a upozorním tě na to, aby ses ve chvíli, kdy Bůh k tobě obrátí svůj zrak, náhodou právě nedopouštěl nějakého hříchu, nebo aby ses nezanášel myšlenkou nepravou. Tolik o mém nešťastném příteli, nyní v Pánu odpočívajícím. Předsmrtná přání jsou posvátná a musíme je splnit, i když se jim v duchu s lítostnou shovívavostí usmíváme."

„Peregrinus, tedy pravíš, byl hlupák?" řekl pan Epík.

„Nic podobného," řekl Ciacco, „nepravím, neboť se mu dostalo cti pobýt pod tvou střechou a hovořit s tebou, a mně nelze urážet tvé hosty. A možná – kdožpak zná záměry Hospodinovy – právě jeho prostnými přeludy zmítaná nezáludnost a jeho pitvornými vidinami soužená ustrašenost mu dopomůže k věčné blaženosti."

„Ty tedy nevěříš v ďábly?" zeptal se pan Epík.

Ciacco si oddechl, neboť právě tuto otázku chtěl slyšet. „Jak bych mohl nevěřit? Jak bych mohl podezírat ze lži Písmo, jež mluví o ďáblovi hned v třetí kapitole první knihy Mojžíšovy..."

„Tvrdíš, že had, který svedl Evu, byl ďábel?"

„Tvrdím to se vší rozhodností," řekl Ciacco, „a odporuji v tomto punktu bludnému učení Klementa Alexandrijského, Origena a Ambrosia, kteří, opakujíce omyl Filona Židovského, praví, že had z ráje je alegorický obraz nečistých choutek Eviných. Žádný alegorický obraz: had byl ďábel, neboť tím, že svedl člověka k hříchu, učinil jej smrtelným, a v knize Moudrosti, druhá kapitola, je psáno jasně: Závist ďáblova přivedla smrt na svět, a také v epištole svatého Pavla k Židům, druhá kapitola, čteme, že ďábel je vladař smrti. Svatý Jan pak možno-li ještě zřetelněji nazývá ďábla prvotným mordýřem člověka a v dvanácté kapitole Zjevení se zmiňuje výslovně o ‚velikém draku, hadu to starém, který slove ďábel a satanáš'. Z toho plyne nade vši pochybnost, že hadem v ráji je míněn ďábel: na otázku, proč jej Mojžíš nazval hadem a neříkal mu rovnou a naplno ďábel, je

nasnadě odpověď, že se obával, aby lidé neupadli do nebezpečného bludu Manichejských, kteří věří, že od věčnosti existují dva bohové, jeden dobrý, bílý, druhý černý, zlý."

„Jsi dobře učený, šlaka, ba u šlaka ještě jednou!" řekl pan Epík a poručil Sílovi, který sklízel ze stolu, aby mu přinesl džbán vína, a když už chlapec odcházel, dodal, aby přinesl hned džbány dva, jeden pro hosta. Otázal se pak Ciacca, proč tedy, když věří v jsoucnost ďáblovu, odmítá názory svého zvěčnělého druha, který viděl ďábly všude, kam se vrtl, až nakonec byl jedním z nich zavražděn.

„Řekl jsi to sám," odpověděl Ciacco. „On ďábly viděl a tím je stanoven celý jeho blud. Neboť ďábly je právě tak nemožno vidět, jako nelze vidět, že lavice, na níž sedíš, je nižší než stůl, o nějž se opíráš lokty."

„Jak to?" řekl Epík. „Vidím přece, že lavice je nižší než stůl."

„Dovol mi, abych ti se vší úctou odporoval," řekl Ciacco. „Vidíš lavici, vidíš stůl, ale nevidíš žádné ‚nižší než' nebo ‚vyšší než'. Zrak tě zpravuje pouze o tom, že tu je stůl a lavice. O tom pak, že ten stůl je vyšší než lavice a naopak, to jest o vzájemném poměru těchto dvou předmětů, tě poučuje ne zrak, nýbrž rozum. A stejně jako zrakem nevidíš poměr nízkosti lavice vůči vysokosti stolu, nevidíš zrakem ďábla. Čímž nechci říci, že ďábel přináší pouze říši poměrů a vztahů a že není nadán osobností, rozumem a vůlí. Pravím pouze, že je bližší říši vztahů, chápatelné rozumem, než říši prostoru a hmoty, vnímatelné tělesnými smysly. Velmi nebezpečná to pravda, nadobro nepřístupná prostým lidem, jako byl můj nešťastný přítel, neboť je na krůček blízká pekelnému bludu některých myslitelů, kteří jsou náchylní ztotožňovat Boha s ďáblem. Je lépe, věří-li tací prosťáčkové v ďábla-chlupáče s koňskými zuby a dlouhým krkem, s pyjem dvojitým anebo zakončeným orlím zobanem a podobně. Právem řekl Gregorius Magnus, že

ďáblové nemají tělo. Andělský Tomáš Akvinský si však uvědomil nebezpečí, skryté v takovémto – třeba pravdivém – tvrzení, a proto opravil Gregoriův výrok touto opatrnou poučkou: Mají-li ďáblové tělo či nic, nemá s vírou nic společného. Věru to nemá s vírou nic společného, tím spíš ne, že poznání, že ďábel je netělesný, je samo o sobě bezcenné, nedovedeme-li pochopit, proč vlastně Bůh ďábla stvořil."

Pan Epík, který se právě napil vína, jež ve dvou džbáncích přinesl Síla, vpadl rozjařeně:

„Ano, proč ho Bůh stvořil? Šlaka, ba u šlaka ještě jednou, dáš-li mi kloudnou odpověď na tuto otázku, dostaneš nové šaty. Ale pozor: kloudnou odpověď, řekl jsem, to znamená odpověď s hlavou a patou, bez řečiček a bez citátů, které předstírají, že v nich je zaobaleno náramné jádro moudrosti, a zatím je v nich zabalen jen popel a prach. Řekni mi, proč Bůh stvořil ďábla, a povoluji ti na to pět slov, ani o jedno víc. Sedni si a napij se."

Ciacco se skromně spustil na kraj lavice naproti Epíkovi a omočil si rty vínem.

„Pět slov," řekl, usmívaje se drobnými zoubky. „Těžký požadavek. Neřekl bys chlapci, aby přinesl ty šaty?"

„Nic," řekl Epík. „Až odpovíš."

„Nuže," řekl Ciacco, „toto ‚nuže' ovšem nespadá do pěti slov, jež jsi mi vyměřil – pětislovná odpověď na otázku, proč Bůh stvořil ďábla, zní: Protože chtěl člověku dát svobodu."

Pan Epík si postavil na stůl džbán, jejž právě zvedal. „Jak můžeš, napohled rozumný, tvrdit takovou šílenost? Ďábel, který nás zaplétá do příčin, je nástroj svobody?"

„Tak jest," řekl Ciacco. „Lidé, vyšlí ze stvořitelské dílny Hospodina, byli dokonalí, a Hospodin řekl těmto dokonalým lidem: Z tohoto stromu vědění nejezte. Jak mohli Adam s Evou, jsouce

dokonalí, neposlechnout? Nemohli neposlechnout, nemohli zákaz porušit, a byli tudíž stejně nesvobodní jako vězeň, který nemůže opustit zamřížovaný žalář. Já sedím u stolu, vězeň sedí u stolu. Já jsem však svoboden a on nikoli, protože když se mi zachce, mohu vstát a odejít, a vězeň nemůže. Jinými slovy: svoboda je volba. První lidé, jsouce dokonalí, volbu neměli, a proto neměli svobodu, a co horšího, jejich dokonalost byla bez pokušení, tudíž i bez zásluhy, a tím i bezcenná. Svatý Augustin vyjadřuje tuto nesvobodnou dokonalost formulí: Non posse peccare, nemožnost hřešiti, což potvrzuje správnost mého tvrzení, neboť nemožnost je totéž co nesvoboda. Jakmile však Bůh stvořil ďábla, aby člověkovu dokonalost narušil, poskytl mu volbu mezi uposlechnutím a neuposlechnutím příkazu, a tím i svobodu. A teď se osměluji ti připomenout tvůj slib."

Pan Epík, velmi zaujat, poručil Sílovi, který, předstíraje práci, otálel v síni a s nadšením se kochal Vlachovým mistrovstvím, aby přinesl z truhly ty nové žluté kalhoty s cípatou kazajkou.

„Je s tebou, šlaka, ba u šlaka ještě jednou, onačejší řeč než s tím pyskounem, Bůh mu dej věčné nebe," pokračoval, zatímco Ciacco, s díkem přijav přinesený oblek, ihned s příjemným úsměvem drobným zoubků odepjal opasek s mečíkem, a položiv jej na okraj stolu, počal se převlékat. „Tvé vysvětlení opravdu bylo velmi poutavé, i když jsi mě, uvědomuji si, elemente, vlastně obelstil, protože tvých pět slov by bez dlouhého dodatečného výkladu nemělo žádný smysl, ale odpouštím ti, protože jsi mi řekl něco nového, co jsem dosud neslyšel. Proč jsi mluvil o věžni? Říkali ti něco o mně a o Srpnu, že jsi o tom začal?"

Ciacco předstíral nechápavý podiv: „Nerozumím ti, pane Srpnovský. Když rozumujeme o svobodě a o nesvobodě, nabízí se samo sebou mluvit o věžni."

„Nebo o věznitel,“ řekl pan Epík. „Protože často nejen vězeň je nesvoboden, ale i jeho věznitel, ďáblem zapletený do příčin. Dám ti teď ještě jednu otázku a dostaneš kromě obleku ještě navrch i boty, budeš-li s to správně odpovědět, kdo je autorem té věty, že ďábel člověka zaplétá do příčin.“

To byla Epíkova oblíbená chytačka, která zlomila vaz mnohým jeho hostům, když, předstírajíce učenost, odpovídali tu bez rozmyšlení, tu po hraném boji s přetíženou pamětí, že ten výrok četli u Fredegisa nebo u Lactantia a podobně. Ciacco, třeba srpnovské úsloví velmi dobře znal z Pudivousovy poslední řeči, chvíli mlčel se zahanbeným úsměvem, než řekl:

„Přeceňuješ mé vědomosti, urozený pane Srpnovský, a já se k své lítosti musím těch bot vzdát. Vzpomínám sic, že jsem se s něčím podobným setkal v sbírce kázání jednoho kacířského kazatele odkudsi ze středních Čech, z jakýchsi Kozohryz nebo Kostomlat…“

„Z Kostohryz,“ napověděl Síla, který nechápal, jak mohla Ciaccovi tak najednou selhat paměť.

„Mlčíš, darebo!“ zařval pan Epík. „A přines boty. Protože ty jsi, muži, zcela prostě nepochopitelný zázrak učenosti, bezedný roh vědomostí, živá suma na lidských nohou, a ty nohy si zaslouží nových bot, i když jsi nesprávně uvedl působiště toho kacíře a jeho jméno neznáš.“

„Neznám,“ přiznal ostýchavě Ciacco, neboť nechtěl v Epíkovi vzbudit podezření.

„Neznáš, protože nikdo je nezná, ale dost na tom, že jsi jeho řeči četl a že si pamatuješ jejich obsah.“

„Nepamatuji si všechno,“ řekl Ciacco, přezouvaje se do pevných bot z vepřové kůže, jež mu Síla láskyplně vybral. „Nelze si pamatovat vše. Ale tento výrok mě zaujal.“

Epík se opět zamračil. „Rád věřím, že tě zaujal. Je stručný, pravdivý a nic nepředstírá, má tedy vlastnosti, které vám, učeným mluvkům, nadobro chybějí. Podivuji se, že když jej znáš a když tě, jak pravíš, zaujal, dovedeš s vážnou tváří tvrdit, že ďábel nám přináší svobodu. Proč tu sedím osamělý a proč se ostouzím s neznámými vandráky, proč jsem chudý a zadlužený, proč je mé panství vybité a zpustošené, proč se mi jeden z mých synů odcizil a proč mě druhý znenáviděl, proč jsem ho musil dát zavřít a hlídat, proč nemůžu nic dělat než se šourat po hradbách a pít, včera jako dnes, zítra jako pozítří a tak až do smrti? Protože ďábel mě nejednou, ale tucetkrát zapletl do příčin, které zná klást stokrát dovedněji než nejzkušenější pytlák, líčící oka na lesní zvěř, protože čte v lidské duši jako v knize otevřené a s jistotou ví předem, co člověk udělá a co si pomyslí. Jakou mám, žvanile, volbu, o které jsi mluvil, co můžu dělat jiného, než to co dělám, kde je má svoboda? Jsi učený, až Bůh brání, a nedáváš zahálet své hubě, ale jádro tvých řečí je právě takové, jak jsem předvídal: popel a prach, a já jsem ti naběhl jako jehně. Odpověz mi jaksepatří, dovedeš-li, nebo ti ty šaty dám zase svléknout a tebe zavřu nahého do prasečího chlívce.“

Síla, který opodál ve stínu nastavoval uši, zrudlé napětím, při těch slovech leknutím hlasitě povzdechl, a byl proto vykázán ze síně, ale Ciacco, zvyklý takovým výkyvům panské přízně, jen se usmál drobnými zoubky a pokorně sklonil svou zploštělou hlavu:

„Pokusím se o to, můj bystrý a prohlídavý pane, i když jsem zaražen a zmýlen tvými námitkami, jejichž jasnost a hloubka omlouvají předsmrtný hřích závisti, jímž se poskvrnil můj nešťastný přítel Peregrinus; námět, jehož ses dotkl s neomylnou jasnozřivostí, když jsi pravil, že ďábel ví předem s jistotou, co člověk udělá a co si pomyslí, je vskutku velmi důležitý, a chceme-li s prospěchem přemítat o otázce svobody, nesmíme se mu vyhnout.

Mnozí teologové došli k týmž závěrům jako ty, i zlámali nad sebou i nad lidmi hůl, a hořekujíce, volali běda, ach běda, ďábel, znaje dopodrobna člověkovy myšlenky, přítomné i budoucí, ovládá jeho vůli, jako jezdec vládne pohybům svého koně."

„A není to opravdu tak?" řekl pan Epík. „Já s takovým názorem docela souhlasím."

„Mnohé slovutné autority činí také tak," odpověděl Ciacco. „Podle mého skromného mínění však je to náhled zbytečně škarohlídský. Já sám osobně se přikláním spíš k učení mírných a uvážlivých autorů, mezi nimiž buď uveden například Honorius Augustoduniensis, který stanoví, že ďáblové znají zlé myšlenky člověkovy, dobré však nikoli, anebo opat Richalmus, vážná autorita ve věcech ďábelských, který soudí, že démoni dovedou toliko bystře sledovat člověkovo chování, jeho vnějškové pohyby, a dohadovat se podle nich, co se děje v jeho nitru, ale bezprostředně číst v jeho srdci jim není dáno. Většina teologů pak upírá ďáblovi schopnost nahlížet do budoucnosti, neboť kdyby znal budoucnost stejně jako přítomnost a minulost, čímpak by se jeho vědění lišilo od vševědoucnosti Boží? Svatý Bonaventura, podobně jako svatý Augustin učí, že ďábel díky svým nesmírným znalostem přírodních běhů dovede předvídat takové události, jež přímo podléhají přírodním zákonům, podobně jako hvězdopravci dovedou určit datum příštího zatmění slunce, ale budoucí příhody, závislé pouze na člověkově svobodné vůli, nezná."

Epík se mračil. „Citáty, zase citáty!" zabručel.

„Nehorši se, pane Srpnovský," řekl omluvně Ciacco, „už je citátům konec, a já ihned přejdu k svým vlastním vývodům. Všechny myšlenky, jež jsem tu uvedl, naznačují jednomyslně, že ať je ďáblova moc nad tímto světem sebevětší, duše, jíž se člověk liší od zvířete, mu není přístupná, takže může na ni působit jen vnějš-

kovým lákáním a svodem, a člověkův zápas s ďáblem, dalek toho, aby byl předem rozhodnut v náš neprospěch, obnovuje se v každé chvíli našeho podlehnutí, a je vždy a stále, až do naší smrti, nerozhodný. Člověk je napůl tvor zvířecí, napůl Boží, napůl smrtelné tělo, napůl smrtelná duše. Jakožto tvor smrtelný a zvířecí podléhá tomuto světu příčin, ovládanému ďáblem, jakožto Syn Boží je nad příčinami a mimo příčiny. V tom právě záleží jeho svoboda, neboť byť ho ďábel sebevíc zotročoval a zaplétal, on vždy může své okovy odvrhnout."

„Že může, tvrdíš?" zeptal se pan Epík nedůvěřivě.

Ciacco vážně přikývl svou zploštělou hlavou.

„Tvrdím. Může je vždy odvrhnout, aby jednal v souladu se svým svědomím, kde neplatí žádné ‚protože', nýbrž jen vědomí toho, co je špatné a dobré, co z tohoto světa a co z onoho, co ďábelské a co Boží. Příčiny, jež zavrhl možná s bolestí a sebezapřením, dodávají jeho rozhodnutí lidské velikosti a ceny, neboť kdyby jich nebylo, on by byl jako zvíře, jež nehřeší, protože hřešiti nedovede. Právem bylo řečeno: Kdo nezná pokušení, nic nezná. Jedná-li člověk jako zvíře, je horší než zvíře, neboť zvíře neví, co činí, on však ví; zato jedná-li v rozporu se svou zvířecí přirozeností, přibližuje se Bohu."

Ciacco se maličko odmlčel a upil vína.

„Nejenže neodvolám své tvrzení," pokračoval pak, „že Bůh stvořil ďábla proto, aby lidem poskytl svobodu, nýbrž rozšířím je ještě v ten smysl, že ďáblovou zásluhou se člověk stal člověkem, to jest jediným tvorem smrtelným, který ví o své smrtelnosti, a dodám, že v tomto vědění tkví všechna jeho velikost a bída. Neboť jak snadno by člověk přemáhal ďáblovy nástrahy, kdyby nevěděl, že jeho život se každým mžiknutím jeho oka blíží k nutnému konci! Jak snadno by odolával lákání bohatství a moci, kdyby měl za to, že

čeho se zřekne teď, bude mu v nekonečné budoucnosti nahrazeno bezpočtukrát, ale jak malou cenu by pak mělo takové odolávání! Jak snadno by ses utěšil ze svých proher, do nichž sis právě stěžoval, vzácný pane Srpnovský, kdybys měl za to, že věčně zůstaneš mlád a silný, a jak malou váhu bys přikládal příčinám, do nichž tě zapletl ďábel: ale řekni mi, byla by to svoboda? Je svoboden motýl, který poletuje z květiny na květinu, a nevěda, že při jednom takovém letu padne a už nebude, je u této nevědomosti nesmrtelný? Vědomím nesmrtelný, tělem smrtelný, motýl je o málo víc než barevný list, nadnášený větrem, bezmocná hříčka své vlastní motýlí přirozenosti. Ale člověk má vědomí své smrtelnosti, má také vědomí toho, co je dobré a co špatné, a toto vědomí ho dělá hříšným a popravdě smrtelným a bídnějším než zvíře, ale také neskonale vyšším než zvíře, protože je v každé chvíli svého krátkého života s to jednat v rozporu se svou přirozeností, svobodně a navzdory ďáblovým příčinám, a zvítězit tak nad tělem a smrtí. Pravíš, že nemůžeš dělat nic, než co děláš, když tu sedíš a ztrácíš čas s vandráky mně podobnými? Odpovídám, že nic ti nebrání, abys vstal a odjel kamkoli, třeba do Svaté země. Pravíš, že tvé panství je zadluženo? Odpovídám, že ti nic nebrání v tom, abys prodal vše, co máš, a všechno začal nanovo. Pravíš, že tvůj syn tě znenáviděl, a ty, nucen ho uvěznit, jsi stejně nesvobodný jako on? Odpovídám, že nic ti nebrání v tom, abys mu otevřel dveře a podal ruku k smíru. Nikdy není pozdě na dobytí svobody, pokud nenastal okamžik smrti."

Panu Epíkovi se za Ciaccovy veliké odpovědi počala vzdouvat studánka srdce, neboť si vzpomněl na světelné znamení, jímž před lety Bůh požehnal jeho cestě do světa, a učencova myšlenka, že v každé chvíli života je možno začít nanovo, ho naplnila nadšením, ale také úzkostí z nových zklamání. I odpověděl v slzách, že si ne-

přeje nic sladšího a po ničem netouží horoucněji než po smíru se synem, tím jediným, co mu zbylo po odchodu jeho dobré a šlechetné manželky, jejíž žalostná smrt ho uvrhla do pusté osamělosti; ale jak se smířit se synem po tolika měsících křivdy, kdy synova nenávist vůči otci, jak sám ví z vlastní zkušenosti, jistě rostla a rostla? A kdyby mu navzdory tomu otevřel dveře a podal mu ruku, učinil by tak ne z vlastního popudu, ne navzdory příčinám, nýbrž proto, že k tomu byl přemluven. Dělej co dělej, je tu vždy nějaké protože, a ty mu neunikneš, jako neutečeš vlastnímu stínu.

Ciacco byl připraven na tuto námitku a vychrlil jedním dechem, že vyrůstají-li za každým člověkovým krokem nové a nové příčiny, ohrožující jeho svobodu, naopak každá nová příčina rodí ze svého lůna novou protiváhu svobody. Úvaha, že by nejednal svobodně, kdyby uposlechl jeho rady, toť příčina, která panu Epíkovi brání v tom, aby svému synovi otevřel dveře žaláře, namísto aby ho podněcovala; odvrhne-li ji jako daremné a jeho svobodu omezující pouto, zachová se svobodně.

Pan Epík namítl, že možná je, kdož ví, přáním osudu, aby Srpnovci zavírali své syny do komůrky s úzkým táborovým lůžkem a aby se řečení synové dostávali na svobodu teprve po věznitelově smrti. Na to Ciacco, že právě to, co nazýváme osudem, je souhrn příčin nastražených ďáblem.

Tady zabředla rozmluva do bahniska věznitelovy váhavosti a stala se pro Ciacca navzdory jeho zběhlosti a otužilosti velmi únavnou, pro Epíka však slastnou a konejšivou, neboť otec, již zhruba rozhodnut, že syna propustí, vynalézal a vyslovoval námitky proti tomuto kroku pro pouhé potěšení z neomylné přesnosti a přesvědčivé jistoty, s níž je učencova nevyčerpatelná výmluvnost jednu po druhé vyvracela. Pozvolna ztráceje přesné vědomí svého já, nabýval dojmu, že splývá se svým trpělivým hostem v osobnost jedinou

a hovoří sám se sebou: velmi pochopitelný to klam, neboť Ciacco, přimlouvaje se za Křišťanovo osvobození, mluvil souhlasně s otcovým tajným přáním, zdržovaným toliko hanbou a nechutí před synovým vyčítavým pohledem. Počínal si tedy Epík jako cestovatel před odjezdem, který, ač ví, že přípravy byly provedeny pečlivě a že všechno je v pořádku, přehlíží ještě svá zavazadla, přepočítává peníze a zkoumá, jsou-li koně dobře okováni, protože znovu a znovu potvrzovaná jistota, že nic nebylo opominuto nebo zanedbáno, stupňuje radost jeho sebevědomí.

Nakonec Epík, když nadobro už zapomněl na ubohého vyčerpaného vandráka, jehož hlas ztotožnil s hlasem svého svědomí, unesen, poděkoval Bohu za nečekaný a nezasloužený proud milosti, jejž vlil do jeho srdce, aby ho posílil a pomohl mu jednat spravedlivě, jak se na rytíře sluší, a maličko se potáceje dojetím a rozčilením, odebral se ke dveřím vedoucím na chodbu a poručil strážným, hlídajícím synovu komůrku, aby Křišťana propustili.

Ciacco se obával, aby chlapec nedal najevo, že ho zná, a aby ho neoslovil jménem, a proto ustoupil do tmy.

Když vkročil do síně, Křišťan se vyhnul Epíkovi, který ho očekával u dveří, a s náměsíčným výrazem v tváři zřejmě rozespalé, pohledem mžourajících očí náhle utkvěv k jedinému místu, rovnou se odebral ke stolu, na němž ležel Ciaccův opasek s mečíkem, a tasiv bodl užaslého otce do srdce. Nepochopiv, co se stalo, Epík šel za ustupujícím Křišťanem ještě několik kroků, než padl mrtev, ztrativ jen málo kapek krve.

XIII

Jak známo z jeho opětovaného doznání, Ciacco byl člověk zbabělý, a věda z doslechu i ze zkušeností svého vlastního pestrého života, že chudákovi není zdrávo být svědkem zločinu, jehož se dopustila osoba urozená, stoje ve tmě, nedutal a nehýbal se a jen se potichu modlil k Madoně, aby mu dopomohla se ve zdraví ztratit z této ohavné situace, jejíž středně náhlé a nepředvídané rozuzlení se snadninko může obrátit proti němu, neboť není-li Křišťan dočista pomatený, svede svůj krvavý čin na něho, na bezejmenného vandráka, a nikdo na světě ho neusvědčí ze lži, tím spíš ne, že vražda byla spáchána Ciaccovou zbraní. Sám zvyklý lhát, se vší samozřejmostí předvídal možné lži jiných lidí, a mýlil se jen málokdy.

Také chlapec stál nehnutě, jen málo se kolébaje na nohou zpola rozkročených, stále bez výrazu v bledé tváři, ústa pootevřená a spodní ret spuštěný, a díval se střídavě na mrtvolu, na zakrvácený hrot mečíku a na svou ruku; potom zbraň odhodil do slámy, jež byla roztroušena po hliněné podlaze, aby nezáblo, a zakryl si dlaní ústa a nos, jako by chtěl tlumit pláč; popravdě se jen pokoušel zadržet krev, jež se mu vyhrnula z nosu.

Přitom zazněl venku nakřáplý hlas trubky, burcující k poplachu, vzápětí následovaný skřípotem rychle spouštěného padacího mostu, a bylo slyšet, jak někdo rychlý a dlouhonohý pádí po nerovném dláždění dvora. Byl to velitel podhradní stráže, muž s rozseknutou bradou. Skokem se vyhoupl na dřevěnou verandu, a jeho vstup do síně svědčil o obnovené služební horlivosti po porážce u Kohoutky poněkud ochablé, když vpadl do dveří, volaje: „Vzpoura," a když ohromen pohledem, který se mu naskytl, opakoval tuto zprávu větou rozvinutou, řka: „Dole v Kostohryzech je vzpoura," jako by se nadál, že tím pana Epíka probudí. A tu k Ciaccově úlevě Křišťan

promluvil slabým a jakoby rýmou zastřeným hlasem, požádav velitele, aby zavolal Svědirožku, protože otec omdlel; a když voják, dosud oblouzen úžasem, namítl, že smraďoši vnikli do městečka a opevnili se v něm, chlapec dokonce dupl nohou:

„Řekl jsem, abys zavolal Svědirožku."

Nebyl tedy pomatený, neboť projevil schopnost lži, a vyslovena, jeho lež se mohla stát závaznou pro budoucí časy, byť Křišťan koneckonců pán, a co pán jednou řekne, to platí. Ulevilo se tedy postrašenému učenci velice, a když Svědirožka přiběhla, vystoupil ze stínu, aby zakročil, kdyby se opět něco pokazilo; a bylo jeho zákroku velmi třeba, neboť to, co se po vědmině příchodu začalo dít, nebylo rozumné. Spatřiv Svědirožku, chlapec se žalostně usmál zkrvaveným obličejem, a pozdvihnuv ruce, vykročil jí vstříc, jako by se jí chtěl vrhnout do náruče, ale nohy se mu podlomily a on se skácel, napohled zuboženější než jeho mrtvý otec, a Svědirožka, nadobro pozbyvši sebevlády, nevěděla co dřív, a jen se, lomíc rukama a sténajíc, skláněla hned nad Epíkem, hned nad Křišťanem, zatímco otevřenými dveřmi, za nimiž se tvrdošíjně procházel velitel stráže, trvaje na svém právu být obdařen rozkazem, pronikal řev a vytí vzdálené řeže.

Aby se zbavil tupě neústupného vojáka, Ciacco ho požádal, aby donesl vody, nebo že se nedočká rozkazu do soudného dne, a řekl pak Svědirožce rychle a s naléhavým důrazem, aby vzala na vědomí, že pan Epík následoval neblahého příkladu své matky, která prý omdlela hněvem a rozčilením a už se z mdloby neprobrala, a to že platí i v tomto případě jednou provždy jako zákon. Zatímco takto hovořil, Svědirožka odkryla ranku pod levým prsem mrtvého a vzhlédla k Ciaccovi s otázkou v modrých, nadvidomých očích, a on jí odpověděl také mlčky, odhlédnuv k bezvědomému dítěti. Na znamení, že jeho pohledu rozumí a že mu věří, vážně

přikývla a zapjala knoflíky Epíkovy kazajky až ke krku, odevzdaně přitom šeptajíc pobledlými ústy, že Bůh tomu možná tak chtěl; a on si pomyslil s vděkem a uspokojením, že není vždy ke škodě a nevýhodě mít co dělat s vědmou.

Současně v Kostohryzech městští notáblové, členové konšelské rady, strašlivě dopláceli na svůj poslední nepředložený čachr, jímž – jak se právem obávali – přepjali trpělivost vydíraných hladovců. Srpnovští venkované, petrovci i římané, vniknuvše za pomoci kostohryzských chudých do města, zuřili v patricijských domech na rynku jako bouře, tak rozpáleni vztekem a vědomím své síly, že rozespalí měšťané neměli ani čas si uvědomit, co se stalo, přepadli-li je opět Kumáni, nebo snesla-li se na městečko smršť, a už jejich zsinalé, zakrvácené hlavy čněly nabodeny na špicích vztyčených kos nad rozlíceným davem mstitelů, Kořínkova, Bříškova, Klocova, Afřina, též Čebišova, byť náhodou srpnovský purkrabí toho večera na návštěvě u Trutila, a kývaly se, strašidelní maňásci, jako by se v pitvorném žertu jedna druhé klaněly a zdravily se naposled. Farář Vocásek, který se nešťastně pokusil vzbouřence upokojit improvizovaným kázáním o věčné spáse, důležitější než pozemský chléb, byl skolen cepem, ospalý pivovarník Kubata zemřel v kotli s vroucí mladinou, do něhož jej hodili jeho vlastní tovaryši, a Trutil, snad nikoli nejprovinilejší, ale nejnesympatičtější, a proto po Mauriciově smrti nejvíce nenáviděný z příslušníků městské kliky, zemřel rozsápán. Dvojčata nebožtíka Mauricia byla rozdupána a jeho dcera, žena Matěje Kořínka, shozena ze střechy svého domu, na niž se v úzkosti utekla, na nastavené vidle.

Obávajíce se, aby se hněv zuřivých venkovanů neobrátil proti nim, až konšelé s rodinami budou vybiti, i zámožnější Kostohryzané, kteří zaměstnávali své vlastní dělníky, švec, dva krejčí, též

synové řezbáře Slámy, kteří převzali živnost svého otce, zabitého od Kumánů, řezník a punčochář, přidali se k povstalcům, a pokoušejíce se je překonat v horlivosti, dupali po mrtvolách, a vyjíce třísnili se krví. Když se začalo rabovat, vnikali do sklepů a vynášeli na rynek k ohni, živenému rozbitými stánky a kotci, měchy a soudky, neboť doufali, že zbytek rozvahy, který vzbouřeným dával rozeznávat nevinné od provinilých, chudé od bohatých, povstalé od napadených, rozplyne se v medovině a ve vínu. A po desetiletí nashromážděný hněv srocených, neuklidněn krví, počal se vybíjet na neživých předmětech, a praskot a řinkot tříštěného nábytku a nádobí se přidal k jeku a řevu. Když někdo začal volat, aby se zbytečně neničilo a nekazilo, byl povalen a podupán. Povolit všem uzdám dravosti, zvrátit řád, který hubil chudé, v osvěživý chaos pomsty, to byl jediný zákon, který platil onoho večera až po chvíli, kdy k východní bráně městečka, hlídané několika starými ženami a dětmi, neboť nikdo z chlapů nechtěl zůstat stranou, zatímco ostatní se budou bít, přicválali na těžkých tažných koních dva jezdci, na první pohled Chrastinští, jak bylo patrno podle jejich bílých plátěných šatů, přinášejíce zprávu, že Praskola byl před hodinou zatčen a odvlečen na Rabeneck.

To byla novina trapná a rozlaďující, ledová sprcha na rozpálené hlavy vítězů. Vzbouřený lid se, pokud bylo lze, bránil ji přijmout na vědomí, odháněje ji jako dotěrnou mouchu nebo jako zlomyslné našeptávání ďáblovo, takže křik a rachot rozbíjení umlkal jen pozvolna, a ještě když oba jezdci, propuštěni branou, stanuli na rynku v záři planoucí hranice tváří v tvář zkrvaveným hlavám, čnějícím do plápolavé tmy na špicích kos, a když volajíce z plných plic vyzývali lid ke klidu, z postranních uliček a z oken patricijských domů se ještě ozýval rachot hulákání a i zpěv, podnícený vínem. Nastalo však naprosté ticho, rušené jen praskotem plamenů,

když starší z obou mužů, jeden z mnohých synů Pitrunových, jak bylo patrno podle jeho oltáříkově vyčnělých lícních kostí, dodal k zprávě o Praskolově zatčení, že Kohoutečtí potáhnou dnes v noci na Rabeneck, aby Praskolu osvobodili, a že vyzývají Srpnovské, aby se k nim přidali.

Bylo těžko se smířit s myšlenou, dosud potlačovanou zpilostí úspěchu, že přemožení Kostohryz bylo pouze prvním krokem na těžké a nebezpečné cestě, již nastoupili. Zaraženě hleděli na bílé postavy jezdců a myslili si, že Rabeneck, šlaka, toť těžší oříšek než Kostohryzy, tím těžší, že tam nejsou žádní bratří, kteří by jim otevřeli brány, a je tam naopak silná a těžce ozbrojená posádka. Ale když oni, Srpnovští, přepadli Kostohryzy sami, aniž prosili o pomoc, pročpak se Kohoutečtí dovolávají jejich přispění, a to dokonce vyzývavě, jako by bylo jejich svatou povinností, aby nechali všeho a táhli s nimi? Počínají si chrastinští nafoukanci, jako by jim patřilo půl světa a jako by to bylo jejich zásluhou, že se narodili tam, kde se narodili, nahoře v bílém dvorci, a ne dole v dědině.

Takto uvažovali Srpnovští v zlobných rozpacích, zatímco chrastinští poslové se nad nimi tyčili na svých těžkých koních, a čekajíce na odpověď, tvářili se, jako by dobytí Kostohryz na ně nebylo učinilo sebemenší dojem a jako by ani neviděli krvavou chloubu vítězů, voskové hlavy na kosách. Po chvíli ticha se pak někdo ozval z otevřeného okna Trutilova domu, kdože bude Kostohryzy hlídat a kdože je ochrání před pravděpodobným nájezdem Epíkových zbrojenců, když oni odtáhnou k Rabenecku. K tomu se přidal Zejtřek, ctihodný stařec s bílým vousem, kdože je povede, když Praskola je uvězněn. „A Ciacco je bůhvíkde," řekl senomatský Buriánek, a vyprávěl, že Vlach dnes odcestoval někam do ciziny, kde lidé mají bílé vlasy a červené oči: on, Buriánek, s ním mluvil, když mistr odjížděl.

Tato slova vyvolala mezi shromážděnými zašumění neklidu: chápajíce se zprávy o Vlachově zmizení jako záminky, omlouvající jejich nechuť k výpravě na Rabeneck, lidé znepokojeně šeptali a vzdychali nad svou opuštěností a sirobou; a to dohřálo chrastinské posly nesmírně.

„Zkrátka jste baby," řekl Pitrunův syn, a jeho mladší druh dodal, že nevadí, oni, Chrastinští a Kohoutečtí, stačí na dobytí Rabenecku sami; a Praskola, až bude osvobozen, bude mít náramnou radost, až se doví, jak se zachovali srpnovští bratři. „Bratři," opakoval ironicky, a odplivl si do ohně. „Myslíte si," řekl Pitrunův syn, „že jste udělali bůhvíco velikého, když jste uřízli několika měšťanům kotrby: abyste věděli, je to maličkost, kterou musíme udělat taky a kterou uděláme levou rukou, než potáhneme k hradu, protože u nás v městečku sedí taky několik vší, které se o to prosí už dávno."

„Jenže nebudeme potom rabovat a chlastat, protože městský majetek je majetek všech," řekl mladší, a Pitrunův syn, už nemaje, co by poznamenal, řekl jen: „Poserové," a obrátil koně.

Tato potupná řeč tolik rozlítila Srpnovské, že nechybělo mnoho, aby chrastinští poslové byli strženi ze sedel a zbiti. S křikem, že se neprosí o jejich rozumy a že Chrastinští nejsou ani jejich páni, ani kazatelé, aby měli právo jim číst levity, lidé se tlačili k vyzývavým postavám na koních, když vtom nesmírně pronikavý vřesk, zajeření, jaké se ozývá snad jen v pekle nebo v mučírnách, překřiklo vřavu:

„Zapomněnka!" řičel hlas, nelidsky zesílený děsem, a rázem umlkli všichni a pohlédli vzhůru, k srpnovskému kopci, kde ze tmy, oblit září zprvu narudlou, ale rychle jasnější a přecházející do žlutava, vyvstával přísný obrys věže, podobné těžké svíci, zakončené výstupkem a hrotem, nesmírný planoucí meč, rozpřažený na hlavy uděšených.

Starší viděli před pětadvaceti roky na vlastní oči, jak při světcově umírání srpnovská věž vzplanula a tři neděle svítila stejně jako teď, a mezi mladšími nebylo jediného, kdo by důvěrně neznal legendu o srpnovském zázraku, a to v plnějším významu toho slova, než jak tomu bylo u svědků očitých, kteří sice také hovořili o zázraku, ale na dně myslí nezapomínali na příčinný vztah mezi světelným úkazem a mezi ohni, u nichž se hřáli klášterní orodovníci. Byli tedy ohromeni všichni, kdo hleděli na zářící věž, Srpnovští i poslové z Chrastiny, měšťané i sedláci, ženské i muži, a když se zvedly hlasy, jimiž někteří mluvili za všechny: „Znamení" nebo „On nám kyne" či „On nás povede", osobité pocity bázně i vytržení, bídy i síly, počaly se slévat v proud, v němž utonuli všichni, takže nadšení jednoho se stalo nadšením všech a jistota všech jistotou jednoho. Petr Pudivous na nás hledí; Petr Pudivous nás vybízí, abychom šli zachránit Praskolu, on nám hrozí a vyčítá nám naši malodušnost; takové byly jejich myšlenky, přetavené v společný pohyb, v společnou důvěru a sebezapomínavý vzruch.

V témž čase na srpnovském hradním dvoře Ciacco spolu s pacholky z hořeního čeledníku pilně házel dubové špalky na planoucí hranici před Zapomněnkou, již rozdělal, aby náležitě připravil mysl srpnovského lidu k přijetí noviny, že jejich věc, totiž ciaccovců, umírněného křídla petrovské sekty, zvítězila, neboť na místo tyrana nastoupil jeden z nich, petrovec smýšlením a krví, Křišťan, vytoužený a vymodlený. Před chvíli poslal Ciacco do Kostohryz Sílu, aby vzbouřeným oznámil, že on, jejich mistr, k nim chce promluvit. Zatímco topil, shlížel občas z hradby, nehrnou-li se už z městečka, aby přijali jeho zvěst. Byl pak velmi udiven, když je uhlídal, v pořádku pochodující, s dvěma bílými jezdci v čele, ne však k Srpnu, nýbrž cestou podél řeky, k Rabenecku.

Kráčeli rychle, bez hlesu, div ne v poklusu, a zanedlouho zmizeli učenci z dohledu. Zklamán, zmrzen, dlouho pak hleděl do nočního kraje a hořce se usmíval drobnými zoubky; accidenti, říkal si, Praskola všechno, a já nic. Skutečnost, že před Srpnovskými jeli dva muži v bílém, napovídala nepochybně, že na Chrastině se přihodilo něco významného, a bystrému Vlachovi nebylo těžko se dovtípit, že asi došlo na jeho slova, jimiž před několika hodinami Praskolu varoval, že Geunarunge ho tentokrát zavře, až zmodrá. Teď mu utíkají na pomoc, dumal ve své zploštělé hlavě, a na mne se vykašlali; a tato úvaha, spojená s připomínkou nesmírné a nebezpečné námahy, již musil vynaložit, než se mu podařilo Epíka přemluvit, aby propustil svého syna z vězení, ho naplnila nemalou trpkostí, jíž se ochotně oddal, aniž se snažil ji ztlumit spravedlivou myšlenkou, že Praskola je potřeben pomoci, on však, Ciacco, nikoli, nebylť už tehdy dalek přání, aby jeho rivala vzal čert.

Současně s šikem, přicházejícím z Kostohryz, k němuž se na rozmezí obou panství přidali němečtí kolonisté z Ortliebsriedu a muži z Trnávky, Lensedel a Bečova, dědin kdysi srpnovských, směřovaly k městečku Kohoutce a k Rabenecku ještě dva ozbrojené voje, jednak bílí bratři z Chrastiny, jednak sedláci z východních vesnic kohouteckých. Všichni byli blouznivě nadšeni, neboť zpráva o zázračném rozsvětlení Zapomněnky se ihned rozšířila i v těch koutech Geunarungova zboží, jež neměly Srpno v přímém dohledu, a odevšad viditelná zář, žehnavě vyšlehující k černému nebi, potvrzovala její pravdivost. Postupovali rychle, a jejich pochod se změnil v běh, když se přiblížili k Rabenecku, neboť pod hradem se už bojovalo.

Nečekajíce, až se vojska sejdou, petrovci v městečku povstali, jakmile se na obzoru rozlilo magické světlo, a v jednosvorné horlivosti počali zuřit stejně jako nedlouho předtím Srpnovští, vytahujíce své

zámožné spoluměšťany z postelí a rubajíce jim hlavy. Tato ukvapenost se jim mohla zle vyplatit, neboť rabenecká posádka měla té noci pohotovost, a sotva se v městečku ozvaly první výkřiky, vyjela z hradu s berany a žebříky a obořila se na hlavní bránu městečka. Musili tedy rozvášnění bratři nechat všeho a jít hájit hradbu; že však neměli jiných zbraní než cepy a kosy, bylo jim přihlížet téměř nečinně, jak Rabenečtí rozrážejí bránu dubovou kládou, a kamení, jež proti nim metali, padalo do tmy jako do prázdné studny. Zle vyburcovaní patricijové je napadli odzadu střelbou z praků a kuší, a když nečekajíce, až praskající brána povolí, několik vojáků přelezlo zeď, bylo zle, srocení petrovci padali hustě, a ti, již se dávali na ústup parkánem mezi hradbou a domy, ustupovali do smrti, neboť Geunarungovi zbrojenci je kosili shůry, z ochozu opevnění, dřevci a meči.

Ale když bylo nejhůř, doběhli k městečku Srpnovští a obořili se na jádro rabenecké milice, dosud shromážděné před bránou, s takovým zápalem, že napadení po kratičké řeži ustoupili k severnímu cípu městečka. Ale tam narazili na bílý voj Chrastinských, kteří, vojensky vycvičenější než srpnovští sedláci, je zastavili širokým čelným dvojřadem okosených, kdežto cepeníci jim vnikli do boku těsně semknutou formací, v níž dvojice mužů, jeden k druhému napůl natočených zády, postupovaly v těsném zástupu, pracujíce klidně a do taktu strašlivými rozmachy okovaných toporů jako doma na mlatu. Sedláci z východního Kohoutecka dorazili k městečku, když už se zdecimovaní a na všech stranách bití vojáci dávali na útěk, a odřízli jim ústupovou cestu k hradu; i nevrátil se z modrých rabeneckých zbrojenců domů ani jeden jediný, a rovněž kohoutečtí patricijové, vydáni vítězům na milost, zemřeli do jednoho všichni i s ženami a dětmi.

Nastalo pak ticho, jež působilo nepřirozeně po ryku zabíjení, a z hradu, který trčel nad hlavami vítězů, podoben černé hrotité

skále, neozýval se ani hlásek. Na obzoru zář planoucí věže dohasínala, a některé bojovníky, až dosud nad lvy udatné, přepadl neklid, i ohlíželi se po sobě v nevyslovené otázce co teď, a nezašli-li ve své zuřivosti příliš daleko. Vtom slabé světlo pochodní kolísavě vyšlehlo mezi zuby cimbuří a na ochoz vystoupili dva muži se smolnicemi, vedouce mezi sebou spoutaného muže v bílém, Praskolu; a hučení větru připomínající mnohohlas úzkostného šepotu, jímž bezradní přivítali příchod svého vůdce, naráz ustalo, když se k mlčenlivé trojici, stanuvší na hradbách, přidala postava čtvrtá a pátá, sám Geunarunge, mračný a masivní v zeleném, přes ramena volně přehozeném plášti, jímž se chránil před nočním chladem, provázen jinochem s píkou, v němž v čadivém svitu pochodně bylo lze tušit podkoního jménem Hans, zvaného Krevamlíko.

Sotva došel, Geunarunge spustil spatra, hlasem daleko slyšitelným, ale maličko roztřeseným, možná vztekem, možná strachem, řka, že nařizuje všem, kdož stojí dole, aby složili zbraně a naházeli je do hradního příkopu, a to ihned a bez rozmýšlení, než on, Geunarunge, napočítá dvacet, nechtějí-li, aby jejich miláček Praskola sletěl z hradby s dírou v těle jako zapíchnuté prase. Hned pak začal po německu počítat, máchaje při každé číslovce rukou, jako by někoho bičoval, a vskutku jeho hlas zněl nocí jako práskání karabáčem: Eins, zwei, drei…

„Máme to udělat, Praskolo?“ vykřikl v plačtivé hrůze někdo dole.

„Nasrat,“ odpověděl Praskola. „Myslíte, že mě potom nezabije?“

Rozzuřen, Geunarunge přestal počítat a pokynul Hansovi, ale jinoch, místo aby bodl Praskolu, vnořil svou píku do kverkova břicha. Zaječev, magnát spadl zadkem na předprseň cimbuří, a když ho Hans kopl do boku, zřítil se z hradby, vleka za sebou svůj zelený plášť, vzdutý jako ohromný límec, do čisté vody v příkopu, brázděné labutěmi vyburcovanými ze sna.

XIV

Dovršeno, dovyprávěno: těmito událostmi vyvrcholil život petrovské sekty, ale současně také byl zpečetěn její konec, a to dřív ještě, než kverkova krev nepatrně zakalila vodu hradního příkopu, dříve ještě než rabenečtí petrovci, až dosud nezjevní, ale teď najednou nejhorlivější z horlivých, otevřeli vítězům bránu a spustili před nimi oba padací mosty, široký i úzký. Věc byla beznadějně prohraná, dříve ještě než Katuše, radostná vdova, vyšla vzbouřencům vstříc, to jest, ukázala se jim úsměvná a zářící, v otevřeném vchodu palácové síně, už ne žena bohatého měšťana, nýbrž jedna z nich, děvče, jež pásávalo krávy a právalo prádlo s nevolnicemi svého otce, a za velikého jásotu lidu stiskla Praskolovi jeho bolavé ruce, zpuchlé od těsných pout, a jímavými slovy poděkovala jemu a ostatním bratřím za to, že ji vysvobodili z manželské poroby, před lety jí vnucené, a vyslovila ne naději, ale jistotu, že teď nastává všem lidem v kraji pokojný a radostný život v míru, dostatku a snášenlivosti.

Praskola jediný se nedal omýlit zdánlivou skvělostí těchto úspěchů, a proto ještě téže noci důtklivě požádal svou ženu, která se mu navíc všeho doznala s něžným dojetím, že dnes pocítila v lůně první pohyb probouzejícího se dítěte, aby uprchla z Chrastiny a aby požádala o ochranu Markétu od Kamene nebo, ještě lépe, hradeckého Felixe. A zatímco před kolovou hradbou dvorce po celou noc a ještě dlouho do bílého dne bez konce procházely hloučky jásajících bratří a sester, aby provolávaly jeho jménu slávu a čest, Praskola vážným šeptem vysvětloval své zdrcené ženě, že toto není vítězství, nýbrž zhroucení: jak může obstát hrstka vzbouřených uprostřed země, v níž drží při sobě ne chlapi, ne chudáci, nýbrž páni a církevníci? Veliké dílo vzpoury všech Římu nepřátelských

sekt v zemi, jemuž Praskola věnoval všechny své naděje a v němž viděl jedinou možnou cestu k osvobození chudých, je sice na postupu, ale ani zdaleka ještě není tak pokročilé, aby v dohledné době mohlo přinést ovoce. Teď, v této chvíli, kdy daleko široko neslyšíš nic než jásot vítězů, snadno podlehneš dojmu, že ne pouze Kohoutecko, ne pouze Srpnovsko, nýbrž celý svět bídných a bezmocných povstal proti tyranům, a že už není síly, která by jim mohla vyrvat jejich vítězství. Ale ve skutečnosti Kohoutečtí a Srpnovští jsou sami, jsou to vše dohromady dvě kapky uprostřed moře, a to moře se nemůže nepřivalit a nepohltit je. Naděje, že by tato vzpoura mohla roznítit další vzpoury v sousedství a rozšířit se nakonec po celých Čechách, nepravděpodobná v očích člověka, který zná lidi, byla podle zpráv, jež Praskola dostává od Markéty a od Felixe, znalých poměrů v zemi, dokonce nesmyslná.

Na Dražinu plachou námitku, že Katuše a Křišťan jsou petrovci a že nepřipustí, aby se někdo cizí vměšoval do toho, co se děje na jejich zboží, Praskola odpověděl se smutným úsměvem, že marně se Draha dovolává argumentů Ciacca, svého nepřítele, před nímž ho, Praskolu, plným právem varovala. Ne petrovec, pán je Křišťan, a tudíž člověk cizí, nepřítel, a ne bez důvodů se Praskola domnívá, že i Katuši pokazila léta blahobytu a rozmařilosti a že její slova, jimiž petrovcům děkovala, nebyla upřímná; a i když se Praskola mýlí a podceňuje ji, Katuše je dosud mladá a krásná, jistě se provdá, a kdo nastoupí na Geunarungovo místo? Nový Geunarunge, nový Epík, nový Odolen, a budou rádi Chrastinští, zachová-li Katuše jejich výlučnost a zůstane-li věrna památce svého otce. Stane-li se tak, Draha se může s dítětem vrátit k svému muži; prozatím však nechť neváhá a prchne, neboť nikde není psáno ni zaručeno, že to dopadne takto příznivě, a naopak zvratů krvavých a truchlivých, do nichž věc stejným právem může zaběhnout, je bezpočtu.

Vyslovila pak prosbu, jež nemohla zůstat nevyslovena, aby Praskola, nahlíží-li tak černě, uprchl s ní, ale on, hladě jí ruku, zavrtěl hlavou. Nemůže utéci, nemůže zradit. Co se stalo, nemůže se odstát, a on tu musí vytrvat, protože kdyby prchl, kdyby zradil, proklínali by bratři nejen jeho, ale i všechno, co předcházelo, proklínali by hnutí, které je neslo, myšlenky, jež přijali zasvé, ano, i Petra Pudivouse by proklínali a ptali by se, proč raději nezůstali pokorní, proč se raději neponížili níž a ochotněji, než jak to sami páni od nich vyžadovali, a proč strkali prsty do ohně, který je nemohl než popálit. To by bylo horší než zlé, to by byla zrada nejen na živých, ale i na mrtvých, ba i na budoucích, na dítěti, které se pohnulo v Dražině těle, a na jeho vrstevnících rovněž dosud nenarozených, z pekla zrozená odpověď na Pudivousovo učení, a právem by Praskola byl zatracen zaživa.

Při těchto slovech ovinul ruku kolem Dražiny malé, dosud dívčí hlavy a přitiskl si ji k rameni, jako by ji chránil, ve skutečnosti však proto, že nemohl snést pohled na bolest v její tváři.

„Nemysli si," pokračoval pak, „že se mi nezachtělo svázat uzlík a odejít s tebou a nechat je v tom, ať si pomůžou, jak dovedou, a že jsem nenašel dost a dost omluv takového jednání. Já s nimi nevařil tu kaši, já je ani slovem k vzpouře neponoukal, já jim naopak opakoval do omrzení, že místní povstání bez součinnosti všech bratří v zemi je nesmysl a sebevražda – a teď, když oni provedli svou navzdory mým radám, mám za ně trpět? Dost dobré to důvody k odchodu i k očistě svědomí, ale ne pravdivé. Protože, ať se stalo, co se stalo, já za ně odpovídám. Já je shromažďoval v houfu, já udržoval Pudivousovu i vladykovu památku živou, já byl jejím mluvčím, a proto musím s nimi zůstat. Co vím, nesmím dát najevo své obavy, musím se co nejsilněji chopit díla a co nejlíp využít času, který nám zbývá, rozdělit půdu, obilí a dřevo, aby se ukázalo,

jak si to představujeme a co dovedeme, když vláda našich věcí je v našich rukou. Ví sám Bůh, možná že bratři měli pravdu, když nečekali a zvedli se hned, ať to dopadne, jak to dopadne, a že jen takto se dojde k cíli, když jeden po druhém bude povstávat a padat, po Petru Pudivousovi Praskola a po Praskolovi další a další Pudivousové a Praskolové a s nimi tisíce neznámých, jakož i Pudivous i Praskola sami jsou neznámí bojovníci ve vojsku velikého vůdce, který teprve přijde a pro kterého všichni ti předchozí musili umřít, jen aby ten jeho příchod umožnili a jen aby nemusel začít tak, jako začali oni, Srpnovští a Kohoutečtí, s holýma rukama a bez příkladu, který by je vedl. Zatraceně trpké to pomyšlení pro člověka, který by chtěl žít a vidět vyrůstat své děti, proklatě hořká útěcha, ale asi to nejde jinak, a když jsem se dal na vojnu, musím bojovat. I mému otci, i mé matce se chtělo žít, a na ně musím myslit, až mě zase jednou přepadne slabost tak jako teď, kdy tu objímám tvou hlavu a hledám v ní oporu a posílení, ale přitom ji současně posílám od sebe pryč. Nebudu ti připomínat, jak máš vychovávat naše dítě, ty to víš líp než já, jako jsi leccos jiného věděla líp než já. Bude-li to chlapec, dej mu jméno Petr a říkej mu Praskola, bude-li to děvče, ať se jmenuje tak jako ty, Draha. A až ti bude, statečný, klást ruce kolem krku a až ti bude říkat: Mámo, neplač, uposlechni ho, protože dokud se bude umírat tak, jako umřel můj otec, dokud budou na skalách kamenné hrady a pod zemí Ďasovy Chvísty, nic na světě nemá žádnou cenu a není proč plakat.“

Poslal potom Drahu na lůžko, aby si odpočinula po zlé noci, a sám pak po celé dopoledne skládal listinu o šestnácti článcích, již mínil dát podepsat Katuši a Křišťanovi a v nichž stanovil především, že vrchnosti nebudou bránit srpnovskému a kohouteckému lidu, aby se znal ke Kristovu učení, jak je zapsáno v evangeliích, a to bez prostřednictví církví vysvěcených kněží, anobrž lid sám si zvolí ze své-

ho středu své vlastní kněze. Item že budou zrušeny veškeré rozdíly mezi půdou panskou a poddanskou, a že tak sjednocená půda bude rozdělena bez ohledu na jakákoli předchozí dělení a ustanovení, a sice tak, jak lid sám anebo zástupce lidem určený uzná za dobré a vhodné. Item že z půdy této bude vrchnosti odevzdán desátek, dostatečný k obživě vrchností, čeledí a hradních posádek, nutných k obraně panství, ale žádný peníz podací; odpadají též roboty a veškeré platy mimořádné s výjimkou berně královské, která bude placena tak jako dřív z bývalé půdy poddanské. Item že zmíněné posádky budou sestaveny z mužů zde narozených a zástupcem lidu vybraných, a cizí námezdní zbrojenci budou abdankováni a noví nebudou přijímáni. Item že každému člověku na panství usedlému bude dáno právo, aby lovil zvěř, ptactvo nebo rybu v proudící vodě, a že nikomu nebude bráněno, aby z lesů nabral dřeva potřebného k stavbě jeho příbytku…

Zde můžeme klidně tento výčet přerušit slovy a tak dále, neboť, ač podepsány vlídně, bez odmluv jak Křišťanem, tak Katuší – Katuše dokonce projevila ochotu je podepsat, jak řekla, „stokrát“ –, články ty nikdy nevešly v platnost. Nicméně když je skládal a když je předčítal oběma vrchnostem, tak jako poraženým se předčítají podmínky kapitulace, Praskola měl podivně povznášivý, myšlenkou dosud neuchopitelný pocit veliké, lze říci kosmické důležitosti tohoto činu, neboť stalo-li se na tomto světě poprvé – Praskola opravdu měl za to, že se to stalo poprvé –, kdy poddaný diktuje pánům svou vůli, výjev tento, dopuštěn, stvořen, nikdy se už nevrátí do oblasti pouhého přání. Byl uskutečněn, a jeho skutečnost se nikdy už nedá zaklít v nicotu, a jednou osvobozena z klece možnosti, jednou oživena, bude žít dál a stále a stále usilovat o novou a novou proměnu v maso a krev.

XV

Také Katuše asi přikládala Praskolovu elaborátu daleko větší důležitost, než jak přiznala, když se znevážlivě uvolila jej podepsat třeba stokrát. Hned nazítří navštívila svého mladého souseda na Srpnu, aby se s ním poradila, jak celou tu nebezpečnou a pro ni nesnesitelnou věc skoncovat. A bylo mu její návštěvy velmi třeba. Chlapec, opřádán tkanivem Ciaccovy dialektiky a Svědiroždčina mateřského domlouvání, ubezpečován, že jeho otec zemřel smrtí přirozenou, oslavován jako spasitel vzbouřenců, kteří povraždili nejlepší srpnovské poplatníky, ujišťován, že otcovou smrtí se stal samojediným a svrchovaným pánem Srpna, a přitom hlídán a pozorován jako vězeň, právě se počínal zlobiti a chystal se k výbuchu, který by byl jeho postavení daleko víc poškodil, než by mu byl prospěl. Neměl dosud vlastního názoru o úžasných změnách, které se s ním a kolem něho zběhly, a pouze temně a hněvivě cítil, že se s ním děje jakási nepravost, a že je-li pánem, jak ho ujišťují, nikdo nemá právo mu předkládat k podpisu jakési artikule. Je-li však petrovcem a bratrem vzbouřenců, není důvodu, proč by Praskola měl a směl s ním jednat spatra, jak jednal, když mu přečetl své body a když mu dal najevo, že odedneška tu poroučí on, Praskola, a to jediné, co Křišťan smí, jest pohřbít pana Epíka po boku paní Háty, leč bez kněze, bez obřadů, a propustit staré srpnovské zbrojence i s ženami a dětmi. V tomto punktu pak, totiž ve věci vztahu k Praskolovi, Ciacco Křišťana opatrně, leč účinně podněcoval, naznačuje mu, že vládce Chrastiny si ukrojil větší krajíc, než jaký mu přináleží, a že Křišťan by neměl takové drzosti trpět, neboť nelze dvěma kohoutům vládnout na jednom dvoře; tím však výmluvný Vlach jen zvyšoval Křišťanův hněvný zmatek.

Tehdy pak přijela na Srpno Katuše a bez okolků položila Křišťanovi tuto ožehavou otázku: „Tak co, pane Srpnovský, jak se ti to líbí, co s námi dělají?“

Jako obvykle, byla dobře oblečena. Pod volnou, velmi krátkou, u krku nízkým stojacím límečkem uzavřenou kazaječkou perlově našedlé barvy, zpestřenou narůžovělými trychtýřovitými manžetami, našitými k dlouhým, těsným rukávům, měla přiléhavé, blankytně modré šaty, při zemi lemované širokým pruhem bílé kožišiny, a vpředu zobákovitě zmáčknutá a zdvižená střecha plstěného, také světlemodrého klobouku rámovala její obličej, útlý, tlumeně barvitý, leč tentokrát, jak Křišťanovi připadalo, trochu unavený, maličko zestárlý a nadto zhyžděný ztuhlým, jakoby pohrdavým úsměvem, který spolu s nazelenalým přísvitem očí dodával její tváři zlého, pyšného výrazu.

„Jak se mi to může líbit?“ odpověděl otázkou. „Říkají mi, že jsem pán, ale jednají se mnou, sami smraďoši, jak s děckem, a divže mi neporoučejí, abych se smál a skákal radostí.“

Povzbuzen jejím přikývnutím souhlasu, povolil svému hněvu, který v něm od včerejška kvasil.

„Já jsem dobrý petrovec, ale takhle jsem si to nepředstavoval, protože buď jsem pán, nebo něco horšího než smraďoch, a nikdo mi nenamluví, že je možno být pánem a přitom trpět, aby mi poroučel jakýsi…“ Odmlčel se, neboť si vzpomněl, že Praskola je Katušin chráněnec. Ale k jeho úlevě Katuše mu položila ruku na zápěstí, a nepřestávajíc se ztuhle, nepříjemně usmívat, promluvila takto:

„Nejsi žádný petrovec, jsi pan Křišťan ze Srpna, a také já nejsem žádná sestra kohouteckých smraďochů, nýbrž jejich paní, a my dva, ty i já, jsme v strašném postavení, uprostřed nepřátel, kteří nám přerostli přes hlavu. Oslavují-li nás dnes, zítra nás odpra-

ví, jako odpravili mého muže, a koneckonců lze říci i tvého otce, protože zemřel-li hněvem, když viděl, co dělají, byli to oni, již ho zabili. Dnes ráno jsem se ptala po Knutovi, svém majordomovi, který přežil vzpouru a ještě včera večer byl živ a zdráv. Kde je, ptám se, a oni mi řeknou, že v noci mu někdo srubl hlavu – jen tak, jako by šlo o nejsamozřejmější věc na světě. V mé blízkosti, v mém paláci mu srazili hlavu, a možná že ty, přijdeš-li zítra na Rabeneck a budeš-li se ptát po Katuši, řeknou ti něco podobného: Dnes v noci jí někdo uřízl hlavu – tamhle je napíchnuta na kose, račiž se podívat, všem petrovcům k potěše. Přiznávám, že to je má vina, já jsem Praskolu zachránila před smrtí na hnoji. Nebýt mne, byli by ho jako děcko už sežrali vepři, jak si moudře přál tvůj děd, já ho dokonce vychovala, naučila ho číst, udělala ho správcem a ochraňovala Chrastinu z nesmyslných důvodů pověry a přecitlivělosti, jako bych tím byla povinna svému svědomí a památce svého otce. K ďasu se svědomím a s památkami, jsou-li s to nás zavést do takové kaše, v jaké teď oba sedíme, my dva jediní sobě rovní, my dva stejně poplivaní a ohrožení. Ale teď je konec všem nesmyslům, musíme se vzchopit a jednat, máme-li zůstat naživu a má-li se narodit naše dítě, kterým jsi mě při své velezdařilé návštěvě na Rabenecku obtěžkal – ano, obtěžkal, pane Srpnovský, nic nevyskakuj a nekul oči, jen se pozorně podívej na mou tvář, a shledáš-li, že je méně hezká než posledně, líběj přijmout na vědomí, že to je tvá mužská zásluha. Tož vezměme rozum do hrsti a povězme si, že vlastními silami se z této bryndy nedostaneme. Jde teď jen o to, koho přivoláme k pomoci. V jakém jsi vztahu k svému bratru Ortliebovi?“

Na Křišťanovu odpověď, že ho už dávno neviděl, byť Ortlieb chlapec šestiletý, když byl odeslán na Zárožeň, a od té doby se ni jednou jedinkrát na Srpnu neobjevil, Katuše řekla, že to stačí; šlo

jí pouze o to, není-li mezi nimi dvěma nepřátelství, o nic víc. Ona sama je o osudech Křišťanova bratra dobře zpravena, neboť Geunarunge rozdělil mezi Ortlieba a ji své jmění. Ortliebovi darovav už zaživa všechny své majetky míšeňské, to jest panství Gipfelgau s hradem a dvěma městy a důlní podíly freiberské, jí pak připsav v závěti ostatek. Je tedy Ortlieb pán náramný a mohovitý, obklopený many a rytíři, kteří mu slouží jako králi, má svou armádu, je dobře zapsán u míšeňského dvora, a co nejlepšího, navzdory svým třinácti nebo kolika letům kavalír, jak má být, křesťanský, dvorný, udatný, žádný petrovec, žádná hračička – ať se Křišťan nekaboní, ale co je pravda, je pravda, a oni dva se nesešli, aby se na sebe mračili a škorpili se. Není sporu o tom, že doví-li se Ortlieb, že jeho šlechetný otec a vzácně štědrý děd byli zavražděni smraďochy, luzou, vzbouřenými kacíři, a že jeho bratr a Katuše jsou ve spárech rebelů, vyskočí, vteřinku neváhaje, a vytrhne jim na pomoc s celou svou armádou a parádou rytířskou. Jde jen o to, kdo mu to dá vědět a na koho je spolehnutí, že rovnou nepůjde a neudá je Praskolovi.

Nato Křišťan, nadšen, ihned odpověděl, že se za Ortliebem vypraví sám. Katuše však odmítla tento nápad, míníc, že kdyby se toho odvážil, nepřejel by ani hranice Srpnovska, natož Čech, protože smraďoši ho mají na očích a není pochyby, že se budou zajímat, kamže se mladý pán ubírá. A do Míšeňska je cesta dlouhá, nejméně pět dní vytrvalé jízdy na dobrém koni, a k tomu je třeba ostříleného cestovatele. I vyslovil Křišťan druhý návrh, vykřiknuv: „Ciacco," a byl tak nadšen tímto nápadem, že zapomněl lehké rozmrzelosti, již Katuše vyvolala svým podceňováním jeho cestovatelské zdatnosti, a jal se tančit, rozhazuje rukama, okolo stolu.

Na Katušinu mrazivou námitku, že dosud není proč se radovat, tím spíše ne, že Křišťanův nápad je nadobro pošetilý, neboť Ciacco

je, pokud jí známo, petrovský kazatel, tedy jeden z těch, již mají viset, a že stejným rozumem jako Ciacca by mohli k Ortliebovi rovnou poslat Praskolu, chlapec odpověděl:

„Znáš ho, paní? Mluvila jsi s ním? Ať si petrovec, je to náš člověk, ne Praskolův, a hlavně má na jazyku čertův prut. Prosím tě o to snažně, zavolej ho a ozkoušej, aniž mu vyjevíš, oč jde, a uvidíš."

A vskutku, když přistoupila na tento návrh, Katuše uviděla, co dosud neviděla, neboť přivolán ze své komůrky, v níž skromně studoval, učenec, odtáhnuv ruce od těla, jako by své hubené postavě chtěl dodat větší bytelnosti, aby ji pak tím důrazněji mohl ponížit, hluboce se uklonil, a přívětivě odhaluje drobné zoubky, promluvil, přičemž hleděl do neurčita, mezi Katuši a Křišťana:

„Jsem vám k službám, váš oddaný nevolník. Kam, snažně vás prosím, mám jeti? Ptáte se, jak to? Věděl jsem, že se zeptáte, jak to: nuže, jděte do sebe a pátrejte ve svých srdcích, není-li údiv, vyjádřený touto otázkou, předstíraný. Už druhý den žiji v blízkosti mladého pana Srpnovského, a mějte aspoň tolik důvěry v mou znalost lidských bytostí, abyste mi uvěřili, že tyto necelé dva dny mi stačily, abych ho poznal naveskrz a abych si jasně dovedl vybavit úplný registřík jeho pocitů. A vím-li, že hodinu už sedí pohromadě se svou urozenou sousedkou, stejně postiženou jako on, jaképak závěry mám, dobře cvičený v umění logiky, vyvodit z těchto premis? Takové a nejiné, abych po skončení tajného diškursu přivolán, směle se mohl optati: Kam, snažně vás prosím, mám jeti? Nemusíte mi nic říkat, pouze vrťte nebo kývejte hlavou, abyste měli jistotu, ani nic jste neřekli, že vás nezradím u Praskoly, kterážto obava bezpochyby prokmitla vaší stísněnou myslí: zda k páně Srpnovského urozenému prastrýci, panu ze Zárožně? Vrtíte hlavami, a já vám to schvaluji, neboť vím, že tento velmož má sám plné ruce krvavé práce. Anebo k našim zbožným sousedům

z kláštera Panny Marie Svaté prsti? Nové zavrtění, jež rovněž schvaluji, neboť opat Bigamus má na svém území hezkou hrstku petrovců, a jistě raději počká, až si sami uklidíte ve své domácnosti, aby pak rovněž zjednal pořádek ve svém vepřinci. Zda vůbec cíl mé cesty leží v Čechách? Třetí zavrtění hlavy, tentokrát podtržené pobaveným úsměvem, a mně nezbývá, než abych si vzpomněl na jistého mladičkého orla krve napůl srpnovské, napůl rabenecké, bohatě obdařeného pozemskými, najmě míšeňskými statky – jsem doma? Tam tedy mám jeti, obdařen patřičným cestovným, na němž zajisté nebudete skrblit, a vhodným listem nářků a doporučení, a tam vskutku nemeškaje vyrazím, a sice pěšky, abych nevzbudil podezření svých petrovských oveček, cestou naposled jim žehnaje a promlouvaje k nim slovy Pudivousovými. Koně si koupím až za mezí jejich dohledu; tak učiním, abych dovršil své dílo, na němž dlouho jsem pracoval, když jsem vám dvěma, urození, dělal náhončího a podněcoval náladu lidu ve váš prospěch, líče jim ráj, který zde nastane, až se ujmete vlády. Myslil jsem to, věřte mi nebo nevěřte, poctivě a upřímně, a velmi se teď podivuji, kterak to, že se všechno zvrtlo v mých rukou, takže se nakonec musím zachovat, jak jsem byl celý život nucen a jak mi výborný Praskola vyčetl hned při naší první rozmluvě před pěti roky, jako svině. Záhada tato mi poskytne materiál k hlubokému přemýšlení, jímž se budu bavit cestou, k úvahám o otázce člověkovy svobody, nikdy nedořešené. Ale teď už dost mých osobních zpovědí, jež jste vinou svého prekérního postavení byli nuceni vyslechnout, a já, váš ponížený rab, nastavuji vašim urozenostem pozorné ucho a dychtivou dlaň.“

XVI

I stalo se za necelých čtrnáct dní, jelť Ciacco bystře a uposlechlť mladý Ortlieb, jak správně Katuše předvídala, bez váhání vzkazu svého nevlastního bratra a báby své, že houf zděšených srpnovských sedláků, vyrušených z podzimních prací, přiběhl k Chrastině se strašnou zprávou, že vojsko v srpnovských barvách, vedené rytíři, při nichž byl spatřen Ciacco s šaškovskou čepicí s rolničkami na hlavě, vtrhlo na Srpnovsko a už obsadilo Kostohryzy a zatklo novou městskou radu. Praskola dal troubit na poplach a vypravil posla, aby svolal kohoutecké bratry do zbraně; a co se dvorec otřásal dupotem a řinčením, Svědirožka, která v chrastinské kuchyňce vařila léčivou mast, velmi bledá, ale klidná, objala svého synka, v posledním čase trochu zhubenělého a zvážnělého, a políbila ho na jeho nízké čílko. Na jeho otázku, smí-li také jít bojovat, odpověděla mu tak tiše, že jí stěží rozuměl, že pro něho je zchystán jiný úkol. Praskolova žena se vydá na dalekou cestu, a on, Síla, bude jejím průvodcem.

„Bůh s tebou, můj milovaný, a buď statečný a obezřelý, protože to, co svěřuji tvé ochraně, je možná to jediné, co zbude z našich nadějí. Tady nastane zase tma, a než se den vystřídá s dnem, nebude Praskoly, nebude petrovců, aniť bratří, již přežijí, z úzkosti zapřou své vyznání. Ale Praskolovo dítě se musí narodit a žít, a protože teď žádná mužská paže nesmí chybět v boji, je na tobě, abys šel, sám dítě, a sloužil budoucí rodičce. A dobře si pamatuj všechno, co jsi zažil a viděl, aby zůstala zachována aspoň pověst o našich bojích a o naší prohře, a dobře měj na mysli a vštěpuj to maličkému, který bude tvým druhem, že chudý nesmí věřit pánovi, tak jako jsem věřila já. Teď jdi a nevracej se, dokud tě nepovolám zpátky."

Když odešel, tak omámen žalem, že jeho krátce ostříhaná hlava se mu kývala na silném krku jako zmítána větrem, poklekla na

hliněnou podlahu kuchyňky a dlouho se modlila a prosila Boha za odpuštění toho, co mínila učinit, nechtějíc být za svého života podruhé odvedena na Golgotu. Potom roztrhla jako před lety obrubu své rubášky, vyňala z ní, zabalenou do pláténka, mazlavou, lepkavou kuličku barvy vinné sedliny, tresť z rulíku neboli atropy, jež usmrcovala sladce a bez bolesti, a stále klečíc, spolkla ji.

Podle regulí vycvičení vojáci tenkrát ještě nebyli zvyklí bojovat proti divokým formacím sedláků, ozbrojených kosami a cepy, a jak víme z letopisů, nenaučili se tomu jaksepatří nikdy; proto Praskolou vedený voj, vyraziv proti zbrojencům mladého Ortlieba s odvahou zdvojenou zoufalstvím, rozkolísal hned po prvním nárazu jejich řady a zdálo se chvíli, že nemožné se stane skutečností a že domácí zvítězí, neboť Míšňáci ustoupili, aby uvedli do pořádku svou sestavu. Při druhé strážce však vpadla sedlákům do týla srpnovská posádka, jejíž propuštění Křišťan moudře oddaloval, a když vzbouřenci i potom odolávali, rozdělivše se na dvě skupiny, vnikl jim do boku, kde se vzal, tu se vzal, nepřítel nový a nadobro nečekaný, žoldnéři, které za občanské války opat Bigamus povolal k ochraně kláštera Panny Marie Svaté prsti a jež teď vyslal na pomoc svému mladému, zbožnému sousedovi. Této třetí pohromě sedláci už neodolali, a když Praskola padl s hlavou rozťatou až po spodní čelist, rozprchli se.

Téhož večera se na Rabenecku odbývala hostina na oslavu vítězství, zatímco na Golgotě, pověšeni za žebra, umírali Dražini bratři spolu s členy vzbouřeneckých konšelských rad z Kostohryz a Kohoutky, jakož i Hans Krevamlíko a rabenecká čeleď, jež rebelům otevřela hradní bránu. Katuše s Křišťanem původně chtěli dát pověsit také po jednom muži z každé vesnice, ale pro úsporu se spokojili těmito exemplárními popravami, neboť obě panství měla v posledních dobách příliš veliké ztráty na životech.

Při skvostném hodování, jemuž dodali lesku s nádherným Ortliebem jeho urození manové a při němž Ciacco, který okulativ mladičkého velmože, přijal od něho podivnou, ale dobře placenou hodnost – užíváme tu Ortliebova výrazu – učeného idiota, uváděl celou společnost v úžas svou nepřekonatelnou vyřídilkou, opat Bigamus, otcovsky přející výraz na otlemené tlamce, předem zasvěcen do jejich malého tajemství, vyhlásil Křišťana a Katuši za snoubence. Přísně dbal, aby při obřadu výměny prstenů užili náležité formule „vezmu“ si tě za muže a „vezmu“ si tě za ženu, nikoli podezřelého „beru“, jak se prý pohříchu často říká jakoby na znamení, že snoubenci mají v úmyslu konzumovat své spojení ihned, nečekajíce na svatbu. Ale navzdory své mravnosti takto vyjevené nešetřil potom obmyslnými poznámkami a žerty, jimiž bohatě rozvinoval základní ideu, že nepodařilo-li se Křišťanovým předkům připojit Hahnausko k Srpnovsku mečem, Křišťan, čtverák, toho dosáhl prostředkem venkoncem jiným.

Křišťanův a Katušin syn, z důvodů mezinárodnosti obdařený jménem Otto, budiž připojeno dovětkem k této dlouhé historii, vstoupil jako desetiletý chlapec do služeb svého strýce Ortlieba, a když mu bylo devatenáct, dostal od míšeňského lantkraběte Friedricha zlaté ostruhy a meč. To bylo v onom roce třináctistém třicátém osmém, kdy Česká země, jak čteme v kronikách, byla přepadena mračnem egyptských kobylek a kdy v jihočeském městě Jindřichově Hradci došlo k veliké vzpouře valdenských, proti níž pán Hradce, Oldřich rodu zlaté růže, toho jména třetí, byl nucen požádat o pomoc nikoho menšího než avignonského papeže. Vůdci tohoto povstání, důležité události v dějinách bouří, jimiž se ohlašovala a v nichž zrála zemská revoluce husitská, byli Valentin alias Síla a valdenský biskup Petr, syn Praskolův.

Vladimír Neff
Srpnovští páni

Ilustrace na obálce KtmT/Shutterstock.com
Korektura Martina Němcová
Technická redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání
Verze 1.0 z 25. 9. 2026

ISBN 978-80-274-5143-2 (epub)
ISBN 978-80-274-5144-9 (pdf)
ISBN 978-80-274-5145-6 (prc)

KNIHOVNA?
KNIHOVNA!

Využijte **prostor**
pro studium, setkání,
kulturu i relax.

Stahujte **e-knihy zdarma**
z e-knihovna.cz, prohlížejte
digitalizované tituly na
digitalizovane.cz.

Sledujte **videocasty**
a přednášky na
youtube.com/@knihovnaPraha.

Půjčte si obraz v Artotéce,
audioknihu, CD, film
nebo deskovou hru.

Tvořte se dřevem, papírem,
barvami, kůží i látkami.
Otevřený ateliér DOK16,
Atelier Jezerka a Kreativní
centrUM v Ústřední knihovně.

Navštivte přednášky,
koncerty, autorská čtení,
filmové projekce, akce
pro děti. Sledujte
mlp.cz/akce.

Městská
knihovna
v Praze

PRA HA
PRA GUE
PRA GA
PRA G

Vyzkoušejte svět
virtuální reality.
Více na mlp.cz/vr.